

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA CÍRKEVNÍCH DĚJIN A DĚJIN KŘESŤANSKÉHO UMĚNÍ.

ThLic. Vít Hlinka.

**Erunt duo luminaria. „Restitutio“ a jeho
apokalyptičtí vyslanci ve františkánské a husitské
perspektivě.**

Disertační práce.

Školitel: Prof. PhDr. Miloslav Pojsl

2013

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně a použil jsem uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 1. srpna 2013

ThLic. Vít Hlinka

Na prvním místě chci poděkovat svému školiteli panu prof. PhDr. Miloslavu Pojslovi. V průběhu celého mého studia mi byl pomocníkem v mnoha úskalích a velkou oporou daleko přesahující rámec školitele. Jeho trpělivost, věcnost a moudrost pro mne zůstávají nedocenitelnými. Děkuji svým kolegům Mgr. Tomáši Parmovi, Ph.D. a PhDr. ThLic. Jitce Jonové, Th.D., kteří mne v posledním komplikovaném půlroce laskavě zastoupili v pracovních povinnostech. Poděkování patří Mgr. Pavlu Černuškovi, Ph.D. za to, že ochotně věnoval svůj čas četbě této práce před jejím odevzdáním.

Z mých nejbližších patří nezměřitelný dík moji ženě Martině a naší dceři Stelušce. Jako duo luminaria magna osvětlovaly každý den a noc, dávaly smysl, radost i povzbuzení.

OBSAH	
ÚVOD.....	7
I. JÁCHYM Z FIORE (1135 - 1202).....	13
I.1. BIOGRAFIE	13
I.2. TEOLOGIE DĚJIN – HLAVNÍ KONCEPCE	26
I.2.1. Trojice dějin – Trojice Boží: prima diffinitio.....	30
I.2.2. Trojice dějin – Trojice Boží: Secunda diffinitio.....	36
I.2.3. Sedmero dějin.....	40
I.3. ANTIKRIST	43
I.3.1. Vývoj myšlenky	43
I.3.2. Identita sedmi pronásledovatelů v dějinách podle výkladu Apokalypsy	45
I.3.3. Dva poslední nepřátelé, věk soboty a konec dějin.....	53
I.4. VYSLANCI RESTITUTIO	57
I.4.1. Návrat Eliáše podle trinitární ekonomie.....	57
I.4.2. Návrat Eliáše podle biblických slov – role obnovy a kázání	59
I.4.3. Dva svědkové z Apokalypsy 11, 3-12	61
I.4.4. Viri spirituales	63
I.5. PO JÁCHYMOVI	68
I.5.1. Minorité Jáchymem zahlížení	68
I.5.2. Obtížné Františkovo dědictví.....	76
I.5.2.1. Spirituální františkáni	80
II. UBERTINO Z CASALE (1259 – 1329).....	96
II.1. BIOGRAFIE.....	96
II.2. TEOLOGIE DĚJIN – HLAVNÍ KONCEPCE.....	100
II.2.1. Tři aetas.....	101
II.2.2. Sedm status	104
II.3. V ČASE, KTERÝ ZBÝVÁ	112
II.3.1. Nepřítel	112
II.3.2. Posel restitutio.....	122
III. ANGELO CLARENO (1255 - 1337).....	132
III.1. BIOGRAFIE	132
III.2. DĚJINY SVĚTA – HLAVNÍ KONCEPCE	140

III.3. PŘÍTOMNÝ ČAS – V PEPRSPEKTIVĚ OČEKÁVÁNÍ KONCE	147
III.3.1. V čase po Cum inter nonnullos 1323 – v čase přechodu.....	150
III.3.2. Na dohled pronásledování „qualis non fuit ab initio saeculi“	157
III.4. ANTIKRIST	164
III.5. POSEL RESTITUTIO – PROROK ELIÁŠ.....	170
III.5.1 Liber Chronicarum a Expositio super Regulam.....	170
III.5.2 List 30	173
IV. ČECHY V OČEKÁVÁNÍ OBNOVY	178
IV.1. INSPIRACE V MOŽNOSTI	178
IV.1.1. Cola di Rienzo.....	178
IV.1.2. Jan Rupescissa z kroniky Františka Pražského.....	185
IV.1.3. Rupescissovo Vade mecum in tribulatione	189
IV.1.4. Smrt panovníka a jeho pohřbení – Karel IV. jako eschatologický panovník.....	194
IV.1.5. Český osud Rupescissova Vade mecum.....	197
IV.2. MILÍČ Z KROMĚŘÍŽE	200
IV.2.1. Antikrist	200
IV.2.2. Antikrist a kalkulace jeho příchodu – inspirace v možnosti.....	204
IV.2.2.1. Arnald z Villanovy.....	207
IV.2.2.2. Jan Rupescissa	209
IV.2.3. Poslové restitutio.....	211
IV.2.4. Otevřená budoucnost pro posledního pronásledovatele.....	219
IV.3. MATĚJ Z JANOVA.....	222
IV.3.1. Antikrist	224
IV.3.1.1. Antikrist a kalkulace jeho příchodu	227
IV.3.1.2. Velký Antikrist.....	231
IV.3.2. Poslové restitutio.....	233
IV.3.3. Inspirace v možnosti?	237
IV.4. JAN HUS	243
IV.4.1. Přítomnost v otřesech Antikrista zahlížená.....	243
IV.4.2. Antikrist	251
IV.4.2.1. Hlava a ocas draka – inspirace v možnosti?.....	256
IV.4.3. Posel restitutio?.....	259

IV.5. JAKOUBEK ZE STŘÍBRA.....	264
IV.5.1. V útrapách velkého Antikrista.....	264
IV.5.2. V útrapách brzkého příchodu velkého Antikrista.....	267
IV.5.2.1. Teologie dějin podle Výkladu na Zjevení.....	268
IV.5.2.2. V čase, který zbývá.....	270
IV.5.3. Poslové restitutio.....	275
V. TRAKTÁT PROPHETE MORTUI SUNT	279
V.1. CHARAKTERISTIKA A OBSAH SPISU	281
V.2. ANTIKRIST	286
V. 2.1. Husa – okřídlenec Antikrista	286
V. 2.2. Laický kalich – Znamení příchodu Syna zatracení	288
V.3. POSLOVÉ RESTITUTIO	291
V.2. PŘEPIS TEXTU	297
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	309
Prameny nevydané.....	309
Prameny vydané.....	309
Literatura	316
Zkratky	346
Abstrakt a klíčová slova.....	347

ÚVOD

V licenciátní práci z roku 2007 jsme hodnotili apokalyptické výpovědi ve vybraných textech českých myslitelů od doby vlády Karla IV. po doznívání chiliastické periody v husitství ve 20. letech 15. století. Shromáždili jsme několik reprezentativních textových ukázek, položili jsme si mnohé otázky ve vztahu k možným ideovým vlivům na projevy očekávání skonání věků v Čechách. Celou práci jsme uvedli tradicí patristických i středověkých výkladů o biblickém apokalyptickém protivníkovi i těch, kteří se tomuto protivníkovi postavili. Poukázali jsme na vliv apokalyptických výkladů v četných dobových událostech, které byly vnímány středověkou evropskou společností jako krizové. Ve vztahu k českému prostředí jsme do značné míry předpokládali vliv Jáchyma z Fiore a některých spirituálně františkánských autorů. Neměli jsme ale možnost důkladněji prostudovat celek spisů Jáchyma z Fiore a spirituálně františkánských autorů a často jsme poukazovali spíše na doprovodné studie, než na konkrétní spisy těchto autorů. Nyní se k tématu vracíme a doplňujeme jej analýzou z děl námi zvolených středověkých myslitelů.

V právě předkládané disertační práci problematiku očekávání skonání věků sledujeme prostřednictvím tématu biblických reprezentantů obnovy, vyslanců *restitutio*. Zaměřujeme se na vyslance *restitutio*, kteří mají ve zlomových momentech mezi jedním a druhým věkem, v období oddělujícím věk co do duchovnosti kvalitativně nižší od věku duchovně zralého, v čase s masivní a bolestivou demonstrací zla, zápasit se silami Antikrista a již realizovat kvalitu a zralost období následujícího, bližšího Kristovu příchodu. Tito vyslanci *restitutio* jsou popisováni na základě známých biblických textů o Enochovi (Gn 5, 23-24) a Eliášovi (1 Král 17; Mal 3, 22-24), o dvou svědcích z Apokalypsy (Zj 11, 3-12) a dvou velkých svítilnách (Gn 1, 16). Spolu s líčeními apokalyptických pasáží Starého a Nového zákona, jejich symbolickými i přímými popisy sil dobra a zla tito nositelé obnovy představovali neutuchající zdroj k identifikacím s konkrétními událostmi i osobami od počátků dějin křesťanství. Všechny zmíněné biblické figury vyslanců měly hojné a různorodé způsoby výkladu u patristických i středověkých autorů. V této práci se soustředíme na významy výkladů vyslanců *restitutio* zejména ve spisech osmi autorů. Zvolili jsme Jáchyma

z Fiore, Ubertina z Casale, Angela Clarena, Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova, Jana Husa, Jakoubka ze Stříbra a jinak neznámého autora traktátu Ruperta. Vycházíme ze stěžejních spisů těchto autorů, které jsme s přihlédnutím k tématu analyzovali. Samozřejmě přihlížíme k odborným studiím, které byly k těmto spisům připojeny.

Celkový program předkládané práce rozpracovaný v pěti kapitolách je možné obecně shrnout do tří částí. V první části se zaměřujeme na italské autory Jáchyma z Fiore, Ubertina z Casale a Angela Clarena. Před samotnou analýzou textů těchto autorů považujeme za důležité předestřít jejich životopisný rámec, zvláště s ohledem na okolnosti související s jejich vnímáním eschatologické tematiky. Ve druhé části se soustředíme na autory české provenience Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova, Jana Husa a Jakoubka ze Stříbra. Pro obecnou znalost dobového kontextu zde již životopisné události nepředkládáme. Třetí část tvoří komentář a přepis traktátu *Prophete mortui sunt* podle rukopisu BAV, Vat. Lat. 4150, ff. 191v-198r.

V pěti kapitolách téma vyslanců *restitutio* náležitě vkládáme do kontextu apokalyptického prožívání. Proto každému zpracování problematiky vyslanců *restitutio* předchází rozbor dějinně teologického náhledu s pojetím vystoupení apokalyptického protivníka, a to u každého z autorů. Zasazení vlastní přítomnosti do času apokalyptické aktuálnosti souviselo u jednotlivých autorů s jejich pojetím protivníka, zla, Antikrista. Snažíme se proto právě pomocí reprezentace zla, pokud to spisy umožňují, postihnout jistý časový vývoj, vyvodit časovou posloupnost, tedy vložit prožívání každého autora do dějinně teologického rámce. Zpravidla všechny spisy autorů dovolily vysledovat v procesu růstu zla, v němž zároveň působí vyslanci *restitutio*, dvě fáze Antikristovy síly. V první fázi vystupuje přípravná antikristovská moc realizovaná většinou více nositeli, či kolektivny. Ve druhé vystupuje konkrétní, často personifikovaný protivník. V námi analyzovaných spisech se autoři snažili tohoto protivníka identifikovat s konkrétní postavou vlastní doby. Po porážce druhého protivníka měly dějiny postoupit do času blaženosti. Vzhledem k tomu, že námi zvolení autoři Apokalypsy chápali jako knihu o dějinách křesťanského lidu od založení církve Kristem až po Kristův druhý příchod, předestřeli zpravidla dějiny do několika etap podle členění kapitol Apokalypsy a svoji dobu

cháпали a interpretovali jako tu, která odpovídala závěrečným popisům Apokalypsy s vystoupením odvčkého Božího nepřítel. Tedy jako čas nacházející se na rozhraní mezi oním předchozím obdobím kvalitativně nižším a obdobím duchovní plnosti. Podle nich si pozemská církev musela na cestě k nebeskému Jeruzalému projít touto bolestivou zkušeností a pomocníky v překonání náročného přechodu od jednoho věku ke druhému měli sehrát právě vyslanci *restitutio*. Abychom tento proces přerodu odehrávajícího se na pozadí probíhající přípravné a pak konkretizované demonstrace zla spolu s vystoupením vyslanců obnovy vhodně ozřejmili, zaměřujeme se ve spisech námi zvolených autorů zejména na komentáře ke 13. kapitole Apokalypsy o dvou šelmách. Ve spisech uvedených autorů výkladové linie směřující ke 13. kapitole Apokalypsy často umožňují vystihnout dějinně teologické zasazení i zdůraznit reprezentanty *restitutio*.

V první kapitole se soustředíme na postavu velkého středověkého exegety Jáchyma z Fiore. Ke zvolenému tématu vycházíme z jeho hlavních spisů, které jsme měli možnost v předchozích letech prostudovat. Navzdory enormnímu vydavatelskému úsilí Jáchymových děl v posledních dvou desetiletích stále neexistují kritické edice ke dvěma hlavním Jáchymovým spisům, a sice *Liber de Concordia Novi ac Veteris Testamenti* a *Expositio in Apocalypsim*. Pracujeme s dosud jedinými přístupnými texty těchto spisů, které představují edice ze 16. století.¹ U dalších Jáchymových spisů pracujeme s moderními edicemi vydávanými zpravidla italským ústavem *Istituto Storico Italiano per il Medio Evo* nebo badatelským střediskem ve Fiore *Centro Internazionale di Studi Gioachimiti*. Díky již zmíněnému zájmu o postavu kalábrijského opata od 80. let minulého století porováváme závěry vlastní četby Jáchymových spisů s početnými studii předních medievistů.

Kapitola o Jáchymovi z Fiore obsahuje rovněž uvedení hlavních problematik, ke kterým se v dalších kapitolách vždy vracíme spolu s analýzou spisů uvedených autorů. Koncentrujeme se na dějinně teologické zasazení vlastní přítomnosti každého autora, reprezentanty zla a vyslance *restitutio*.

¹ *Liber de Concordia Novi ac Veteris Testamenti*, Venedig 1519, (anastatický přetisk: Frankfurt am Main 1964); *Expositio in Apocalypsim*, Venedig 1527 (anastatický přetisk: Frankfurt am Main 1964).

V kapitole I. 5. nazvané „*Po Jáchymovi*“ s ohledem na nastínění historického rámce začleňujeme stručné dějiny Františkova řádu od smrti zakladatele do pontifikátu Jana XXII. ve vztahu k přijetí myšlenek Jáchyma z Fiore a ve vztahu k následování Františkova odkazu chudoby. Při zpracování této kapitoly vycházíme zejména z papežských listin ve sledovaném období. Obsah námi zvolených papežských listin stručně syntetizujeme a akcentujeme téma chudoby. Tento dějinný nástin se nám jeví jako vhodný zejména s ohledem na následující kapitoly II. a III. o Ubertinovi z Casale a Angelu Clarenovi.

Ve druhé kapitole pro analýzu problematiky čerpáme z Ubertinova stěžejního spisu *Arbor vitae crucifixae Iesu*. Moderní edice tohoto spisu, navzdory jeho značnému vlivu ve františkánském řádu, stále chybí. Podobně jako ostatní badatelé jsme používali verzi Ubertinova *Arbor* vydanou na konci 15. století.² Vzhledem k vytyčené problematice vycházíme z páté knihy *Arbor*, kterou Ubertino koncipoval jako komentář k Apokalypse. Apokalypsu vnímal v návaznosti na Jáchymův dějinný výklad jako knihu představující celkové dějiny církve. Právě v této páté knize Ubertino vyložil pojetí protivníka, kterého specifikoval a ozřejmil své pojetí vyslanců *restitutio*.

Pro třetí kapitolu využíváme přístupných vydaných spisů Angela Clarena reprezentovaných především jeho *Liber Chronicarum sive tribulationum Ordinis Minorum* a souborem listin, které napsal v letech 1312-1335.³ Oba typy pramenů umožňují vykreslit sledovaný rámec vyslanců *restitutio*. Spolu s dílem *Arbor* Ubertina z Casale Clarenovy spisy obsahují četné narážky na Jáchyma z Fiore a jáchymistické interpretátory dějin ze 13. století. Všimáme si také skutečnosti, že navzdory mnoha podobnostem není možné jejich výroky přímo ztotožňovat s Jáchymovým celkovým pojetím dějin.

Čtvrtou kapitolu s názvem „*Čechy v očekávání obnovy*“ rozdělujeme do pěti částí. Zaměříme se na vybrané vydané spisy Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova, Jana Husa a Jakoubka ze Stříbra. Ve všech sledovaných spisech čeští autoři rovněž pojímali svůj čas v perspektivě naplnění apokalyptických znamení,

² *Arbor vitae crucifixae Iesu*, ed. A. de BONETIS, Venetiis 1485 (anastatický přetisk: Torino 1961).

³ *Liber Chronicarum sive tribulationum Ordinis Minorum di Frate Angelo Clarenno*, ed. G. BOCCALI, Edizioni Porziuncola, Assisi 1999; *Angeli Clareni Opera I Epistolae*, ed. L. VON AUW, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 1980.

zabývali se problematikou vyslanců působících ve prospěch *restitutio* a aktualizovali vystoupení Antikrista. S tímto zaměřením analyzujeme u Milíče z Kroměříže jeho spisy *Sermo de die novissimo*, *Prophecia et revelatio de Antichristo* a jeho list papeži Urbanu V.⁴ U Matěje z Janova se soustředíme na jeho *Regulae Veteris et Novi Testamenti*.⁵ U Jana Husa vycházíme z jeho vydaných spisů a listové produkce zvláště z let 1410-1415. Jakoubkovy náhledy posuzujeme zejména dle spisu *Výklad na Zjevení sv. Jana*.⁶ Čtvrtou kapitolu zahajujeme pojednáním o možných způsobech převzetí některých idejí Jáchyma z Fiore, jáchymismu a spirituálně františkánského odkazu v českém prostředí. Předkládáme několik textů někdejšího tribuna v Římě Coly di Rienzo a františkána Jana Rupescissy, v nichž reflektovali, ale i přepracovali dějinnou zkušenost spirituálně františkánské komunity z okruhu následovníků Ubertina z Casale i Angela Clarena. Zamýšlíme se nad tím, zda-li se mohly některé koncepce objevit ve spisech uvedených českých autorů a které podobnosti ve formulacích v jejich spisech mohly vycházet ze spirituálně františkánské tradice prorockých textů. Některé projevy této tradice pak zmiňujeme v analýzách k tématice vyslanců *restitutio* a Antikrista. Tato komparace a otázka inspirovanosti v českém prostředí ale není hlavním motivem naší práce a předkládáme ji k diskusi.

V poslední páté kapitole analyzujeme a přepisujeme traktát *Prophete mortui sunt* podle rukopisu BAV, Vat. Lat. 4150, ff. 191v-198r, jehož autor se v rukopise označil jako *Rupertus de Bundancia*. Z pozic jasného odporu vůči husitství formuloval velmi zajímavým způsobem mezi léty 1414-1420 své představy o apokalyptickém protivníkovi a vyslancích *restitutio*. Pátá kapitola tvoří pomyslný svorník ke shrnutí hlavní linie, tedy vyslanců *restitutio*

⁴ *Sermo de die novissimo*, ed. F. M. BARTOŠ, Reformační sborník VIII, 1941, 51-58; *Prophecia et revelatio de Antichristo*, ed. F. MENČÍK, VKČSN, 1890, 328-336; *List papeži Urbanovi V.*, ed. F. MENČÍK, VKČSN, 1890, 318-325.

⁵ *Matthiae de Janov dicti Magistri Parisiensis Regulae Veteris et Novi Testamenti*, I-IV, ed. V. KYBAL, Nákladem universitního knihkupectví Wagnerova, Innsbruck 1908-1913; *Matthiae de Janov dicti Magistri Parisiensis Regulae Veteris et Novi Testamenti*, V, ed. V. KYBAL – O. ODLOŽILÍK, Nákladem komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého ve XIV. a XV. století, zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1926.

⁶ *Výklad na Zjevení sv. Jana*, I-II, ed. F. ŠIMEK, Nákladem komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého ve XIV. a XV. století, zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932-1933.

z předchozích kapitol. Přepis traktátu předkládáme jako pracovní verzi, která zatím neodpovídá zcela pravidlům edičního zpracování.

Práce si neklade za cíl být studií o dějinách řádu minoritů ani studií osvětlující základní kategorie biblické exegeze k tématu Antikrista ve středověku. Oproti licenciátní práci již tedy nepřipojujeme úvodní část, která by přibližovala základní kategorie této problematiky. Po rozmachu odborných publikací od osmdesátých let předchozího století zabývajících se středověkou apokalyptikou jsou základní definice Antikrista, Syna zatracení, Satana, ohavnosti zpusošení, apokalyptické šelmy a ostatních reprezentantů apokalyptických protivníků známé. Vyžadují-li to okolnosti, případné charakteristiky zapojujeme přímo do zpracování v jednotlivých kapitolách.

V práci používáme větší počet edic, mezi nimiž také edice ze 16. a 17. století, jejichž autoři při zpracování textu postupovali velmi odlišným způsobem. Citované latinské texty proto uvádíme ve znění těchto edic. Zkratky biblických knih stejně jako citace českých biblických pasáží v češtině jsou použity podle Jeruzalémské bible.⁷

⁷ *Jeruzalémská bible. Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*, překlad František X. Halas - Dagmar Halasová, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2009.

I. JÁCHYM Z FIORE (1135 - 1202)

I.1. BIOGRAFIE

Ze svědectví cisterciáckého opata Adama z Perseigne, zmíněného kronikářem Ralphem z Coggeshallu vyplynulo, že Jáchymovo narození je možné klást přibližně k roku 1135. Cisterciácký opat se měl s Jáchymem setkat v Římě mezi léty 1195-1198 a uvedl, že byl stár asi šedesát let.⁸ Tím nepřímo položil Jáchymovo narození k uvedenému letopočtu 1135. Biografie sepsaná dlouholetým sekretářem Jáchyma Lukášem z Cosenzy, nazývaná *Memorie*, i životopis anonymního autora zvaný *Vita beati Joachimi* základní informace doplnily.⁹ Podle nich se Jáchym narodil v obci Celico v Kalábrii jako syn notáře Maura a matky Gemmy. Otec jej připravil na perspektivní kariéru uvedením do královské kanceláře Viléma I. (1154-1166).¹⁰ Tento rámeček prvotních informací vesměs přebírají i současní historikové.¹¹

Není přesně známo kdy, ale v jisté chvíli svého života se Jáchym rozhodl opustit slibnou kariéru v královské kanceláři a začal žít poustevnickým životem. Text *Vita* svědčí, že jeho rozhodnutí bylo v rozporu s otcovou vůlí, sám Jáchym to potvrdil ve spise *Concordia*, když si stěžoval na rodiny stavící se do cesty duchovnímu povolání dětí.¹² Mladý poustevník se následně vydal do Jeruzaléma,

⁸ *Radulphi de Coggeshall Chronicon anglicanum*, ed. J. STEVENSON, *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptorum* 66, London 1875 (anastatický přetisk: London 1965), 69. Dataci narození zpochybňoval H. GRUNDMANN, *Gioacchino da Fiore, Vita e opere*, Viella, Roma, 1997, 136. Připustili M. REEVES, *The Influence of Prophecy in Later Middle Ages. A study in Joachimism*, Oxford University Press, New York 2000², 13-14; R. E. LERNER, *The Powers of Prophecy*, 96, pozn. 27; též K. V. SELGE, *L'origine delle opere di Gioacchino da Fiore*, in O. CAPITANI – J. MIETHKE (edd.), *L'attesa della fine dei tempi nel Medioevo*, Mulino, Bologna 1990, 116, pozn. 64. Z dnes již obrovské řady studií někdy rozdílné kvality přihlížíme k biografickým údajům G. L. POTESTÀ, *Il tempo dell'Apocalisse*, Laterza, Roma-Bari 2004; F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore. La vita, il pensiero, le opere*, Città nuova, Roma 2002, 10-32; B. MCGINN, *L'abate calabrese. Gioacchino da Fiore nella storia del pensiero occidentale*, Marietti, Genova-Milano 2010, 15-35; B. TÖPFER, *Il regno futuro della libertà. Lo sviluppo delle speranze millenaristiche nel medioevo centrale*, Marietti, Genova 1992, 65-128; mnohé doplňují studie R. E. LERNER, *Refrigerio dei santi. Gioacchino da Fiore e l'escatologia medievale*, Viella, Roma 1995; R. RUSCONI (ed.), *Gioacchino da Fiore tra Bernardo di Clairvaux e Innocenzo III*, Viella, Roma 2001.

⁹ Paměti Lukáše z Cosenzy *Memorie* [= *Memorie*] byly psány v letech 1203-1227, vydány s komentářem in H. GRUNDMANN, *Gioacchino da Fiore*, 191-197. Biografický anonymní spis zvaný *Vita b. Joachimi abbatis* [= *Vita*], byl napsán do roku 1209 pravděpodobně mnichem Jáchymova řádu ve Fiore, vydán H. GRUNDMANN, *Gioacchino da Fiore*, 183-190.

¹⁰ *Vita*, 184.

¹¹ F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 16; G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 24; B. MCGINN, *L'abate*, 34.

¹² *Vita*, 184-185; *Liber de Concordia Novi ac Veteris Testamenti* [= *Concordia*], Venezia 1519, (anastatický přetisk: Frankfurt am Main 1964), V, 89va.

ovšem letopočet poutě není jistý. Podle Grundmanna, který zvažoval alternativy předchozích autorů, uskutečnil Jáchym pouť do roku 1167.¹³ Na hoře Tábor měl Jáchym dle *Vita* první ze série vidění, které mu otevřelo pochopení celého Písma.¹⁴ Po návratu z Palestiny žil v období let 1168-1170 jako poustevník na svazích vulkánu Etna. Následně se vrátil do Kalábrie a přebýval v jeskyni u Cosenzy. Nakonec byl hostem opatství Sambucina.¹⁵

Protože se vydal na cestu duchovního povolání, rozhodl se věnovat duchovní službě a kázání. Mladý poustevník začal působit v oblasti Rende a v krátkém čase dosáhl od biskupa z Catanzara Michala z Martorana povolení kázat, následně od něj přijal kněžské svěcení. Roku 1171 jej přijali do nově založeného kláštera Panny Marie v Corazzu. V roce 1177 byl jmenován opatem mnichů v Corazzu a následujícího roku se vydal do Palerma za Vilémem II. (1166-1189), aby hájil statky kláštera.¹⁶ *Vita* uvádí, že opatství žádalo o přivtělení k bohatému cisterciáckému klášteru v Sambucině, který však žádost odmítl, protože Corazzo bylo příliš chudé.¹⁷ Roku 1183 se Jáchym vydal do Casamari, aby požádal opatství o inkorporování Corazza, ale ve vyjednáváních neuspěl. Neznáme přesnější důvody, proč se Jáchym rozhodl opustit Corazzo a stal se hostem kláštera v Casamari, kde vydržován opatem Geraldem (1183-1209), využíval četných spisů bohaté knihovny kláštera a sepisoval své úvahy.¹⁸ Jedna z prvních se nazývala *Genealogia*.¹⁹

Biografický spis *Vita* zmiňuje oproti svědectvím Lukáše z Cosenzy pobyt v klášteře v Laziu s několika drobnými odchylkami. V Casamari se Lukáš seznámil s Jáchymem. V té době byl Lukáš mladým mnichem, který dobře psal a působil jako notář opata Geralda. Jáchym si povšiml Lukášových písařských dovedností a požádal opata, aby mu mladíka přidělil jako sekretáře ke dvěma dřívějším opisovačům Mikulášovi a Martinovi. V Casamari a v blízkém

¹³ H. GRUNDMANN, *Gioacchino da Fiore*, 24; B. MCGINN, *L'abate*, 34-35; bez datace G. L. POTESTÀ, *Il tempo dell'Apocalisse*, 24.

¹⁴ *Vita*, 183. Srov. komentář H. GRUNDMANN, *Gioacchino da Fiore*, 25.

¹⁵ *Vita*, 183-184.

¹⁶ S odkazy na prameny F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 20-21.

¹⁷ *Vita*, 186.

¹⁸ F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 21.

¹⁹ Srov. G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 25.

Sant'Angelo di Corneto Jáchym dnem i nocí psal na jednotlivá folia, která pak opisovači přepisovali upraveným písmem do kodexů.²⁰

Mezi léty 1183-1185 se v Casamari Jáchymovi dostalo nejprve o velikonocích a pak o letnicích dvou dalších zjevení týkajících se Trojice.²¹ Zkušenosti zjevení zmiňuje *Vita* a sám Jáchym je popsal v *Expositio in Apocalypsim* a v předmluvě k *Psalterium decem cordarum*.²² Opat vzpomínal, že v obou případech došlo „téměř k zápasu v mysli“, kdy přemítal nad významem Písma a Trojice. Pak se náhle jeho rozumu dostalo osvětlení, jež učinilo jasným a pochopitelným to, co bylo dříve nejasné. Obraz mu umožnil pochopit to, co rozum nedokázal definovat. V prvním vidění Jáchym vnímal „s velikou jasností pochopení plnost knihy Apokalypsy a celou shodu Starého a Nového Zákona“.²³ Ve druhém pochopil pojem Trojice vizualizovaný v podobě trojúhelníku, jehož vrchol tvořila krátká rovina. Jedná se o stylizovaný obraz hudebního nástroje zvaný *žaltář* určeného k doprovázení zpěvu žalmů.²⁴ Vidění pohnula opata

²⁰ F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 22.

²¹ S přidělením první vize k velikonocím a druhé k letnicím přichází jako první M. REEVES, *The Influence of Prophecy*, 21-25, tento závěr je obecně přijímán ve většině studií. Nezanedbatelné postřehy pro dataci vidění nejprve o letnicích 1183 a druhého o velikonocích 1185 předložil K. V. SELGE, *L'origine delle opere di Gioacchino da Fiore*, in O. CAPITANI – J. MIETHKE (edd.), *L'attesa della fine dei tempi nel Medioevo*, Mulino, Bologna 1990, 97-99, 111. Do roku 1183 klade obě zjevení B. MCGINN, *L'abate*, 38; do roku 1184 R. E. LERNER, *Joachim of Fiore's Breakthrough to Chiliasm*, *Cristianesimo nella storia* 6, 1985, 489-512; ID., *Refrigerio dei santi*, 11; ID., *La festa di sant'Abramo. Millenarismo gioachimita ed Ebrei nel medioevo*, Viella, Roma 2002, 16; naopak zdrženlivý vůči přesné dataci je G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 344-347.

²² *Vita*, 186, hovoří o velikonočním vidění až po opuštění Casamari.

²³ *Expositio in Apocalypsim*, Venetiis 1527 (anastatický přetisk: Frankfurt am Main 1964), I, 39rb-va: „Et enim cum decursis precedentibus libri huius capitulis pervenirem ad locum istum tantam fateor difficultatem, et quasi preter solitum perpessus sum angustias intellectus ut sentiens oppositum mihi lapidem ab ostio monumenti [...]. Cumque me occupatum in multis hoc ipsum oblivio procul duceret; factum est verso anni circulo diem adesse paschalem, mihi que circa horam matutinam excitato a somno aliquid in libro isto meditati occurrere pro quo confisus de dono Dei audacior factus sum ad scribendum [...]. Et enim cum nonnulla iam capere, et maiora adhuc sacramenta nescirem, quasi quedam pugna gerebatur in mente mea [...]. Cum ergo in supra scripta nocte simile aliquid contigisset. Circa medium (ut opinor) noctis silentium et horam qua leo noster de tribu Iuda resurrexisse extimatur a mortuis, subito mihi meditati aliquid quadam mentis oculis intelligentie claritate percepta de plenitudine libri huius et tota veteris ac novi testamenti concordia. Revelatio facta est, et nec sic recordatus sum suprascripti capituli“. Pasáž částečně citována: M. REEVES, *The Influence*, 22.

²⁴ *Psalterium decem cordarum* [= *Psalterium*], ed. K. V. SELGE, Istituto Storico Italiano per il medio evo, Roma 2009, Prefatio, 9-10: „Interea cum ingrederer oratorium et adorarem omnipotentem Deum coram sancto altari, occidit in me velut hesitatio quedam de fide Trinitatis acsi difficile esset intellectu vel fide etiam omnes personas unum Deum et unum Deum omnes personas. Quod cum accideret oravi valde, et conterritus vehementer compulsus sum invocare Spiritum Sanctum cuius sacra solemnitas presens erat ut ipse mihi dignaretur ostendere sacrum mysterium Trinitatis, in quo nobis promissa est a Domino omnis notitia veritatis. Hec dicens cepi psallere ut ad propositum numerum pervenirem. Nec mora occurrit animo modo forma Psalterii

k tomu, aby začal současně psát svá tři největší díla: *Concordia Novi ac Veteris Testamenti*, *Expositio in Apocalypsim* a *Psalterium decem cordarum*. Tato díla Jáchym přepracovával po zbytek života.²⁵

Jáchym se v době působnosti v Casamari vydal v květnu 1184 do Veroli. Zde se setkal s papežem Luciem III. (1181-1185), který ho povzbudil, aby pokračoval ve své práci.²⁶ Papež ho u této příležitosti vyzval k osvětlení tajemného sibylského proroctví nalezeného v pozůstalosti zemřelého kardinála Matouše z Angers, profesora kanonického práva v Paříži.²⁷ V kontextu rostoucího napětí ve vztahu s císařem Fridrichem chtěl Petrův nástupce porozumět znamením času, jež by snad kalábrijský exegeta mohl osvětlit. Jáchym výzvu přijal a výsledkem se stal poutavý spis *De prophetia ignota*. Papeži a jeho četnému doprovodu sdělil: „*Circa finem mundi, in quo nunc presentes sumus*“.²⁸ V prologu vylíčil, za jakých okolností byl přiveden k napsání díla, v němž opřel o kardinálův spis s proroctvím Sibylly předpovídal budoucí pronásledování církve. Během tohoto pronásledování duchovenstvo i celá církev projde očistným utrpením, prostřednictvím kterého se připraví na ještě větší zkoušky vyhrazené posledním časům před Kristovým soudem.²⁹ Jedenáctou kapitolu Apokalypsy o dvou svědcích vykládal na pozadí Danielovy knihy o deseti králích (Dan 7, 24) a předvídal, že ještě za vlády deseti králů se narodí Antikrist:

„Quia, ut dixi, de Antichristo dictum est. Alius surget post eos, id est post decem reges, et ipse potentior erit prioribus et tres reges humiliabit, dubium non est, quod decem illis regibus adhuc regnantibus Antichristus nascetur“.³⁰

A protože Jáchymova doba odpovídala právě času působnosti deseti králů, Antikrist se měl již narodit. Jeho identitu ovšem Jáchym konkretizovat nedokázal.

decachordi et in ipsa tam lucidum et apertum sacre mysterium Trinitatis ut protinus compellerer clamare: Quis Deus magnus sicut Deus noster? Tu es deus qui facis mirabilia, et illud: Magnus Dominus Deus noster et magna virtus eius, et sapientie eius non est numerus“.

²⁵ F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 22-23.

²⁶ Alespoň tak o tom svědčí sám Jáchym na prvních řádcích spisu *Expositio in Apocalypsim*, Liber introductorius, 1ra-va; potvrzují to také Lukášovy *Memorie*, 191.

²⁷ B. MCGINN, *Joachim and the Sibyl*, Cîteaux 24, 1973, 97-138; ID., *Visions of the End. Apocalyptic Traditions in the Middle Ages*, Columbia University Press, New York 1979, 130-133.

²⁸ *Commento a una profezia ignota*, ed. M. KAUP, MGH, Studien und Texte 19, Hannover 1998, 178.

²⁹ F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 23-24.

³⁰ *Commento a una profezia ignota*, 170-172.

Rok 1185 Jáchym trávil v Corazzu. Následujícího roku se vydal do Verony, aby vzdal hold novému papeži Urbanovi III. (1185-1187), od něhož se mu dostalo dalšího povzbuzení k exegetické práci.³¹ Když se pak na jaře 1186 znovu vrátil do Corazza v přesvědčení, že nastal čas blízky bezprostřednímu pronásledování, rozhodl se klášter opustit.³²

Protože se chtěl více věnovat mnišské zkušenosti po vzoru sv. Benedikta, uchýlil se do Petralata s Ranierem z Ponzy, který se později stal papežským legátem v Provence a ve Španělsku.³³ Zde se zrodil záměr sepsat dílo *De vita sancti Benedicti*. Opuštění Corazza vyvolalo hněv mnichů a negativní reakce ze strany cisterciáckého řádu, neboť nechápali opatovy potřeby. Jáchymovi, jenž právě psal svá největší díla i další méně rozsáhlé traktáty, se nedařilo sladit svou intelektuální činnost s praktickými úkoly, které s sebou nesl úřad opata. Cisterciáci z Corazza obvinili Jáchyma z porušení prvního slibu řeholního povolání benediktinské tradice, tedy *stabilitas loci*.³⁴

Do uvedeného období pravděpodobně spadá i jedno velmi bouřlivé a vyčítavé kázání proti Jáchymovi pronesené osobou prvořadého významu v cisterciáckém řádu, někdejším Bernardovým sekretářem Godefroyem z Auxerre.³⁵ Godefroy Jáchyma obvinil, že vizionářství vykládá jako vědeckou disciplínu, že je rouhačem, má židovský původ a celou svoji aktivitu motivuje obyčejným prospěchářstvím. Jáchym reagoval dílem *Intelligentia super calathis*, které vyzývalo, aby se na zlé neodpovídalo zlým. Poukazem na Jeremiášovo vidění košů s fíky Jáchym v termínech eschatologické aktuálnosti upozorňoval na ohrožení církve zevnitř vlastními spory i spory vnějšími, reprezentované

³¹ *Vita*, 186.

³² *Vita*, 186: „Tertio die post resurrectionis dominice festum, in quo sibi veteris et novi testamenti fuerat concordia revelata [...] sub tribulatione vicina suum hiis paucis verbis aperuit intellectum: Vel hoc inquit anno incipit tribulatio nec ultra sequentem initia differentur ab eo, qui iuxta testimonia prophetarum super filios hominum diem sui furoris adducit, vel ego intelligentiam hanc et significationem fugiendi a facie arcus a Domino non accepi“.

³³ Potestà předpokládá jako čas návratu konec roku 1187, srov. G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 220; F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 24.

³⁴ K této fázi srov. G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 220-223; F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 24-25; B. MCGINN, *L'abate*, 41; H. GRUNDMANN, *Zur Biographie*, 440;

³⁵ Edici Godefroyova projevu předkládá H. GRUNDMANN, *Gioacchino da Fiore*, 198-199; k pozadí celé události i analýza kázání: H. GRUNDMANN, *Gioacchino da Fiore*, 166-181; Grundmannovy závěry doplnil G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 219-227.

konfliktem s císařstvím, které mají za cíl církve oslabit ještě před útokem posledního protivníka.³⁶

Známý konflikt mezi papežem a Fridrichem Barbarossou dosáhl svého vrcholu a řada církevních představitelů vybízela k ozbrojené srážce. Stejně tak si mnoho předních představitelů církve a laické moci přálo vojenskou srážku s muslimy. Nepřátelské nálady vzrostly, když se roku 1187 Saladin zmocnil Jeruzaléma. Zpráva o pádu Svatého města naplnila křesťany smutkem a sytila touhu po odvetě. Za těchto okolností se rozšířily hlasy, že Jáchym tuto událost předpověděl. Přímé svědectví tohoto názoru uvedla *Vita*.³⁷ Narozdíl od mnohých své doby Jáchym nevybízela křížové výpravě, i když litoval ztráty svatých míst. Rovněž v případě nebezpečí ze strany říše tvář v tvář vojenské hrozbě muslimů opat upřednostňoval „zbraně světla“ před vojenským arsenálem. Ve spise *Enchiridion in Apocalypsim* výslovně prohlásil, že Saladin byl jen jednou z hlav draka Apokalypsy, králem, o němž je v *Knize Danielově* psáno, že chce změnit časy a zákony. Jeho rolí bylo potrestat křesťany za jejich hříchy, moc jím držená byla iluzorní a měla být nevyhnutelně smetena. Následně měla vyvstat další pronásledování způsobená novým představitelem Božího nepřítele.³⁸

Konflikty mezi cisterciáky Jáchymova domovského kláštera a jím samotným dále pokračovaly. Mniši si měli stěžovat na Jáchymovo opominání opatského úřadu pro neustálou aktivitu mimo klášter. Spor se vyřešil až v roce 1188, kdy nový papež Klement III. Jáchyma na jeho výslovnou prosbu zbavil úlohy opata v Corazzu. Klášter byl následně přivtělen k důležitému cisterciáckému opatství Fossanova. Papež stvrdil čin listem z 8. června 1188, ve kterém exegetovi vyjádřil úctu, schválil pověření k sepisování děl a zopakoval výzvu, aby neustával v práci.³⁹

³⁶ G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 219-227.

³⁷ *Vita*, 186: „Qui cum dare nolisset, eo quod durum sibi videtur hoc concedere, adiunxit Ioachim et ait: Ut credatis, quod dico, hoc vobis sit signum: ecce in proximo capietur Hyerusalem a Sarracenis. Non discesserat autem homo Dei, nam per multos dies steterat ibi cum domino papa Lucio, et ecce nuncius venit, qui diceret, quod Hyerusalem capta esset a Sarracenis“.

³⁸ Text shrnuje F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 25-26.

³⁹ Jáchymovu „licencia scribendi“ zmiňuje *Vita*, 186; připojení kláštera *Memorie*, 191 i *Vita*, 187; interpretace obojího: B. MCGINN, *L'abate*, 41; F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 27; G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 55-56.

Posílen podporou papeže Jáchym s několika žáky na podzim definitivně opustil Corazzo a vydal se do pohoří Sila, kde hledal vhodné místo k založení nového kláštera. Nejprve se zdržovali v místě Petralata, které Jáchym přejmenoval dle tradice výkladu textů Dt 32, 13 a Job 29, 6 na „*Petra Olei*“ naznačuje tím duchovní blízkost času plného pochopení Písma.⁴⁰ Místo ovšem Jáchymovi nevyhovovalo, proto pravděpodobně se společně s Ranierem Ponzou hledal lokalitu novou.⁴¹ Našli ji v úrovni hor převyšující 500 metrů nad mořem u ústí řeky *Flos* – Fiore a okamžitě začali se stavbou kláštera. Právě se utvářející komunita však nebyla schopna uspokojit daňové požadavky úředníků nového panovníka Tankréda, který se po smrti Barbarossy bez ohledu na nároky Jindřicha VI. nechal korunovat neapolským králem. Jáchym se proto osobně mezi léty 1190-1191 vydal za novým králem Tankrédem na Sicílii. Tankréd hledal spojence, opatovi v žádosti o donaci i s místem pro lokalitu ve Fiore vyhověl s nadějí, že v Jáchymovi najde podporu ke svým politickým cílům. Tankréd Jáchyma znatelně finančně podpořil, takže Jáchym mohl začít výstavbu kláštera zasvěceného Janu Křtiteli. Dostal pojmenování Nový Nazaret aby jakožto „*fructus Sancti Spiritus nuntiaretur, quod usque Dominus in omnem terram ex hoc salutem maximam operaretur*“.⁴² Autor *Vita* tak dosvědčil, že prvotní komunita chápala svoji roli v silných eschatologických dimenzích.

Jáchym tedy v letech 1190-1191 pobýval na Sicílii, kde rovněž pobývali anglický král Richard Lví Srdce a francouzský král Filip II., kteří čekali na příhodné počasí k nalodění se do Palestiny před zahájením třetí křížové výpravy.⁴³ Věhlas Jáchymova prorockého ducha se dle líčení kronikáře Rogera Howdena z Richardova doprovodu dostal i ke sluchu anglického krále.⁴⁴ Richard

⁴⁰ *Vita*, 187. Srov. F. ACCROCCA, *Ioachim Petram Olei nominavit*, Florensia 16-17, 2002-2003, 63-75;

⁴¹ H. GRUNDMANN, *Gioacchino da Fiore*, 187 v onom *socius* z *Vita* viděl osobou odlišnou od Raniera; S. E. WESSLEY, *Joachim of Fiore and Monastic Reform*, Peter Lang, New York 1990, 29-30 v *socius* viděl autora *Vita*. Že by se mohlo jednat o Raniera, velmi dobře zdůvodnil G. L. POTESTÀ, *Raniero da Ponza „socius“ di Gioacchino da Fiore*, Florensia 11, 1997, 76-78.

⁴² *Vita*, 187. Termín *novus in Nazareth* analyzoval S. E. WESSLEY, *Joachim of Fiore*, 34.

⁴³ K rozhovorům s papežem Luciem III. ve Veroli roku 1184 a s anglickým králem v Messině v zimě 1190-1191 srov. M. REEVES, *The Influence*, 4-14; G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 242-243; R. E. LERNER, *The Powers of prophecy*, 96.

⁴⁴ *Chronica magistri Rogeri de Houdene*, edd. F. LIEBERMANN – R. PAULI, in MGH SS, XXVII, Hannoverae 1885, 152: „Eodem anno Ricardus rex Angliae, audiens per communem famam, et multorum relationem, quod quidam vir religiosus erat in Calabria, dictus Joachim, abbas de

Jáchyma pozval, aby mu vyložil biblický text apokalyptického draka se sedmi hlavami ze Zj 12, 3 a 17, 9.⁴⁵ Opat anglickému králi význam apokalyptického symbolu draka se sedmi hlavami interpretoval. Saladina označil jako šestou hlavu a předpověděl, že se Jeruzalém vrátí do křesťanských rukou po sedmi letech od pádu v roce 1187.⁴⁶ Při této příležitosti Richard opata žádal, aby mu řekl více o Antikristovi. Jáchym měl v návaznosti na tradiční výklad Adsona odpovědět, že se nepřítel Boha, sedmá hlava draka, již narodil, měl mít patnáct let a měl žít v Římě. Při těchto slovech král zvolal, že se jistě musí jednat o papeže, králova politického nepřítele.⁴⁷

Není důležité, zda tvrzení uváděné kronikářem odpovídala slovům skutečně proneseným Jáchymem nebo byla diktována politickými zájmy britské koruny nepřátelské vůči papežství. V každém případě Jáchym se od založení kláštera ve Fiore prezentoval vůči panovníkům světa jako prorok Izraele.⁴⁸ Nikoli náhodou se v létě téhož roku vydal znovu k hradbám Neapole, nyní dobývaných Jindřichem VI. na Tankrédovi.⁴⁹ Opat z Fiore vyzval krále, aby upustil od násilí a prorokoval nevyhnutelné dobytí normanského království z vůle Boží. Díky exegetické metodě *concordia* založené na podobnosti událostí Starého a Nového zákona vysvětlil Jindřichovi, že obležení Neapole odpovídá dobytí Týru Nabuchodonosorem prorokované Ezechielem. Jindřich představoval babylonského krále a Tankréd krále Týru. Jáchym tedy Jindřichovi poradil, aby zanechal obléhání, neboť si tak zajistí budoucí získání království bez boje.⁵⁰

Curacio, de ordine Cistrensi, habens spiritum propheticum, et ventura populo praedicebat, misit pro eo, et libenter audiebat verba prophetiae illius, et sapientiam et doctrinam“.

⁴⁵ Záznam Jáchymovy interpretace zmíněn ve stejném svazku MGH, srov. *Ex gestis Henrici II. et Ricardi I.*, edd. F. LIEBERMANN – R. PAULI, in MGH SS, XXVII, Hannoverae 1885, 124-125.

⁴⁶ *Ex gestis Henrici II. et Ricardi I.*, 124-125: „Quod idem Ioachim interpretatur dicens [...] et unus est [Ap 17,9], scilicet Saladinus, qui in presenti opprimit ecclesiam Dei, et eam cum sepulcro Domini, et sancta civitate Jerusalem, et cum terra in qua steterunt pedes Domini, occupatam detinet; sed ipse in proximo perdet illam. Tunc interrogavit eum rex Angliae: Quando erit hoc? Cui Johachim respondit: Quando septem anni elapsi sunt a die captionis Jerusalem. Tunc ait rex Angliae: Ergo quare venimus huc tam cito? Cui Iohachim respondit: Adventus tuus valde necessarius est, quia Dominus dabit tibi victoriam de inimicis suis, et exaltabit nomen tuum super omnes principes terrae“.

⁴⁷ *Ex gestis Henrici II. et Ricardi I.*, 125: „Antichristus ille in urbe Romana iam natus esse, et in ea sedem apostolicam obtinebit“.

⁴⁸ Jak na samotném konci říká *Vita*, 190: „Ioachim velut alter Hyeremias tempore iracundie factus est reconciliatio“.

⁴⁹ Snad Jáchym reprezentoval roli prostředníka mezi znepřáteleným papežstvím a císařstvím, srov. G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 240-241.

⁵⁰ *Vita*, 189-190: „Futurum est etiam ut Tyrum et regem eius rex deiciat Babillonis, ut ipse postquam feceris sic, pro sententia que, ut dixi, merito est supra vos egressa, confusus, revertaris

Epizodu zmíněnou ve *Vita* potvrdil nález glosy podobného významu napsané nejbližšími stoupenci Jáchyma jako komentář k jednomu z prvních přepisů *Concordia* zabývajících se právě Ezechiellovým proroctvím o Týru.⁵¹

Jáchymova prorocství působila mocným dojmem na současníky, kteří došli k přesvědčení, že měl dar znát předem věci budoucí. Jáchym sám sebe takto nevnímal. Jeho výzvy a napomenutí vládcům se podle něj nerodily ze zázračné moci, ale z ducha porozumění, které označil za svůj nejdůležitější dar. Jáchym neznal budoucnost, ale omezoval se na předpovídání na základě své koncepce shody událostí v dějinách. Četba Bible vedla opata k názoru, že fáze, kterou spolu s církví prožíval, odpovídala fázi lidu Izraele před příchodem Mesiáše a že jí udávají rytmus podobné události a srovnatelné historické postavy. Přesto s časem vzrůstala zvěst o nadpřirozených darech jasnozřivce z Celica a nepřímo napomohla hnutí, které se od počátků ve Fiore rodilo.

Jindřich VI. uvěřil opatovi z Fiore, překonal obavy svých rádců a rozhodl se zrušit obležení. Byl přesvědčen, že Jáchym je pro něj prorokem příznivých událostí. Jeho přesvědčení, zčásti upřímné a zčásti oportunistické, umožnilo rozvoj a růst kláštera ve Fiore a překonání počátečních obtíží.⁵²

Potíže se projevily po smrti Klementa III., který opata z Fiore dříve chránil. Možná jako ozvěna obvinění Godefroye z Auxerre byl Jáchym v září 1192 generální kapitulou cisterciáckého řádu označen jako „*fugitivus*“.⁵³ Bylo mu nařízeno, aby opustil nový klášter ve Fiore a okamžitě se vrátil do Corazza. Opat neuposlechl, čímž vyvolal těžkou krizi trvající až do srpna 1196. Tehdy papež Celestin III. (1191-1198) bulou v *Cum in nostra* z 25. srpna 1196 schválil řeholi

et capias regnum Sicilie sine bello, que facile tibi per Ezechielem et aliorum prophetarum verba probantur. [...] Post tres annos, ut completeretur sermo Domini factus ad Ezechielem sub misterio veterum de prophetatione novorum, ecce inquit ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor regem Babylonis ab aquilone, regem regum cum equis et curribus et equitibus et cetu populoque magno et cetera, que vastationis, direptionis, subversionis eventum ad unumquemque usque singula prosequuntur“.

⁵¹ H. GRUNDMANN, *Gioacchino da Fiore*, 147-148; F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 28-29. Srov. příslušnou pasáž *Concordia*, V,108ra.

⁵² K Jáchymovu přijetí ze strany současníků srov. M. E. REEVES, *The Influence*, 37-58, 82-95; M. BLOOMFIELD - M. E. REEVES, *The Penetration of Joachimism into Northern Europe*, *Speculum* 29, 1954, 77; F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 30.

⁵³ Text generální kapituly uváděn v latinsko-anglickém znění: CH. WADDEL (ed.), *Twelfth-Century Statutes from the Cistercian General Chapter*, Cistercian Publications, Kalamazoo 2003, 250. Ke Godefroyovi H. GRUNDMANN, *Gioacchino da Fiore*, 170.

nového řádu ve Fiore a zároveň definoval vztah Jáchyma vůči cisterciákům.⁵⁴ Papežovo rozhodnutí pravděpodobně ovlivnila přízeň králů ze Sicílie ke komunitě ve Fiore.⁵⁵

Tato přízeň s léty nezeslábla. Jindřich VI. se s opatem setkal opět v Nicastru, když mířil do Palerma ke korunovaci. Císař jej prý pozdravil: „*Hic est [...] abbas loachim, qui dudum cuncta nobis tam adversa, que precesserunt, quam prospera, que cernitis, prophetavit*“.⁵⁶ Přitom učinil komunitě ve Fiore 21. října 1194 štědrú donaci. Jak zmiňuje *Vita*, na Velký pátek roku 1196 opat v Palermu řešil otázky územní příslušnosti.⁵⁷ *Memorie* Lukáše z Cosenzy dosvědčují, že Jáchym byl při této příležitosti povolán k důstojnosti zpovědníka císařovny Konstancie z Hauteville.⁵⁸ Jednadvacátého února 1197 dostal novou a poslední císařskou donaci klášteru San Giovanni ve Fiore. Ta byla stvrzena po náhlé smrti Jindřicha VI. Konstancí z Hauteville listinou vydanou v Messině v září roku 1198.⁵⁹

V roce 1196 nebo pravděpodobněji 1198, po volbě Inocence III., se Jáchym nacházel v Římě, kde se setkal s cisterciáckým opatem Adamem z Perseigne. Podle kronikáře Ralpa z Coggeshallu prý Jáchym tvrdil, že nemá „ducha proctví“, ale spíše „ducha porozumění Písmům“.⁶⁰ Dále prohlásil, že se již brzy objeví Antikrist a že Inocenc III. nebude mít následovníka. Jáchyma, bez ohledu na jeho vlastní prezentaci, současníci vnímali jako ohlašovatele Antikrista. Jistě zde existovalo rozšířené očekávání bezprostředně blízkých zvrátů a rozšířené eschatologické cítění, které probouzelo poněkud zkreslený zájem o složité Jáchymovy konstrukce. Nepřekvapilo proto, když nový papež

⁵⁴ Text buly vydán N. TACCONE–GALLUCI (edd.), *Regesti dei romani pontefici per le chiese della Calabria con annotazioni storiche*, Edizione Tipografica Vaticana, Roma 1902. K tomu srov. též postřehy ze studie M. MACCARRONE, *Primato romano e monasteri dal principio del secolo XII ad Innocenzo III*, in *Istituzioni Monastiche e istituzioni canonicali in Occidente (1123-1215)*, Vita e Pensiero, Milano 1980, 77-78; G. PICASSO, *Gioacchino e i cisterceci*, in *Gioacchino da Fiore tra Bernardo di Clairvaux e Innocenzo III*, 93-104.

⁵⁵ B. MCGINN, *L'abate*, 45; F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 30-31.

⁵⁶ *Vita*, 189.

⁵⁷ *Vita*, 189.

⁵⁸ *Memorie*, 196-197.

⁵⁹ Spolu s odkazy na prameny a jejich rozborem uvádí W. HOLTZMANN, *Papst-, Kaiser und Normannenurkunden aus Unteritalien. II. S. Giovanni di Fiore*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 36, 1956, 1-21, zvláště 6-7.

⁶⁰ „... respondit se neque prophetiam, neque conjecturam, neque revelationem de his habere; Sed Deus, inquit, qui olim dedit prophetis spiritum prophetiae, mihi dedit spiritum intelligentiae, ut in Dei spiritu omnia mysteria sacrae Scripturae clarissime intelligam, sicut sancti prophetae intellexerunt, qui eam olim in Dei spiritu ediderunt“. Text přepisujeme dle B. MCGINN, *L'abate*, 45.

pomýšlel na využití jáchymismu a řádu z Fiore ve službě církvi, aby se mu nevymkla z rukou kontrola radikálnějších skupin. Inocenc III. měl solidní intelektuální formaci a znal díla opata z Fiore, která četl a použil ve svých spisech.⁶¹ Vůči jáchymismu zaujal příznivý, byť opatrný postoj a nařídil, aby Jáchym kázal křížovou výpravu, protože se spoléhal na jeho vliv mezi jihoitalským obyvatelstvem. Následně k sobě povolal Raniera z Ponzy, který se stal jeho zpovědníkem a posléze legátem v Provence a ve Španělsku. Ranieri rozvinul v těchto neklidných zemích známých silnou katarskou herezí složité zprostředkovatelské dílo.⁶² Inocenc III. usiloval prostřednictvím spolupráce s Jáchymem a Ranierim zvýšit vliv na elity společnosti, tradičně neochotné spolupracovat s církví. Tímto způsobem nepřímo napomohl jáchymistickému hnutí, protože zvýšil jeho prestiž. Ranieri zůstal cisterciákem a obracel se na tradiční cisterciáky, aby jim připomínal Jáchymova slova o úpadku řádu.

Roky z přelomu století již Jáchym prožíval v očekávání blížícího se historického zvratu, který co nevidět dramaticky promění kvalitu celého stvoření.⁶³ Ve spisu *Concordia* často opakoval podobná vyjádření: „*De tempore isto presenti quod finem esse dicimus secundi status et initium tertii*“.⁶⁴ A v témže spise v souvislosti s koncem století dále zmínil: „*Sane tertius status, cuius initia presto sunt, numerum quinquagenarium ob magni iubilei libertatem requirit, hoc est a principio sui usque ad finem mundi*“.⁶⁵ Nebo též ohlašoval předposlední

⁶¹ K Inocencově znalosti Jáchymových děl srov. F. ROBB, *Did Innocent III Personally Condemn Joachim of Fiore?*, Florensia 7, 1993, 77-91; EAD., *Joachimist Exegesis in the Theology of Innocent III and Rainier of Ponza*, Florensia 11, 1997, 137-154; G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 130-131, 356.

⁶² H. GRUNDMANN, *Gioacchino da Fiore*, 111-117; M. P. ALBERZONI, *Raniero da Ponza e la curia romana*, Florensia 11, 1997, 83-114.

⁶³ Podle Grundmanna Jáchym neprorokoval bezprostřední konec světa, srov. H. GRUNDMANN, *Studi*, 63-64. Na druhé straně nelze zcela omezit Jáchymovu rozpravu o blízkosti konečného času jen na čistě kazatelské důrazy nebo dokonce na nadsazené výroky typické pro každé reformní období. Na tento aspekt upozornil B. TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 98; srov. též hodnocení R. MANSELLI, *Il problema del doppio Anticristo in Gioacchino da Fiore*, in P. VIAN (ed.), *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo. Studi sul francescanesimo spirituale, sull'ecclesiologia e sull'escatologismo bassomedievali*, Nuovi studi storici 36, Roma 1997, 571-584. I když Jáchym nechtěl vyhlásit přesný čas konce světa, jistě nepočítal s dalšími staletími dějin církve, k tomu srov. G. L. POTESTÀ, *Progresso della conoscenza teologica e critica del profetismo in Gioacchino da Fiore*, *Cristianesimo nella storia* 17, 1996, 301-331, 318: „Ohlášení sabatického věku je pro něj následné [...] Jáchym si všímá, že se stále více přibližuje Antikrist, což znamená války, pronásledování, protivenství“.

⁶⁴ *Concordia*, I, 5vb.

⁶⁵ *Concordia*, II, 12va.

čtyřicátou první generaci: „*In ecclesia vero incipit generatio quadragesima prima anno Domini 1201 incarnationis Domini*“.⁶⁶

Spis *Tractatus super quatuor Evangelia*, jehož tři traktáty dokončoval právě na přelomu století, představoval epochální syntézu Ježíšových skutků a gest. Když Jáchym interpretoval biblickou událost zjevení tří králů po dvanácti dnech, napsal:

„O quam beatum erit istud tempus et quam felices illi, in quibus consumanda est spiritaliter hec inventio Christi! Ego autem puto quod, sicut Christus apparuit magis post duodecim dies, ita post duodecim centenas annorum consumanda est in spiritu hec revelatio veritatis. Nimirum quia, et si in his preteritis annorum spatiis per fidem et intellectum appropinquare nisi sumus notitie veritatis non tamen ut ipsam veritatem plene et aperte apprehendere possemus, sed ex parte, euntibus nobis, ut iam diximus de claritate in claritatem tamquam a Domini spiritu“.⁶⁷

Ve třetím traktátu Jáchym vykládal úryvek evangelia Jan 4, 35, kde Ježíš ohlašoval blízký čas sklizně. Opat uvedl v této souvislosti, že osudový práh čtyřicáté generace byl již překročen:

„Quia denarius perfectus est numerus, possumus non incongrue decem annos accipere hic pro uno die, trecentos vere annos pro uno mense, pro quatuor autem mensibus mille duecentos. Quia igitur quatuor menses nobis qui hec dicimus completi sunt, non levare oculos ad videndam messionem mundi crimen est, et velle adhuc tenere mundi florem rubor confusionis“.⁶⁸

Následně v *Expositio in Apocalypsim*, dokončeném pravděpodobně roku 1200, hned v úvodu ozřejmil příčiny svého sepisování:

„Loquar ergo prout potero sin minus nutibus indicabo, defecisse mundi gaudia iminere pressuras, celorum regnum adesse in ianuis et si sermone rustico et ipolito certis tamen et necessariis probare me posse arbitror documentis, si tamen ille assuerit, qui presumentes de se ipsis irridet et linguas infantium cum sibi placet facit disertas“.⁶⁹

Když o něco dále komentoval šestou kapitolu Apokalypsy o andělovi šesté pečetě, zdůraznil, že se nacházel v čase otevření šesté pečetí, tedy na počátku třetího *status*, zatímco čas pátého věku ještě neskončil:

„Igitur in quantum capere ego queo tempus quidem sexti angeli initiatum est, sed tamen tempus quinti, necdum usque ad presens consumationem accepit. Tempus ergo sexti Angeli iam nunc secundum quid initiatum est“.⁷⁰

⁶⁶ *Concordia*, IV, 56vb.

⁶⁷ *Tractatus super quatuor evangelia* [= *Tractatus*], ed. F. SANTI, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 2002, I, 83-84.

⁶⁸ *Tractatus*, III, 306-307.

⁶⁹ *Expositio in Apocalypsim*, Prologus, 2rb.

⁷⁰ *Expositio in Apocalypsim*, III, 134va.

V roce 1200 Jáchym vyhotovil, podepsal a zpečetil listinu označovanou v badatelském okruhu jako *Testamentum*.⁷¹ V ní podroboval svá díla úsudku církve, připomněl, že jej k napsání vybídli tři papežové a požádal spolubratry, aby v případě náhlého úmrtí díla zaslali papeži. V seznamu děl chybí traktát proti Petru Lombardovi, odsouzený koncilem v roce 1215.⁷² Je pravděpodobné, že text listu upravili mniši z Fiore, které sám Jáchym vyzval, aby přikračovali k takovým krokům v poslušnosti k dispozicím Církve.⁷³

Roku 1201 daroval arcibiskup Ondřej z Cosenzy Jáchymovi malý kostel poblíž Petrafitty v srdci pohoří Sila, kde opat začal budovat poustevnu San Martino di Giove. Na tomto místě ho zastihla smrt 30. března 1202. Jeho ostatky byly následně přeneseny a pohřbeny v opatském chrámu v San Giovanni in Fiore.⁷⁴

⁷¹ *Expositio in Apocalypsim*, Prologus, 1va: „...recipientes ab eadem sede vice mea correptionem et exponentes ei meam circa ipsam devotionem et fidem, et quod ea semper tenere paratus sum que ipsa statuit, nullamque meam opinionem contra eius defendere sanctam fidem, credens ad integrum que ipsa credit et tam in moribus quam in doctrina, eius suscipiens correptionem, abiiciens quos ipsa abiicit; suscipiens quos suscipit, ipsa credensque firmiter non posse portas inferi prevalere adversus eam. Etiam si eam ad horam turbari et procellis agitari contingat non deficere fidem eius usque ad consumationem seculi. Roboratio. Hoc scriptum feci ego abbas Joachim et propria manu roboravi, anno dominice incarnationis MCC et sic me tenere confiteor sicut in eo continetur. Subscriptio. Ego frater Joachim abbas Floris“.

⁷² Srov. kap. I.5.

⁷³ F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore*, 31.

⁷⁴ A. M. ADORISIO, *La „Legenda del santo di Fiore“*, Vecchiarelli, Manziana (Roma) 1989, 64.

I.2. TEOLOGIE DĚJIN – HLAVNÍ KONCEPCE

Jáchym z Fiore vytvořil grandiózní projekt dějin spásy, který fascinoval již jeho současníky, stal se předmětem inovací nesčetných následovníků hned po jeho smrti a nepřestával inspirovat mnohé myslitele ve stoletích následujících. Jeho teologie dějin je i s ohledem na obsažnost a četnost spisů předmětem dnes již obrovské řady studií, často obsažených v mnohasetstránkových vydáních zpracovaných uznávanými autoritami medievistických dějin. V této kapitole věnující se teologii dějin pochopitelně není možné obsáhnout Jáchymovu celistvou nauku a ani není možné věnovat se hodnocení jeho závěrů. Zaměříme se na zvláště podstatné aspekty viděné opatem v historii, které jsou pro naše téma „*vyslance restitutio*“ nosné.

Jáchym ve svých spisech pracoval se dvěma dějinnými modely, které spolu do značné míry souvisely. Na mnoha místech se snažil představovat je jako dva pohledy na jednu realitu, přičemž mu jeden nebo druhý lépe umožňoval popsat Boží sebeodkrývání celých dějin světa. **První systém** byl známým modelem tří status, tří celků dějin Otce, Syna a Ducha svatého, strukturovaným určitým počtem všech lidských generací od stvoření až po konec pozemských dějin. Tento první systém obsahoval dva přístupy, dva koncepty tajemného odkrývání trojjedinného Boha. První přístup, označený jako první *diffinitio*, kalábrijský učenec rozpracoval zejména ve spise *Psalterium decem cordarum*. Byl založen na lineárním vidění dějin a Jáchym jej přiblížil symbolickou interpretací řeckého majuskulního písmene **alfa** - „**A**“. Druhý přístup, model „dvojího lidu“, tzv. druhá *diffinitio*, vyšel z interpretace řeckého minuskulního písmene **omega** - „**ω**“ a nalézá se ve spise *Concordia*. **Druhý systém** byl sedmidílným členěním dějin. Jáchym vyšel vlastně z druhé *diffinitio*, přepracoval Augustinovo členění sedmi věků a pro svoji svébytnost byl vnímán jako odlišný. Opat jej částečně předestřel ve spise *Concordia* a pak mohutně rozpracoval ve spisu *Expositio in Apocalypsim*.

Při popisu obou modelů se Jáchymova metodologie objasní, přesto je nyní důležité ozřejmit alespoň v hrubém nástinu některé aspekty. Jáchymův propracovaný systém práce měl vést k co možná největšímu odkrytí stop Boha ve stvoření, jehož hlavní zdroj Jáchym viděl v textech Starého a Nového zákona,

tedy v textech, jež byly autoritou církve potvrzeny jako kanonické, tedy vzniklé z vnuknutí Ducha svatého.⁷⁵ Apokryfní texty Jáchym téměř nepoužíval. Jestliže byly oba Zákony inspirovány Bohem, musela zde existovat vnitřní logika mezi dvěma zjeveními, která umožní pochopit hlubokou jednotu Písma. Obecné výpovědi Písma, jež měly čtenáři biblických minulých událostí posloužit k mravnějšímu životu a plnější víře v přítomnosti i v budoucnosti, uchopil Jáchym důsledně. Nepřetržitě přistupoval k textům Písma s otázkou, co zkušenosti vyvolaného lidu z minulosti znamenaly pro jeho přítomnou dobu, zda měly k současnosti určitý vztah, zda bylo možné uvažovat o minulosti, která by měla své naplnění v přítomnosti a jestli ano, o jaké události se jednalo, a též, zda bude tato rovnice platit i pro budoucnost. Nebo, bylo-li možné zahlédnout v minulosti částečně linii Božího sebesdělení na základě určité exegetické metodologie, bude možné tuto metodologii aplikovat i pro události budoucí? Jáchym z Fiore věřil, že jeho exegetický přístup toto umožňuje a nazval jej *Concordia*. Trval na faktu, že již metodologie zvolená pro uspořádání jednotlivých knih Písma, skrývající se za jednotlivými událostmi, osobami a jejich jednáními, odhalovala určitým způsobem tajemství trojjedinného Boha v dějinách. Jáchym zdůrazňoval především vnitřní vztah mezi Starým a Novým zákonem, který se mu demonstroval ve shodě, vnitřní logice – *concordia* těchto Zákonů.⁷⁶ V této shodě tak Jáchym porovnával například starozákonní patriarchy s novozákonními apoštoly, či starozákonné války izraelského lidu s konflikty lidu novozákonního.

Dějiny Starého zákona byly dle Jáchyma reálnými událostmi. Sepsané z vnuknutí Ducha odkazovaly na původce jako namalovaný obraz k originálu. Pisatel inspirovaný Duchem psal písmem – *littera* vztahujícím se k události, poukazuje na pravý význam textu. Jáchym se zaštitil apoštolem Pavlem, který psal věřícím do Korintu o figuraci zapsaného slova pro poučení (1 Kor 10, 11), o povýšení ducha nad literou, neboť litera zabíjí (2 Kor 3, 6). Podobně

⁷⁵ K tradici interpretace teologie dějin, na niž Jáchym navazoval a z níž pak vyvodil své originální závěry srov. H. DE LUBAC, *Esegesi medievale. I quattro sensi della Scrittura*, 18/2, Jaca Book, Milano 2006, 59-128.

⁷⁶ Srov. H. MOTTU, *La mémoire du futur: signification de l'Ancien Testament dans la pensée de Joachim de Fiore*, in A. CROCCO (ed.), *L'età dello Spirito e la fine dei tempi in Gioacchino da Fiore e nel gioachimismo medievale*, Centro Internazionale di Studi Gioachimiti, S. Giovanni i Fiore 1986, 13-28.

i v Jáchymově líčení událost – *littera* odkazovala k duchovnímu významu – *spiritus signaculum*, neboli slovo Starého zákona ohlašovalo význam plnější. Pavel v listu Korint'ánům dále hovořil o hierarchické triádě *carnalis homo*, *animalis homo*, *spiritualis homo* (1 Kor 2, 15). Duchovní člověk převyšoval člověka tělesného schopností zahlédnout a prožít tajemství zjevené milosti, tedy v obyčejné *littera* četl a viděl ono *spiritus signaculum*. Jáchym spolu s Pavlem tvrdil, že „*spiritualis homo iudicat omnia*“.⁷⁷

V souvislosti se schopností vidět duchovní významy Jáchym rozvinul postup, který měl vést k co možná nejúplnějšímu pochopení smyslu skrývajícího se za slovy Písma a užíval označení *intelligentia* či *intellectus*. Hovořil o pěti pochopeních, a sice historickém, morálním, tropologickém nebo též typologickém, kontemplativním a anagogickém.⁷⁸ *Intelligentia historica* hleděla na události jako na uskutečněné a všimla si jejich možných zvláštností nebo souvislostí.⁷⁹ *Intelligentia moralis* vyvozovala z uskutečněných událostí ponaučení, kdy například událost mágů, kteří se na vybídnutí anděla nevrátili k Herodovi, měla křesťanovi sdělit, aby se ve svém duchovním vývoji nevracel zpět.⁸⁰ *Intelligentia tropologica* nahlížela událost jako reprezentanta určitého typu, proto ji Jáchym nazýval typologickým pochopením. Jako taková měla být vlastní duchovnímu člověku – *spiritualis homo*, který překročil pouhou literu Písma a řídil se duchovním porozuměním – *spiritualis intellectus*.⁸¹ Ono pochopení se stávalo porozuměním kontemplativním – *intelligentia contemplativa*, neboť hlouběji chápalo zjevené tajemství. Ryzost odkrytého pak přivedla k domovině, porozumění bylo vyvýšeno k patření na věčné Boží pravdy

⁷⁷ Srov. např. *Tractatus*, I, 165-166: „Siquidem litteralis doctrina abluit exteriores et quasi grossiores squalores, spiritalis, explorans interiorem rubiginem – siquidem spiritalis homo omnia iudicat -, abluet occulta delicta, ut abundante iustitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, mereamini intrare in regnum celorum“, dále *Tractatus*, III, 252, 260; *Psalterium decem cordarum* [= *Psalterium*] ed. K. V. SELGE, Istituto Storico Italiano per il medio evo, Roma 2009, I, 67; II, 238.

⁷⁸ Jejich celkový popis *Concordia*, V, 60va-61rb; *Psalterium*, II, 231-241. K Jáchymově exegezi podle těchto stupňů přihlížíme k ucelenému zpracování, jehož se dovolává i většina současných studií, srov. H. GRUNDMANN, *Studi su Gioacchino da Fiore*, 42-56; Srov. též B. MCGINN, *L'abate*, 146; vhodně syntetizováno bez pramenných ukázek: G. CREMASCOLI – C. LEONARDI (edd.), *La Bibbia nel Medio Evo*, EDB, Bologna 1996, 261-263.

⁷⁹ Široký popis tohoto pochopení představují pasáže *Psalterium*, II, 228-231.

⁸⁰ *Psalterium*, II, 231-236.

⁸¹ *Concordia*, V, 125rb: „Diximus enim, quod ex concordia duorum testamentorum procedit spiritalis intellectus et ipse multiplex secundum quem Hierusalem et Babylon et cetera que ibi scripta sunt sicut et in aliis locis scripturarum tam multa habent significare ut de singulis libris procedat abyssus, et fons aque salientis in vitam eternam“.

– *intelligentia anagogica*. Jako příklad takového exegetického uplatnění uvedl Jáchym osobu Abraháma, který mohl reprezentovat Boha Otce.⁸² V celkovém náčrtu pěti porozumění vhodný příklad představovaly dvě družky Abraháma Hagar a Sára. První porozumění představovalo jednoduché rozlišení mezi služkou a svobodnou ženou, druhé umožňovalo zahlédnout tělesný a duchovní obsah, třetí ukazovalo, kterak se Bůh vyjadřoval podle těla i podle ducha, čtvrté odkazovalo na rozdělení mezi aktivním a kontemplativním životem, páté ohlašovalo v Hagar přítomnost, zatímco v Sáře budoucnost.⁸³ Obrněn touto metodologií zmíněnou *concordia* definoval takto:

„...concordiam proprie dicimus similitudinem eque proportionis novi ac veteris Testamenti, eque dicimus quoad numerum, non quoad dignitatem: cum videlicet persona et persona, ordo et ordo, bellum et bellum, ex parilitate quadam, mutuis se vultibus intuentur: utpote Abram et Zacarias, Sarra et Elisabeth, Isaac et Joannes Bapista et homo Jesus et Jacob, duodecim Patriarche et numeri eiusdem Apostoli”.⁸⁴

Touto slavnou definicí Jáchym sdělil, že *concordia* není shoda událostí jako v případě shod v synoptických evangeliích. *Concordia* neznamenal alegorii, ale podobnost jedné reality k realitě větší, jako den k roku, týden k epoše, osoba ke kategorii, či město k lidu. *Concordia* měla být:

„Intelligentia vero illa, que concordia dicitur, similis est vie continue que a deserto porrigitur ad civitatem interpositis locis humilioribus, in quibus se viator ambigat iter rectum adire, et nihilominus interpositis montium, a quibus possit posteriora et anteriora respicere et residui itineris rectitudinem ex retroacte vie contemplatione metiri”.⁸⁵

System shody tedy hleděl na minulost jako na model nedokonalé události k té, která se ještě uskuteční. Proto Jáchym hovořil o typologii, nikoli o alegorii. Historické popisy Starého zákona představovaly němá líčení – *littera*, bez dosažení významu. Jáchym chtěl vytěžit historický rytmus stanovený Bohem a typologický přístup konfrontující starý lid s lidem křesťanským mu poskyoval nástroj. Jedna figura, jedna událost Starého zákona se odkrývala ve figuře či události Nového zákona a stávala se odkazujícím znamením pro dobu po sepsání novozákonních knih až do konce dějin. *Concordia* odhalila model vzájemných

⁸² *Psalterium*, II, 240: „Secundum hanc intelligentiam Abram significat Deum Patrem“.

⁸³ *Concordia*, V, 60va-61rb.

⁸⁴ *Concordia*, II, 7ra-va.

⁸⁵ *Concordia*, II, 8ra.

korelací, jejichž dosah posvátné texty nevyčerpaly, rozšířila je na celé dějiny a určila rytmus i členění podle počtu generací.⁸⁶

Jáchym sám několikrát zdůraznil, že hledat shodu má smysl pouze tam, kde je, nikoli kde není. *Concordia* korespondovala s hlavní linií dějin, reprezentovala vlastně teologii, která vytyčila stěžejní témata. Podle Jáchyma byla hlavní hermeneutická témata teologie obsažena v *mysterium Trinitatis*, *mysterium Christi*, *mysterium Ecclesie*. Ony určily důležitost hledání shody, ony určily základní kameny teologie dějin.

I.2.1. Trojice dějin – Trojice Boží: prima diffinitio

Pravděpodobně nejznámější Jáchymovo členění dějin do tří celků vycházelo z jeho díla *Psalterium decem cordarum*.⁸⁷ Jáchym se zastavil nad vlastním označením Boha zaznamenaném v Janově Apokalypse, kdy trojjediný Bůh vyřkl: „*Já jsem Alfa a Omega, říká Pán Bůh, ten, který je, který byl a který přichází*“ (Zj 1, 8).⁸⁸ Jáchym z Fiore tento text interpretoval ve světle pasáží Gn 18 a Gn 28, 5-10. Text Gn 18 hovoří o třech andělech, kteří se ukázali Abrahámovi, jeden zůstal na hoře a dva sestoupili do Sodomy. V Jáchymově výkladu anděl setrvávající na hoře označoval Boha Otce, ostatní dva označovali Boha Syna a Boha Ducha vyslané Bohem Otcem ke spáse lidského pokolení.⁸⁹ Jestliže sebesdělení Boží tvrdilo: „*Já jsem Alfa*“, pak řecké písmeno „A“ označilo Otce reprezentovaného vrcholem písmene a představovalo vyslání Syna a Ducha ztvárněných levou a pravou úsečkou písmene. Alfa podle Jáchyma reprezentovalo tajemství *missio*. Zpráva Gn 28, 5-10 popisuje, jak patriarcha

⁸⁶ Ve vztahu k symbolice čísel a konkrétně k číslu 42 a 1260 u Jáchyma srov. H. GRUNDMANN, *Studi su Gioacchino da Fiore*, 50-54.

⁸⁷ K tradici interpretace teologie dějin, na níž Jáchym navazoval a z níž pak vyvodil originální závěry srov. R. MANSELLI, *Il tempo escatologico (secoli XII-XIII)*, in P. VIAN (ed.), *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo*, 681-687; G. C. GARFAGNINI, *Gioacchino da Fiore: tempo della teologia e tempo della storia da Agostino a Tommaso d'Aquino*, in *Sentimento del tempo e periodizzazione della storia nel medioevo*, Centro italiano di studi sull'alto medioevo, Spoleto 2000, 107-136; detailně H. DE LUBAC, *Esegesi medievale*, 18/2, Jaca Book, Milano 2006, 59-128.

⁸⁸ Spolu s grafickým znázorněním jednotlivých řeckých písmen *Psalterium*, II, 197-200. Srov. identický popis *Expositio in Apocalypsim*, I, 34a, kde Jáchym pracoval se starozákonním jménem Boha Jahve ve formě „IEVE“ a připomněl výklad řeckých písem „A“ a „ω“. Následující výklad je syntézou pasáží *Psalterium*, II, 197-200 a *Expositio in Apocalypsim*, I, 33vb-38vb. Přihlížíme k popisu G. DI NAPOLI, *Teologia e storia in Gioacchino da Fiore*, in *Storia e messaggio in Gioacchino da Fiore*, Centro di Studi gioachimiti S. Giovanni in Fiore, S. Giovanni in Fiore, 1980, 96 -98; M. REEVES, *Joachim of Fiore and the prophetic Future*, SPCK, London 1976, 5-12.

⁸⁹ *Psalterium*, II, 197-198.

Jákob odešel do aramských rovin, zatímco Abrahám a Izák zůstali na horách Izraele. Z opatova výkladu těchto pasáží vyplynulo, že vzdálení Jáko­ba od otce a děda odhalilo Ducha vycházejícího z Otce i Syna. Druhé Boží sdělení v Apokalypse tvrdí: „*Já jsem omega*“. Dle opata se ukrývalo v minuskulním písmenu „ ω “ složeném ze tří malých sloupců. Ony tři sloupce znamenaly tři Božské osoby, přičemž prostřední sloupec, z něhož vycházejí dva postranní přiřadil Duchu svatému. Duch tedy vychází stejným způsobem z Otce a Syna. Minuskulní omega „ ω “ pak odkazovala k tajemství vyjádřeném v termínu „*processio*“, reprezentovala historii naplněnou ze dvou částí, nad nimiž se udržoval třetí, nový rozměr. Majuskulní omega „ Ω “ Jáchymovi zjevovala jednotu Božského života.⁹⁰

I když na stránkách *Psalterium decem cordarum* Jáchym naznačil i interpretaci minuskulního písmene omega „ ω “, s čímž byl spojen popis působení – *processio* Ducha svatého v celých dějinách, celková nauka o působení Ducha svatého vzhledem ke spisu *Concordia* ještě nebyla rozpracována a ve většině textu se Jáchym věnoval interpretaci výroku „*Já jsem Alfa*“ pomocí interpretace řeckého písmene „ Λ “:

„Quia vero in personis trinus est et in substantia unus, neque unius virgule neque trium maxime inequalium et disiunctarum ei in misterio convenire dinoscitur, sed potius triangulata pariter et rotunda, iuxta quod in libro Apocalipsis ipse sibimet testimonium perhibet dicens: Ego sum A et O. Secundum hoc enim forma psalterii decacordi utriusque huius elementi demonstratur habere“.⁹¹

V tomto konceptu dějin označeném jako *prima diffinitio* Syn a Duch vycházejí lineárně, sestupně z Otce. Otec je počátkem nejen stvoření, ale i vycházení Syna i Ducha.⁹² Aby Jáchym toto tajemství Trojice přiblížil, vyšel z celkového počtu sto padesáti žalmů, jenž jsou odrazem liturgického slavení církve.⁹³ Mystérium Trojice, nepřetržitý oživující pramen dějin spásy, dosáhl

⁹⁰ *Expositio in Apocalypsim*, I, 37rb.

⁹¹ *Psalterium*, I, 46.

⁹² Líčení odpovídá pasážím *Psalterium*, I, 73-84.

⁹³ Pojednání o 150 žalmech korespondujících s Božskými osobami odpovídá pasážím *Psalterium*, II, 115-122 a částečně 185-195. K tomu srov. analýzu B. HIRSCH REICH, *The Symbolism of Musical Instruments in the „Psalterium decem chordarum“, of Joachim of Fiore and Its Patristic Sources*, *Studia patristica IX, Texte und Untersuchungen* 94, Berlin 1966, 544-551; B. MCGINN, *L'abate*, 182-184; G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 120-123; M. REEVES - B. HIRSCH REICH, *The figurae*, 46-51. K symbolické interpretaci počtu 150 žalmů počínaje Augustinem obecně srov. H. MEYER, *Die allegorische Deutung der Zahlenkomposition des Psalters*, *Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster* 6, 1972, 216-219.

nejplnějšího sdělení v osobě Krista, v jeho událostech v čase. Jeho dějinné působení pochopitelně poodkrylo tajemství celé Trojice. Kristovy dějinné události připomíná církev v liturgickém slavení, konkrétně ve slavení Kristova narození, utrpení, vzkříšení a nanebevstoupení. Jestliže nanebevstoupení završilo historický cyklus viditelného Krista, tři předchozí události reprezentovaly trojičnost. Liturgické slavení Jáchym velmi zdůrazňoval, tím spíše, že liturgický život byl hlavní náplní mnišského života.⁹⁴ Každodenní liturgie mnichovi předkládala v recitacích žalmů jednotlivá slavení Kristových životních etap církvi. Proto se cisterciácký opat nyní dovolával recitace žalmů. Jestliže celkový počet knihy žalmů tvoří 150 žalmů, pak procesem *concordia* bylo možné číslo 150 rozložit do tří skupin po padesáti, což odkazovalo k trinitárnímu základu a umožňovalo rozdělit historii do tří celků podle řádů – *ordines*, jímž náležela příslušná recitace žalmů.⁹⁵ V návaznosti na hierarchizaci středověké křesťanské společnosti Jáchym vyvodil, že vrchol tvoří monastická forma života – *ordo monasticus*, druhé místo vymezil klerikům – *ordo clericalis* a nejnižší místo určil stavu manželskému – *ordo coniugalis*. Zdůraznil, že mnichům přísluší recitovat třicet žalmů denně, klerikům dvacet a laikům deset. Ženatým náležela manuální aktivita (*opus* náležející Otcí), klerikům nauka (*littera* – *doctrina* náležející Synu), mnichům kontempace (*iubilatio* náležející Duchu svatému).⁹⁶ Každý *ordo* samozřejmě reflektoval jednu osobu Trojice.⁹⁷ Jestliže mniši měli primát v liturgické dimenzi, ostatní dva *ordines* reprezentovaly první místo

⁹⁴ G. PICCASSO, *Il sentimento del tempo nella tradizione monastica*, in *Sentimento del tempo e periodizzazione della storia nel medioevo*, Centro italiano di studi sull'alto medioevo, Spoleto 2000, 199-212; E. PAOLI, *La santificazione e celebrazione del tempo: liturgia e agiografia*, in *Sentimento del tempo*, 213-232; L. MANTUANO, *Liturgia e storia nelle opere di Gioacchino da Fiore*, in R. RUSCONI (ed.), *Gioacchino da Fiore tra Bernardo di Clairvaux e Innocenzo III*, Viella, Roma 2001, 223-250.

⁹⁵ *Psalterium*, II, 117-123. Srov. syntéza G. DI NAPOLI, *Teologia*, 96 -98, M. REEVES - B. HIRSCH REICH, *The figurae*, 57-59. Obecně k trojímu dělení středověké společnosti G. FOLLIET, *Les trois catégories de chrétiens. Survive d'un thème augustinien*, L'Année théologique augustinienne 14, 1954, 81-96; Y. CONGAR, *Les laïcs et l'eccésiologie des „ordines“ chez les théologiens des XIe et XIIe siècles*, in *Laici nella „societas christiana“ dei secoli XI e XII*, Mendola, Vita e Pensiero, Milano 1968, 83-117; G. DUBY, *Lo specchio del feudalesimo: sacerdoti, guerrieri e lavoratori*, Laterza, Roma-Bari 1980.

⁹⁶ *Psalterium*, II, 120-121. Jáchym z Fiore ovšem používal pro výraz příslušnosti více termínů.

⁹⁷ Srov. *Concordia*, I, 9va: „Qui fecit hominem ad imaginem et similitudinem suam [...] ipse voluit constitui tres ordines istos ut essent et ipsi ad imaginem et similitudinem Trinitatis“. Dále srov. podobnou výpověď v *Expositio in Apocalypsim*, Liber introductorius, 18va: „Est enim primus ordo coniugatorum creatus ad imaginem Patris. Secundus clericorum institutus ad imaginem Filii. Tertius monachorum ad similitudinem Spiritus Sancti“.

jinde. Ve stupních dokonalosti příslušelo laikovi 10 v recitování žalmů, 20 v nauce a 30 v manuální práci. U klerika to bylo 10 stupňů v práci, 20 v recitaci žalmů a 30 v nauce. U mnichů je to 10 stupňů v práci, 20 v nauce a 30 v recitaci žalmů. Na poli stupňů dokonalosti se laici a klerici pohybovali níže, než mniši.⁹⁸

Uvedený vztah *ordines* a Trojice Jáchym přenesl do historického rámce a každé osobě Trojice, jež reprezentuje jeden *ordo*, přiřkl jedno časové určení – *status*, jakožto tři časy dějin světa. V úvodu k *Expositio in Apocalypsim* Jáchym oproti dlouhému komentáři v *Psalterium* krátce shrnul:

„Et sicut ordo coniugatorum, qui primo tempore claruit proprietate similitudinis videtur pertinere ad patrem. Ordo predicatorum, qui secundo, ad filium. Ita ordo monachorum cui extrema magna tempora data sunt, ad Spiritum Sanctum. Et secundum hoc primus quidem status ascribitur Patri, secundus Filio, tertius Spiritui Sancto“.⁹⁹

Jáchym nejprve hovořil o trojím lidu pod trojím zákonem, přičemž každému ze tří *ordo*, odpovídajícím třem *status* náleželo i dobové vymezení tří *tempora*, tří *tempus*. Tyto časem určené zákony jsou *tempus ante legem*, *tempus sub lege*, *tempus sub gratia*. Během prvního času se hebrejskému lidu manifestoval pouze Otec. Ve druhém *status* křesťanský lid poznal a poznává Syna, a v důsledku toho také Otce. Ještě však nepochopil Ducha, který se doposud nevyžil, proto nemůže být pochopen tělesnými lidmi. Křesťané ho sice určitým způsobem poznali, ale nebyli obdařeni jeho dary. Druhý *status* bude trvat až do konečného obrácení Izraele. Ve *status* třetím nastoupí třetí lid *populus spiritualis*, schopný poznat Ducha společně s Otcem i Synem.¹⁰⁰ První *status* byl pod Zákonem. Druhý, až do obrácení Izraele, byl a je časem milosti. Třetí, od konverze Izraele až po završení světa, bude časem milosti plné. Lid prvního *status* byl pod zákonem Mojžíšovým, lid druhého pod pravdou Evangelia, třetímu lidu osvobozenému z tíhy utrpení bude dopřáno věnovat se modlitbě a chválám Boha.¹⁰¹

Tento model tří *status*, *ordo*, *tempus* Jáchym z Fiore rozprostřel na zvažované dějiny spásy s úmyslem prokázat podle generací lidských pokolení zaznamenaných v Bibli, jak tyto generace konkrétně odpovídají procesu dějin

⁹⁸ *Psalterium*, II, 123-129.

⁹⁹ *Expositio in Apocalypsim*, Liber introductorius, 5va.

¹⁰⁰ *Psalterium*, II, 129-133; srov. komentář G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 108.

¹⁰¹ *Psalterium*, II, 139-141.

Otce, Syna a Ducha svatého. Jáchym vyšel z počtu stopadesáti žalmů. Nyní mu stejné číslo odkazující na Trojici určilo i konečný počet všech generací lidských dějin, přičemž každému status určil padesát pokolení. I dále zůstával pozorný na možnosti kombinatoriky tohoto čísla. Nejprve na základě své exegetické typologické metody označil několik celků prototypů a typů osob, či institucí. Prototypy osob starozákonních dějin spásy – prvního status – byli Abrahám, Izák a Jakub se svými dvanácti syny. V novozákonní perspektivě jim odpovídali Zachariáš, Jan Křtitel a Kristus jako člověk se svými dvanácti apoštoly. Pokud šlo o protagonisty třetího věku, zůstal Jáchym opatrný, neboť podle něj ještě nedošlo k naplnění času pro sdělení. Každopádně předeslal mínění, že by se mohlo jednat o oživené Enocha, Mojžíše a Eliáše.¹⁰² Podobně prvních pět kmenů Starého zákona odkazovalo na pět církví raného křesťanství, jímž mělo odpovídat pět center cisterciáckého řádu.¹⁰³ Na následujících řádcích díla Jáchym představil ještě další řady těchto modelů.¹⁰⁴

Po tomto exkurzu opatřil začal s konkrétním a dlouhým popisem sto padesáti generací všech status, který doplnil názornými řetězovitě propojenými kresbami pod sebe složených trojúhelníků, které znázorňovaly jednotlivé generace, do nichž vepisoval jednotlivé osoby Starého a Nového Zákona. Ilustrace trojúhelníku měly odpovídat interpretaci řeckého písmene „A“, jehož vrchol představoval Boha Otce, z něhož vycházeli Syn a Duch svatý reprezentovaní postranními úsečkami písmene – trojúhelníku. Utvořila se tak série patnácti propojených trojúhelníků, kdy každý trojúhelník obsahoval 10 generací. Patnáct trojúhelníků dohromady zahrnovalo 150 generací. Jáchym dále rozvinul neuvěřitelné kombinační úsilí, kdy opřen o genealogie Písma stanovil jednotlivé představitele generací majících symbolizovat Otce, Syna nebo Ducha svatého od Adama po Krista.¹⁰⁵

Jednotlivé knihy *Psalterium* svědčí o neustálém přepracování, záměnách a doplněních v hledání protagonistů jednotlivých *status*.¹⁰⁶ Každopádně hlavním smyslem Jáchymovy snahy bylo předložit model, který

¹⁰² *Psalterium*, II, 252-256.

¹⁰³ *Psalterium*, II, 260-261.

¹⁰⁴ Srov. *Psalterium*, II, 260-267.

¹⁰⁵ Srov. i s diagramem generací *Psalterium*, II, 275 a vyjmenování *Psalterium*, II, 318-319.

¹⁰⁶ Srov. komparaci rukopisných verzí editorem Selgem všech generací až po Jáchymovu přítomnost in *Psalterium*, II, 318-319, celý výčet generací *Psalterium*, II, 318-344.

dokazoval, že přítomný čas byl časem blízkým konečnému naplnění. Tomu odpovídalo i jím předložené schéma, podle kterého se první status uzavřel se Zorobábelem.¹⁰⁷ Jeho konec musel souhlasit s pádem Babylónu, se zničením chaldejského království Kýrem, který vrátil svobodu židům a povolil jim návrat do vlasti v době Zorobábela. Tak mohla být považována za přesvědčivou souvztažnost mezi událostmi synů Izraele a událostmi církve, která očekávala pád nového Babylónu, po němž bude zahájena nová svoboda třetího věku.¹⁰⁸ Aby byl model průkazný, musela souhra vztahů vykazovat dokonalou symetrii mezi konečnými událostmi prvního a druhého status. Neboli, v padesáté generaci prvního status, kdy Kýros osvobodil židovský národ a dovolil mu vrátit se z babylónského zajetí do Jeruzaléma, musela souhra odpovídat konečným událostem druhého status, kde v padesáté generaci zatím nepojmenovaní nevěřící způsobí pád nového Babylónu a osvobodí církev z útisku.¹⁰⁹ Jáchym konstatoval dovršení druhého status v termínu padesáté generace počínaje Abiudem. A jelikož jedné generaci církve určil třicet let trvání, upozornil, že větší část padesáté generace již uplynula. Podobně jako v padesáté generaci prvního status byl Babylón zničen, tak v padesáté generaci druhého status od Abiuda padne Babylón nový.¹¹⁰ Lidé by se tedy měli připravit k útěku.¹¹¹

¹⁰⁷ *Psalterium*, II, 122. Přihlížíme k výkladu G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 120-130.

¹⁰⁸ K charakteristikám třetího věku dle citací Jáchymových děl srov. A. CROCCO, *Genesi e significato dell' „età dello Spirito“ nell' escatologia di Gioacchino da Fiore*, in *Storia e messaggio in Gioacchino da Fiore*, Centro di Studi gioachimiti S. Giovanni in Fiore, S. Giovanni in Fiore, 1980, 195-224; B. MCGINN, *Joachim of Fiore's Terius Status: Some Theological Appraisals*, in A. CROCCO (ed.), *L'età dello Spirito e la fine dei tempi in Gioacchino da Fiore e nel gioachimismo medievale*, Centro Internazionale di Studi Gioachimiti, S. Giovanni in Fiore 1986, 237-256; D. C. WEST, *A Millenarian Earthly Paradise: Renewal and the Age of the Holy Spirit*, in A. CROCCO (ed.), *L'età dello Spirito*, 257-278; F. TRONCARELLI, *Gioacchino da Fiore e l'età dello Spirito*, in E. PASZTOR (ed.), *Attese escatologiche dei secoli XII-XIV. Dall'età dello spirito al „Pastor Angelicus“*, Edizioni Libreria Colacchi, L'Aquila 2004, 33-43.

¹⁰⁹ *Psalterium*, II, 323.

¹¹⁰ *Psalterium*, II, 327: „Ab Abiud usque ad presens quinquaginta generationes consumate sunt anno dominice incarnationis M^oCC^o primo, a nativitate vero M^oCC^o“. Srov. dále též *Psalterium*, II, 330-331: „Verum hoc secundum eam dinumerationem, que significata est in numero psalorum et psalterio decem cordarum. Ceterum secundum concordiam duorum testamentorum in hac quidem generatione, que inchoavit anno M^oCC^o primo a nativitate dominica, affigetur ab imperio nove Babilonis nova Ierusalem que est ecclesia, set non longe post mittet Dominus operatores cum sarculis, qui evellant funditus radices Babilonis, ut quo modo percussa veteri Babilone data est libertas edificandi domum Domini sub Zerobabel duce Iuda et in sequenti generatione hedicati sunt in angustia temporum muri Ierusalem, ita nunc quoque in adventu Helye fiat restitutio eorum que destructa sunt et confusa, sicut de eo dicitur in evangelio: Helyas quidem veniet et restituet omnia“.

¹¹¹ *Psalterium*, II, 334: „Si autem hec ipsa est generatio quinquagesima, consulo his, qui manent in medio Babilonis, ut fugiant, de medio eius“.

I.2.2. Trojice dějin – Trojice Boží: *Secunda diffinitio*

Druhý přístup z prvního modelu teologie dějin – *secunda diffinitio* – vyšel rovněž z nahlížení celkové historie členěné do tří celků podle jednotlivých osob Boží Trojice. Je rozpracován v Jáchymově spise *Concordia*. V páté knize tohoto díla opat napsal úryvek, který odpovídal citacím z *Psalterium* o lineární dynamice *ordines* a *status*:

„Tres denique mundi status nobis, ut iam scripsimus in hoc opere, divine nobis pagine sacramenta commendant: Primus in quo fuimus sub lege, secundus in quo fuimus sub gratia, tertius, quod e vicino expectamus, sub ampliori gratia, quia gratiam, inquit Ioannes, pro gratia dedit nobis fidem, seu pro charitate, et si simul utrumque. Primus ergo status in scientia fuit, secundus in potestate sapientie, tertius in plenitudine intellectus. Primus in servitute servili, secundus in servitute filiali, tertius in libertate. Primus in flagellis, secundus in actione, tertius in contemplatione. Primus in timore, secundus in fide, tertius in charitate. Primus status servorum est, secundus liberorum, tertius amicorum. Primus senum, secundus iuvenum, tertius puerorum. Primus in luce syderum, secundus in aurora, tertius in perfecto die. Primus in hieme, secundus in exordio veris, tertius in estate. Primus protulit urticas, secundus rosas, tertius lilia. Primus herbas, secundus spicas, tertius triticum. Primus aquam, secundus vinum, tertius oleum. Primus pertinet ad septuagesimam, secundus ad quadragesimam, tertius ad festa paschalia. Primus itaque status pertinet ad Patrem qui auctor est omnium, [...] secundus ad Filium qui assumere dignatus est limum nostrum, in quo ieiunare et pati posset ad reformandum statum primi hominis qui ceciderat comedendo, tertius ad Spiritum sanctum, de quo dicit Apostolus: Ubi Spiritus Domini ibi libertas“.¹¹²

Jáchym se zaměřil na skutečnost, aniž by popřel koncept *prima diffinitio* o třech souborech *status* – *ordines*, že při pohledu na dějiny podle Božího vyjádření: „*Já jsem [...]Omega*“ vycházel Duch svatý reprezentovaný prostředním sloupcem písmena omega „ ω “ jak z Otce, tak i ze Syna. Vymezení tří *status* daných pevně stanoveným počtem časových generací neodpovídalo vymezení hranic tří *ordines*. *Status* měly v dějinách ve vztahu k počtu generací počátek i konec, naopak *ordines* od chvíle, v níž se historicky projeví, již nepřestaly existovat až do konce světa, tak jako Otec a Syn jednali v čase přisouzeném Duchu.¹¹³

Vysílání Ducha svatého znázorněné prostředním sloupcem písmene omega představovalo pojetí dějin – *secunda diffinitio*, kdy nevyrovnanost mezi *status* a *ordines* byla dána do souladu. Jáchym zde tolik nezdůraznil roli Ducha jako dárce formy, či struktury vlastního *status*. Jáchymovo nové zdůraznění třetí Božské osoby přinášelo četné důsledky pro další formulace. Byl-li vlastním *ordo*

¹¹² *Concordia*, V, 112rb-va.

¹¹³ G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 112-114.

Ducha *ordo* mnichů, měl tento *ordo* dvojí počátek v dějinách. Nejprve se manifestoval ve status Otce, kterému dominoval lid Staré smlouvy a začal s Eliášem a Elizeem. Podruhé se manifestoval ve status Syna, reprezentovaného Novou smlouvou a začal s Benediktem, zakladatelem západního mnišství.¹¹⁴ Jestliže byla Duchu přiznána přítomnost ve status Syna i Otce, pak platilo, že jednotlivé charakteristiky pro čas posledního *status* Ducha svatého již určitým způsobem formovaly status Otce i Syna. Pokud bylo jednou z charakteristik Ducha plné pochopení – *intelligentia spiritualis*, jež bude plně zakoušeno v jemu přisouzeném čase, pak ono pochopení formovalo již čas Zákona starého, stanoveného jako *tempus legis* a Zákona nového, definovného jako *tempus gratie*.¹¹⁵ Proto bylo nutné zdůraznit a stanovit na základě tohoto tajemství Trojice nikoli tři časy, ale časy dva.¹¹⁶ A rovněž zdůraznit dva Zákony.¹¹⁷ Dva Zákony znamenající lid dvojí zkušenosti, z jejichž zapsané *littera* vycházelo jedno pochopení.¹¹⁸ Uvedené důsledky se ve své podstatě staly hlavními tématy celého díla. Dále šlo o to určit časy a způsoby přítomnosti *ordo* mnichů v trinitárním rytmu dějin spásy a propracovat propojení zkušeností dvou lidů dvojí smlouvy. Tak mohl Jáchym ve shodě s dějinným rytmem stanoveným Boží Trojicí z minulého odkazovat na přítomný čas i čas blízké budoucnosti. Vše na pozadí klíčové definice metodologie *concordia*, jenž měla dějinný rytmus odkrýt:

¹¹⁴ *Concordia*, II, 10vb-11va: „Ordo monachorum, qui quoddammodo visus est incipere ab Helyseo, alio modo incipere a sancto Benedicto”. Pasáž shrnuta G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 139; G. DI NAPOLI, *Teologia*, 115.

¹¹⁵ *Concordia*, II, 10rb: „Spiritualis intellectus unus est ex utroque procedens, et ipse specialius pertinet ad Spiritum sanctum [...]. Quia vero una persona est que ex duabus procedit, et ipsa Spiritus sanctus dicta est. Ascribenda sunt eidem persone quedam specialia opera, que ex aliis processerunt”.

¹¹⁶ *Concordia*, II, 9ra: „Unde necesse est alio modo assignare status mundi, propter aliud mysterium Trinitatis, ut qui tres status mundi propter tres personas divinitatis assignare curavimus. Alio modo non tria tempora, sed duo tamen modo assignemus, quia sic oportet fieri. Et ita se habet causa et manifestatio veritatis”.

¹¹⁷ *Concordia*, II, 10rb: „Igitur quia duo sunt quorum unus unigenitus, alius genitus. Condita sunt duo testamenta, quorum primus ut supra diximus specialiter pertinet ad Patrem, secundum ad Filium, quia aliud de alio porro spiritualis intellectus unus est ex utroque procedens”.

¹¹⁸ *Concordia*, II, 18rb: „Agnosce itaque in littera Veteris testamenti, que est ut ita dixerim scientia primitiva imaginem Patris. In littera Novi, que est littera de littera imaginem Filii, in intelligentia, que ex utraque procedit, imaginem Spiritu sancti”. **Ve vztahu k lidu dvojí smlouvy** srov. *Concordia*, II, 9ra-rb: „Tempus primi Testamenti usque ad Christum, cuius initiatio ab Adam fructificatio a Jacob. Tempus Novi testamenti usque ad consumationem seculi cuius initiatio ab Ocia rege Iuda fructificatio a Christo. Scimus enim, quod populus ille carnalis, qui dictus est Iudeorum imitatus est primum parentem in corruptione peccati, quod sicut primus est omnibus, ita primus scribitur in ordine Patrum. Populus autem Romanus, qui vocatus est gentilis [...]. Et sciendum quod littera Veteris testamenti commissa fuit populo Iudeorum, littera novi populo Romano. Spiritualibus autem viris spiritualis intelligentia, que ex utraque procedit”.

„...podobnost téže proporce mezi Novým a Starým zákonem, stejnou co do velikosti, nikoli co do důstojnosti, kdy osoba a osoba, ordo a ordo, válka a válka na sebe vzájemně hledí a tvoří dvojici, tak jako například Abrahám a Zachariáš, Sára a Alžběta, Izák a Jan Křtitel, Jákob a člověk Ježíš Kristus, dvanáct patriarchů a apoštolové odpovídající si počtem a vším, co může být podobné. A to všechno je třeba učinit, všude, kde je to možné, ne podle smyslu alegorického, ale podle shody obou Zákonů.“¹¹⁹

Jáchym pro jednotlivé *status* vymezil pevné trvání, ovšem jako prvek onoho *missio* Ducha svatého zdůraznil ještě další aspekt, a sice aspekt takzvaných přechodných period, kdy protagonisté i charaktery času začínaly nabývat podoby protagonistů i charakterů času budoucího. V dějinách tedy existovaly dlouhé přechodné periody, v nichž staré a nové působily společně. Periody, v nichž průkopníci, předvoj třetího *ordo* a třetího *status* povstávali a zcela vyčerpávali své vlastní historické poslání ve *status* předchozích.¹²⁰ Jáchym na tomto poli používal ve vztahu k rozpětí jednotlivých *status* pro počátek termíny „*initium*“, „*exordium*“, „*initiatio*“, „*germinatio*“. Čas přechodu mezi *status*, kdy působili poslové třetího *status* a třetího *ordo* nazýval „*fructificatio*“ a „*claritas*“, úpadkovost *status* označoval zpravidla „*defectio*“ a konec definoval termínem „*finis*“ a „*terminus*“. Ve vztahu k přechodným fázím napsal opat výstižnou pasáž:

„Coniugatorum ordo initiatus ab Adam, fructificare cepit ab Habram. Clericorum ordo initiatus est ab Ozia [...] Fructificavit autem a Christo, qui verus est rex et sacerdos. Monachorum ordo [...] incepit a beato Benedicto, viro utique claro miraculis, opere et sanctitate, cuius fructificatio in temporibus finis.“¹²¹

Ve spise *Psalterium decem cordarum* Jáchym vypočítal celkový počet generací všech *status* podle celkového počtu 150 žalmů. Základní hodnotu zde představovalo číslo padesát jako počet generací každého ze tří *status*. Ve spise *Concordia* náležela ústřední role ve vztahu ke generacím hodnotám 21, 42 a 63.¹²² Počet jednadvacet se vztahoval ke generacím na počátku a konci jednotlivých *status* či též trvání *fructificatio*. Dvačtyřicet označilo souhrn

¹¹⁹ *Concordia*, II, 7rb.

¹²⁰ Srov. G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 148.

¹²¹ *Concordia*, II, 8va

¹²² B. MC GINN, *L'abate*, 206-208; G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 137-138; M. REEVES - B. HIRSCH-REICH, *The figurae*, 130.

dvačtyřiceti generací podle periody třiceti let, v nichž byly zahrnuty velké události s protivenstvími vůči církvi. Počet šedesát tři označil počet generací prvního i druhého *status*. Na stránkách *Concordia* opat vícekrát vyvodil, že z porovnávání generací lidu Staré a Nové smlouvy, kdy zdůraznil roli ordo mnichů v dějinách spásy, mohl označit svoji dobu jako blízkou konci druhého *status* a počátku třetího.¹²³ Dvačtyřicet generací mělo své *initio* v Adamovi a pokračovalo do Amasiáše, bezprostředního předchůdce Ozeášova. S Ozeášem začalo *fructificatio*, s érou proroků o jedenadvaceti generacích až do Ježíše Krista. Pokud šlo o počátek *ordo* mnichů čili *fructificatio* třetího *status*, nastalo se svatým Benediktem přesně dvačtyřicet generací po Elizeovi. Jeho plný rozkvět přišel v čase Bernarda z Clairvaux, jedenadvacet generací po Benediktovi.¹²⁴ První *status* končil třiašedesátou generací po Adamovi v Ježíši Kristu. A protože druhý *status* musel trvat třiašedesát generací počínaje Ozeášem, tedy dvačtyřicet generací od Ježíše Krista, konec tohoto *status* a doby, v níž žil Jáchym, měl být blízko.¹²⁵ Až začne čtyřicátá druhá generace církve, nastoupí třetí *status*:

„Sicut ordo coniugatorum initiatus ab Adam, fructificavit ad Abraam vel potius [...] consumatus est in Christo [...]. Et ordo clericorum initiatus ab Ozia, fructificavit a Christo et consumabitur, ut putamus, circa finem generationis 42 ab incarnatione Domini. Consumabitur dico, secundum id quod pertinet ad verbum Domini dicentis Petro, sequere me, circa finem generationis 42 ab incarnatione dominica. Ita ordo monasticus accipiens, ut iam dixi, initium secundum regulam monasticam, quam Latini utuntur, a beato Benedicto, tempus fructificandi generatione 20 ab eodem sancto viro. Cuius consumatio in consumatione seculi est“.¹²⁶

Jáchym upřesnil, že zatímco trvání starozákonních generací bylo proměnné, již uběhnuvším čtyřiceti generacím církve stanovil třicetileté trvání

¹²³ Srov. seřazení generací v *Concordia*, II, 12va, či dlouhé seznamy vyjmenování generací vedoucí k těmto konstatování *Concordia*, III, 41vb, IV, 55vb-56ra, V, 74ra-rb,

¹²⁴ *Concordia*, IV, 58rb. Bernard je zpravidla uváděn též jako druhý Mojžíš, protože jako Mojžíš uvedl Izraelity do zaslíbené země, tak také Bernard uvedl duchovní syny sv. Benedikta k bráně třetího *status*. srov. *Concordia*, IV, 58vb, 59ra jako zakladatel pěti cisterciáckých klášterů. Je ovšem zapotřebí zdůraznit, že mění se náhled Jáchyma na cisterciácký řád kvůli odklonu od ideálu Benedikta postupně vedl k přirovnání cisterciáků k farizeům, srov. *Concordia*, IV, 60ra. K tomu E. PASZTOR, *Ideale del monacheismo ed età dello spirito*, in A. CROCCO (ed.), *L'età dello Spirito e la fine dei tempi in Gioacchino da Fiore e nel gioachimismo medievale*, Centro Internazionale di Studi Gioachimiti, S. Giovanni a Fiore 1986, 99-100.

¹²⁵ B. MCGINN, *L'abate*, 206-208; srov. znázornění ve *Figurae* in M. REEVES - B. HIRSCH REICH, *The figurae*, 130; G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 139-140. Ohledně bezprostřednosti konce se Jáchym na stránkách *Concordia* vyjádřil několikrát srov. *Concordia*, II, 12va, III, 41vb, IV, 55vb-56ra, V, 74ra-rb, 118 ra, 134va-135ra.

¹²⁶ *Concordia*, IV, 57rb; mezi dalšími výroky, které potvrzují, že pro Jáchyma byl i v tomto spise základním historickým schématem projekt tří *status* srov. *Concordia*, I, 8v.

pro každou zvlášť.¹²⁷ Navzdory evidentnímu důkazu, že do konce druhého *status* zbývaly již jen dvě generace, zůstal v konkretizaci výpočtu opatrný. Neodvážil se předvídat, kolika rokům, měsícům či dnům odpovídaly dvě generace, které chyběly do naplnění počtu hodnoty čtyřiceti dvou posledních generací. Ve své opatrnosti opat uvedl, že „*in ecclesia incipiet generatio 42 anno vel hora, qua Deus melius novit*“.¹²⁸

I.2.3. Sedmero dějin

Historický systém podle *secunda diffinitio* kladl důraz na dvojí vycházení Ducha svatého a na související problematiku projasňování Ducha svatého ve dvou předchozích *status*, tedy ve zkušenostech a událostech dvojího lidu. Metodologie souladu obou zákonů „*podobnost téže proporce mezi Novým a Starým zákonem, stejnou co do velikosti, nikoli co do důstojnosti, kdy osoba a osoba ordo a ordo, válka a válka na sebe vzájemně hledí a tvoří dvojici*“ vedla Jáchyma k tomu, že zavedl vztah mezi pronásledováními lidu Starého zákona a textem Janova zjevení ze šesté až jedenácté kapitoly o prolomeních sedmi pečetí. Neboli sedm pronásledování, které židé vytrpěli, symbolizovalo sedm pečetí Apokalypsy, kterým mělo podle principu *concordia* odpovídat sedm pronásledování snášených církví během dějin. Ve své důslednosti Jáchym pronásledovatele vyjmenoval. První byli Egypťané, druzí Kananejci a Filištinští, třetí Syřané, čtvrtí Asyřané, pátí Babyloňané, šesté pronásledování opět vykonali Asyřané a sedmé způsobili nepřátelé toužící zničit židovský lid v době Ester. Šesté utrpení na tomto místě nezpůsobila deportace do Babylónu, ale útrapy zapsané v knize Judit. Pokud šlo o sedmé, byl to útisk náležející Amanovi, prvnímu ministrovi velkého krále Assuera. Následně Jáchym vyjmenoval pronásledování způsobené křesťanům. Prvními perzekutory byli židé, druhé pronásledování snášeli křesťané z rukou pohanů, třetí z rukou ariánských hlasatelů Langobardů a Vandalů, čtvrté způsobili Saracéni. Jáchym doplnil, že čtyři pronásledování, a tedy prolomení prvních čtyř pečetí se událo v již uplynulých čtyřiaadvaceti generacích do roku 720. Páté pronásledování mělo

¹²⁷ *Concordia*, II, 12va-rb; pro konstatování o třiceti letech trvání jedné generace též *Concordia*, IV, 44va: „Triginta itaque anni computandi sunt in Novo testamento per singulas generationes“.

¹²⁸ *Concordia*, IV, 56rb.

nastat v období mezi dvacátou pátou a čtyřicátou generací. Páté pronásledování od nových Babyloňanů se naplní do roku 1200. Čas prolomení šesté apokalyptické pečeti měl podle Jáchyma obsahovat šesté a sedmé pronásledování, přičemž sedmé prolomení vyhradil konečnému sabatickému času. Jáchym sdělil, že šestá pečeť bude otevřena ve čtyřicáté první generaci a sedmá v generaci čtyřicáté druhé. Na tomto místě vznesl otázku po délce trvání oněch dvou generací a představil dvě hypotézy. V první předpokládal období trvání posledních dvou otevření po dobu čtyřiceti dvou měsíců, odpovídající třem a půl rokům, o nichž hovoří posvátné texty. Šesté prolomení pečete by pak trvalo třicet šest měsíců a sedmé šest měsíců. Scénář konečných událostí měl být následující: počátek šestého pronásledování, bezprostředně následovaného sedmým, začne kolem roku 1200, jímž se ukončí čtyřicátá generace. Celkové trvání dvou pronásledování odpovídající čtyřicáté první generaci dosáhne tří let, tedy od počátku roku 1201 do konce roku 1203, v němž se čas mezi šestým a sedmým pronásledováním na velmi krátký čas přeruší. Sabatický čas odpovídající čtyřicáté druhé generaci pak začne počátkem roku 1204 a završí se po šesti měsících v polovině téhož roku. Ve druhé hypotéze postupoval Jáchym odlišně. Jedenačtyřicátá generace bude mít shodné trvání jako předchozí, tedy 30 let, to je od roku 1201 do roku 1230. Šesté pronásledování přijde na počátku tohoto období a sedmé na jeho konci, přičemž podobně jako v první hypotéze

i zde mezi oběma pronásledováními dojde ke krátkému přerušení, ve kterém se uskuteční jistá „ozdravující událost“. Prolomení sedmé pečeti následované sabatickým časem neznámého časového rozsahu bude odpovídat dvačtyřicáté generaci, jež snad vyvstane s rokem 1231.¹²⁹

Dvačtyřicátá generace, sedmý věk, neboli třetí status budou zahájeny záhadnou postavou Syna člověka sedícího na oblaku z textu Janova zjevení 14, 14. Tato postava, označená Jáchymem jako papež nového věku, neboli *pastor angelicus*, obnoví křesťanskou víru po celé zemi a bude hlásat evangelium tak,

¹²⁹ Popis odpovídá pasážím z *Concordia*, III, 39va-42va, též V, 120va-121vb. Popis shrnuje M. REEVES - B. HIRSCH REICH, *The figurae*, 142-145, syntéza ale dle našeho názoru příliš nerespektuje některé odlišnosti všech knih *Concordia*; podobně B. MCGINN, *L'abate*, 198-199, který čerpá z práce obou historiček. Srov. též s četnými citacemi z *Concordia* R. MANSELLI, *Il problema del doppio Anticristo in Gioacchino da Fiore*, in P. VIAN (ed.), *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo*, 514-520. Jako nejvěrnější strukturu *Concordia* se nám jeví G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 149-150, ten ovšem bez zmínky o andělském papeži.

jako Zorobábel v čase návratu židů z vyhnanství obnovil chrám (Ezd 1, 3-5).¹³⁰ Jáchymovy opatrné narážky na andělského papeže především ve spisu *Concordia* a pak v *Expositio in Apocalipsim* byly častokrát překryty popisy reprezentantů *ordo* mnichů, *virii spirituales* třetího věku, které tvořily podstatnější část jeho dějinné exegeze. Přesto několik narážek na *pastor angelicus*, svatého papeže, Jáchym pro své budoucí středověké následovníky zanechal.¹³¹

¹³⁰ *Concordia*, IV, 56ra: „In qua vero generatione perecta prius tribulatione generali et purgato diligenter tritico ab universis scilicet pontifex nove Hierusalem, hoc est sancte matris ecclesie“.

¹³¹ Srov. *Concordia*, V, 122va: „Porro Mardocheus exaltatus est nimis et data est ei a rege potestas et gloria Aman, quia successor Petri qui erit in tempore illo, quasi fidelissimus vicarius Christi Iesu elevabitur in sublime. Ut compleatur illud quod scriptum est in Isaia propheta, Erit in novissimis diebus preparatus mons domus domini in vertice montium et elevabitur super colles et fluent ad eum omnes gentes et ibunt populi multi et dicent, Venite ascendamus ad montem domini“. K tématu andělského papeže u Jáchyma srov. zejména B. MCGINN, „*Pastor angelicus*“: *Apocalyptic Myth and political Hope in the Fourteenth Century*, in *Santi e santità nel secolo XIV*, Università degli Studi di Perugia, Perugia 1989, 221-226; Id., *Angel pope and Papal Antichrist*, in Id. (ed.) *Apocalypticism in the Western Tradition*, Viarorum, Hampshire 1994, 158-161; R. MANSELLI, *Il „pastor angelicus“: una speranza, una delusione ed il loro significato storico*, in P. VIAN (ed.), *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo*, 706-708; M. REEVES, *The Influence of Prophecy*, 396-397.

I.3. ANTIKRIST

I.3.1. Vývoj myšlenky

Rozhovory Jáchyma s papežem Luciem III. ve Veroli v roce 1184, s anglickým králem v Messině v zimě 1190-1191 či onen s opatem Adamem z Perseigne z roku 1195 naznačovaly, že Jáchym byl svými současníky chápán jako osoba známá svými fundovanými výklady k proroctvím o Antikristu.¹³² Pro Jáchyma nebylo pojetí odvěkého nepřítel vřdy stejné. Naopak, v jeho výrocih o Antikristovi formulovaných ve spisech v průběhu let byl patrný vývoj. V prvních spisech jako *Genealogia* (1176) a v *Dialogi de prescientia* Jáchym ještě pracoval s naukou o jediném Antikristu, bez příměru s protivníky Starého zákona. Později Jáchym nauku rozpracoval v sedmičleněném schématu dvojí řady Antikristů, kterou upřesnil ve figuře draka se sedmi hlavami ze dvanácté kapitoly Apokalypsy.¹³³ Opřen o metodologickou koncepci stanovení vztahu typů pronásledovatelů obou Zákonů modifikoval závěry konkrétních personifikací vztahujících se k jeho době. Typy pronásledovatelů konce Starého zákona, zvláště postavy Absolona, Amana, Antiocha a Heroda Jáchym střídavě akcentoval dle historických souvislostí přítomné doby, kterou nahlížel jako již se nacházející na hranici jednačtyřicáté generace a ve fázi šestého pronásledování se dvěma protikřesťanskými pronásledovateli.¹³⁴

Ve spisu *De prophetia ignota* z roku 1184 poprvé užil nauku dvojí linie pronásledování. Jáchym spis koncipoval v kontextu napětí mezi papežstvím a německým císařstvím a identifikoval páté pronásledování církve s Izraelem podrobeným novým Babylonem, tehdy reprezentované německým císařstvím.¹³⁵ Po něm předvídal šesté pronásledování, během něhož dojde k události popisované počátečními řádky *De prophetia ignota*: „*Excitabitur Roma contra*

¹³² K Jáchymovu přijetí ze strany současníků srov. M. E. REEVES, *The Influence*, 37-58, 82-95; M. BLOOMFIELD - M. E. REEVES, *The Penetration of Joachimism into Northern Europe*, *Speculum* 29, 1954, 77.

¹³³ G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 329-330.

¹³⁴ Pro Absolona jako reprezentanta velkého Antikrista srov. *De ultimis tribulationibus*, ed. K.-V. SELGE, *Ein Traktat Joachims von Fiore über die Drangsale der Endzeit: „De ultimis tribulationibus“*, *Florensia* 7, 1993, 29. Pro Amana a Antiocha reprezentují velkého Antikrista např. *Concordia*, V, 95rb, 121ra, 129rb; srov. komentář R. E. LERNER, *Refrigerio dei Santi*, 122-127.

¹³⁵ Totéž Jáchym prezentoval v prvních zpracováních *Concordia*, srov. komparaci rukopisných verzí editorem Selgem všech generací až po Jáchymovu přítomnost in *Psalterium*, II, 318-319.

Romanum, et Romanus substitutus Romano Romam imminuet".¹³⁶ Jáchym se tázal, kdo bude oním Římanem, který nahradí a oslabí Řím? Možnosti a způsoby výkladu byly různé. Možná nějaký vzdoropapež nebo někdo jiný, snad někdo odpovídající novým Chaldejčům: „*Que igitur Babilon ista sit, que Caldea, quis rex Babilonie, me intelligere vos arbitror*".¹³⁷

Ve spise *Exhortatorium Iudeorum* napsaném s velkou pravděpodobností před rokem 1187 Jáchym ještě sledoval tradiční exegetickou koncepci, podle níž se měl Antikrist obrátit na židy, část z nich shromáždit v Jeruzalémě a jejich prostřednictvím se pokusit zničit církev:

„Igitur Antichristus, qui dicitur hic dux venturus, assumens prevaricatores Iudeorum adherentes sibi congregabit eos in Ierusalem, iubens eos servare legem Moysi, atque hoc modo populus Iudeorum dissipaturus est civitatem et sanctuarium, hoc est Ecclesiam Christi, cum venturo duce“.¹³⁸

Ovšem po pádu Jeruzaléma roku 1187 jeho perspektivy nabyly nového směru. Od této chvíle již židé nepředstavovali nebezpečí. V traktátu *De vita sancti Benedicti*, z doby těsně po pádu Jeruzaléma, identifikace antikristovské síly směřovala jinam. Antikrista hledal a identifikoval s osobami v řadách heretiků západu a s islámem.¹³⁹ Ale i zde projevoval nejistotu, neboť se tázal po způsobech přítomnosti Antikrista: „*Quapropter cavendum est, ne ipse Antichristus latitet modo apud Latinos*“.¹⁴⁰

Ve spise *De ultimis tribulationibus* dokončeném krátce po roce 1191 Jáchym kladl Goga z Apokalypsy – onoho *magnus Antichristus*, jak do šestého, tak do sedmého věku.¹⁴¹ Pokud šlo o jeho identitu, uvažoval, že by se mohlo jednat

¹³⁶ *De prophetia ignota*, 152. Zajímavé podněty představuje Kaupova úvodní studie ke kritickému vydání *De prophetia ignota*, 17-20.

¹³⁷ *De prophetia ignota*, 161.

¹³⁸ *Exhortatorium Iudeorum*, ed. A. PATSCHOVSKY, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 2006, 48. K dalším motivům protižidovské tradice v souvislostech Jáchymova myšlení srov. B. HIRSCH-REICH, *Joachim von Fiore und das Judentum*, in D.C. WEST (ed.), *Joachim of Fiore in Cristian Thought. Essays on the Influence of Calabrian prophet*, II, Burt Franklin, New York 1975, 473-510, R. E. LERNER, *La festa di sant'Abramo*, 35-38.

¹³⁹ *Tractatus in expositionem vite et regule beati Benedicti*, [= *Tractatus in expositionem*], ed. A. PATSCHOVSKY, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 2008, 269. Tytéž narážky na heretiky *De prophetia ignota*, 172; *Expositio in Apocalypsim*, III, 130vb, 134ra.

¹⁴⁰ *Tractatus in expositionem*, 269.

¹⁴¹ *De ultimis tribulationibus*, 29: „[...] usque ad tempus Gog, dubium videtur, quia et aliquid ibi sequitur quod videatur referri ad finem sexte etatis, et aliquid quod videatur referri ad finem septime“.

o zatím nespecifikovaného velkého císaře: „*Igitur aut iste Gog erit Antichristus aut quasi magnum imperator seductus a diabolo*“.¹⁴²

Později, ve svém velkém exegetickém komentáři *Expositio in Apocaypsim* se již nesnažil za každou cenu najít nositele velkého Antikrista v určité historické osobnosti, ale vyjadřoval se opatrněji. Hovořil o tom, že by se *magnum Antichristus* mohl objevit v každé chvíli, když sdělil: „...*ipse magnum Antichristus [...] quem ego presentem puto esse in mundo*“.¹⁴³ Ve chvílích příprav spisu *Expositio in Apocalypsim* již Jáchym pracoval se skutečnou teologií Antikrista pojatou jako naukou o více Antikristech, představovaných obrazem draka ze dvanácté kapitoly Apokalypsy. Podle ní sedmou hlavu reprezentoval velký Antikrist a ocas označoval Goga, posledního pronásledovatele dějin před Kristovým soudem. Identita obou posledních Antikristů konce Jáchymovi v době dokončení *Expositio in Apocalypsim* ještě nebyla známa. Tušil jen, že první se objeví na konci druhého *status*, jeho porážka zahájí třetí sabatický věk, v jehož závěru vystoupí poslední protivník.

I.3.2. Identita sedmi pronásledovatelů v dějinách podle výkladu Apokalypsy

Podle Jáchyma z Fiore předložila Apokalypsa syntézu celého dějinného procesu zjevení. Díky metodologické koncepci založené na úplné *concordia* časů a interpretaci dějin podle *secunda diffinitio* bylo možné dějiny rozčlenit podle pronásledování způsobených nepřítelem, kterých u židovského lidu Jáchym vypočetl sedm. Těmto mělo odpovídat sedm zvláštních zkoušek Antikrista symbolizovaných lámáním pečetí podle textu Apokalypsy vyhrazených křesťanům. Paralelismus obou Zákonů měl podle Jáchyma umožnit vyvození obsahů chybějících fází až do konce světa a přesnější označení d'ábelské síly.

Jáchymovo pojetí Antikrista rozpracované dle popisu jednotlivých kapitol poslední knihy Bible částečně obsahovaly téměř všechny jeho spisy. Programově bylo ale rozpracováno ve třech spisech. První Jáchym koncipoval jako skutečný úvod k velkému komentáři na Apokalypsu nazývaný *Enchiridion super*

¹⁴² *De ultimis tribulationibus*, 33.

¹⁴³ *Expositio in Apocalypsim*, III,133ra.

Apocalipsim dopsaný v roce 1191.¹⁴⁴ Druhým spisem byl *Expositio in Apocalypsım* dokončený krátce před rokem 1200.¹⁴⁵ Třetí byl sepsán s velkou jistotou Jáchymovými následovníky, buď ještě za jeho života nebo brzy po jeho smrti jako vizualizace Jáchymovy dějinné doktríny a nese označení *Liber figurarum*.¹⁴⁶ V těchto třech dílech byly exegetická praxe, hermeneutické závěry a trinitární teologie dějin tří *status – ordo* spojeny s historickým náhledem sedmi *aetas, tempus, tribulatio, sigillum*, které uváděly do následných identifikací Antikrista.

V *Enchiridion super Apocalipsım* opat ve shodě se spisy *Concordia* a *Psalterium* potvrdil vlastní systém shod obou Zákonů, tři věky přisouzené osobám Trojice i identifikaci sil Antikrista v dějinách:

„Invenimus enim tribus statibus magna quaedam opera Domini distincta proprietatibus suis, in quibus trinam concordiam assignari oporteat salvo intellectu superiori, et prima illa assignatione quae duo velut ex aequo Testamenta concordat; non enim majus aliquid sunt Filius et Spiritus sanctus, quam solus Pater, aut solus Filius, aut solus Spiritus sanctus, et ideo simplex relatio est novi Testamenti ad vetus, et aequa secundi status ad primum, et tertii ad secundum, ut sive duo Testamenta quae aequaliter in singulis magna sunt, simplex et fidelissima hinc inde similitudo prospiceret“.¹⁴⁷

Na následujících řádcích Jáchym konkretizoval soulad obou Zákonů dle příslušných prolomení pečeti. Každé prolomení pečeti oznámilo určitou periodu v dějinách starozákonního lidu i v dějinách lidu Zákona nového. Ve vztahu ke Starému zákonu Jáchym stanovil:

„Tempus primi sigilli, a Jacob patriarcha usque ad obitum Moysi. Tempus secundi, ab obitu Moysi usque ad Samuelem. Tempus tertii, a Samuele usque ad transitum Eliae. Tempus quarti, a transitu Eliae usque ad Ezechiam. Tempus quinti, ab Ezechia usque

¹⁴⁴ *Enchiridion super Apocalipsım*, ed. E. K. BURGER, Studies and Texts 78, Toronto 1986. Burgerova edice se stala základem pro dvojjazyčnou latinsko-italskou edici s doplňujícím komentářem A. TAGLIAPIETRA, *Gioacchino da Fiore sull'Apocalisse*, Feltrinelli, Milano 1994. Pro citaci z *Enchiridion* používáme Tagliapietrův latinský text. Pokud jde o dataci spisu, přihlížíme k závěrům K. V. SELGE, *Introduzione all'Apocalisse*, 10-12.

¹⁴⁵ G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 286.

¹⁴⁶ Kompletní zobrazení všech figur otištěno L. TONDELLI - M. REEVES - B. HIRSCH-REICH (edd.), *Il libro delle figure dell'abate Gioacchino da Fiore*, Società editrice internazionale, Torino 1953; komentáře k jednotlivým figuracím s ohledem na Jáchymovy spisy M. REEVES - B. HIRSCH-REICH, *The figurae of Joachim of Fiore*, Oxford-Warburg Studies, Oxford 1975; F. TRONCARELLI, *A terrible Beauty. Nascita ed evoluzione del „Liber Figurarum“*, Florensia 11, 1997, 7-40. Všechny ilustrativní znázornění podle rukopisu i s překreslením a italským překladem a stručným komentářem elektronicky dostupné na webových stránkách Centro Internazionale di Studi Gioachimiti: http://www.centrostudigioachimiti.it/Gioacchino/GF_tavole.asp.

¹⁴⁷ *Gioacchino da Fiore sull'Apocalisse*, ed. A. TAGLIAPIETRA, Feltrinelli, Milano 1994, 186.

ad ruinam Babylonis. Tempus sexti, a ruina Babylonis usque ad Alexandrum. Tempus septimi, ab Alexandro usque ad Joannem Baptistam. Haec in veteri¹⁴⁸.

Pro Zákon nový:

„Apertio primi sigilli, ab incarnatione Domini usque ad dormitionem sancti Joannis Evangelistae. Apertio secundi, ex eo usque ad Constantinum Augustum. Apertio tertii, ex eo usque ad Justinianum. Apertio quarti, ex eo usque ad Karolum. Apertio quinti, ex eo usque ad dies istos, post quos incohata sexta percutienda est Babylon nova sicut in prophetis ostenditur et liber iste Apocalypsis manifeste demonstrat. Ex eo itaque tempore erit sexta apertio, et perseverabit in dies quousque compleantur verba Dei sub regibus illius regni de quibus superius mentio facta est. Completa vero tribulatione illa relinquentur sabbatismus populo Dei, in quo tamen futura est tribulatio ultima quam designat Antiochus, post quam venturus est judicare mundum qui quondam redimere missus est, et reddet unicuique secundum opera sua¹⁴⁹.”

Velký komentář na Apokalypsu *Expositio in Apocalypsim* Jáchym rozdělil do deseti částí, konkrétně do dvou úvodních kapitol *Prephatio* a *Salutatio* a osmi hlavních výkladových knih. Jednotlivá líčení Apokalypsy Jáchym z Fiore pojal jako dějiny teologie křesťanství, v nichž se každý z reprezentantů *ordines* střídavě, dle neustálého procesu k plnosti Ducha svatého, účastnil všech líčení v Janově zjevení. Jáchym se svým pojetím teologie podle Apokalypsy vymežil zejména vůči Tychoniovu a Bedovu členění, kteří jednotlivé části poslední knihy Písma interpretovali vždy na celé dějiny křesťanství.¹⁵⁰ Způsob interpretace historie církve v *Expositio* zhruba odpovídal sedmi po sobě následujícím časům církve z *Enchiridion*. Výklad v *Expositio* ale obsahoval četné inovace, komplikovanější výklady a vzájemné spojitosti.

Hned v první části výkladu na Zj 1, 9 - 3, 22 Jáchym učinil oproti dřívějším spisům podstatnou změnu. Jestliže ve spisech *Concordia* a *Psalterium* dominovaly tři *ordines*, pak v *Expositio* vystupovalo sedm *ordines* apoštolů, mučedníků, učitelů, panen, cenobitů, kontemplativních řeholníků a řeholníků aktivního života.¹⁵¹ Poslední jmenovaní vyplnili periodu od konce druhého *status* až po konec třetího. Sedm *ordines* se postupně profilovalo v sedmi po sobě následujících dějinných etapách církve dle pasáží Zj 2, 1 - 3, 22, které reprezentuje sedm církví z Efezu, Smyrny, Pergama, Tyatir, Sard, Filadelfie

¹⁴⁸ Gioacchino da Fiore sull'Apocalisse, 186-188.

¹⁴⁹ Gioacchino da Fiore sull'Apocalisse, 188.

¹⁵⁰ W. KAMLAH, *Apokalypse und Geschichtstheologie. Die mittelalterliche Auslegung der Apokalypse vor Joachim von Fiore*, Ebering, Berlin 1935, 10-20; B. TÖPFER, *Il regno futuro*, 99; G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 298.

¹⁵¹ Srov. *Expositio in Apocalypsim*, I, 47rab.

a Laodiceje.¹⁵² Se sedmi *ordines* korespondovalo sedm nepřátelských sil realizujících se vždy jedna v příslušné etapě církve. Ve druhé části výkladu na pasáži Zj 4, 1 - 8, 1 Jáchym dějiny světa rozdělil dle sedmi pečeti, jejichž jednotlivá prolamování ohlásila pokaždé jednu etapu církve.¹⁵³ Sedm prolomení vztáhl na pronásledování starozákonního lidu od Abraháma, která naznačila sedm pronásledování podstupovaných církví od Kristova nanebevstoupení až po konec pozemských dějin.

V souhrnu charakteristik je možno první čtyři fáze dějin církve syntetizovat následujícím způsobem. **První tempus** s *ordo* apoštolů vyplnili pronásledovatelé prvotní církve, stoupenci synagogy. **Druhý tempus**, druhého *sigillum* s *ordo* mučedníků během druhého protikřesťanského pronásledování pohanskými římskými císaři trvalo až do období míru církve za císaře Konstantina a papeže Silvestra. **Třetí tempus**, třetího *sigillum* s *ordo* učitelů během protikřesťanských útoků heretiků uskutečnili ariáni. **Čtvrtý tempus**, čtvrté *sigillum* s *ordo* poustevníků a panen poznamenali útoky Saraceni nahlížení jako čtvrté pronásledování Antikrista v době papeže Řehoře Velikého a císaře Héraklea.

Ve třetí části *Expositio in Apocalypsim* Jáchym vyložil pasáže týkající se textu Zj 8, 2 - 11, 19.¹⁵⁴ Dějiny ohlásilo sedm postupných zvuků vydaných anděly se sedmi polnicemi. Jednalo se o **pátý tempus**, páté *sigillum*, čas *Romana ecclesia*, s pátým pronásledováním ze strany Antikrista. Popis pátého Antikrista opat zahlédl v popisu Zj 9, 1-3 ve figuře anděla z propasti majícího moc nad kobylkami z propasti.¹⁵⁵ Jáchym předpověděl, že naplnění této temné figury se odehraje pravděpodobně ve vzdělaném duchovním, jenž bude čerpat ze studnice lidského vědění.¹⁵⁶ Možná bude reprezentován filozofem, který popře pozitivnost stvoření a zdůrazní nutnost opuštění všeho tělesného.¹⁵⁷ Následně

¹⁵² Týká se popisu *Expositio in Apocalypsim*, I, 38vb-99rb.

¹⁵³ Týká se popisu *Expositio in Apocalypsim*, II, 99rb-123rb.

¹⁵⁴ Týká se popisu *Expositio in Apocalypsim*, III, 123rb-153ra.

¹⁵⁵ *Expositio in Apocalypsim*, III, 130vab.

¹⁵⁶ *Expositio in Apocalypsim*, III, 130va: „Nescio, Deus scit, clericum tamen fuisse et imbutum scientia litterarum ex huius textu lectionis apparet“.

¹⁵⁷ *Expositio in Apocalypsim*, III, 130vab: „Scimus enim conatos fuisse quosdam philosophos comprehendere omnia ratione et aliqua de his, que sentiebant [...] ignorantes tamen benignitatem et mansuetudinem necnon et omnipotentiam creatoris, qui potuit facere cuncta de nihilo [...] disputando de corpore et spiritu, ut diceret omne corpus esse fugiendum“.

interpretoval kobylky, kterým vládl anděl z propasti, ztotožnil je s katary představenými jako „*secta Patharenorum, que resistit quinto*“.¹⁵⁸ Kataři reprezentovali pátého protivníka církve. V nich se naplnilo to, co předpověděly oba listy Pavla Timoteovi (1 Tim 4, 1; 2 Tim 2, 12) o odpadlictví z církve.¹⁵⁹ V nich se naplnila slova z prvního Janova listu 2, 22 o těch, kteří popírají Kristovu tělesnost.¹⁶⁰ V postavě anděla z propasti se zjevil vůdce heretiků. Jáchym onu figuru identifikoval s falešným papežem, který zaujme místo Antikrista.¹⁶¹ Po něm přijde velký Antikrist, jehož Jáchym zatím nejasně zahlížel ve světě: „...*magnus Antichristus [...] quem ego presentem puto esse in mundo*“.¹⁶²

Jáchym působení velkého perzekutora vložil do období mezi polnicí pátého a šestého anděla, neboli do přelomu mezi pátým a šestým věkem církve. Ono překrytí času, konec pátého a začátek šestého, opat vztáhl právě k vlastní době, tedy velmi pravděpodobně k roku 1200.¹⁶³ Zde přistoupil k výhledu na pronásledování šestého věku církve, s nímž byly ještě spojeny události předchozího pronásledování. V šestém věku mělo dojít k velkému pronásledování realizovaném ve dvou fázích. Dva pronásledovatelé dvou předchozích pronásledování, tedy muslimský nepřítel a katarští heretici se spojí: „*In sexto autem tempore egresuri sunt aliqui (ut ego arbitror) ex utraque secta*“.¹⁶⁴ Jáchym propojení Saracénů a katarů dokazoval rozhovorem s mužem, se kterým se setkal v Messině. Onen muž za svého uvěznění v Egyptě prý slyšel četné rozhovory o mnoha vyslancích katarů k muslimům, kteří dojednávali

¹⁵⁸ *Expositio in Apocalypsim*, III, 134ra. Katary, zmiňované jako *Patharini* a herezi jako apokalyptické znamení nalézáme v *Expositio* na četných místech, srov. např. 8va, 9vb, 89ra, 120rb, 134ra, 135ra, 149vb, 167vb, 190va, 210vb. Srov. k tomu A. BORST, *Die Katharer*, Herder, Freiburg – Basel – Wien 1991, 90; R. MANSELLI, *Testimonianze minori sulle eresie: Gioacchino da Fiore di fronte a catari e valdesi*, in P. VIAN (ed.), *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo*, 498-506; G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 309-311.

¹⁵⁹ *Expositio in Apocalypsim*, III, 132vb: „*In novissimis diebus instabunt tempora periculosa, nec pretermisiss tam multis hereticorum generibus, quorum infestationes sustinuit usque modo ecclesia*“.

¹⁶⁰ *Expositio in Apocalypsim*, III, 133ra.

¹⁶¹ *Expositio in Apocalypsim*, III, 133ra: „*Puto ego, quod huiusmodi pseudo propheta ita quoque ipse veniat tenere locum Antichristi*“. Podobně se vyjádřil již v *Concordia*, 95rb: „*Antichristus usurpatus est regnum Christi, dicens se esse filium Dei*“.

¹⁶² *Expositio in Apocalypsim*, III, 133ra.

¹⁶³ *Expositio in Apocalypsim*, III, 134va: „*Tempus quidem sexti angeli initiatum est, sed tamen tempus quinti, necdum usque ad presens consumptionem accepit. Tempus ergo sexti angeli iam nunc secundum quid initiatum est*“.

¹⁶⁴ *Expositio in Apocalypsim*, III, 134ra.

jednotu s muslimy ke společnému postupu proti křesťanům.¹⁶⁵ První fázi odpovídal šestý Antikrist, Saladin a jeho nástupci.¹⁶⁶ Připravuje si půdu pro nastávající exegezi 13. kapitoly předeslal „*bestia que ascendit de terra (hoc est) secta Saracenorum*“.¹⁶⁷ Druhou fázi Jáchym teprve očekával. Dva útoky jednoho času měl oddělit hlas silného anděla z Zj 10, 1, který ohlásí krátké období klidu určené ke konverzi židů a pokání všech před sedmým pronásledováním. V této části exegeze se Jáchym věnoval protagonistům *virī spirituales*, na něž následně navázal výkladem jedenácté kapitoly o dvou svědcích.

Ve čtvrté části kalábrijský teolog přistoupil k exegezi Janových zjevení obsažených v pasážích 12, 1 - 14, 20.¹⁶⁸ Hlavní antikristovskou symboliku vyložil ve figurách rudého draka se sedmi hlavami a deseti rohy (Zj 12, 3) a šelmě z moře (Zj 13, 1) obdařené stejným počtem hlav i rohů. Rudý drak i šelma z moře tvořily jeden celek a Jáchym chtěl naznačit, že drak představoval d'ábla a šelma, čerpající moc od draka, znázorňovala pozemský projev.¹⁶⁹ Pro opata znamenalo sedm hlav draka sedm tyranů, kteří v průběhu dějin pronásledovali církve.¹⁷⁰ Deset rohů ohlásilo deset králů určených ke společné vládě v posledních časech.¹⁷¹ Ocas označil posledního tyrana předpovězeného Ezechielem, tedy Goga a Magoga neboli „*cauda vero tyrannus novissimus qui (sicut testatur Ezechiel propheta) in fine seculi venturus est*“.¹⁷²

Jáchym uvedl slova „*Draco ille magnus serpens antiquus, qui vocatur Dyabolus et Sathanas, qui seducit universum orbem*“ a dále interpretoval šelmu vystupující z moře, kterou přirovnal k šelmě z Dan 7, 2-8.¹⁷³ Srovnáním obou prorockých textů odvodil schéma sedmi po sobě jdoucích pronásledování rozpoutaných Antikristem. Jáchym zdůraznil, že šelma z moře spojuje charakteristiky čtyř Danielových šelem s podobami lvíce, medvěda, pardála se

¹⁶⁵ *Expositio in Apocalypsim*, III, 133rb-134va.

¹⁶⁶ *Expositio in Apocalypsim*, III, 136va. K Saladinovi jako šestému Antikristovi srov. také 133ra, 168ra, 197rab, 207rab.

¹⁶⁷ *Expositio in Apocalypsim*, 134ra.

¹⁶⁸ Týká se popisu *Expositio in Apocalypsim*, IV, 153ra-177rb.

¹⁶⁹ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 156rb.

¹⁷⁰ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 156va: „Et reges septem sunt, manifeste septem capita bestie, ipsam septiformem multitudinem persecutorum designat [...] septem capita septem sunt nomina tyrannorum, qui sibi persequendo ecclesiam per tempora successerunt“.

¹⁷¹ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 156va: „Cornua decem reges, qui sunt (ut inferius dicit angelus) regnaturi sunt“.

¹⁷² *Expositio in Apocalypsim*, IV, 157va.

¹⁷³ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 162vb.

čtyřmi hlavami a oné nejsilnější šelmy s lidským vzezřením. Konkrétně **lvíce** „*luit synagoga Iudeorum*“, **medvěd** označoval „*immanissimam paganorum multitudinem*“.¹⁷⁴ Šelmu s vzezřením pardála se čtyřmi hlavami reprezentovali perzekutoři z řad Řeků, Gótů, Vandalů a Langobardů.¹⁷⁵ Poslední čtvrtá a nejhorší šelma zahájila svoje působení za Chosroa, v jehož období „*persequutione orientali precessit Mahometh et successores eius, persequutio ipsius secte*“.¹⁷⁶ Saracéni tedy připravili cestu k nástupu pronásledovatele šestého věku. Zranění jedné hlavy šelmy ze Zj 13, 3 Jáchym historicky přiřkl vyhlášení křížové výpravy papežem Urbanem II., jejímž následkem došlo k osvobození Božího hrobu v Jeruzalémě.¹⁷⁷ Poslední události Jáchymovi ale dosvědčovaly, že šelma ožila, neboť se snažila podmanit si veškeré tvorstvo země.

V závěru čtvrté části Jáchym dospěl k závěru, že šelma z moře se představí v králi podobném Neronovi, císaři všech národů.¹⁷⁸ Naopak šelma ze země reprezentovaná velkým prelátem, „*qui sit similis Symonis Magi*“ mohla být spolu s falešnými duchovními ztotožněna s universálním papežem ohlášeným ve figuře *homo peccati filius perditionis* 2 Sol 2, 3-4: „*ipse sit ille Antichristus de quo dicit Paulus*“.¹⁷⁹ Dva rohy šelmy beránčího vzhledu předpověděly rafinovanost nepřítele ovládajícího duchovní moc, s níž bude provádět mocná znamení.¹⁸⁰

V páté části výkladu se Jáchym věnoval tématu *viri spirituales*. Otázku odvěkého protivníka oživil v šesté části komentáře na pasáž Zj 16, 18-19, 21.¹⁸¹ Jáchym v těchto interpretacích opakoval mnohé závěry učiněné v předešlých částech. Oporou se mu stala figura velké nevěstky, která seděla na šelmě mající

¹⁷⁴ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 163ra.

¹⁷⁵ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 163rb.

¹⁷⁶ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 163va.

¹⁷⁷ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 166va.

¹⁷⁸ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 168ra: „Bestia illa, que ascendit de mari, habitura est quendam magnum regem de secta sua, qui sit similis Neronis, et quasi imperator totius orbis“.

¹⁷⁹ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 168ra; k výkladu této pasáže srov. R. E. LERNER, *Anticristi e Anticristo*, 128-129.

¹⁸⁰ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 168rb: „Quod autem dictum est de bestia ista, que habebat duo cornua similia agni, fecit signa magna, ita ut ignem faceret de celo descendere in terram in conspectu hominum, ita existimo dictum ut quia ignis res vivida est et lucens, et celum sanctorum vitam designat; sic esse putentur verisimilia, ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi“.

¹⁸¹ Týká se popisu *Expositio in Apocalypsim*, VI, 191va-209vb.

opět sedm hlav a deset rohů.¹⁸² Posloupnost opětně doložil poukazem na sedm hlav šelmy, identifikuje je s dříve uvažovanými protivníky církve. První hlavu identifikoval s Herodovým pronásledováním, druhou s Neronem a Diokleciánem, třetí se čtyřmi ariánskými královstvími – Řeků, Gótů, Vandalů a Langobardů, jejichž vůdce představoval Konstantius II. Čtvrtou hlavu reprezentovala moc trvající až do šestého věku. Pátou hlavu zosobňoval ten, jenž „jako první v částech Západu začal obtěžovat Církev investiturou chrámů, z kteréhožto důvodu vzniklo od oné doby mnoho rozkolů a utrpení v Církvi Boží“.¹⁸³ Šestý roh bude odpovídat jedenáctému králi proroka Daniela, s nímž spojenci zaútočí na Babylon. Sedmý, který „post iteratum bestie prelium incarcerandus esse“, zůstal neznámý, jeho pronásledování bude horší než pronásledování šestého protivníka, neboli: „septimus deterior sexto“. Šestý a sedmý král byli „ultima capita ipsius draconis in quibus maxime pugnaturus est in hoc tempore sexto“.¹⁸⁴

Jáchymovy brilantní a rozsáhlé scény s protagonisty posledního věku seskupili v jednodušší formě pro názornost ve zobrazení *dracus rufus* v *Liber figurarum* opatovi učedníci. Jak je dále patrné, text opakoval zmíněné obsahy v přístupnější syntetizované podobě čerpající z více Jáchymových děl. Figurace XIV. představuje *draco magnus rufus* z Apokalypsy 12, 3. U hlav draka Jáchymovi žáci napsali:

„Reges sunt septem, quinque ceciderunt et unus est et unus nondum venit: et cum venerit, oportet illum breve tempus manere (Apc. 17, 9-10).

Herodes. Prima persecutio Iudeorum. Tempus apostolorum.

Nero. Secunda paganorum. Tempus martyrum.

Constantius. Tertia hereticorum. Tempus doctorum.

Mahomet. Quarta Saracenorum. Tempus virginum.

Mesemothus. Quinta filiorum Babylonis in spiritu et non in littera. Tempus conventualium.

Isti.V. ceciderunt (Apc. 17, 10). Quinta persecutio ad regem pertinet Babylonis. Cur autem istum modo pro illo rege inscribere licet, scietur postea.

Saladinus. Sexta persecutio inchoata est. VII sequetur.

Alius surget post eos et ipse potentior erit prioribus“ (Dn. 7, 24). Decem reges.

¹⁸² *Expositio in Apocalypsim*, VI, 194vb-195rb.

¹⁸³ *Expositio in Apocalypsim*, VI, 196vb.

¹⁸⁴ *Expositio in Apocalypsim*, VI, 207rab.

His est septimus rex qui proprie dicitur Antichristus. Quamvis sit alius similis, nec minor eo in malitia designatus in cauda.

Iste est ille rex de quo dicitur in Daniele: Surget rex impudens facie, intelligens propositiones et roborabitur fortitudo eius, sed non in viribus suis et supra quam credi potest universa vastabit (Dn 8, 23-24).

Gog. Iste est ultimus Antichristus¹⁸⁵.

1.3.3. Dva poslední nepřátelé, věk soboty a konec dějin

Sedmá část *Expositio in Apocalypsim* vyložila pasáž Zj 20, 1-10.¹⁸⁶ Jáchym v úvodu odkázal na Augustinovo *De civitate Dei*, zrekapituloval následnost konečných událostí a pozastavil se u šestého věku.¹⁸⁷ Jáchym líčil, že v průběhu obou pronásledování šestého věku d'ábel poštvě Saracény proti křesťanské říši a vše uzavře pád Babylonu. Nastane krátký mír odpovídající etapě mezi dvěmi pronásledováními šestého věku. Zde se Jáchymovi otevřel prostor k posouzení dvou posledních pronásledovatelů. Prvního, sedmou hlavu draka, „*magnus Antichristus*“, a druhého, představeného ocasem, Goga. První šelma, jež se zdála být mrtvou, bude opět probuzena d'áblem, ale Kristovo vojsko dovrší bitvu vítězstvím věřících, zkázou šelmy a falešného proroka. Pak se rozhostí veliký mír, sedmý neboli sobotní věk, trvající „tisíc let“ (Zj 20, 3), na jehož konci d'ábel znovu a naposledy vytáhne s Gogovým vojskem do finální bitvy.¹⁸⁸ Prostor tisíce let mezi posledními dvěmi pronásledováními Jáchyma podnítil, aby přeformuloval exegezi předchozích staletí reprezentovanou především Augustinem.¹⁸⁹

Jak je známo, pro Augustina v *De Civitate Dei* 20, 7-10 a pro velkou část středověkých komentátorů až do Jáchyma tisícileté království Apokalypsy sloužilo jako metafora duchovního zmrtvýchvstání vyvolených již přítomných v církvi. Augustin v *De Civitate Dei* tvrdil, že tisíc roků „*prvního zmrtvýchvstání*“

¹⁸⁵ Přepisujeme reprodukcii rukopisu L. TONDELLI - M. REEVES - B. HIRSCH-REICH (edd.), *Il libro delle figure dell'abate Gioacchino da Fiore*, Società editrice internazionale, Torino 1953, tab. XIV; podle R. RUSCONI, *Profezia e profeti alla fine del Medioevo*, 105-106. Srov. komentář R. MANSELLI, *Il problema del doppio Anticristo in Gioacchino da Fiore*, in P. VIAN (ed.), *Da Gioacchino da Fiore*, 509-532; M. REEVES - B. HIRSCH-REICH, *The figurae of Joachim of Fiore*, Oxford-Warburg Studies, Oxford 1975, 145-152; R. E. LERNER, *Anticristi e Anticristo*, 125-126.

¹⁸⁶ Týká se popisu *Expositio in Apocalypsim*, VII, 209vb-213rb.

¹⁸⁷ Sledujeme text sedmé části *Expositio* a přihlížíme k syntéze B. MCGINN, *L'abate*, 167-168 a R. E. LERNER, *Anticristi e Anticristo*, 121-126.

¹⁸⁸ *Expositio in Apocalypsim*, VII, 210vb-211ra.

¹⁸⁹ V širokých souvislostech A. CROCCO, *Il superamento del dualismo agostiniano nella concezione della storia di Gioacchino da Fiore*, in ID., (ed.), *L'età dello Spirito*, 141-164.

ze Zj 20, 1-4 nemůže být chápáno ve vztahu k budoucnosti tohoto světa, ale jako „*všechny roky tohoto věku*“.¹⁹⁰ Jáchym naopak zdůrazňoval, že líčení v Apokalypse od sedmnácté do počátku dvacáté kapitoly představuje opakování předchozích líčení, ovšem s větším množstvím detailů o budoucích událostech v čase otevření šesté a sedmé pečeti. Jinak řečeno, Antikristova vláda a následný sabatický věk byly předpovězeny v líčení otevření posledních pečetí s objevením se velké nevěstky a šelmy z hlubin ze 17. kapitoly Apokalypsy. Zničení Antikrista předpovídal pád šelmy do ohnivého jezera na konci devatenácté kapitoly a sabatický věk ohlásily pasáže Zj 20, 4-6.¹⁹¹

V těchto souvislostech se stávalo nevyhnutelným, aby zde byly dvě protiofenzívy zla. První se uzavřela porážkou sedmého pronásledovatele. Jeho porážka Jáchymovi nabídla příležitost k odlišnému výkladu o Antikristovi. Protože vyvodil, že první zmrtvýchvstání ze Zj 20, 4-6 naráží na budoucí pozemské království, pokračoval k veršům Zj 20, 7-8 a ocitl se tváří v tvář následujícímu proroctví: „*Až uplyne těch tisíc let, bude Satan propuštěn ze svého vězení a půjde svádět a shromáždit k válce národy ze čtyř stran země, Goga a Magoga, tak početné jako písek v moři*“.¹⁹² Svatý Augustin vztáhl „první zmrtvýchvstání“ k přítomnosti a nepůsobilo mu obtíže vykládat útok pekelných sil ve vztahu k příchodu jediného a tradičního Antikrista. Ovšem Jáchym již Antikrista ztotožnil se šelmou uvrženou do jezera ohně a síry před prvním zmrtvýchvstáním. Byl zde ještě jeden konečný nepřítel představovaný ocasem rudého draka.¹⁹² Jáchym roli reprezentanta ocasu draka přisoudil Gogovi, který se stal ideálním nositelem posledního tyrana. Ocas zároveň zdůraznil poslední fázi v čase i samostatnost ve vztahu k sedmi hlavám. Proto Gog ze Zj 20, 8 nebyl

¹⁹⁰ Srov. Aurelius Augustinus, *O Boží obci*, II, překlad Julie Nováková, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2007, 295. V souvislosti s Jáchymovým vymezením srov. H. GRUNDMANN, *Gioacchino da Fiore, Vita e opere*, 93-95, B. TÖPFER, *Il regno futuro*, 90-95.

¹⁹¹ R.E. LERNER, *Anticristi e Anticristo*, 121.

¹⁹² Pro Jáchyma byl skutečným Antikristem jedině sedmý pronásledovatel, srov. *Expositio in Apocalypsim*, Liber introductorius, 10vb: „Unde et multorum tenet opinio de ultimo illo tyranno qui vocatur Gog, quod ipse sit Antichristus, nisi forte dicat aliquis non esse Gog ipsum Antichristum, sed quasi principem exercitus illius regis quem induet ipse diabolus“; srov. diskusi mezi Mansellim a Reeves, R. MANSELLI, *Il problema del doppio Anticristo*, 520-530 M. REEVES, *The Influence*, 513.

Antikristem, ale posledním Antikristem. Tento obraz velmi dobře dokládá znázornění v *Liber figurarum*, kdy „Gog. Iste est ultimus Antichristus“.¹⁹³

Druhý výklad se týkal trvání tisíciletého království, založeného opět na úryvku Zj 20, 2-3 o uvěznění Satana na tisíc let a chápané Jáchymem jako realizované po sedmém velkém Antikristovi a před posledním Antikristem reprezentovaným ocasem, Gogem. Jáchym výklad navrhl již v *De vita et Regula santi Benedicti* dokončeném v roce 1187, kdy se vzdaloval od Augustinovy exegetické linie.¹⁹⁴ Také v sedmé části *Expositio in Apocalypsim*, začal hodnocením Augustinovy exegeze a shodl se s ním na tom, že člověk nemůže poznat přesnou chvíli konce světa.¹⁹⁵ V dalších konkluzích již Jáchym s Augustinem styčné body nenacházel. Jáchym prohlásil, že chiliastické království bylo mnohými špatně pochopeno:

„Nunc autem audito quod alligandus sit sathanas et iterum solvendus, eo habetur multorum sensus quo longe hoc esse videtur ab opinione multorum. Verum hoc magis urgeret si numerus mille annorum non per recapitulationem ad totum tempus ecclesie esse referendus“.¹⁹⁶

Podle něj chápat *millennium* jako budoucí pozemský sabatický věk církve znamenalo „*rationabilis opinio, que non sit contra fidem*“.¹⁹⁷ Augustin měl pravdu, když se postavil proti tisíci letům v doslovném smyslu a proti jejich tělesným důsledkům, ale sama víra v příchod lepší sedmé *aetas* na zemi nepředstavovala omyl, spíše „*serenissimus intellectus*“.¹⁹⁸ I když nacházel výklad, podle něhož se mohlo tisícileté království vztahovat na celý čas církve, spojoval období s určeným počtem let třetího *status*, sabatickým věkem, sedmou *aetas* církve.¹⁹⁹ Termín „tisíc“ Jáchym vyložil jako stav absolutní plnosti života, nikoli aby

¹⁹³ Srov. reprodukci figury draka L. TONDELLI - M. REEVES - B. HIRSCH-REICH (edd.), *Il libro delle figure*, tab. XIV; srov. komentář M. REEVES - B. HIRSCH-REICH, *The figurae*, 145-151; R. E. LERNER, *Anticristi e Anticristo*, 125-126; R. RUSCONI, *Profezia e profeti alla fine del Medioevo*, Centro Internazionale di Studi Gioachimiti, Roma 1999, 105-106.

¹⁹⁴ Srov. *Tractatus in expositionem*, 294.

¹⁹⁵ *Expositio in Apocalypsim*, VII, 210ra.

¹⁹⁶ *Expositio in Apocalypsim*, VII, 210va.

¹⁹⁷ Srov v kontextu *Expositio in Apocalypsim*, VII, 210va: „Nunc autem audito, quod alligandus sit sathanas et iterum solvendus, eo habetur multorum sensus, quo longe hoc esse videtur ab opinione multorum. Verum hoc magis urgeret, si numerus mille annorum non per recapitulationem ad totum tempus ecclesie esset referendus. Qua nimirum opinione e medio sublata, eorum dico, qui putant mille annos referendos ad sabbatum et non potius secundum significatum ad totum tempus ecclesie, etsi huius rei certitudo dari nequeat, presto tamen esse potest rationabilis opinio, que non sit contra fidem“.

¹⁹⁸ *Expositio in Apocalypsim*, VII, 211ra.

¹⁹⁹ *Expositio in Apocalypsim*, VII, 210ra: „Agitur de magno illo sabato in fine mundi futuro, quod vocari placuit tertium statum, sive etiam septimam mundi etatem“.

stanovil přesný počet let. Sedmý věk mohl začít se šestým, ale neskončí s ním, podobně jako řád *virī spirituales* zosobněný Janem překoná svým trváním řád prelátů představený Petrem.²⁰⁰ Duch svatý byl již částečně vylit o sobotě, kdy Pán spal v hrobě a znovu se ohlásí „*secundum plenitudinem sui, a ruina bestie et pseudo prophete*“.²⁰¹ Sabatický věk bude pod vládou Ducha svatého, on bude držet klíče od propasti a vykoná moc na zemi a nade vším lidem, jehož charakteristickými ctnostmi budou *pax, concordia, spiritualis intellectus*. V tomto třetím *status*, sedmém věku církve a sabatické epoše přežije větší část struktury současné církve ve formě odlišné od oné z druhého věku.²⁰²

Na soumraku posledního věku bude mír přerušen posledním pronásledováním ve figuraci ocasu draka, posledního Antikrista – Goga, které se rozpoutá ve chvíli uvolnění Satana z jeho žaláře. Tento poslední Antikrist, jenž uprchl ke vzdáleným skytským kmenům, rozpoutá konečné střetnutí, které odbije konec sedmé *aeta*, či třetího *status*.²⁰³ Pak nadejde poslední soud a konec veškerých dějin následovaný věčností.

²⁰⁰ *Expositio in Apocalypsim*, I, 77rb: „Relinquetur autem pars illa electorum, que designata est in Iohanne, ad quam oportet transire totam Petri successionem, deficiente parte illa laboriosa, que designata est in Petro et data ubique tranquillitate amatoribus Christi“.

²⁰¹ *Expositio in Apocalypsim*, VII, 211rb.

²⁰² Srov. komentář B. MCGINN, *L'abate*, 169-170; G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 324-325.

²⁰³ *Expositio in Apocalypsim*, VII, 210vb, 212ra.

I.4. VYSLANCI RESTITUTIO

I.4.1. Návrat Eliáše podle trinitární ekonomie

Jak bylo uvedeno v předchozích kapitolách, Jáchym rozdělil dějiny světa do tří *tempora* nebo tří *status* podle osob Trojice. V této perspektivě Jáchym přisoudil třem etapám tři *ordines* podle jejich dokonalosti, tedy *ordo* ženatých, kleriků a mnichů. První čas lidu Izraele byl veden Mojžíšovým zákonem, druhý čas křesťanského lidu určovala evangelijní pravda, třetí čas duchovního lidu bude časem mnohem širší milosti, bude sycen věčným evangeliem, kdy lid zbaven tíže utrpení napřímí veškeré jednání k modlitbě a Božím chválám. V tomto systému Jáchym vyvýšil mnišský *ordo* v církvi a ve společnosti a nazval jej „*populus ille spiritualis*“. *Status* měly počátek a konec v dějinách. Naopak *ordines* od chvíle, kdy se historicky projeví, již nepřestaly existovat až do konce světa. Každému z *ordines* opat určil protagonisty. *Ordo* ženatých představovali Abrahám a Izák, *ordo* kleriků Mojžíš a Áron, *ordo* mnichů Elizeus a zvláště Eliáš. Mnišský *ordo* náležel od počátku Duchu svatému, jeho nositelé byli svým povoláním *viri spirituales*. Jako lidu třetího věku jim Jáchym přisoudil roli protagonistů v konečných událostech dějin. A protože *ordines* nepřestanou existovat se svým příslušným *status* a jako Otec a Syn budou nadále působit společně s Duchem svatým, či jako Duch svatý bude stále vycházet z Otce a Syna, podobně i *ordo* mnichů potrvá napříč jednotlivými *status*, neboť představuje Ducha v dějinách Otcova lidu i v dějinách lidu Syna. Tedy osoby obdařené Duchem třetího *status* žijí z plnosti *intelligentia spiritualis*, realizují plnost třetího *status* navzdory své existenci ve *status* předcházejících třetímu a uskutečňují obnovu, která přijde ve věku třetím. Uvedenou eschatologickou plnost odrážející trvalost, činnost ve prospěch obnovy a zápas proti silám zla Jáchym koncentroval do figury proroka Eliáše.²⁰⁴

Dialektiku působení reprezentantů Ducha svatého Jáchym vysvětlil v řadě míst svých spisů. Jedno z nich se nachází v *Expositio in Apocalypsim* a je založeno na výkladu podobném onomu *secunda diffinitio* ze spisu *Psalterium*, kde

²⁰⁴ Srov. již uvedené odkazy na citace v kap. I.2. K exegetickým tradicím Eliáše a Enocha od antiky až po středověk srov. zejména M. M. WITTE, *Elias und Enoch als Exempel, typologische figuren und apokalyptische zeugen. Zu Verbindungen von Literatur und Theologie im Mittelalter*, Peter Lang, Frankfurt am Main – Bern – New York 1987, 168-215.

interpretoval dějiny dle minuskulního písmene „ω“. Zde věnoval pozornost termínu Božího jména IEVE, s nímž se Bůh zjevil Mojžíšovi v hořícím keři (Ex 3, 14). Chtěl opět zdůraznit přítomnost *ordo* Ducha svatého a jeho protagonistů ve věku Otce i Syna. V důležitém textu Jáchym vyzdvihl eschatologickou funkci proroka Eliáše, který reprezentuje Ducha svatého v dějinách:

„Licet enim quod tre sunt littere quibus sacrum nomen ipsum inscribitur, sed una earum gemina est. Semel enim scribitur ibi .I. Semel .V. Bis autem inscribitur .E. hoc est et post .I. et post .V. Scribitur inquam .E. et post .I. et post .V. secundum quod et unus Helyas missus est post Moysen cum quo et in monte visus est mittendus et post Joannem qui in spiritu quondam eius advenisse describitur. Videtur enim unus Helyas iunctus esse in misteriis Moysi et Joanni propter quod et duabus vicibus mitti debuit primo quidem sub testamento veteri deinde sub novo tanque operatus aliquid sub ambobus et cooperatus Moysi et Joanni“.²⁰⁵

Obdobné formulace ve vztahu k Eliášovi opat použil v úryvku ze spisu *Tractatus super quatuor evangelia*:

„Verum quia in primo statu seculi claruit ordo laicorum, in secundo ordo clericorum, in tercio, secundum quod ostendit inicia, immo et preclara misteria oportet clarere ordinem monachorum, maxime autem ab adventu Helye, qui primo ostendit in Israel hanc de qua et loquimur vitam spiritualem“.²⁰⁶

Eliáš tedy přišel jako představitel třetího věku, vystoupil ve věku Otce, ale protože Duch svatý vychází jak z Otce, tak ze Syna, Eliáš jako symbol Ducha opět přijde i ve věku Syna. Jeho úkolem je v dobách předcházejících třetímu *status* demonstrovat plnost duchovního života třetího *status*. Pro Jáchyma to znamenalo především kázání pravdy, kázání slova Božího a zvěstování *evangelium regni*, neboli *evangelium eternum*.²⁰⁷

Na konci druhé knihy spisu *Psalterium decem cordarum* opat problematiku výstižně osvětlil. V exkurzu o dvanácti úrovních duchovního výkladu Písma Jáchym zmínil patnáct protagonistů Starého Zákona, jimž na základě *concordia* odpovídá patnáct protagonistů druhého a třetího *status*. Zatímco pro *status* Otce a Syna identifikace dvanácti osob byla možná, v případě protagonistů třetího *status* se záležitost komplikovala, „protože jsme ještě nedošli ke dni a hodině, v nichž se Židé obrátí k Bohu“.²⁰⁸ Následně Jáchym přijal mínění, že těmito protagonisty mohou být oživení Eliáš, Enoch nebo Mojžíš:

²⁰⁵ *Expositio in Apocalypsim*, I, 37ra; podobně též *Expositio in Apocalypsim*, I, 38ra.

²⁰⁶ *Tractatus*, I, 166.

²⁰⁷ *Expositio in Apocalypsim*, III, 147vb.

²⁰⁸ *Psalterium*, II, 252.

„Si autem, sicut tenet opinio, Enoch et Helias et apud aliquos Moyses sive aliquis in spiritu Moysi revelandi sunt, qui melius quam ipsi accipi possent in concordia Abrahe, Ysaac et Iacob, sive Zacharie sacerdotis, Iohannis baptiste et hominis Christi Iesu, qui baptizat in Spiritu? Constat enim, quod Enoch pater fuit omnium filiorum Noe atque in hoc similitudinem habuit cum Abraham, qui est pater credentium, et Zacharia patre Iohannis baptiste. Sed et Moyses similis fuit Iohannis baptiste, quia ille in mari, iste in flumine baptizavit, uterque ut preiret eum qui baptizat in Spiritu. Helias quoque habet similitudinem cum Christo Iesu, quia et Helias super ignem potestatem accepit, et de Christo dicit Iohannes baptista: Ille vos baptizabit in Spiritu sancto et igne. Apparuit enim species ignis, quando missus est ad apostolos Spiritus sanctus. Puto autem, quod cum venerit Helias, etiam alii atque alii eligentur a Spiritu sancto, qui mittantur predicare evangelium regni, sicut factum est in exordio secundi status, quando Dei Filius venit in mundum”.²⁰⁹

I.4.2. Návrat Eliáše podle biblických slov – role obnovy a kázání

Eliášův návrat dle trvalé přítomnosti Ducha svatého v obou předchozích periodách Jáchym založil na tradičních biblických pasážích výslovně zmiňujících Eliášův návrat. První představuje příslib Starého zákona z Mal 3, 23-24.²¹⁰ Další dva texty jsou obsaženy v evangeliích Mk 9, 11-12 a Mt 17, 10-11.²¹¹

Obnova, *restitutio*, o níž hovořil Jáchym ve vztahu k osobě Eliáše, byla spojena se specificky ekleziologickým významem.²¹² Budoucí „*restitutio Ecclesiae, quae futura est in diebus Heliae*“ se vztahovala k eschatologické proměně církve, která se již uskutečňovala v Jáchymově přítomnosti.²¹³ Ona *restitutio ecclesiae*, zahrnovala transformaci církve zosobněné v Petrovi, zatímco církev reprezentovaná Janem bude novou církví žitou v jednotě mezi církví řeckou a latinskou. Ve spise *Tractatus super quatuor evangelia* Jáchym vazbu mezi Eliášem, obnovou a jednotou církví opakovaně formuloval. Jeho pojetí *restitutio omnium* poodhalil úryvek ze třetího traktátu:

„Scriptum est: Helias venturus est et restituet omnia, corrupta quippe, sicut iam cernimus inveniet pene omnia et confusa, sed tamen ut quondam ipsemet restituit novis lapidibus quod destructum fuerat altare, ita Spiritus sanctus, quem significat ipse, tam per eum quam per alios quos colliget in altare, reducet prava in directa et

²⁰⁹ *Psalterium*, II, 252-254.

²¹⁰ Mal 3,23-24: „Hle, pošlu vám proroka Eliáše, než nastane Jahvův Den, veliký a strašlivý. On přivede srdce otců opět k jejich synům a srdce synů opět k jejich otcům, abych nepostihl zemi kletbou“.

²¹¹ Mk 9, 11-12: „A vyptávali se ho takto: Proč zákoníci říkají, že nejprve musí přijít Eliáš? On jim řekl: Ano, nejprve musí přijít Eliáš a dát vše zase do pořádku. A jak to, že o Synu člověka je napsáno, že musí mnoho vytrpět a být v opovržením?; Mt 17, 10-11: „A učedníci se ho zeptali: Proč tedy zákoníci říkají, že napřed má přijít Eliáš? On odpověděl: Ano, Eliáš má přijít a uvést vše do pořádku“.

²¹² Srov. studii H. MOTTU, *La manifestazione dello Spirito secondo Giocchino da Fiore. Ermeneutica e teologia della storia secondo il „Trattato sui quattro vangeli“*, Casale Monferrato 1983, 143.

²¹³ *Tractatus*, I, 108.

aspera in vias planas. Precesserunt sane in fide Greci, secuti sunt Latini, et ad ultimum sequentur Hebrei“.²¹⁴

Z poslední věty je patrné, že Jáchym obnovu chápal nejen ve významu jednoty mezi dvěma církvemi, ale též ve významu navrácení židů k pravé víře. V dalším textu opat do procesu obnovy zahrnul i všechny nevěřící:

„Erit autem hoc circa tempus aut in tempore quo venturus est Helyas, per cuius os ostendet Spiritus sanctus virtutem glorie sue, ad convertenda corda patrum ad filios, et incredulos ad prudentiam iustorum“.²¹⁵

Téma rozvinul již v úryvcích prvního traktátu, kde tvrdil, že obrácení židů a pohanů začne prostřednictvím Eliáše před Antikristovým pronásledováním šestého věku:

„Igitur et nunc, antequam veniat tribulatio Antichristi, incipient converti reliquie Iudeorum et gentium in adventu Helie, et erit ex hoc solemnitas magna in oculis electorum et quasi quedam arra visionis pacis“.²¹⁶

Obrácení, *restitutio* všech, se uskuteční prostřednictvím Eliášova kázání.²¹⁷ Základní zbraní v bolestném procesu vstříc plnosti třetího věku zůstane kázání. Nezbytnost kázání, bez výslovné zmínky o Eliášovi, byla uvedena ve třetí části *Expositio*. Opat interpretoval postavu silného anděla ze Zj 10, 1, který vystoupil v čase anděla šesté polnice, aby přerušil čas prvního pronásledování šestého věku. Mezidobí před druhým pronásledováním velkého Antikrista mělo být určeno právě ke konverzi židů, sjednocení s řeckou církví a k pokání všech. Jáchym onen čas uvedl slovy: „...*novissima hora est. Sequi non longe post ipsum magnum Antichristum demonstrat queque ego considerans universas facies scripturarum et introitus et exitus concordiarum presentem puto esse in mundo et si necdum venerit hora revelationis ipsius*“.²¹⁸ V čase Jáchymem vnímaným jako bezprostředně aktuální mělo brzy dojít ke druhému pronásledování. Do času krátkého míru ohlášeného silným andělem Jáchym zařazoval úryvky z procesu obnovy Církve s obrácením všech. Opat vyložil slova Zjevení 10, 9: „*Et dixit mihi. Oportet te iterum prophetare populis et gentibus et linguis et regibus multis*“ a konstatoval: „*Futurum est enim ut adhuc Judaica*

²¹⁴ *Tractatus*, III, 298.

²¹⁵ *Tractatus*, III, 311.

²¹⁶ *Tractatus*, I, 152.

²¹⁷ K roli Eliáše v tomto obrácení srov. B. HIRSCH-REICH, *Joachim von Fiore*, 250-251; tyto závěry užívá i H. MOTTU, *La manifestazione*, 147-148.

²¹⁸ *Expositio in Apocalypsim*, III, 133ra.

perfidia subiiciatur sceptro Christi".²¹⁹ Působnost dvou svědků ze Zj 11, 3 zařadil právě do času před vyjevením velkého Antikrista. Jáchym zde Eliáše identifikoval s jedním ze dvou svědků, kteří pověřeni úkolem kázat, působí ve prospěch obnovy univerza. Dva svědkové, z nichž jeden byl Eliáš, měli po dvačtyřicet měsíců:

„...et verbis et exemplis clamant dicentes: penitentiam agite, appropinquavit enim regnum celorum [...]. Idcirco enim dictum est eos stare in conspectu domini terre, quia ad hoc venturi sunt et ituri ante faciem eius, ut annuntient advenisse tempus, in quo oportet regnare filium Dei in unversa terra. Oportet enim predicare illos propter electos et annunciare hominibus verba vite ut luceat lux eorum coram hominibus“.²²⁰

Tutéž linii a výslovný odkaz na návrat Eliáše předložil Jáchym ve spisu *De ultimis tribulationibus*. Nejprve upřesnil okolnosti času: „...in fine ipsius etatis sexte, sicut cessaverunt prophete in Malachia propheta, qui politicus est adventum Helie, ac per hoc, cessante illa vita, que designata est in Lia laboriosa“.²²¹ V závěru spisu Jáchym zopakoval formulace z jiných spisů týkající se Eliášovy působnosti:

„Quod ait veritas in evangelio: Helias veniet et restituet omnia, sive ut ait Marcus: Helias cum venerit, primo restituet omnia. Testantur etiam hoc duo magni doctores, Augustinus et Gregorius, videlicet quod ad predicationem Helie Iudeorum populus convertetur ad Deum, secundum quod et apostolus de eorum conversione testatus et est dicens: Cum plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus fiet“.²²²

I.4.3. Dva svědkové z Apokalypsy 11, 3-12

Písmem předpovězenému druhému příchodu Eliáše se Jáchym z Fiore věnoval ve třetí části *Expositio in Apocalypsim* při výkladu figur dvou apokalyptických svědků ze Zj 11, 3-12.²²³ Otázal se, kdo jsou oni dva svědkové vyslaní střetnout se s Antikristem. Svůj výklad zahájil konstatováním: „*De his duobus testibus multa multi loquuti sunt et diversi diversa*“ a v následujících řádcích nastínil odlišné *opiniones* o identitě dvou svědků, které vedle Eliáše identifikoval buď s oživeným Enochem nebo Mojžíšem.²²⁴ Jáchymovy názorové opory zde představovali Jeroným, Řehoř Veliký a Ambrož. Připomněl, že

²¹⁹ *Expositio in Apocalypsim*, III, 142vb-145rb líčí návrat Řeků. Funkce obrácení Židů na základě Mal 4, 5 prostřednictvím Eliášova kázání na konci šestého věku je přítomna ve spise *Exhortatorium Iudeorum*, 262-263; též *Concordia*, V, 60ra; bez odkazu na biblické pasáže Mal 4, 5 srov. *Concordia*, V, 104vab.

²²⁰ *Expositio in Apocalypsim*, III, 148vb-149ra.

²²¹ *De ultimis tribulationibus*, 26.

²²² *De ultimis tribulationibus*, 31.

²²³ *Expositio in Apocalypsim*, III, 144vb-152rb.

²²⁴ *Expositio in Apocalypsim*, III, 146ra. Problematiku jedenácté kapitoly o dvou svědcích ve vztahu k Jáchymovi a dle soudobých exegetických souvislostí analyzoval G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 311-313.

Jeroným byl na totožnost dvou svědků opakovaně tázán, ale že ohledně jejich přímé identifikace s Eliášem a Enochem „*libro Apocalypsi cum hoc ipse non scripserit*“.²²⁵ Jáchym bez upřesnění navrhl identifikaci dvou svědků s Mojžíšem a Eliášem:

„Maxime cum verba, que videntur ex parte aliquantam facere presumptionem non videantur tangere Enoch et Helyam, sed potius Moysen et Helyam, qui simul (mediante domino cernentibus tribus apostolis) apparuerunt in monte, quando elapsa celitus nube audita est vox paterna“.²²⁶

Pokud šlo o jejich oživení, Jáchym druhý příchod společně s Jeronýmem navrhl vykládat „*non carnaliter secundum litteras sed spiritualiter*“, což znamenalo, že jako: „*Joannes venit in spiritu et virtute Helye, duo aliqui venturi sunt aut in eis duo ordines spirituales intelligendi sunt, qui pugnaturi sunt cum bestia*“.²²⁷ Úvahu interpretovat dva svědky ve významu dvou *ordines* nyní naznačil pouze v hypotetické rovině a v dalších pasážích předložil odlišné možnosti, přičemž si udržoval možnost ve druhém svědkovi identifikovat jak Enocha, tak Mojžíše. Připomněl Řehořovo vyslovení se ve prospěch Enocha a Eliáše.²²⁸ Identifikovat druhého svědka s Mojžíšem představovalo úskalí, neboť jeho smrt potvrzovaly samy texty Písma. Zároveň vyzdvihl názorovou tradici, podle které Mojžíš nezemřel, ale jak měl napsat Josef Flavius, Mojžíš „*...non esse mortuum, sed occultatum*“.²²⁹ A dodal Ambrožovo mínění o Mojžíšově smrti: „*non legimus de Moyse sicut de ceteris, quod deficiens mortuus est, sed per verbum Dei mortuus est*“.²³⁰ Opravdovou jistotu i vzhledem k biblickým popisům prorockého poslání bylo možné vztáhnout pouze k Eliášovi.²³¹ Protože identifikace figur „*secundum litteras*“ představovala množství eventualit s komplikacemi, vrátil se Jáchym k výkladu dvou svědků „*in spiritu, non in littera*“. Poté, aniž by sdělil důvody svého rozhodnutí, spojil oba svědky s Mojžíšem a Eliášem, avšak nikoli doslovně, nýbrž jako dva představitele dvou *ordines*. Konstatoval, že:

²²⁵ *Expositio in Apocalypsim*, III, 146ra.

²²⁶ *Expositio in Apocalypsim*, III, 146rb. Ve spise *Concordia* naopak připustil identifikaci dvou svědků jako Eliáše a Enocha, srov. *Concordia*, IV, 57vb: „In anno vel in tempore quo venturi sunt, sicut tenet ecclesia, Enoch et Helias“.

²²⁷ *Expositio in Apocalypsim*, III, 146rb.

²²⁸ *Expositio in Apocalypsim*, III, 147vab.

²²⁹ *Expositio in Apocalypsim*, III, 147vb.

²³⁰ *Expositio in Apocalypsim*, III, 147vb.

²³¹ K tomu srov. G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 312.

„Secundum vero typicum intellectum, quid significant considerandum est. Scimus, quod Moyses fuit vir levita et pastor populi Israel, Helyas vir solitarius non habens filios aut uxorem. Ille ergo significat ordinem clericorum, iste ordinem monachorum, quadraginta duo menses, quibus predicant induti faccis significant totidem generationes, quibus et verbis et exemplis clamant dicentes: penitentiam agite“.²³²

Zde Jáchym položil hlavní opory pro pozdější identifikaci dvou *ordo* s novými mendikantskými řády Františka z Assisi a Dominika Guzmána, kteří jako „*duplex religionis ordo*“ budou v projektu papežské reformy církve před finálním soudem reprezentovat dvě hlavní vojska proti Antikristu.²³³ Není nyní významné upřesnit tuto pozdější návaznost ani rozebírat zbytek Jáchymovy exegeze jedenácté kapitoly, kde byla těla dvou svědků zabitých šelmou za své svědectví vystavena „*in plateis civitatis magnae, quae vocatur spiritualiter Sodoma*“.²³⁴ Jáchym pojal dva svědky, z nichž jednoho identifikoval s Eliášem jako dva *ordines*, tedy *ordo* kleriků a *ordo* mnichů. Oni se střetnou se silami Antikrista v čase šestého anděla a ještě před koncem sabatické éry. Neboli slovy z *Expositio*, ony *ordines* Jáchym chápal ve významu „*predicatores, [...] qui in fines huius secundi status revelandi sunt*“.²³⁵

I.4.4. Viri spirituales

Kalábrijským opatem očekávaný věk Ducha svatého, který se vylije v plnosti pochopení a svobody, se již zrcadlil v Jáchymově přítomnosti a „*jeho úsvit již osvětluje naše oči*“.²³⁶ Novost pro Jáchyma reprezentoval svatý Benedikt, který zahájil etapu nově pojatého mnišství.²³⁷ V něm byly dány předpoklady

²³² *Expositio in Apocalypsim*, III, 148vb. V jiném exegetickém kontextu, ale stále při duchovním výkladu Mojžíše a Eliáše jako nových *ordines*, prohlašuje Jáchym v *Concordia*, II, 18ra: „Duo perfecti ordines claruerunt in ecclesia [...], clericorum unus, alius monachorum, et ipsi duo unus sunt clerus, qui tamen uno modo consumationem accipiet in tribulatione Antichristi, alio modo mansurus est usque ad consumationem seculi. Petrus sane et Ioannes unius ordinis sunt, et tamen ipse unus ordo consumari prius oportet quoad Petrum, ut scientibus loquar, stabit autem quoad Iohannem“. Též *Concordia*, V, 77va: „Duo [...] genera sunt spiritualium virorum qui mittuntur a Domino predicare in mundum, unum quod sicut Moyses populo spirituali preest simpliciter in deserto, aliud quod quasi Helias vitam solitariam seorsum a conventibus ducit“.

²³³ Termín „*duplex religionis ordo*“ pochází ze spisu *Tractatus super quatuor Evangelia*. O návaznosti františkánů a dominikánů na tento koncept kap. I.5.

²³⁴ *Expositio in Apocalypsim*, III, 150rb-151va.

²³⁵ *Expositio in Apocalypsim*, III, 148vb.

²³⁶ Dobrou studii o Jáchymových „*viri spirituales*“, s důrazem na jejich roli ve třetím věku předložil STANISLAO DA CAMPAGNOLA, *L'angelo del sesto sigillo e „l'alter Christus“*. *Genesi, sviluppo di due temi francescani nei secoli XIII-XIV*, Roma 1971, 7-40; Id., *Dai „viri spirituales“ di Gioacchino da Fiore ai „fratres spirituales“ di Francesco d'Assisi. Una tipologia religiosa*, Picenum Seraphicum 11, 1974, 24-30.

²³⁷ *Concordia*, V, 57rb: „Consumabitur dico, secundum id quod pertinet ad verbum Domini dicentis Petro, sequere me, circa finem generationis 42 ab incarnatione dominica. Ita ordo

k budoucí epoše zduchovnělé církve, plně triumfujícímu mnišství v absolutní duchovnosti, se zrušením jakéhokoli pouta, jakékoli instituce, každého pozemského prvku.²³⁸ To bude přímé a definitivní naplnění *evangelium aeternum*, které již nebude třeba hledat ve zvláštních spisech, ale spíše v *concordia a intelligentia spiritualis* Starého a Nového zákona. V důsledku toho bude nová Církev, *ecclesia spiritualis*, čistě mystická a kontemplativní:

„Non igitur, quod absit deficiet Ecclesia Petri, que est tronus Christi [...], sed commutata in maiorem gloriam manebit stabilis in eternum“.²³⁹

Slavná a známá věta o naprosté proměně církve třetího věku, od církve Petrovy k církvi Janově, ohlásila budoucnost, k jejíž realizaci podle Jáchyma scházelo ještě několik obtížných zkoušek. Soudobá církev se nacházela ve stadiu velkého a obtížného přechodu ze šestého do sedmého stavu vstříc zaslíbené zemi. Tvůrci tohoto nového věku se zduchovnělou církví, kteří převedou církev přes poušť a Jordán bolesti způsobené Antikristem až do zaslíbené země, zosobňovali právě *viri spirituales* neboli *predicatores veritatis*.

Výkladem jedenácté kapitoly Apokalypsy Jáchym představoval Eliáše a Mojžíše jako zástupce dvou skupin lidí, kteří budou na konci šestého věku přispívat k porážce Antikrista. Obdobně se vyjádřil v krátkém spisu *De ultimis tribulationibus*, kde interpretuje proroctví Mal 3, 23-24 připustil, že by Eliáš mohl mít druhy: „*Non quia solus Helias predicaturus sit et docturus Iudeos et non etiam ceteri perfecti viri qui erunt in diebus eius*“.²⁴⁰

Ve spise *Tractatus super quatuor evangelia*, Jáchym interpretoval úryvek Mt 2, 19-20 o útěku svaté rodiny před králem Herodem a zdůraznil:

„In illa temporis extremitate uterque populus post ruinam Antichristi firmandus est in fide, et iudaicus videlicet et gentilis, et confirmato populo Iudeorum per predicationem Helie et sociorum atque discipulorum eius, revertetur imitatio sancta ad ecclesiam, ut in utroque populo maneat perfectio sanctitatis“.²⁴¹

A znovu, když hovořil o obrácení židů:

monasticus accipiens, ut iam dixi, initium secundum regulam monasticam, quam Latini utuntur, a beato Benedicto, tempus fructificandi generatione 20 ab eodem sancto viro. Cuius consumatio in consumatione seculi est“.

²³⁸ Srov. např. *Concordia*, I, 8ra.

²³⁹ *Concordia*, V, 95vb; též *Concordia*, V, 84rb: „Transibunt enim dies laboriose Marthe et superveniet tempus beatum otiose Marie [...]. Igitur ecclesia contemplantium designata in matre Domini Maria ab ipsa gloriosa virgine inchoata est“.

²⁴⁰ *De ultimis tribulationibus*, 31.

²⁴¹ *Tractatus*, I,112.

„Iudeorum populo converso ad dominum per Heliam et eius socios“.²⁴²

Jako prorok Eliáš, tak také duchovní lidé budou vysíláni na konci šestého věku s úkolem být svědky věčné pravdy. V páté knize spisu *Concordia* komentoval líčení o Lotovi a Sodomě a vyložil figury dvou andělů z devatenácté kapitoly Geneze vyslaných k Lotovi. Opřen o biblický text přirovnal dva anděly k Mojžíšovi a Eliášovi, následně k *virii spirituales* a dvěma duchovním řádům: „*Quia duo sunt genera spiritualium virorum, quod mittuntur a Domino predicare in mundum unum quod sicut Moyses populo spirituali preest simpliciter in deserto, aliud quod quasi Helias vitam solitariam seorsum a conventibus ducit*“.²⁴³ Poté došel k závěru:

„*Quia recte quo que ad vesperum pervenerunt ad vesperum pervenerunt Sodomam, quia Filius et Spiritus sanctus velut ad vesperum huius seculi missi sunt in hunc mundum. Et in fine huius sexte etatis mittentur aliqui virii spirituales*“.²⁴⁴

Téměř na konci díla věnoval široký prostor exegezi biblických úryvků ze starozákonní knihy 2 Král 17-19, kde Eliáš vystupoval v roli muže vyslaného Bohem. Eliášovo vystupování vůči nevěrnému lidu, kněžím Baala, jakož i jejich zabití Jáchym vyložil v liniích obnovy církve spějící ke třetímu věku. Eliášovu modlitbu před oltářem uzavřel slovy: „*...orantibus post hec spiritualibus viris quos designat Helias*“.²⁴⁵

Duchovní lidé – *virii spirituales* a dva *ordines* tedy uskutečňují návrat Eliáše. V pasážích *Expositio in Apocalypsim*, které předcházely výkladu jedenácté kapitoly o dvou svědcích, Jáchym roli *virii spirituales* postupně připravoval nejprve v náznacích. Při expozici úryvku Zj 10, 1-3 o silném andělovi opat popisoval čas krátkého pokoje před druhou fází Antikristova pronásledování.²⁴⁶ Pro Jáchyma byl silný anděl:

„*Predicator veritatis, fortis esse describitur, quia robustus erit in fide. De celo descendet quia de vita contemplativa descendet ad activam*“.²⁴⁷

²⁴² *Tractatus*, I, 26.

²⁴³ *Concordia*, V, 76va.

²⁴⁴ *Concordia*, V, 76va. Dále srov *Concordia*, V, 68rb: „*Quia post viros illos spirituales qui sequentes vitam Helie noctis consortia nescierunt, dati sunt alii virii sancti imitatores Helisei, qui incendentes inter utramque vitam et iustis prebuerunt sanctitatis regulam et peccatoribus ostenderunt bone actionis exempla*“.

²⁴⁵ *Concordia*, V, 104vb.

²⁴⁶ *Expositio in Apocalypsim*, III, 137ra-138va.

²⁴⁷ *Expositio in Apocalypsim*, III, 137ra.

Protože opat ještě stál před výkladem dvou svědků ze Zj 11, 3, nezaujal jasné stanovisko týkající se identifikace, ale sdělil: „*Ego angelum istum secundum litteram aut Enoch fore crederem aut Helyam*“.²⁴⁸ Silný anděl představoval kazatele silného jako Eliáš a obraz duchovního člověka:

„Unum dico pro certo, quod huius angeli significatum magnum aliquem predicatorem personaliter tangit, quamvis spiritualiter ad multos viros spirituales, qui in ipso tempore futuri sunt competenter valeat retorqueri presertim cum sicut Christus elegit sibi discipulos non paucos ad predicandum litteram evangelii, ita oporteat Spiritum sanctum eligere sibi aliquos, quos voluerit ad producendum ac si de tenebris ad lucem spiritualement ac vivificum intellectum dicente Domino“.²⁴⁹

Jedná se o text, kde Jáchym v postavě silného anděla vyjádřil kardinální prvky z nauky o Eliášovi, zobrazil *virii spirituales* a jejich službu. V následujících pasážích Jáchym nikoli náhodou vázal významy silného anděla s obrácením židů, návratem Řeků a realizací *restitutio* ve světě. Připravoval si tak prostor pro následný výklad svědků z jedenácté a čtrnácté kapitoly o osobách, které v očekávaném čase zvítězí v bitvě a budou se v plnosti třetího stavu jako *electi Dei* těšit míru.

Když roku 1196 dosáhl Jáchym papežského uznání pro svoji komunitu v San Giovanni in Fiore, nový řád s řadou mnichů zahájil cestu vstříc budoucnosti, kterou jeho opat a prorok zahlížel jako krajně obtížnou. Jeho vybojovaný řád reprezentoval dílo, které postupně vyzávalo na cestě úvah již před rokem 1188.²⁵⁰ Je nepochybné, že Jáchym identifikoval svůj řád s řádem popsaným ve výkladu čtrnácté kapitoly Janova zjevení:

„Surget enim ordo qui videtur novus et non est. Induti nigris vestibus et accinti desuper zona, hi crescent et fama eorum divulgabitur. Et predicabunt fidem quam et defendent usque ad mundi consumptionem in spiritu Helye“.²⁵¹

Ze své strany tak prostřednictvím prorockého daru odpovídal na znamení časů, jež vyžadovaly pro blízkou budoucnost duchovní osoby, které v duchu Eliáše jako *ordo* mnichů budou kázat proti dvěma šelmám z Apokalypsy na konci

²⁴⁸ *Expositio in Apocalypsim*, III, 137ra.

²⁴⁹ *Expositio in Apocalypsim*, III, 137ra.

²⁵⁰ V. DE FRAJA, *Usi politici della profezia*, Annali dell'Istituto italo germanico in Trento, 25, 1999, 378-379; G. L. POTESTÀ, *Il tempo*, 238; S. E. WESSLEY, *Joachim of Fiore and the Monastic Reform*, Peter Lang, New York 1990, 37-40.

²⁵¹ Srov. celý text *Expositio in Apocalypsim*, V, 175va-176ra. Text uveden také M. REEVES, *The Influence of Prophecy*, 143-144.

šestého věku a Gogovi na konci věku sedmého, stejně jako budou realizovat *restitutio*.²⁵²

²⁵² Význam kláštera ve Fiore dokládá spis o údajných zázracích Jáchyma nazývaný *Miracula*, které editoval A. M. ADORISIO, *La „leggenda“ del santo di Fiore. B. Ioachimi abbatis miracula*, Manziana, Roma 1989, 124.

I.5. PO JÁCHYMOVI

I.5.1. Minorité Jáchymem zahlížení

Z Jáchymovy exegeze jedenácté kapitoly Apokalypsy o dvou svědcích působících proti šelmě vyplynulo, že dva svědky, ztotožněné Jáchymem s Eliášem a Mojžíšem, je možno chápat ve významu dvou řeholí.²⁵³ O dvou řádech Jáchym hovořil i v *Tractatus super quatuor Evangelia*, kdy v typologické exegezi aplikoval naplnění zničení chrámu v Jeruzalémě Babylónany na v současnou církev. Církev bude obnovena ve dnech Eliáše, židé konvertují, Eliáš zničí oltáře Baala a jeho kněze zabije. Ve dnech Eliáše povstane řád kazatelů, o němž Jáchym neřekl nic konkrétního. Sdělil jen, že povstane dvojí náboženský řád, který znovu vybuduje zdi Jeruzaléma.²⁵⁴

Závěry IV. lateránského koncilu ve vztahu k Jáchymovi nebyly lichotivé, nicméně se týkaly pouze traktátu, který Jáchym napsal proti Petru Lombardskému, oblíbenému autorovi Inocence III.²⁵⁵ Navíc text konstituce v závěru ocenil, že Jáchym zaslal svatému stolci k posouzení další spisy, na nichž nebyla shledána žádná věroučná vada.²⁵⁶ Pravověrnost Jáchyma dosvědčil několikrát Honorius III.²⁵⁷ Přesto ony závěry patrně oddálily kontakt Jáchymových myšlenek s novým řádem minoritů a dominikánů. Ke konci 20. let, již po smrti zakladatelů, se situace začala měnit.

²⁵³ K již uvedeným citacím srov. dále *Expositio in Apocalypsim*, III, 149vb: „Secundum vero typicum intellectum, quid significant considerandum est. Scimus, quod Moyses fuit vir levita et pastor populi Israel, Helyas vir solitarius non habens filios aut uxorem. Ille ergo significat ordinem clericorum, iste ordinem monachorum, quadraginta duo menses, quibus predicant induti faccis significant totidem generationes, quibus et verbis et exemplis clamant dicentes: penitentiam agite [...]“. Ve spise *Concordia*, V, 76va: „Duo [...] genera sunt spiritualium virorum qui mittuntur a Domino predicare in mundum, unum quod sicut Moyses populo spirituali preest simpliciter in deserto, aliud quod quasi Helias vitam solitariam seorsum a conventibus ducit“.

²⁵⁴ *Tractatus*, 108.

²⁵⁵ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, edd. G. ALBERIGO – G. L. DOSSETTI – P. PRODI, EDB, Bologna 2002, 231: „Damnamus ergo et reprobamus libellum sive tractatum, quem abbas Ioachim edidit contra magistrum Petrum Lombardum de unitate seu essentia Trinitatis, appellans ipsum haeticum et insanum, pro eo quod in suis dixit Sententiis [...]“. K důvodům odsouzení srov. F. ROBB, *The Fourth Lateran Council's Definition of trinitarian Orthodoxy*, *Journal of Ecclesiastical History* 48, 1997, 22-43; ID., *Did Innocent III Personally Condemn Joachim of Fiore?*, *Florentia* 7, 1993, 77-91.

²⁵⁶ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 232-233: „In nullo tamen per hoc Florensi monasterio, cuius ipse Ioachim extitit institutor, volumus derogari, quoniam ibi et regularis institutio est et observantia salutaris, maxime cum idem Ioachim omnia scripta sua nobis assignari mandaverit, apostolicae sedis iudicio approbanda seu etiam corrigenda, dictans epistolam, cui propria manu subscripsit“.

²⁵⁷ H. GRUNDMANN, *Studi su Gioacchino da Fiore*, 170.

Bula *Mira circa nos* z roku 1228 papeže Řehoře IX., někdejšího protektora františkánů Ugolina, umožnila nový pohled na odkaz zanechaný Františkem z Assisi.²⁵⁸ Řehoř IX. viděl ve Františkovi služebníka „jedenácté hodiny“.²⁵⁹ Řehoř oznamoval, že Bůh „vzbudil o jedenácté hodině muže blahoslaveného opravdu podle srdce. Byl světlem opovrhovaným boháči, ale i připraveným pro stanovenou dobu, kdy ho poslal na svou vinici, aby z ní vytrhal trní a ostružiní, když před tím zničil Filišťany kteří ho obkličovali“.²⁶⁰ Papež zahlédl ve Františkovi a v novém řádu konkrétní prostředek k realizaci vlastního projektu o církevní reformě. V tomto projektu měla být minoritům v závěrečné fázi dějin svěřena rozhodující role před večerním návratem hospodáře podle podobenství ze dvacáté kapitoly evangelisty Matouše uvedeného na začátku textu buly. Tomáš z Celana pak tuto vizi celistvě přejal do svého spisu *Vita beati Francisci*.²⁶¹

Řehoř IX. tímto označením zdůraznil eschatologickou roli Františka a jeho řádu. Od této chvíle již nikoli staré velké řehole, ale mendikantské řády měly realizovat důležité poslání stanovené papežským stolcem před nastávajícím budoucím soudem. V roce 1233, kdy se minorité již nacházeli na území nevěřících Saracénů, vydal Řehoř IX. listinu *Cum messis multa*, v níž byli

²⁵⁸ Srov. E. PASZTOR, *San Francesco e il cardinale Ugolino nella „Questione francescana“*, *Collectanea franciscana* 46, 1976, 209-239. Za četné připomínky, doporučené bibliografické údaje i široké uvedení k tématu vztahu papeže Řehoře IX. a františkánského řádu autor vděčí profesoru F. Accroccovi z Pontificia Università Gregoriana.

²⁵⁹ Jasně propojení konceptu služebníků jedenácté hodiny s jáchymistickým schématem prokázali R. ARMSTRONG, „*Mira circa nos*“. *Gregory IX's View of the Saint Francis of Assisi*, *Laurentianum* 25, 1984, 401; V. DE FRAJA, *Usi politici della profezia gioachimita*, *Annali dell'Istituto storico italo-germanico di Trento* 25, 1999, 395-399. K témuž u řádu dominikánů M. RAININI, *I predicatori dei tempi ultimi. La rielaborazione profetica di un tema escatologico nel costruirsi dell'identità profetica dell'ordine domenicano*, *Cristianesimo nella Storia* 23, 2002, 319-322; F. ACCROCCA, *L'escatologia del francescanesimo del duecento*, in E. PASZTOR (ed.), *Attese escatologiche*, 65-70.

²⁶⁰ *Bullarium Franciscanum Romanorum Pontificum constitutiones, epistolas, ac diplomata continens tribus Ordinibus Minorum, Clarissarum et Poenitentium a Seraphico Patriarcha Sancto Francisco institutis concessa* [= BF], I, ed. J. H. SBARALEAE, Romae 1759, 42b: „Ecce in hora undecima Dominus, qui cum diluvii aqua terram deleteret, justum per lignum contemptibilem gubernavit, super sortem justorum virgam peccantium non relinquens, excitavit servum suum beatum Franciscum virum utique secundum cor suum, apud cogitationes divitum lampadem quidem contemptam, sed paratam ad tempus statutum illam in vineam suam mittens, ut ex ipsa spinas et vepres evelleret, prostratis illam impugnantibus Philistaeis illuminando patriam, et reconciliaret Deo exhortatione sedula commonendo“. Srov. český překlad in *Františkánské prameny*, II., Cor Jesu, Český Těšín 1994, 199. Bula dále v textu připomíná exegezi starozákonních postav Ráchel a Ley, která je přítomná v Jáchymových vyjádřeních z *Tractatus super quatuor Evangelia* o budoucím třetím věku a jeho realizaci osobami v duchu Eliáše, srov. *Tractatus*, 40.

²⁶¹ K tomu F. ACCROCCA, „*Alter apostolus*“. *Per una rilettura delle „Vita beati Francisci“*, in R. PACIOCCO – F. ACCROCCA (edd.), *La leggenda di un uomo chiamato Francesco. Tommaso da Celano e la „Vita beati Francisci“*, Tau 9, Milano 1999, 165-194.

Františkovi následovníci označeni za dělníky jedenácté hodiny, jimž náleží stejná odměna jako těm, kteří pracují od rozbřesku, neboť zbavují zem hříchu.²⁶² V témže roce nazval v *Benedicimus Deum* dělníky jedenácté hodiny minority i dominikány, neboť právě oni jsou povoláni bojovat proti heretikům, kteří „připravují cestu Antikristu a dva nové řády reprezentují vojsko bojující v poslední fázi dějin“.²⁶³

Definitivní stvrzení eschatologické role dvou nových mendikantských řádů učinil Řehoř IX. v kanonizační listině Dominika *Fons sapientie* v roce 1234. Pontifik se inspiroval popisem Zach 6, 1-3, kde prorok popsal vizi čtyř vozů. Řehoř interpretoval čtyři vozy tažené mezi horami historicky, tak že každý vůz symbolizoval jednu fázi dějin.²⁶⁴ Každá fáze byla charakterizována určitým typem lidí a řeholí. První vůz tažený rudými koňmi označoval mučedníky prvotní církve. Druhý vůz tažený černými koňmi se vztahoval na řeholníky svatého Benedikta. Třetí vůz tažený bílými koňmi symbolizoval cisterciáky, jejichž heroldem byl Bernard z Clairvaux a řád ve Fiore. Čtvrtý vůz táhli v podvečer rozdílní a silní oři v čase, kdy byla vinice zpustošena škůdci církve. Tento čtvrtý vůz měl symbolizovat minority a dominikány, kteří vedeni svými zakladateli vybojují rozhodující zápas.²⁶⁵

Eschatologická role Františka a jeho řádu vyplývala zřetelně z oslavného hymnu o osmi slokách zvaného *Caput draconis* složeného opět Řehořem IX.²⁶⁶

²⁶² BF, I, 100b-101a: „Cum messis multa sit, operarii autem pauci, evangelicus ille paterfamilias adhuc mittit operarios in vineam suam et in hac quasi hora undecima vineae suae novos deputat vinitores, quorum laborem pari cum primis denario recompenset“.

²⁶³ BF, I, 119a. K protiheretickému aspektu dvou mendikantských řádů srov. G. G. MERLO, „*Militia Christi*“ come impegno antiereticale, in *Militia Christi e Crociata nei secoli XI-XIII*, Miscellanea del Centro di studi medioevali 13, Milano 1992, 355-384.

²⁶⁴ Tuto interpretaci Zachariášova textu u Jáchyma nenajdeme.

²⁶⁵ *Acta canonizationis s. Dominici*, ed. Angelus Maria Walz, in *Monumenta historica sancti patris nostri Dominici*, XVI, Institutum Historicum Fratrum Praedicatorum, Romae 1935, 189-192.

²⁶⁶ Přepisujeme celý text hymnu publikovaný in *Legendae S. Francisci Assisiensis*, in AF, X., 1927, 401: „**I.** Caput draconis ultimum / Ultorem ferens gladium / Adversus Dei populum / Excitat bellum septimum. **II.** Contra caelum erigitur / Et nititur attrahere / Maximam partem siderum / Ad damnatorum numerum. **III.** Verum de Christi latere / Novus legatus mittitur, / In cuius sacrus corpore / Vexillum Crucis cernitur. **IV.** Fide protectus clypeo, / Spe galeatus, utitur / Verbi mucrone, balteo / Vir castitatis cingitur. **V.** Franciscus, princeps inclytus, / Signum regale baiulat, / Et celebrat concilium / Per cuncta mundi climata / Contra draconis scismata. **VI.** Acies trina ordinat / Expeditorum militum / Ad fugandum exercitum / Et tres catervas daemonum, / Quas draco semper roborat. **VII.** Iussu a Rege properat / Ad sempiterna gaudia, / Ut militum stipendia / Sanctus Franciscus exigat. **VIII.** Fac nos, Pater piissime, / Patris heredes gratiae, / Ut patris possint filii / Consortes esse gloriae. Amen“.

Řehoř slova promýšlel v kontextu vleklého zápasu s Fridrichem II., kterého ve shodě s Jáchymovým scénářem bytostných protivníků ztotožnil s poslední hlavou draka.²⁶⁷ Fridrich – poslední hlava draka, v hymnu neustále podněcoval války proti Božímu lidu a svrhával hvězdy k zemi. Nicméně protivníkovi se postavil na odpor spojenec Krista třímající Kristovu korouhev, svolal ke shromáždění všechny části země, aby ukončil schizmata vyvolaná šelmou. Oním spojencem byl František, jenž měl vést zástupy rytířů, kteří zaženou demony podněcované schizmatickou šelmou.

Eschatologická role přisouzená Františkovi pochopitelně odpovídala papežovu pojetí františkánského řádu, který měl působit proti několikrát exkomunikovanému panovníkovi Fridrichu II. S velkou pravděpodobností právě oslavný hymnus *Caput draconis* definující Fridricha jako sedmou hlavu šelmy se stal impulsem pro převzetí této identifikace ve dvou pseudojáchymistických spisech vzniklých v rozmezí let 1240-1250. Jedná se o spis *Super Hieremiam* a spis *Super Isaiam*, napsané neznámými autory buď z okruhu mnichů ve Fiore nebo z některého františkánského konventu.²⁶⁸ Oba spisy podstoupily několik úpravných redakcí, v jejichž verzích měly nové mendikantské řády hrát rozhodující úlohu v konečném střetu s mocí Antikrista. Oba spisy vyzdvihly ideál chudoby prvotní církve, který se realizuje v očekávaném budoucím třetím *status*,

²⁶⁷ K autorství Řehoře IX. B. TÖPFER, *Il regno futuro delle libertà*, 155-158; F. ACCROCCA, *Escatologia e francescanesimo nel Duecento*, in ID., *Un ribelle tranquillo, Angelo Clareno e gli Spirituali francescani fra Due e Trecento*, S. Maria degli Angeli, Porziuncola, Assisi 2009, 254. Jako nejisté hodnotí R. E. LERNER, *Federico II mitizzato e ridimensionato „post mortem“ nell'escatologia francescano-gioachimita*, in ID., *Refrigerio dei santi*. 147-167.

²⁶⁸ K diskusi na toto téma srov. zejména B. TÖPFER, *Il regno futuro delle libertà*, 133-147; F. SIMONI, *Il „Super Hieremiam“ e il gioachimismo francescano*, *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano* 82, 1970, 13-46. R. MOYNIHAN, *The Development of the „Pseudo-Joachim“ Commentary „Super Hieremiam“: New Manuscript Evidence*, *Mélanges de l'École française de Rome. Moyen Age-Temps modernes* 98, 1986, 109-142; ID., *The Manuscript Tradition of the „Super Hieremiam“ and the Venetian Editions of the Early Sixteenth Century*, in G. L. POTESTÀ (ed.) *Il profetismo gioachimita tra Quattrocento e Cinquecento*. Atti del III Congresso internazionale di Studi gioachimiti, S. Giovanni in Fiore, 17-21 settembre 1989, Genova 1991, 129-137; S. E. WESSLEY, *Joachim of Fiore and Monastic Reform*, 101-135; G. L. POTESTÀ, *Gioacchino riformatore monastico nel „Tractatus de vita sancti Benedicti“ e nella coscienza dei primi florensi*, *Florensia* 6, 1992, 73-93. Spis *Super Hieremiam* předcházeli napsání *Super Isaiam* a jeho františkánský původ je velmi pravděpodobný. Oba spisy nejsou dodnes kriticky vydány. Spis *Super Hieremiam*, vycházející z jedné verze redakce byl vydán v Benátkách v roce 1516, spis *Super Isaiam* byl vydán též Benátkách v roce 1517. Rukopis *Super Isaiam* je ve dvou verzích pocházejících z poloviny 15. století ve fondu Metropolitní kapituly uložen ve Státním archivu v Olomouci, srov. *Pseudo-Isaiam, Super Isaiam*, cod. 28, ff. 135r-209v; *Pseudo-Isaiam, Super Isaiam*, Metropolitní kapitula Olomouc, cod. 280, ff. 2r-87v. Olomoucké přepisy s velmi zachovanými symbolickými ilustracemi obsahují několik specifik oproti benátskému vydání z roku 1517. Jejich rozbor je předmětem námi připravované studie.

kdy bude církev osvobozena od světského bohatství. Oba spisy identifikovaly císařskou moc a Fridricha II. jako Antikristovskou sedmou hlavu šelmy a oba kladly počátek nového věku k roku 1260.²⁶⁹ Zvláště komentář *Super Hieremiam* se těšil značné oblibě v řádu minoritů, což dokládá svědectví františkánského kronikáře Adama Salimbena.

Salimbenova kronika dokončená v roce 1287 je důležitým pramenem pro poznání vlivu jáchymistických idejí u Františkových následovníků. Její autor si sám prošel etapou zaujatého horlivce Jáchymových předpovědí, poznal okruh Jáchymových stoupenců františkánského řádu a spolu s ním zakusil zklamání, když se po roce 1260 naděje nepotvrdily.²⁷⁰ Nalézáme zde potvrzení identifikace Fridricha II. jako ztělesnění Antikrista, idealizaci minoritů i dominikánů.²⁷¹ Kronika byla prosycena odkazy na Jáchyma z Fiore, včetně použití doslovných citací z jeho děl.²⁷² Salimben často dokládal znalost spisů Jáchyma a navzdory osobní negativní zkušenosti zůstal velmi nestranným svědkem.

Salimben v červnu roku 1248 naslouchal spolu s lékaři, notáři, právníky a učenými města Hyères kázáním františkána Huga z Digne.²⁷³ Hugo vysvětloval doktrínu Jáchyma z Fiore, předpovídal budoucnost, takže jej Salimben označil takto: „*erat enim magnus Ioachita et omnes libros abbatis Ioachim de grossa*

²⁶⁹ Ke shrnutí základních charakteristik obou spisů srov. V. DE FRAJA, *Usi politici della profezia gioachimita*, 385-388 a B. TÖPFER, *Il regno futuro delle liberta*, 133-147. K roku 1260 srov. R. MANSELLI, *L'anno 1260 fu un anno gioachimitico?* in *Da Gioacchino da Fiore*, 35.

²⁷⁰ Používáme latinsko-italskou edici *Salimbene de Adam da Parma, Cronica* [= *Cronica*], I-II, ed. G. SCALIA, Monte Università Parma Editore, Parma 2007. K Salimbenovu svědectví o jáchymismu v různých konventech františkánů zejména první poloviny 13. stol. srov. R. E. DANIEL, *A Re-Examination of the Origins of Franciscan Joachimism*, *Speculum* 43/4, 1968, 671-676; E. PÁSZTOR, *L'esperienza francescana nella „Cronica“ di Salimbene*, in *Salimbene da Parma. Curiosità umana ed esperienza politica in un francescano di sette secoli fa*, Zenit – Quaderni, supplemento al num. 4, Bologna 1987, 13-21; J. PAUL, *Il gioachimismo e i gioachimiti alla metà del Duecento*, in J. PAUL-M. D'ALATRI (edd.), *Salimbene da Parma testimone e cronista*, Bibliotheca seraphico-capuccina 41, Roma 1992, 127-146; A. GATTUCCI, *Parole, figure e inflessioni gioachimite nella „Cronica“ di Salimbene*, in *Salimbeniana*, Atti del Convegno per il VII Centenario di fra Salimbene, Parma 1987-1989, Bologna 1991, 95-116.

²⁷¹ *Cronica*, I, 347, 419 (číslo v případě této edice zde i dále v textu neoznačuje stránku ale postranní foliaci latinské edice).

²⁷² Pokud jde o *Concordia a Expositio in Apocalipsim* srov. *Cronica*, II, 813; pasáž z *Liber figurarum* o sedmihlavé šelmě reprezentující Antikrista v dějinách *Cronica*, II, 427. Seznam další jáchymistické literatury předložil Salimben v *Cronica*, I, 346-347.

²⁷³ Obsažné závěry o vlivu jáchymismu na Huga z Digne i Jana z Parmy, jakož i na četné konventy františkánského řádu v Itálii a Francii dle více pramenů učinil F. TRONCARELLI, *Magnus Joachita: Ugo di Digne e Giovanni da Parma*, in A. CACCIOTTI – M. MELLI (edd.), *Giovanni da Parma e la grande speranza*, Edizioni Biblioteca Franciscana, Milano 2008, 103-152.

littera habebat“.²⁷⁴ Kousek dále dosvědčil, že již během jeho dřívějšího pobytu v Pise tamější františkánský konvent obdržel všechny Jáchymovy spisy od tehdejšího opata kláštera ve Fiore.²⁷⁵ V zimě na přelomu let 1247-1248 se v Provanse ve Francii Salimben setkal s Gerardem z Borgo San Donnino a Bartolomějem Guiscolem. Gerarda charakterizoval takto: „*Honestus et bonus, hoc excepto, quod nimis fuit obstinatus in dictis Ioachym et similiter proprie opinioni inseparabiliter adhesit*“.²⁷⁶ Oba mužové Salimbena přesvědčovali, aby uvěřil spisům Jáchyma, aby je důkladně studoval a dosvědčil, že vlastnili zmíněný spis *Super Hieremiam*, jímž vykládali neúspěšné křížové tažení krále Francie.²⁷⁷ O několik týdnů později Salimben dosvědčil, že Hugo z Digne pořizoval v minoritském konventu v Aix opis Jáchymova *Tractatus super quatuor Evangelia* pro samotného generálního představeného minoritů Jana z Parmy. I Jana označil za velkého jáchymistu a na mnoha místech potvrdil Janovo sesazení právě pro oblibu Jáchyma, které ho měl Jan ctít nad tolerovatelný rámec.²⁷⁸

Jáchym již v těchto letech nebyl tolik vnímán jako prorok Antikrista, ale jako prorok nového věku a stal se příčinou takzvaného skandálu s věčným evangeliem vyvolaného františkánem Gerardem z Borgo San Donnino, jehož vzpomínal Salimben. Gerard do roku 1254 sepsal *Introductorius ad evangelium aeternum*, spis mající uvádět i syntetizovat tři hlavní Jáchymovy spisy *Concordia Veteris et Novi testamenti*, *Expositio in Apocalypsim* a *Psalterium decem cordarum*. Gerard četné pasáže těchto Jáchymových děl propojil a hlásal, že tvoří *evangelium aeternum* pro nastávající třetí věk, jenž překonává předcházející Starý zákon prvního věku a Nový zákon věku druhého. Příchod nového věku očekával kolem roku 1260. Františkovi z Assisi a minoritům Gerard určil roli

²⁷⁴ *Cronica*, I, 339, 456.

²⁷⁵ *Cronica*, I, 340.

²⁷⁶ *Cronica*, I, 340.

²⁷⁷ *Cronica*, I, 340: „Hi duo sollicitabant me, ut scriptis abbatis Ioachim crederem et in eis studerem. Habebant enim Expositionem Ioachim super Ieremiam et multos libros. Et cum rex Francie tempore illo cum aliis cruce signatis prepararet se ad transfretandum, isti subsannabant et deridebant dicentes quod male cederet ei, si iret, sicut postea demonstravit eventus; et ostendebant michi in Expositione Ioachim super Ieremiam sic scriptum esse, et ideo expectandum implendum“.

²⁷⁸ Srov. např. *Cronica*, I, 439-440. K životním osudům i jáchymismu Jana z Parmy M. BARTOLLI, *Da frate Elia a Giovanni da Parma*, in A. CACCIOTTI – M. MELLI (edd.), *Giovanni da Parma e la grande speranza*, 15-37; též G. G. MERLO, *Questioni intorno a frate Giovanni da Parma in quanto ministro generale*, in ID., 41-59.

protagonistů nastávajícího třetího věku, zatímco úlohu světského kléru považoval za historicky zcela překonanou.²⁷⁹ Gerardovo věčné evangelium vyvolalo mohutnou reakci neřeholních mistrů univerzity v Paříži, z jejichž podnětu papež Alexandr IV. v roce 1255 ustanovil komisi k prošetření Gerardova spisu. Komise dílo odsoudila a Gerard byl potrestán doživotním vězením. V nastalé atmosféře ostré rivality mezi světským a duchovním klérem pak pařížští mistři zpochybňovali roli mendikantských řádů, jejich koncept chudoby a neváhali je označit vyslanci samotného Antikrista.²⁸⁰ Patrně nejznámější projev takové reakce představoval spis *De periculis novissimorum temporum* profesora pařížské univerzity Viléma ze Saint Amour.

Největšího převzetí Jáchymovy doktríny do konce 13. století uvnitř františkánského řádu představilo dílo geniálního františkánského teologa Petra Jana Olivioho. Ten v grandiózním projektu oživil vzorce Jáchymovy dějinné teologie upadlé po nenaplnění svévolných očekávání kolem roku 1260. V Olivioho práci byly biblická exegeze, s ní spojený výklad znamení pro budoucnost a chudoba ve smyslu Františkovy *altissima paupertas* jako následování pravé *intentio* ze závěti vzájemně svázány. Olivi reprezentoval svým dílem i osobním příkladem nezanedbatelný inspirační zdroj širokého zástupu následovníků, ke kterému patřili i Ubertino z Casale a Angelo Clareno.

V posledním desetiletí svého života, v letech 1289-1298, se františkánský teolog pro své postoje stal kontroverzní postavou, jejíž autoritu ale v rámci spirituálně smýšlejících minoritů nikdo nezpochybňoval. V tomto období, po dvou letech strávených ve Florencii, se vrátil do své rodné krajiny Languedoc, aby se s ještě větší vervou pustil do ohromné spisovatelské aktivity. Jejím vrcholem se stalo fascinující a komplikované dílo nazvané *Lectura super*

²⁷⁹ Gerardův *Introductorius ad evangelium aeternum* se nedochoval. Výňatky ze spisu obsahuje protokol komise z Anagni z roku 1255, vydal H. DENIFLE, *Das Evangelium aeternum und die Commission zu Anagni*, ALKG I, 1885, 99-142. K pozůstatkům tohoto spisu v jednom z drážďanských kodexů B. TÖPFER, *Eine Handschrift des Evangelium aeternum des Gerardino von Borgo san Donnino*, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 8, 1960, 156-163; ID., *Il regno futuro della libertà*, 149-150; D. BURR, *The Spiritual Franciscans. From Protest to Persecution in the Century After Saint Francis*, University Park, Pensylvania, 2001, 30-31, 286-287; C. VAIANI, *Il gioachimismo di Giovanni da Parma*, in A. CACCIOTTI – M. MELLI (edd.), *Giovanni da Parma*, 89-91.

²⁸⁰ Y. M.-J. CONGAR, *Aspects ecclésiologiques de la querelle entre mendiants et séculier dans la seconde moitié du XIIIe siècle et le début du XIVe*, *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge* 36, 1961, 35-151.

Apocalypsim, nebo též *Postilla*.²⁸¹ Olivi spis dokončil krátce před svojí smrtí. Jednalo se o dílo, v němž formuloval snad ještě precizněji a jasněji než jeho předchůdci působivou teologii dějin. V mnohém se odvolával na Jáchyma z Fiore, citoval z jeho děl celé dlouhé pasáže, avšak spolu s četnými vlastními názory postavil dějiny spásy na Františkovi z Assisi a jeho evangelním duchu chudoby.²⁸² Olivi, podobně jako Jáchym, používal model tří věků dějin i model sedmi dějinných period. Jeho dějinný myšlenkový konstrukt ale otupil problematické pasáže týkající se Jáchymova třetího *status*, který od druhé poloviny 13. století, kvůli spisům četných vykladačů Jáchymových myšlenek, vyvolával skandál mezi strážci nauky církve.

Prorocký rys spisů Starého i Nového zákona měl čtenáře hluboce prosytit a naplnit, pokud postavili chudobu a život nikoli podle těla jako centrum vlastní existence. Proces spiritualizace jednotlivce od tělesnosti k duchovnosti Olivi aplikoval na celé dějiny, ve kterých národy charakterizované tělesností pokračovaly dále v kolektivní askezi směřující k odproštění se od svázanosti s pozemskými statky. Evoluce dle Oliviho pokračovala v dějinách křesťanského lidu a dosáhla posledního nejdokonalejšího předstupně ve Františkovi z Assisi. Olivi přiznal, že s Františkem, nejdokonalejším následovatelem Kristovy evangelní chudoby, se zároveň nejmasivněji projeví i síly Antikrista a právě v přítomné Oliviho době měly výrazně demonstrovat svoji moc. Olivi byl přesvědčen, že celá soudobá církev trpěla ve všech svých částech jedovatou nákazou a naplňovala to, co Apokalypsa označila jako „nový Babylón“. Neboli, ještě precizněji, velký Antikrist – *Antichristus magnus* se měl již brzy vyjevit. Jeho plnou demonstraci Olivi s jistotou vyhlížel v následujícím století, s velkou

²⁸¹ R. MANSELLI, *La „Lectura super Apocalypsim“ di Pietro di Giovanni Olivi. Ricerche sull'escatologismo medioevale*, Istituto storico italiano per il medioevo, Roma 1955; P. VIAN, *Dalla gioia dello Spirito alla prova della Chiesa. Il tertius generalis status mundi nella Lectura super Apocalypsim di Pietro di Giovanni Olivi*, in A. CROCCO (ed.), *L'età dello Spirito*, 165-216; G. BARONE, *L'oeuvre eschatologique de Pierre Jean-Olieu et son influence. Un bilan historiographique, in Fin du monde et signes des temps. Visionnaires et prophètes en France méridionale (fin XIIIe, début XVIe siècle)*, Cahiers de Fanjeaux 27, Toulouse 1992, 49-61; D. BURR, *Olivi's Apocalyptic Timetable*, 237-260; M. BARTOLI, *Sentimento escatologica in Pietro di Giovanni Olivi*, in E. PÁSZTOR, (ed.) *Attese escatologiche dei secoli XII-XIV. Dall'età dello spirito al „Pastor Angelicus“*, Edizioni Libreria Colacchi, L'Aquila 2004, 163-178.

²⁸² K Oliviho převzetí Jáchymova myšlení vedle uvedených autorů srov. E. PÁSZTOR, *L'escatologia gioachimitica nel francescanesimo: Pietro di Giovanni Olivi*, in O. CAPITANI – J. MIETHKE (edd.), *L'attesa della fine dei tempi nel Medioevo*, Mulino, Bologna 1990, 169-193.

pravděpodobností ještě před rokem 1340.²⁸³ Práví následovníci svatého Františka – spirituálové, měli být v těchto zahlížených dobách temna nemilosrdně pronásledováni, ale jejich trpělivé snášení mělo přinést své plody a jejich spirituální pojetí života i obsah řehole zvítězit. Potom měl nastat sabatický čas, který bude trvat až do finálního soudu s příchodem Ježíše Krista.

1.5.2. Obtížné Františkovo dědictví

Bulou *Solet annuere* papež Honorius III. potvrdil 29. listopadu 1223 řeholi Františka z Assisi. Schválená řehole, neboli *Regula bullata*, se od oné *Regula sine bulla* z roku 1221 lišila především menší radikalitou požadavků, skromnějšími odkazy na Písmo a vedle dalších prvků i shrnutím do pouhých dvanácti částí. Na počátku zmiňovala důležitou pasáž:

„Bratr František slibuje poslušnost a úctu panu papeži Honoriovi a jeho řádným nástupcům a římské církvi. Ostatní bratři jsou povinni poslušností bratru Františkovi a jeho nástupcům“.²⁸⁴

V desáté kapitole František zanechal společníkům důležité upozornění pro případ že by nemohli zachovávat řeholi. Jeho znění vytvořilo do budoucna podstatnou část dědictví těm františkánům, kteří se začali označovat jako **spirituální** bratři, neboť ještě spolu s formulacemi Františkovy závěti se stalo místem sebeidentifikace s opravdovou *intentio* zakladatele. Text potvrzené řehole užil formulace:

„Kdyby někde bratři poznali, že nemohou zachovávat **ducha** řehole, mají a mohou jít ke svému ministroví“.²⁸⁵

Celý dokument *Regula bullata* měl jurisdikčně uzavřít čtrnáctiletý příběh započatý prvotní komunitou kdysi při cestě do Říma. Pro samotného Františka však finální dokument jeho životní pouti představovala závět, odkaz či *testamentum* z roku 1226.²⁸⁶ K jeho formulaci se assiský světec odhodlal po

²⁸³ D. BURR, *Olivi's Apocalyptic Timetable*, 260.

²⁸⁴ *Potvrzená řehole (1223)*, in *Františkánské prameny*, I, ed. C. V. POSPÍŠIL, Matice cyrilometodějská, Olomouc 1999, 26.

²⁸⁵ *Potvrzená řehole (1223)*, 30. Pasáž ve vztahu na svoji komunitu, která následuje ducha řehole interpretoval Angelo Clareno ve svém *Liber Chronicarum*, srov. *Liber Chronicarum sive tribulationum Ordinis Minorum di Frate Angelo Clareno* [= *Liber Chronicarum*], ed. G. BOCCALI, Edizioni Porziuncola, Assisi 1999, 134.

²⁸⁶ K období stvrzení řehole po sepsání odkazu srov. dle našeho názoru dodnes nepřekonané biografické dílo o Františkovi R. MANSELLI, *San Francesco d'Assisi*, San Paolo, Roma 2002², 341-358; též srov. A. VAUCHEZ, *Francesco d'Assisi*, Einaudi, Torino 2010, 129-143; T. DESBONNETS, *Dalla intuizione alla istituzione*, Edizioni biblioteca francescana, Bologna 1986, 113-141.

„prudkém duchovním pokušení“, trvajícím v letech 1223-1224, kdy bolestně prožíval proměnu svého řádu v typickou řeholní instituci, kdy zvažoval poslušnost hierarchické církvi, kdy se cítil nepohodlný a nepochopen svými bratry a kdy se někteří vzepřeli jeho autoritě.²⁸⁷ V létě 1224 se František odebral do samoty poustevny na hoře Alverna. Po mystickém zážitku jeho tělo zůstalo poznamenáno ranami Kristova ukřižování. Stigmatizovaný František z Alverny sestoupil jako nový člověk, překonal ono velké pokušení, zbavený rozporů a smířený se odhodlal naposledy vyjádřit pro své společenství jednoduchý odkaz. Nejdůležitější a nejslavnější Františkův spis – závěť, František adresoval dovnitř minoritského řádu. František sdělil:

„...sám Nejvyšší mi zjevil, že mám žít podle svatého evangelia. [...] A ti, kdo přicházeli přijmout tento život, rozdávali všechno, co měli, chudým“.²⁸⁸

Dále oznámil několik porušení, která měla ohrožovat původní úmysl založeného řádu. S vědomím pokušení, která František překonal, vybídl představené řádu, aby ke slovům odkazu:

„...nic nepřidávali ani z nich nic neubírali. A ať mají tento list stále u sebe spolu s řeholí. A na všech kapitulách, když čtou řeholi, ať čtou i tato slova. A všem svým bratřím, klerikům i laikům, přísně pod poslušností nařizují, aby nepřipojovali poznámky ani k řeholi, ani k těmto slovům“.²⁸⁹

V závěti František naznačil obavy před postoji týkajícími se nezachování příkazů řehole, které evidentně vnímal u četných bratří jako obtížné k následování. Byl ale přesvědčen, že tvořily nutnou součást povolání. Jeho obavy se začaly naplňovat po volbě Řehoře IX. papežem v březnu 1227. Řehoř IX. Františkův řád pojal jako prostředek k široké reformě a prosazení mocenských nároků církve, kde Františkova eschatologická role podpořená jeho stigmaty reprezentovala mechanismy moci, jejichž sílu v českém prostředí ve 30.

²⁸⁷ Termíny „pokušení“, „velká zkouška“, „zkouška“ z tohoto dvouletého období se objevují ve více pramenech, zde srov. *Zrcadlo dokonalosti řeholního života menšího bratra*, in *Františkánské prameny*, I, 649. K pobytu na Alverně a stigmatizaci jednotlivé zápisy pramenů shrnul a analyzoval G. MICCOLI, *Francesco d'Assisi, Memoria, storia e storiografia*, Edizioni biblioteca francescana, Milano 2010, 129-166; R. TREXLER, *The Stigmatized Body of Francis of Assisi. Conceived, Processed, Disappeared*, in M. MÜNTZ – K. SCHREINER (edd.), *Frömmigkeit im Mittelalter. Politisch-soziale Kontexte, visuelle Praxis, körperliche Ausdrucksformen*, Fink, München 2002, 463-498.

²⁸⁸ *Odkaz (1226)*, in *Františkánské prameny*, I, 33.

²⁸⁹ *Odkaz (1226)*, in *Františkánské prameny*, I, 34. Zajímavé postřehy A. TABARRONI, *La regola francescana tra autenticità e autenticazione*, in *Dalla „sequela Christi“ di Francesco d'Assisi all'apologia della povertà*. Atti del XVIII Convegno internazionale. Assisi, 18-20 ottobre 1990, Spoleto 1992, 90-91.

letech naplno zakusil například olomoucký biskup Robert. Bula *Quo elongati* z 28. září 1230 zdůraznila prvky, které by František patrně těžce akceptoval. Zároveň papež vytyčil budoucí četné motivy vzniku odštěpené větve v řádu odvolávající se na původní úmysl zakladatele, na „*ducha řehole*“.

Řehoř v bule reagoval na nejasné závěry generální kapituly minoritů z roku 1230, která se zabývala právě vztahem textů mezi schválenou řeholí a závětí. Po kapitule se delegace šesti vysokých představitelů vedených novým generálním představeným Janem Parentim obrátila na pontifika s otázkou, jakou váhu mají přikládat Františkově závěti zejména pro jeho zdůraznění neglosovat stvrzenou řeholi a nepožadovat u kurie listinu ve prospěch získání kazatelství pro určitý kostel. Řehoř rozpustil všechny pochybnosti, když popřel jurisdikční povahu Františkova odkazu.²⁹⁰ V Bule *Quo elongati* ve vztahu k obsahu závěti minoritům potvrdil:

„...tento příkaz nejste povinni zachovávat ze dvou důvodů: Především nemohl zavazovat bez souhlasu bratří a hlavně ministrů, protože příkaz se týkal všech; nemohl zavazovat ani svého nástupce, protože není dána vzájemná moc jednoho nad druhým – mají totiž stejnou autoritu“.²⁹¹

Řehoř zaštil své odpovědi na jednotlivé nejasnosti poukazem, že on sám byl ještě jako kardinál dlouho v důvěrném styku se světcem, poznal dokonale jeho úmysl a podílel se na formulaci řehole.²⁹² Zachovávání evangelia se týkalo pouze doporučení zmíněných v textu řehole. František v řeholi též výslovně zavrhl, aby bratři cokoli vlastnili ať již osobně nebo společně. Ovšem s postupem času a s masivním rozšířením řádu se téma vlastnictví stávalo velice aktuálním, zvláště v případě pozemků a kostelů minoritům darovaných. Řehoř v bule problém řešil diferenciací mezi vlastněním a užíváním. Konstatoval, že řád nic nevlastní, ale pouze užívá a v případech nutnosti koupě bratry vyzval, aby užívali pověřených „*duchovních přátel*“. Řehole dále stanovila, že bez prozkoušení generálním ministrem řádu nesměl žádný bratr vykonávat kazatelský úřad. Řehoř sice potvrdil pravomoc generálního ministra, ovšem zároveň omezil jeho samostatnost doplněním, že bratři, kteří již získali potřebnou zkoušku studiem

²⁹⁰ Syntéza i interpretace *Quo elongati* je shrnuta G. G. MERLO, *Nel nome di San Francesco*, Editrici Francescane, 2006, 139-141; A. VAUCHEZ, *Francesco d'Assisi*, 171-177.

²⁹¹ Řehoře IX. bula „*Quo elongati*“, in *Františkánské prameny*, II, 204, celý text buly 203-207.

²⁹² Ke zhodnocení této *intentio* Řehořem IX. srov. E. PÁSZTOR, *Francescanesimo e papato*, in A. MARINI (ed.), *Francesco e la „questione francescana*, S. Maria degli Angeli, Assisi 2000, 329-330.

na teologické fakultě, mohli kázat bez příslušného svolení generálního ministra. Podobně se papež vyjadřoval k zákazu vstupu bratří do všech klášterů řeholnic formulovaném v řeholi. Papež doplnil, že se zvláštním svolením Svatého stolce do zmíněných klášterů je možné vstupovat.

Řehořova doporučení v záležitostech zachovávání chudoby, využívání prostředníků, klerikalizace řádu či vyjmutí bratří z poslušnosti lokálnímu biskupovi ve věci pastorační působila ve třicátých letech četné excesy a vyžádala si ze strany papeže další korigující zásahy reprezentované například listinami *Nimis iniqua* z roku 1231 nebo *Cum Ordinem* z roku 1233.²⁹³ Františkovo pojetí řádu coby neklerikálního společenství bylo výrazně potlačeno a již na konci 30. let kapitula minoritů v Narbonne nařizovala, že „do řádu nesmí být přijat nikdo, pokud již není klerikem dostatečně vzdělaným v gramatice a logice“.²⁹⁴ Konečně i sesazení bratra Eliáše v roce 1239 bylo vyvoláno bratry kleriky. Františkovo vlastní pochopení „*essere minor*“ předané následovníkům a vyjádřené podstatou řádu „*ordo fratrum minorum*“ ukotvené v *Regula sine bulla*, *Regula bullata* i v *testamentum* tak pozvolna měnilo význam.

S přibližující se polovinou 13. století se kolem tématu vlastnění a chudoby rozmnožily rozsáhlejší a promyšlenější reflexe zabývající se chudobou žitou a chudobou zamýšlenou. V roce 1245 Řehořův nástupce Inocenc IV. vydal listinu *Ordinem vestrum*, která měla znovu vyjasnit pochybné a nejasné pasáže Řehole.²⁹⁵ Opět v ozvěně na *Quo elongati*, opět v doplnění k pojetí chudoby. Nyní však s úmyslem výrazně zmírnit svazující formulace o *paupertas* z *Regula bullata*. Inocencův dokument rozšířil možnost užití peněz nejen pro potřeby výslovné nutnosti, ale ještě dále precizoval, že veškeré movité i nemovité statky řádu náleží Svatému stolci, který je dává k dispozici bratrům minoritům dle jejich potřeb.²⁹⁶ Otázka chudoby založené na evangelijním odkazu, vyplývající ze

²⁹³ Celým obdobím modifikace Františkova *intentio* od Řehoře IX. až po pontifikát Mikuláše III. se s příslušnými odkazy na papežské listiny a další prameny zabýval M. D. LAMBERT, *Povertà francescana. La dottrina dell'assoluta povertà di Criston e degli apostoli nell'ordine francescano (1210-1323)*, Edizioni Biblioteca Francescana, Milano 1995, 73-135. Pro období Řehoře IX. doplnil F. ACCROCCA, „*Sancta plantatio Fratrum Minorum Ordinis*“. *Gregorio IX e i Frati Minori dopo Francesco*, in *Gregorio IX e gli ordini mendicanti*, Fondazione Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, Spoleto 2011, 95-138; též srov. E. PÁSZTOR, *Francescanesimo e papato*, 333-334;

²⁹⁴ Publikováno C. CENCI, *Fragmenta priscarum Constitutionum praenarbonensium*, AFH 96, 2003, 41; k tomu srov. T. DESBONNETS, *Dalla intuizione alla istituzione*, 156.

²⁹⁵ Srov. L. PISANU, *Innocenzo IV e i Francescani 1243-1254*, Edizioni Francescane, Roma 1968.

²⁹⁶ *Bullarium Franciscanum*, I, 400. Srov. výklad A. VAUCHEZ, *Francesco d'Assisi*, 172-173.

svébytného záměru prozřetelnosti realizujícího se v dějinách křesťanství, se stávala interpretací specifické náboženské formace.

Když se v roce 1247 stal generálním představeným minoritů Jan z Parmy, „*velký jáchymista*“, začal důrazně a s nezastíranou znalostí Jáchymových spisů vykládat Františkovo dědictví dle dějinného modelu kalábrijského opata. Janova pozornost se obracela právě na obranu chudoby zdůrazněnou Františkem v závěti. Zvláště bedlivě přistupoval k „*pauperculi fratres*“, osobně vizitoval generální kapituly a podporoval laická náboženská společenství, a též dbal na pohnutky osob vstupujících do řádu. U mnohých byl proto nahlížen jako „znamení času“.²⁹⁷

S autoritou generálního představeného Jan opřen o jáchymistické výklady veřejně deklaroval dříve naznačovaná pojmenování minoritů a dominikánů o eschatologické vyvolenosti nacházející se v *Super Hieremiam*.²⁹⁸ Jak dosvědčil okružní list Jana z Parmy a Umberta z Romans z roku 1255, dva mendikantské řády byly Bohem vyslány v „*novissimis diebus istis in fine seculorum*“, aby zachránily svět.²⁹⁹ Dva nové řády byly „*duo luminaria magna*“, „*duae tubae veri Moysis, Christi Dei nostri*“, „*duo cherubin, pleni scientia, mutuo se respicientes*“, „*duo ubera sponse, ex quibus parvuli in Christo lac sugunt*“, „*duo filii olivae splendoris*“.³⁰⁰ Především je ovšem Jan z Parmy nazval:

„Hi sunt duo testes Christi, qui saccis amicti iam praedicant et testimonium perhibent veritati. Hi sunt illae due stellae lucidae, quae secundum Sibyllinum vaticinium habent species quatuor animalium, in diebus novissimis nomine Agni vociferantes in directione humilitatis et voluntariae paupertatis“.³⁰¹

1.5.2.1. Spirituální františkáni

Na Lyonském koncilu v roce 1274 měl Řehoř X. nutit přítomné minority, aby akceptovali vlastnictví ve shodě s jinými mnišskými nebo kanovnickými

²⁹⁷ K jáchymistickému nahlížení františkánského řádu a ideálu Františka u Jana z Parmy srov. M. BARTOLLI, *Da frate Elia a Giovanni da Parma*, in A. CACCIOTTI – M. MELLI (ed.), *Giovanni da Parma e la grande speranza*, 15-37; též G. G. MERLO, *Questioni intorno a frate Giovanni da Parma in quanto ministro generale*, in A. CACCIOTTI – M. MELLI (ed.), *Giovanni da Parma*, 41-59.

²⁹⁸ *Abbatis Joachim divina prorsus in Jeremiam prophetam interpretatio* [= *Super Hieremiam*], ed. F. SILVESTER DE CASTILIONE ARETINO, Coloniae 1577, 136, 159, 165, 169-170, 179-180, 187. Srov. dále kap. V.

²⁹⁹ L. WADDING, *Annales minorum*, III, Ad Claras Aquas, 1931, 429.

³⁰⁰ L. WADDING, *Annales minorum*, III, 429-430.

³⁰¹ L. WADDING, *Annales minorum*, III, 430.

tradicemi.³⁰² Když se o slovech pontifika doslechli minorité v kláštěrech umbrijské a toskánské provincie, reagovali tamější bratři první rebelií směřovanou výlučně proti církevní autoritě.³⁰³ Pravděpodobně zde se začal viditelněji projevovat rozpor mezi dvěma frakcemi minoritů hlásících se ke komunitě – konventuály a bratry hlásícími se k *intentio* a duchu řehole svatého Františka nazývanými ke konci století spirituály.³⁰⁴ Druhá skupina se odvolávala na praxi a reflexi písemných svědectví společníků Františka, jimiž byli bratr Jiljí, bratr Lev nebo bratr Masseo, častokrát v pramenech uvádění s přívlastky „duchovní člověk“, „duchovní bratr“ ve významu nositelů Františkova duchovního odkazu.³⁰⁵ Ti reprezentovali přetrvávání úsilí o původní úmysl a ducha bezpodmínečně vyjádřených řeholí a závětí, které dokonalou chudobu chápaly jako evangelijní nárok.

Dne 14. srpna 1279 vydal Mikuláš III. bulu *Exiit qui seminat*.³⁰⁶ V bule navazoval na *Quo elongati* a *Ordinem vestrum*. Dotkl se námitek šířených a přetrvávajících od bouřlivých polemik pařížských mistrů o neužitečnosti mendikantů. Mikuláš předeštel problematiku pochybností ve vztahu povinného výkladu závěti k potvrzené řeholi, vlastnictví i důležitosti řádu pro církve. Na otázku, zda bratři mají přistupovat k dodržování řehole jako k příkazům evangelia odpověděl, že se to týká jen příkazů zmíněných řeholi výslovně.³⁰⁷ Centrální problematika se soustředila na téma chudoby a zavržení jakéhokoli

³⁰² Toto tvrzení dosvědčuje Angelo Clareno, srov. *Liber Chronicarum*, 116.

³⁰³ G. G. MERLO, *Nel nome di San Francesco*, 232-235; R. W. EMMY, *The second Council of Lyons and the Mendicant Orders*, *The Catholic Historical Review* 39, 1953-1954, 257-271; A. FRANCHI, *Il Concilio di Lione II (1274) e la contestazione delle Marche*, *Picenum seraphicum* 11, 1974, 53-75; A. GATTUCI, *Per una rilettura dello spiritualismo francescano. Note introduttive*, *Picenum seraphicum* 11, 1974, 76-189; J. PAUL, *Les Spirituels, l'Église et la papauté*, in *Chi erano gli spirituali?*, Società internazionale di studi francescani, Assisi 1976, 223-262; F. SIMONI BALIS-CREMA, *Gli Spiritualisti tra gioachimismo e responsabilità escatologica*, in *Chi erano gli spirituali?*, 160-161.

³⁰⁴ Označení konventuálové – spirituálové je v odborné literatuře užíváno zhruba pro fázi od roku 1280, srov. A. B. ROMAGNOLI, *Le bolle di Celestino V cessate da Bonifacio*, *Archivum historiae pontificiae* 37, 1999, 78. D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 39, klade jejich pojmenování k roku 1274.

³⁰⁵ Srov. např. četná vyjádření o těchto druzích Františka ve Fioretti, srov. *Kvítky in Františkánské prameny*, I, 673-783.

³⁰⁶ Bula je publikována in *Bullarii Franciscani Epitome et supplementum quattuor voluminum priorum olim a J. H. Sbaralea editorum* [= EUBEL], Quaracchi 1908, 290-300. Ke vztahu k ideálu františkánské chudoby srov. M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 137-141; R. MANSELLI, *I primi cento anni di storia francescana*, San Paolo, 2004, 116-126; G. G. MERLO, *Nel nome di San Francesco*, 232-240.

³⁰⁷ EUBEL, 290a.

vlastnictví.³⁰⁸ V bule bylo zřeknutí se vlastnictví, ať soukromého či společného ohodnoceno jako záslužné a svaté, neboť vycházelo z Kristova učení.³⁰⁹ Bula též uváděla, že zdůraznění chudoby tedy jistě neodporuje evangeliu. Odmítnutí vlastnění neznamenal odmítnutí užívání prostředků nutných k životu pocházejících z práce a milodarů. Bratři užívají *usus facti*, vše co je nutné k živobytí, odívání, liturgii a zbožnému studiu. Ono užívání ale musí být vymezeno nutností, aby oslavovalo svatou chudobu.³¹⁰ Garanci trvalé chudoby Mikuláš stvrdil konstatováním o *retentio dominii* veškerého jmění minoritů Apoštolským stolcem.

Je možné předpokládat, že *Exiit qui seminat* reagovala na již rozvinutou polemiku o *usus pauper* vedenou z pozice obrany pravého odkazu Františka v osobě Petra Jana Olivioho.³¹¹ Ten se ještě před vydáním *Exiit* věnoval tématu chudoby. Olivi nehovořil o *usus facti*, ale o *usus pauper*, které sice navazovalo na rozlišení papeže Mikuláše, ale vyznačovalo se důrazem na ještě větší přilnutí k evangelijnímu ideálu, které má být následováno právě Františkovým řádem.³¹²

³⁰⁸ EUBEL, 293a; M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 139.

³⁰⁹ EUBEL, 293a: „[...] abdicatio proprietatis hujusmodi omnium rerum tam in speciali quam etiam in communi propter Deum meritoria est et sancta, quam et Christus viam perfectionis ostendens verbo docuit et exemplo firmavit”.

³¹⁰ EUBEL, 293b-294b: „Nec per hoc quod proprietatem usus et rei cuiuscumque dominium a se abdicasse videtur, simplici usui omnis rei renuntiatum esse conicitur qui inquam usus non juris sed facti tantummodo nomen habens quod facti est tamen in utendo prebet utentibus nichil juris, quinimmo necessarium rerum tam ad vite sustentationem quam ad officiorum sui status executionem, excepto quod de pecunia infra subjungitur moderatus usus secundum eorum regulam et veritatem omnimodam concessus est fratribus; quibus rebus fratres licite uti possunt, durante concedentis licentia, et juxta quod in presenti serie continentur. Nec hiis obviare dinoscitur quod civilis providentia in humanis rebus humane constituit, videlicet non posse usum vel usufructum a dominio perpetuo separari; que ne dominium dominis semper abscedente usu redderetur inutile, temporalem utilitatem tantum in constituendo prospiciens ista decrevit. [...] Sed constans est, quod hec supponunt scientiam; scientia requirit studium, exercitium vero studii communiter haberi non potest sine usu librorum: ex quibus omnibus satis claret ex regula ad victu, vestitum, divinum cultum et sapientiale studium, necessariorum rerum usum fratribus esse concessum. [...] Ista tamen sic faciant quod semper in eis et eorum actibus paupertas sancta reluceat, prout eis ex eorum regula invenitur indicta”.

³¹¹ Pojetí Olivioho *usus pauper* D. BURR, *Olivi e la povertà francescana: le origini della controversia sull' „usus pauper“*, Biblioteca Francescana, Milano 1992, 60, 74-76; M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 148-149.

³¹² V pozadí byla též kontroverze probíhající od roku 1277 na univerzitě v Oxfordu, týkající se recepce Aristotelova díla mezi františkánem Janem Peckhamem a dominikánem Robertem Kilwardbym. Spor se přelil do konfrontace mezi řádem dominikánů hájících tomismus a řádem františkánů, kteří následování chudoby a poslušnost prezentovali jako hlavní identifikační hodnoty svého společenství. K tomu srov. F. X. PUTALLAZ, *Figure francescane alla fine del XIII secolo*, Jaca Book, Milano 1994, 31-40, výslovně k Olivioho traktátu o chudobě 71-74; obsažně B. SMALLEY, *I vangeli nelle scuole medievali (secoli XII-XIII)*, Editrici Francescane, Padova 2001, 225-258.

Olivi jednoznačně konstatoval, že dokonalá chudoba je základem k dosažení evangelijní dokonalosti a dožadoval se autorit řádu, aby tuto tezi ze svého postavení stvrdili. Problém vyvstal, když autoritám položil otázku, zda přestupky proti *usus pauper* implikují porušení františkánského slibu, tedy smrtelný hřích.³¹³ Olivioho teze přijali nesouhlasně bratři v Provence, na jejich nesouhlas zase s opačnou argumentací reagovali Olivioho stoupenci. V letech 1279-1283 Olivi vypracoval již vlastní spis *De usu paupere*.³¹⁴ V ostré polemice označil vlastní protivníky odporovateli celého řádu, „starým protivníkem“, který podněcuje další nepřátele chudoby. Nepřátele františkánské chudoby pojmenoval „*strůjci Antikristovy sekty*“, kteří před nadcházejícím věkem Ducha svatého naplnili předpovědi o znameních času. Popírače neoznačil konkrétně, ale eschatologický rys polemiky prosycoval celý spis.³¹⁵ Forma *usus pauper* se stala nejen rozlišovacím hlediskem pro zachovávání či nezachovávání františkánského slibu, ale zároveň rozlišovacím znamením mezi mocí Krista a mocí Antikrista. V roce 1283 byly jeho spisy s tématem *usus pauper* předloženy komisi čtyř mistrů a tří bakalářů univerzity v Paříži. Komise Olivioho závěry odmítla.³¹⁶ O dva roky později generální kapitula minoritů v Miláně zakázala četbu Olivioho spisů „*až do vyjádření nového generálního ministra řádu*“.³¹⁷ V témže roce ministr provincie řádu v Provence spolu s pětatřiceti bratry vydali memorandum, v němž Olivioho obvinili z vůdcovství v sektě působící v Provence.³¹⁸ Olivimu se díky podpoře nového generálního představeného Matěje z Acquasparty podařilo nařčením čelit, opustil Francii a přesídlil do Florencie, kde v letech 1287-1289 působil jako lektor generálního studia. Zde se seznámil s Ubertinem z Casale, Angelem Clarenem a dalšími bratry vyznávající Františkovu *intentio*.

Zároveň pokračovala diskuse, kterou *Exiit qui seminat* měla uzavřít. Z některých vyjádření autorit řádu vyplývalo, že plnému zachovávání chudoby

³¹³ I s příslušnými citacemi Olivioho reflexe viz: D. BURR, *Olivi e la povertà francescana*, 73-88.

³¹⁴ P. J. Olivi, *De usu paupere. The Quaestio and the Tractatus*, ed. D. BURR, Leo S. Olschi, Florence - Perth 1985.

³¹⁵ P. J. Olivi, *De usu paupere. The Quaestio and the Tractatus*, 148, k tomu komentář ID., *The persecution of Peter Olivi*, American Philosophical Society, Philadelphia 1976, 14-17.

³¹⁶ D. BURR, *Olivi e la povertà francescana*, 89-91; ID., *The persecution of Peter Olivi*, 89-104; s doplňující bibliografií i prameny M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 149-150.

³¹⁷ *Acta capituli Generalis Mediolani celebrati an. 1285*, ed. A. CALLEBAUT, AFH 22, 1929, 289.

³¹⁸ M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 154.

Krista a apoštolů odpovídá pouze praxe vyjádřená v řeholi svatého Františka. V roce 1281 Martin IV. vydal bulu *Ad fructus uberes*, která minoritům s dovolením generálního nebo provinčního představeného udělovala právo kázat a zpovídat kdekoli bez ohledu na svolení místního biskupa či farního kléru. Zvýhodnění minoritů v neprospěch sekulárního kléru se opakovala částečně během pontifikátu Honoria IV. v letech 1285-1287, jenž minoritům udělil právo obrátit se na kteréhokoliv biskupa církve ve věci svěcení kostelů a žehnání hřbitovů. Podobná opatření pochopitelně vyvolávala široké a bouřlivé reakce episkopátu. Ty zmírnila až bula *Super cathedram* Bonifáce VIII. z roku 1300, v níž světskému kléru přiznal jeho dávné právo vyžadovat po mendikantech ve farnostech schválení ke kazatelství i zpovídání.³¹⁹

Je možné uzavřít, že se minorité v tomto období ubírali cestou dvojí zkušenosti. Díky první reflektovali a definovali, co je chudoba a jak je možno ji plnohodnotně žít, aniž by popírali příkazy dané Františkem. Na druhé, do značné míry spojené se širokým pastoračním záběrem, dosáhli značných možností zhodnotit své aktivity v sociální a politické oblasti, nutně spojené s možností ekonomického zisku.³²⁰

Další silný náznak krize jednoty a identity řádů se odehrál v letech generalátu Raimunda Gaufridiho, jehož volba v roce 1289 vyplývala ze spojení s neapolským králem Karlem II.³²¹ Karlův dvůr dopřával sluchu spirituálně smýšlejícím františkánům, proto i Gaufridiho volba budila naděje četných bratří klonících se k radikálnějšímu pojetí chudoby. Gaufridi vizitoval provincie ankonské Marky a nechal okamžitě propustit z řádových vězení všechny bratry radikálního odkazu mezi nimi i Angela Clarena.³²² Gaufridi

³¹⁹ Spolu s analýzou uvedených papežských dokumentů právě ve vztahu ke zvýhodňování františkánů R. RUSCONI, *L'ordine dei peccati. La confessione tra Medioevo ed età moderna*, Società editrice Il Mulino, Bologna 2002, 135-142.

³²⁰ G. G. MERLO, *Nel nome di San Francesco*, 240-241.

³²¹ K Raimondovu vstřícnému postoji ke spirituálům srov. P. PÉANO, *Raymond de Geoffroi ministre général et défenseur des Spirituales*, *Picenum Seraphicum* 11, 1974, 190-203.

³²² A. TABARRONI, „Non so che fraticelli...”: *identità e tensioni minoritiche nella Marchia di Angelo Clarena*, in *Angelo Clarena francescano*, *Atti del XXIV Convegno Internazionale*, Assisi, 5-7 ottobre 2006, Cisam, Spoleto 2007, 227-261; ID., *Gli Ordini mendicanti nelle Marche: per un'ipotesi di confronto a partire dalla rete insediativa*, in *Atti del Convegno Istituzioni e Società nelle Marche, (sec. XIV-XV)*, Ancona-Camerino, 1-3 ottobre 1998, Ancona, Deputazione di Storia Patria per le Marche 2000, 479-491; ID., *Spirituali e Fraticelli: le molte anime della dissidenza francescana nelle Marche tra XIII e XV secolo*, in L. PELLEGRINI – R. PACIOCCO (ed.), *I Francescani nelle Marche, secoli XIII-XVI*, Cinisello Balsamo, Milano 2000, 38-53; ID., *Angelo Clarena e Francesco d'Appignano tra*

umožnil, aby se Petr Jan Olivi směl vrátit do Francie, kde v Montpellier začal opět působit jako lektor. Reakce většinového řádového společenství na propuštění spirituálů nebyla příznivá a Olivioho návrat vyvolal bleskovou negativní odpověď provensálských minoritů. Mikuláš IV. nařídil v roce 1290 generálnímu představenému, aby urychleně zasáhl „*proti těm bratřím, kteří v provensálské provincii vyvolali schisma, zavrhli způsob života jiných bratří a činili se více duchovními, než ostatní. Mezi nimi se nacházeli mnozí se špatnou pověstí, neboť podněcovali pohoršení v provinciích a následovali učení nesouhlasné s pravdou*“.³²³ Olivi se musel znovu zodpovídat před kapitulou v Paříži.³²⁴ Pro skupinu dříve vězněných minoritů z Marky v čele Angelem Clarenem a Liberatem se situace stávala komplikovanější. Opustili Itálii a na doporučení Gaufridiho byli přijati v Arménii králem Aytonem. Jejich misie na tomto území ale vyvolávala ofenzivu minoritů v Sýrii.³²⁵

Mikuláš IV. zemřel v dubnu 1292. Dne 5. července 1294 byl zvolen papežem Petr Morrone, který přijal jméno Celestin V.³²⁶ Volba ryzího poustevníka do čela církve vyvolala ohromné očekávání a naděje v celé církvi, včetně minoritů. Angelo Clareno s Liberatem se vrátili do Itálie již před zvolením Celestina a brzy po jeho volbě došlo k osobnímu setkání, během kterého

povertà e politica: alle origini delle dissidenze francescane nella Marche, in *Le Marche. Folklore – Religiosità*, V, 2002, 39-53

³²³ Jedná se o zápis k roku 1290 z *Chronica XXIV generalium ordinis Minorum*, in *Analecta Franciscana sive chronica aliaque varia documenta ad historiam fratrum Minorum spectantia*, III, Ad Claras Aquas, Quaracchi, 1897, 420. Tato latinská edice nám nebyla přístupná. Citaci uvádíme dle anglického překladu tohoto díla N. MUSCAT, *Chronicle of the Twenty-Four Generals of the Order*, Tau, Malta 2010, 565. Následující líčení kroniky popisuje úspěšnou obhajobu Olivioho v Paříži.

³²⁴ M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 154; D. BURR, *Olivi e la povertà francescana*, 110-111.

³²⁵ Srov. popis v kap. III.1.

³²⁶ K této postavě srov. P. HERDE, *Cölestin V. (1294) (Peter von Morrone). Der Engelpapst. Mit einem Urkundenanhang und Edition zweier Viten*, Pápste und Papsttum 16, Stuttgart 1981, K životopisným datům srov. ID., *Celestino V*, in *Enciclopedia dei papi*, Istituto della Enciclopedia italiana - Treccani, Roma 2000, 460-472; A. P. BAGLIANI, *Bonifacio VIII*, Einaudi, Torino 2003, 48-66; dále L. GATTO, *Celestino V pontefice e santo*, Bulzoni Editore, Roma 2006, 9-100, 135-188, ve vztahu k Jáchymovi srov. pasáž 255-278; F. ACCROCCA, *Ancora sui „Pauperes Eremitae Domini Celestini“*, AFH 84, 1991, 273-278; E. PASZTOR (ed.), *Attese escatologiche dei secoli XII-XIV. Dall'età dello spirito al „Pastor Angelicus“*, Edizioni Libreria Colacchi, L'Aquila 2004; W. CAPEZZALI (ed.), *Celestino V papa angelico*, L'Aquila 1988; ID. (ed.), *Celestino V e i suoi tempi: realtà spirituale e realtà politica*. L'Aquila 1990; A. B. ROMAGNOLI, *La rinuncia di Celestino nella cronachistica del tempo*, in V. BIANCAMARIA (ed.), *San Pietro Celestino nel settimo centesimo dell'elezione pontificia*, Associazione culturale Gli argonauti, Casamari 1995, 109-165; EAD., *„Persone e luoghi di Celestino V dalla rinuncia al pontificato alla morte: Celestino V nel VII centenario della rinuncia al pontificato*, in B. M. VALERI (ed.), *Celestino V dalla rinuncia alla cattura*, Casamari 1997, 47-78; R. MANSELLI, *Il „pastor angelicus“: una speranza, una delusione ed il loro significato storico*, in P. VIAN (ed.), *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo*, 708-712. *Celestino V*, in *Enciclopedia dei papi*, Istituto della Enciclopedia italiana - Treccani, Roma 2000, 460-472.

Celestinovi vyložili své životní směřování. Celestin je vyslechl a dovolil jim následovat řeholi i testament podle úmyslu zakladatele, v hábitu a pod přímým poslušenstvím papeži. Skupinu vyňal z obediencie minoritů a zahrnul ji do benediktinské kongregace schválené poustevníkovi Morronemu v roce 1263.³²⁷ Tak byl založen řád „*Pauperes eremite domini Celestini*“. Nicméně Celestinův počín se v rámci jurisdikční praxe vznášel ve značné nejistotě.³²⁸ Když se Celestin po pěti měsících rozhodl své působení na Petrově stolci ukončit, krátké období volného působení spirituálů skončilo. Volba právnicky erudovaného kardinála Benedikta Caetaniho z 24. prosince 1294, papeže Bonifáce VIII., naznačila osud Celestinových eremitů. Bonifác 4. dubna 1295 bulou *Olim Celestinus* zrušil většinu nařízení a opatření, která Celestin vydal.³²⁹ Týkalo se to i *Pauperes eremite domini Celestini*, kteří s ohledem na vzrůstající se odpor proti nim a nereálnost návratu do minoritských konventů raději uprchli z Itálie do Řecka.

Zásah proti Celestinovým eremitům a jejich útěk vyvolal rozpor mezi Olivim a skupinami minoritských rigoristů. Olivi v listu Corradovi z Offidy, vůdci současných spirituálů v Itálii napsal, že na rozdíl od nich nepovažuje odstoupení Celestina za nelegitimní a navzdory osobní blízkosti ke Clarenovi i Liberatovi

³²⁷ „Unde de sua obedientia ad dominum Celestinum ivimus et exposuimus eidem domino, in Aquila existenti, nostras condiciones, propositum, afflictiones, affectum votum. Qui audita examinavit coram omnibus qui astabant, et invitavit nos quod in suo habitu nostram regulam et vitam servaremus, et audiens a nobis differentiam voti et omnia que sanctus Franciscus in sua regula et testamento mandavit et in aliis suis scriptis, et quomodo fratres testamentum patris sui detestabuntur, acceptavit nostrum propositum, et votum suscepit coram astantibus omnibus; et mandavit nobis, omnibus diebus vite nostre, iuxta voluntatem et mandatum sancti Francisci, absque nomine fratrum minorum, servare fideliter et sincere et superaddere, si possemus, ad regulam et testamentum. Et absolvit nos coram omnibus ab omni ordinis vinculo et obedientia“ – citujeme dle tzv. *Epistola excusatoria* Angela Clarena z roku 1317, kdy Angelo papeži Janu XXII. vylíčil celé setkání s Celestinem, srov. *Epistola 49*, in L. VON AUW (ed.), *Opera I, Epistolae*, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 1980, 243-244. K analýze založené na svědectvích Clarena v *Liber Chronicarum, Epistola excusatoria* a v *Apologia*, srov. F. ACCROCCA, *Un ribelle tranquillo. Angelo Clareno e gli spirituali francescani fra Due e Trecento*, Porziuncola, Assisi 2009, 19-45. ID., *Ancora sui „Pauperes eremite Domini Celestini“*, AFH 84, 1991, 273-278. Bibliografie k tématu *Pauperes eremite* je dnes obrovská, vedle výše uvedené bibliografie, s níž jsme pracovali odkazujeme na stěžejní A. FRUGONI, *Celestiniana*, Istituto storico italiano per il Medio Evo, Roma 1954, 125-167; F. ACCROCCA, *Un ribelle tranquillo*, 19-45.

³²⁸ K tomu L. OLIGER, *Spirituels*, in *Dictionnaire de théologie catholique XIV/2*, Paris 1941, 2530; A. FRUGONI, *Celestiniana*, 136-137; M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 160-163. G. L. Potestà vyjádřil obecně akceptovaný názor, že Celestinovo „uznání nebylo stvrzeno bulou, ale bylo spíše jen slovní“, srov. G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 31.

³²⁹ Pro text buly srov. A. THOMAS (ed.), *Les registres de Boniface VIII*, I, Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, Paris 1907, 257-261; bulu *Olim Celestinus* analyzovala A. B. ROMAGNOLI, *Le bolle di Celestino V cessate da Bonifacio*, 64-72.

nehodnotil zrušení *pauperes* za natolik důležité.³³⁰ Ze své strany popřel, že *Quo elongati* a *Exiit qui seminat* porušily Františkovu závěť, neboť dovolily skrze pověřené osoby užívání peněz a dovolily nákup více než dvou hábitů.³³¹ Olivi se též dotkl apokalyptické interpretace současnosti prožívané italskými spirituály, když odmítl vystoupení z řehole a na základě textu Apokalypsy vyzval k věrnosti, kterou zachovávali bratři Jiljí, Lev a Maseo:

„Dicunt quod carnalem societatem effugiunt et errores ipsius, dicentes se in hoc implere Dei preceptum in Apocalypsi dicentis: Exite de illa, popule meus, et ne participes sitis delictorum eius (Ap 18, 4). Sed numquid sanctus frater Egidius aut frater Leo vel frater Maseus ceterique Francisci socii eorumque in sanctitate consimiles propter huiusmodi, si tamen huiusmodi, de exiverunt aut collegium ordinis reliquerunt“.³³²

Citovaný úryvek předznamenal apokalyptické nahlížení přítomnosti velkou částí komunity spirituálů v následujících letech, která oficiální autority církve i řádu seřadila do zástupu v *ecclesia carnalis*. Olivi se navzdory svému apokalyptickému prosycení nezřekl poslušnosti církvi. Přesto se jeho spisy, zvláště před smrtí dokončená *Lectura super Apocalipsim* s nepřetržitými odvolávkami na Jáchyma z Fiore, staly neutuchající inspirací k výkladům, které mnohé minority přivedly do řeholních vězení a postavily je často před obvinění z hereze neposlušnosti. Oliviho dopis Corradovi neprotivící se výnosům Bonifáce VIII. nezabránil postupům vůči němu, protože jeho osoba byla již provždy spojována se spirituály. Když někteří ze spirituálů, jako Giacopone z Todi, dne 10. května 1297 přiřadili svůj podpis pod manifest z Lunghezzy připravený kardinály rodu Colonna proti Bonifáci VIII., otevřeli tím stavidla nevybíravého vyšetřování a věznění spirituálů.³³³ Olivi zemřel v Narbonne 14. března 1298 a jeho hrobka v místním kostele minoritů se stala místem kultu. Jeho učedníci z kraje, ve kterém dříve působili kataři, podstoupili silný útok překonávající intenzitou veškeré předchozí. Během konání generální kapituly v Lyonu v roce

³³⁰ List vydal L. OLIGER, *Petri Iohannis Olivi De renuntiatione papae Coelestini V. Questio et Epistola*, AFH 11, 1918, 309-373; k tomu D. BURR, *Olivi e la povertà francescana*, 113-125; ID., *The persecution of Peter Olivi*, 69-72; shrnutí D. Burra i nové aspekty A FORNI, *Pietro di Giovanni Olivi di fronte alla rinuncia di Celestino V*, *Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo* 99, 1993, 117-157.

³³¹ *Petri Iohannis Olivi De renuntiatione papae Coelestini V*, 366-370.

³³² *Petri Iohannis Olivi De renuntiatione papae Coelestini V*, 372-373.

³³³ A. P. BAGLIANI, *Bonifacio VIII*, 150-153.

1299 byly všechny teorie Olivioho odsouzeny a každý, kdo skrýval nebo četl jeho spisy měl být exkomunikován.³³⁴

Nepříznivá atmosféra se pro spirituály začala zlepšovat s volbou Klementa V., který Celestina v roce 1313 kanonizoval.³³⁵ I díky doporučením osobního lékaře Arnalda z Villanovy, znalce Jáchymových, Olivioho i dalších apokalyptických děl, Klement v roce 1309 vytvořil skupinu kardinálů, která se měla zabývat stavem současného řádu minoritů a vysvětlit čtyři problematické oblasti.³³⁶ Mělo být objasněno následování Františkova odkazu, učení Petra Jana Olivioho, měly být prošetřeny důvody uvěznění provensálských minoritů a recepce učení sekty svobodného ducha minority. V komisi zasedli vedle kardinálů i dřívější představení řádu Gonsalvo z Valbony a Raimund Gaufridi, Raimund z Fronsacu, Bonagracious z Bergama a Ubertino z Casale. Do čtených diskusí se brzy přihlásil i Angelo Clareno, tou dobou již navrátil se z Řecka.³³⁷

V roce 1310 Klement V. vydal bulu *Dudum ad apostolatus*, v níž vyčetl společenství minoritů nezpůsobilost napravit přestupky vlastních bratří.³³⁸ Ocenil spirituály, vyňal je z poslušnosti autorit řádu a podřídil je komisi ustavené v roce 1309.³³⁹ Situace se pro spirituály vyvíjela příznivě a bylo možné očekávat, že následovníkům Františkovy ryzí chudoby bude přiznána kanonicky ukotvená samostatnost. Komise pokračovala ve své práci i v průběhu konání koncilu ve Vienne v letech 1311-1312. Během třetí a poslední sekce došlo v květnu 1312 ke schválení konstituce *Exivi de paradiso*, která syntetizovala jednání komise z předchozích tří let.³⁴⁰ Centrem se stala opět nejasnost ve vztahu k výkladu

³³⁴ A. AMORÓS, *Series condemnationum et processuum contra doctrinam et sequaces Petri Ioannis Olivi*, (e Cod. Vat. Ottob. lat. 1816), AFH 24, 1931, 504; shrnul M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 165; G. G. MERLO, *Nel nome di San Francesco*, 250-251.

³³⁵ Dostatečný popis jeho pontifikátu A. P. BAGLIANI, *Clemente V*, in *Enciclopedia dei papi*, II, 501-512.

³³⁶ Dosvědčuje Angelo Clareno v *Liber Chronicarum*, 640. Ohledně pověření k prozkoumání Olivioho děl Klementem od založení komise až po závěry koncilu ve Vienne srov. D. BURR, *The persecution of Peter Olivi*, 73-80.

³³⁷ Srov. k této fázi až do smrti Klementa V. s přihlédnutím k pramenům R. MANSELLI, *I primi cento anni*, 168-182; M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 179-199; D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 136-158.

³³⁸ BF, V, 65b-68a.

³³⁹ BF, V, 66a.

³⁴⁰ Text konstituce podle *Conciliarum Oecumenicorum Decreta*, 392-399. Srov. analýza i s krátkou pasáží konstituce G. G. MERLO, *Nel nome di San Francesco*, 255-257; M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 192-194; D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 144-150.

Františkovy řehole.³⁴¹ Jestliže v *Dudum ad apostolatus* Klement zvýhodnil spirituály, pak v koncilní konstituci Klement přistupoval k oběma frakcím vyrovnaněji. Konstituce *Exivi de paradiso* chtěla rozšířit linie stanovené v *Quo elongati* a uzavřít námitky o praxi řádu jdoucí proti duchu chudoby a ryzosti, přičemž vyjmenovala obvinění kladená minoritům.³⁴² Tím se ale vstřícnost ke spirituálům vyčerpala. Z konstatovaných prohřešků nebyly vyvozeny žádné závěry. Konstituce sice přiznala rozpor ve vztahu k Františkovu odevzdání se prozřetelnosti, když bratři hromadí sýpky a sudy s vínem, ovšem jejich užívání do budoucna ponechala na představených řádu.³⁴³ *Exivi* nechtěla kritizovat nedostatečnost vyjádření *Exiit qui seminat*, zdůraznila pouze zavazující příkazy z řehole. Ve vztahu k chudému užívání opakovala slova z *Regula bullata*.³⁴⁴

³⁴¹ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 392: „[...] quin circa aliqua ad regulam ipsorumque statum pertinentia dubitationum in ipsis fluctus aliqui generentur et oriantur“.

³⁴² *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 397-398: „Ad nostrum fuerunt deducta examen quae in Ordine fieri dicebantur, et videbantur praedicto voto et puritati ordinis repugnare: videlicet, ut ea prosequamur ex ipsis quae remedio credimus indigere, quod se institui haeredes non solum sustinent sed procurant: Item quod redditus annuos recipiunt interdum in tam notabili quantitate, quod Conventus habentes totaliter inde vivunt: Item quod cum ipsorum negotia etiam pro rebus temporalibus in curiis agitantur, assistunt advocatis et procuratoribus, et ad investigandum eosdem se ibidem personaliter representant: Item quod executiones ultimarum suscipiunt voluntatum, et gerunt, seque intromittunt quandoque de usurarum, vel male ablatarum dispositionibus seu restitutionibus faciendis: Item quod alicubi non solum excessivos hortos, sed etiam vineas magnas habent, de quibus tam de oleribus quam de vino multum colligitur ad vendendum: Item quod temporibus messium vel vindemiarium sic copiose granum et vinum mendicando vel aliunde emendo colliguntur a fratribus, et in cellariis et granariis reconduntur, quod per anni residuum et absque eorum mendicatione possunt transigere vitam suam: Item quod Ecclesias vel alia aedificia faciunt vel procurant fieri in quantitate et curiositate figurae, et formae, ac sumptuositate notabiliter excessiva, sic quod non videntur habitacula pauperum, sed magnatum: Paramenta etiam ecclesiastica in plerisque locis tam multa habent, et tam notabiliter pretiosa, quod excedunt in his magnas ecclesias cathedrales: equos insuper et arma eis oblata in funeralibus recipiunt indistincte“.

³⁴³ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 399: „Rursus cum praedictus sanctus, tam in exemplis vitae, quam verbis regulae ostenderit se velle, quod fratres sui et filii divinae providentiae innitentes, suos in Deum jacerent cogitatus, qui volucres coeli pascit, quae non congregant in horrea, nec seminant nec metunt: non est verisimile voluisse ipsum eos habere granaria vel cellaria, ubi quotidianis mendicationibus deberent sperare posse tranfigere vitam suam. Et idcirco non ex timore levi relaxare se debent ad congregationes et conservationes hujusmodi faciendas: sed tunc tantum cum esset multum credibile ex jam expertis, quod non possent vitae necessaria aliter invenire. Hoc autem ministrorum et custodum simul, et separatim in suis administrationibus et custodiis cum guardiani et duorum de conventu loci discretorum Sacerdotum et antiquorum in ordine fratrum consilio et assensu duximus iudicio reliquendum, eorum super hos specialiter conscientias onerantes“.

³⁴⁴ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 400: „Ex praemissis autem succrevit non parum scrupulosa quaestio inter fratres: videlicet utrum ex suae professione regulae obligentur ad arctum et tenuem sive pauperem usum rerum; quibusdam ex ipsis credentibus et dicentibus, quod sicut quoad dominium rerum habent ex voto abdicationem arctissimam, ita ipsis quoad usum arctitudo maxima et exilitas est indicta; aliis in contrarium asserentibus, quod ex professione sua ad nullum usum pauperem, qui non exprimat in regula obligantur, licet teneantur ad usum moderatum temperantiae, sicut et magis ex condecanti quam ceteri

Hlavní motiv celého problému zůstával nevyřešen. Nepadlo ani slovo o trvalém vynětí spirituálů z poslušnosti nadřízených řádu minoritů. Naděje na stvrzení, které dal spirituálům Celestin V., se znovu napřáhly k budoucnosti.

Potrestání několika bratří konventuálů pronásledujících spirituály v Provence po skončení koncilu sice vzbuzovaly naděje, ale neměly dlouhého trvání a skončily po té, co se skupiny spirituálů v toskánských konventech z Arezza, Asciana a Carmigiana rozhodly řešit otázku nepříslušnosti k představeným minoritů radikálně.³⁴⁵ Vyhostili všechny sympatizanty konventuálů a „*zvolili si nového generála a další představené podle Františkovy Řehole*“.³⁴⁶ Nastávající soudní procesy s rebelanty, v nichž zprostředkovatelskou roli hrál Ubertino z Casale, otázku kanonické samostatnosti spirituálů prezentovaly ve velmi nelichotivém světle. Když v dubnu 1314 Klement V. zemřel, vyhlídky byly ještě skromnější. Definitivně padly při opakovaných rebeliích v konventech v Narbonne a Béziers, byť jejich původci pouze reagovali na nevybíravé jednání konventuálů. Konečné řešení otázky se proto očekávalo od nového papeže, jímž byl po dvou letech dne 7. srpna 1316 zvolen Jacques Duèse, Jan XXII.

Jan XXII. znal dobře poměry v řádu. Situaci mohl řešit třemi způsoby.³⁴⁷ Schválit spirituálům jejich formu úplného následování Františkova odkazu, tím by ovšem formu vyznávanou většinou komunitou definoval jako druhořadou. Alternativu představovalo pokračování v linii Klementa V., tedy kanonicky zaručit nezávislost spirituálů uvnitř řádu. Takové řešení vyžadovalo velké úsilí, na jehož realizaci po zkušenostech s toskánskými a provensálskými rebely již rozhodující osoby neměly trpělivost. Třetí řešení zahrnovalo eliminaci spirituálů z pozice moci. Jan zvolil třetí cestu a jistě k tomu přispěla i jeho dřívější kariéra

christiani. Volentes itaque conscientiarum praedictorum fratrum providere quieti, et his altercationibus finem dare, declarando dicimus, quod fratres Minores ex professione suae regulae specialiter obligantur ad arctos usus seu pauperes, qui in ipsorum regula continentur: et eo obligationis modo, sub quo continet seu ponit regula dictos usus“.

³⁴⁵ Pro popis srov. A. M. INI, *Nuovi documenti sugli Spirituali di Toscana*, AFH 66, 1973, 305-377; D. BURR, *The Spiritual Franciscans*. 161-168; G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno dai Poveri Eremiti ai Fraticelli*, Centro storico italiano per il Medio Evo, Roma 1990, 95-97.

³⁴⁶ Překládáme Clarenův *Liber Chronicarum*, 694.

³⁴⁷ Srov. L. OLIGER, *Spirituels*, in *Dictionnaire de théologie catholique XIV/2*, Paris 1941, 2539-2540.

kancléře na dvoře neapolského krále Karla II. z Anjou od roku 1298.³⁴⁸ Jan se zaměřil na toskánské i provensálské rebelanty a jeho dynamický postup reprezentovaný opakovanými listinnými výzvami ke spolupráci za účelem zatýkání „schizmatiků“ brzy přinesl úspěch.³⁴⁹ Videové rovině, do konce druhého desetiletí, papežovu aktivitu shrnuly dvě buly, *Sancta Romana* a *Gloriosam ecclesiam*. Bula *Sancta Romana* ze dne 30. prosince 1317 odsoudila „nonnulli prophanae multitudinis viri qui vulgariter Fraticelli seu Fratres de paupere vita aut Bizzocchi sive Beghini vel aliis nominibus nuncupantur“.³⁵⁰ S jasným poukazem na Clarenovy poustevníky Jan odmítl udělit schválení skupinám společenství nezávislých na řádně zvoleném vedení minoritů, ale hlásících se k Františkově řeholi s poukazem na privilegium dané Celestinem V.³⁵¹ Druhou bulou *Gloriosam ecclesiam* z 23. ledna 1318 Jan odsoudil toskánské spirituály a spirituály z Provence, které označil za schizmatiky a zastánce věroučných deviací. V textu Jan nepřipustil vytváření kontrapozic mezi církví tělesnou a církví duchovní zastávaných v těchto skupinách, podobně jako dále odmítl neposlušnost vůči autoritám církve.³⁵² Bula zřetelně narážela na stopy Olivioho *Lectura super Apocalipsim* ve spirituálních družinách. Olivioho spis byl na Janovu žádost již na konci předchozího roku svěřen k prozkoumání dominikánu kardinálu Mikuláši z Prata a jeho závěry se pravděpodobně odrazily i ve slovech buly.³⁵³ Když čtyři z provensálských bratří 7. března 1318 po odmítnutí uznat papežova stanoviska vystoupili v Marseille na popravčí hranici, minoritský inkvizitor Michal Monachi na výsledek dominikánského inkvizitora

³⁴⁸ Srov. M. D. LAMBERT, *The Franciscan crisis under John XXII*, *Franciscan Studies* 32, 1972, 123-143. Srov. CH. TROTTMANN, *Giovanni XXII*, in *Enciclopedia dei papi*, II., 512-521.

³⁴⁹ M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 203-204.

³⁵⁰ BF, V, 135a.

³⁵¹ D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 202-210.

³⁵² DENZINGER, 504: „Primus itaque error, qui de istorum officina tenebrosa prorumpit, duas fingit ecclesias, unam carnalem, divitiis pressam, effluentem divitiis, sceleribus maculatam, cui Romanum praesulem aliosque inferiores praelatos dominari asserunt; aliam spirituales, frugalitate mundam, virtute decoram, paupertate succinctam, in qua ipsi soli eorumque complices continentur, cui etiam ipsi spiritualis vitae merito, si qua fides est adhibenda mendaciis, principantur [...]. Secundus error, quo praedictorum insolentium conscientia maculatur, venerabiles Ecclesiae sacerdotes aliosque ministros sic iurisdictionis et ordinis clamitat auctoritate desertos, ut nec sententias ferre, nec sacramenta conficere, nec subiectum populum instruere valeant vel docere“.

³⁵³ K procesu nové kampaně proti Olivimu srov. D. BURR, *The persecution of Peter Olivi*, 80-85; D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 235-241.

Mikuláše nevyčkával. Nařídil exhumaci Olivioho ostatků a jejich následné spálení a rozesetí ve větru, aby minimalizoval vzpomínku na něj.³⁵⁴

Po té, co Jan XXII. uzavřel vnitřní spor minoritů mezi spirituály a konventuály, vložil se od roku 1322 do probíhající diskuse mezi minority a dominikány týkající se chudoby Krista a apoštolů. Konfrontaci dvou mendikantských řádů podle kroniky Mikuláše Minority zahájil jistý muž z Narbonne podezřelý z beghardské hereze. Tohoto muže přivedl k výslechu dominikánský inkvizitor, neboť měl tvrdit, že „*Christus et apostoli viam perfectionis sequentes, nihil habuerant iure proprietatis et dominii in speciali nec etiam in communi*“.³⁵⁵ Proti obvinění vystoupil Beregnarius Talon, lektor minoritského konventu v Narbonne. Tvrzení neshledával heretickým, naopak mělo být považováno za „*dogma sanum, catholicum et fidele, maxime cum hoc esset per Ecclesiam in decretali Exiit qui seminat diffinitum*“.³⁵⁶ Minoritský lektor podal odvolání k apoštolskému stolci, vysloužil si ale pro své tvrzení uvěznění. Důvody Beregnariova uvěznění vyvolaly nesouhlas mnoha autorit ve františkánském řádu, kteří zpochybnění chudoby zdůrazněné evangeliem vnímali jako útok na podstatu řádu a útok proti formulacím z *Exiit qui seminat* Mikuláše III. Mikuláš totiž nařídil potrestání těch, kteří by dále diskutovali o obsahu jeho textu. Dne 26. března Jan vydal bulu *Quia nonnunquam*.³⁵⁷ V ní trval na vlastním právu modifikovat výroky svých předchůdců. Mikulášovy formulace v *Exiit qui seminat* byly základním kamenem, na němž františkánští

³⁵⁴ G. G. MERLO, *Nel nome di San Francesco*, 264-265.

³⁵⁵ Pasáž citujeme z A. TABARRONI, *Paupertas Christi et apostolorum. L'ideale francescano in discussione (1322-1324)*, Istituto Palazzo Borromini, Roma 1990, 11-12.

³⁵⁶ A. TABARRONI, *Paupertas Christi et apostolorum*, 12.

³⁵⁷ BF, V, 224b-225b: „*Quia nonnunquam, quod coniectura profuturum credidit, subsequens experientia nocivum ostendit, non debet reprehensibile iudicari, si canonum conditor canones a se vel a suis praedecessoribus editos [...] revocare [...] studeat, si ea obesse potius viderit quam prodesse*“. Srov. komentář A. TABARRONI, *Paupertas Christi et apostolorum*, 20; pro kontext srov. Id., *La povertà e la spada. A proposito dell'interpretazione di Luca 22, 35-38 nella polemica francescana contro Giovanni XXII*, in P. J. J. M. BAKKER, (edd.), *Chémains de la pensée médiévale. Mélanges Zénon Kaluza*, Turnhout, Brepols 2002, 617-652; A. TABARRONI - R. LAMBERTINI, *La concordia tra Niccolò III e Giovanni XXII in Fitzralph e Wyclif. Note su alcune reinterpretazioni della povertà francescana*, in M. T. BEONIO BROCCIERI FUMAGALLI - S. SIMONETTA (edd.), *John Wyclif. Logica politica teologia*, Firenze 2003, 3-22.

apologeté vystavěli pozice týkající se otázky Kristovy chudoby. Janovy nároky proto nyní představovaly velké ohrožení.³⁵⁸

Na pontifikův dokument zareagoval generální ministr řádu Michal z Ceseny svoláním generální kapituly. Po jednáních o velikoncích 1322 s obavami o budoucnost řádu provinciálové vydali tři listiny, v nichž papeže vyzývali, aby dohlížel nad nařízenými vydanými dříve papežem Mikulášem. Také odmítli zrušení předchozích ustanovení pontifiků.³⁵⁹ V jedné z listin svorně sdělovali:

„Concorditer et unanimiter dicimus et fatemur quod dicere et adserere quod Christus, viam perfectionis ostendens, et apostoli, eiusdem perfectionis viam sequentes atque per exemplum in alios, volentes perfecte vivere, derivantes, nihil iure proprietatis, dominii seu iuris proprii, in speciali vel in communi habuerint, non est haereticum, sed sanum, catholicum et fidele, maxime cum sancta Romana ecclesia catholica [...] expresse dicat, affirmet et determinet manifeste“.³⁶⁰

Na pozice generální kapituly Jan XXII. odpověděl vydáním buly *Ad conditorem canonum*, jejíž znění 8. prosince 1322 pověsil na bránu katedrály v Avignonu.³⁶¹ V *Quia nonnunquam* Jan potvrdil právo papeže zrušit či pozměnit výnosy předchůdců. Nyní v *Ad conditorem canonum* toto právo stvrzoval s ještě větším akcentem:

„Ad conditorem canonum non est dubium pertinere, cum statuta a se vel a suis praedecessoribus edita obesse percipit potius quam prodesse, ne ulterius obesse valeant, providere“.³⁶²

Bula *Exiit qui seminat* z roku 1279 vložila veškeré držení majetku sloužícího františkánům k užívání do rukou církve. Jan víceméně napadal skutečnost, že navzdory proklamovanému *retentio dominii* církví františkáni sice užívali jmění, ale v některých případech rovněž uskutečňovali prodej a dary. Janovým záměrem bylo vyvrátit pojetí *simplex usus facti* formulované v *Exiit qui seminat*, které františkánům zabezpečovalo trvalou dovolatelnost Františkovy evangelijní chudoby. Papež tvrdil, že není možné věci spravedlivě užívat bez toho, aniž by se vyloučilo alespoň částečné vlastnické právo – *dominium* nad

³⁵⁸ Celou diskusi výtečně shrnuje E. L. WITTNEBEN, *Bonagratia von Bergamo: Franziskanerjurist und Wortführer seines Ordens im Streit mit Papst Johannes XXII.*, (Studies in Medieval and Reformation Traditions), Brill, Leiden-Boston 2003.

³⁵⁹ A. BARTOLI LANGELI, *Il manifesto francescano di Perugia dal 1322 alle origini dei fraticelli „de opinione“*, Picenum Seraphicum 11, 1974, 204-261.

³⁶⁰ Citujeme G. G. MERLO, *Nel nome di San Francesco*, 267-268.

³⁶¹ Text publikován BF, V, 235a-237a; analýza A. TABARRONI, *Paupertas Christi et apostolorum*, 73-83; M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 223-226.

³⁶² BF, V, 235b.

nimi. Bula *Exiit qui seminat* měla být modifikována, neboť *retentio dominii* církvi způsobilo minoritům pouze újmu. Nevedlo k duchovnímu naplnění, ale pouze k většímu počtu členů v řádu.³⁶³

Když Jan XXII. otrásl jurisdikčním ukotvením františkánské chudoby, vrátil se k prvotní nejasnosti týkající se chudoby Krista a apoštolů. Odpověď formuloval v bule *Cum inter nonnullos* z 12. listopadu 1323 a naplnil tak všechny obavy vzešlé ze závěrů perugijské generální kapituly z předešlého roku.³⁶⁴ Jan XXII. vyhlásil heretickým takové učení, které tvrdilo, že Kristus a jeho učedníci nevlastnili nic jak co do jednotlivců, tak co do společného užívání.³⁶⁵ Herezi též představoval názor, že Kristus s apoštoly nedisponovali žádným právem, které by jim umožnilo prodávat, kupovat, darovat nebo získávat.³⁶⁶

Vztahy soudobého papežství a františkánského řádu se ještě zhoršily, když Jan XXII. exkomunikoval krále Ludvíka Bavorského. Ludvík se v roce 1324 odvolal ke generálnímu koncilu ve známém dokumentu ze Sachsenhausen, v němž byly pozice Jana XXII. formulované v *Cum inter nonnullos* představeny jako hereze, a tedy důvod ke zneplatnění Janova pontifikátu. Nepřekvapuje, že některé pasáže Ludvíkova odvolání obsahovaly Olivioho konstrukce o chudobě.³⁶⁷

³⁶³ BF, V, 236a: „Ipsis quidem prodesse ad statum perfectionis nequaquam potuit reservatio supradicta. [...] Cum enim perfectio vitae christianae principaliter et essentialiter in charitate consistat, quae ab apostolo vinculum perfectionis dicitur et quae unit seu iungit aliquantulum hominem suo fini, ad quem per contemptum bonorum temporalium et ipsorum expropriationem via disponitur per hoc praecipue, quod sollicitudo, quam ipsa temporalia in acquirendo, conservando et administrando exigunt et quae plerumque ab actu charitatis retrahit, amputatur: restat, quod si sollicitudo eadem post expropriationem huiusmodi, quae ante inerat, perseveret, ad perfectionem huiusmodi talis expropriatio nil conferret“. Cituje M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 225, pozn. 105,106.

³⁶⁴ BF, V, 256-259; analýza A. TABARRONI, *Paupertas Christi et apostolorum*, 83-87; M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 233-236. Pracujeme z verze textu publikovanou in DENZINGER, 930-931.

³⁶⁵ DENZINGER, 930: „Cum inter nonnullos viros scholasticos saepe contingat in dubium revocari, utrum pertinaciter affirmare, Redemptorem nostrum ac Dominum Iesum Christum eiusque Apostolos in speciali non habuisse aliqua, nec in communi etiam haereticum sit censendum“.

³⁶⁶ DENZINGER, 931: „Rursus in posterum pertinaciter affirmare, quod Redemptori nostro praedicto et eius Apostolis iis quae ipsos habuisse scriptura sacra testatur, nequaquam ius ipsis utendi competierit, nec illa vendendi seu donandi ius habuerint, aut ex ipsis alia acquirendi, quae tamen ipsos de praemissis fecisse scriptura sacra testatur [...] assertionem ipsam pertinacem de fratribus nostrorum consilio deinceps erroneam fore censendam merito ac haereticam declaramus“.

³⁶⁷ Srov. A. SCHÜTZ, *Die Apellationen Ludwigs des Bayern aus den Jahren 1323/24*, Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 80, 1972, 71-112; J. MIETHKE, *Kaiser und Papst im Spätmittelalter. Zu den Ausgleichsbemühungen zwischen Ludwig dem Bayern und der Kurie von Avignon*, Zeitschrift für historische Forschung 10, 1983, 421-446; A. TABARRONI, *Dalla propaganda alla teoria politica. Esempi di una dinamica nello scontro tra Giovanni XXII e Ludovico IV di Baviera*

V této době byl již Jan mnohými nahlížen jako Antikrist, který se měl v přepracovaných verzích Jáchymovy doktríny objevit před prolomením sedmé pečeti, kdy zastánci pravé chudoby reprezentovali Jáchymem předpovězené muže *restitutio*.

in *La propaganda politica nel Basso Medioevo*, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, Spoleto 2002, 289-313; R. LAMBERTINI, *Dalla propaganda alla teoria politica: esempi di una dinamica nello scontro tra Giovanni XXII e Ludovico IV di Baviera*, in *La propaganda politica nel Basso Medioevo*, 289-313; A. TABARRONI, *La povertà e la spada. A proposito dell'interpretazione di Luca 22*, 35-38 nella polemica francescana contro Giovanni XXII, in P. J. J. M. BAKKER, (ed.), *Chémins de la pensée médiévale. Mélanges Zénon Kaluza*, Turnhout, Brepols 2002, 617-652; A. TABARRONI – R. LAMBERTINI, *La concordia tra Niccolò III e Giovanni XXII in Fitzralph e Wyclif. Note su alcune reinterpretazioni della povertà francescana*, in M. T. BEONIO BROCCIERI FUMAGALLI – S. SIMONETTA (edd.), *John Wyclif. Logica politica teologia*, Firenze 2003, 3-22; R. LAMBERTINI, *Dalla propaganda alla teoria politica: esempi di una dinamica nello scontro tra Giovanni XXII e Ludovico IV di Baviera*, in *La propaganda politica nel Basso Medioevo*, CISAM, Spoleto 2002, 289-313; G. L. POTESTÀ, *Ubertino da Casale e la altissima paupertas, tra Giovanni XXII e Ludovico il Bavaro*, *Oliviana* 4, 2012, 1-44.

II. UBERTINO Z CASALE (1259 – 1329)

II.1. BIOGRAFIE

Ubertino z Casale se narodil v roce 1259 v Casale Monferrato v kraji Vercelli na severu Itálie.³⁶⁸ Ve čtrnácti letech vstoupil do minoritského řádu v konventu rodného města, kde se mu dostalo první duchovní formace.³⁶⁹ Určitý čas před studiem ve Francii pobýval v Grecciu u někdejšího generálního ministra řádu Jana z Parmy sesazeného pro svoji náklonnost k jáchymistickým dějinným výkladům. V roce 1274 byl řádem vyslán ke studiu filosofie do Paříže, kde setrval až do roku 1283. Informace o této fázi jeho života zůstávají zahaleny. Po návratu z Paříže působil v od roku 1285-1289 v ústavu generálního studia minoritů v Santa Croce ve Florencii, pověřen pravděpodobně funkcí lektora. Zde se v letech 1287-1289 setkával s Petrem Janem Olivim, s nímž navázal blízký vztah a jehož stoupencem byl až do konce svého života.³⁷⁰ Olivioho teologické pojetí dějin s důrazem na františkánskou chudobu jako základní evangelijní požadavek hluboce prosytilo Ubertinovo další směřování. Po ukončení lektorství ve Florencii zahájil patnáctileté kazatelské období v Toskánsku a Umbrii, během kterého se stal jedním z hlavních reprezentantů spirituálních františkánů

³⁶⁸ Některá životopisná data do roku 1305 Ubertino sdělil v prologu svého stěžejního díla *Arbor vitae crucifixae Iesu*, [= AV], ed. A. de BONETIS, Venetiis 1485 (anastatický přetisk: Torino 1961) Prologus, 4a-6b. Základní životopisný přehled k Ubertinovi představují práce F. CALLAEY, *L'idéalisme franciscain spirituel au XIV siècle. Ubertin de Casale*, Lovaine 1911; 6-15; A. MARTINI, *Ubertino da Casale alla Verna e la Verna nell'Arbor Vitae*, in *La Verna, contributi alla storia del santuario*, Studi e Documenti, Arezzo 1913, 195-207. Jejich závěry opakovali s drobnými obměnami četní autoři až do současnosti, srov. R. MANSELLI, *Ubertino da Casale*, in *Enciclopedia Dantesca*, V, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma 1976, 782-783; G. L. POTESÀ, *Un secolo di studi sull' „Arbor vitae“: Chiesa ed escatologia in Ubertino da Casale*, Collectanea Francescana 47, 1977, 217-267; G. L. POTESÀ, *Storia ed escatologia in Ubertino da Casale*, Università Cattolica del Sacro Cuore, Milano 1980, 21-24; G. L. POTESÀ, *Ideali di santità secondo Ubertino da Casale e Angelo Clareno*, in *Santi e santità nel secolo XIV. Atti del XV Convegno internazionale*, Perugia 1989, 109-115; M. DAMIATA, *Pietà e Storia nell'Arbor vitae di Ubertino da Casale*, Studi francescani, Firenze 1988, 9-21; C. M. MARTINEZ RUIZ, *De la dramatizacion de los acontecimientos de la Pascua a la cristologia. El cuarto libro del Arbor vitae crucifixae Iesu de Ubertino da Casale*, Pontificium Athenaeum Antonianum, Roma 2000. Ubertinovi byla k sedmistému výročí vydání *Arbor vitae* věnována konference, jejíž příspěvky vyšly v odborném periodiku *Studi francescani* 1-2, 2007, životopisná data shrnul D. SOLVI, *La figura storica di Ubertino da Casale. Temi e problemi della storiografia recente*, *Studi francescani* 1-2, 2007, 13-36. K prolínajícím tématům srov. bibliografii v kapitole I.5.

³⁶⁹ AV, Prologus., 4a: „...et ex decimo quarto anno vite mee sacratissimum ordinem per seraphicum virum Franciscum ab ipso Jesu mire institutum mirabiliter me adduxit a patre et matre ablatum“.

³⁷⁰ AV, Prologus, 4b: „Affuit et tunc cum predictis magistris practicis seraphice sapientie doctor speculativus et Christi vite defensor precipuus, Deo karissimus, frater Petrus Iohannes Olivi, qui nunc, ut spero, regnat in celis“.

v Itálii.³⁷¹ Seznámil se a zůstával v blízkém kontaktu s důležitými náboženskými osobnostmi, mezi něž patřily Markéta z Cortony, Angela z Foligna či Klára z Montefalca.³⁷² Právě jejich autorita zabránila, aby byl Ubertino zařazen mezi spirituální rebelanty řádu a vystaven kampani, která po nastoupení Bonifáce VIII. donutila mnohé františkány v čele s Angelem Clarenem opustit Itálii nebo se skrývat. Ubertino na sebe trvale upozorňoval radikálněji pojatou kritikou soudobých poměrů v církvi, které mohly splývat s myšlenkami hereticky orientovaných stoupenců Dolcinovy či Segarelliho sekty. I když Ubertino ve skutečnosti tyto ideje odsuzoval, musel se na příkaz Benedikta XI. podrobit výslechu v Římě, byl přinucen zanechat kazatelské činnosti a v roce 1304 se uchýlil do ticha poustevny hory Alverna.³⁷³ V poustevně Ubertino v roce 1305 napsal své hlavní dílo *Arbor Vitae crucifixae Jesu*.

Ubertino spis *Arbor* koncipoval jako pokračující dějiny od Ježíše Krista k Františkovi z Assisi, ke kterému ústila předchozí historie církve.³⁷⁴ V pěti rozsáhlých knihách Ubertino rozpracoval a přizpůsobil předchozí spisy františkánských teologů, aby potvrdil identitu a nastínil interpretativní východiska spirituálním františkánům. V prvních čtyřech knihách Ubertino často čerpal z děl Bonaventury, Dunse Scotta, pasáže prokládal mystickými líčeními ze spisů Angely z Foligna a Kláry z Montefalca.³⁷⁵ Dějinný rámec uzavřel pátou knihou, kterou komponoval jako částečný komentář Apokalypsy, jejíž vize o konci lidských dějin se měly v Ubertinově přítomnosti tajemně demonstrovat. V páté knize se Ubertino snažil následovníkům spirituálního odkazu Františka předeštit exegezi poslední knihy Písma zdůvodnění prožívaných strádání odkazy na bezprostřednost eschatologické obnovy církve. Před obnovou musí

³⁷¹ M. S. INNOCENTI, *Ubertino da Casale predicatore*, Studi francescani 1-2, 2007, 37-98.

³⁷² Srov. s bohatou bibliografií E. PASZTOR, *Donne e sante. Studi sulla religiosità femminile nel Medio Evo*, Edizioni Studium, Roma 2000, 197-274; 275-302.

³⁷³ Sám Ubertino sdělil: „Sub cuiusdam persecutionis titulo, predicationis imposito silentio ad solitudinis locum deductus sum sacrum, qui dicitur mons Alverne”, in AV, Prol., 5ab. Informoval též Angelo Clarena, který ve svém díle *Liber Chronicarum* častokrát o Ubertinovi hovořil, srov. *Liber Chronicarum sive tribulationum Ordinis Minorum di Frate Angelo Clarena* [= *Liber Chronicarum*], ed. G. BOCCALI, Edizioni Porziuncola, Assisi 1999, 648.

³⁷⁴ Ke struktuře *Arbor* G. ZACCAGNINI, *La spiritualità dell'Arbor Vitae Crucifixae Jesu di Ubertino Casale*, Studi francescani 1-2, 2007, 37-58.

³⁷⁵ G. L. POTESTÀ, *San Bonaventura nell'„Arbor vitae crucifixae Jesu“ di Ubertino da Casale*, in *San Bonaventura maestro di vita francescana e di sapienza cristiana*, Atti del Congresso Internazionale per il VII Centenario di San Bonaventura da Bagnoregio, I, Roma 1976, 187-196; G. L. POTESTÀ, *Cristo e la creazione in Ubertino da Casale*, Aevum 53, 1979, 230-244.

komunita spirituálů protrpět perzekuce symbolizované v apokalyptických reprezentantech zla, její utrpení ale bude odměněno vzkříšením a rozhojněním ideálu, pro který snáší příkoří. V páté knize Ubertino do značné míry přejal Jáchymovo a Olivioho dějinné pojetí, jehož pasáže z *Lectura super Apocalipsim* sice často přepisoval, ale zároveň je výrazně modifikoval.³⁷⁶ *Arbor* byl s největší pravděpodobností znám Dantovi, který na konci dvanáctého zpěvu Ráje v Božské komedii zmínil Casaleho vedle někdejšího generálního představeného Matěje z Aquasparty.³⁷⁷ Ubertinův *Arbor* měl v následujících generacích mimořádný vliv v komunitách fraticellů, býval podkladem prvních skladeb papežských proroctví zvaných *Vaticinia de Summis pontificibus* a velkého respektu si vydobyl v nově vzniklých rodinách františkánů konventuálů a kapucínů v 16. století.³⁷⁸

Když Ubertino ukončil pobyt na Alverně, byl přijat jako kaplan a důvěrník kardinála Napoleona Orsiniho, papežského legáta a ochránce spirituálních františkánů jmenovaného ještě papežem Celestinem V. v roce 1294.³⁷⁹ Mezi léty 1307-1308 v Arezzu působil v procesech proti hnutí svobodného ducha. A poté, co kardinál Orsini přesídlil v roce 1308 do Avignonu, následoval svého dobrodince i Ubertino. Zde byl povolán papežem Klementem V., aby vystupoval v roli zástupce spirituálů v komisi kardinálů zabývající se tématem chudoby, které rozdělovalo řád minoritů. Během konání koncilu ve Vienne, kdy komise dále pracovala, Ubertino napsal sérii menších traktátů o chudobě jako

³⁷⁶ R. MANSELLI, *Pietro di Giovanni Olivi ed Ubertino da Casale, (a proposito della Lectura in Apocalipsim e dell'Arbor vitae crucifixae Iesu)*, Studi medievali 2, 1965, 95-122; R. MANSELLI, *Pietro di Giovanni Olivi spirituale*, in *Chi erano gli Spirituali?*, Assisi 1976, 181-204; G. L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 260-261.

³⁷⁷ R. MANSELLI, *Dante e gli spirituali francescani*, in P. VIAN (ed.), *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo*, 636-367.

³⁷⁸ H. GRUNDMANN, *Die papstprophetien des Mittelalters*, in H. GRUNDMANN, *Ausgewählte Aufsätze, II: Joachim von Fiore*, MGH Schriften 25/2, Stuttgart 1977, 2, 14; B. TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 275-288; R. E. LERNER, *The prophetic manuscripts of the „Renaissance magus“ Pierleone of Spoleto*, in G. L. POTESTÀ (ed.), *Il profetismo gioachimita tra Quattrocento e Cinquecento, Centro internazionale di studi gioachimita*, Genova 1991, 97-116; H. MILLET – D. RIGAU, *Aux origines du succès des vaticinia de summis pontificibus*, in M. H. VICAIRE (ed.), *Fin du la monde et signes des temps. Visionaries et prophètes en France méridionale (fin XIIIe-début XVe siècles)*, Cahiers de Fanjeaux 27, Toulouse 1992, 129-156; G. MINOIS, *Storia dell'avvenire. Dai profeti alla futurologia*, Edizioni Dedalo, Bari 2007, 200. Pro překlad papežského proroctví *Scala Paradisi*, kterého se Ubertinovi dostalo od Angela Clarena v letech 1300-1305, srov. G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 315-323; G. L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 219-220; R. E. LERNER, *Gentile da Foligno interpreta la profezia Ve mundo*, in R. E. LERNER (ed.), *Scrutare il futuro. L'eredità di Gioacchino da Fiore alla fine del Medioevo*, Viella, Roma 2008, 181.

³⁷⁹ M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 176.

centrálním bodu františkánské spirituality vycházející ze schválené řehole a závěti zakladatele řádu.³⁸⁰ A právě Ubertinovy spisy tvořily základ pozic spirituálů, na které navazovaly formulace byly *Exivi de paradiso* vydané v závěrečné části koncilu.³⁸¹ Spolu s Anzelem Clarenem také usiloval o potvrzení *Pauperes eremite* dané Celestinem V. nebo alespoň o autonomii spirituálů.³⁸²

Volba Jana XXII. papežem a papežovy kroky proti všem náznakům rebelie ve františkánském řádu Ubertinův život radikálně proměnily. Většinovým řádem byl odsuzován pro svoji náklonnost k Olivimu a ke spirituálům. Nový papež mu nařídil vstoupit do benediktinského konventu v Gembloux, není ovšem známo, že by Ubertino práh konventu překročil.³⁸³ V letech dogmatického zápasu o pojetí Františkovy chudoby s Janem XXII. bránil spisem *Tractatus de altissima paupertate* pozice, že Kristus a apoštolové nic nevlastnili.³⁸⁴ Na základě obvinění Bonagrazia z Bergama v roce 1325 byl Ubertino nucen narychlo opustit Avignon.³⁸⁵ Ještě v témže roce jej papež Bulou *Cum Ubertinus* ze 16. září nařídil uvěznit jako „*vagabundus per mundum*“.³⁸⁶ Další osudy tohoto velkého muže zůstaly zastřeny. Pravděpodobně se uchýlil k Ludvíkovi Bavorskému, který byl v roce 1328 v Římě. Datum jeho smrti není známo, podle některých pozdějších spisů z prostředí fraticellů měl být jeho život kvůli obhajobě chudoby násilně ukončen.³⁸⁷ Je možné, že svůj život dožil v ústraní benediktinského konventu.³⁸⁸

³⁸⁰ S. MENACHE, *Clement V*, Cambridge University Press, New York 1998, 288-305; D. BURR, *The persecution of Peter Olivi*, 73-80.

³⁸¹ Seznam těchto menších spisů s jejich charakteristikou M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 179-194; G. L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 178-190.

³⁸² P. VIAN, *Angelo Clareno ed Ubertino da Casale: due itinerari nel confronto*, in *Angelo Clareno francescano*, Centro italiano di studi sull'alto Medioevo, Assisi 2007, 165-225.

³⁸³ A. MARTINI, *Ubertino da Casale*, 206; R. MANSELLI, *Ubertino da Casale*, 783.

³⁸⁴ G. L. POTESTÀ, *Ubertino da Casale e la altissima paupertas, tra Giovanni XXII e Ludovico il Bavaro*, *Oliviana* 4, 2012, 1-44.

³⁸⁵ E. L. WITTNEBEN, *Bonagratia von Bergamo: Franziskanerjurist und Wortführer seines Ordens im Streit mit Papst Johannes XXII.*, (*Studies in Medieval and Reformation Traditions*), Brill, Leiden-Boston 2003, 278-279.

³⁸⁶ BF, V, 292.

³⁸⁷ S touto zprávou přišel F. TOCCO, *Studi francescani*, Perrella, Napoli 1909, 516.

³⁸⁸ C. M. MARTINEZ RUIZ, *De la dramatizacion*, 312-313.

II.2. TEOLOGIE DĚJIN – HLAVNÍ KONCEPCE

Zmínky vztahující se k pojetí teologie univerzálních dějin a jejich smyslu najdeme v Ubertinově *Arbor* téměř ve všech knihách díla, ovšem ucelené podání s charakteristikami všech částí dějin nalezneme až na začátku páté knihy.³⁸⁹ Zde nám casalský spirituál vyložil dvě základní dějinná schémata, první založené na rozdělení celých dějin světa do tří *aetas* a druhé na sedmidílném členění do *status*, či sedmi *tempus* historie církve.³⁹⁰ Obě historické koncepce pochopitelně navazovaly na teologické rozpracování Jáchyma z Fiore. Návaznost byla ovšem silně zprostředkovaná. Ubertino se ve svém *Arbor* kalábrijského exegety mnohokrát dovolával a ctil jej jako „*vir illuminatus et sanctus et ad intellectum sexti temporis ecclesie specialissime illustratus*“.³⁹¹ Zároveň věděl o problematičnosti opatovy nauky, a tak čerpal nikoli přímo z textů spisů Jáchyma z Fiore, ale z přepracování Jáchymovy teologie uskutečněné provensálským teologem Petrem Janem Olivim v jeho *Lectura super Apocalipsim*.³⁹²

Oba systémy dějin, tří věků i sedmi stavů, byly v *Arbor* vzájemně provázány. Čistě schematicky lze zahrnout šest status sedmidílného konceptu do druhého věku reprezentovaného Synem. Sedmý náleží do třetího věku Ducha svatého. Toto dělení je pouze hrubým nástinem, neboť neřeší některé nuance týkající se *continuum* a *connexio* časové linie, kdy konce jednotlivých period zároveň tvoří počátek periody následující.³⁹³ Ubertino pro vysvětlení použil několik popisných obrazů, nejčastěji obraz stromu a sklizně. Při ilustraci časového kontinua pomocí stromu podtrhl, že existence stromu předpokládá kořeny, tedy zaměření do minulosti, ale i plody znamenající budoucnost:

³⁸⁹ Páté, závěrečné knize odpovídají pasáže AV, V, 409a-498b.

³⁹⁰ Oba dějinné modely doplňujeme příslušnými textovými citacemi v textu nebo v poznámce pod čarou. S ohledem na obsah další kapitoly II.3., která je hlubší sondou do problematiky, předestíráme nyní pouze základní a přehledné penzum charakteristik jednotlivých period.

³⁹¹ AV, V, 1, 415b; srov. dále např. AV, V, 1, 417a; V, 7, 455a, V, 8, 460a.

³⁹² Není účelem této části zabývat se textovou závislostí Ubertina na Olivim a s tím spojenými důsledky. Jednotlivé části *Lectura super apocalipsim* a *Arbor* detailně a schématicky porovnal R. MANSELLI, *La terza età*, in *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo*, 52-56, Manselliho srovnání z velké části zahrnul do své monografie i G. L. POTESTÀ, *Storia*, Nových aspektů si všiml P. VIAN, *Tempo escatologico e tempo della Chiesa: Pietro di Giovanni Olivi e i suoi censori*, in Id. (ed.), *Sentimento del tempo e periodizzazione della storia nel medioevo*, Centro italiano di studi sull'alto medioevo, Spoleto 2000, 137-174. Pro přímý vliv Jáchyma na Ubertina v otázce tří věků M. DAMIATA, *Pietà e storia*, 222.

³⁹³ Pro shrnutí této problematiky srov. M. DAMIATA, *Pietà e storia*, 231-235; M. DAMIATA, *Aspettando l'apocalisse*, 246-248.

„Nota quanta est connexio statuum corporis mystici quoniam semper primus status respectu sequentis se habet per modum seminis et sequens ad modum messis ut se invicem revereantur et diligant et in quolibet sit prerogativa sue virtutis unde et primus status se habet ad modum radicis, secundus ad modum fructus vel insertionis“.³⁹⁴

Jelikož je nemožné uvažovat o stromu bez kořenů, je rovněž nemožné uvažovat o sklizni bez předchozí setby. Žádný ze *status* či *aetas* nemá svůj základ v následujícím období, i když se vždy určitým způsobem vztahuje k periodě reprezentované Duchem svatým. Každá perioda má počátek i konec, každá obsahuje část předchozí, ale i zárodek pro budoucí:

„Nota ergo quod status conversionis ecclesie de gentibus [...] messis est respectu Veteris testamenti et seminarium respectu futuri status perfecte observantie evangelii in ecclesia reformata et conversione utriusque populi“.³⁹⁵

Tato propojenost period a jejich překrytí byla pro Ubertina z Casale velmi důležitá zvláště při popisech událostí, jež byly blízké jeho přítomnosti, zejména v líčeních o pronásledování, které naplňovaly eschatologické předpovědi Písma o příchodu Antikrista. Tehdy, vytvářeje si půdu pro výpověď o Antikristech šestého věku sdělil, že dva *status*, konkrétně pátý a šestý, se překrývaly již sto let:

„Oportet quod distinguamus diversa initia sexti status et ultima sexti quare in isto intermedio debuit procedere tentatio mistici Antichristi sicut in pleno statu sexti debet insurgere tempestas Antichristi aperti [...]. Sic iam per centum annos et usque ad devastationem ecclesie per Antichristum apertum currunt simul feces ecclesie et claritas novi status“.³⁹⁶

II.2.1. Tři *aetas*

Vhodnou a reprezentativní ukázkou textu, kde Ubertino spojil jáchymistické třídílné historické nahlížení a zároveň předvedl vlastní teologickou linii, představuje čtvrtá *nota* z první kapitoly páté knihy *Arbor*. Ubertino v textu výslovně nahlížel dějiny podle Trojice, kdy Starý Zákon vymezený událostmi židovského národa náležel Bohu Otci, Synu je vlastní Nový Zákon zahrnující dějiny národů, Duchu svatému budou odpovídat dějiny vycházející z obou Zákonů, kde se jak židé tak i všechny národy sjednotí v jednom ovčíně:

³⁹⁴ AV, III, 8, 182a.

³⁹⁵ AV, III, 8, 182b.

³⁹⁶ AV, V, 8, 459b; podobně AV, V,1, 410a: „In fine quinti status et initio VI recte dicitur Babylon meretrix condemnari et ille magnus terre motus fieri qui in apertione sexti signaculi est descriptus“.

„Tempus Patrum Christi et Veteris Testamenti magis representat Deum Patrem ut fecundum ad filium generandum. Ad hoc enim fuit tota lex et prophetia et totus prior Dei populus a Deo virtualiter fecundatus et singulariter electus et ordinatus ut Christum singulariter prederet promitteret prediceret conciperet et partuaret. Et sic status Veteris Testamenti appropriaretur Patri. Christus verus Deus homo et Dei Filius et hominis mundum renovans et redimens quo ad primum adventum in carnem dicitur sibi appropriare statum Novi Testamenti et sic status ecclesie de gentibus appropriatur Filio. Sancta vero et singularis principatio et solennizatio sanctissime sue vite et charitatis in scripturis ubique appropriatur Spiritui sancto a Patre et Filio procedenti et utrumque clarificanti“.³⁹⁷

Jak je patrné, až na závěrečné řádky citace Ubertino prakticky následoval Jáchymovu teologickou linii *appropriatio* jednotlivých epoch božskými osobami. Právě v poslední části ovšem Ubertino napověděl, jak vyřešil Jáchymovo problematické místo dějinného vývoje kvěku Ducha svatého, které mnozí teologové 13. století vnímali jako nedokonalost zbývajících dvou Božských osob Trojice. Ubertino, následuje Olivioho, tuto třetí plochu otupil poukazem na bytostně kristologický základ každého historického věku, který vylučoval, aby třetí věk Ducha svatého byl jakýmsi novým celkem překračujícím předchozí dvě *aetas*. Právě výše uvedený text čtvrté *nota* dále pokračuje konstatováním:

„Et ideo congrue representatur per subsequens tempus renovationis orbis per vitam Christi in quo prior populus Iudeorum quod fuerat filii et postquam suscepit Christum iam fere totus a Christi fide vera defecit et sub Antichristo peius deficiet restituatur et reunietur sub vitali et vivifico calore et lumine vite Christi per vivificum et unitivum eius Spiritum et Patris sui. Status vero eterne glorie tribus temporibus predictis succedens assimilatur unitati et essentie trium personarum quare ibi erit Deus omnia in omnibus et omnia unum in ipso. Ex hoc autem non intendimus personas divinas separare, nec ipsarum cultum, sed proprietatem et appropriationem temporum distinguere“.³⁹⁸

Ubertino tedy přitakal Jáchymovu pojetí dějin spásy na horizontu tří božských osob, ale nezdůraznil Božské osoby jako protagonisty jednotlivých věků. Nehovořil o překonání druhého věku kvalitativně novým obdobím, ale trval na tom, že Duch svatý obnoví evangelní život křesťanů a že obnoví životní příběh i zkušenost druhé božské Osoby. Tím nepoměr mezi božskými osobami výrazně umenšil. Vztah k Jáchymovu zdůraznění Ducha svatého Ubertino upřesnil ve čtvrté knize. Jáchym v trinitárním traktátu *Psalterium decem cordarum* tvrdil, že se v prvotní církvi o letnicích Duch svatý ještě celistvě nemanifestoval a že se toto plné vylití realizovalo až o letnicích eschatologických,

³⁹⁷ AV, V, 413b-414a. Pro míru závislosti Ubertinova *Arbor* na Olivioho *Lectura super Apocalipsim* srov. R. MANSELLI, *La terza età*, in *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo*, 52-56; převzal G. L. POTESTÀ, *Storia*, 69-72.

³⁹⁸ AV, V, 1, 414a.

v čase třetího status Ducha svatého.³⁹⁹ Ubertino v pětadvacáté kapitole čtvrté knihy rozebíral z různých pohledů působení Ducha svatého o letnicích, kdy apoštolové hovořili v jazycích a všichni byli v srdcích spojeni. Ubertino veden právě kristologickým akcentem upřesnil, že týž Duch svatý působí ve světě od letnic až po konec lidských dějin. Byl to tentýž Duch Krista, který zjevil jeho božskou podstatu, tentýž Duch, který v lidech způsobil Kristovo dílo:

„Sicut autem tunc in primitiva ecclesia dabatur Spiritus sanctus visibilibus signis predicantibus apostolis ceterisque discipulis, sic usque ad finem mundi benedictus Iesus eundem Spiritum membris suis inspirare non desinit secundum illam mensuram qua istos dum viveret in sui amoris et doloris portavit merito et tunc in sui fruitionis gaudio portat in illo beatitudinis regno. Totus enim influxus Spiritus sancti in nos ad hoc solum est, ut in nobis fecit in se. Nihil enim sumus nisi in eo.⁴⁰⁰

Obdobné stanovisko, že evangelní dokonalost bude plně realizována ve třetím status, Ubertino vyjádřil v páté knize, kde mimo jiné hovořil o částečném překrytí šestého status se třetím věkem:

„Idcirco statum perfectionis evangelice vite ostendit Spiritus sanctus apostolis non esse tunc temporis in multitudine transrundendum. Unde nec ipsi illum statum ecclesiis quas rexerunt imposuerunt servandum, sicut ipsi impositum a Christo acceperant et plenarie servaverunt. Nam hoc servabatur tertio generali statui totius mundi in quo singulariter representatur Spiritus sancti persona et apertioni sexti signaculi sive sexto statui ecclesie in quo erat danda ecclesie Christi vita et ad principium perfectionis vite Iesu quasi facto novo circulo et nove ecclesie initio redeundum ad primam“.⁴⁰¹

Mezi některými následovníky Jáchyma z Fiore se ustálilo přesvědčení, že tak jako věku Otce odpovídal Starý Zákon a věku Syna Zákon Nový, bude věku Ducha svatého korespondovat Zákon zcela nové kvality. Gerard z Borgo San Donnino vyvolal v roce 1254 skandál, když představil třetí zákon, *Evangelium aeternum*, které mělo překonávat nejasnosti Starého a Nového Zákona. Ubertino tuto možnost s odkazem na tři věky rezolutně odmítl. Opřel se o Jáchymův termín *concordia* a vysvětlil povahu třetího věku s jemu odpovídajícím zákonem jako realizaci shody, *concordia* Starého a Nového Zákona, jež se v čase Ducha svatého naplní:

³⁹⁹ *Psalterium*, II, 317-318.

⁴⁰⁰ AV, IV, 36, 369b. K Ubertinově modelaci Jáchymova textu G. L. POTESTÀ, *Storia*, 94-95.

⁴⁰¹ AV, V, 3, 422a. Podobná výpověď AV, V, 8, 458a.

„Primus dici potest status Veteris testamenti. Secundus Novi. Tertius declarationis concordie utriusque. Non enim sunt tria testamenta sed duo, tamen nova clarificatio intellectus tam novi quam veteris vocatur spiritus concordie utriusque“.⁴⁰²

A zdůraznil-li opat ze Silo praxi plného odkrytí a pochopení poselství Písma v čase třetího věku v termínu *spiritualis intellectus*, Ubertino v kontextu své doby a svého zápasu o františkánskou chudobu trval na ideálu *altissima paupertas*.⁴⁰³ Nehovořil o překročení ekonomie Syna dosud novým poznáním, ale o praktikování výsostné chudoby žité a odkázané Kristem a apoštolý, které budou plně pochopeny ve třetím věku:

„Et sicut Novum testamentum est porta veteris sic et hic status tertius paupertatis altissime porta est utriusque“.⁴⁰⁴

II.2.2. Sedm status

Vedle trojičného dělení univerzálních dějin Ubertino z Casale používal sedmidílné dělení, které vztáhl na dějiny církve od jejího založení Kristem až po druhý Kristův příchod spojený s finálním soudem. Jestliže v otázce tří věků Ubertino navazoval na Jáchymovu doktrínu, v tomto případě svým pojetím čerpal z nárysu sedmi status rozpracovaných v Olivioho Postile. Ubertino zahájil dějinné pojetí poukazem na počet sedmi *status*, jímž odpovídá sedm dnů stvoření, sedm velkých bitev Starého zákona, sedm svátostí a sedm duchovních fází, které musí křesťan podstoupit, aby dosáhl evangelijní dokonalosti. Následně metodologicky přikročil k problematice sedmi vizí z knihy Zjevení svatého Jana, přičemž takzvanými *nota* zdůrazňoval, že sedm apokalyptických vizí symbolizuje sedm stavů církve. Tázal se po vztahu a charakteristikách jednotlivých status, po rozdílech, po důvodech označení sedmi pečetí a sedmi polnic a zda je vůbec možné chápat výpovědi poslední knihy Bible doslovně. Pasáže několikrát proložil tvrzeními, že Apokalypsa je

⁴⁰² AV, III, 6, 169b. Srov. AV, III, 6, 621b: „Primus est status synagoge Iudeorum qui comprehendit quicquid fuit ante Christum. Secundus est gentium. Tertius conversionis Iudeorum et gentium in ovile dominicum“.

⁴⁰³ Pojetí chudoby u Ubertina vhodně shrnuto zde: B. G. SCOTT, *Franciscan Poverty as a Basis for the Reform of the Church in Ubertino Da Casale's Arbor Vitae Crucifixae Jesu*, in T. M. IZBICKI – CH. M. BELLITTO (edd.), *Reform and Renewal in the Middle Ages and the Renaissance*, Brill, Leiden 2000, 50-74,

⁴⁰⁴ AV, V, 12, 479b. Srov. interpretaci G. L. POTESTÀ, *Storia*, 171-173.

prorockou historickou knihou předznamenávající ve svých sedmi členěních postupné dějiny křesťanského lidu až po jejich završení.⁴⁰⁵

Podle Ubertina se **první status** vztahoval k období založení církve. Započal sesláním Ducha Svatého, v čase Kristova kázání v prostředí židovského národa nebo také se dnem sestoupení Ducha svatého o Letnicích.⁴⁰⁶ Protagonisty prvního času byli apoštolové a pastýři symbolizovaní autoritou Iva. V tomto prvním čase převládalo vůdcovství kněží a pastorační péče.⁴⁰⁷ Protivníka prvotní církve reprezentovalo židovské náboženství a povrchnost vyznání.⁴⁰⁸

Druhý status byl periodou, v níž se díky svědectví mučedníků církev a víra upevnila. Církev byla v této době symbolizovaná obětí teletem. Počátek druhého status se pro Ubertina započal Kristovým utrpením či též mučednickou smrtí Štěpána nebo pronásledováním za Nerona.⁴⁰⁹ Protivník se skrýval v modloslužbě pohanů.⁴¹⁰

Třetí status zahájili císař Konstantin či papež Silvestr nebo též Nicejský koncil, který vydal dekrety proti ariánské herezi, jež spolu s dalšími bludnými proudy atakovala církev.⁴¹¹ Ariovo učení a jiné hereze představovaly hlavní útočníky církve. Jakožto čas velkých učitelů a bojovníků proti věroučným odchylkám církve byl třetí status symbolizován člověkem obdařeným rozumem.⁴¹² Třetím obdobím započal čas trvalé negativní koexistence

⁴⁰⁵ Srov. např. výpověď AV, V, 1, 407a: „Hi autem septem status sub multis figuris multiformiter et multiplici repetitione describuntur [...] in Apocalypsi [...]. Nam secundus septem status eosdem septem principales visiones continet ille liber [...]. Unde et totum decursum ecclesie ab initio sui usque ad finem eterne glorie plene describit“. S ohledem na členění *Arbor*, kdy Ubertino rozložil charakteristiky jednotlivých status především do *nota*, by citování dlouhých pasáží přímo v textu tuto kapitolu učinilo nepřehlednou. Popisy jednotlivých status z více míst *Arbor* proto syntetizujeme a dokládáme je příslušnou citací v poznámce pod čarou.

⁴⁰⁶ AV, V, 1, 409b: „Primus status est foundationis primitive et principue in iudaismo ab apostolis facte [...] incipit a Spiritu sancti missione licet et alio modo ceperit a Christi predicatione et alio modo magis remoto ab ortu ipsius Iesu“.

⁴⁰⁷ AV, V, 1, 409a: „...primus apostolorum et pastorum leoni in auctoritate et constantia [...]. In primo eminet principatus prelationis et cura pastoralis“.

⁴⁰⁸ AV, V, 1, 410b: „Nam prima pugna fuit contra carnalem cerimoniam et intelligentiam iudeorum“.

⁴⁰⁹ AV, V, 1, 409b: „Secundus proprie cepit a persecutione facta sub Nerone quamvis et alio modo ceperit a lapidatione Stephani vel etiam a passione Christi“; 410a: „Secundus qui est martyrum vitulo in sacrificis mactato“.

⁴¹⁰ AV, V, 1, 410b: „Secunda contra idolatriam paganorum“.

⁴¹¹ AV, V, 1, 409b: „Secundus proprie cepit a tempore Constantini imperatoris ad fidem Christi conversi seu a tempore beati Silvestri seu a tempore Niceni concilii contra arrianam heresim celebrati“; 410b: „Tertia contra perfidiam arrianorum et ceterarum heresium“.

⁴¹² AV, V, 1, 410a: „Tertium doctorum et confessorum homini ratione predito“.

vyvolených se zavrženými v jedné církvi. Tento konflikt měl doprovázet dějiny církve až do jejich konce.⁴¹³

Čtvrtý status byl periodou poustevníků, časem Antonína i Pavla z Théb, prvního poustevníka, či podle svědectví Jáchyma z Fiore časem od císaře Justiniána.⁴¹⁴ Tito mistři života v samotě zazářili jako slunce a svým příkladem oslovili četné následovníky v rozličných končinách.⁴¹⁵ Byl též časem kontemplujících panen symbolizovaných orlicí.⁴¹⁶ Protivníky církve se stali Saracéni.⁴¹⁷

Pátý status započal v čase vlády Karla Velikého a měl trvat až do přítomnosti. Jednalo se o období nejprve žité mnichy i světským klérem ve vzájemné shodě rozlévané dále mezi věřící.⁴¹⁸ Protagonisté pátého věku horlivě a zbožně následovali řeholní svatost. *Status* reprezentoval trůn podpíraný čtyřmi zvířaty, z něhož vycházely jen spravedlivé a milosrdné výroky.⁴¹⁹ Pátý *status* představoval v porovnání s předchozími dlouhé období, neboť konverze různých národů, které se usídlily v Evropě, vyžadovala dlouhý čas.⁴²⁰ Závěr pátého *status* již neměl být svědkem prvotní harmonie a spravedlnosti, narušil ji protivník ze samotného křesťanského světa. Mnohost kléru způsobila jeho zesvětštění a zrazení původního ideálu apoštolské církve.⁴²¹ Církev a její reprezentanti napřáhli své jednání k přijímání poct a odměn, zakládali si na projevování úcty

⁴¹³ AV, V, 1, 410a: „...corpus reproborum continue in hac vita currit commixtum et confligens cum corpore electorum et correspondet per contrarium proportionalis exercitus reproborum“.

⁴¹⁴ AV, V, 1, 409a: „Quartus fuit anachoritice vite in solitudine viventis austerissime [...] Quartus cepit a tempore magni Anthoni seu a tempore Pauli primi heremite vel secundum Ioachim a tempore Iustiniani augusti sub quo habemus magna culta“.

⁴¹⁵ AV, V, 1, 418b: „In quarto vero fulserunt anachorite [...] quasi luminaria celi ecclesie quorum patres fuerunt sicut sol multitudo vero sicut suis solitarie fixe“.

⁴¹⁶ AV, V, 1, 410a: „Quartus virginum seu contemplatiuorum aquile“.

⁴¹⁷ AV, V, 1, 419b: „...correspondet vastatio Saracenorum“.

⁴¹⁸ AV, V, 1, 409b: „Quintus vero proprie cepit a tempore Caroli magni“; AV, V, 1, 410a: „In quinto vero tempore quo ad eius principium fuerunt spiritualiores monachi velut aves volantes, clerici vero commixti gentibus fuerunt quasi pisces in aquis“.

⁴¹⁹ AV, V, 1, 410a: „In quinto iusti zelatores et pii regularis sanctimonie [...]. Quintus assimilatus sedi generali a quattuor animalibus sustentate a qua dicuntur manare iudicia iustitie et misericordie“.

⁴²⁰ AV, V, 1, 417a: „...parum duravit propter malitiam illarum regionum in quibus visus est floruisse ad horam“; 417b: „Quintus vero status pluribus ex causis debuit esse longus. Prima est quia eius condescensio nostre infirmitati proportionabilis potuit in multitudine perdurare. Secunda quia in ipso debuit terminari tempus plenitudinis gentium prout distinguit a tempore conversionis Iudeorum inter que debuit esse grandis evacuatio veterum carnalitatium ex uniti remissione nascentium et hoc per grande iudicium punitium“.

⁴²¹ AV, V, 1, 419b: „Circa finem quinti sub quo per meretricium Babylonis spiritus tenetur omnino captivus“.

od ostatních a oproti minulosti vlastní moc povýšili nad onu svěřenou knížatům a králům.⁴²² Spolu s růstem moci církev velmi zbohatla, což by samo o sobě nebylo zlé, kdyby bohatství sloužilo k šíření evangelia a ideálu chudoby. Bohatství však způsobilo ochladnutí církve v jejím povolání šířit evangelium i být skromnou.⁴²³ Konec pátého *status*, který je zároveň počátkem šestého, naplnil Janův apokalyptický text o kobyilkách (Zj 9, 3), které v nehodném kléru laxností a svým pokryteckým jednáním duchovně zabíjejí pravdu.⁴²⁴ Události na závěr tohoto *status*, kdy Kristův odkaz podstoupil duchovní ukřižování, předznamenalo události šestého *status*, v němž zlo mělo získat konkrétní podobu.⁴²⁵

Šestý *status* měl obnovit život církve podle evangelia, mnozí zavrhlí jakékoli vlastnictví majetku a starost o světské záležitosti.⁴²⁶ Zdroj oživení církve vzešel ze serafínského muže Františka z Assisi, v něm byl šestý věk zahájen, v něm se ohlásila výheň lásky, která vedla k odsouzení babylonské nevěstky.⁴²⁷ František přišel, aby obnovil v sobě i v nově založeném společenství menších bratří Ježíše Krista.⁴²⁸ Ubertino z Casale se odvolal na exegezi pasáže Zj 7, 2 učiněnou Jáchymem z Fiore a nazval Františka obnovitelem Kristova života:

„...patet, quod illuminatio data Ioachim dicit in principio sexti status unum angeli virum mundo dari, quem Christus per concordiam respicit, quare vite Christi renovator singulariter apparebit“.⁴²⁹

Skutečnost, že František naprosto nově a odlišně zdůraznil pravdy zanechané Kristem v evangeliu, z něj učinila nositele označení *alter Christus*. Aby

⁴²² AV, V, 2, 420b: „Quintus status ecclesie fuit zelative correptionis et pie condenscionis multiplicatis temporalibus in ecclesia largiflua devotione fidelium et ipsa ecclesia multo sublimius quam prius super omnes reges et principes triumphaliter exaltata“.

⁴²³ AV, V, 2, 420b.

⁴²⁴ AV, V, 7, 456b: „Nam in spiritualibus possunt illos quidem qui non habent vigorem illuminate fidei cruciare per formidinem suarum sententiarum, sed nequaquam occidere, quia talibus a vero cultu Dei“.

⁴²⁵ AV, V, 7, 456b: „Et nota quod quinque menses forte significant quod in fine quinti status erat Christi spiritus crucifigendus quasi quinque plagis in veracibus imitatoribus suis ut vere possent dici manibus et pedibus et latere vulnerati“.

⁴²⁶ AV, V, 1, 409b: „...renovationis evangelice vite [...] sub pauperibus voluntariis nihil possidentibus in hac vita“.

⁴²⁷ AV, V, 1, 409b-410a: „Sextus vero iniciatus est a tempore seraphici viri Francisci plenius tamen apparebit in damnatione Babylonis meretricis“.

⁴²⁸ AV, V, 3, 421b-422a: „Nam totum studium eius publicum et privatum ad hoc tendebat, ut Christi vestigia operta et oblivioni tradita in se et in aliis renovaret et istud fuit singulare privilegium istius benedicti Francisci, quo vitam Iesu primum meruit universaliter et sollicite in statu communi et durabili ordinis sui ecclesie sancte dare“.

⁴²⁹ AV, V, 3, 422a.

Ubertino zdůraznil tuto kristologickou Františkovu funkci, poukázal na několik paralel mezi nazaretským mužem a assiským světce. Kristus byl představen východním mudrcům po třinácti dnech od narození, podobně Františkovo pojetí evangelní chudoby bylo odkryto světu po třinácti stoletích.⁴³⁰ Nejdokonalejší připodobnění Kristu pak Františkovi dosvědčila jeho stigmata.⁴³¹ Tím byla ovšem pozitivnost šestého věku vyčerpána, neboť pozemský osud Františkova učení šel k obdobnému naplnění jako ten Kristův. František totiž ve své ryzosti popudil věčného nepřítele a především na něj poukázal. Tím sice ohlásil jeho konečné odsouzení, zároveň ale zahájil bolestivou etapu pro sebe i své následovníky.

Proces se započal ještě za Františkova života, kdy se generálním představeným řádu stal bratr Eliáš a předznamenal budoucí konflikt mezi konventuály a spirituály. Ubertino na řádcích třetí kapitoly páté knihy *Arbor* kritizoval odklon minoritů od Františkova zdůraznění chudoby jako základního prvku života bratří.⁴³² Prostřednictvím odkazů na Františkova slova kritizoval popření zakladatelovy vůle být neinstytucionalizovaným alternativním společenstvím ve světě, které mělo být neklerikální a zároveň vzdáleno každé formě moci i privilegií.⁴³³ Ubertino nesouhlasil s přestupky proti řeholi ve způsobu používání oděvu, kritizoval horlivost bratří pro vědu a vlastnění knih, zatímco horlivost pro duchovní život uvádala.⁴³⁴ Bula *Quo elongati* Řehoře IX. učinila Františkův testament prakticky nezávazným. Ubertino odsoudil snahy přizpůsobit řeholi současnosti, jak se událo v případě buly *Exiit qui seminat* v roce 1279.⁴³⁵ Praxe *usus pauper*, líčil Ubertino, a Františkova obnova definovaná v jeto závěti i řeholi pomalu vymíraly, staly se místem modifikací a

⁴³⁰ AV, II, 7, 129b-130a.

⁴³¹ Totální zpodobnění Františka s Kristem na základě stigmat představují pasáže AV, V, 4, 434b-437a. K Ubertinovu možnému následování dominikána Jakuba z Varazze srov. A. MARTINI, *Ubertino da Casale alla Verna e la Verna nell'Arbor Vitae*, La Verna, contributi alla storia del santuario 11, Studi e Documenti, Arezzo, 1913, 215-230. Obecně M. DAMIATA, *La Verna e le stigmati nell'Arbor vitae di Ubertino da Casale. Significato della Verna per la spiritualità francescana*, Studi francescani 85, 1988, 225-247; M. DAMIATA, *Meditazioni alla Verna di Ubertino da Casale, Introduzione e Testi*, Studi francescani 90, 1993, 5-61; M. ZACCAGNINI, *La spiritualità dell'Arbor*, 94-97.

⁴³² AV, V, 3, 427a; srov. AV, V, 7, 458a - 458b: „...alii vero [...] dicunt usum pauperem et artum debitis circumstantiis regulatum [...] non cadere sub voto [...] contrarium asserentes quasi hereticos condemnare nituntur [...] paupertas non est virtus“.

⁴³³ AV, V, 3, 424b.

⁴³⁴ AV, V, 3, 428ab.

⁴³⁵ AV, V, 3, 429a.

přídavků, které zcela popřely jeho úmysl.⁴³⁶ František tento úpadek předpověděl a předpověděl rovněž věrné, kteří v jeho duchu zachovají drahocenný poklad svěřený Kristem.

V otázce datace blízkosti kulminace antikristovské síly šestého věku se Ubertino pohyboval v mezích svého pojetí o *connexio* jednotlivých *status*, nyní pátého a šestého, překrývajících se v průběhu téměř celého třináctého století.⁴³⁷ Ubertino předložil dva letopočty, po nichž se dějiny zřetelně nachýlily ke scénáři z popisu biblických béd na konci dějin. První, v rozpravě o možných počátcích šestého věku, se opíral o exegezi textu Zj 12, 6 týkající se období 1260 dnů vyhnanství ženy na poušti. S poukazem na Jáchyma z Fiore Ubertino tuto numerickou hodnotu spojil s rokem 1260 a označil jej jako rok konce římské církve, tedy babylonské nevěstky.⁴³⁸ Druhý letopočet reprezentoval rok abdikace papeže Celestina V. v roce 1294.⁴³⁹ Rozmezí let 1260-1294 umožnilo Ubertinovi stanovit období, ve kterém se měl pátý věk vyčerpat, šestý věk naplno rozvinout svoji aktivitu a umožnit upřesnění jednotlivých prvků scénáře konce stávajícího uspořádání světa. Samostatnost šestého věku vyvrcholila dvojným vystoupením personifikovaného zla – Antikrista. V první fázi vystoupil Antikrist zvaný mystický, ve druhé fázi měla být církev vystavena perzekuci Antikrista reálného.⁴⁴⁰ Po porážce mystického Antikrista do příchodu Antikrista skutečného mělo nastat přechodné období klidu nerušené pronásledováním a určené k načerpání sil pro zápas s druhým Antikristem. Ubertino z Casale toto období nazval „*clarificatio sexti status*“. Měl v něm převažovat ideál evangelia i františkánské chudoby. Mělo být časem hojných, avšak nikoli ještě zcela plně

⁴³⁶ AV, V, 3, 432a.

⁴³⁷ AV, V, 8, 459b: „Oportet quod distinguamus diversa initia sexti status et ultima sexti quare in isto intermedio debuit procedere tentatio mystici Antichristi sicut in pleno statu sexti debet insurgere tempestas Antichristi aperti [...]. Sic iam per centum annos et usque ad devastationem ecclesie per Antichristum apertum currunt simul feces ecclesie et claritas novi status“.

⁴³⁸ AV, 5, 461a: „Notabilis ergo finis istius mansionis videtur signari in fine MCCLXX annorum ab hoc termino, ut tunc videatur hec mansio interrumpi, quo ad regiminis Romane ecclesie veritatem“.

⁴³⁹ AV, 5, 460b: „In fine autem XIII saeculi ab incarnatione Christi MCCLXXX annis transactis, quod sunt ab eius passione et morte et ascensu ad celos et missione Spiritus sancti recte predictus numerus mulieris, in quo tempore ipsa mulier in Apocalipsis est fundata, completus est predictus numerus quod mulieri attribuitur CXII. Et tunc illa horrenda novitas reiectionis Celestini pape et usurpatoris successoris super ecclesiam est adducta“, Ubertino zde hovoří o 1283 letech od Kristova vtělení, rozdíl let do Celestinovy rezignace nspecifikuje.

⁴⁴⁰ AV, V, 1, 410b: „Sexta contra pestem Antichristi et suorum sequatium [...] vel si sexta dividas in duas quarum prima est Antichristi mystici, secunda vero Antichristi proprii“.

zakoušených milostí sedmého *status* neboli třetího věku Ducha svatého. Příčinou projasnění se mělo stát Kristovo *intermedia resurrectio*, částečný sabatický věk, jakožto předobraz *resurrectio plenaria* a plného sabatického věku. Údobí oddechu by skončilo s příchodem Antikrista skutečného, velkého. Porážka tohoto protivníka ohlásí konec šestého *status* a nastolení *status* sedmého, plně sabatického, třetího věku.⁴⁴¹

Sedmý *status* tedy zahájí porážka druhého Antikrista. Ubertino sdělil, že „*poslední status, začne se zabitím onoho Antikrista, jehož přijali židé*“.⁴⁴² Objeví se silný anděl zmíněný ve Zj 18, 1-2, který oznámí pád Babylonu, nevěstky. Bude to jiný silný anděl než onen reprezentující Františka. Ubertino předpověděl v této figuře andělského papeže, ale téma nerozvedl.⁴⁴³ Bez zvláštního objasnění pak k této postavě Ubertino kladl i událost uvěznění Satana ze Zj 20, 2 do období po smrti Antikrista, tedy do počátku sedmého *status*. Satanovo uvěznění mající trvat tisíc let určí trvání periody, v níž obnovená církev ponese všechny plody kristologického času žitého v duchu Františkova ideálu. Chudoba – *altissima paupertas*, tolik popírána v minulosti, bude hlavní charakteristikou sedmého věku, v němž bude plně pochopen evangelijní princip z Kristovy doby. Vlastnictví bude společné.⁴⁴⁴ Ubertinova nová církev bude plnou realizací dříve utlačovaných principů. Bude obdobím aktivního prožívání, nikoli blaženého patření, ne však zcela zbavena některých projevů nedokonalosti pramenící ze svobody lidské volby. Ubertino důvody absence úplné dokonalosti nespécifikoval. Díky plnému pochopení Písem, plné *concordia* předchozích dvou období symbolizované v přilnutí k dokonalé chudobě, bude podoba církve v onom třetím věku, sedmém *status*, proměněna. Nikoliv ale ve smyslu destrukce

⁴⁴¹ AV, V, 10, 473b: „...sicut in proprio corpore duabus noctibus iacuit in sepulchro [...]. Sic in corpore suo mistico quasi duabus noctibus videtur subiacere mortis imperio dum sub mistico Antichristo quasi sub prima nocte et postmodum sub aperto quasi sub secunda nocte [...] he sunt due noctes horrende, Antichristus mysticus et apertus in quorum medio evangelicis viris relinquatur sabbatismus in quo Christi Iesu clarificata paupertas illius possit superare insultus“.

⁴⁴² AV, V, 1, 410a.

⁴⁴³ AV, V, 11, 476b: „Vidi alium angelum descendentem de celo habentem potestatem magnam et terra illuminata est a gloria eius per hunc intelligitur ordo doctorum predicantium casum iam factum, qui utique est alius ab illis qui casum iam factum, qui utique est alius ab illis, qui casum predicaverunt futurum. Et forte iste angelus erit idem summus pontifex, de quo supra est dictum vel alius eius successor“.

⁴⁴⁴ AV, V, 12, 12, 480b-481a.

dřívějších církevních struktur. Ty v jisté podobě přetrvají, ovšem díky v Duchu oživeném Kristovu životu budou složky církve sloužit svému poslání.⁴⁴⁵

Sedmý věk nemá být věčností, má svůj počátek a konec a jako takový bude jeho závěr opět ve znamení manifestace zla. Satan totiž po určeném čase znovu vystoupí a bytostný odpůrce Boha zjeví svou sílu v předpovězeném Gogovi a Magogovi. Tehdy naposledy v čase sestoupí Kristus se svým soudem, definitivně odstraní zlo a zahájí věčné království Otce, Syna a Ducha svatého, Nový Jeruzalém.

⁴⁴⁵ AV, V, 2, 420b. K sociální rovnosti v sedmém věku u Ubertina srov. poznámky B. TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 269-270.

II.3. V ČASE, KTERÝ ZBÝVÁ

V době dokončení poslední knihy *Arbor* v roce 1305 Ubertino sdělil, že jeho nynější čas je časem velmi blízkého míru, v němž bude obnovena církev.⁴⁴⁶ Jak bylo uvedeno, tento již brzy realizovaný čas částečného vzkříšení a pokoje Ubertino definoval formulací „*clarificatio sexti status*“. Napovídalo by tomu i Casaleho hodnocení soudobého pontifikátu Klementa V., v němž se jasně zračí ještě nelichotivé hodnocení přítomnosti.⁴⁴⁷ Časový odstup od pontifikátu Bonifáce VIII. a Benedikta XI. Ubertinovi umožnil výpovědi, které nedávnou minulost i vyhlídky na budoucnost líčily v nebyvale dynamických souvislostech konce pátého a počátku šestého *status*. Má proto význam šířeji analyzovat události, které přivedly Ubertina k formulacím v páté knize *Arbor* a kterým jsme ve schematickém náčrtu sedmi *status* nevěnovali pozornost. Téma posla *restitutio* bude vhodněji zdůrazněno a reprezentováno.

II.3.1. Nepřítel

V části popisující sedm jednotlivých *status* jsme uvedli reprezentaci protivníků, jež měla církvi škodit a podílet se na pronásledování. V rámci našeho uvažování není důležité znovu zopakovat všechny odpůrce pravé víry, ale soustředit se na agresory šesté periody, o nichž Casale uvažoval jako o těch, kteří výslovně souvisí s jeho prožívanou dobou. V první kapitole páté knihy Ubertino sdělil, že šestá perioda je rozdělena do dvou částí podle útoků Antikrista:

„Sexta dividas in duas quarum prima est Antichristi mistici, secunda vero Antichristi proprii“.⁴⁴⁸

V citovaném textu Ubertino hovořil o dvou protivnících, Antikristu mystickém a Antikristu skutečném či reálném. Teologické zpracování obou figur Ubertino přejal od Olivioho. Olivio vedle zřejmé návaznosti na opata z Fiore upravoval i soudobé úvahy vyjádřené například Gerardovým *Evangelium aeternum*.⁴⁴⁹ Jáchym oproti předchozím teologům zdůraznil dva Antikristy

⁴⁴⁶ AV, V, 9, 471b: „Exponendo autem pro hac renovatione que nunc instat“.

⁴⁴⁷ AV, V, 8, 467: „Quia rigor mee iustitie permittit ad hec grava mala oriri sub continuatione prioris malitie, et fiet unum grande malum isti ecclesie de terra longinqua“. *De terra longinqua* označuje gaskoňský původ Klementa V.

⁴⁴⁸ AV, V, 1, 410b.

⁴⁴⁹ Srov. protokol z roku 1255 z Anagni, který odsoudil *Evangelium aeternum* Gerarda z Borgo San Donnino publikovaný H. DENIFLE, *Das Evangelium aeternum und die Commission zu Anagni*, ALKG, I, 1885, 120: „Notandum est [...], quod ille Joachim ponit duos Antichristos sollempnes,

v šesté periodě, prvního v Saladinovi a druhého v dosud neznámém reprezentantovi. Olivi ve svém spise *Lectura super Apocalipsim* hovořil o Antikristu mystickém – *Antichristus mysticus* a Antikristu velkém – *Antichristus magnus*.⁴⁵⁰ Mystický Antikrist vystoupil před vyjevením velkého Antikrista, připravil velkému jeho příchod. Mystický Antikrist, jakožto reprezentant tělesné církve, Babylonu, představuje protivníka v šesté periodě církve a z konce druhého věku, který se snaží všemi prostředky potlačit zastánce i obránce ryzího evangelního života, který byl oživen příchodem Františka z Assisi. Pro jeho charakteristiku čerpal především z exegeze 13. kapitoly Janovy Apokalypsy hovořící o šelmě vystupující z moře a ze země.⁴⁵¹ Z vět použitých Olivim bylo možné vyvodit, že mystickým pronásledovatelem bude reálná historická postava, ať už světská nebo duchovní. Ovšem, tak jako na mnoha místech svých spisů, Olivi zůstával opatrný a svým teologickým dedukcím nepřihradil konkrétní naplnění v určité

quorum unus venturus est in fine secundi status, et hic est de quo dicitur Apocal. XVII, ubi loquitur de septem capitibus bestie portantis mulierem dicens: VII capita montes sunt super quos mulier sedet, et VII reges sunt; quinque ceciderunt, unus est, et alius nondum venit, et cum venerit oportet eum breve tempus manere. Alius autem Antichristus in fine tertii status, qui cognominatur Gog, de quo Apoc. XX. et Ezechiel XXXVIII". Celý text protokolu je na stranách 99-142.

⁴⁵⁰ Podobně se vyjádřil již ve spise o vlastnictví, srov. *Quaestio de possessionibus procuratoribus commissis pro fratrum necessitatibus*, edd. D. BURR – D. FLOOD, *Franciscan Studies* 40, 1980, 47: „Ex praedictis autem potes perpendere quod hic modus et inventor ipsius est praecursor Antichristi et mysticus Antichristus. Sicut enim in prima questione de paupertate aliquantulum monstravi, nihil ita parat viam Antichristo novissimo sicut destructio altissime paupertatis“. Zatím nejcelistvější zpracování tématu s charakteristikami a s komparacemi obou teologů R. MANSELLI, La „*Lectura super Apocalipsim*“, 223-235; R. MANSELLI, *La terza età, „Babylon“ e l'Anticristo mistico (a proposito di Pietro di Giovanni Olivi)*, in *Da Gioacchino da Fiore*, 155-183; R. MANSELLI, *L'Anticristo mistico, Pietro di Giovanni Olivi, Ubertino da Casale e i papi del loro tempo*, in *Da Gioacchino da Fiore*, 469-490; zajímavě též D. BURR, *Olivi e la povertà francescana*, 177. Dále srov. M. BARTOLI, *Sentimento escatologico in Pietro di Giovanni Olivi*, in *Attese escatologiche dei secoli XII-XIV. Dall'età dello spirito al „Pastor Angelicus“*, Edizioni Libreria Colacchi, L'Aquila 2004, 163-178; Manselliho závěry syntetizoval G. L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 142-164; Manselliho přejal a velmi podnětná upřesnění doplnil M. DAMIATA, *Pietà e storia*, 261-308; srov. také M. REEVES, *The Influence of Prophecy*, 198-199.

⁴⁵¹ LSA, 352: „Attamen sciendum quod ubicumque in hoc libro agitur de Antichristo magno, implicatur ibi more prophético tempus mistici Antichristi precurentis illum magnum. Et secundum hoc per bestiam ascendentem de mari significatur hic bestialis vita et plebs carnalium et secularium christianorum, que a fine quarti temporis et circa multa habuit capita carnalium principium et prelatorum quasi iam per DC annos. Et in hoc sexto centenariorum per evangelicum statum Francisci fuit unum caput eius quasi occisum. Quanto enim altius et latius evangelica paupertas et perfectio imprimatur et magnificatur in ecclesia Christi, sed iam hoc caput fere extinctum nimium reviviscit, ita ut carnales Christiani admirentur et sequantur terrenam et carnalem gloriam eius“.

osobě.⁴⁵² Ubertino přijal hlavní rysy antikristologické determinace učiněné provensálským mistrem, jen vystoupení mystického Antikrista kladl do doby přechodu mezi pátým a šestým *status*.⁴⁵³ Ubertino ovšem Olivioho zcela překročil v konkrétní identifikaci mystického Antikrista s osobami své doby.⁴⁵⁴

Antikristovskou analýzu Ubertino předestřel v páté knize Arbor. Látku představil exegezí několika částí Apokalypsy, především exegezí 9. kapitoly o andělovi z propasti a exegezí 13. kapitoly o šelmě z moře a šelmě ze země. Janovy apokalyptické vize Ubertino vztáhl na konkrétní přítomné události a jednotlivce. Jejich jména ale nejprve naznačoval.

Ubertino z Casale vstoupil do problematiky s jistým časovým upřesněním, kdy navzdory překrytí páté a šesté periody církve chtěl zdůraznit, že čas třetího věku je již opravdu blízko a s ním i události zla spojené s koncem druhého. Začal exegezí biblického textu Zj 9, 1-11 popisující vystoupení anděla z propasti, jehož hebrejské jméno „Abaddon“, řecké „Apollyon“ a „Ničitel“ z latinského překladu

⁴⁵² LSA, 654: „Quidam autem, ex pluribus que Ioachim de Frederico secundo et eius semine scripsit et ex quibusdam que beatus Franciscus secrete fratri Leoni et quibusdam aliis sociis suis revelasse fertur, opinantur quod Fredericus prefatus cum suo semine sit respectu huius temporis quasi caput occisum, et quod tempore mystici Antichristi ita reviviscat in aliquo de semine eius ut non solum Romanum imperium sed etiam, Francis ab ipso devictis, obtineat regnum Franchorum. Quinque ceteris regibus christianorum sibi coherentibus, statuet in pseudopapam quendam falsum religiosum, qui contra regulam evangelicam excogitabit et faciet dispensationem dolosam promovens in episcopos professores regule prefate sibi consentientes, et exinde expellens clericos et priores episcopos qui semini Frederici et specialiter illi imperatori et sibi et suo statui fuerant adversati, ac per consequens omnes qui regulam predictam ad purum et plene voluerint observare et defensare. Prefatum autem cleri et regni Francie casum et aliquem alium illi annexum vel previum dicunt designari per terremotum in initio apertionis sexti sigilli tactum, quamvis etiam preter hoc designet spiritalem subversionem et execationem fere totius ecclesie tunc fiendam. Quid autem horum erit vel non erit, dispensationi divine censeo relinquendum. Addunt etiam predicti quod tunc in parte implebitur illud Apostoli ad Thessalonicenses II° (2 Th 2, 3), scilicet nisi venerit discessio primum. Dicunt enim quod tunc fere omnes discedent ab obedientia veri pape et sequentur illum pseudopapam, qui quidem erit pseudo quia heretico modo errabit contra veritatem evangelice paupertatis et perfectionis, et quia forte ultra hoc non erit canonicus electus sed scismaticus introductus“. S tvrzením, že Olivio označoval Bonifáce jako Antikrista a pseudopapeže přišel L. HÖDL, *Die Lehre des Petrus Johannis Olivi, OFM, von der Universalgewalt des Papstes: eine dogmengeschichtliche Abhandlung auf Grund von edierten und unedierten Texten*, M. Hueber, München 1958, 24-25. Hödelův názor neměl silnější oporu v textech Olivioho a jako takový byl rychle překonán.

⁴⁵³ AV, V, 7, 457b: „Licet autem abundaverit heresis circa finem quinti status in cuius finem tentatio mystici Antichristi qui est persecutor et preparator vie illius magni et aperti per quem debet fieri, ut in septima visione dicitur iudicium meretricis quod tamen fundamentum eius illius tam mystici quam aperti non debeant esse principaliter de erroribus manichei satis patet“.

⁴⁵⁴ Jeden z mnoha příkladů rozdílnosti v chápání Antikrista představuje figura krále Heroda. Zatímco Jáchym chápal Heroda jako Antikrista a Archelaa jako jeho služebník, Olivio interpretoval Heroda jako d'ábla. Pro Ubertina Herodes jednoduše reprezentoval luxus tělesné církve, který vzdaloval věřící od církve. K tématu odlišnosti pojetí Antikrista u Ubertina oproti Olivimu srov. D. BURR, *Olivi e la povertà francescana*, 177.

charakterizovalo protivníka. Anděl z propasti vládne kobyilkám, které mají škodit lidstvu:

„Ideo contra hoc subdit quod habebant super se regem angelum abyssi, cui nomen hebraice Abaddon grece autem Apolion et latine habens nomen Exterminans. Hoc ultimum dicunt aliquid addidisse latinum interpretem quia liber in greco est scriptus. Ideo autem nomen hebraice et grece traditur ut ostenderetur quod omnium malorum de omnibus nationibus hic talis est princeps vel per excellentiam malitie vel per immensitatem potentie vel universitatem. Possumus autem cum hoc dicere quod non est inconveniens quod Spiritus sanctus per os Ioannis istud expressit in lingua latina cum ipse bene sciret quod quintus status ecclesie ad latinam magis pertineret ecclesiam et tales locuste cum rege suo hanc principaliter devastarent licet autem per angelum abyssi universaliter possit intelligi diabolus tamen cum hoc videtur mihi quod hic angelus abyssi vocetur ille qui per abyssalem malitiam demonum et illorum procuracionem malignam et suiipsius ambitiosam astutiam que in omni malo erat inabyssata ad gradum summi pontificii non canonicè sed fraudulenter ascendit quem sic tyrannice usurpavit ut supra quam credi posset universaliter contrastaret. Qui fuerunt in gemitibus preteriti temporis sciunt quod proprie additum est: et latine habens nomen Exterminans. Nam licet in multitudine locustarum sint diverse proprietates male predictæ a diversis malis locustis diversimode participatæ si quis subtiliter oculos mentis aperiat et omnes modos et actus vite et regiminis huius exterminationis diligenter examinet videbit omnes tanquam in malorum principe cuniri ut merito dicatur angelus abyssi et rex huius pessime vastitatis”.⁴⁵⁵

V textu, který dal na srozuměnou, kdo reprezentuje vládce kobyilek, nebylo vysloveno přímé spojení s konkrétní postavou, přesto formulace „*que in omni malo erat inabyssata*” označovala Bonifáce VIII. On je andělem z propasti ovládajícím kobyilky, protože byl zvolen propastným klamem. Navíc prohlašoval, že učí evangelium a dodržuje zákony, přitom pronásledoval horlitele a kazatele evangelia.⁴⁵⁶ Všechny různorodé negativní vlastnosti kobyilek tedy měly poukázat na splet' sil, kterou jejich vůdce využíval.

Po této kratší exegetické ukázce mající ozřejmit, v kom se naplnila předzvěst anděla z propasti, Casale přistoupil k dalšímu textu Apokalypsy, a sice ke třinácté kapitole, kde prorok předpověděl vystoupení šelmy z moře. Aby potvrdil naplnění eschatologických předpovědí o činech Antikrista, poukázal na Bonifácovo vydání buly *Olim Celestinus*, která zrušila všechna privilegia učiněná Celestinem V. ve prospěch spirituálů umožňující založení kongregace *Pauperes Eremite domini Celestini* pod vedením Liberata a Angela Clarena.⁴⁵⁷ Šelma

⁴⁵⁵ AV, V, 7, 456b-457a. Pasáž cituje rovněž L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 144, pozn. 3.

⁴⁵⁶ AV, V, 7, 458a: „Et sicut pontifices et scribe et pharisei se defendere dicebant legem et legis cultum et honorare Deum et tamen ipsi crucifixerunt filium Dei legis medullam et finem sic similibus modis similes istis in ecclesia dicent se tenere locum Christi et veritatem docere evangelii et tamen ipsi veram medullam evangelii et perfectionem vite Christi horrendis transgressionibus et malitiosissimis condemnationibus crucifigent“.

⁴⁵⁷ AV, V, 8, 461b: „Angelus abyssi poneretur rex locustarum quod occidit Christi Spiritum et evangelicum statum eius quem Paulo ante Celestinus eum precedens in ultimis Francisci filiis per

vystupující z moře má sedm hlav a deset rohů a čerpá svoji sílu od draka. Její vzezření se podobá pardálovi s medvědími chodidly a lví tlamou. Jestliže Olivi nechal tyto prvky bez konkrétních připomínek, Ubertinovi daný popis posloužil jako přesný identifikátor jediné možné osoby:

„Dicit autem decem diademata esse super cornua quare letatur cum malefecerit et exultat in rebus pessimis. Dicitur autem similis pardo propter dolosas varietates et fraudes et simulationes quas scit ad explendas diversas malitias quasi diversos colores induere. Pedes eius sicut pedes ursi quare immundos et rapaces habet affectus. Os eius sicut os leonis quare comminative et terrificae et concretive in suo furore magis videtur leonine fremere quam loqui humane nisi quando varietas pardi requireret”.⁴⁵⁸

Moc darovanou šelmě drakem ze Zj 13, 2 Ubertino interpretoval s jasným odkazem na Bonifáce, který měl Celestina přinutit k rezignaci a jemuž cestu k apoštolskému stolci připravili samotní řeholníci a světští kněží.⁴⁵⁹ Následující verš Zj 13, 3 o smrtelném zranění šelmy a jejím uzdravení byl pro Ubertina dalším prostorem k personifikaci nahlížené eschatologickým prizmatem. Casale nabídl dvě varianty o naplnění textu v nedávné minulosti. Především zranění šelmy způsobili dva kardinálové z rodu Colonna, když otevřeně proklamovali, že jeho volba nebyla právoplatná navzdory jejich dřívějšímu podílu na Bonifácově zvolení:

„Hoc caput accepit plagam mortis dum per duos cardinales Columnenses in hoc utique dei milites licet in eius promotione magni fuerint peccatores forsitan cum ceteris divino iudicio dementati qui alicui amico revelavit misericorditer quod si habuissent ipsum permisset a diabolo locari in sede quoniam hoc peccata ecclesie exigebant. Tunc inquit per hos duos cardinales plagam mortis accepit quando publice per eos dictum est et solemniter publicatum quod canonice non intravit vivente Celestino cuius resignatio cum tanta malitia et fraude procurata per hunc seductorem et alios complices suos qui nullo modo potuit resignare”.⁴⁶⁰

Druhou interpretaci zranění šelmy nabídl Casale následně. Zranění měl způsobit Filip Sličný, kterého Ubertino nazval „*pugil Christi*“ či „*rex inclytus*“.

bullae autenticam ordinauerat refluere”. Zdůraznění zavržení Celestinova privilegia jako jednání mystického Antikrista pak opakují pasáže 462b, 465b.

⁴⁵⁸ AV, V, 8, 462b. Pasáž cituje rovněž G. L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 149, pozn. 11.

⁴⁵⁹ AV, V, 8, 462b: „Et dedit illi draco virtutem suam et potestatem magnam quare in virtute et venenata fraude diaboli ascendisse videtur et regnasse tyrannice, et voluntatem suam in multis [...] Celestino cuius resignatio cum tanta malitia et fraude procurata [...] de utroque statu hic describitur diverso cursu et ordine mala bestia ascendisse ad apostolicam sedem [...]. Pro prima dicit quod vidit [...] de tempestuosa vita clericali bestiam quasi vastiam ascendisse quoniam ascendit usque ad summum ecclesie statum”.

⁴⁶⁰ AV, V, 8, 462b; srov. i s odkazy na Arbor R. MANSELLI, *L'Anticristo mistico, Pietro di Giovanni Olivi, Ubertino da Casale e i papi del loro tempo*, in *Da Gioacchino da Fiore*, 475-477; k historickému pozadí vztahu těchto kardinálů Colonnů k Bonifácovi srov. A. P. BAGLIANI, *Bonifacio VIII*, 137-165; E. D. THESEIDER, *Bonifacio VIII*, in *Enciclopedia dei Papi*, II, Trecanni, 2000, 476-495; M. MACCARRONE, *Romana Ecclesia*, II, 1194-1195; CH. FRUGONI, *I due papi*, 183.

Filip, Kristův zápasník, totiž 13. června 1303 svolal do Paříže shromáždění jednotlivých stavů, které většinově odsouhlasily nutnost konání koncilu, jenž by posoudil důstojnost nynějšího Petrova nástupce:

„Aliter possumus vulnus bestie et curationem eius exponere ut vulnus ipsius horrenda mors et finis eius et solemnis percussio auctoritatis eius superbe tanquam principalis capitis eius facta per inclytum Philippum regem Francorum in consilio congregato Parisius pontificum et doctorum, clericorum, religiosorum, principum, militum et populorum multorum, die precursoris Iesu vel in crastino in quo solemniter statuit examinare facta predictae bestie propositis horribilibus quae de ea ad eius aures pervenerant. Ex quibus non Christi vicarius sed vere Antichristi magni precursor si probata fuerint apparebit“.⁴⁶¹

Současný pontifik tedy není Kristovým vikářem, ale předchůdcem velkého Antikrista. Byl neprávoplatně zvolen, neboť způsobil odstoupení Celestina, a tím bytostně narušil základní spojení církve s Kristem. Ubertino v předchozích knihách *Arbor* několikrát zdůraznil *plenitudo potestatis* odkázané Kristem Petrovi a jeho nástupcům.⁴⁶² Z této plnosti Petrovy moci pochází pravomoc svazovat i rozvazovat pouto jiných biskupů s církví. Ovšem rozvázat pouto mezi Petrovým nástupcem a církví není možné, protože ona pravomoc náleží pouze Bohu. Stejně tak uvolnění pouta nemůže provést ani osoba pontifika samotného.⁴⁶³ Ubertino se vymezil nejen proti soudobé právní kazuistice legitimizující odstoupení papeže, ale zároveň i proti Olivimu, který ve spise *De renuntiatione papae* reflektoval Celestinovo odstoupení a papežovo jednání teologicky zdůvodnil.⁴⁶⁴ Ubertino zdůraznil pouto Kristus – církev

⁴⁶¹ AV, V, 8, 466a; pasáž cituje jak G. L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 151, tak R. MANSELLI, *L'Anticristo mistico*, 479, pozn. 28. Vedle již uvedené bibliografie v předchozí kapitole srov. A. P. BAGLIANI, *Bonifacio VIII*, 313-342; E. D. THESEIDER, *Bonifacio VIII*, in *Enciclopedia dei Papi*, II, Trecanni, 2000, 476-495.

⁴⁶² AV, IV, 36, 380b: „...in Christi Iesu vicario remanet totius auctoritatis et iurisdictionis ecclesiastice plenitudo“. Ohledně apoštola Petra pak text dále uvádí: „sicut ipsum ostendit alios precedere in Christi dilectione sic ipsum pre ceteris reputavit dignum sue auctoritatis, iurisdictionis et potestatis successione, quam in ipsum transfudit plene ac per hoc sicut omnes apostoli receperunt auctoritate immediate a Christo cui erant subiecti. Sic etiam tenuerunt post mortem ipsius [...] ab eius vicario beato Petro et sibi plene subiacebant“. Podobně i AV, IV, 36, 380a.

⁴⁶³ AV, V, 8, 464ab: „...matrimonium particularis episcopi et sue ecclesie non potest nisi per Dominum separari et cum fit per summum pontificem qui vice Dei fungitur non debet dici fieri nisi per Deum cuius auctoritate fungitur [...] impossibile est summum pontificem resignare. Quis enim super eum vice Dei fungitur super terram ut eum absolvat ab unione sacramentalis coniugii sponse Christi cui eam Christus immobiliter alligavit. Certe sola mors hoc vinculum dividit“. Ubertino zde následoval interpretaci Inocence III. v jeho *Inter corporalia*, srov. *Decretalia Gregorii IX*, lib. I./VII, cap. I, in G. FRIEDBERG (ed.), *Corpus Iuris Canonici*, II, col. 97.

⁴⁶⁴ Výslovně s ohledem na Ubertina problematiku analyzoval E. KNOTH, *Ubertino von Casale. Ein Beitrag Zur Geschichte Der Franziskaner an Der Wende Des 13. Und 14. Jahrhunderts*, Marburg 1903, 48-49; G. L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 161-163; K problematice srov. M. BERTRAM, *Die*

a předložil další reflexi, v níž pouto Krista a církve připodobnil ke vztahu lidské a božské přirozenosti v Kristu. Do reflexe zahrnul svoji interpretaci textu 1 Jan 4, 3: „*Et omnis spiritus qui solvit Iesum ex Deo non est et hoc est Antichristi*“. Protože bylo nemožné, aby Kristova lidská přirozenost zamítla Božskou přirozenost a protože nebylo možné, aby Kristus odstoupil jako hlava církve, tak podobně nemůže být Kristův vikář zbaven pouta, které ho váže k církvi. Tím spíše podvodem, jehož se pontifik dopustil v případě papeže Celestina. A jelikož ten, který popřel vazbu mezi Kristovým vikářem a církví, popřel vlastně lidskou a božskou přirozenost v Kristu, naplnil výpověď z prvního Janova listu o Antikristu, a tedy nemůže být nikým jiným než mystickým Antikristem.⁴⁶⁵

Bonifác VIII. se postavil proti evangeliu a utlačoval pravé vyznavače, což dokázal zrušením privilegia vydaného Celestinem pro *Pauperes eremite*, skutečné následovatele Kristova Ducha oživeného assiským světcem. Naplnil předpověď Zj 13, 6 o rouhání šelmy.⁴⁶⁶ Ačkoli Ubertinovy výpovědi až doposud jasně odkazovaly na osobu papeže Bonifáce VIII., jeho jméno dosud výslovně zmíněno nebylo, navzdory jinak otevřeným zmínkám o Celestinovi či kardinálech Colonnech. To se změnilo v přípravné fázi exegeze biblického textu o šelmě vystupující ze země (Zj 13, 11). Ubertino se dovolával autority dvou pravověrných mužů, z nichž jeden měl exegezi textu mučedníka Justina konkrétně pojmenovat osobu reprezentující šelmu, tedy mystického nepřítele. Onou osobou byl Angelo Clareno, vůdce *Pauperes eremite* založených Celestinem,

Abdankung Papst Cölestins V. (1294) und die Kanonisten, Zeitschrift der Savigny – Stiftung für Rechtsgeschichte – Kanonistische Abteilung 56, 1970, 1-101.

⁴⁶⁵ AV, V, 8, 464a: „*Immobilem auctoritatem summi pontificis Christus Ihesus ostendit cum dicit: tu es Petrus et super hanc petram edificabo ecclesiam meam, id est super me petram firmam. Et sicut impossibile est quod humana natura renunciaret unioni personali Filii Dei, vel quod separetur ab ea et solvatur vinculum unionis divine sic etiam impossibile est quod Ihesus caput ecclesie renunciaret regimen ecclesie peregrine. Sic impossibile multi reputant quod eius vicarius et universalis sponsus summus pontifex possit separari ab officio regiminis ecclesie et maxime modo fraudolendo et fallaci sicut fuit utique Celestinus. Et quia Antichristus apertus illam unionem divinam Christi Iesu separare nitetur, ad quod hic est error antichristianus et quod inventor huius erroris est mysticus Antichristus illius magni precursor*“. Srov. R. MANSELLI, *L'Anticristo mistico*, 477; bez citace z *Arbor*, ale s odkazy na dobové prameny vypovídající o tom, že Celestin byl k odstoupení donucen srov. G. L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 162.

⁴⁶⁶ AV, V, 8, 465b: „...nam bullam domini Celestini predicta sanctissima continentem destruere et blasphemare“. Jednání takového charakteru Ubertino spojil již dříve i s další Antikristovskou figurou, a sice s figurou „Syna zatracení“, srov. AV, IV, 36, 381b: „*In predictis diebus malis falsificata est dignitas et ordo papalis et facta est discessio, quam predixit apostolus a vero pastore et relevatus est homo peccati et filius perditionis, qui exaltatus est et revelatus in superbia corporis sui et operis extrinseci mundo ostensum supra omne quod dicitur Deus, et in templo Dei tyranice sedit, et se quasi Deum magis infernalem, quam celestem ostendit*“.

který se díky rozhodnutí Bonifáce VIII. v *Olim Celestinus* stal ze dne na den nežádoucím rebelem protivícím se autoritě.⁴⁶⁷ Ubertino se tedy odvolal na Clarenova slova a sdělil:

„Ego audivi a duobus vere evangelicis viris, quorum unus optime scit grecum et alius aliquantulum, quod dum legeret ad mensam ille qui melius scit librum Iustini Martyris doctoris greci super Apocalipsim et venisset ad hunc locum, quod idem Iustinus computando litteras grecas componit ex litteris huius numeri apud grecos nomen istud benedictos, qui nominativus singularis huius nomini latini benedictus et dicit quod hoc est nomen futurum predictae bestie. Quid clarius ad propositum dici potest. Ille qui legit mihi dixit sic esse duo qui audierunt dum legeretur ad mensam illis pauperibus evangelicis, qui timore utriusque bestie predictae confugerant ad grecos ut ibi paupercule victitarent dixerunt mihi, quod tota illa congregatio pauperum spiritu, hoc audito, exultavit et risit et qui legebatur subrisit, similiter dixit ad fratres: si Benedictus de Anagnia, qui nunc regnat sciret hoc, ipse mitteret totis viribus suis ut haberet et combureret librum istum, qui sic aperte eius aperit falsitatem“.⁴⁶⁸

Bonifác VIII., neboli „*Benedictus de Anagnia, qui nunc regnat*“ představoval celistvé naplnění šelmy z moře. Ubertino ukončil jednu část exegeze, aby se pustil do interpretace další apokalyptické šelmy z téže kapitoly, která vystoupila ze země (Zj 13, 11-18). Text Janova vidění zdůrazňuje provázanost obou figur, jejich společné jednání, kdy jedna podporuje druhou a kdy druhá užívá moci první. Pro Ubertina text jasně narážel na Bonifácova nástupce Benedikta XI. Smrt Bonifáce, „*otevřeného pustošitele*“, neznamenal zrušení jím deklarovaných nařízení, naopak Benedikt jako Bonifácův „*listivý a opatrný napodobitel*“ dbal na dodržování všech jeho vydání a pro zdání důvěryhodnosti dával na odiv svoji domnělou zbožnost.⁴⁶⁹ Možná proto je jeho odhalení ještě obtížnější. On je šelma ze země mající dva rohy jako beránek, ale hovoří jako drak (Zj 13, 11). Dva rohy znamenaly dva řády, dvě řeholní společenství, dominikány a františkány, kteří se zcela zprotivili původnímu poslání a vytvořili prostor pro působnost obou šelem.⁴⁷⁰ V každém případě obě šelmy byly dvěma tvářemi jednoho mystického Antikrista:

⁴⁶⁷ Srov. III. část této práce.

⁴⁶⁸ AV, V, 8, 465a. Na text poukázal A. FRUGONI, *Celestiniana*, 142-143, kde rovněž uvedena citace z Arbor. Událost uvádí i G. L. POTESTÀ, *Angelo Clarena*, 127, pozn. 12; G. L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 161-164; F. ACCROCCA, *Introduzione*, 15, pozn. 25; D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 287-288; G. MICCOLI, *Francesco d'Assisi memoria, storia e storiografia*, Edizioni Biblioteca - Francescana, Milano 2010, 314-315.

⁴⁶⁹ AV, V, 8, 467a: „Prima bestia in omni pompa ecclesiastica et magnificentia imperiali visus est dicere dicor lux. Secundus ex falsa sanctitas apparentia merito dicitur doli crux“.

⁴⁷⁰ AV, V, 8, 463a: „Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra, et habebat cornua duo similia agni [...] est religiosorum caterva, quod ad dignitates ecclesiasticas iam est diu multum ascendere aspiravit, quod cognoscens pardus in medicinam plage sue multos promovere curabat [...] nisi hec mala bestia ascendisset, que humilis esse debuit, plaga mortis illius fere potuisset curari [...]

„Statim post ipsum ascendit [...] **bestia de religionis terra scilicet Benedictus eius successor.** [...] In tantum autem ista est peior bestia et nocibilior prima in quantum factum suum in oculis simplicium videatur maculam non habere. Nam prima erat ita horrida bestia et sic horrido modo intrusa quod vix fuit homo in mundo sibi ita coniunctus propter omnia mala que concurrebant in ea qui in eius non vacillaret sententiis. [...] Sed istius bestie hypocriticalis apparentia sic videtur vivificasse omnia facta illius ut multi iam non dubitent tenere quod ab isto confirmatum videtur unde cum de Antichristo dicatur duo sibi quasi male compossibilia scilicet horrenda et aperta malitia omnium ultra quam credi potest destructiva et stupenda hypocrisis et simulatio que e magno Antichristo verificari poterunt pro diversis temporibus ut primum in fine secundum in principio compleatur. **In his duobus qui sunt mysticus Antichristus** e contrario est completum quare primus fuit apertus vastator hic callidus et timidus simulator. Et quare in primo cognoscendo non erat difficultas sed in portando adversitas idcirco de prima bestia dictum est: hic est sapientia. Quia vero in secundo non fuit tanta ferocita se hypocrisis et calliditas et ad cognoscendum maxima difficultas idcirco in secunda bestia dicitur: hic est sapientia. [...] **Ista duo faciunt plene mysticum Antichristum tam in his duabus bestiis**“.⁴⁷¹

Aby Ubertino stvrdil výpověď, že oba papežové jsou zosobněním mystického Antikrista, zakončil pasáž rozkódováním apokalyptického čísla 666 podle domnělého komentáře Justina Mučedníka. Přepisem čísla 666 do řečtiny Ubertino vytěžil „*nominativ singuláru Benediktos*“, přepisem do latiny pak akuzativ plurálu *Benedictos*, neboli, že svět bude hledět na „*Benedikty*“. Z toho vyvodil, že se jedná jistě o papeže Benedikta z Anagni, Bonifáce VIII. a Benedikta XI.⁴⁷²

Útokem mystického Antikrista, který způsobil odstoupení Celestina V., byly podryty základy církve. Církev od prosince 1294 ztratila pouto s Kristem, z Petrova stolce nevycházelo nyní žádné následováníhodné poučení, nebyl zdrojem milosti a celá ztělesňovala apokalyptickou nevěstku hodnou zavržení. Tíha doby Antikristem mystickým neskončila. Naopak, mystický agresor připravil cestu Antikristu velkému, skutečnému.

Ubertino po vyjevení mystického Antikrista a ukončení jeho pronásledování očekával „*clarificatio sexti status*“, po němž na dějinnou scénu vystoupí Antikrist skutečný. Skutečný Antikrist – *Antichristus apertus* – v Ubertinově *Arbor* zdaleka nedosáhl takové úrovně rozpracování jako jeho mystický předchůdce a výpovědi o něm shrnul do několika málo vět. V návaznosti na očekávané projasnění šesté etapy dějin Ubertino konstatoval, že

potest etiam per hec duo cornua in religiosa bestia significari eminentia duorum ordinum, qui videntur Iesum peregrinum et paupere singulariter imitari“.

⁴⁷¹ AV, V, 8, 466b-467a.

⁴⁷² AV, V, 8, 467b. K interpretaci A. FRUGONI, *Celestiniána*, 142-143; E. KNOTH, *Ubertino von Casale. Ein Beitrag zur Geschichte der Franziskaner an der Wende des 13. und 14. Jahrhunderts*, Marburg, 1903, 39-40; po něm výklad opakuje G. L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 163.

tento čas odpočinku je možno chápat jako určitý interval sabatické kvality, neboť bude čerpat z částečného vzkříšení Krista. Působení obou Antikristů Ubertino přirovnal ke dvěma hrozným nocím, jejich porážku k sobotnímu dni. Sobota po prvním Antikristovi s odpočinkem, obnovou evangelijní chudoby a s usebráním před nadcházející nocí předznamená sobotu druhou s *resurrectio plenaria* po porážce Antikrista velkého a skutečného, po němž se dějiny přelíjí do třetího věku:

„...sicut in proprio corpore duabus noctibus iacuit in sepulchro [...]. Sic in corpore suo mistico quasi duabus noctibus videtur subiacere mortis imperio dum sub mistico Antichristo quasi sub prima nocte et postmodum sub aperto quasi sub secunda nocte [...] sed plenaria resurrectio Christi Iesu in toto mundo converso post mortem Antichristi magni servatur mysteria tamen illius resurrectionis secundum aliquid applicantur prime sicut et mysteria Antichristi magni mistico adaptantur qui est eius precursor [...] he sunt due noctes horrende, Antichristus mysticus et apertus in quorum medio evangelicis viris relinquitur sabbatismus in quo Christi Iesu clarificata paupertas illius possit superare insultus“.⁴⁷³

Ubertino zde opravdu nebyl příliš sdílný. Ve snaze alespoň částečně popsat jednání velkého Antikrista konstatoval: „*Ad dissolutionem unionis naturarum in Iesu, qui erit error principalis maximi Antichristi*“.⁴⁷⁴ A podobnou zdrženlivost k tématu vyjádřil v samém závěru osmé kapitoly páté knihy:

„Tota autem littera Apo. hoc applicata ad misticum Antichristum habet suum modum quo applicabitur ad apertum. Sed nunc tantum sufficiat ut appareat quam dolorose possunt dicere qui in hoc tempore oculos mentis habent: Iesus falsificatus“.⁴⁷⁵

Narozdíl od Olivioho, který skutečnému Antikristu věnoval značný prostor, Ubertino svoji pozornost upnul na identifikaci mystického Antikrista v osobách Bonifáce VIII. a Benedikta XI.⁴⁷⁶ Ubertino se příliš neodvažoval líčit události třetího věku s konáním skutečného, velkého Antikrista. Velký Antikrist půjde ve stopách předchůdce, který mu připravil cestu. Další výpovědi zůstaly zahaleny, vždyť: „*mysteria Antichristi magni mistico adaptantur qui est eius precursor*“.

S porážkou skutečného Antikrista se dějiny přelíjí do plné sabatické éry sedmého *status*. Komentuje text 20. kapitoly Apokalypsy Ubertino hovořil o Satanově tisíciletém spoutání, ovšem o možné vazbě mezi skutečným Antikristem a Satanem mlčel.⁴⁷⁷ Trvání sabatické éry v rozmezí Satanova

⁴⁷³ AV, V, 10, 473b.

⁴⁷⁴ AV, V, 8, 463a.

⁴⁷⁵ AV, V, 8, 469b.

⁴⁷⁶ Srov. LSA, 737.

⁴⁷⁷ Srov. jedinou výpověď v tomto směru in AV, V, 12, 484b: „...in numero annorum sapientie Christi Iesu noto, mihi autem omnino incerto“; též AV, V, 12, 484a: „...an autem septimus status

uvěznění jednoho tisíce let řešil v návaznosti na Augustina alegoricky, odmítl doslovné pojetí a s odvoláním na jiné autority i Boží prozřetelnost se zdržel přesnější kalkulace.⁴⁷⁸ Každopádně ať již bude trvání třetího věku jakékoli, na konci pozemských dějin ještě věrní zakusí poslední pronásledování reprezentované Gogem a Magogem. I zde byl Ubertino ve svých výpovědích málo sdílný a následoval závěry ostatních autorů, zejména Jeronýma a Augustina.⁴⁷⁹ Zvažoval identifikaci těchto pronásledovatelů s určitými národy.⁴⁸⁰ Zajímavé je v této souvislosti možné tvrzení některých, kteří realizaci posledního běsnění dávají do souvislosti se skutečným Antikristem z konce druhého věku. Kdyby Ubertino zastával podobný názor, do určité míry by se vysvětlovalo jeho dřívější mlčení. Ale tím, že sledoval výpověď proroka Ezechiela, naznačil, že inklinoval k představě o jiném Antikristu na konci dějin:

„Attende autem quod preter Antichristum magnum qui dicet se messiam Iudeorum dicunt aliqui magni, quod licet ea que dicuntur XX capite de illis gentibus Gog et Magog possint referri ad predictum Antichristum [...]. Nihilominus magis proprie designatur ad alium Antichristum in fine mundi futurum. Hec enim expresse sonant verba Ezechielis c. XXXVIII“.⁴⁸¹

Pronásledování Goga a Magoga bude zastaveno třetím Kristovým příchodem, který souběžně odbije konec sedmé etapy dějin a konec dějin univerzálních. V Kristově příchodu se odehraje vzkříšení všech mrtvých následované posledním soudem.

II.3.2. Posel restitutio

U Jáchyma z Fiore jsme viděli jako „Leitmotiv“ týkající se realizátorů obnovy jeho koncentraci na exegezi textů o Eliášovi. Exegezí spojil dva svědky ze Zj 11, 3 s novým příchodem starozákonních osob, přičemž vedle jistě proklamovaného Eliáše onoho druhého svědka identifikoval někdy s Enochem a někdy s Mojžíšem. Bylo podstatné, že oba svědkové reprezentovali kolektivy,

[...] qui morte Antichristi usque ad Gog novissimum durat habeat ad litteram mille annos hoc penitus ignoratur“.

⁴⁷⁸ Srov. AV, V, 12, 483b: „...mille annos ligationis eius secundum diversos diversa datur intelligentia“. Celá problematika je rozebrána AV, V, 12, 483a-484b.

⁴⁷⁹ Srov. AV, V, 11, 477ab.

⁴⁸⁰ K tomu srov. zejména R. MANSELLI, *I popoli immaginari: Gog e Magog*, in *Popoli e paesi nella cultura altomedievale*, Settimana di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo 29, Spoleto 1983, 487-517. Obecně k problematice D. BIGALLI, *I Tartari e l'Apocalisse*, Franco Angeli, Firenze 1971; E. VAN DONZEL – A. SCHMIDT, *Gog and Magog in Early Eastern Christian and Islamic Sources*, Brill, Leiden – Boston, 2010, 3-12, 45-54.

⁴⁸¹ AV, V, 11, 477a.

dva *ordines* tvořené osobami *virī spirituales*, přičemž jeden řád mělo ve zbývajícím čase zosobňovat Jáchymem založené společenství řádu ve Fiore.⁴⁸²

Ubertinova teologická linie předložená v *Arbor* vykazovala do značné míry podobné znaky. I ona čerpala z exegetické pokladnice významů biblických postav Eliáše a Enocha, ovšem jejich roli, zvláště Eliášovu, realizoval, naplnil, ale i překonal zakladatel řádu František. Tento koncept nebyl ničím novým. Již Bonaventura v prologu k *Legenda maior* spojil dějinnou roli Eliáše s Františkem a současně jej dal do souvislosti s andělem šesté pečeti, přičemž navazoval na starší tradice v řádu.⁴⁸³ V této tradici pokračoval ve svých *Sermones de sancto Francisco* i Matěj z Aquasparty, generální představený řádu v letech 1287-1288. Nahlížení Františka jakožto nového Eliáše a anděla šesté pečeti bylo vlastní i Ubertinovi z Casale, a jak uvidíme v následující kapitole, obdobně postupoval i Angelo Clareno.⁴⁸⁴

Postava Eliáše představovala pro Ubertina, stejně jako pro kalábrijského učence, především oznamovatele a vykonavatele obnoveného plnějšiho času, reprezentanta Ducha svatého a třetího věku. Zůstával ovšem velmi pozorný, aby se vyvaroval jakékoli akcentace Ducha svatého a trval na dějinách zaměřených *in formam Christi* ve všech třech *status*. Ve třetí knize *Arbor*, kdy interpretoval

⁴⁸² *Expositio in Apocalypsim*, 149vb: „Secundum vero typicum intellectum, quid significant considerandum est. Scimus, quod Moyses fuit vir levita et pastor populi Israel, Helyas vir solitarius non habens filios aut uxorem. Ille ergo significat ordinem clericorum, iste ordinem monachorum, quadraginta duo menses, quibus predicant induti faccis significant totidem generationes, quibus et verbis et exemplis clamant dicentes: penitentiam agite [...]“.

⁴⁸³ Srov. *Legenda maior s. Francisci*, in S. BRUFANI – G. CREMASCOLI – E. MENESTO – E. PAOLI – L. PELLEGRINI – S. DA CAMPAGNOLA (edd.), *Fontes Franciscani*, Edizioni Porziuncola, Assisi 1995, 1022: „Primum supernae gratiae praeventus donis, dehinc virtutis invictae adauctus meritis, prophetali quoque repletus spiritu nec non et angelico deputatus officio incendioque seraphico totus ignitus et ut vir hierarchicus curru igneo sursum vectus, sicut ex ipsius vitae decursu luculenter apparet, rationabiliter comprobatur venisse in spiritu et virtute Eliae [...] 8. Sub apertione namque sexti sigilli vidi, ait Ioannes in Apocalypsi, alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei vivi“. Prolog analyzoval S. DA CAMPAGNOLA, *L'angelo del sesto sigillo*, 173-177; H. DE LUBAC, *La posteriorità spirituale di Gioacchino da Fiore. I. Dagli spirituali a Schelling*, Feltrinelli, Milano 1981, 113-147; L. PELLEGRINI, *Il ruolo profetico di Francesco d'Assisi. Analisi sincronica del prologo della „Legenda Maior“*, *Laurentianum* 26, 1985, 361-395; A. VAUCHEZ, *Francesco d'Assisi*, 214-215. P. DI MESSA, *Bonaventura da Bagnoregio, Vita di san Francesco, Legenda maior*, Paoline, Milano 2009, 86-87. Přímo ve vztahu k Ubertinovi E. PÁSZTOR, *San Bonaventura: biografo di san Francesco? Contributo alla „questione francescana“*, in E. PÁSZTOR, (ed.), *Francesco e la „questione francescana“*, Medioevo Francescano, S. Maria degli Angeli, Assisi 2000, 245-247.

⁴⁸⁴ *Mattheus ab Aquasparta, Sermones de sancto Francisco*, ed. G. GÁL, Quaracchi, 1962, 74: „Inter omnes alios sanctos Novi Testamenti, qui fuerunt Eliae conformes, fuit beatus Franciscus, adeo ut vere videatur posse dici de eo, quod dicitur de Ioanne Baptista, venisse scilicet in spiritu et virtute Eliae. Sicut enim Elias venturus est ut convertat corda patrum ad filiorum ad patres, ita Franciscus venit annuntiare pacem, ut Angelus verae pacis; et sicut Elias raptus fuit in caelum in curru igneo, ita anima Francisci visa fuit ut globus quidem solaris vel luciformis ferri in caelum“.

biblický příběh proměnění na hoře, vyložil Petrovo stavění tří stanů, jednoho pro Mojžíše, druhého pro Ježíše a třetího Eliášovi (Mt 17, 4; Lk 9, 33). Pro Ubertina první stan symbolizoval Starý zákon, druhý stan Zákon nový a třetí symbolizoval Zákon, ve kterém oba předchozí sjednotil, přičemž užil Jáchymova označení „*concordia*“. Ubertino tuto „*concordia utriusque testamenti*“ chápal jako realizaci evangelijní dokonalosti a plné chudoby. Zdůraznil dále Eliášovu roli vyslance, který navrátí všechny k pravé víře a nastolí znovu porušenou jednotu.⁴⁸⁵

Ubertinovo líčení vyslance *restitutio* v linii Eliáše dokonale zapadalo do jeho konceptu teologie dějin. A zde právě rozestřel přediva naplnění Eliášovy role ve Františkovi i k Františkově úloze apokalyptického svědka v pytlovině ze Zj 11, 3 a anděla šesté pečeti. Ubertino šestý věk spojil s novou touhou po obnově Kristova učení, které nejdokonaleji ztělesnil serafínský František. Ten svým vystoupením označil babylonskou nevěstku, zesvětštelou a bohatou církev, a zároveň ohlásil její odsouzení a porážku s přibližujícím se Kristovým příchodem. Tak se z Františka stal přímý bojovník proti Antikristovi, který v duchu textu z jedenácté kapitoly Janova Zjevení o dvou svědcích směřoval po účinném působení proti zlu ke zdánlivé porážce šelmou, která zanechala jeho tělo i s druhem na prostranství města, neboli církve, jež vykořenila původní odkaz. Po jistém čase byli oba vzkříšeni k životu. Ve druhém svědkovi Ubertino zahlédl Dominika Guzmána, zakladatele Řádu bratří kazatelů. Následující text problematiku přibližuje:

„Vide lector mysterium ad tempus istud circa spirituales Enoch et Heliam Franciscum scilicet et Dominicum qui missi sunt precones secundi adventus Christi, sicut et illi tertii adventus ad iudicium et pugnabunt immo pugnauerunt contra misticum Antichristum in platea civitatis magne id est in latitudine relaxationis ecclesie iacent mortui in statu corrupto in filiis quia ad initia ecclesie sunt prolapsi in quibus vitiis consistit misticus Antichristus, quia omnia vitia in uno impio magis in plenitudine apparebunt vel iam apparuerunt. Nam sicut iste adventus medius Christi Ihesu dicitur renovatio spiritus eius, evangelico statu dato ecclesie in multis personis licet angelus habens signum Dei Franciscus sit principalis in eis. Sic Antichristus iste misticus qui huic repugnat adventui in caterva feculenta quinti status“.⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ AV, III, 14, 239b: „Unum factum per Moysen quod attribuitur Patri in cultu sanctorum patrum Veteris Testamenti. Aliud expressum Iesu apparente quod sibi Dei filio attribuitur in cultum Novi Testamenti quoad vocationem gentilis ecclesie, quod usque modo durat. Tertium est Helie, cuius est patrum corda convertete in filios, et incredulos ad prudentiam iustorum, et parare domino plebem perfectam per spiritum concordie utriusque testamenti conversionis et unionis utriusque populi in altissimo spiritu paupertatis evangeliceque perfectionis“ .

⁴⁸⁶ AV, V, 8, 461b. Srov. Jáchymovu výpověď v tomto směru v *Expositio in Apocalypsim*, V, 150rb: „...in plateis civitatis magne, quae vocatur spiritualiter Sodoma“.

Spojení Františka z Assisi a Dominika Guzmána, zakladatelů dvou mendikantských řádů, jakožto osob v duchu Eliáše a Enocha, Ubertino předeslal již ve třetí kapitole páté knihy.⁴⁸⁷ To mu v návaznosti na Jáchymovu exegezi umožnilo jejich interpretaci podle jedenácté kapitoly Janova zjevení. Dominikově roli se Ubertino věnoval spíše okrajově a zaměřil se na úlohu Františka a jeho následovníků. František byl mužem, který nesl pečeť Boha, ohlašoval v sobě počátek dějinných proměn, *restitutio*, k eschatologickému času. Text podle dějinného rámce zdůraznil ještě dva následné Kristovy příchody po jeho pozemském působení, přičemž oba byly ve shodě s prvním symbolizovány vystoupením postavy s duchem Eliáše. Druhému Kristovu příchodu po svržení mystického Antikrista a uskutečněním v mezičase „*clarificatio sexti status*“ předcházelo vyslání Františka a Dominika následované osobami v jejich duchu. Třetímu příchodu s finálním soudem Krista bude rovněž předcházet působení mužů ducha Eliášova, neboli ducha serafína Františka. Ubertino pouze sledoval svůj dějinný model, který s důrazem na Františka a na pozadí příběhu o dvou svědcích korespondoval s dějinami minoritského řádu.

Jáchym z Fiore v exegezi postavy Eliáše propojil Eliášovu funkci se silným andělem z Janova Zjevení 10, 1 a zdůraznil jeho působení ve prospěch konverze všech k pravé víře. Jáchym uvažoval o figuře předznamenávající tradici andělského papeže, kterou dával do souvislosti z postavami biblického textu z Dan 7, 2 a Dan 12, 1. Charakteristiky mu splývaly s *virii spirituales*, dvěma novými *ordines* a propojil je se spekulacemi o dvou svědcích, novém Eliášovi a Enochovi či Mojžíšovi. Ubertino z Casale uskutečnil obdobnou komparaci a předeslal ji hned po pasáži s identifikací Dominika a Františka s Enochem a Eliášem. V této Ubertinově komparaci František z Assisi jako nový Eliáš naplňoval slova o andělovi šesté pečeti ze Zj 6, 12, andělovi majícím znamení Boha živého ze Zj 7, 2 a silném andělovi ze Zj 10, 1. První označení Františka

⁴⁸⁷ AV, V, 3, 421b: „Inter quos in typo Helie et Enoch Franciscus et Dominicus singulariter claruerunt quorum primus seraphico calculo purgatus et ardore celico inflammatus totum mundum incendere videbatur. Secundus vero ut Cherub extentus et protegens lumine sapientie clarus et verbo predicationis fecundus super mundi tenebras clarus radiavit“. Na tento výskyt Eliáše a Enocha v textu Ubertina upozornil Manselli, ovšem bez patřičného přímého uvedení textu, srov. R. MANSELLI, *L'Anticristo mistico*, 475-476.

Ubertino přejal od Bonaventury.⁴⁸⁸ Zbylé dvě andělské figury ze Zj 7, 2 a ze Zj 10, 1 opřel o svědectví Jáchyma z Fiore, který měl Františka předpovědět.⁴⁸⁹ Ubertino nezmínil Jáchymovu nabídku ve prospěch příchodu *pastor angelicus*. Všechny významy se casalskému spirituálovi slévaly ve Františkovi, on byl tím, který svým životem reprezentoval eschatologický milník, přechod do třetího *status*, obnovil pravdu evangelia a vnesl do času kristologické znamení dosvědčené vlastním tělem. Byl hoden názvu „*renovator vite Christi*“ neboli „*alter Christus*“. Podle této koncepce se František svým příkladným životem a řeholí evangelní praxe prezentoval jako druhý Kristus. Podobně jako Kristovo evangelium i Františkův odkaz a řehole byly zabity, ukřižovány, pohřbeny a zavaleny kamenem. Ovšem ryzí následovatelé Františka, stejně jako Kristovi, očekávají jeho návrat, vzkříšení, nanebevstoupení a seslání Ducha svatého.⁴⁹⁰

František, nový Eliáš, apokalyptický svědek a *alter Christus* obnovil evangelijní život. Jeho svědectví však bylo postupně destruováno a přežívalo pouze díky několika málo věrným, aby dospělo k bolestivému naplnění údělu svědka z 11. kapitoly Apokalypsy. Ubertino tyto věrné identifikoval se spirituály, kteří kráčeli ve šlépějích velikánů bratra Lva, Huga z Digne, Jana z Parmy a dalších. Ti všichni si kvůli věrnému následování Františkových slov vysloužili opovržení řádem a hněv od samotné apokalyptické šelmy.⁴⁹¹

⁴⁸⁸ AV, V, 3, 422a: „Et ego audivi a solemni doctore istius ordinis quod frater Bonaventura, tunc generalis minister et doctor solemnis, presente prefato doctore, qui mihi dixit, quod in capitulo Parisiensi solemniter predicavit, quod ipse erat certus et certificatus, quod beatus Franciscus erat angelus sexti signaculi et quod ad litteram de ipso et eius statu et ordine evangelista Ioannes intellexit, et quod in spiritu ipsum vidit, quando predicta verba protulit et suorum filiorum perfecte Christum imitantium collegium aspexit in omnibus senariis huius libri. Et hic predictus frater Bonaventura ibidem cum maximo fervore asseruit, ut ab illo audivi, si memoria me non fallit, scire se certissime per solemnes et indubitabiles revelationes factas talibus personis quod de hoc non poterat dubitare”.

⁴⁸⁹ AV, V, 3, 422a: „Patet, quod illuminatio data Ioachin dicit in principio sexti status unum angelicum virum mundo dari, quem Christus per concordiam respicit, quare vite Christi renovator singulariter apparebit”.

⁴⁹⁰ AV, V, 1, 419a: „ Sicut in secunda etate reiecto carnali iudaismo et vetustate prioris seculi venit novus homo Christus Iesus cum nova vita lege et cruce sic in sexto statu apparuit novus homo Franciscus cum evangelico statu quinque plagis a Christo Iesu crucifixus et configuratus in carne cuius vita et regula sicut et Christi persona tunc fuit non dubium crucifixa et sepulta. Sed et sigillis impiorum sub lapide clausa est, ne a morte resurgat multis custodiis deputatis, cuius claram resurrectionem et ascensionem sublimem et novam Spiritus sancti Pentecosten cum multo gaudio expectamus”.

⁴⁹¹ AV, V, 8,465b: „Quia singulariter contra viros perfectos sua iracundia exardebat, quoniam istis spiritus Iesu suggererebat ipsum esse predictam bestiam et non papam propter quod sequetur [...]. In persecutione quam fecit illis sanctis viris qui servabant regulam et scissimum testamentum beati Francisci immo evangelium Domini nostri Ihesu Christi”. Další doklady

Pravé následovníky serafína Františka Ubertino nazývá „*virī seraphici*“, „*virī evangelici*“, „*virī apostolici*“, „*virī perfecti*“, či také „*virī spirituali*“. V linii Jáchymových *virī spirituales*, kteří v duchu Eliáše za účelem *restitutio* zápasili s Antikristem a demonstrovali novost třetího věku i Ubertinovi *virī seraphici* představovali společenství nového Eliáše a serafína Františka, kteří vybojovávali s Antikristem obnovu evangelijního života: „*Sicut iste adventus medius Christi Ihesu dicitur renovatio spiritus eius, evangelico statu dato ecclesie in multis personis licet angelus habens signum Dei Franciscus sit principalis in eis*“.⁴⁹² Před mezičasem definovaný jako „*clarificatio sexti status*“ podstoupí družina věrných patero utrpení podobně jako Kristus utrpěl na kříži patero ran:

„Et nota quod quinque menses forte significant quod in fine quinti status erat Christi spiritus crucifigendus quasi quinque plagis in veracibus imitatoribus suis ut vere possent dici manibus et pedibus et latere vulnerati. Nam per manus significatur apparentia celebris auctoritas ecclesie generalis et sequela multitudinis, quibus manus confodiunt virorum. Unde dicunt eos esse inobedientes et contumaces prelati suis et ecclesie Dei et viros paucos et cervicosos et diversos a tota multitudine ordinis sui. Pedes vero per quos in fundamento vero figimur transfigunt in viris evangelicis quare contra Scripturas et contra [...] dicunt eos figi in propria stultitia et visionibus vanis, et quod impossibilia accipiunt observare“.⁴⁹³

Františkova zkušenost byla zničena, skupina spirituálů skončila rozehnána a všechny naděje, jež povstaly s Celestinem V., zemřely během pontifikátů Bonifáce VIII. a Benedikta XI., dvou tváří jednoho mystického Antikrista. Dva papežové nesli odpovědnost za nové ukřižování Krista podobně jako Kaifáš a Ananiáš byli zodpovědní za smrt Krista:

„Et licet utriusque occisus sit Christus sub anno tamen pontificii Caiphe [= Benedikt XI.] extitit crucifixus [...] licet incepisset callide ut hypocrita et timidus satis patet mundo qui erat in curia, quod malitiam primi [= Bonifác VIII.] inciebat sequi, ut sui adulterii gener aptus“.⁴⁹⁴

Pouť nového Eliáše Františka, apokalyptického svědka z jedenácté kapitoly, posla *restitutio*, v jehož duchu pokračovali spirituálové, se dovršila a jeho tělo zůstalo ležet *in platea civitatis*. Šelma zdánlivě zvítězila. Ubertino tímto vítězstvím sdělil, že míra zla co do zavržení Kristova učení a konečný úder

Ubertina o spirituálech jakožto jediných nositelích odkazu Františka a trestech pro ně za toto jednání vyjmenovává dále např. AV, V, 7, 459b.

⁴⁹² AV, V, 8, 461b. Srov. Jáchymovu výpověď v tomto směru v *Expositio in Apocalypsim*, V, 150rb-151va: „...in plateis civitatis magna, quae vocatur spiritualiter Sodoma“.

⁴⁹³ AV, V, 7, 759b.

⁴⁹⁴ AV, V, 8, 467a; jména v kurzivě v hranatých závorkách jsou naším doplněním. Srov. též výpověď AV, V, 8, 461b: „Angelus abyssi poneretur rex locustarum quod occidit Christi Spiritum et evangelicum statum eius quem paulo ante Celestinus eum precedens in ultimis Francisci filiiis per bullam autenticam ordinaverat reflorere“.

pro zkorumpovanou církevní hierarchii se naplnily.⁴⁹⁵ Zároveň se přiblížil čas Kristova kralování v období *clarificatio sexti status*.⁴⁹⁶ Možnost vzkříšení Františka Ubertino zmínil v textu čtvrté kapitoly páté knihy.⁴⁹⁷ Nyní, když vyhlížel na brzkou budoucnost, a v odvolávce na Jáchymovu exegezi silného anděla ohlašoval příchod kazatele pravdy. Podle Ubertina měl Jáchym prorokovat právě příchod Františka, který jako vzkříšený Enoch a Eliáš co nevidět zahájí *restitutio* všech:

„Ideo hec humilium exaltatio per illum angelum, quem Ioannes describit X cap. post sextum tubicinium designatur. Nam de illo dicit sic Ioachim: quicumque erit iste predicator veritatis fortis esse describitur, quoniam robustus erit in fide et de celo descendet, id est de vita contemplativa ad activam et amictus erit nube et quare indutus erit scriptura prophetarum et irim habebit in capite, quare Spiritum sanctum et mysticum seu spiritualem intellectum scripturarum habebit in mente. Sicut enim arcus celestis aparent inductus nubibus celi. Sic scripturis prophetarum mysticus intellectus ad adversarios convincendos. Et subdit. Ego autem angelum istum secundum Ieremiam aut Enoch fore puto aut Heliam. Verumtamen prout hoc Deus melius novit. Unum dico pro certo, quod hic angelus significat personaliter magnum aliquem predicatorem, quamvis spiritualiter ad multos viros spirituales tunc temporis futuros competenter valeat intorqueri. Sane facies angeli similis est soli quoniam in hoc sexto tempore oportet Dei contemplationem in modum solis splendescere et produci ad noticiam eorum quod designatur in Petro, Iacob et Iohanne latinorum, grecorum et hebreorum, primo quoddam latinorum, deinde grecorum, tertio hebreorum, ut fiant novissimi, primi quod erant, hec Ioachim“.⁴⁹⁸

Text potvrzuje výše uvedenou tezi, že Jáchymova figura silného anděla koresponduje s Ubertinovým pojetím. Anděla šesté pečeti, anděla majícího znamení Boha živého, silného anděla, Eliáše, či svědka z jedenácté kapitoly

⁴⁹⁵ AV, V, 8, 469b: „Est verbum brevissimum sed innumeris mysteriis et sententiis plenum. Nam uno modo vult dicere: factum est complementum malitie consumate in condemnatione spiritus Christi. Alio modo factum est complementum culpe et carnalitas ecclesie non possit amplius sustentari“.

⁴⁹⁶ AV, V, 8, 469b: „Alias etiam factum est Dei nostri regnum sicut dicitur et Christi eius, quoniam de cetero invalescet et regnabit spiritus paupertatis et fiet iudicium damnationis meretricis magne [...]. A throno maiestatis Dei exiit vox clare sententie et magne promotionis eorum in propagatione novi status et magne punitionis hostium Christi Iesu in eis et hoc vox dicit: factum est scilicet regnum ecclesie et fidei vere et religionis christiane“. Srov. též následné sdělení AV, V, 9, 470b: „Post tempestatem [...] Iesus humilibus suis apparet et quos in turbinibus sevientis bestie conservavit in sua veritate, iam incipit mundo facere clarescere, ut per ipsorum veritatem et probatam virtutem lucretur pius Iesus ad veritatis reducendo semitam illos, quos male bestie fermentando seduxerunt. Et quare seductione plenaria, que nunc instat erit clarificatio sexti status“.

⁴⁹⁷ AV, V, 4, 442b-443a: „Et audivi unum stupendum quod cum nulla temeritate assero, sed devote devotis recito. Audivi autem a sancto viro fratre Corado et a pluribus aliis fide dignis quod beatus Franciscus post suam glorificationem in celis revelavit sancto fratri Leoni, et aliquibus aliis revelatum dicitur, quod in hac apparitione Christus predixit Francisco tribulationes sui status et Ecclesie et condemnationem et corruptionem sue regule et tantam confusionem mentium spiritualium virorum et filiorum suorum propter universalem impugnationem istius regule quod ad earum confortationem et illuminationem ipsum resuscitaret piissimu Iesus in corpore glorioso et ipsum faceret predictis parvulis suis visibiliter apparere“.

⁴⁹⁸ AV, V, 9, 470b.

Janova Zjevení, nyní vzkříšeného reprezentoval jeden muž. Všechny charakteristiky těchto figur se realizovaly ve Františkovi z Assisi, poslovi *restitutio*, skutečniteli obnovy evangelního života, který „*obrátí srdce synů k otcům*“ a všechny přivede k ryzí víře.

Je vhodné podotknout, že Ubertino v textu o kazateli pravdy nevyločil kolektivní chápání, tedy ve významu působení oněch *virii seraphici, virii evangelici, virii apostolici, virii perfecti*. Bylo by to logické. Casale by tak jen pokračoval v roli následovníků z předchozího času. Jejich působení ale již v období po mystickém nepříteli a před vyjevením Antikrista zjevného nevěnoval tolik prostoru. Mělo být jistě časem rozkvětu chudoby a zejména časem pro usebrání se před příchodem Antikrista velkého.⁴⁹⁹ Na pozadí exegeze Zj 14, 1 sdělil, že počet vyvolených bude 144 tisíc. Každopádně počet pravých synů Františka, Ubertinových spirituálů, kteří v minulosti tvořili menšinu, měl být v tomto čase vyšší.⁵⁰⁰

Podle Ubertinova dějinného scénáře po krátkém čase odpočinku nastane útok zjevného Antikrista, Antikrista velkého, jehož svržení zahájí sedmou periodu církve, třetí věk. Svržení ohlásí sedmý anděl ze Zj 11, 15 či též ze Zj 6, 17 svým „*factum est*“, které bude znamenat konec pronásledování způsobeného apokalyptickou stvůrou demonstrovanou v pronásledováních mystického a velkého Antikrista. Ubertino se znovu dovolával textu Jáchyma z Fiore.⁵⁰¹ V tomto věku získá časoprostor kristologickou či serafínskou pečeť, v němž následování evangelia a odkazu dokonalé chudoby z Františkovy řehole a závěti bude vyplněno plnou aktivitou dříve pronásledovaného malého stáda spirituálů.

„Ac per hoc principales horum preliorum victores sunt pauperes evangelici contra utramque funestam bestiam strenue dimicantes et idcirco in paupertatis altissime vero cultu horum preliorum victoria terminatur, dum illa solemni electorum pro tanto thesauro amatur et custoditur, ut omnibus caducis contemptis, hec sola reputetur

⁴⁹⁹ AV, V, 10, 473b: „He sunt due noctes horrende Antichristus mysticus et apertus in quorum medio evangelicis viris relinquitur sabbatismus in quo Christi Iesu clarificata paupertas illius possit superare insultus“.

⁵⁰⁰ AV, V, 9, 471a.

⁵⁰¹ AV, V, 9, 469b: „Exivit vox magna a throno Dei dicens: factum est. Et hic finitur secundum aliquos magistros quinta principalis visio huius libri maxime secundum Ioachim: hec vox magna est magna Dei sententia, quem exivit de templo sue sanctitatis plene detestantis mala a throno sue stabilis iusticie irrefragabiliter punientis flagicia commissa per has bestias et per totam carnalitem malitie precedentis“. Ubertino zde s největší pravděpodobností odkazuje na Jáchymovo *Expositio in Apocalipsim*, V, 191va.

evangelica margarita, propter quod hunc versiculum, qui est finis decursus membrorum Iesu in hac vita iocavi in divitiis paupertatis, quare in hac tota futura civitas electorum tertii status quasi seraphicatur, que sic apparebit ab omni terrenitate levata et volabit in celum altissime vite Christi simul pauperula et amoris incendio crucifixa".⁵⁰²

Role Ubertinových spirituálů zde opět kráčela v liniích duchovních mužů Jáchyma, který své řeholníky z cisterciácké rodiny zahrnul mezi hlavní architektky nového věku. Ubertinovi vyvolení třetího věku budou spřízněni s ideálem dokonalé chudoby, kterým označil rodinu minoritů:

„Hi sunt gradus unionis in generali, ecclesia erit quasi unitas civitatis in collegiis pauperum. Erit Iesus in tabernaculo eodem quasi in eadem familia, in perfectissimis vero erit quasi idem cum eis".⁵⁰³

Na konci třetího věku, před koncem času, zlo ještě naposledy vystoupí v Gogovi a Magogovi podle Ezechielova proroctví. Ve shodě s předchozími časy, kdy se protivníkovi Boha postavili vyslanci Eliášova a Enochova ducha, zaujmou tito i nyní své dějinné místo. Podle Ubertina zápas posledního věku ve své síle překoná předchozí.⁵⁰⁴ Vyvolení budou muset bojovat a právě pro velikost běsnění budou vysláni Enoch a Eliáš.⁵⁰⁵ Válečníky Krista, s největší pravděpodobností někdejší *virii seraphici*, označení nyní v Ubertinově vizi jako *virii evangelici*, doprovodí skupina svatých souputníků.⁵⁰⁶ Ubertino v tomto popise odložil konkrétnost, neopakoval scénář ze zápasu před časem *clarificatio*, nerozvedl Františkovy andělské figury ani svědky v duchu Eliáše či Františka. Nepustil se ani do úvahy o působení a smrti kazatelů a jejich vzkříšení po vzoru dvou kazatelů z jedenácté kapitoly Apokalypsy. Jednalo se o dobu relativně dalekou, proto mu v dané chvíli stačilo opřít se o hlavní záchytné body dějin, v nichž *renovatio* Kristova odkazu předcházelo působení osobnosti, či skupiny

⁵⁰² AV, V, 12, 478b; srov. též výpověď AV, V, 12, 480b-481a.

⁵⁰³ AV, V, 12, 478b. Na Jáchymovu idealizaci mnišství v souvislosti s jeho řeholníky a s příslušnými pasážemi Jáchymovy *Liber de concordia* upozornila E. PÁSZTOR, *Ideale del monachesimo ed età dello Spirito come realtà spirituale e forma di utopia*, in A. CROCCO (ed.), *L'età dello Spirito e la fine dei tempi in Gioacchino da Fiore e nel gioachimismo medievale*, San Giovanni in Fiore 1986, 105-123; D. C. WEST, *Un paradiso terrestre millenaristico, rinnovamento ed età dello Spirito*, in A. CROCCO (ed.), *L'età dello Spirito*, 75-80; Ubertinova františkánskému ideálu třetího věku, ale bez souvislosti na Jáchyma, si všiml G. L. POTESA, *Storia*, 174.

⁵⁰⁴ AV, V, 10, 477b: „Si autem queratur an iste novissimus Goc, vel illius temporis ultimi tentatio sit peior et atrocior, quam illius Antichristi, qui finget se Iudeorum messiam“.

⁵⁰⁵ AV, V, 10, 477b: „Unum propter magnitudinem certaminis et operis illius mittendi sunt Enoch et Elias in auxilium et testimonium veritatis“.

⁵⁰⁶ AV, V, 10, 477b: „Et idcirco credo solemnissimos milites preparatos ad illam, ut honorabilis triumphus super serpentem pessimum [...]. Possunt etiam merito per castra sociorum intelligi specialia collegia evangelicorum pauperum, qui usque ad finem erunt principales milites huius status“.

v Eliášově duchu koncentrované na zápas se zlem. Tak tomu bude i na konci před samotným završením počítatelného času, kdy jako po Františkově skonu jeho chudí a počtem skromní následovníci zachovávali věrnost, i ve věku posledním budou věrně sloužit až do Kristova soudu.

III. ANGELO CLARENO (1255 - 1337)

III.1. BIOGRAFIE

Dnes již nepanují pochyby, že Angelo Clareno a Petr z Fossombrone byla táž osoba.⁵⁰⁷ Clarenovo narození je možno klást do roku 1255, vstup do Řádu menších bratří pak do roku 1270.⁵⁰⁸

Angelo podstoupil spolu s dalšími společníky dlouhé roky nelehkých vězňení a strádání. Jeho první, roční uvězňení se uskutečnilo v letech 1279-1280, po krátké svobodě byl uvězňen znovu, nyní až do roku 1290, kdy byl z nařízení generálního představeného řádu Raimonda Gaufridiho propuštěn. Důvody uvězňení můžeme hledat v agitačních snahách bratří z regionu Marka a zejména v událostech po II. lyonském koncilu z roku 1274, který výrazně modifikoval pojetí struktury řádu a proklamovanou praxi chudoby, proti níž se část bratří otevřeně postavila na odpor, neboť podle nich zcela zrazovala ducha řehole. V *Liber Chronicarum* opakovaně uvedl, že „v řádu byli svatí bratři, kteří žili svatým životem, podle nich jsme se rozhodli dokonale následovat řeholi, dle úmyslu a nařízení jejich otce, dle našeho pojetí poslušnosti, avšak bez zavržení jména bratří minoritů. To chci i pro mé bratry, aby měli stejný úmysl a usilovali o následování pravé dokonalosti“.⁵⁰⁹ Angelo Clareno sebe a svoji komunitu mezi ony muže Františkova duchovního odkazu zahrnoval. Vysloužil si ale ne právě vybíravou reakci konventuálních bratří.⁵¹⁰ Když generální představený

⁵⁰⁷ Tuto biografickou část opíráme především o F. ACCROCCA, *Introduzione*, in *Liber Chronicarum sive tribulationum Ordinis Minorum di Frate Angelo Clareno* [= *Liber Chronicarum*], ed. G. BOCCALI, Edizioni Porziuncola, Assisi 1999, 6-67; F. ACCROCCA, *Angelo Clareno. Seguire Cristo povero e crocifisso*, Edizioni Messagero Padova 1994, 7-26; F. ACCROCCA, *Introduzione*, in *Expositio super Regulam Fratrum Minorum di Frate Angelo Clareno* [= *Expositio*], Edizioni Porziuncola, Assisi 1995, 5-84; ID., I „*Miracula beati Angeli*“ (ms. Magliabecchi XXIX, 75) e gli ultimi anni del Clareno in Basilicata, AFH 89, 1996, 615-627; R. PACIOCCO, *Le «tribolazioni» di Angelo Clareno (in margine alle recenti edizioni)*, Collectanea Franciscana 71, 2001, 493-521; přihlížíme k biografickému i myšlenkovému horizontu předloženém G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno dai Poveri Eremiti ai Fraticelli*, Istituto storico italiano per il medio evo, Roma 1990; k prolínajícím tématům srov. bibliografii v kapitole I.5.

⁵⁰⁸ Jako rok Clarenova narození 1245 a jeho vstup do řádu mezi 1257-1258 dokazoval L. BERARDINI, *Frato Angelo Clareno da Chiarino alla luce della storia*, Osimo 1964, 27.

⁵⁰⁹ Překládáme zde pasáž z *Liber Chronicarum*, 564.

⁵¹⁰ K diskuzi ohledně textu *Testamentum* ve 13. a 14. stol. srov. F. ACCROCCA, *Escatologia e francescanesimo nel Duecento*, in F. ACCROCCA, *Un ribelle tranquillo. Angelo Clareno e gli Spirituali francescani fra Due e Trecento*, Collana Viator 8, S. Maria degli Angeli-Assisi, 2009, 249-274; F. ACCROCCA, *Da pater Padue a malleus hereticorum. Gregorio IX e il caso di Antonio di Padova*, in M. M. ROSSI - T. ROSSI (edd.), *Sanctitatis Causae. Motivi di santità e Cause di canonizzazione di alcuni*

Raimondo Gaufridi zhodnotil soudobou situaci jako nebezpečnou, kladně zareagoval na prosbu krále Aytona z Arménie dožadujícího se vyslání misie menších bratří v čele s Clarenem.⁵¹¹

Skupina bratří vstoupila do nového působiště a byla přijata králem Aytonem, jemuž se velmi brzy odvděčila svědectvím příkladného života. Jejich styl křesťanské praxe oslovil nejen krále, ale i osoby blízké dvoru a duchovenstvo. Sám král zaslal generálnímu představenému Raimondovi list, kde v superlativech vylíčil zásluhy bratří. Dopis byl čten během konání Generální kapituly řádu v Paříži v roce 1292 a jeho věrohodnost stvrdili dva baroni jakož i další vážení mužové „*Gallicam linguam perfecte scientes*“.⁵¹² To však vyvolalo závistivé reakce skupiny františkánských řeholníků v syrské provincii, kteří rozeslali pomlouvačné listy proti družině spirituálů. Král Ayton reagoval osobním dohledem nad zjištěním pravého stavu skutečností, po němž měl mít Clarena s jeho společníky ještě více v úctě. Pomlouvačná kampaň neustávala, a tak se část skupiny rozhodla vrátit zpět do Itálie, aby celou situaci řešili s generálním představeným, jimž byl stále Raimond Gaufridi.⁵¹³

Angelo se s několika společníky vrátil do Itálie v první polovině roku 1294, ale františkánským prostředím nebyl přijat příznivě.⁵¹⁴ Po nedatovaném setkání s generálním představeným doporučil Raimond Angelovi a jeho společníkovi Petrovi z Maceraty, aby se odebrali „*ad summum pontificem bone memorie Celestinum [...] et ab ipso pro nostrarum animarum salute remedium postulare*“.⁵¹⁵

maestri medievali. In ricordo di Padre Louis-Jacques Bataillon, O.P., Istituto San Tommaso. Nuova serie, 12, Roma 2009, 291-311.

⁵¹¹ Srov. F. ACCROCCA, *Introduzione*, in CLARENO, *Expositio*, 11; srov. také zprávu v *Liber Chronicarum*, 548. K okolnostem uvěznění Clarenovy skupiny srov. A. FRANCHI, *Il Concilio di Lione II (1274) e la contestazione delle Marche*, Picenum Seraphicum 11, 1974, 53-75. K vysvobození Angela a jeho druhů srov. L. VON AUW, *Angelo Clarena*, 18. K Raimondovu vstřícnému postoji P. PÉANO, *Raymond de Geoffroi ministre général et défenseur des Spirituales*, Picenum Seraphicum 11, 1974, 190-203. Pro misi Clarena a druhů do Arménie srov. R. MANSELLI, *Spirituali missionari: l'azione in Armenia e in Grecia. Angelo Clarena*, in *Espansione del francescanesimo tra Oriente e Occidente nel secolo XIII*, Assisi 1979, 271-291. Ke svědectví Clarena ohledně žádosti krále Aytona srov. *Liber Chronicarum*, 546-548.

⁵¹² Srov. *Liber Chronicarum*, 548.

⁵¹³ Srov. F. ACCROCCA, *Introduzione*, 11-12; *Liber Chronicarum*, 552-554.

⁵¹⁴ Angelo vzpomíná na pronásledování podněcené bratrem Monaldem, vikářem jeho provincie, srov. *Angeli Clareni Epistola 30*, in *Angeli Clareni Opera I Epistolae*, [= *Epistola*] ed. L. VON AUW, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 1980, 243, *Liber Chronicarum*, 159. O cestě k papeži referuje *Liber Chronicarum*, 161; *Epistola 49*, 245.

⁵¹⁵ Srov. *Epistola 49*, 243.

V Aquile, kde Celestin V. přebýval, se Angelovi, Petrovi z Maceraty a několika dalším následovníkům dostalo papežova přijetí, během něhož poustevníkovi na Petrově stolci vyložili obšírně svoji situaci. Když si Celestin vyslechl jejich slova, umožnil jim následovat řeholi a odkaz Františka podle úmyslu zakladatele, v hábitu a pod přímým poslušenstvím papeži.⁵¹⁶ Tak byl založen Řád *Pauperes eremite domini Celestini*.⁵¹⁷ Tato událost byla stvrzena přijetím nových jmen dvou hlavních exponentů spirituální linie františkánů. Petr z Maceraty, nyní papežem ustanovený jako vůdce nové kongregace, přijal jméno Liberato, jeho společník Petr z Fossombrone změnil jméno na Angelo Clareno⁵¹⁸.

Rozhodnutí papeže způsobilo neobyčejně vznětlivou reakci četných italských františkánů.⁵¹⁹ Navíc, nové obtíže způsobily události spojené s odstoupením Celestina V., který v prosinci 1295 abdikoval a ještě na Štědrý den téhož roku byl papežem zvolen Benedetto Caetani neboli Bonifác VIII.⁵²⁰ Bonifácovo hodnocení spirituálů zpočátku nebylo negativní. Jak dosvědčil sám Angelo, Bonifác se jich zastal před stěžujícími si minority, když řekl: „*Nechejte je, ať slouží Bohu, neboť tak činí lépe než vy*“.⁵²¹ Nicméně již 4. dubna 1295 bulou *Olim Celestinus* zrušil většinu nařízeních a opatření, které Celestin vydal.⁵²² Mezi nimi i jurisdikční uznání *Chudých eremitů*, kteří tím ztratili legitimitu a jejich existence se v dané formě stávala právně nepodloženou. Je možné předpokládat,

⁵¹⁶ Rozhodnutí Celestina V. nebylo jasně stvrzeno z hlediska právního i institucionálního, k debatě o tomto L. OLIGER, *Spirituels*, in *Dictionnaire de théologie catholique*, XIV/2, Paris 1941, 2530; A. FRUGONI, *Celestiniana*, 136-137; M. D. LAMBERT, *Povertà francescana. La dottrina dell'assoluta povertà di Cristo e degli apostoli nell'ordine francescano (1210-1323)*, Milano 1995, 160-163; Potestà vyjádřil obecně akceptovaný názor, že Celestinovo „uznání nebylo stvrzeno bulou, ale bylo spíše jen slovní“, srov. G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 31.

⁵¹⁷ K analýze založené na svědectvích Clarena v *Liber Chronicarum, Epistola Excusatoria a v Apologia*, srov. F. ACCROCCA, *Un ribelle tranquillo. Angelo Clareno e gli spirituali francescani fra Due e Trecento*, Porziuncola, Assisi 2009, 22; F. ACCROCCA, *Ancora sui „Pauperes eremite Domini Celestini“*, AFH 84, 1991, 273-278; K tématu *Pauperes eremite* srov. bibliografii v kapitole I.5.2.1.

⁵¹⁸ K příčině a významu této změny jmen srov. A. FRUGONI, *Celestiniana*, Studi storici 6-7, Roma 1954, 132.

⁵¹⁹ Srov. *Liber Chronicarum*, 556.

⁵²⁰ A. MARINI, *L'abdicazione di Celestino V nella mentalità religiosa francescana contemporanea*, in *Celestino V e i suoi tempi: realtà spirituale e realtà politica*, L'Aquila 1990, 119-127; A. P. BAGLIANI, *Bonifacio VIII*, Einaudi, Torino 2003, 60-77; L. GATTO, *Celestino V pontefice e santo*, Bulzoni Editore, Roma 2006. E. PASZTOR (ed.) *Attese escatologiche dei secoli XII-XIV. Dall'età dello spirito al „Pastor Angelicus“*, Edizioni Libreria Colacchi, L'Aquila 2004; W. CAPEZZALI (ed.), *Celestino V papa angelico*, L'Aquila 1988; W. CAPEZZALI (ed.), *Celestino V e i suoi tempi: realtà spirituale e realtà politica*. L'Aquila 1990; A. B. ROMAGNOLI, *La rinuncia di Celestino nella cronachistica del tempo*, in *S. Pietro Celestino*, 109-165.

⁵²¹ Srov. *Liber Chronicarum*, 580.

⁵²² Pro text buly srov. A. THOMAS (ed.), *Les registres de Boniface VIII*, I, Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, Paris 1907, 257-261.

že Chudí eremité nepředložili papežské kurii nějaké odvolání. Naopak je pravděpodobné, že v době vydání buly *Olim Celestinus* již byli na útěku na východ, kde byli rozhodnuti „*ad loca remota et deserta secedere*“ a věnovat svůj život Bohu „*absque hominum tumultu et scandalo*“.⁵²³

Clareno byl nucen znovu opustit Itálii a působit v exilu, konkrétně v Řecku, poblíž Egia na ostrově Trizonio. Roky strávené v Řecku měly mimořádný vliv na jeho pozdější spisy. Stal se odborníkem na řečtinu, z níž v budoucnu překládal, i velkým znalcem spisů východních otců. Z nich hojně čerpal inspiraci, která se promítla zejména ve spisech *Expositio super Regulam* či *Apologia*, nebo rovněž v jeho listinné produkci.⁵²⁴ Díky znalosti řečtiny přeložil do latiny papežské proroctví *Scala de Paradisi*, které se dostalo do rukou i Ubertinovi z Casale.⁵²⁵

Do Itálie se Clareno vrátil v roce 1305 a bohužel až do roku 1311, kdy se přemístil do Avignonu, jsme bez možnosti zrekonstruovat přesněji jeho životní osudy. Několik Clarenových společníků doprovázených Liberatem se na pozvání usadilo u jistého Andrea z Isernie. Jejich zpočátku bezproblémový pobyt byl ale přerušena Tomášem z Aversy.⁵²⁶ Tomáš, dominikánský inkvizitor pro provincii Neapol, nejprve vystupoval jako příznivec Liberata.⁵²⁷ Následně ovšem nechal uvěznit a velmi krutě vyslýchat 42 bratří, neboť je podezříval, že jsou členy Dolcinovy sekty.⁵²⁸

V průběhu těchto událostí se Angelo Clareno v Perugii setkal s kardinálem Napoleonem Orsinim, jemuž Celestin V. Chudé eremity svěřil do péče. Angelovi se dostalo vlídného přijetí, ovšem brzy onemocněl a nemohl vyhovět přání

⁵²³ *Epistola 49*, 245; *Liber Chronicarum*, 562. Srov. k tomu komentář F. ACCROCCA, *Introduzione*, 13-14; F. ACCROCCA, *Un ribelle tranquillo*, 28-29.

⁵²⁴ Srov. F. ACCROCCA, *Introduzione*, 17. Pro překlad papežského proroctví *Scala Paradisi*, kterého se Ubertinovi dostalo od Angela Clarena v letech 1300-1305 srov. J. GRIBMONT, *La Scala Paradisi, Jean de Raithou et Ange Clareno*, *Studia Monastica* 2, 1960, 345-358; G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 315-323; G. L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 219-220; R. E. LERNER, *Gentile da Foligno interpreta la profezia Ve mundo*, in R. E. LERNER (ed.), *Scrutare il futuro. L'eredità di Giocchino da Fiore alla fine del Medioevo*, Viella, Roma 2008, 181.

⁵²⁵ K tomu srov. G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 315-323; Id., *Storia ed escatologia*, 219-220; R. E. LERNER, *Gentile da Foligno interpreta la profezia Ve mundo*, in R. E. LERNER (ed.), *Scrutare il futuro*, 181. H. GRUNDMANN, *Die papstprophetien des Mittelalters*, in H. GRUNDMANN, *Ausgewählte Aufsätze, II: Joachim von Fiore*, MGH Schriften 25/2, Stuttgart 1977, 2, 14, uvažoval o možném překladu papežského proroctví *Genus nequam* Angelem nebo někým z jeho skupiny navrátilců.

⁵²⁶ Srov. L. VON AUW, *Angelo Clareno*, 73; L. BERARDINI, *Frate Angelo*, 113.

⁵²⁷ *Epistola 49*, 250; *Liber Chronicarum*, 594-596.

⁵²⁸ Srov. F. ACCROCCA, *Introduzione*, 18; *Liber Chronicarum*, 596-604.

kardinála Orsiniho, aby jej následoval.⁵²⁹ Nemůžeme stanovit, zda se v této době Clareno usadil v nějaké poustevně, či zda putoval v regionech střední Itálie mezi Umbrií, ankonskou Markou a římskou provincií. Pravděpodobnější se zdá být druhá možnost, protože po smrti Liberata v roce 1307 se Clareno stal hlavním nositelem ideového odkazu skupiny, s níž by souvisela jistá shromažďovací úloha spojená beze vší pochybnosti s udržováním vztahů rozdrobené komunity dle jednotné ideje.⁵³⁰

Z jeho zprávy vylíčené v *Apologia* a částečně v *Expositio super Regulam* můžeme vyvodit, že podstoupil proces v Římě, kde jej Martin z Casalbere v patnácti bodech obvinil z hereze. Angelo na všechna obvinění úspěšně reagoval a podezření z hereze se zbavil. Následně opustil Itálii, odebral se do Avignonu ke kurii, kde Isnardo Tacconi již dříve předložil záležitost Clarena a jeho následovníků papeži.

Mezitím se Clareno spřátelil s kardinálem Giacometem Colonnou, se kterým až do roku 1309 zůstal v Římě a s nímž také odcestoval do Avignonu. V Avignonu a na území Francie, kde setrval až do roku 1318, užíval pohostinství i ochrany kardinála Giacoma. Díky němu vstoupil do kontaktu s četnými respektovanými osobnostmi dané doby, mezi nimiž vynikal syn krále Majorjky Filip, který se Clarenovi stal blízkým přítelem po zbytek života.

Během let 1311-1312 se Angelo účastnil koncilu ve Vienne, působil ve prospěch oficiálního uznání své kongregace povolené Celestinem V., avšak nestvrzené Bonifácem VIII. Upřímně věřil, že záležitost Chudých eremitů nalezneme v kurii Klementa V. konečně slyšení a pozitivní zhodnocení ve formě vydané konstituce. Bohužel reálné základy pro takové uznání začaly být relativizovány událostmi, které Angelo mohl jen stěží ovlivnit a jejichž ozvěny nepředpokládal.⁵³¹

Spouštěcím mechanismem byla rebelie skupiny toskánských františkánských konventů z Arezza, Asciana a Carmigiana.⁵³² Tito radikálně

⁵²⁹ *Epistole* 49, 25.

⁵³⁰ Srov. F. ACCROCCA, *Introduzione*, 19.

⁵³¹ Srov. F. ACCROCCA, *Introduzione*, 20.

⁵³² Pro detailní popis událostí opírající se též o Clarenovo svědectví srov. A. M. INI, *Nuovi documenti sugli Spirituali di Toscana*, AFH 66, 1973, 305-377; M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 195-199; D. BURR, *The Spiritual Franciscans. From protest to Persecution in the Century After Saint Francis*, Pennsylvania 2001, 161-168; Srov. A. TABARRONI, „Non so che fraticelli...”: identità e

smýšlející následovníci assiského světce, v některých bodech sympatizující s myšlenkami Clarenovy neuznané družiny, se na jaře 1313 otevřeně postavili hierarchii minoritů. Na doporučení jistého kanovníka Martina sesadili své představené, zvolili si vlastního generálního představeného a vyhnali všechny řeholníky, kteří v jejich očích nedodržovali původní řeholi sv. Františka.⁵³³ Nakonec opustili Toskánsko a uchýlili se na Sicílii pod ochranu Fridricha III. Aragonského.⁵³⁴ Clarenovi tušil, že postoj toskánských může mít negativní dopad na jeho snahy, zvláště když po otevřené neposlušnosti hierarchii toskánští radikálové začali zvažovat uznání vlastní spirituality mimo rámec františkánského řádu. Sám Clarenovi později v *Liber Chronicarum* vzpomínal, že „papež a všichni kardinálové, i ti, kteří byli dříve nakloněni spirituálům, zůstali velmi znepokojeni a začali věřit všem zlým nařčením, která o nich dříve rozšiřovali protivníci“.⁵³⁵ Clarenovi spirituálové sice nesdíleli postoje vyzývající k neposlušnosti, jejich dávný požadavek po oficiálním uznání však nyní začal být nahlížen jinou optikou. Klement V. všechny dosavadní pokusy *Pauperes eremite Domini Celestini* o uznání nepřislušnosti k minoritům i dožadování se jiné obediencie, jednoduše přerušil.⁵³⁶ Po Klementově smrti následované dvouletým uprázdněním papežského stolce se vývoj jednání zastavil zcela. Konečné řešení se očekávalo s novým papežem.⁵³⁷

V tomto období Angelo spolu s Giacomem Colonnou doprovázel papežský dvůr na různých stanovištích jeho krátkodobých působení. Dne 7. srpna 1316 byl na Petrův stolec zvolen Jacques Duèse, jenž přijal jméno Jan XXII. Sedmdesátiletý válečník a kuriální znalec poměrů byl dobře seznámen

tensioni minoritiche nella Marchia di Angelo Clarenovi, in *Angelo Clarenovi francescano*, atti del XXIV Convegno Internazionale, Assisi, 5-7 ottobre 2006, Spoleto, CISAM 2007, 227-261; A. TABARRONI, *Gli Ordini mendicanti nelle Marche: per un'ipotesi di confronto a partire dalla rete insediativa*, in *Atti del Convegno Istituzioni e Società nelle Marche, (sec. XIV-XV)*, Ancona-Camerino-Ancona, 1-3 ottobre 1998, Ancona, Deputazione di Storia Patria per le Marche 2000, 479-491; A. TABARRONI, *Spirituali e Fraticelli: le molte anime della dissidenza francescana nelle Marche tra XIII e XV secolo*, in L. PELLEGRINI - R. PACIOCCO (edd.), *I Francescani nelle Marche, secoli XIII-XVI*, Cinisello Balsamo, Milano 2000, 38-53; L. PELLEGRINI, *Angelo Clarenovi e Francesco d'Appignano tra povertà e politica: alle origini delle dissidenze francescane nelle Marche*, in B. MASSI - S. TROJANI - H. VANNIER (edd.), *Esperienze religiose francescane nelle Marche*, Le Marche. Folklore - Religiosità V, 2002, 39-53.

⁵³³ *Liber Chronicarum*, 692-694.

⁵³⁴ *Epistola 25*, 117-132.

⁵³⁵ *Liber Chronicarum*, 694.

⁵³⁶ *Liber Chronicarum*, 696: „Terminato namque concilio, negotium fratrum remansit indeterminatum“.

⁵³⁷ *Liber Chronicarum*, 696: „Dubia, quae trahebantur de littera regulae solvebantur, finalem determinationem illius negotii retinuit in sua potestate dominus papa“.

s vnitřními tenzemi uvnitř františkánského řádu. S úmyslem zabránit jakýmkoli dalším projevům rebelie, jenž ve výsledku chápal jako relativizaci jemu svěřené apoštolské moci, povolal na kurii spirituály přítomné ve francouzské Provence, napojené částečně na Clarena a vyznávající důsledně doktrínu františkánského génia Petra Jana Olivioho. Clarenovo slyšení účastnil rovněž, spolu s ním ještě Ubertino z Casale a Goffredo z Corone. Clarenovy výpovědi o těchto slyšeních dokládají bouřlivou atmosféru, kdy měl Jan XXII. slyšení pojmout jako proces výslechu. Po slyšeních byl Clarenovo spolu s dalšími uvězněn.⁵³⁸

Zde ve vězení napsal *Epistola excusatoria* adresovanou pontifikovi. Jedná se o důležitý dokument, neboť doplňuje informace k rekonstrukci některých fází Clarenova života. Clarenovo pontifikovi odůvodňoval legitimnost Chudých eremitů, popsal jednání s Celestinem V., které vedlo k založení nového řádu. Clarenovu *Epistola excusatoria* papež přijal, Clarenovo byl propuštěn, ovšem odvolávky na Celestinovo ukotvení řádu v rámci platné jurisdikce shledal Jan XXII. nedostatečnými. Clarena postavil před dvojí volbu. Vrátit se zpět do minoritského řádu nebo vstoupit do řádu jiného, ale schváleného. Angelo se podvolil, přijal poslušnost vůči Bartolomeovi, který se brzy stal opatem benediktinského kláštera v Subiacu.⁵³⁹

V Avignonu Clarenovo setrval až do smrti Giacoma Colony, který skončil dne 11. srpna 1318. Možnost pozitivně završit dřívější dlouze dojednávané záležitosti schválení řádu byla vyčerpána. Clarenovo považoval svůj další pobyt u kurie za bezpředmětný. Vrátil se tedy do Itálie, kde přijal ochranu opata Bartolomea v Subiacu.⁵⁴⁰

V ústraní Subiaca Angelo přihlížel vývoji bouřlivých a překypujících událostí. Léta 1322–1324 byla zejména dobou dramatických teologických

⁵³⁸ Srov. M. D. LAMBERT, *La povertà francescana*, 201-205

⁵³⁹ Cenné postřehy týkající se redakce *Liber Chronicarum* představuje G. L. POTESTÀ, *La duplice redazione della Historia septem tribulationum di Angelo Clarenovo*, *Rivista di Storia e Letteratura religiosa* 38, 2002, 1-38; R. LAMBERTINI, *Venenatae temporis huius quaestiones. Angelo Clarenovo di fronte alla controversia sulla povertà di Cristo e degli Apostoli*, in M. C. DE MATTEIS (ed.), *Ovidio Capitani: quaranta anni per la storia medioevale II*, M. C. DE MATTEIS (ed.), Bologna 2003, 229-249; G. MICCOLI, *Considerazioni al margine di una recente edizione dell'Historia septem tribulationum ordinis Minorum di Angelo Clarenovo*, in M. C. DE MATTEIS (ed.), *Ovidio Capitani*, 291-308. Podnětné jsou rovněž jednotlivé příspěvky ze společné konference *Angelo Clarenovo francescano*, Fondazione Centro italiano di studi sull'alto Medioevo, Spoleto 2007.

⁵⁴⁰ Srov. syntézu událostí M. D. LAMBERT, *Povertà francescana*, 205-219; D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 198-200.

disputací týkajících se chudoby Krista a jeho apoštolů – *Paupertas Christi et apostolorum*, jež měly svůj vrchol v publikování bul *Ad conditorem canonum* z 8. prosince 1322 a *Cum inter nonnullos* datovanou 12. listopadu následujícího roku. Clarenio se v Subiacu nepřetržitě věnoval udržování korespondence se svými následovníky a vytvořil největší díla: *Expositio super Regulam* (1321–1323), *Liber Chronicarum* (1326) a *Apologia* (1330).

Poslední desetiletí svého života Clarenio prožíval v perspektivě plného apokalyptického nazírání soudobých událostí. Jak potvrdil G. L. Potestà, od roku 1328 Clarenio „nahlížel zřetelně pontifika Jana XXII. jako heretika, který je jako takový zbaven veškeré účinné autority“.⁵⁴¹ Odpor k církevní autoritě Clarenio plně ztotožňoval s rezistencí vůči apokalyptickému nepříteli.

Od roku 1331 inkvizice zintenzivnila svoji činnost a Angelo se musel mít více na pozoru. V roce 1334 se již osmdesátiletý a nejistý Angelo naposledy vypravil na cesty. Opustil pohoří kolem Subiaca a zamířil do Neapolského království, kde se spoléhal na přijetí od přítele Filipa z Majorky. Ten v roce 1329 zanechal veškerý svůj majetek a přesídlil ke své sestře Sancii, manželce Roberta z Anjou. Filip Clarenio přijal a Clarenio v jeho blízkosti dožil své dny. Zemřel 15. června 1337 v Lucanii, kde si zbudoval malou poustevnu S. Maria dell'Aspro.

⁵⁴¹ G. L. POTESTÀ, *Angelo Clarenio*, 220.

III.2. DĚJINY SVĚTA – HLAVNÍ KONCEPCE

Interpretativní historické schéma vytvořené Clarenem v *Liber Chronicarum* odkazuje na sedm utrpení či pronásledování řádu minoritů. Demonstruje jasně souvislost s numerickou symbolikou biblické Janovy Apokalypsy. Dějiny řádu Clareno představil nikoli jako neustálé pokračování pronásledování a porážek, ale jako periody napětí střídané fázemi klidu. Čím více se Angelo přibližoval k aktuální době, tím dramatičtěji pociťoval tíži pronásledování. Celý Clarenův historiografický koncept sedmi pronásledování se odehrává v šestém věku církve, založeném na periodizaci sedmi věků vypracované Olivim.⁵⁴²

Clarenův text začal popisem zjevení Krista, kterého se dostalo Františkovi. Neodlišně od scénáře zachyceného v Janově zjevení či v zjevení Jáchyma z Fiore rovněž zjevení dané Františkovi bylo obsaženo v knize dané Kristem:

„Et dixit ei: Accipe volumen de manu mea, legem gratiae et humilitatis, paupertatis, pietatis, caritatis et pacis, formam vivendi, quam tenui cum discipulis meis, regulam vivificam ad vitam immaculatam et gratiae plenitudinem, et gloriae animae acquisitionem certam et possessionem active et intellectualiter dirigentem et sursum ferentem ad caelestia et divina“.⁵⁴³

Stojí za povšimnutí, že František měl během svého čtyřicetidenního poustevnického pobytu ve Fonte Palombo nedaleko Rieti napsat druhou sbírku řeholních pravidel pro svůj řád, jež měla plynout, jak zpravuje legenda, z přímého diktátu Ducha svatého. Spis *Liber Chronicarum* dále líčí, jak se kolem Františka shromáždilo dvanáct bratří, podobně jako apoštolové kolem Krista, a jak mu Kristovým příkazem bylo nařízeno zbudovat v lůně církve nový řád. Poté se Františkovi zjevil anděl Páně, který mu odkryl osudy řádu a církve. Že se jedná o prorocství, František pochopil z vzezření zjeveného anděla. Měl tělo složeno z několika druhů materiálu, hlavu ze zlata, hrud' a ramena ze stříbra, břicho z bronzu, jednu nohu z hlíny pálené, druhou z hlíny obyčejné, chodidla opatřena želízky, tělo od ramen pokryto pláštěm z pytloniny.⁵⁴⁴ Rozličnost užitého materiálu evidentně odkazovala na proměnu řádu. Počátek

⁵⁴² S ohledem na linii naší analýzy šestá a sedmá perzekuce řádu budou předmětem následující kapitoly, nyní proto představíme prvních pět dějinných pronásledování, jež postačujícím způsobem objasní problematiku Angelova dějinného vhledu.

⁵⁴³ *Liber Chronicarum*, 94.

⁵⁴⁴ *Liber Chronicarum*, 148.

symbolizovalo zlato ve Františkovi a jeho družích, řád žil v duchovním bohatství, které se však postupem času umenšovalo a řád zchudl svým zesvětštěním reprezentovaným obyčejnou látkou. Řád duchovních synů svatého Františka byl tedy odsouzen k postupnému úpadku. V závěru měl jako nohama se železy divoce kopat do zlata pravých následovníků, ovšem nohama z hlíny, jež symbolizovaly křehkost.⁵⁴⁵ Příčinou úpadku byl v první řadě větší zájem o lidské vědění, než

o pokorné následování chudého Krista: „*Et quia preponent verba et scientiam sanctitati, remanebunt intus frigidi et caritate vacui, facta commutatione auri in argentum frigidum et porosum*“.⁵⁴⁶ Bratři se nebudou zabývat tím, že opustili původní předsevzetí chudého způsobu života, ztratí bohatství duchovní plnosti a Františkův duchovní odkaz bude následovat malá část bratří. V řádu vystoupí mnoho pokrytců pokládajících se za svaté, kteří vyvolají nenávisť vůči opravdovým světcům následujícím Františka. Dojde k šesti proměnám pro šest přestoupení zákona, k šesti rozdílným změnám v dějinách řádu. Tyto proměny symbolizuje zlato, stříbro, bronz, hlína, železo a pytlovina. Pronásledování řádu bude sedm. Údělem bratří zakladatelů řádu se zdála být jejich účast během postupné dekadence jimi stvořeného díla. A František, který měl vzhledem ke Kristu obdobnou roli jako Abrahám před Bohem Otcem, musí dát život určitému společenství lidí. Samozřejmě František nedal život lidem tělesným, ale lidem duchovním, kteří, jak prorokoval anděl, podstoupí šest ran. Jinou záležitostí jsou pronásledování, která nespočívají v úpadku, ovšem jsou jeho následkem. Z původního zlata se bratři promění v bezcenný materiál a přikryjí se pytlouinou. Naopak bratři udržující si zlato původního odkazu podstoupí sedm pronásledování, neboli budou pronásledováni těmi oblečenými do pytlouiny. Tyto dějiny pronásledování řádu jsou historií františkánů, která je vložena do celých dějin církve, jež dovrší podobný proces jako řád, tedy směrem k ponížení. Zde prorok, Kristův posel mezi lidmi, je reprezentován přímo Františkem, který v eschatologické perspektivě pronáší:

„*Et dicebat fratribus: Subtracto fundamento paupertatis a religione, certificatus sum a Christo quod viliter et miserabiliter prosternetur. Est enim propter humilis paupertatis continentiam et vinculum mandatorum Christi, caritatis et crucis cultui*

⁵⁴⁵ *Liber Chronicarum*, 152.

⁵⁴⁶ *Liber Chronicarum*, 149.

singulariter consecrata tota religio, quae electa est at spiritualiter suscipiendum et pariendum Christum Iesum in diversorio Ecclesiae in fine dierum, tamquam altera in Spiritu virgo Maria, et ad promittendum, amandum et servandum super terram nihil habere, quod amantes et servantes, Christum Iesum et eius Spiritum reverenter et humiliter portant, et perseverantes usque in finem de hac vita securi exeunt certi de regno caelorum“.⁵⁴⁷

První pronásledování započalo během života zakladatele, kdy se účastnil křížové výpravy v roce 1219. V jeho nepřítomnosti několik výše představených řádu vykonávalo kazatelskou službu, ovšem vzdálenou praxi a způsobu života v Kristově odkazu.⁵⁴⁸ Františkův návrat sice způsobil krátkodobé zlepšení života, ale jeho styl poslušnosti a služby bratři různě interpretovali a prožívali. František opakoval zavržení „lidské rozumnosti“ a „moudrých“ a byl si vědom budoucí dekadence řádu. Obával se vlivu mistrů a intelektuálů, s nimiž polemizoval a trval na jasné harmonii mezi praxí a vědou, intelektem a činností. Angelo Clareno spojil rozštěpení řádu s činností bratra Eliáše, „*subtilitatibus philosophiae frater Helias deditus*“, jenž mezi bratry zasel semeno zvědavosti.⁵⁴⁹ Filosofie představovala zdroj Satanova zla, která vytvořila proselyty právě mezi Františkovými bratry. Jeden z bratří byl ve vidění Kristem uveden do pekla, kde naslouchal rozhovoru démonů, kteří se snažili nalézt způsob, jak čelit síle Františkovy skupiny. Po rozmluvě démoni rozhodli:

„Non poterimus de hominibus istis habere triumphum, nisi omnis nostra industria, sollicitudo, subtilitas et operatio convertatur, ut superbis, vaniloquis, curiosis, dolosis et fraudulentis, cupidis, invidis, praesumptuosis et fallacibus hominibus, quos cognoscimus esse nostros, suggeramus et immittamus, per omnem modum quem possimus, desideria paenitentiae et cum eis Domino serviendi. Nam cum inter eos habuerimus partem nostram, et cotidie augere studuerimus, ita conturbabimus eos, et eorum religionem inficiemus“.⁵⁵⁰

Druhé pronásledování mělo svůj počátek v čase smrti Františka v roce 1226 a rozprostřelo se po celé období generalátu bratra Eliáše. Již tehdy byl řád

⁵⁴⁷ *Liber Chronicarum*, 162.

⁵⁴⁸ Srov. *Liber Chronicarum*, 168: „Nam illi praecipue, qui aliis praeerant, et prudentiores et magis intelligentes esse videbatur, ad sui sensus complacentiam conversi, sub discretionis specie summam tepiditatem et infidelitatem palliantes, modum diversum vivendi a traditio eis et celitus dato pastore et Scripturae sententiis et aliorum religiosorum exemplis, astute verbis et operibus praedicabant, non intelligentes quod per humanam prudentiam, quae mors ab Apostolis nominatur, sibi ipsi fodiebant praecipiti lacum et idololatriae vinculum, et recessum a perfectionis promissae culmine fabricabant“.

⁵⁴⁹ *Liber Chronicarum*, 250. K Angelovu vztahu k Eliášovi srov. G. L. POTESTÀ, *Ideali di santità in Ubertino da Casale e Angelo Clareno*, in *Santi e santità nel secolo XIV.*, Perugia 1989, 130-133; F. ACCROCCA, *Un apocrifo la „Lettera enciclica“ di frate Elia sul transito di S. Francesco?*, *Collectanea Franciscana* 65, 1995, 473-509; F. ACCROCCA, *La lettera (o le lettere) di frate Elia sul transito di san Francesco*, *Frate Francesco* 69, 2003, 503-520.

⁵⁵⁰ *Liber Chronicarum*, 222.

rozdělen do dvou frakcí, jedna zastoupená pravověrnými následovníky Františka, druhá konventuály. Eliáš byl původcem perzekuce spirituálů a druhé utrpení bratří spočívalo v útoku konventuálů proti zastáncům pravého Františkova spirituálního odkazu. S Eliášem se roztočila série utrpení, uvěznění a procesů, jejíž první obětí se stal spirituální františkán Cesarius ze Spiry, jenž uvězněn na příkaz Eliáše zemřel v důsledku ran způsobených vězňem:

„Hieme superveniente carcerisque ostio aperto manente, egressus extra carcerem, frater Cesarius ambulabat; quem cum frater ille laicus custos eius extra carcerem, superveniens, ambulare vidisset, putans eum fugere velle, in furiam versus, apprehenso fuste, ipsum tam valide et dire percussit, quod de illius percussione vulnere post modicum vir sanctus, orans et dicens: Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt; et gratias agens et Christo spiritum recommendans, inter verba orationis mortuus est“.⁵⁵¹

Cesarius vedl jednu misii do Německa, o níž rozhodla první kapitula řádu v roce 1221. Vrátil se po dvou letech, byl nahrazen Albertem z Pisy a následně zabit. Další Františkovi společníci uprchli do poustev, aby nebyli v centru pozornosti Eliáše, jenž mezitím rozvíjel přátelské vztahy s Fridrichem II. Po Eliášovi, zbaveném úřadu a exkomunikovaném, následovaly generaláty Alberta z Pisy a Haimona z Favershamu. Tito dle Angela poslušně následovali Františkovu řeholi a setrvali v původním odkazu zakladatele.

S bratrem Crescenziem z ankonké Marky započala perzekuce třetí. Crescenziem veden jako Eliáš „*chtivostí vědění a učení*“ nutil spirituály ke studiu filosofie. Odsouzení ze strany Clarena nenechávalo pochybnosti o zlu z toho plynoucím:

„...cum scandalo cleri et populi, et quod oratione relicta, Aristotelis curiosam et sterilem sapientiam divinae praeferebant, et naturales et dialecticos magistros audire avidius sitiebant, et scholas scientiarum harum habere et multiplicare ardentem procurabant“.⁵⁵²

Dvaasedmdesát spirituálů bylo vypovězeno a nařízením generálního představeného bylo rozhodnuto, že jakýkoli kontakt s nimi, jakož i poslech jejich kázání bylo zakázáno, neboť byli považováni za heretiky. Clarena informoval o úspěchu a dobrém přijetí vyhnaných spirituálů u obyčejných věřících, kteří se stavěli proti zradě konventuálů. Generalát po Crescenziiovi přijal Jan z Parmy, ctitel Jáchyma z Fiore a horlivý čtenář jáchymistického spisu *Evangelium aeternum*. Na jeho základě Jan předpovídal bratrům nastávající čas útrap. Avšak

⁵⁵¹ *Liber Chronicarum*, 304-305.

⁵⁵² *Liber Chronicarum*, 336.

následně byl Jan zbaven generalátu a odsouzen pro trvání na stanoviscích souvisejících právě s jáchymismem. Období krátkého klidu bylo opět vyměněno stavem, kdy spirituálové žili v ohrožení.

Počátek čtvrtého soužení zahájila volba Bonaventury generálním představeným v roce 1257. Výše zmíněné dílo Jáchyma z Fiore a odkazy na něj měly popustit stavidla těžkostí. Jak je známo, během IV. lateránského koncilu byly odsouzeny některé Jáchymovy výroky, neboť vzbuzovaly podezření z učení o triteismu. Otcům koncilu se totiž zdála podezřelá kristocentrická koncepce, v níž historická interpretace tří božských osob umožňovala diskusi o trojičním dogmatu. Jan z Parmy tvrdil, že odsouzení Jáchyma vyplývalo spíše z jeho disputace o Trojici s Petrem Lombardským a vůbec nesouvisela s doktrinárními otázkami církve:

„Et captata alterius quaestionis occasione ipsum et socios eius principales quaestionem illam assumentes et defendentes tamquam haereticae pravitatis labe infectos persecuti sunt et severe punierunt. Affirmabant enim abbatem Ioachim de trinitate Dei et unitate essentiae catholice et pie sensisse et nil contrarium sanctis; vel diversum ab eorum intentione et doctrina scripsisse; et quod Ecclesia et decretalis Innocentii papae non damnabat eum, nec suam doctrinam in respectu ad suam positionem et assertionem, quam facit illius quaestionis; sed improbat libellum, quem contra magistrum Petrum composuit“.⁵⁵³

Střet mezi Bonaventurou a Janem z Parmy charakterizoval zbytek pronásledování. O jistém bratru Jakubovi z Massy Clareno řekl: „*Huic scientia et intelligentia scripturarum et futurorum praecognitio divinitus data est*“. Tomuto Jakubovi se dostalo zjevení, které popisuje úryvek pátého pronásledování v *Liber Chronicarum*.⁵⁵⁴ Bojující církev představoval strom se zlatými kořeny, stříbrným kmenem a s listy z obou vzácných kovů se zřejmým odkazem na pasáže Dan 7, 9 a Zj 20, 11.⁵⁵⁵ Větve stromu prezentovaly provincie a plody františkánského řádu. Jan z Parmy byl představen na vrcholu stromu. Ve zjevení se objevil František s kalichem naplněným duchem života, který nabídl každému z bratří. Bratr Jakub hleděl, jak Jan z Parmy přijal kalich jako první, pil z něj a stal se zářivým jako slunce. Ostatní bratři jej následovali. Ti z bratří, kteří obsah kalicha vylili, „*convertebantur in tenebras et obscuri et deformes erant et taeterrimi, et ad*

⁵⁵³ *Liber Chronicarum*, 412.

⁵⁵⁴ *Liber Chronicarum*, 426.

⁵⁵⁵ Srov. studii M. REEVES – B. HIRSCH-REICH, *The Figurae*, 307.

videndum horribiles et daemoniis similes".⁵⁵⁶ Vize pokračovala popisem konfliktu mezi dvěma generálními představenými. Jan z Parmy sestoupil z koruny stromu a ukryl se při zemi u kmene stromu, neboť věděl, že na vrcholu stromu se odehraje zápas. K vrcholu, kde dříve stál Jan, přistoupil Bonaventura ozbrojen trhavými drápy. František ale daroval Janovi křesací kámen, aby mohl Bonaventurovy drápy opílit. Po tomto zápase všichni, kteří nepřijali Janův kalich, došli zavržení, zatímco Jan a jeho následovníci byli přeneseni do krajiny plné života a jasu. Bouře v řádu definitivně strhla nejvyšší část stromu a z kořene vyrašil nový strom, celý ze zlata:

„Turbine autem illo ac tempestate cessante, de aurea radice pullulavit aurea plantatio, aurea tota, que et flores et folias et aureos fructus produxit“.⁵⁵⁷

Páté pronásledování řádu korespondovalo s pronásledováním Petra Jana Olivioho. Slova, kterými Clarenó označil zločiny proti Olivimu, působí syrově. Olivio byl pronásledován společně se svými zastánci a původcem těchto ran byl generální představený řádu nastupující po Bonaventurovi, Girolamo z Ascoli. Důvody perzekuce Olivioho a jeho následovníků vyplynuly opět jako v případě Jana z Parmy z přilnutí ke spisům Jáchyma z Fiore.

Do doby této páté perzekuce Clarenó zařadil papežství poustevníka Petra Morroniho. Tento papež dal život novému řádu Chudých eremitů a povzbudil tak všechny spirituály, ale svým odstoupením rychle uhasil naděje na osvobození františkánů spirituálů. Celestin V. a generální představený Raimondo Gaufrói měli své následovníky v postavách Bonifáce VIII. a Jana Mincia Morrovalle, kteří přinutili Clarenovu skupinu utéci do Řecka. Konec páté periody se v hrubém nárysu shodoval se smrtí Olivioho (1298) a papežstvím Bonifáce VIII. Šestá perzekuce začala ještě během páté. Spis *Liber Chronicarum* uzavřel tuto část pronásledování odkazem na sedmý rok pontifikátu Bonifáce VIII., tedy na rok 1301:

„In sexta die et diei hora sexta, in medio positus multorum servorum Dei, vidit nam subito in medio cuiusdam hospitii monasterium magni nominis Dominae, ubi quadraginta et amplius erant viri religiosi, pulpitem tobalea coopertum positum est. Et ecce diaconus leviticus indumentis paratus apparuit, et liber septem signacula

⁵⁵⁶ *Liber Chronicarum*, 430.

⁵⁵⁷ *Liber Chronicarum*, 434.

habens, clausus in pulpito ponitur. Et accessit diaconus aperire librum, et aperuit sextum signaculi librum, quae erant in sexta libri parte lecturus“.⁵⁵⁸

Angelo zde zopakoval souvislost sedmi pronásledování se sedmi pečetěmi Apokalypsy (Zj 5, 1). V případě šesté pečeti její otevření odpovídalo zkušenostem spirituálů probíhajícím v letech 1301–1329. V Janově Apokalypse šestá pečeť ohlašuje katastrofické události v dějinách církve. Svoji úvahu Angelo zakončil slovy:

„Ita tamen, quod solum ad habendam notitiam septem rotationum, quibus ordo ad suum animale finem revolvitur, valde pauca de multis quae facta sunt exprimentur“.⁵⁵⁹

Pomyslné kolo dějin řádu tedy zahrnovalo sedm hnutí a mělo se nakonec stát „*animale*“, neboli navrátit se k živému způsobu existence. V této souvislosti se nabízejí dvě možné interpretace posledních událostí řádu. Řád se vrátí k symbolům z proroctví z první perzekuce, ke zlatu, které se proměnilo v prostou, jednoduchou látku. Nebo, ono „*animale*“ symbolizovalo původní chudobu, pak se řád navrátí k formě dříve stanovené a žité Františkem.

⁵⁵⁸ *Liber Chronicarum*, 630.

⁵⁵⁹ *Liber Chronicarum*, 632.

III.3. PŘÍTOMNÝ ČAS – V PEPRSPEKTIVĚ OČEKÁVÁNÍ KONCE

Jestliže jsme v případě kalábrijského opata mohli vidět jeho exegetickou aktivitu propojenou neustále s apokalyptickým horizontem, pak se v Clarenově případě nacházíme na odlišné půdě. Clarenovo vnímání času s jeho radikálním obratem k apokalyptice má postupný vývoj dobře sledovatelný v jeho bohaté korespondenci v průběhu mnoha let. Z listů, které velmi výstižně reflektují soudobé okolnosti plné dynamiky a zvrátů, promlouvá muž oddaný Františkově řeholi, který upravuje vlastní nazírání času. Mění jej od postoje životního realismu zbaveného tendence identifikovat čas s neodkladnou radikální změnou poměrů, do perspektivy, v níž všechny události potvrzují biblické scénáře posledního času.

Jak jsme již uvedli, v roce 1312 některé skupiny františkánů spirituální orientace v Toskánsku revoltovaly proti nadřazeným autoritám řádu. Hierarchie řádu pochopitelně takovou situaci nemohla tolerovat, takže se proti rebelům rozvinul disciplinární proces, v němž provinilci argumentovali, že hluboká krize vyžadovala radikální léčebný prostředek. Clarenno byl do situace vtažen otázkami některých komunit jeho *Pauperes eremite*, kteří nevěděli, jaký postoj zaujmout a dožadovali se vyjádření. Jeho posouzení situace i doporučení jsou shrnuty v **listě 25** ze září 1313. Clarenno jednoznačně odmítl rebelii, zvláště zaměřenou proti církevním zákonům a autoritě, neboť:

„Ecclesie status fixus et immobilis manet in sua auctoritate et dignitate, in bonis et malis prelatibus, iustis scilicet et peccatoribus, usque ad seculi huius finem, et quod in omni statu Ecclesie mali cum bonis mixti concurrunt“.⁵⁶⁰

Protože pravděpodobně radikální postoj toskánských čerpal z apokalyptického nazírání současnosti, Clarenno relativizoval jakýkoli element, který by legitimoval odpor vůči autoritě v čase očekávání neodkladné proměny světa a odmítl očekávání brzkého budoucího stavu milosti:

„Sed legis status in Christo Ihesu consumationem et finem accepit. Ecclesia vero Christo obviam ad iudicandum venienti occurret, in statu glorie regnatura cum eo in eternitate. Et sicut legi gratie non succedit nisi adventus Christi ad iudicium et regnum glorie, ita inconcussa usque ad secundum Domini adventum manet in prelatibus auctoritas, iustis et peccatoribus“.⁵⁶¹

⁵⁶⁰ *Epistola 25*, 121; srov. komentář G. L. POTESTÀ, *Angelo Clarenno*, 96-98.

⁵⁶¹ *Epistola 25*, 121.

Slova v závěru listu pak parafrázovala evangelní úryvek Mt 24, 44-51, jenž vysvětloval, že eschatologický čas je ve skutečnosti přítomen stále: „...*veniens Dominus infidelis et mali servi, in die qua non sperat et hora quam ignorat*“.⁵⁶²

V **listě 76** kladeném editorkou Lydií von Auw do rozmezí let 1312-1314 Clarenno odpovídal na otázku několika bratří, zda-li je možné precizovat čas a podobu finální perzekuce církve.⁵⁶³ Nevidíme žádný náznak toho, že by soudobé těžkosti svědčily o blízkosti finálních zkoušek, kdy zápas se zlem získá rozhodnou podobu. Naopak, obtíže byly, jsou nyní a nastanou i v budoucích dobách. Opakuje slova z předchozí citace Clarenno dodal:

„De tribulationibus vero presentibus et futuris, non est vobis necessarium inquirere neque de habitu recedentium a vobis, quia tribulationes sunt et erunt usque in prefinita tempora, sicut olim fuerunt, maiores in spiritu quam in corpore. Similiter futurum tempus purgabit aream et discernet frumentum a paleis et gravabit unumquemque iniquitas propria et finis eorum interitus qui viam Domini faciunt blasphemari“.⁵⁶⁴

Po smrti Klementa V. 20. dubna 1314 se v avignonské církvi zahájila fáze jisté nestability, která se protáhla na více než rok. Jednání se zmocněnci kurie zabývajících se otázkou komunity bratří kolem Angela nepřinášely výsledky a navíc po revoltě toskánských došlo k podobným excesům spirituálů v Narbonne a v Béziers, takže nadějně Clarenovy vyhlídky se rozplývaly.⁵⁶⁵ V **listě 7** z roku 1314 adresovaném bratřím Angelo vyzval druhy, aby prosili Boha o udělení dobrého pastýře církvi a předpověděl čas zkoušek, o nichž odmítl být konkrétnější. Je zajímavé, že přítomné obtíže zahrnul do linie spojené s pontifikátem Celestina V. To znamená, že již tehdy Angelo vnímal jeho roli jako symbolickou, či prorockou. Zároveň je ovšem nutno doplnit, že současné nesnáze evidentně nedal do souvislosti s posledním časem a podobně jako v listě 25 i nyní odmítl očekávání věku dokonalé milosti:

„Post tempora prefinita occurent ad pugnam ultimam a seculo prophetatam in qua martyrum numerus est complendus, sane si virtute orationis sanctorum, nunc in electione futuri pontificis, tribulatio que incepit a Celestino complenda sit, nisi futurus pastor multorum annorum curriculum viveret, quod non credo, iuxta sententiam aliquorum, superabundavit misericordia Dei et ex malitie diebus succisi sunt anni multi, de quo et ipse consolarer multum, quia cum multis vel pluribus dei servis in

⁵⁶² *Epistola 25*, 121;

⁵⁶³ Auw uvádí v historickém kontextu roky 1312-1314, v pozn. 3 pak list vztahuje spíše k událostem roku 1317, což se jeví více pravděpodobné, srov. *Epistola 76*, 336. G. L. POTESTÀ, *Angelo Clarenno*, 314, nabízí dataci mezi 1327-1328, což se nám zdá méně pravděpodobné.

⁵⁶⁴ *Epistola 76*, 334.

⁵⁶⁵ Ke spirituálům v jižní Francii srov. R. MANSELLI, *Spiritali e beghini*, 113-130.

litterali vita Christi et spirituali observantia, infra annos pacis finirem dies meos. Et de his quidem fiat Dei voluntas“.⁵⁶⁶

List 8 Angelo napsal pravděpodobně během velikonoce 1317 či 1318.⁵⁶⁷ V tomto období Angelo zažíval obtížné okamžiky způsobené neústupnou pozicí nového pontifika Jana XXII. Bylo mu již jasné, že záležitost *Pauperes eremite* nemá naději na uskutečnění a jeho poslušnost autoritě církve podstupovala nelehké zkoušky. Bylo by proto nasnadě se domnívat, že po přečtení a zhodnocení listů psaných Angelem v tomto období, nalezneme částečné posunutí ve vnímání historické perspektivy. V dopise Angelo odpověděl na otázku zprostředkovanou Gentilem z Foligna od nespécifikované osoby, která přítomnou dobu hodnotila apokalyptickou optikou. V první části listu se vyjádřil k moci papeže a hierarchie církve. Angelo jasně stvrdil svoji poslušnost církvi a jejím reprezentantům. V druhé části listu pak reagoval na otázku po významu numerických údajů 2300 dnů, 72 týdnů a 1290 a 1335 dnů, které jsou obsaženy v biblických textech knihy Daniel:

„Quod autem postulas de numero eorum duorum millium trecentorum dierum vel de septuaginta duabus ebdomadibus seu de numero dierum mille ducentorum nonaginta, seu dierum mille trecentorum triginta quinque, tibi breviter declarari quod sentio“.⁵⁶⁸

Clarenovo vysvětlení bylo vzdáleno jakékoli identifikaci uvedených čísel s interpretativním schématem či s vizí příchodu Antikrista. Angelo deklaroval, že nechce být exegetou jako Jáchym z Fiore, který v číslech viděl podstatné sdělení pro interpretaci svého času. Angelo reprezentoval odlišný přístup a navzdory jeho respektu vůči Jáchymovi se za odmítnutím skrývalo popření právě jáchymistické linie.⁵⁶⁹ Když zakončil exkurz slovy, že pouze láska zná čas a kalkulace všech let, neboť překonává význam slov, vyjádřil svůj jasný postoj ke kalkulacím:

⁵⁶⁶ *Epistola 7*, 31.

⁵⁶⁷ Pro datace srov. L. VON AUW, *Angeli Clarenii*, 95, pozn. 1; G. L. POTESTÀ, *Angelo Clarenii*, 116, pozn. 85.

⁵⁶⁸ *Epistola 18*, 101.

⁵⁶⁹ Naopak editorka Clarenových listů tvrdí o slovech: „Litteralem enim et spiritualement habent intelligentiam et principia et fines propter varia mysteria, varios ut concordent cursus temporum secrete et multiformiter descripti tam in Novo quam in Veteri Testamento“, že mohou být „allusion à des théories joachimites sur les diverses périodes de l'histoire de l'Eglise“, srov. L. VON AUW, *Angeli Clarenii*, 102, pozn. 1. Konstatování Auw odmítl G. L. POTESTÀ, *Angelo Clarenii*, 118, pozn. 92. Podle našeho názoru slova „concordent cursus temporum secrete et multiformiter descripti tam in Novo quam in Veteri Testamento“ nevylučují možnost vidět v Clarenových slovech jáchymistický otisk.

„Litteralem enim et spiritualem habent intelligentiam et principia et fines propter varia mysteria, varios ut concordent cursus temporum secrete et multiformiter descripti tam in Novo quam in Veteri Testamento; pugnant enim in numeris et in misteriis spiritus et litera ut occulata ab impiis divina opera maneant et velata sanctis ut per patientiam eorum merita augeantur et Christi passiones in corporibus suis, pro corpore eius, quod est Ecclesia, impleantur donec consummationem accipiant temporum nationum et compleantur iudicia ab apostolis et prophetis scripta et in eorum vita et operibus consignata“.⁵⁷⁰

Určitý náznak eschatologického prožívání zrcadlí **list 4**, napsaný s největší pravděpodobností ve stejném období jako list 18.⁵⁷¹ Nevlídnost mnoha hierarchických představených v otázce františkánské chudoby s negativními rezonancemi pro *Pauperes eremite* jsou v tomto listu překonány vyjádřením důvěry v neomylnou univerzální církev. Eschatologický apel s poukazem na martyry církve prvních století Clarenovi posloužil jako výzva k neupadnutí do pokušení protivit se církvi a jako výzva k neustálé bdělosti. Clarena tohoto období je nemyslitelné jakkoli spojit s náznaky vyhlížení lepších a milostí naplněných časů a takové pokusy by zcela míjely kontext jeho soudobého uvažování:

„Sicut enim est impossibile mentiri Christum et sapientiam in stultitiam converti, ita impossibile est Ecclesiam errare vel deficere usque ad seculi finem sed sub variis tribulationibus et persecutionibus a demonibus et infidelibus hominibus motis, illustrabitur clarius et propagabitur et exaltabitur in conversione multarum gentium in iugo Christi, regibus et regnis in fine subactis [...] et qui ex modernis hominibus pervenerit ad tempora pacis et gratie multiplicande, gratias cordales Deo reddent pro dono suspecto. Sed quia nunc raro in nobis est, singularis gratie nomen habebit in fine, qui caritatis veritatem, tempore tante iniquitatis, inventus est possidere. Beati igitur eritis, et alii quique inventi solícite et vigilanter ad veritatem se extendere satagentes“.⁵⁷²

III.3.1. V čase po *Cum inter nonnullos* 1323 – v čase přechodu

Teologická diskuse o františkánské chudobě uzavřená publikací buly *Cum inter nonnullos* v roce 1323 vnesla do vnímání přítomného času zakoušeného Angelem mimořádnou proměnu. Tuto proměnu odráží korespondence napsaná

⁵⁷⁰ *Epistola 18*, 102. Naopak editorka Clarenových listů tvrdí o slovech: „Litteralem enim et spiritualem habent intelligentiam et principia et fines propter varia mysteria, varios ut concordent cursus temporum secrete et multiformiter descripti tam in Novo quam in Veteri Testamento“, že mohou být „allusion à des théories joachimites sur les diverses périodes de l'histoire de l'Eglise“, srov. L. VON AUW, *Angeli Clareni*, 102, pozn. 1. Konstatování Auw odmítl G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 118, pozn. 92. Podle našeho názoru slova „concordent cursus temporum secrete et multiformiter descripti tam in Novo quam in Veteri Testamento“ nevylučují možnost vidět v Clarenových slovech jáchymistický otisk.

⁵⁷¹ K dataci mezi 1317-1318 L. VON AUW, *Angeli Clareni*, 18. Srov. rovněž komentář listu F. ACCROCCA, *Angelo Clareno*, 31.

⁵⁷² *Epistola 4*, 19-20.

po vydání buly, která ve vztahu k předchozímu období demonstrovala zcela odlišný eklesiologický koncept promítající se do vztahů s oficiální církví a její hierarchií. Záležitost Clarenových *Pauperes eremite* s negativním výsledkem tuto proměnu nevyvolala, nebyla příčinou kolize. Ovšem od podzimu 1323 Clarenovu důvěru v neomylné vedení církve jejími reprezentanty zasáhly neuzdravitelné rány, neboť stanoviska vyjádřená v dokumentech popírající Kristovu chudobu atakovala základní prvky učení zjeveného Kristem.⁵⁷³

List 52, datovatelný do rozmezí mezi koncem roku 1323–1328 velmi dobře zrcadlí Clarenovu pozici, kdy poslušnost a důvěru v církev relativizoval, i když v případě listu 52 hypoteticky.⁵⁷⁴ Angelo vytvořil, v analogickém rozpracování jako Jan Hus za sto let, zajímavou spojnicí poslušnosti a pravdy, kterou zahájil předložením možnosti existence nehodného, či rouhavého pontifika:

„Nunquam enim homini impio et peccatori, sive preinenti imperio aut summo sacerdotio, sive sapientia aut fortitudine, aut pulcritudine aut nobilitate aut divitiis et santitate vel aliis huiusmodi gratiis inter homines precellenti erit bene nisi per penitentiam ad Deum convertatur et vitia et peccata dimittat, quia sicut vitiorum est servus et se ipsum dehonestat peccatis et culpīs, ita se demoniis sponte subdit et obligat eternis incendiis et Deum qui creavit eum inhonorat et irritat et gratiis et donationibus Spiritus sancti et societate sanctorum angelorum insipienter et fatue privatur“.⁵⁷⁵

V následujících pasážích pokračoval rozvíjením této teze a celou ideu aplikoval obecně na hierarchické představitele. Angelo tak stál před skutečností, kdy význam uvedených přestoupení zákona symbolizoval a vybízel k zaujetí postoje doporučeného v apokalyptických evangelijních pasážích:

„Cum vero in quavis religione et in quovis statu sive clericorum sive laycorum sive religiosum sive presidentium sive subditorum, omnium omnia ad consumationem peccati et destructionem virtutis sive manifeste sive occulte perpetratur et de Cristi obedientia, honore et gloria non curatur et voluntas et sensus hominum voluntati Dei aut servi Dei religionis aut congregationis cuiuscunque auctoritate pertinaciter preponitur, tunc qui in Iudea sunt, secundum consilium Salvatoris, fugiant ad montes quoniam abhominatio desolationis in loco sancto stare manifeste conspicitur“.⁵⁷⁶

⁵⁷³ G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 220-221.

⁵⁷⁴ *Epistola 52*, 257-267; pro dataci L. VON AUW, *Angeli Clarenī*, 257, 279; G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 313. Srov. hypotézu L. VON AUW, *Angeli Clarenī*, 261, pozn. 1: „Angelo admet ici la possibilité d'un souverain pontife indigne“.

⁵⁷⁵ *Epistola 52*, 261.

⁵⁷⁶ *Epistola 52*, 264.

Jestliže se tedy zřetelně realizovaly zmíněné události proti Kristovu učení a přiblížil se čas útěku do hor, je takový čas identifikovatelný s časem přítomnosti finálních sil Antikrista:

„...faciendi Domino, secundum prophetam, quia dissipant legem Christi. Tunc tempus dicendi: obedire Deo oportet magis quam hominibus. Tunc tempus intelligendi quia antichristi multi sub nomina Christi facti sunt“.⁵⁷⁷

Listy 30 a 59 mají několik společných prvků, v našem kontextu je zapotřebí vyzvednout zejména jejich shodné zdůraznění skutečnosti vychladnutí a ztráty lásky a milosrdenství v církvi. Druhým důležitým společným bodem je reflexe *usus pauper*.⁵⁷⁸ V **Listě 30** Clareno Filipovi z Majorky zdůrazňoval lásku jako centrální místo křesťanské víry, jež však byla popřena těmi, kteří podnítli vydání *Cum inter nonnullos*. Clareno tuto situaci interpretoval ve významu naplnění biblického textu 2Sol 2, 10 o příchodu Syna zatracení, reprezentanta d'ábelské síly.

„Adversari autem mandatis Christi et ipsius consilia spernere et promissa non implere, opus est Sathane et antichristiane superbie et obstinate mentis et perfide“.⁵⁷⁹

Clarenovi pouhé konstatování nestačilo. Ztráta lásky a milosrdenství znamenala hrubé porušení jednoty církve a jejích služebníků se samotným Kristem. Znamenala též identifikaci přítomného času s časem prorokovaným Kristem ve zmíněném listě Pavla Soluňanům, tedy s časem krátce před druhým příchodem Krista, neboť tento den nepřijde, dokud se nevyjeví odpadlictví od víry a nezjeví se Syn zatracení:

„Igitur legi Christi caritatis et gratie est totis viribus inherendum ut cum venerint tentationes et scandala a Christo prophetata, non seducamur et involvamur in superventuris tentationibus toto orbi. Si enim privati fuerint homines caritate veritatis, mittet illis Deus operationem erroris ut credant mendacio et iudicentur omnes qui consenserunt vanitati vel iniquitati et non crediderunt veritati, nihil est ita timendum sicut caritate veritatis privari et dividi a capite Christo et ipsius mystico corpore sacro“.⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ *Epistola 52, 264.*

⁵⁷⁸ Oba listy byly napsány po *Cum inter nonnullos*, list 30 spíše k roku 1325, list 59 pravděpodobně v období mezi 1325-1330, srov. L. VON. AUW, *Angeli Clareni*, 155, 279; G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 313, 314.

⁵⁷⁹ *Epistola 30, 164.*

⁵⁸⁰ *Epistola 30, 164.*

V **listě 59** Angelo opakovaně nabádal bratry z Kalábrie k bdělosti, protože jak dodal v poslední větě: „*Dies mali sunt*“.⁵⁸¹ Pro interpretaci reálné situace, kdy láska a milosrdenství byly bytostně atakovány, použil apokalyptického odkazu z Mt 24, 12 a sdělil:

„Hanc in vobis et in me ponat Ihesus Nazarenus crucifixus quam habere nos voluit et mandavit. Confortamini quia tempus est multarum tentationum et comuniter refriguit caritas et abundavit iniquitas“.⁵⁸²

Doposud uvedené listy prezentovaly Clarenovu koncepci času v kontextu konkrétních událostí a představují neopomenutelný zdroj k posouzení jeho postojů. Nikoli protichůdný, ovšem rozdílný úhel pohledu s obecnějšími výpověďmi, nabízí velké dílo *Liber Chronicarum*, které Angelo Clarena dokončil pravděpodobně v roce 1326.⁵⁸³ Jestliže v listech až do tohoto roku bylo možné jen stěží nalézt náznaky kalkulací let, odkazy na proroctví či symbolické exegeze, pak v *Liber Chronicarum* zaujaly důležitou pozici. Spis prezentuje sedm pronásledování malého počtu učedníků, kteří po smrti mistra Františka zůstávají věrni Řeholi.

Pro další popis jsou podstatné zvláště pasáže týkající se šestého a sedmého pronásledování, které jednak doplňují již představené historické pojetí z předešlé kapitoly, jednak dobře přibližují Clarenovu změnu dějinné hermeneutiky i rozdílné mentální pojetí, v němž se Angelo nacházel při událostech z let 1322 až do dokončení knihy v roce 1326. Tento čas Clarena nahlížel jako období konvergence mezi šestou a sedmou perzekucí, v níž jedna skončila, ale druhá ještě nenabyla plnosti. Události popsané v sedmém pronásledování byly plodem prorockého ducha Angela Clarena. Z listů z doby po ukončení *Liber Chronicarum* následně vyplývá, že poslední desetiletí života Angelo kráčel ve stopě vyryté sedmou částí svého díla.

Uvedli jsme, že schéma sedmi pronásledování Angelo vložil do šesté periody ze sedmi dějin církve vypracovaných Olivim. Pro trvání šesté perzekuce

⁵⁸¹ *Epistola 59*, 281; k rekonstrukci událostí srov. úvodní stať k listu na straně 279. Stále platné zůstává studium F. EHRLE, *Die Spiritualen*, ALKG 4, (1888), 64-66. Komentář k dopisu F. ACCROCCA, *Angelo Clarena*, 33.

⁵⁸² *Epistola 59*, 281.

⁵⁸³ Pokud jde o dataci, srov. úvodní studii Accroccey k *Liber chronicarum*, 22-23, pozn. 41, 42, 43.

Angelo počítal s periodou 28 let, které končily právě v čase diskuzí o *usus pauper*. Sedmé pronásledování mělo být poslední fází šestého generálního věku Olivioho, na jejímž konci se měla uzavřít veškerá příkoří a nastoupit eschatologické království. Angelo v posledních řádcích popisu pátého pronásledování sdělil:

„...domini Caelestini [...] videlicet quod ab ipsius abrenuntiatione usque ad annos vigintiocto sequentes magna tribulatio durationem esset habitura“.⁵⁸⁴

Předpověď osmadvaceti let byla v *Liber Chronicarum* zopakována ještě dvakrát. Nejprve Angelo potvrdil výše citované schéma a když uvedl události na konci těchto osmadvaceti let šesté perzekuce, připojil s dodatkem „*forsan melius est tacere quam aliquid dicere*“ vyjádření:

„Ideo ad sextam tribulationem pertinentia et septimam, quae completis annis vigintiocto in vigesimo nono initium habuit“.⁵⁸⁵

Následně přišel s dalším významem:

„Denique .xxviiij. annorum revolutionibus ac tributis laboribus revolutionis sextae rotae circuli animalis pauperis viatoris in iudicium reprobati, superadditis novem ad eiusdem rotae revolutionem septimam distinguendam alterius temporis aurora [...]“.⁵⁸⁶

Tedy 28 let předpovězených perzekucí začalo s volbou a rezignací Celestina V. v roce 1294 a trvalo až do období roku 1322 v pontifikátu Jana XXII., tedy až do času buly *Ad conditorem canonum* z 8. prosince 1322. Je patrné, že rok 1323 již patřil do sedmé perzekuce, i když Clarenno oznámil ve třetím odstavci údobí devíti let po roku 1323, které ještě nebudou plně rozvinutou agresí sedmé *tribulatio*.

Z toho vyplývalo, že čas po roku 1322 symbolizoval průlom, či zlom k podstatnému ztížení. Rovněž léta po rok 1322 nebyla definitivním koncem šesté *tribulatio*, podobně jako ještě nepatřila času plné realizace sedmého utrpení, ale po jistý čas kráčely spolu. Tato fáze přechodu reprezentovala léta příprav,

v nichž se objasní charakter budoucích posledních časů. Když Angelo popisoval šestou *tribulatio*, obával se podivných znamení pocházejících z nepřátelské moci a pronesl slova o fúzi mezi šestou a sedmou perzekucí:

⁵⁸⁴ *Liber Chronicarum*, 628.

⁵⁸⁵ *Liber Chronicarum*, 633.

⁵⁸⁶ *Liber Chronicarum*, 762.

„Ante sextam in septima consequentem conversionem columbae in corvum, corvum in viperam, viperam in salamandram, venationem ficus et fontis aquae vivae [...] praeoccupationem occultam et invisibilem, inferorum regnum dilatatum infra termines filiorum Dei“.⁵⁸⁷

Na zmíněném horizontu progresivního zatížení v devíti letech Angelo Clareno vystoupil s mimořádným historizujícím schématem nejbližší doby napojeným právě na devítiletý přechod mezi dvěma utrpeními. Clareno prorokoval zrození hada, který roztáhne svoji moc na západ, sever i jih, bude usilovat o změnu zákonů, přirozeného řádu i řádu evangelijního a pokusí se podplatit všechny stavy lidí.⁵⁸⁸ V něm se naplní předpovězené proroctví textu Dan 7, 25, on bude drak a šelma ze Zj 16, 13, jakož i *Syn zatracení* označený v textu 2 Sol 2, 3.⁵⁸⁹ Oznámil zde Angelo, že události kolem roku 1322 dosvědčily příchod Antikrista? Či měl na mysli počátek finálního antikristovského zla? Zdá se, že ano. Minimálně naznačil, že přítomnost Antikrista bude bezprostřední. Alespoň hned následující pasáž s metodicky propracovaným scénářem událostí až do celistvé *restitutio* po porážce Satana toto potvrzovaly.

Proroctví Angelo Clareno založil na vzdechu vydaném holubicí, jehož tón zněl jako písmeno řecké abecedy „φ“, do latiny přepsané jako „Fy“. Celý obraz Clareno dále alegoricky interpretoval v perspektivě událostí minulých, přítomných i budoucích za účelem přesnějšího popisu nejbližšího času. Počínaje popisem nákazy zla Angelo oznámil příchod šelmy:

„Ex superiorum intelligentia et subsequentibus colligitur columbae gemitus, quae post praeterita signat, silens percussa dicit: Serpens fuit et venit Fy. petra. Fy. serpens. Fy. sextae conclusio pugnae mors et vita, in cinere et cilicio et sanguine pacis veritas mendacium, instant mala bonis et mala duplicia malis, sanctitas abominatio valida tempestas erit et concentratio magna testium et bestiae [...]“.⁵⁹⁰

Po vylíčení údobí, v němž šelma bude poražena, neboť ji Kristus zabije dechem svých úst, započne proměna trůnu, únavnost a nedokonalost slova skončí, láska bude vyučovat všechny, mistrem bude Slovo a vznešený Duch. Zde ve skutečnosti Angelo popsal události, které charakterem náleží do sedmého věku celkových dějin spásy, ovšem nerozvinul je, ale vrátil se kvysvětlení významu vzdechu holubice. Symbolickou exegezi řeckých písmen Angelo předložil již v neméně hlubokém spisu z let 1321-1322, *Expositio super Regulam*,

⁵⁸⁷ *Liber Chronicarum*, 674.

⁵⁸⁸ *Liber Chronicarum*, 679.

⁵⁸⁹ Všechny tyto biblické odkazy Clareno použil, srov. *Liber Chronicarum*, 678.

⁵⁹⁰ *Liber Chronicarum*, 678; interpunkci, užití minuskul i majuskul sledujeme dle editora.

kde „φ“ indikovalo příchod Antikrista doprovázené četnými utrpeními a „χ“ označovalo příchod Ježíše Krista, obnovení církve nebeské a nebeské království.⁵⁹¹ Angelo vyložil, že „Fy“ (φ):

„...digama est. Ex duobus gamis figuratum .F., quae senarium numerum important et est in alphabeto Graecorum xxj, et praecedit .χ. Graecum, quod quidem .X. apud Latinos, vigesimum primum est in alphabeto et post ipsum .X. sequitur .Y., quod apud Graecos est Fy. Fy Franciscum dicit, cuius paupertas, humilitas et obbedientia a serpente, qui de caelo ruit, infra sextum Ecclesiae tempus multifarie multisque modis a propriis et extraneis expugnatur; sicut Ecclesia infra tempus idem ab eodem serpente insultus et varia bella et gravia sustinet ab his qui se domesticos dicunt, et carnaliter et superbe adversus eam et in ipsam regnare volunt, sive saeculares christiani sint sive clerici“.⁵⁹²

Následující řádky označily reprezentanty této tělesné části od císaře Fridricha II. až po Tartary. Po nich povstane nový nepřítel, zasazený do kontextu vyjádření *oslabení lásky, zmnožení marného vědění, schizmat a rozdělení řádu*. Tím Angelo jasně reflektoval přítomný čas:

„Surrexit serpens antiquus in filio perditionis, ut imperet, tunc erit tribulatio, qualis non fuit ab initio saeculi, in .χ. littera, post tribulationes, in Fy praecedentes eam quasi in feria sexta, in qua inundat iniquitas, praesertim in his qui signa iustitiae ferunt, et fidei et caritatis evacuatio apparet fere in omnibus et vanae scientiae multiplicatio subintravit pro cultu pietatis in lugentibus, et appetitus nominis scientiae ardentem et sine rubore assumitur ab his qui promiserunt se solum Christum, et hunc crucifixum, semper quarere et amare, scismata et divisiones in saecularibus clericis et religionis, et praeoliorum in christianitate multiplicatio, et apostasia et discesio ab utroque imperio, virtutum privatio, sanctorum diminutio, - satanae - ex his apparet amplior solito - solutio, errorum haeresum multiplicatio, ordinis minorum a sancto francisco praevisa et praenuntiata divisio, quam divisionem post non longa tempora sequetur antichristiana vexatio, iuxta praefati sancti praedicationem propheticam, et per Eliam omnium restitutio, et in fy .χ. sequente seraphici status et in Hebraeis, Graecis et Latinis plena et perfecta multiplicatio“.⁵⁹³

Poselství hlasu vydaného holubicí ohlašovalo blízkost apokalyptických utrpení. Schizmata, války, hereze a rozštěpení františkánského řádu byly ve skutečnosti historicky dokončeny. Nyní muselo nastat pronásledování Antikrista, ještě před obnovou vykonanou Eliášem a serafinským řádem františkánů. Angelo, píšící tyto řádky v roce 1326, chápal uvedený rok jako čas již uzavřené šesté perzekuce. Proto upozornil čtenáře spisu, že pronásledování ještě neskončila a jejich vrchol teprve nastane. Angelo hovořil o devíti přidaných letech pro oddělení od sedmé *tribulatio*.⁵⁹⁴ Jednalo se o léta ztížení, jejichž konec,

⁵⁹¹Srov. *Expositio*, 334; srov. také komentář z *Liber Chronicarum*, 683, pozn. 216-220; analýza G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 210-211.

⁵⁹² *Liber Chronicarum*, 682.

⁵⁹³ *Liber Chronicarum*, 684-686.

⁵⁹⁴ *Liber Chronicarum*, 674.

tedy pravděpodobně v roce 1331, bude sedmá *tribulatio* reprezentovaná „φ“, osvobozená od dějinného pletiva šesté *tribulatio* a tehdy nastane „*tribulatio, qualis non fuit ab initio saeculi*“.

III.3.2. Na dohled pronásledování „*qualis non fuit ab initio saeculi*“

Podle vizí učiněných v *Liber Chronicarum* pro následující období Angelo očekával nejradikálnější útoky proti pravdě. Opatření proti Olivimu a definitivní odsouzení jeho *Lectura super Apocalipsim* z 8. února 1326, římská korunovace Ludvíka Bavora ze 7. ledna 1328, císařem řízená volba antipapeže Mikuláše V. a následné dekryty proti evangelní chudobě obsažené v bule *Ad conditorem canonum* či *Dudum ad nostri* z roku 1328 jednohlasně stvrzovaly apokalyptické předpovědi v *Liber Chronicarum*.

List 37 zasláný Filipovi z Majorky a společníkům z konce roku 1328 obsahuje dramatický apokalyptický slovník. Přítomné dny s odkazem na dvanáctou kapitolu Apokalypsy o sedmihlavém drakovi ohodnotil Clarena jako časy:

„...in quibus serpens antiquus contra sanctos pugnat multipharie et multis modis in septimo draconis capite“.⁵⁹⁵

Poukazem na Mt 24, 16-20 identifikoval svoji dobu jako onu Kristem prorokovanou: „*Až tedy uvidíte ohavnost zpusťování [...], pak ti, kdo budou v Judsku, ať utečou do hor*“.⁵⁹⁶ Ti, jímž Clarena psal, měli být pravými následovníky života Krista, které v „*diebus istis novissimis Christi spiritus innovavit in fundatoribus vere religionis*“.⁵⁹⁷ A znovu pak odkazuje na Zj 12, 4 žádal bratry, aby navzdory četnosti uctívačů šelmy byli „*docti autem a Christi*“.⁵⁹⁸

List 35 z 1. srpna 1329 napsal Clarena opět Filipovi z Majorky. Angelo reagoval na Filipovo pozvání Janem XXII. za účelem nových konzultací týkajících se *usus pauper*.⁵⁹⁹ Angelo přesvědčoval Filipa, že oficiální uznání řádu charakterizovaného čistým následováním Františkova testamentu je iluzí. Marnost představovaly i naděje, že pozice spirituálů protivníci vyslyší. Pokud jde

⁵⁹⁵ *Epistola 37*, 185.

⁵⁹⁶ Srov. *Epistola 37*, 185.

⁵⁹⁷ *Epistola 37*, 184; srov. analýzu G. L. POTESTÀ, *Angelo Clarena*, 227.

⁵⁹⁸ *Epistola 37*, 184.

⁵⁹⁹ Pro popis událostí srov. D. NIMMO, *Reform and division in the medieval Franciscan Order. From Saint Francis to the foundation of the Capuchins*, Bibliotheca seraphico-capuccina 33, Rome 1987, 358-361.

o formulaci týkající se označení autority církve, Angelo jimi odsoudil soudobé církevní představitele, kteří se znevázili a učinili sebe nevěrohodnými. S plným významem středověkého negativního označení Clareno hierarchii přirovnal k synagoze:

„Non invenio quod quisquam Christi discipulorum accesserit pro consilio ad aliquem sacerdotem vel sinagoge principem“.⁶⁰⁰

Odvolávaje se k Františkovu prorocství ukázal, že ony temné dny přítomnosti s odpadlictvím následovníků apoštolů byly předpovězeny a že se tak musí stát, aby se naplnil běh konce dnů:

„Propter quod ad memoriam vestram reduco sancti Francisci verbum quod dixit de tempore in quibus sumus. Quia beatus erit ille homo qui unum fidelem et verum socium invenerit et habere poterit in illis temporibus. Et cuidam sancto interroganti in quo tribulatio ultima erit singularis a precedentibus cunctis, respondit Christus: Ego enim XII habui discipulos et unus ex eis reprobus inventus est. Circa finem vero dierum, duodecim erunt in uno collegio et unus ex eis salvabitur et undecim apostatabunt a via promissa“.⁶⁰¹

Děje hutné svoji dynamikou vynikly v reflexích v **listu 29** pocházejícího z 29. prosince 1330. Clareno Filipovi z Majorjky napsal:

„...tempus hoc amarissimum in quo habundant omnis iniquitas et fere in cunctis non solum refriguit sed extincta est caritas, carnis prudentia regnat [...] tempus amarissimum, tempus istud pessimum est in quo tacendum et orandum et operibus et affectibus igneis cum perseverantia clamandum ad Ihesum“.⁶⁰²

Na pozadí kontroverze o chudobě, užití majetku a vlastnictví Angelo dovozoval paralelu s protivenstvími vůči Kristu, kterých se nyní v eschatologickém čase dopouštěli knížata, klérus, doktoři kanonického práva i duchovenstvo. Po takovém přirovnání sdělil: „...*ita et nunc in fine dierum*“.⁶⁰³

Nastal čas vrcholu, vyjevila se ohavnost zpusťování prorokovaná Daniele a Kristem (Mt 24, 15):

„Vide ergo et considera quomodo peccatis nostris exigentibus, data est potestas principi tenebrarum pugnare cum sanctis ierarchis et religiosis nazareis, Domino consecratis et vincere illos ita ut animalem et feralem extollant vitam, magnificent potestatem, sequantur malignitatem et vias tanquam precursores parent, secrete et manifeste abominationi desolationis quam in loco sancto sessuram sanctus prophetavit Daniel et Christus Ihesus qui in eo fuerat locutus edocuit“.⁶⁰⁴

⁶⁰⁰ *Epistola 35*, 179.

⁶⁰¹ *Epistola 35*, 180.

⁶⁰² *Epistola 29*, 141-142. Analýza G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 240-245.

⁶⁰³ *Epistola 29*, 142.

⁶⁰⁴ *Epistola 29*, 148.

Po těchto slovech se Angelo dovolával série proroctví, které měl František sdělit veřejně. Clareno užil prameny s Františkovými výroky, které jsou dnes bohužel ztracené, aby jimi stvrdil naléhavost svých konstatování. Jedním z mála dochovaných svědectví o Františkových prorockých sděleních je spis zvaný *Verba fratris Conradi*, jehož formulace Angelo v listech i v *Liber Chronicarum* užíval.⁶⁰⁵ Angelo se dovolával i dalších prorockých autorit. Samotný *Liber Chronicarum* předkládá odkazy na proroctví Jáchyma z Fiore, Cyrila, Sibyly či Jana z Parmy. Na stránkách popisujících páté pronásledování Clareno pojednával o ctěném mistrovi Olivim, který důrazně proklamoval *usus pauper* a obžalovával přestupování řehole. Angelo o něm napsal:

„Praevisionis gratiam habens, multa praevidit et utilia docuit [...] praevius et prophetatus ab antiquo et monstratus [...] nam et abbas Floriacensis ordinis de ipso prophetavit, et praevium eum fuisse etiam ab antiquis et aliis, qui spiritum prophetiae habuerunt. Denique tota prima pars prophetiae sancti Cyrilli, quam abbas Ioachim immensis laudibus effert, fratrem Petrum Iohannem principalissime tangit“.⁶⁰⁶

Angelo chtěl zasadit dějiny spirituálů do kontextu dějin spásy, v nichž byli spojeni s velkými postavami historie, které tajemně zahlížely důležitou roli komunity spirituálů v čase budoucí apokalyptické naléhavosti. O Celestinovi V., papeži poustevníkovi, Angelo pronesl:

“Quis enim infidelium facilliter suscipiet quod innumera futura in Ecclesia et bona et mala – etiam usque ad ea quae videntur hominibus minima – ante Christi adventum annis mille Sibylla Erythraea praedixit tantum, ut sancti Petri de Morrone simplicitatem, innocentiam, papatum abrenuntiationem, seductionem et seductionis locum, et personas seducentes clare praescripserit?“.⁶⁰⁷

Poděpřen výroky Jana z Parmy, který předpovídal zlo po 28 letech od papežského odstoupení Celestina V., identifikoval vlastní přítomný čas eschatologickými výpověďmi textů Písma:

„...quod factum fuit adimpletio prophetiae viri sancti fratris Iohannis de Parma, qui praenuntiabat inter alia et dicebat: Oportet ante reformationem conflictum linguarum fieri, et dogmatum fistulas tangi“.⁶⁰⁸

I v listě 29, kromě opory výjimečných autorit, Angelo užil prorockých schopností Františka, který měl tušit, že jeho praví následovníci označení

⁶⁰⁵ *Verba fratris Conradi*, ed. P. SABATIER, in *Opuscules de critique historique*, I, Paris 1903, 370-392.

⁶⁰⁶ *Liber Chronicarum*, 468.

⁶⁰⁷ *Liber Chronicarum*, 472.

⁶⁰⁸ *Liber Chronicarum*, 644.

Pauperes eremite tvoří esenciální součást periody předpovězené jako poslední.

Když uvedl figuru *abhominatio desolationis*, Clareno vyhlásil:

„Sanctus Franciscus edoctus multa predixit et a suis sotiis scripta ad utilitatem et illuminationem sequentium, sicut ego ipse legi, fuerunt et ab eisdem, tempore meo, viventibus relata que ex parte breviter quantum potero referam [...] sanctus Franciscus predixit quod non solum se ipsos et religionem quantum in eis erit odiosam et abhominabilem Deo et hominibus redderent sed conturbabunt et inficient, inquit veneno sue prevaricationis, malitia et nequitia perverse conservationis vite universalem Ecclesie statum. Et in tantum crescent eorum transgressiones et culpe, sicut revelatione certissima teneo, quod exasperatus Deus tribulationibus temporalibus et spiritualibus ipsos cum aliis obtenerando involvet“.⁶⁰⁹

V takto vyplněném scénáři Angelo použil Františkovo proroctví a koncentroval se na předpověď pontifika zvoleného nekatolicky, v němž s velkou pravděpodobností identifikoval Jana XXII.:

„Id circo mittet Deus dignum dignis quia ex ipsis malorum finalium capita orientur. Et sedebit in sede pontifex non catolice electus qui male sentiet de Christi vita et regula quam per me eis Christus dedit et Ecclesia confirmavit et approbavit, sub quo sicut ab amore et pura observantia se diviserant sui voti“.⁶¹⁰

V celé výpovědi narážel na ideál výsostné chudoby, která je základem v učení Krista a jako taková nemůže být znevažována ani zlehčována. V případě, že se znevážení dopustil samotný pontifik, pak postoj podřízených, přihlížejících onomu znevažování, měl být jediný možný: „*Si autem summus pontifex vera et certa suis statutis convertat in dubium et hereticum esse diffinit id quod Ecclesia et doctores et regule sanctorum docent esse catholicum et perfectionis summum verticem, nemo ipsum iudicat sed ipse se ipsum damnat et condemnat ex his que voluntate propria motus ex auctoritate contra sanctorum doctrinam et res ab Ecclesia approbatas precipitanter determinat*“.⁶¹¹ Na konci listu autor doplnil:

„Qui enim excommunicat et hereticat altissimam Evangelii paupertatem, excommunicatus est a Deo et hereticus coram Christo qui est eterna et incommutabilis veritas“.⁶¹²

Listy 38, 43 a 48 Angelo napsal v letech 1333-1336.⁶¹³ Promlouvá z nich starý a znavený muž hledící na Syna ztracení. Přál si brzký zvrat událostí

⁶⁰⁹ *Epistola 29*, 148-149.

⁶¹⁰ *Epistola 29*, 149-150. Podle A. FRUGONI, *Celestiniana*, 163-164, měl mít Clareno na mysli antipapeže Mikuláše V., což „non risulta del tutto convincente per il contesto in cui la profezia è precisamente collocata“ pro G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 242, který používá stejné citace a nabízí nejpravděpodobnější identifikaci s Janem XXII; srov. R. MANSELLI, *Il caso del papa eretico*, in *Da Gioacchino da Fiore*, 128-146. D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 283-292.

⁶¹¹ *Epistola 29*, 150.

⁶¹² *Epistola 29*, 152-153.

i možnost konečně odložit své břímě. Proto vyzval k silnému jednání, k neobracení se nazpět a k vytrvání na započaté cestě:

„...quia nec perfidia Iudeorum, nec impietas Gentilium, nec versutia et falsitas hereticorum, nec venenata et mortifera Sarracenorum infernalis traditio, nec perditionis filius, in his novissimis temporibus revelandus, potuerunt divinum et archanorum lumen Christi et doctrine et sapientie extinguere“.⁶¹⁴

S vědomím, že se čas odehrává ve velkém utrpení Antikrista, a se znalostí příčin zla se rezistence vůči nejvyšší církevní autoritě nejevila jako hypotetická či zvažení hodná. V atmosféře prosycené apokalyptickým přesvědčením byla taková rezistence nikoli pouze zdůvodnitelná, ale přímo nutná:

„Domini enim sunt afflicti terre, pauperes spiritu et humiles corde super quos dominus posuit cardines terre. Quia omnis potestas et auctoritas data est a Christo apostolis, que non auferetur ab his qui succedunt eis in officio fide et vita, nec diminuitur auctoritas vel aufertur ab his qui propter iustitiam persecutiones patiuntur, quin immo, tempore magne tribulationis antichristi omnis auctoritas transibit ad resistentes et persecutionem sustinentes ab ipso. Nec oportet timere ubi non est timor, quia Christus Deus est qui solus peccata dimittit et in vobis habitat et manet, et voluntas bona et operatio sancta ab ipso et per ipsum in vobis est“.⁶¹⁵

Dopis 43 byl pravděpodobně posledním listem ze souboru listů napsaných Clarenem.⁶¹⁶ V řádcích napsaných již mimo Subiaco Clarenem očekával blízkou smrt, přiznával obtíže stáří a otevřeně vyznával lásku k Olivimu a k Františkovi z Assisi, Kristovu serafínovi. Z listu přímo dýchá únava i zklamání ze současného stavu i vědomí, že pronásledování ještě nekončí. Bratr z Marky vyslovil, že:

„Sed post annos quasi LX cum contradictionibus et pressuris in quibus ferventer concupivi videre reformationis Christi vite principia, Benjamin ortum cum doloribus et morte matris conspicio, et in divisione nunc presenti, previsa olim et prophetata, arosia Pentapolitas percussos et quasi in nocte, ita in meridie querere hostium et palpare et non invenire, video“.⁶¹⁷

Tento pozoruhodný úryvek, ve kterém je interpretován dvojí odkaz na Benjamína i na smrt matky Ráchel (srov. Gen 35, 18) a prozrazující vnímání Angela Clarena na konci života, byl analyzován význačnými autoritami

⁶¹³ Dopisy 38, 42 a 43 byly analyzovány se zvláštním ohledem na apokalyptiku G. L. POTESTÀ, *Angelo Clarenem*, 287-295, pro dataci srov. G. L. POTESTÀ, 313-314. Naše syntéza utvořená po studiu listů v ničem nepopírá formulace Potesty a dovolujeme si jich zde s odkazem užít. Italský překlad listu 48 nabízí studie F. ACCROCCA, *Angelo Clarenem*, 109-112.

⁶¹⁴ *Epistola 48*, 234-235.

⁶¹⁵ *Epistola 38*, 188.

⁶¹⁶ G. L. POTESTÀ, *Angelo Clarenem*, 290; F. ACCROCCA, *Angelo Clarenem*, 109-112; italský překlad listu nabízí studie F. ACCROCCA, 113-118; podnětná jsou pozorování D. BURR, *The Spiritual Franciscans. From protest to Persecution in the Century After Saint Francis*, Pennsylvania 2001, 295-297.

⁶¹⁷ *Epistola 43*, 204.

zabývajícími se středověkým spirituálním františkánstvím.⁶¹⁸ Tázaly se právě po smyslu použití figur Benjamína a Ráchel v kontextu Clarenova dějinného uvažování. Pro L. Oligera Clarenova výpovědi o zrození Benjamína odkazoval na vlastní vstup do řádu před šedesáti léty.⁶¹⁹ Pro L. Berardiniho zrození Benjamína znamenalo „*reorganizaci fraticellů*“, která se udála šedesát let od Clarenova vstupu do řádu.⁶²⁰ Podle L. di Fonziho Clarenova „*po šedesáti letech strádání spatřil již zrozené a životaschopné stvoření, u jehož počátku stál, tedy malou reformu toužebně chtěnou spolu se starými společníky již od roku 1275, ovšem cítil také vlastní smrt [...] nikoli konec františkánského řádu*“.⁶²¹ Všechny hypotézy uvedených znalců mají své klady i zápory a způsobily několik názorových bitev na stránkách odborných periodik. Relativně přijímaný závěr Clarenovy reflexe Benjamína a Ráchel představil G. L. Potestà, který pracoval s originální intuicí všech hypotéz, ovšem vyvodil odlišné zhodnocení. Potestova konkluze se nám jeví jako pravděpodobně nejbližší vystižení Clarenovy percepce času ze sklonku života. Dle něj Benjamín „*nakolik byl synem zaslíbení, představoval kolektivní figuru, do níž Clarenova vložil naději a v níž doufal, že by mohla představovat novou formu života podle Františka ve své evangelijní radikalitě*“.⁶²² Šedesát let mělo označovat II. Lyonský koncil v roce 1274, kde byla otázka následování Františkovy chudoby radikálněji položena a právě tento čas byl podle *Liber Chronicarum* počátkem pátého pronásledování. Ráchel symbolizovala „*františkánský řád, který tím, že dal život fraticellům se roztrhl tak, že to způsobilo jeho smrt*“.⁶²³

Poslední období svého života Clarenova prožil v perspektivě času prosyceném skutky hada, Antikrista, který usiloval změnit zákony, staré konstituce, přirozený i evangelijní řád, čímž jen demonstroval, že je opravdu oním pronásledovatelem před finálním soudem. Angelo v tomto období předpokládal trvání strádání, které ve své tvrdosti naplňují ono „*qualis non fuit ab initio saeculi*“. Důvěřoval však v pomocný zásah Boha, jenž ve svém

⁶¹⁸ V jiném kontextu zajímavě interpretoval tento text i Ubertino z Casale, srov. *Arbor*, V, 3, 425.

⁶¹⁹ L. OLIGER, *Expositio super Regulam fratrum Minorum*, Ad Claras Aquas, 1912, XXIII.

⁶²⁰ L. BERARDINI, *Frate Angelo da Chiarino*, 27, pozn. 39.

⁶²¹ L. DI FONZO, *Clareniana*, Miscelanea Francescana 67, 1967, 395.

⁶²² G. L. POTESTÀ, *Angelo Clarenova*, 293; závěry Potestovy následoval D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 296-298.

⁶²³ G. L. POTESTÀ, *Angelo Clarenova*, 294. Srov. také komentář R. MANSELLI, *L'Anticristo mistico*, in *Da Gioacchino da Fiore*, 470.

univerzálním projektu předzvěděl malou skupinu chudých eremitů, které nenechá vymýtít. V poslední větě listu toto vědomí Clareno stvrdil slovy:

„Orate ut stridorem auferat Dominus de capitibus humilium et retribuatur refrigerium in pressura“.⁶²⁴

⁶²⁴ *Epistola 43, 207.*

III.4. ANTIKRIST

Chceme-li u Clarena nalézt propracovanou doktrínu o Antikristu jako u Jáchyma z Fiore, bude výsledek takového pokusu výrazně odlišný, Angelo nebyl prorokem Antikrista.⁶²⁵ Nevytvořil seznamy Antikristů identických s určitými historickými osobami. Nevytváří ani symbolické ztvárnění reprezentantů hlav apokalyptického draka, jako tomu bylo v případě kalábrijského opata, v jáchymistických spisech 13. století nebo u Ubertina z Casale. I když některá Clarenova vyjádření byla blízká Casaleho závěrům i Olivimu, neshledáváme v jeho spisech odkazy na figury *Antichristus mysticus* a *Antichristus magnus*, s nimiž Ubertino z Casale nešetřil.⁶²⁶ Angelo nechtěl být ohlašovatelem Antikrista. Spíše rozeznával obtíže aktuální doby od roku 1323 podrobené intenzivním Antikristovým útokům. Vůdce Celestinových *Pauperes eremite* se snažil být nápomocen následovníkům Františkova ryzího odkazu, strážcem bdělosti, který povzbuzoval k trpělivému snášení příkoří.

V předchozí části jsme ozřejmili, že od roku 1322-1323 Angelo do svých vyjádření vložil výrazně apokalyptičtější slovník založený na příslušných pasážích Bible, protože dle Clarena odrážel přítomný stav. V linii těchto vyjádření Angelo pochopitelně rozvinul slovník pro označení Antikrista. Kromě výslovné nominace *Antichristus* užití v *Liber Chronicarum* pouze dvakrát a v celém listáři vydaném L. von Auw sedmkrát, Angelo zmínil i další termíny. Jedná se o: *abominatio desolationis*, *behemot*, *bestia*, *daemon*, *diabolus*, *draco*, *Gog*, *Lucifer*, *Satan* a *perditionis filius*. Z uvedených termínů je složité stanovit nějakou teorii užití, protože Angelo nevypracoval komentář k Apokalypse. Figury anděla z propasti a dvou šelem ze 13. kapitoly Janova zjevení Angelo nepředložil. Jeho „antikristologie“ byla výrazně omezena dějinami spirituálů. V rámci pokusu stanovit časovou posloupnost, Angelo figuru Syna zatracení pravděpodobně spojoval s lidským nositelem, který vystoupí před Satanem, posledním protivníkem. Napovídalo by tomu jediné užití termínu „Satan“ v popisu sedmého pronásledování v *Liber Chronicarum*, když líčil porážku Satana

⁶²⁵ I když sledujeme odlišnou linii interpretace, mnohé aspekty, pokud jde o syntézu Antikrista, předložil D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 283-295.

⁶²⁶ R. E. DANIEL, *Spirituality and poverty: Angelo da Clarena and Ubertino da Casale*, *Medievalia et Humanistica* 4, 1973, 89-98.

během posledních událostí dějin před Kristovou parusí.⁶²⁷ Roli Satana tedy nazíral podle scénáře 20. kapitoly Janovy Apokalypsy, podobně užitě i Jáchymem z Fiore a Ubertinem z Casale.

Clareno na žádném místě svých spisů či listové produkce konkrétně neohlásil, že naplnění antikristovské identity se projevilo v té či oné historické postavě. Jeho vyjádření byla opatrná. V dlouhé řadě listů i ve svědectví v *Liber Chronicarum* Angelo hovořil o manifestaci draka, šelmy či Syna zatracení, jejichž nositelé byli zpravidla skupiny osob. Podle jednoho pramene Angelo ale tolik opatrný nebyl, protože měl identifikovat jako apokalyptickou bestii papeže Bonifáce VIII. ještě před rokem 1300. Informátorem je Ubertino Casale, který v osmé kapitole páté knihy svého *Arbor vitae crucifixae Jesu* definoval Clarena jako muže, který skvěle ovládá řečtinu a který měl říci:

„Ego audivi a duobus vere evangelicis viris, quorum unus optime scit grecum et alius aliquantulum, quod dum legeret ad mensam ille qui melius scit librum Iustini Martyris doctoris greci super Apocalipsim et venisset ad hunc locum, quod idem Iustinus computando litteras grecas componit ex litteris huius numeri apud grecos nomen istud benedictos, qui nominativus singularis huius nomini latini benedictus et dicit quod hoc est nomen futurum predictae bestie. Quid clarius ad propositum dici potest. Ille qui legit mihi dixit sic esse duo qui audierunt dum legeretur ad mensam illis pauperibus evangelicis, qui timore utriusque bestie predictae confugerant ad grecos ut ibi paupercule victitarent dixerunt mihi, quod tota illa congregatio pauperum spiritu, hoc audito, exultavit et risit et qui legebatur subrisit, similiter dixit ad fratres: si Benedictus de Anagnia, qui nunc regnat sciret hoc, ipse mitteret totis viribus suis ut haberet et combureret librum istum, qui sic aperte eius aperit falsitatem“.⁶²⁸

Tato reference je velmi překvapivá, protože *Arbor vitae* je možno označit za důvěryhodný zdroj. Zmínka z úryvku o interpretaci založené na řecké abecedě tuto věrohodnost jen potvrzuje, vždyť podobné exegeze Angelo učinil jak v *Liber Chronicarum*, tak i v *Expositio super Regulam*.⁶²⁹ Navzdory tomu ale stále platí, že v Angelových psaných dílech přímé sdělení nenalezneme. Pouze jedno místo z Clarenovy produkce se k této personifikaci přibližuje. Jedná se o zmíněné pojmenování papeže Jana XXII. heretikem.

⁶²⁷ *Liber Chronicarum*, 767.

⁶²⁸ *Arbor vitae crucifixae Iesu*, 465va. Na text poukázal A. FRUGONI, *Celestiniana*, 142-143. Srov. R. E. DANIEL, *Spirituality and poverty: Angelo da Clareno and Ubertino da Casale*, *Medievalia et Humanistica* 4, 1973, 89-98; G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 127, pozn. 12; G. L. POTESTÀ, *Storia ed escatologia*, 161-164; F. ACCROCCA, *Introduzione*, 15, pozn. 25; D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 287-288; G. MICCOLI, *Francesco d'Assisi memoria, storia e storiografia*, Edizioni Biblioteca - Francescana, Milano 2010, 314-315.

⁶²⁹ Srov. *Expositio*, 333-334;

Nacházíme se tedy znovu u slov listu 29 z roku 1330, který hovoří o „*pontifex non catolice electus*“.⁶³⁰ Pokud totiž tento papež uvedl v pochybnost výsostnou chudobu, tedy „*vera et certa suis statutis convertat in dubium et hereticum esse diffinit id quod Ecclesia et doctores et regule sanctorum docent esse catholicum et perfectionis summum verticem, nemo ipsum iudicat sed ipse se ipsum damnat et condemnat ex his que voluntate propria motus ex auctoritate contra sanctorum doctrinam et res ab Ecclesia approbatas precipitanter determinat*“, pak tento papež „*excommunicatus est a Deo et hereticus coram Christo*“.⁶³¹ Ve vyřčeném obvinění se Clareno neodvolal na soudobé argumentační kazuistiku kanonických dekretů řešících možnost výskytu heretického papeže, ale završil jej kletbou vyřčenou Bohem. V listě 52 z období mezi léty 1323-1328 Angelo hovořil o figuře ohavnosti zpustošení v kontextu hypotézy o bezbožném papeži. Naopak v listu 29 z roku 1330 byl papež již nikoli v možnosti, ale přímo Bohem vyloučen z církve, neboť vyhlásil předávanou pravdu jako herezi. V souvislosti s takovýmto postupem Kristova nástupce na Petrově stolci Angelo vložil do středu úvah listu ohavnost zpustošení usazenou na svatém místě, aby tím konkretizoval současný zdroj síly, která měnila učení otců. Clareno citoval Kristova slova z Mt 24, 15 dovolávající se úryvku Dan 11, 27 o ohavnosti zpustošení a přidal další referenci přímo z Dan 7, 25: „*Bude pronášet slova proti Nejvyššímu a svaté Nejvyššího podrobí zkoušce. Bude mít v úmyslu změnit časy i právo*“.⁶³² Skutečnost, že mění zákony, v tomto případě týkající se chudoby, činila z papeže nepřítele označeného v Kristově eschatologické promluvě. Podobnou výpověď již Clareno učinil dříve, například v listu 44. V *Liber Chronicarum* při líčení šestého pronásledování Angelo tento obraz konkretizoval celistvěji, protože ten, který mění zákony, byl přímo označen figurami reprezentujícími Antikrista:

„Serpentem unum suscitabo et extendet alas suas ad occidentem [...] et cogitabit mutare tempora et leges et statuta antiquorum, et naturam et legem et Evangelium corrumpet [...] cum surrexit serpens ut imperet; et cum regnare putaverit draco, bestia, tyrannus impudens, homo mendacii, perditionis filius“.⁶³³

⁶³⁰ *Epistola 29*, 149-150.

⁶³¹ *Epistola 29*, 150, 152-153.

⁶³² *Epistola 29*, 148: „...secrete et manifeste abominationi desolationis quam in loco sancto sessuram sanctus prophetavit Daniel et Christus Ihesus qui in eo fuerat locutus edocuit“.

⁶³³ *Liber Chronicarum*, 678.

Angelo nesdělil nikde, že tuto definici naplnil Jan XXII., ale logika předložených textů k tomu vybízí.⁶³⁴ Pro Ubertina z Casale byla existence heretického papeže výslovným svědectvím o vystoupení mystického Antikrista. A nejen pro něj. Mlčení co do výslovné identifikace papeže nesdíleli ani někteří příslušníci skupiny *Fratres de paupere vita*, kteří po vydání buly *Sancta Romana Ecclesia* z 30. prosince 1317 definitivně ztratili nárok na Celestinovo privilegium.⁶³⁵ Po *Cum inter nonnullos* z roku 1323 pak mnozí z nich již deklarovali otevřeně, kdo je protivníkem Boha a kdo jeho věrným.

Vydáním buly *Quorundam exigit* 7. října 1317 Jan XXII. vystavěl doktrínální záštitu proti spirituálům, otevřel tím ale stavidla nových rebelií mnohých spirituálně založených františkánů zvláště ve Francii a Itálii, kteří se tak dostali mimo rámec přijatelného praktikování františkánské spirituality a stali se heretiky. Jednou z mnoha reakcí traktátové povahy je kompendium anonymního spirituála z Provence, který v roce 1318 reagoval spisem *De statibus ecclesie secundum expositionem Apocalypsis* na aktuální papežský kurz a útoky na spirituály interpretoval klíčem apokalyptických pronásledování. Římskou církev identifikoval s církví tělesnou a Babylonem a papeže Jana XXII. nazval mystickým Antikristem. Pro naši problematiku jsou zajímavá svědectví několika bratří z Provence zachycené v zápisech inkvizice, které nám ukáží identifikace Jana XXII. coby Antikrista a další apokalyptické projevy.⁶³⁶

V květnu 1325 v Carassone učinil výpověď Guglielmo Dominici Verrerii, který modifikací Olivioho výkladu na Apokalypsu pracoval s termíny mystický a budoucí Antikrist. Dozvídáme se tak, že:

„Item quod [...] iste dominus Iohannes papa erat mysticus Anticristus, quia sicut beatus Iohannes Baptista paravit viam Iesu Christo, ita iste dominus Iohannes papa parat e paravit vias illi maiori Antichristo futuro.“⁶³⁷

Z výpovědi Raimonda di Giovanniho vidíme, že sice nechtěl přímo označit Jana XXII. jako Antikrista, nicméně i tak označil soudobého papeže:

⁶³⁴ D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 290-295.

⁶³⁵ Ve vztahu ke Clarenovi jako vůdci fraticcelů A. FRUGONI, *Celestiniana*, 159-160.

⁶³⁶ K procesům inkvizice se spirituály v Provence srov. D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 250-302; D. BURR, *Olivi e la povertà francescana*, 69; pro italský kontext srov. M. D'ALTARI, *Movimenti religiosi e popolari umbri: il beato Tomasuccio e l'inquisizione*, in M. D'ALTARI, *Eretici e inquisitori in Italia. Studi e documenti, II: Il Tre e il Quattrocento*, Roma, 1987, 222-230.

⁶³⁷ *Appendice III – Interrogatorio Guglielmo Dominici Verrerii*, in R. MANSELLI, *Spirituali e Beghini in Provenza*, 322.

„Item legendo dictam postillam de mistico Antichristo interrogatus per quantam personam que ipsum audiebat, quid erat mysticus Antichristus respondit quod mysticus Antichristus est qui bonum et malum facit simul. Verumtamen non credit quod sciat; vero dixit quod iste esset (...), pro eo videlicet quia, ut dixit, legerat in quadam questione, diu est, mysticus Antichristus daret redditum fratribus minoribus et forte istud impedit quod non credidit quia iste abstulit eis in hoc quod fecit de decretali Clementina, quia abstulit eis procuratores et humiliavit satis eos“.⁶³⁸

Jako ozvěna Clarenova 29. listu ohlašující zavržení papeže Bohem zní zápis výslechu Bernarda Mauriniho, který před inkvizitorem sdělil svůj názor na Jana XXII.:

„...non esse papam, sed eum et omnes prelatos, inquisitores et alios, qui punitioni dictorum dampnatorum consenserent esse excommunicatos et a Dei ecclesia separatos tanquam violatores evangelice veritatis“.⁶³⁹

Obdobně jako v *Liber Chronicarum*, kdy Clarenova ozřejmoval osmileté propojení mezi šestou a sedmou perzekucí, jeví se i výpověď Bernarda di Jacma z roku 1326. Dle výsledků bádání Manselliho Bernardo po četbě Olivioho Postily meditoval nad otevřenými otázkami provensálského mistra.⁶⁴⁰ Podobně ve stejné době i Matteo Terreni poté, co řekl, že mystický Antikrist vykoná své dílo kolem roku 1330, označil Jana XXII. Antikristem:

„...quia in principio floruit manutenendo paupertatem et humilitatem, set modo erectus est in vanitatem et vanitatem exaltabat et persequebatur pauperes et paupertatem“.⁶⁴¹

Clarenova nechota identifikovat konkrétně skutečnou osobu s Antikristem mohla mít mnoho důvodů. Tím, že Angelo papeže označil heretikem, ještě nevložil rovnítko s Antikristem, i když pro mnohé provensálské skupiny spirituálů to tak obvykle bylo.⁶⁴² Skutky Jana XXII. Angelo beze vší pochybnost chápal jako vyvolané a organizované samotným Antikristem či jako demonstrace Antikrista. To by mohlo napovídat, že Clarenova nahlížel Jana v Ubertinově optice mystického Antikrista, který připravuje cestu Antikristovi reálnému – *Antichristus magnus*. Opakujeme však znovu, že Clarenovo písemné

⁶³⁸ *Appendice III – Interrogatorio di Raimondo di Giovanni*, in R. MANSELLI, *Spirituali e Beghini*, 306, závorky užíváme dle editovaného textu.

⁶³⁹ *Appendice III – Interrogatorio di Bernardo Maurini*, in R. MANSELLI, *Spirituali e Beghini*, 329.

⁶⁴⁰ R. MANSELLI, *Spirituali e Beghini*, 196. Manselli zde bohužel nepřiložil edici textu, pouze shrnul: „se l'Anticristo mistico potesse essere Giovanni XXII o se non dovesse infine coincidere con l'Anticristo reale, che del resto, sempre secondo Bernardo, avrebbe dovuto concludere il suo ciclo entro il 1330. Durante il periodo poi delle sue persecuzioni, dodici persone avrebbero posto le basi per la Chiesa della terza età, la Chiesa cioè dello Spirito Santo“.

⁶⁴¹ R. MANSELLI, *Spirituali e Beghini*, 201.

⁶⁴² Cfr. R. MANSELLI, *La terza età, „Babylon“ e l'Anticristo mistico*, in *Da Gioacchino da Fiore*, 175; A. FRUGONI, *Celestiniana*, 159-162

dílo takovou možnost nikde nepotvrzuje.⁶⁴³ Clareno chápal svůj čas jako čas posledních útoků Antikrista, v němž slovy listu 48 z roku 1334 Antikrist byl již „*in his novissimis temporibus revelandus*“.⁶⁴⁴

⁶⁴³ Srov. závěr D. BURR, *The Spiritual Franciscans*, 287-290.

⁶⁴⁴ *Epistola 29*, 234. Srov. syntézu G. MICCOLI, *Francesco d'Assisi*, 315.

III.5. POSEL RESTITUTIO – PROROK ELIÁŠ

Jako tomu bylo v případě Antikrista, podobně i v interpretaci starozákonní figury Eliáše, který připraví cestu k plnosti a přinese obnovu, Clarenó rozvinul rozdílnou koncepci v porovnání s Jáchymem z Fiore, ovšem v mnohém odpovídající pozicím Ubertina z Casale. Příčinou blízkosti mezi Ubertinem a Angelem je zejména jejich shodné pojetí dějinné role Františka z Assisi coby anděla šesté pečeti či silného anděla z desáté kapitoly Janova zjevení. Četné výpovědi obou spirituálů zůstávají proto obdobné, i když originální myšlenková invence je zřejmá.

Po té, co jsme shrnuli všechny textové výskyty související s figurou Eliáše, stojíme před dvěma rozdílnými přístupy. Jeden zohledňuje specifickou výpověď v *Liber Chronicarum* a v *Expositio*, druhý čerpá z listové produkce, zejména z listu 30, napsaného Clarenem mezi lety 1323-1325.⁶⁴⁵ Oba přístupy jsou integrovatelné, v některých aspektech však vykazují specifické podněty, které má smysl demonstrovat odděleně.

III.5.1 Liber Chronicarum a Expositio super Regulam

Angelo Clarenó hovořil o Eliášovi v *Liber Chronicarum* třikrát, ve spojení výslovně s Františkem dvakrát. V prologu knihy, když líčil dokonalou imitaci Kristova života Františkem, přirovnal Františka k Janu Křtiteli, Eliášovi a silnému andělovi z Apokalypsy:

„Angelum fortem Eliam, in spiritu et virtute, prophetam et ostensorem adventus et incarnationis meae Iohannem Baptistam, ante faciem meam misi parare vias meas et rectas facere semitas, predicare paenitentiam et scientiam salutis dare in remissione peccatorum“.⁶⁴⁶

V prvních řádcích popisu druhé *tribulatio* vyvodil následující závěr, kterým rozvedl první citaci:

„Cum enim signatus ille angelus, Franciscus, propheta fidelis in spiritu et virtute Eliae, pauperibus hominibus missus“.⁶⁴⁷

Oba citované úryvky odhalují neopomenutelné významy. František byl identifikován s andělem, zde nikoli s andělem šesté pečeti, ale se silným andělem (Zj 5, 2; 10, 1-3), který působí v čase šestého anděla. Aniž bychom chtěli dát

⁶⁴⁵ G. L. POTESTÀ, *Angelo Clarenó*, 180.

⁶⁴⁶ *Liber Chronicarum*, 96.

⁶⁴⁷ *Liber Chronicarum*, 284.

vyjádření Angela do přímé souvislosti s Jáchymem z Fiore, ze slov jeho *Expositio in Apocalypsim* je patrné, že Jáchym definoval silného anděla ze Zj 10, 1-3 jako „*predicator veritatis, fortis esse describitur, quia robustus erit in fide*“ ve vazbě na *Viri spirituales*, kteří v duchu Eliáše káží, přivádějí do Kristovy církve židy, Řeky a všechny nevěřící.⁶⁴⁸ Clareno vykonal stejný postup, ale svázal silného anděla, kazatele s působností Františka, který v duchu Eliáše napodobil nejvíce život Krista.

V části šestého pronásledování, v interpretaci písmen tónů vydaných holubicí, která oznámila blízké zlomové události, Angelo Clareno nechal figuru Eliáše mimo výslovnou vazbu s Františkem. Přesto když uvedl předzvěsti Františka o heretických časech po vystoupení Satana na konci času, Angelo řekl:

„Et per Eliam omnium restitutio et in fy .χ. sequente seraphici status et in Hebraeis, Graecis et Latinis plena et perfecta multiplicatio“.⁶⁴⁹

Ovšem mlčení o Františkovi bylo pouze zdánlivé. Ve skutečnosti právě tento citát dosvědčil otevřeně spojení mezi funkcí Eliáše s Františkem. Clareno uvedl tuto symbolickou hru písmen abecedy s vysvětlením, že „*Fy*“ označuje Františka a že v šestém čase Eliášova poslání a během působení hada ono „*Fy*“ označuje rovněž chudobu a skromnost.⁶⁵⁰ Tedy i *Liber Chronicarum* dosvědčil, že Angelo Clareno očekával Františkův návrat, podobně jako Jáchym vyhlížel příchod *virii spirituales*, neboli dvou řádů ve shodě s apokalyptickými svědky z textu Zj 11, 3.⁶⁵¹ Rovněž zde byl František zdůrazněn jako nezpochybnitelný činitel obnovy symbolizované v konverzi židů a Řeků, neboli celistvé *restitutio* církve.

Obdobnou linii předkládá *Expositio super Regulam*, konkrétně dvě pasáže díla. První je dána do souvislosti s významným textem Zj 11, 3 o dvou svědcích. František, obnovitel Kristova života v řeholi, výslovně nařídil, aby bratři v žádném případě nepřijímali peníze. Angelo kladl obraz Františka, ideálního Kristova svědka, do souvislosti s prorokem Eliášem, který byl v textu podepřen odkazem na Zj 11, 3 o dvou svědcích. V pokračující tradici velkých osob Mojžíše, Eliáše a Jana Křtitele, nyní na konci času, František následoval svůj dějinný úkol:

⁶⁴⁸ Srov. *Expositio in Apocalypsim*, III, 137ra.

⁶⁴⁹ *Liber Chronicarum*, 686.

⁶⁵⁰ Srov. *Liber Chronicarum*, 683.

⁶⁵¹ Srov. poznámky R. MANSELLI, *La resurrezione di San Francesco. Dalla teologia di Pietro di Giovanni Olivi ad una testimonianza di pietà popolare*, *Collectanea franciscana* 46, 1976, 309-320.

„At vero sanctorum perfectorum duces et exemplaria sacra, Helias propheta, cuius verbum ut facula ardebat, et precursor Domini Ioannes, lucerna ardens et lucens, divinissime et perfectissime evangelice Christi vite operibus et sermonibus operatores et preparatores, ut duo candelabra et duo testes et duo cherubim, docent, testantur, et clamant [...] est enim Christus testis fidelis et verus, nature, legis, gratie et glorie principium et finis, cui Moyses, Helias et Iohannes precursor testimonium perhibent, ut in ore duorum vel trium stet omne verbum“.⁶⁵²

Ve dvanácté kapitole svého Výkladu Angelo použil část z Oliviho

Expositio:

„Super hoc sanctus Dei homo ille fr. Petrus Iohannis dicit: Existimo autem hoc non esse hic positum solum concessive, sed etiam consultive seu incitative, aut etiam prophetice, quia sicut apostoli primo missi sunt inter fideles Iudeorum, ex quibus erant nati, et post mortem Christi et Iudeorum aliquantam ad Christum attractionem, missi sunt ad nationes gentium infidelium, sic prout existimo, mictendus est ordo post predicationem Latinorum fidelium ad infidelium nationes, ut sicut per personam Christi patientem in carne assumpta circa principium et medium Ecclesie conversus est orbis, sic per Christi vitam et regulam in suis membris passuram plenitudo gentium intret et omnis Israel salvus fiat, prout expresse predicatur in apocalipsi sub apertione VI. signaculi et sub VI° angelo tuba canente. **Unde et angelus VI. signaculi, Franciscus scilicet, habens in se signum et stigmata Dei vivi**, in huius misterium VI° sue conversionis anno transire ad Saracenos disposuit“.⁶⁵³

Jak vyplývá z první citace, Angelo chápal dva svědky a jejich učení jako rozšiřitelné na více osob – *duorum vel trium*, a proto také vztažitelné na historické osoby Mojžíše, Eliáše a Jana Křtitele. Oni jsou průkopníky Kristova prvního příchodu a v linii dvou svědků Apokalypsy připravují i jeho druhý příchod. Úlohu přípravy druhého příchodu převzal ve 13. století František, „obnovitel života“. Ve druhém citovaném textu Angelo použil část pocházející z *Expositio* provensálského mistra Oliviho. Úryvek je vložen do diskurzu o těch, kteří jsou povoláni zpřítomňovat Krista na zemi. První citace zdůrazňovala Františkovu roli nositele Krista, nyní opřen o Oliviho exegezi, připojil k ní další význam. Úloha nositele Kristova praporu korelovala činům *virii spirituales*, kteří v duchu Eliáše ohlašují jednotu latinské a východní církve a přivádějí věřící i nevěřící ke Kristu. Pomyslní dva svědkové působící v čase prolomení šesté pečeti a v čase šestého anděla nyní našli konkretizaci ve Františkovi, jenž jako anděl šesté pečeti ohlásil šestý, poslední věk před druhým Kristovým příchodem.

Funkce figur Eliáše, anděla šesté pečeti a silného anděla Clareno projektoval do historické role Františka. Tento František, na rozdíl od Jáchymových eliášovských kategorií, nebyl Clarenem vnímán jako hlasatel

⁶⁵² *Expositio*, 366-367.

⁶⁵³ *Expositio*, 714.

nového věku Ducha svatého. František nebyl průkopníkem Ducha svatého, jehož věk teprve nastane. Jeho odkaz byl vymezen časem pozemským. Františkova role v Clarenových spisech sice naplňovala charakteristiky biblických průkopníků Krista, zároveň je ale přesahovala, protože František byl mužem označeným stigmaty živého Boha a tedy dokonalého následovníka Kristova života.⁶⁵⁴

III.5.2 List 30

List 30 napsal Angelo kolem roku 1322 a představil v něm na Františka koncentrovaný výklad figury Eliáše s dalšími podnětnými akcenty. V listě zabývajícím se opět tématem Kristovy chudoby se Clareno pozastavil u série prorocství, které zdůraznily význam Jeremiáše, Jana Křtitele a Eliáše. Každou z postav Clareno opatřil typologií a významem. V tomto případě Eliáš reprezentoval pravdu, Jeremiáš důvěru a naději, Jan Křtitel hlubokou víru. Současně každá z postav ztělesňovala určitou roli v dějinách spásy. Každá měla své místo jako jeden z rozličných protagonistů sedmi věků církve a každá vyjevila své historické dílo nejprve osobně a pak v duchovním významu:

„Hi tria et septem tempora personaliter et spiritualiter et mystice complent et signant et claudunt et solvunt operum dei archana, mysteria et profunda iudicia“.⁶⁵⁵

Problematika elišovského významu je zvýrazněna na posledních dvou stranách listu vydaného L. von Auw, kde každý z představitelů vyjevuje svůj význam v ekonomii šesti věků dvojím výskytem. První věk, odehrávající se v čase apoštolů a s pronásledováním ze strany synagogy, byl symbolizován Eliášem, který musel utéci před Jezabel. Druhý čas, čas mučedníků církve, byl symbolizován Janem Křtitelem, který dosvědčil svoji víru mučednickou smrtí. Třetí čas, čas církevních otců, kteří zápasili s herezemi, byl symbolizován Jeremiášem. Čtvrtý čas církve poustevníků a panen symbolizoval Eliáš. Pátý čas symbolizoval Jeremiáš, který „*consecratus in ventre matris*“ reprezentoval rozmnožení mnišství. Šestý vek reprezentovali: „*Dominik a František, téměř jako jedno tělo a jedna duše byli poslání připravit Kristu lid dokonalý činy i učením, tak jako Jan Křtitel byl poslán, aby připravil a vyznačil cestu a z vůle Herodiady byl Herodem uvržen do žaláře a pro rozmar byl stát. Tehdy skutečně zemřel, nyní*

⁶⁵⁴ F. ACCROCCA, *Un ribelle tranquillo*, 42; F. ACCROCCA, *Angelo Clareno*, 99, pozn. 21, 22.

⁶⁵⁵ *Epistola 30*, 164.

duchovně, neboť se jeví, že se přibližujeme konci“.⁶⁵⁶ Sedmý věk či sedmý status církve byl reprezentován Eliášem, který:

„...primo in spiritu et postea in persona est venturus Helyas [...] qui testimonium perhibebit veritati et in spiritu humilitatis et nuditate paupertatis et caritate veritatis omnia restituet et ad patrum semitas perfectionis et sanctitatis plene reducet“.⁶⁵⁷

Poslední dvě citace ze šesté a sedmé periody jsou podnětné z několika důvodů. Především je patrné, že v šestém a sedmém věku jsou osoby Dominika a Františka dány do analogie s typem funkce Jana Křtitele. Ubertino z Casale, navazujíc na tradici spirituálů, spojil Františka a Dominika se dvěma apokalyptickými svědky Enochem a Eliášem. Angelo význam posunul. V každém případě jejich etapa působnosti směřuje k období, jehož rozměr bude naplněn finálním dramatem dějin. V čase sedmého věku, jehož reprezentantem je Eliáš, Angelo citoval biblický text Mal 4, 5 o Eliášově návratu a jeho obnovitelském díle. Jako Eliáše oslavovali Františka Bonaventura i Matěj z Aquasparty. V Clarenově listě 30 podobné přímé vyjádření nenajdeme, i když pozorná editorka listu takovou konkluzi potvrzuje.⁶⁵⁸ Ze srovnání citace o sedmém věku z listu 30 se slovníkem o Eliášovi použitým v *Liber Chronicarum*, konkrétně s druhým a šestým pronásledováním, se úvaha o Františkově návratu jako naplnění textu o příslibu návratu Eliáše nejeví zcela bez opory. V *Liber Chronicarum* Angelo napsal: „*Franciscus, propheta fidelis in spiritu et virtute Eliae, pauperibus hominibus missus*“.⁶⁵⁹ Následně pak interpretuje vzdech holubice vyvodil: „*Et per Eliam omnium restitutio et in fy .χ. sequente seraphici status et in Hebraeis, Graecis et Latinis plena et perfecta multiplicatio*“.⁶⁶⁰ Dle našeho názoru výpovědi z *Liber Chronicarum* jsou dobře propojitelné s těmi z listu 30, které navíc obsahují významnou část Clarenova pojetí dějin a na jejichž základě je možné soudit, že Angelo Františkův návrat očekával. Jeho návrat pravděpodobně chápal v linii Jáchymova neupřesněného očekávání *pastor angelicus*, skrývajícího se za figurami andělů z Danielovy knihy 12, 1 a Apokalypsy 7, 2 nebo též 10, 1.⁶⁶¹ Jak

⁶⁵⁶ *Epistola 30*, 165. Srov. také komentář CH. FRUGONI, *I due papi per un Giubileo. Celestino V, Bonifacio VIII e il primo Anno Santo*, Rizzoli, Milano 2000, 145-146.

⁶⁵⁷ *Epistola 30*, 165-166.

⁶⁵⁸ Srov. *Epistola 30*, 165, pozn. 6.

⁶⁵⁹ *Liber Chronicarum*, 284.

⁶⁶⁰ *Liber Chronicarum*, 686.

⁶⁶¹ Náznaky této očekávané obnovy v události příchodu jedné osoby v linii Františka již letech 1312 a 1313 srov. *Epistola 7*, 34 a *Epistola 62*, 290.

ovšem tento návrat nahlížel, je otázkou. Pravděpodobně, a další analýza by to potvrdila, Clarenovo nevyhlíželo Františka *personaliter*, ale spíše v jistém mystickém významu. František by se pak navrátil ve svém duchovním těle, které bude reprezentovat řád minoritů, ovšem nově povstálý a obnovený.⁶⁶²

Na konci předchozí podkapitoly jsme s poukazem na *Liber Chronicarum* a *Expositio super Regulam* konstatovali, že se Františkovo dějinné postavení nevyčerpalo na horizontu role Eliáše, ale že jej překročilo. Zároveň jsme uvedli jistou zbytečnost v hledání jáchymistických prvků. Právě list 30 však tuto pozornost svým obsahem obnovil, zvláště poté, co ve druhé polovině 20. století jedna z největších autorit jáchymistického bádání, anglická historička M. Reeves, hovořila o přímé myšlenkové závislosti listu 30 na Jáchymovi z Fiore. Reeves považovala Clarenův popis mezi pátou a sedmou *aetas* a zdůraznění Eliášovy role jako jasně prokazující historické schéma vypracované Jáchymem z Fiore.⁶⁶³ Účinnou relativizaci tohoto názoru, umožněnou vydáním celého souboru listů, učinil až G. L. Potestà, který zdokumentoval a porovnal inspirační zdroje Clarena a vyvodil, že Clarenův dějinný scénář odpovídal širšímu středověkému exegeticko-teologickému úzu, který rozpracoval již Augustin.⁶⁶⁴ Po četbě Clarenovy písemné produkce můžeme jen doplnit, že originalitu dokládají především slova použitá Angelem samotným. Stačí uvést list 25, kde Clarenovo jednoznačně zamítl jinou ekonomii spásy před parusí, a sice pod zákonem milosti Ducha svatého. Odmítl třetí věk před návratem Krista a podobně se postavil i k možnosti alternativní církevní hierarchie, s níž do značné míry exegeta ze Silo počítal:

⁶⁶² V podobném duchu se vyjádřila i L. von Auw během přípravy na edici Clarenových listů, srov. L. VON AUW, *La vraie eglise d'après les lettres d'Angelo Clarenno*, in *L'attesa dell'età nuova nella spiritualità della fine del Medioevo*, Centro di studi sulla spiritualità medievale, Accademia Tudertina, Todi 1962, 442.

⁶⁶³ Srov. M. E. REEVES, *Joachimist Expectations in the Order of Augustinian Hermits*, *Recherches de théologie ancienne et médiévale* 25, 1958, 120: „Angelo's letter are written in great affection, but only one gives any suggestion of Joachimist expectation. Here he speaks of the company of contemplatives, anchorites and virgins who, in the fifth age of the Church, rose to heaven as in Elijah's chariot of fire; after these came Francis and Dominic to prepare a perfect people [...] Finally he voices his hope of the future: „Et ecce post hoc primo in spiritu et postea in persona est venturus Helyas qui [...] nuditate paupertatis et caritate veritatis omnia restituet ...“. In the margin at this point are the words: Credo sequitur ordo futurus. We cannot tell whose this note is, but Angelo seems here to be teaching Gentile the significance of the new spiritual men within the Joachimist framework of history“. Srov. také M. E. REEVES, *The Influence*, 252.

⁶⁶⁴ G. L. POTESÀ, *Angelo Clarenno*, 192, kde Potestà shrnuje diskusi.

„Et sicut legi gratie non succedit nisi adventus Christi ad iudicium et regnum glorie, ita inconcussa usque ad secundum Domini adventum manet in prelati auctoritas, iustis et peccatoribus“.⁶⁶⁵

Je-li možné hovořit o inspirovanosti, přikláníme se spíše k možnosti, že Clarenovy pozice lze lépe spojit s těmi, které vypracoval jeho ctěný mistr Olivi. Olivi ve své *Lectura super Mattheum* interpretoval událost proměnění, kde se Kristus zmiňuje o dvojím Eliášově příchodu (Mt 17, 10-13), a hovořil o příchodu *in spiritu* a *in persona*.⁶⁶⁶ Provensálský teolog se ovšem zdráhal specifikovat charakter *restitutio*, kterou realizuje prorok podle Mt 17, 11.⁶⁶⁷ Těsně jáchymistickou působivostí, která jej napřahovala k budoucnosti, a rozměrem oslavy františkánského řádu, se Olivi vyjádřil se svojí obvyklou opatrností „*multa autem essent super hoc verbo dicenda, sed alteri temporari reservantur*“.⁶⁶⁸ Clareno navzdory několika náznakům zůstal opatrný rovněž, a tak spojení Eliáše s Františkem či jinou osobou nenalezneme. Shrnujeme proto, že Clareno setrval v brázdě vyznačené svým učitelem. Pro něj Eliáš „*in spiritu*“ označoval protagonisty sedmého věku církve, kteří se sjednotí s těmi z předchozí etapy,

⁶⁶⁵ *Epistola 25*, 121. Mezi takovými, kteří Clarena četli výslovně v jáchymistickém konceptu srov. např. L. DI FONZO, *L'immagine di san Francesco*, in S. GIEBEN (ed.), *Francesco d'Assisi nella storia. Secoli XIII-XV. Atti del primo convegno di studi per l'VIII centenario della nascita di S. Francesco d'Assisi (1182-1982)*, Roma 1983, 105, pozn. 112. K diskuzi srov. postřehy F. ACCROCCA, *Angelo Clareno Gioachimita? Studio sull'«Expositio Regulae fratrum minorum»*. *Contributo alla storia del rapporti tra francescanesimo e gioachimismo nei secoli XIII-XIV*, *Analecta Tertii Ordinis Regularis S. Francisci de Paenitentia* 21, 1989, 43-67.

⁶⁶⁶ „Tunc enim longe clarius apparebit universo orbi solaris claritas Christi et tunc scietur quod Helyas duplex erat venturus: unus scilicet qui preiret et intronicaret in mundum vitam Christi, sicut Johannes preivit personam Christi, in cuius signum coram fratribus suis vectus est in curru igneo ut Helyas. Alter vero ad litteram, qui restituet et reducat ad Christum tribus Iacob“. Pasáž z Olivihovo zde přepisujeme podle G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 193, pozn. 83.

⁶⁶⁷ „Et secundum hoc plures sunt designati per nomen Helye, utpote ipsemet Helyas, qui est precursor secundi adventus Christi, et Johannes, qui fuit precursor primi. Hanc ergo distinctionem ostendit Christus dicendo de uno quod venturus est et de altero quod iam venit, quam distinctionem discipuli intellexerunt sicut infra subditur. Et restituet omnia. Nota quod hoc verbum est magni ponderis, sicut patet diligentius perscrutanti profunda scripturarum. Nam usque ad tempus Helye non veniet plena reparatio ecclesie, nec plena conversio Israelis. Multa autem essent super hoc verbo dicenda, sed alteri temporari reservantur“. Pasáž z Olivihovo čerpáme z přepisu G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 193, pozn. 84.

⁶⁶⁸ Postřehy Potesty jsou potvrditelné i ve spisu, kterému nevěnoval pozornost, srov. *Lectura super Lucam*, kdy Olivi komentoval verš Lukášova evangelia 1, 17 *Et ipse precedet ante illum* a vyvodil: „Tertio, ex respectu ad Eliam iudicis promissum precursorem, unde dicit quod precedet non segniter aut remisse, sed in spiritu, id est in illo feruentissimo spiritu et zelo, et virtute, tam miraculorum quam penitentialium seueritatum quam apud reges et omnes impaudarum et invictarum magnanimitatum, Elie“, in *Petri Ioannis Olivi, Lectura super Lucam et Lectura super Marcum*, ed. F. IOZZELLI, *Collectio Oliviana V*, Editiones Collegii S. Bonaventurae ad Claras Aquas, Grottaferrata 2010, 178. Za toto upozornění děkujeme právě editorovi textu prof. Iozzelli, s nímž jsme záležitost konzultovali.

aby připravili podmínky *restitutio*. Kdo však protagonisté „*in persona*“ budou, Clareno nekonkretizoval.⁶⁶⁹

⁶⁶⁹ G. L. POTESTÀ, *Angelo Clareno*, 194.

IV. ČECHY V OČEKÁVÁNÍ OBNOVY

IV.1. INSPIRACE V MOŽNOSTI

Jáchymovo jméno bylo v Čechách pravděpodobně skloňováno již ve druhé polovině 13. století. Kronikář Neplach ve své kronice tvrdil, že pád, smrt i povýšení Přemysla Otakara II. prý předpověděl již dříve samotný Jáchym z Fiore.⁶⁷⁰ Přemysla též údajně Jáchym zahlédl jako posledního císaře, který v obrazu silného anděla z Apokalypsy reprezentoval „*řvoucího dvouocasého lva*“, tenkrát ovšem inklinujícího k politickému kurzu tvůrce proroctví Jindřicha z Isernie.⁶⁷¹ Opis Jáchymovy úvodní knihy *Liber introductorius* k velkému komentáři *Expositio in Apocalipsim*, který v roce 1346 učinil písař Konrád z Pelhřimova, dosvědčuje rukopis Vatikánské knihovny.⁶⁷² Opravdu znatelnější setkání apokalyptického myšlení s českým prostředím představila až doba vlády Karla IV., kdy se Čechy staly kvůli Karlově královské funkci a jeho perspektivě na císařskou korunovaci v Římě místem zahlíženým a reflektovaným v konceptech teologických dějin rozpracovávaných některými evropskými autory.

IV.1.1. Cola di Rienzo

Cola di Rienzo své sedmiměsíční ovládnutí Říma v roce 1347 pojal jako Duchem svatým řízené události, v nichž on „*candidatus Spiritus sancti miles Nicolaus Severus et Clemens, Liberator Urbis, Zelator Italie, amator orbis et tribunus augustus*“ ohlašoval všem italským městům, že pravomoc celé říše náleží vlastnímu Městu a jeho lidu a že senát a lid má autoritu a pravomoc po

⁶⁷⁰ *Iohannis Neplachonis chronicon*, ed. J. EMLER, in *Fontes rerum Bohemicarum*, III, Pragae 1882, 477: „Unde deo permittente commissum bellum duorum regum contra unum, videlicet Rudolphi, regis Romanorum, et Bele, regis Ungarorum, contra Otakarum, regem Boemie, ubi fraude suorum rex Boemie occisus est. Quem casum et mortem et exaltacionem in tanto principe Joachim abbas legitur ante nativitatem predixisse et Agnes, sacratissima amitta eiusdem regis, sibi ante cratem ad bellum eunti et licenciam recipienti dixit: Ibis, sed non redibis, quia omnes domini tui sunt contra te. Post cuius obitum multa mala facta sunt in terra et III anno maxima mortalitas hominum, in quo fere tercia pars hominum et amplius mortui sunt“.

⁶⁷¹ R. KESTENBERG-GLADSTEIN, *A Joachimite prophecy concerning Bohemia*, *The Slavonic and East European Review* 34, 1955, 34-55.

⁶⁷² Jedná se o ms. BAV, Reg. Lat. 132, ff. 49ra-58va, přičemž první část kodexu končí na fol. 48rb s textem: „Anno domini M.CCC.XLVI. isti quaterni sunt scripti per manus conradi indignissimi eruditionis parvulorum scole pilgrimensis civitatis“. Na tuto skutečnost upozornil v úvodní studii k edici K. V. SELGE, *Introduzione all'Apocalisse*, Viella, Roma 1995, 18, citace z rukopisu podle K. V. SELGE, *Introduzione*, 19. Kodex vedle jiných prorockých textů obsahuje Sibyline proroctví.

celém světě, jež mu kdysi patřila.⁶⁷³ Symbolika Ducha svatého označující nový věk vycházela z přepracovaných formulací Jáchymova třetího *status*, který obnovu vlády a míru – „*buono stato*“ chápal jako počátek budoucího třetího věku.⁶⁷⁴ Zhatění politického i náboženského plánu Colu přivedlo k nedobrovolnému pobytu za zdmi Andělského hradu, z něhož se mu podařilo uniknout. Následující dva roky pak strávil se skupinami řeholních vysídlenců, kteří v nejrůznějších obměnách spirituálně františkánského ideálu hledali úkryt před inkvizicí v abruzských horách. V tomto prostředí, jehož členové svoji existenci víceméně ztotožnili s posledním stádem věrných a pronásledovaných na konci času, tvořila apokalypticko–prorocká literatura jednu z hlavních opor pro přežití. Cola se zde nechal vést tajemným Fra Anzelem, mužem z okruhu Angela Clarena, který byl připomínán v Avignonu v roce 1362 jako vůdce *fraticellů*.⁶⁷⁵ Clarenovy myšlenky byly Colovi známé již z dřívější doby, Claren zanechal výraznou stopu na jihu Itálie zejména kolem Neapole, ale i během své působnosti v Avignonu do roku 1317.⁶⁷⁶ V tomto prostředí se Cola nechal prosytit různými tradicemi prorocké literatury, uchovávané komunitou Fra Angela.⁶⁷⁷ Ty interpretovaly a navazovaly na díla Jáchyma z Fiore a jemu přisuzované *Super Hieremiam*, či *Super Isaiam*, *Evangelium aeternum* Gerarda z

⁶⁷³ Srov. Colovy listy z prvního srpna 1347 a list z 19. září k italským městům *Briefwechsel des Cola di Rienzo* [= *Briefwechsel*], II/3, ed. K. BURDACH, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin 1912, 152-154.

⁶⁷⁴ Colovo působení popsal a jáchymistickou inspiraci popřel F. SEIBT, *Revolution in Europa. Ursprung und Wege innerer Gewalt. Strukturen-Elemente-Exempel*, Süddeutscher Verlag, München 1984, 132-160. Proti Seibtovu pojetí celkem přesvědčivě na mnoha místech R. G. MUSTO, *Apocalypse in Rome. Cola di Rienzo and the Politics of the New Age*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London 2003, 130-159; A. COLLINS, *Greater than Emperor: Cola di Rienzo (ca. 1313-1354) and the World of fourteenth-century Rome*, The University of Michigan Press, Michigan 2002, 110-115. Ke koncepci Colova „*buono stato*“ ovšem bez přihlídnutí k apokalyptickému přesvědčení A. REHBERG – A. MODIGLANI, *Cola di Rienzo e il commune di Roma*, RR inedita, Roma 2004, 71-80. Květnové převzetí vlády se událo na pozadí slavených svatodušních svátků a rovněž další důležité činy zůstaly se symbolikou Ducha svatého trvale spjaty. Kult Ducha svatého jako obnovitele byl patrný již v roce 1343, kdy Cola z Avignonu psal senátu a římskému lidu, že jeho nevěsta přichází a nová éra se ohlásila, srov. *Briefwechsel*, II/3, 6: „*Ecce quidem clementissimus agnus Dei peccata confundens, sanctissimus videlicet Romanus pontifex, pater Urbis, sponsus et dominus sue sponse, clamoribus, querelis luctibus excitatus compaciensque suis cladibus, calamitatibus et ruinis, ad renovationem ipsius Urbis, gloriam plebis sue ac totius mundi leticiam et salutem, inspiratione Sancti Spiritus sinum clemencie sue gracious aperiens, misericordiam vobis propinavit et graciam, ac universo mundo redemptionem promittit et remissionem gentibus peccatorum.*“

⁶⁷⁵ K. BURDACH – P. PIUR (edd.), *Vom Mittelalter zur Reformation*, V, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin 1929, 301. K tomu též A. COLLINS, *Greater than Emperor*, 113.

⁶⁷⁶ A. COLLINS, *Greater than Emperor*, 112-114.

⁶⁷⁷ H. GRUNDMANN, *Studi su Gioacchino da Fiore*, 192-194.

Borgo San Donino, Olivioho spisy, nejrůznější komentáře k Apokalypse vzniklé od pontifikátu Bonifáce VIII. přes Jana XXII. Navazovaly na skupiny blízké i vzdálené Ubertinovi z Casale a Angelovi Clarenovi. Byly to kruhy opoziční tradiční hierarchické církvi, blízké ideálům *Defensor pacis* Marsilia z Padovy, Dantově *Divina comedia*, která několik papežů umístila za brány pekla. Pravděpodobně v okruhu následovníků Angela Clarena vznikala série papežských proroctví nazývaná *Vaticinia de summis pontificibus*, neustále dále doplňovaná, s níž Cola přicházel do styku.⁶⁷⁸ Zde se také seznámil s prorockým spisem *Oraculum angelicum Cyrilli* vzniklým nejpravděpodobněji mezi léty 1298-1302.⁶⁷⁹ *Oraculum* doprovázel komentář, který členové oněch heterodoxních skupin přiřkli Jáchymovi z Fiore. Spis byl prosycený jáchymistickou dějinnou perspektivou, upínal naději k novému budoucímu věku, kterému měla předcházet antikristovská fáze. Samotné *Oraculum* spolu s komentářem podstupovalo v průběhu let další interpretace. Právě ty se staly páteří duchovní argumentace, s níž Cola po třiceti měsících ukončil formaci v horách, nazval sebe podle orákula „*sluncem cyrilské věštby*“ a vydal se do Prahy, aby pro své pojetí reformy církve i světa získal krále Karla.⁶⁸⁰

Hlavní zdroj poznání Colova myšlenkového světa, ve vztahu k vyslancům *restitutio* z předchozích kapitol, představuje Colova korespondence s Karlem či členy jeho dvora napsaná po slyšeních, kdy byl již vězněm v prostorách Pražského hradu. V těchto listech Cola argumentaci založil především na Cyrilském orákulu. Druhým zdrojem je krátký popis Colova slyšení zaznamenaný kronikářem Františkem Pražským.

Ideový odkaz, který s sebou Cola přinesl a který se zrcadlil v listech, obsahoval vedle pochopitelných specifičností i důležité shody s texty Angela Clarena a Ubertina z Casale. Tak jako u předchozích autorů i z četných pasáží listů Coly dýchalo přesvědčení, že jím prožívaná doba a útrapy jsou nutnou součástí konečného běsnění zla, že přítomné události ohlašovaly příchod

⁶⁷⁸ H. GRUNDMANN, *Die Papstprophetien des Mittelalters*, 2, 14; R. G. MUSTO, *Apocalypse in Rome*, 124.

⁶⁷⁹ Spolu se shrnutím obsahu spisu i datací vzniku B. TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 272-280. Ke Colovu převzetí orákula H. GRUNDMANN, *Studi su Gioacchino da Fiore*, Marietti, Genova 1989, 192-194, kde si všiml typických jáchymistických linií.

⁶⁸⁰ R. E. LERNER, *Medieval Prophecy and Politics*, in *Annali dell'Istituto italo germanico in Trento*, 25, 1999, 418.

Antikrista.⁶⁸¹ Podobnými poukazy chtěl Cola přivést krále Karla k poznání, aby se chopil iniciativy a jako eschatologický panovník od věků předurčený prozřetelností k zápasu proti zlu absolvoval za pomoci Coly korunovační cestu do Říma, stal se císařem a definitivně nasměroval dějiny k obnově v Duchu svatém.⁶⁸² Odvolávali-li se Angelo Clareno a casalský spirituál na Františka z Assisi, který byl typem Eliáše, následoval tuto vizi do určité míry i Cola.

Cola v listech svoji roli na několika místech vztáhl k zažitým hagiografickým vzorcům o Františkovi. V červencovém listu z roku 1350 Karlovi sdělil, že jako František podpořil církev svým duchovním dílem, i Cola se nyní nabízel císaři, aby jej podpořil ve prospěch reformy impéria a církve.⁶⁸³ V listě Karlovi z konce srpna 1350 Cola oslavoval chudou církev, jejímž reprezentantem byl František, dokonce v jisté obměně významu jako Ubertino či Angelo Clareno hovořil o vzkříšení Františka.⁶⁸⁴ Neoznačil Františka jako anděla šesté pečetě, ale v návaznosti na předchozí text sdělil, že vlastní čas chápal jako čas působnosti šestého anděla, tedy šestého věku, a dále oslavoval Františka i Dominika. Cola stejně jako Ubertino negativně hodnotil Aristotelovu nauku.⁶⁸⁵ Františka

⁶⁸¹ *Briefwechsel*, II/3, 282: „Ubi autem adducitur, prophetias omnes fore in adventu dei omnes consumatas, totum hoc est denegatio per me superius enarrati: quod salva reverencia, non fatebor, nisi de hiis, que ante eius adventum locute sunt et de ipso. Nam adhuc et nonnullas inconsumatas pendere existimo prophetias, utpote Danielis et aliorum, que fidei cuiuslibet unitatem, Anticristi adventum signa precedencia et futurum non dubitant iudicium adventurum. Ipse insuper, quem allegasti, Iohannes, post Christi mortem de futuris adhuc certe pendetibus iuxta doctorum sacrorum sententiam predicavit“.

⁶⁸² Výzvu k cestě do Říma opřenou o prorockví a astrologické výpovědi bude v roce 1377 Karlovi znovu opakovat Niccolò Beccari, srov. list Karlovi in K. HRDINA, *Niccolò Beccari. Ital na dvoře Karla IV.*, in B. JENŠOVSKÝ – B. MENDEL (edd.), *K dějinám československým v období humanismu*, Zvláštní svazek Časopisu Archivní školy, Praha 1932, 164-177; srov. také H. SCHMIDINGER, *Die Antwort Clemens' VI. an die Gesandtschaft der Stadt Rom vom Jahre 1343*, in *Miscelanea in onore di mons. Martino Giusti*, II, Città del Vaticano 1978, 323-365.

⁶⁸³ *Briefwechsel*, II/3, 209-210: „Et quamquam Franciscus ipse beatus habuerit desuper propter promocionem spiritualis operis fulcimentum, tamen ad sustentacionem imperii meam regulam postulare non desinam ab Augusto, licet credam reformationem sacri imperii a spirituali opere non excludi“. Ke Colově sebepojetí jako nového Františka srov. E. D. THESEIDER, *L'attesa escatologica durante il periodo avignonese*, in *L'attesa dell'età nuova nella spiritualità della fine del medioevo*, L'accademia tudertina, Todi, 1962, 101-105.

⁶⁸⁴ *Briefwechsel*, II/3, 286-287: „Quamvis nolit mundus cervicosus, occiduus resurget, reprobatus et pertinacius reprobandus, mortificatus fere in totum et conditus in sepulcro Franciscus, cum quadriduanus extiterit et fetens, Deo volente occisionem ipsius, cum iam sit fetens carnalibus hominibus sua carnalitatibus condempnatio et instructio paupertatis [...] et occidetur clerus et cleri carnalitas, ut in spiritu reviviscat“.

⁶⁸⁵ *Briefwechsel*, II/3, 287-288: „Et quoniam in terminis etatis sexte utpote in finibus positi laboriamus, iam sextus angelus a Ioanne previsus posuit os ad tubam [...]. Putas, Auguste, placere Francisco, Dominico et aliis humilibus patribus, quod eorum scolas dudum humilitate silencio, simplicitate, obediencia et oracione fecundas introivit, post eorum obitum Aristotiles garulator,

chudého a stigmatizovaného, v návaznosti na ideál *altissima paupertas*, kladl do protikladu k bohatému životu církevních představitelů.⁶⁸⁶ Cola by nikdy neuvěřil Cyrilovu prorocství, kdyby v něm svatý František, svatý Dominik a nynější papež nebyli jmenováni.⁶⁸⁷ A konečně ve shodě s Ubertinovým *Arbor* byli František a Dominik kazatelé v duchu Eliáše a Enocha:

„Sed ad instanciam ipsorum duorum, Dominici videlicet et Francisci, qui, ut asseruit in spiritu Enoch et Helie predicantes Dei Ecclesiam tunc ruentem penitus sustentarunt, prorogatum est Dei iudicium usque ad tempus presens“.⁶⁸⁸

Skutečnost, že Cola prezentoval Františka a Dominika *in spiritu Enoch et Helie*, pravděpodobně pramenila z jeho dlouhého pobytu mezi následovníky spirituálních františkánů. Pseudojáchymovský komentář *Oraculum angelicum Cyrilli*, o němž Cola opíral svá tvrzení, tuto konkluzi neměl. Komentář však obsahoval výpověď ve shodě z Jáchymem, Angelem Clarenem i Ubertinem, že role Enocha a Eliáše přešla na jiné a že jejich role byla bytostně spojena s bojem proti Antikristovi, že podobně jako dva apokalyptičtí svědkové z jedenácté kapitoly i oni káží a bojují až do krajnosti vlastní smrti, a zároveň nesou plody budoucího věku:

„De antiqui Serpentis genimine se latenter contra crucem et duas columpnas vetustas, Enoch scilicet et Eliam, aliosque electos ad prelium preparante, quod tante potentie astutieque futurum est, ut ad tempus videatur Dei virtutem, potentiam et ingenium superare, Antichristum intelligit in mundi huius senio adventurum“.⁶⁸⁹

qui eos sciencia sua venenosa subinflans garrulatores efficit et a doctrina humilima retrahit Ihesu Christi“.

⁶⁸⁶ *Briefwechsel*, II/3, 283: „...in ydiotam Franciscum et pauperem sua fixerit stigmata Ihesus Christus“.

⁶⁸⁷ *Briefwechsel*, II/3, 288, 291.

⁶⁸⁸ Jde o list Karlovi z poloviny července, *Briefwechsel*, II/3, 193-194.

⁶⁸⁹ *Oraculum angelicum Cyrilli*, edd. K. BURDACH – P. PIUR, in *Briefwechsel*, II/4, 248. Srov. též *Oraculum angelicum Cyrilli*, 313-314: „**Pueros suos**: id est predicantes verbum Dei, de quibus dicitur per psalmistam: Ex ore infantium etc. et Christus: Confiteor tibi, pater domine celi et terre, quod abscondisti hec a sapientibus et prudentibus et revelasti ea paruulis. **Ut conterant caput eius**: per caput doctrine principium vel mentis superbia intelligitur, quam predicatorum intendunt conterere, **nec poterunt**, quia in ruinam et mortem multorum ponendus est. **Eriget**: id est roborabit vel confortabit, scilicet Antiquus dierum. **In tramite**: trames brevis via est ut semita. Per quod datur intelligi, quod modico tempore sit in malicia regnaturus. In hoc ergo tramite, id est in regionibus quas suo veneno, hoc est prava doctrina, ipse serpens repleturus est, eriget, id est roborabit vel confortabit, Antiquus dierum **binas columpnas**, scilicet Henoch et Heliam, qui columpne dicuntur **lapidee** propter constantiam veritatis decende usque ad mortem, et **vetuste** propter antiquitatem dierum, quia ambo modo sunt in paradiso deliciarum aduentum huius nequissimi expectantes, ut referunt glose sanctorum. **Se altrinsecus respectantes**: quia ex toto concordēs erunt in una fide roboranda vel in confusione illius. **Cum suis sequacibus**: non erit solus in malitia sua, sed innumeros et quasi inauditos suosque populos sibi coaceruabit, ut, quos doctrina non poterit superare, saltem tumultibus vel sevitiis multiplicium gentium tyrannorumque suorum superet et confundat. **Ipse vero iniquus, astutus et sagax a longe hoc**

Cola ono „*in spiritu Enoch et Helie*“ s největší pravděpodobností vztahoval ke Karlovi, přičemž Karel měl být reprezentantem světské moci. Kdo měl být reprezentantem druhé moci na zemi, tedy duchovní, Cola nesdělil. Sebe jistě chápal ve významu spolupracovníků pro třetí *status*, ve významu *virii spirituales*. Tento druhý měl být svatý muž, andělský papež vyvolený Božím zjevením.⁶⁹⁰ Spolu s císařem, tedy Karlem, měli převést lidstvo do třetího věku Ducha svatého a vykonat reformu církve zahrnující i návrat nevěřících do lůna církve.⁶⁹¹ Jednalo se o charakteristiky typické pro Eliášovy postavy jáchymistických autorů. Text Apokalypsy o dvou svědcích hovořil o vzkříšení svědků po „*tres dies et dimidium*“, Cola hovořil o vzkříšení určité osoby, o níž platilo, že je „*quadriduanus*“. Po jejich vzkříšení se měly poměry v církvi bolestným poznáním proměňovat. Nastoupil by andělský papež, stejně jako v *Arbor vitae* Ubertina na počátku obnovy, a celistvě ji rozšířil.⁶⁹²

Do třetice shod s předchozími autory, tedy s Ubertinem a Clarenem, se Cola několikrát dotkl pontifikátu Celestina V.⁶⁹³ Opět se inspiroval cyrilským orákulem, které Celestina klasifikovalo titulem *orthopontifex* a Bonifáce VIII.

perpendet: ipse versutus et fallax sciet antiquas scripturas, que de se loquuntur. Propter quod de hiis duobus famosis suis contrariis et aliis famosis predicatoribus eidem contradicturis sciens a longe, id est ab antiquis temporibus et scripturis utpote de Henoch ante diluvium et de Helia a medio tempore regum, **erigens caudam**, id est acutiens malitiam suam more scorpionis cauda venenantis, **torquensque**, id est inclinans super illos malitie sue furorem, **involvet constrictim**, id est capiet et ligabit constrictim, id est ferventer, et **epistilia cruentabit**, id est eorum capita amputabit“. Podle edice zvýrazněné formulace označují slova orákula, zatímco nezvýrazněný text představuje komentář k orákulu.

⁶⁹⁰ Srov. B. MCGINN, „*Pastor angelicus*“: *Apocalyptic Myth and political Hope in the Fourteenth Century*, in *Santi e santità nel secolo XIV*, Università degli Studi di Perugia, Perugia 1989, 221.

⁶⁹¹ *Briefwechsel*, II/3, 194: „Item quod ad huiusmodi spiritualis negocii prosecutionem electus sit a Deo vir sanctus, revelacione divina ab omnibus cognoscendus, qui una cum electo imperatore orbem terrarum multipliciter reformabunt, exclusis a pastoribus Ecclesie superfluitatibus deliciarum temporalium caducarum“.

⁶⁹² *Briefwechsel*, II/3, 194: „Sub quodam pastore ecclesie mortificatus vel mortuus quadriduanus resurget, ad cuius vocem fiet inter pastores Ecclesie terror magnus“.

⁶⁹³ Soudobou českou pozici co do líčení vztahu mezi Celestinem a Bonifácem zajímavě podává kronikář František Pražský, který přiznává Bonifácovi různé zásluhy, ale podobně jako dříve uvedení autoři hovoří o nedobrovolném odstoupení Celestina kvůli nátlaku Bonifáce, srov. *Chronicon Francisci Pragensis – Kronika Františka Pražského*, ed. J. ZACHOVÁ in *Fontes rerum Bohemicarum*, I, Series nova, Historický ústav Akademie věd České republiky, Praha 1998, 28: „Et Bonifacius VIII, qui sibi successit, fuit utriusque iuris sciencia peditus ac in omni temporalis negotio valde bene eruditus, qui prius vocatus proprio nomine Benedictus. Hic domino Celestino sub pretextu pie ammonicionis consuluit et suggessit, ut de papatu cederet, quia spem de eodem habebat. Timens vero Bonifacius, quod vivente Celestino aliquod posset scisma in ecclesia suboriri, ei in quodam castro iussit fieri habitaculum, ibique ipsum usque ad ipsius obitum fecit cautissime custodiri“.

pseudopontifex.⁶⁹⁴ V dopise pražskému arcibiskupovi z 15. srpna 1350 Cola během líčení o těch, kteří sužují církev, klasifikoval jednání Bonifáce VIII. vůči Celestinovi V. jako tyranské.⁶⁹⁵ Totéž zopakoval v dopise Karlovi a navíc odsoudil zrušení Celestinových výsad Bonifácem reprezentované bulou *Olim Celestinus*.⁶⁹⁶

Z Colových listů pramenil ještě jeden moment, neznámý italským autorům, který se v příštích desetiletích stal důležitým v anglickém ostrovním království s teologem Janem Viklešem, aby pak na počátku 15. století začal transformovat i myšlení v Čechách. Šlo o naznačenou reformu církve svěřenou do rukou světského panovníka a svatého muže. Již původní *Oraculum angelicum Cyrilli* vzniklé mezi léty 1298-1302 předpovídalo čas, kdy nehodní duchovní jakožto farizeové budou za trest zbaveni své tonzury.⁶⁹⁷ Cola z této koncepce orákula vyšel a Karlovi líčil, že Bůh si přeje obnovu celého těla církve, přičemž tato reforma bude mít strastiplnou a bolestivou podobu v událostech přírodních katastrof, umírání mnohých, přímého nebezpečí pro papeže, tresty pro duchovní, kteří ač vyvolení ke svatosti, páchají pravý opak.⁶⁹⁸ Duchovní pastýři budou zbaveni svých marnivých zálib a majetek církve bude odebrán.⁶⁹⁹ V srpnovém dopise Cola vylíčil, kterak pomůže vymýtit všechna pohoršení a bude usilovat o spravedlnost ve všech ohledech, duchovní záležitosti nevyjímaje.⁷⁰⁰

⁶⁹⁴ Srov. R. RUSCONI, *Santo Padre. La santità del papa da san Pietro a Giovanni Paolo II*, Viella, Roma 2010, 113.

⁶⁹⁵ *Briefwechsel*, II/3, 245: „Sane nil profuit Ecclesie Dei ad reparacionem ipsius nuda et pura simplicitas carcerati et mortui per Bonifacium Celestini“; dále *Briefwechsel*, II/3, 266.

⁶⁹⁶ *Briefwechsel*, II/3, 294: „Et quomodo infestus et diviciarum peditus Bonifacius comprobabit verba, personam et opera condempnatis divicias Celestini, quem dampnari voluit et extingwi? Quomodo in archivio Ecclesie autenticanda verba curaverit que sic lucide et aperte opera eorum reprobant et condempnant?“.

⁶⁹⁷ *Briefwechsel*, II/4, 298: „Tum Phariseus confisus in superbia populorum merebit, quia sinciput eius radetur“, přičemž glosa, kdo jsou farizeové, je uvedena *Briefwechsel*, II/4, 293: „Phariseus [...] omnem religiosum designat“.

⁶⁹⁸ *Briefwechsel*, II/3, 193-194: „Et quod mortalitatem magnam et terre motus propter peccata multa immiserat et ad flagellum aliud gravius intendebat propter pastores et populos incorrectos [...] non est qui faciat bonum, non est usque ad unum, nec eiam ipsi electi ad sustentacionem Ecclesie virtutes retinent primitivas [...] fiet inter pastores Ecclesie terror magnus et fuga, in qua eiam summus pontifex erit in periculo personali“.

⁶⁹⁹ *Briefwechsel*, II/3, 194: „...imperatore orbem terrarum multipliciter reformabunt, exclusis a pastoribus Ecclesie superfluitatibus deliciarum temporalium caducarum“.

⁷⁰⁰ *Briefwechsel*, II/3, 210: „...pacem populis et sine personarum accepcione iusticiam omnibus tanquam acceptabile Deo sacrificium exhibere, servare oves, lupos occidere, doctrinis honestissimis et preceptis armatam cohercere miliciam et morbos omnes in populo sanare [...] reformacionem sacri imperii a spirituali opere non excludi“.

Karel pochopitelně na Colu reagoval. Neuznal tribunovu roli zvěstovatele a pomocníka pro vymýcení nehodných vůdců církve, stejně jako neuznal představu reformy církve, která měla pramenit z nového vylití Ducha svatého. Podle Karla byl Duch svatý vylit o Letnicích na apoštoly, učedníky a další křesťany nejen pouze pro onen den, nýbrž i pro další budoucí časy, a tak na základě Synova zaslíbení světelné paprsky zářily stále. V evangeliích ani v pozdějším zaslíbení nebylo sděleno nic o dalším seslání Ducha svatého, proto se Karlovi všechny podobné zvěsti zdály být bludné a odporné.⁷⁰¹ Karlova argumentace zde v mnohém kopírovala formulace užitá dříve Ubertinem z Casale v jeho *Arbor*. Ubertino, aby otupil problematičnost Jáchymovy doktríny a zdůraznil dějiny orientované na Krista sdělil, že týž Duch svatý působí ve světě od Letnic až po konec lidských dějin. Je to tentýž Kristův Duch, který zjevil jeho božskou podstatu, tentýž Duch, který v lidech způsobil to, co Kristus za ně učinil.⁷⁰²

IV.1.2. Jan Rupescissa z kroniky Františka Pražského

Druhé vylíčení Colova přijetí v Praze před králem a dvořany zaznamenal František Pražský. František přidal několik důležitých prvků, když zaznamenal:

„Tandem veniens ad dominum regem proposuit satis erroneam suam legacionem, et libro sibi ostenso Johannis heretici hic condempnati, in quo perlectis quibusdam capitulis osculatus est eum dicens: Iste est liber, quem quesivi, et ecce inveni. Quo facto dixit, quod infra annum et dimidium magna persecucio cleri esse deberet, ita quod papa esset in periculo in propria persona, et quod occiderentur multi cardinales, et quod infra tempus iam dictum deberet modernus papa de hac vita migrare et alter totus pauper eligi, qui edificare deberet templum pulcricius templo Salomonis in urbe Romana in honore sancti Spiritus, ad quem papam residui cardinales confugerent et veniam postulerent, sed gratiam non consequerentur, et quod post quindecim annos deberet esse unus pastor et una fides, et quod prefatus novus papa, dominus rex noster et ipse tribunus deberent esse quasi vestigium sancte Trinitatis. Asserebat quoque, quod dictus dominus rex noster deberet regnare in istis terris, ipse vero

⁷⁰¹ *Briefwechsel*, II/3, 216: „Ea propter quia tu talia credidisti et nuncius talium sponte fieri voluisti, que tangunt destructionem Rectorum Sancte Ecclesie et nouum donum Spiritus Sancti insinuant, qui in sacro die Penthecostes super Apostolos, discipulos et alios fideles Christianos effusus non solum illa die, sed etiam imperpetuum ex repromissione filii suos luminares radios dinoscitur effudisse – nec de alia repromissione Spiritus Sancti mittendi imposterum in Evangeliis legimus vel audimus: nobis itaque talia videntur erronea et omnino contraria veritati.“

⁷⁰² Srov. již dříve citovaný výrok AV, IV, 36, 369b: „Sicut autem tunc in primitiva ecclesia dabatur Spiritus sanctus visibilibus signis predicantibus apostolis ceterisque discipulis, sic usque ad finem mundi benedictus Iesus eundem Spiritum membris suis inspirare non desinit secundum illam mensuram qua istos dum viveret in sui amoris et doloris portavit merito et tunc in sui fruitionis gaudio portat in illo beatitudinis regno. Totus enim influxus Spiritus sancti in nos ad hoc solum est, ut in nobis fecit in se.“

tribunus in partibus ultramarinis, et alia plura hiis similia proferebat et eciam erronea, propter que tanquam de heresi suspectus fuit per dominum archiepiscopum arrestatus et deinde publicatis processibus in ecclesia Pragensi, qui fuerant per episcopum Spoletanum huc missi, sedis apostolice legatum, in quibus ratione contumacie in negotio fidei pro heretico condempnabatur. Huius rei gracia dominus rex et dominus archiepiscopus predictum tribunum ad curiam pape transmiserunt.⁷⁰³

Celý popis Colovy návštěvy Františkem Pražským prozradil, že kronikář byl o bývalém tribunovi dobře informován.⁷⁰⁴ František zdůraznil v kontextu tématu vyslanců obnovy zejména dva detaily. Předně jde o zprávu ohledně políbení knihy jistého Jana heretika, která podle popisu Colu utvrdila ve víře, že jeho kroky vede vyšší moc. Za druhé pak líčení prorocké řeči pronesené před králem a dvořany, v níž předpověděl události související s koncem stávajícího řádu a jeho proměnou v řád nový do patnácti let. Kronikářský záznam o políbení knihy onoho *Johannis heretici* dokázal, že kniha již některým kruhům v Praze byla známa. Kdo tedy byl oním heretikem Janem, jehož spis Cola políbil?

Heretik Jan z Františkovy kroniky byl jáchymisticky orientovaný člen minoritského řádu, vlastním jménem Jean de Roquetaillade, známý též jako Jan Rupescissa, který v roce Colovy pražské návštěvy obýval vězení v Avignonu pro svoji podezřelou náklonnost k vizím a předpovědím o Antikristovi.⁷⁰⁵ Vůbec není vyloučeno, že se Cola a Rupescissa v letech 1352-1353 spolu v Avignonu

⁷⁰³ *Chronicon Francisci Pragensis*, 209-210.

⁷⁰⁴ Rupescissova prorocká díla byla na Karlově dvoře známa. Objemný výtah Rupescissova spisu *Liber secretorum eventuum* byl zařazen mezi léty 1354-1362 do kroniky věnované pražskému arcibiskupovi Arnoštu z Pardubic. Rupescissův spis s největší pravděpodobností zprostředkoval kaplan Karla IV. Konrád z Halberstadtu, který navštívil Avignon roku 1353 a o Rupescissově prorockých hovořil jako o „zajímavých“, srov. R: E. LERNER, „*Popular Justice*“: *Rupescissa in Hussite Bohemia*, in A. PATSCHOVSKÝ – F. ŠMAHEL (edd.), *Eschatologie und Hussitismus*, Historisches Institut, Praha 1996, 42-43; ke Konrádovi srov. J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, 175-176, kde jsou odkazy na další literaturu. Vedle Mustovy publikace v souvislosti s políbením knihy uvádí událost zapsanou Františkem také A. COLLINS, *Greater than Emperor*, 113, její interpretace v souvislosti s Rupescissou se nám ovšem místy zdají být příliš jednostranné.

⁷⁰⁵ K životopisným událostem Rupescissy podrobně R. E. LERNER, *Historical introduction*, in *Johannes de Rupescissa, Liber secretorum eventuum*, 55-58; J. BIGNAMI-ODIER, *Études sur Jean de Roquetaillade (Johannes de Rupescissa)*, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris 1952, 53-109, 113-129; EAD., *Jean de Roquetaillade, théologien, polémiste, alchimiste, Histoire littéraire de la France, suite du XIVe siècle*, 41, Paris 1981, 75-240; na prorocko-vizionářské souvislosti Rupescissy v pozdně středověké Evropě srov. A. VAUCHEZ (ed.), *Les textes prophétiques et la prophétie en Occident (XIIe-XVIe siècle)*. *Actes de la Table ronde de Chantilly (mai 1988)*, École Française de Rome, Roma, 1990; M. REEVES, *The Influence*, 225-228, 318-324, R. RUSCONI, *L'Attesa della fine. Crisi della società, profezia ed Apocalisse in Italia al tempo del grande scisma d'Occidente (1378-1417)*, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Studi storici 115-118, Roma 1979, 37-38; R: E. LERNER, „*Popular Justice*“: *Rupescissa in Hussite Bohemia*, in *Eschatologie und Hussitismus*, 2-48; A. VAUCHEZ, *Jean de Roquetaillade (+1366 ca)*. *Bilan des recherches et état de la question*, in *Eschatologie und Hussitismus*, 34-35; E. D. THESEIDER, *L'attesa escatologica durante il periodo avignonese*, 105-114.

setkali.⁷⁰⁶ Ve vězení v Avignonu Rupescissa napsal většinu spisů založených na jáchymistickém modelu naplnění dějin. V avignonském vězení zůstal až do své smrti brzy před rokem 1370. Podobně jako Jáchym z Fiore i Rupescissa o sobě odmítl hovořit jako o prorokovi, pouze přiznal, že mu Kristem bylo náhodně dáno porozumění proroctvím.⁷⁰⁷ Ačkoli avignonský vězeň mohl stěží znát Jáchymovy pravé spisy, opata z Fiore považoval za velkého proroka, jemuž Bůh odhalil klíč k budoucnosti. Rupescissův jáchymismus, čerpaný především z Ubertina z Casale a Olivioho, se zakládal na neochvějně víře, že po několika velkých souženích a několika Antikristech dospěje svět do věku blaženosti. Pouze jednou Rupescissa použil Jáchymova pojmu třetího *status*, častěji použil termín *millenium*, které na rozdíl od Jáchyma i Augustina interpretoval doslovně jako tisíc let míru, jež začnou někdy po roce 1415 a budou trvat, až dokud Gog a Magog neohlásí *consummatio saeculi*. Většina řeholí bude zničena, neboť se postavily proti příkazu úplné chudoby. Samotný františkánský řád bude rozštěpen do několika částí, z nichž jen velmi malá část pravých synů svatého Františka najde záchranu. Tato hrstka pravého zrna bude zaseta do světa po té, co falešní minorité dojdou zavržení. Rupescissa na mnoha místech zdůraznil, že pravé zrno minoritského řádu zůstane zachráněno a naplní celý svět a že františkánský řád sám vytrvá až do skonání světa. A právě z jeho členů bude po velké obnově církve vybrán papež, velký opravce, a mnoho kardinálů. Oni zdědí papežskou moc a dodají světu dva proroky oděné do pytloviny, jak kdysi zahlédl Jan v jedenácté kapitole Apokalypsy. Papež sám vystoupí jako mendikant. Avšak tato velkolepá budoucnost závisela na zachránci z minoritského řádu, který musí zcela reformovat tento řád. Jinak bude odvržen jako další zbytek hříšníků. Po velkém soužení pak bude díky přímluvám svatého Františka obnoven a rozšíří se do celého světa jako hvězdy na nebeské obloze.⁷⁰⁸

Rupescissa napsal několik prorockých spisů, z nichž nejdůležitější představovaly komentář na *Oraculum Cyrilli* (1345-1349), *Liber secretorum*

⁷⁰⁶ A. VAUCHEZ, *Santi, profeti e visionari. Il soprannaturale nel medioevo*, Mulino, Bologna 2000,

⁷⁰⁷ M. REEVES, *The Influence*, 226; J. BIGNAMI-ODIER, *Études sur Jean de Roquetaillade*, 159.

⁷⁰⁸ A. VAUCHEZ, *Jean de Roquetaillade*, 33-37; J. BIGNAMI-ODIER, *Études sur Jean de Roquetaillade*, 95, 165; M. REEVES, *The Influence*, 228.

eventuum (1349), *Liber Ostensor* (1356) a *Vade mecum in tribulatione* (1356).⁷⁰⁹ Výklad na orákulum a *Liber Ostensor* měly omezené rozšíření, naproti tomu oba zbývající pozdější spisy podstoupily mohutné kopistické zpracování.⁷¹⁰ Spis, který měl Cola políbit během slyšení je, vzhledem k v něm vyjádřenému příznivému postoji ke Karlovi IV. a době vzniku, možné identifikovat s komentářem na *Oraculum Cyrilli*. Spis *Liber secretorum eventuum* byl v Praze znám až později.⁷¹¹

V Rupescissově prvním spisu, komentáři na *Oraculum Cyrilli*, stály mocnosti zla vždy v jasném protikladu k silám dobra. Do rozmezí let 1360-1365 Rupescissa předpověděl, že se kurie navrátí z Avignonu do Říma. Po těchto událostech měli mít mnozí pocit uklidnění, ale mělo jít pouze o zdání pokoje, neboť roku 1365 měl být Antikrist zvolen římským císařem a s ním by došlo k volbě antipapeže – Antikrista z ostrovů. Karel z Anjou byl popsán jako slunce, které porazí nepřátele Svatého stolce – šelmu z Apokalypsy, potomky Fridricha II. nazývaného *serpens antiquus*. Proto jediným, kdo se neměl účastnit volby Antikrista, měl být král Francie, jehož země zápasila s Antikristovými zeměmi. Proto také ve Francii měl nalézt papež útočiště. Rupescissa očekával svatého papeže, který bude „*corrector et reparator*“ a popsal ho figurou „*ursus admirabilis*“. V krátkém čase měly být síly dobra vystaveny velkému násilí. K antikristovským silám Rupescissa zahrnul pyšné a zbohatlé preláty církve, které spolu s nehodnými syny svatého Františka identifikoval s pobočníky Antikrista. V době násilí měl papež uprchnout. Praví synové svatého Františka, malá část františkánského řádu, se měli skrýt v jeskyních a mnoho spravedlivých by se stalo mučedníky. Právě Karel IV. měl být povolán Bohem vystoupit, aby

⁷⁰⁹ Pokud jde o Rupescissův cyrilský komentář, kritická edice zatím vydána nebyla, k němu J. BIGNAMI-ODIER, *Jean de Roquetaillade*, 106-120. Naproti tomu *Liber secretorum eventuum* a *Liber ostensor* již kritickou edici mají, srov. *Johannes de Rupescissa: Liber secretorum eventuum* [= *Liber secretorum*], edd. R. E. LERNER – CH. MOREROD-FATTEBERT, *Johannes de Rupescissa: Liber secretorum eventuum*, Éditions universitaires, Fribourg 1994. *Liber ostensor*, ed. A. VAUCHEZ et al., *Jean de Roquetaillade, Liber ostensor quod adesse festinant tempora*, École française de Rome, Rome 2005. Bohužel se kritického vydání nedostalo nejrozšířenějšímu spisu Rupescissy *Vade mecum in tribulatione*, jeho jediné vydání představuje Brownova verze z konce 17. století, s níž zde pracujeme, srov. *Vade mecum in tribulatione* [= *Vade mecum*], ed. E. BROWN, in *Appendix ad Fasciculum rerum expetendarum et fugiendarum*, Chiswell, London 1690.

⁷¹⁰ A. VAUCHEZ, *Santi, profeti*, 152.

⁷¹¹ Srov. R. RUSCONI, *À la recherche des traces authentiques de Joachim de Flore dans la France méridionale*, in M. H. VICAIRE (ed.), *Fin du la monde et signes des temps. Visionaries et prophètes en France méridionale (fin XIIIe-début XVe siècles)*, Cahiers de Fanjeaux 27, Toulouse 1992, 70.

pomohl andělskému papeži a bránil s francouzským králem církev proti útokům Antikrista.⁷¹² Pak by nastalo vylití Ducha svatého, Antikrist by padl a celý svět se v míru podrobil Kristovu vikáři. Schismatici, židé, Saracéni a další nevěrní by konvertovali a bylo by jedno stádo a jeden pastýř. Tato perioda měla trvat jako milénium od smrti Antikrista do zjevení Goga. Přežily by pouze tři instituce, a sice papežství vedené andělským papežem, pravá a věrná část františkánského řádu a francouzská monarchie.

Druhým spisem byl *Liber secretorum eventuum*. Tento spis měl jako komentář v mnoha rysech podobný scénář, některá místa ale Rupescissa precizoval. Antikrista viděl v sérii d'ábelských tyranů. Prvním byl Fridrich II., po něm Ludvík Bavor, následovala agrese protivníků vzmáhajících se proti císaři a českému králi Karlu IV. Jednalo se o Ludvíka Sicilského, falešného proroka a tyrana z východu. Mezi znamení, jež ohlásila vystoupení Antikrista, Rupescissa zahrnul mor a hlad, které od roku 1347 sužovaly evropský kontinent. K obraně církve povstali francouzští princové, noví Makabejci. Oni byli poslání bránit církev. Satan však s pomocí Antikrista vyslal proti novodobým makabejským bojovníkům národ z Anglie. Tehdy se svět seřadil do dvou táborů. Antikrist s ghibellinskými spojenci z Itálie, králi ze Španělska, tyrany z Německa a králem Anglie, proti nimž se měl postavit pravý papež spolu s králem Francie a českým králem Karlem. V rozhodující bitvě měl být Antikrist sražen dolů samotným Kristem, což Rupescissa předpověděl na rok 1370. Války a útrapy by přesto neskončily, měly pokračovat až do nastoupení milénia předpovězeného Rupescissou k roku 1415.⁷¹³

IV.1.3. Rupescissovo *Vade mecum in tribulatione*

Rupescissovu spisu *Vade mecum* bude ještě věnována pozornost, nyní má proto význam předestřít hlavní témata spisu.⁷¹⁴ Rupescissa svůj spis koncipoval do dvaceti *intentiones*, v nichž popsal průběh blízkých událostí s vystoupením

⁷¹² Srov. *Commentair sur l'Oracle de Cyrille*, ms. BNP, Lat. 2599, fol. 66v, Rupescissa komentuje slova orákula "*Indicabitur autem leoni*" napsal: „Unum de duobus pro certo tenemus de leone isto sicud quod aut iste erit unus de filiis domini regis Francie hodierni, aut forsitan de carne primogeniti domini Johannis, id est fratris uxoris scilicet Karolus de Bohemia per papam et cardinales in imperatorem electus“, text citujeme dle A. VAUCHEZ, *Santi, profeti*, 154, pozn. 35.

⁷¹³ *Liber secretorum*, 190-191.

⁷¹⁴ Vedle vlastní syntézy spisu zde u prvních dvou odstavců přihlížíme i k Lernerovu shrnutí, srov. R. E. LERNER, „*Popular Justice*“: *Rupescissa in Hussite Bohemia*, 39-43.

Antikrista, jeho svržením a nastolením nové tisícileté éry. Rupescissa své vnímání přítomnosti ve spise prosytil líčeními, kdy měl soudobou křesťanskou společnost natolik naplnit hříchy, že na sebe přivolala trest, jenž ji očistí a přivede k původní harmonii. Po vzoru spirituálních františkánských autorů vyhodnotil, že po smrti Františka řehole nebyla dodržována a že věrní následovníci museli uprchnout.⁷¹⁵ Pro šedesátá léta 14. století předpověděl sérii přírodních katastrof, epidemií a válek, které předznamenají vystoupení Antikrista. Pohanští Saraceni napadnou Itálii, Uhry, Polsko i Německo a města budou pleněna.⁷¹⁶

Na základě interpretace pasáží Danielovy knihy předpověděl, že se Antikrist objeví v rozsahu let 1365-1370. Po kulminaci běsnění na pomoc přispěchá *reparator*, postava ztělesňující v sobě eliašovské funkce anděla šesté pečeti, silného anděla z desáté a osmnácté kapitoly Janova zjevení. Tento mystický Eliáš, andělský papež vzešlý z františkánského řádu zahájí obnovu univerza porážkou Antikrista. Zde Rupescissa pokračoval ve šlépějích Ubertina z Casale a dal andělskému papeži moc svázat Satana na tisíc let a zahájit tak milénium míru. Na jeho konci se podle scénáře Apokalypsy objeví Gog a Magog, vyslanci posledního Antikrista, kterého nazval „*ultimus Antichristus*“. Věrní znovu podstoupí utrpení, které bude zastaveno parusíí Krista soudce na konci pozemských dějin.⁷¹⁷

V prorockém spise Rupescissa podobně jako dříve Cola di Rienzo podporoval nápravu porušeného světského i náboženského řádu pomocí násilných opravných prostředků. Rupescissa dal do protikladu výzvy kněží, kteří káží chudobu, ale na svých statcích si vydržují stovky koní. Nazval je pokrytci ničícími víru. Jak mohou tito vyvolení vést věřící k mravnosti, když jsou sami obklopeni chlípností? Duchovenstvo mělo být přivedeno zpět k apoštolskému způsobu života popsanému v desáté kapitole evangelisty Matouše prostřednictvím ran mečů, nemocí a ničení kostelů.⁷¹⁸ Sídlo současného

⁷¹⁵ *Vade mecum*, 503.

⁷¹⁶ *Vade mecum*, 500.

⁷¹⁷ *Vade mecum*, 507.

⁷¹⁸ *Vade mecum*, 498: „Intentio secunda est universum clerum ac dominos supremos, dominas summas et universae Ecclesiae papas et cardinales, patriarchas, primates, archiepiscopos et episcopos cum subditis clericis eisdem, reducere ad modum vivendi sanctissimum Christi et apostolorum sanctorum, quoniam impossibile foret Ecclesiae aliter recuperare prefatum

papežství bylo prorokem zřetelně označeno jako „*peccatrice Avinione*“, z něhož kardinálové uprchnou.⁷¹⁹ Oproti svým předchozím spisům Rupescissa zdůraznil i lidové bouře. V připodobnění obyčejných lidí k červům žijícím v zemi popsal, jak se proti běhu přírody postavili ušlechtilé zvěři zastoupené lvy, leopardy, medvědy

a vlky. Síla červů měla zničit a rozsápat tato zvířata, nakonec prorok doslovně sdělil, že prostí lidé sesadí urozené a mocné tohoto světa, světské i duchovní.⁷²⁰

seculum perditum et execratum, quoniam impossibile foret infidelium populorum, Judaeorum, Tartarorum, Saracenorum et Turcarum ad Christi religionem repugnantem carnem et sanguinem reducere, nisi per viros spiritualissimos, legem spiritualissimam Christi non tam verbo quam opere praedicantes: si enim Praelati Ecclesiae incederent ad praedicandam paupertatem Christi cum 200. vel 300. equis, sicut nonnulli ex eis hodie incedunt; et ad praedicandam Christi humilitatem stabulariam cum militibus et scutilatis, et pompa tanta ac tali; et ad injungendum Christi castitatem cum ribaldis, quorum fluxus luxuriae hodie est sicut fluxus equorum, et sic de singulis virtutibus; talibus utique praedicatoribus dicerent infideles illud Evangelii, Vade cace, medere cura teipsum. Quare omnino necesse est, ad reparationem mundi, modum vivendi Christi et Apostolorum suorum inchoari a summis et omnibus prelatibus Ecclesiae generaliter; ut verificetur prophetia Isaie prophetae, cap. I. dicentis, Convertam manum meam ad te, excoquam ad purum scoriā tuam, auferam omne stannum tuum; restituam iudices tuos ut fuerunt prius, consiliarios tuos sicut antiquitus: post hac vocaberis civitas Justi, urbs fidelis: cum enim vivent in proximo praelati summi sanctae Ecclesiae juxta regulas vitae Christi et Apostolorum Matt. cap. 10. tunc erunt idonei ad convertendum orbem. Et adhuc modum vivendi reducentur cum flagellis durissimis, viz. infra A.D.M.CCC.LXX. praelibatum, prout inferius clarius distinguemus: quoniam necesse est praecedere reparationem Ecclesiasticorum virorum conversionem orbis, sicut causa praecedit effectum.“

⁷¹⁹ *Vade mecum*, 499.

⁷²⁰ *Vade mecum*, 499: „Intentio quinta est in apertione futurorum horribilium eventuum ab anno Domini M.CCC.LX. usque ad annum LXV. quoniam ab anno Domini M.CCC.LX. et ultra per V. annos continuos, erunt in mundo novitates horrendae: primo vermes terrae tantam fortitudinem et inimicitiam induent, ut crudelissime devorent omnes fere leones ursos, leopardos, ac lupos: alaudae et nerulae, ululae aves rapaces, falcones et accipitres laniabunt: hoc enim est necessarium, ut impleatur vaticinium Isaiae cap. 33. proclamantis, Ve, qui praedaris, nonne ipse praedaberis? Qui spernis, non sperneris? Consurget enim infra illos V. annos justitia popularis, et tyranos proditores nobiles in ore bis-acuti gladii devorabit, et cadent multi principum et nobilium et potentium a dignitatibus suis et a gloria divitiarum suarum; et fiet afflictio in nobilibus ultra quam credi possit et rapiuntur majores, qui cum prodicionibus depraedari fecerant populum tam afflictum. Secundo, antequam veniamus ad annum M.CCC.LXV. apparebit publice orientalis antichristus, cujus discipuli in partibus Hierosolymitanis publice praedicabunt cum falsis signis et portentis in omni seductione erroris. Tertio, infra illos V. annos, scilicet ab anno Domini M.CCC.LX. usque ad annum LXV. abundabunt terribiles clades ultra omnem aestimationem humanam; tempestates de coelis; et alias nunquam visa diluvia aquatica, inaudita in multis partibus orbis (praeter diluvium generale) fames gravissimae supra modum; pestilentiae et mortalitates; gutturum squinantiae et aliae apostomaticae passiones; quibus plagis interficietur maxima pravae generationis praesentis, ut renovetur orbis, et reprobi indurati deleantur de mundo, ad unitatem fidei catholicae reducendam. Quarto, in praefatis V. annis tanta perditio abundabit tam contra dominos majores, quam ad invicem inter pares, ut sit foelix qui in diebus illis fidelem servum aut socium poterit invenire. Quinto, infra illos V. annos praefatos excaecati Judei sequentur suum falsum Messiam et plagam maximam inferent populo Christiano. Sexto, destruentur in multis partibus Ecclesiae, et altaria subvertentur. Septimo, fiet horribilis apostasia a fide, ita ut vix de decem remaneat unus verus in fide, quoniam tunc implebitur illud verbum Christi, Matt. 24. mittentur in errorem, si fieri potest, electi. Et ab his VII.

Nyní bychom se zastavili u Rupescissova učení o Antikristu a eliššovské figuře obnovitele. V linii uvažování spirituálně františkánských autorů i Rupescissův Antikrist měl dvě demonstrace. Ubertino z Casale hovořil o dvou Antikristech – *Antichristus mysticus* a *Antichristus magnus*, přičemž mystický Antikrist implikoval dvě demonstrace, podobně jako šelmu z Apokalypsy reprezentovala šelma z moře a šelma ze země, neboli papežové Bonifác a Benedikt. Velký Antikrist zůstal neznámý. Rupescissa látku zjednodušil. Hovořil o „*Antichristus occidentalis*“ a „*Antichristus orientalis*“, přičemž západní protivník reprezentoval novodobého Nerona, demonstraci šelmy z moře.⁷²¹ Východní nepřítel bez jmenovaného zástupce ztělesnil demonstraci šelmy ze země.⁷²² Oba byli vyslanci očekávaného a neznámého *magnus Antichristus* či *Antichristus proximus*. Pronásledování nemělo být přerušeno žádným obdobím *clarificatio*. Bez bližší specifikace Rupescissa doplnil, že na konci dějin po uplynutí tisíce let se objeví *Antichristus ultimus*, jehož běsy zahájí představení Goga a Magoga. Proti nim se postaví Enoch a Eliáš.

Rupescissa velmi zajímavě přdestřel tematiku obnovitele či obnovitelů. Všechny charakteristiky realizátora *restitutio* svázal s významy anděla šesté pečeti, silného anděla z desáté a osmnácté kapitoly Janova zjevení a především s významy dvou apokalyptických svědků ze Zj 11, 3. Rupescissa jako františkán věrný řádu zdůraznil, že lidstvo uvede do slávy tisícileté říše andělský papež vzešlý z následovníků assiského světce, který bude mít chudobného společníka. Vyšel přitom z exegeze známého textu Zj 11, 3-6 a oba svědky ztotožnil *in spiritu* s Eliášem a Enochem.⁷²³ Jejich *restitutio* mělo trvat tři a půl roku tedy jistě ještě

lector intelligens alia infinita per necessariam consequentiam inferre poterit; quae inexplicata, causa brevitatis relinquo“.

⁷²¹ *Vade mecum*, 500: „Intentio octava in adventu antichristi occidentalis unius Neronis in modum in praesidendo, imperatoris heretici pestilentis“. Ve třinácté intentiones pak upřesňuje: „...ab antichristo occidentalis, quem voco Neronem, bestiam scilicet ascendentem de mari“, in *Vade mecum*, 503.

⁷²² *Vade mecum*, 503.

⁷²³ *Vade mecum*, 501: „Intentio decima est super apparitione duorum admirandorum prophetarum induendorum factis, qui Apocalypsis cap. 10. resistent bestiae ascendenti de mari, quoniam antequam perveniat mundus ad annum Domini M.CCC.LXV. mittet Deus miraculose duos pauperimos Cordelarios abjectos fratres minores, qui ad literam, sunt de quibus dicit Dominus Jesus Christus Apocal. II. Dabo duobus testibus meis, prophetabunt diebus M.CC.LX. hoc est ad literam, tribus annis et semis: hi sunt duae olivae et duo candelabra, in conspectu Domini terrae stantes; siquis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore eorum, devorabit inimicos eorum; siquis voluerit eos laedere, oportet eum occidi: hi habent potestatem claudendi coelum, ne pluat in diebus prophetiae eorum, potestatem habent super aquas convertendi eas in sanguinem,

v roce 1370. Jejich vystoupením zároveň vymezil působení Antikrista, které až do roku do roku 1370 sklíčí lidstvo. Scénář jedenácté kapitoly Zjevení Rupescissa nenásledoval důsledně, protože nehovořil nic o smrti „*in platea civitatis*“ z moci Antikrista. Naopak se velmi rozepsal o konkrétním procesu *renovatio* rozlitém do světa a realizovaném andělským papežem, apokalyptickým svědkem v pytlovině. Všechny svatokrádežné praktiky a jejich původci všech stupňů hierarchie budou potřeni, bude nastolen řád podle evangelia.⁷²⁴

V kontextu naší problematiky je přímo žádoucí poukázat na obnovu světského řádu rozpracovanou ve *Vade mecum*. Rupescissa hovořil o francouzském králi, který se stane císařem celé římské říše, bude *Imperator sanctissimus* a nasměřuje své dílo k opravě sekulárních záležitostí. Spolu s papežem nastolí jednotu. Při popisu svatého císaře stále vycházel z popisu dvou apokalyptických svědků. Minoritský papež a svatý císař vlastně naplňovali biblický text. Rupescissa doslovně na konci dvanácté *intentio* vyvozuje: „*per illos duos totus orbis reparabitur et ab eis destruetur tota lex et tyrranica potentia*“.⁷²⁵ Světský panovník byl tedy úzce propojen s tajemstvím exegeze o dvou

percutere terram omni plaga quotiescunque voluerint: Et nunquam legi alicui puro homini tantam potestatem concessam ad flagelandum orbem: unus autem horum duorum erit Papa Romanus, generalis Christi vicarius; et alter, ejus socius Romanae Ecclesiae cardinalis. Primus erit minor Papa; alius persona scilicet Eliae de quo Christus dicit quod venturus sit et restituet omnia; Elias quidem mysticus, et non ille Thisbites qui personaliter venturus est in fine seculi tempore ulterioris antichristi: quoniam inter hunc Eliam, et illum fluent mille anni solares. Hi igitur duo pauperuli sacratissimi minores abjecti, Cordelarii abjecti, sunt mystice Elias et Enoch: quoniam sanctus antiquorum Cardinalis repleditur Spiritu Sancto Henoch, ut gentibus descipiendis per draconem proximi antichristi impugnent: sapientiam praestent et marinam bestiam in viribus roboris Jesu Christi impugnent”.

⁷²⁴ *Vade mecum*, 502: „Intentio duodecima est super reparatione proxima virorum Ecclesiasticorum et orbis per coelestem reparatorem propinquum: quoniam hic est Elias qui juxta verbum Domini restituet omnia; omnes utique corruptos sacerdotes, luxuriosos et avaros Christus cum hoc flagello facto de funiculis pauperculis; scilicet cordelatis abjectis, de Templo expellet pro certo ne ei ministrent in sacrificio; et simoniacos deponet a ministerio Ecclesiastico, et offendentes naturam tradet brachio seculari ut sacrificentur in igne ut purgetur natura; libertatem antiquam eligendi prelatos sedibus Episcopalibus restituet; lupos voraces effugabit a grege; sanctos viros sistet super candelabrum et indignos sub modio abscondet; intuitum carnis et sanguinis castigabit; collapsam justitiam renovabit et contra universa scelera congruam medicinam aptabit; et universas virtutes Evangelicas cum collapsis hominibus replantabit, et bonos homines in suo sancto proposito confirmabit; librum reparationis orbis arte Christi conficiet, cujus virtus usque ad finem seculi perdurabit”.

⁷²⁵ *Vade mecum*, 502.

apokalyptických svědcích.⁷²⁶ Jejich reformní činy potvrzují 42 měsíců, čili tři a půl roku.

Oba tvůrčové obnovy nezemřou Antikristovou rukou. Avignonský františkán osud obou mužů završil na pozadí obnovy Jeruzalémského království, jenž mělo vyplynout z realizované obnovy impéria. Andělský papež vzešlý z františkánského řádu spočine v hrobě po devíti a půl letech, svatý císař následující ideály andělského papeže ulehne v hrobě oděn františkánským oděvem.⁷²⁷

IV.1.4. Smrt panovníka a jeho pohřbení – Karel IV. jako eschatologický panovník

V souvislosti s Rupescissovou větou o smrti panovníka, který po obnově jeruzalémského království spočine pohřben ve františkánském hábitu, se nabízí ke zhodnocení zpráva Vigilia Greidera z roku 1777. Greider psal o tom, že se Karel IV. nechal po své smrti pohřbít v prostém hábitu františkánů.⁷²⁸ Zůstane zřejmě nezodpovězeno, na jakou písemnou a legendistickou tradici Greider

⁷²⁶ *Vade mecum*, 502: „Regem Francorum, qui veniet in principio suae creationis ad videndam angelicam claritatem ejusdem, assumet, contra morem Allamanicae electionis, in Imperatorem Romanum, cui Deus generaliter subjiciet totum orbem occidentem et orientem et meridiem; qui tantae sanctitatis existet, quod ei Imperator aut rex similis in sanctitate non fuit ab origine mundi praeter Regem Regum et Dominum Dominantium, Dominum Christum Jesum.

Hic Imperator renuet coronari corona aurea, ad honorem spinarum Coronae Jesu Christi: hic Imperator sanctissimus erit executor omnium mandatorum reparatoris praedicti: per illos duos totus orbis reparabitur et ab eis destruetur tota lex et tiranica potencia Mahometi: ambo, tam Papa, quam Imperator, Graeciam et Asiam personaliter visitabunt, destruent schisma, Graecos liberabunt a Turcis, Tartaros fidei subjugabunt, regna Asie reparabunt; et constituet Papa ut in perpetuum quamdiu mundus erit, cardinales assumentur de Ecclesia Graeca: ascendentur contra montem, qui in Asia appellatur Taurus, Asia rehabendum: hic destruet Italiae schisma Guelphorum et Ghibellinorum; et terras Ecclesiae sic disponet, ut Papa eas Ecclesias in aeternum non impugnet: avaritiam omnem et superbiam extirpabit, a clero haereses annullabit; et quia, sicut dixi, jam futurum est in brevi, ut infideles Italiam, Hungariam et multas provincias christianas invadant et christianitatem affligant mensibus 42. ad literam, hic est qui eos destruet et de manibus Mahometi liberabit populum Christianum.“ Odstavce zde pro přehlednost dodržujeme podle Brownovy edice.

⁷²⁷ *Vade mecum*, 502-503: „Haec sufficient causa brevitatis, qua causa breviter hic sunt dicta de ipso; qui post 9. annos et semis aut novem menses aut circa, finiet vitam suam, et Iperator post 10. annos et semis aut circa; et ambo miraculis magnis coruscabunt in morte. Praefatus autem Papa in regno Siciliae unum regem constituet qui in manu potenti et brachio extento regnum Hierosolymitanum acquiet, post cujus acquisitionem relinquet Rex ille mundum, et habitum et vitam fratrum minorum assumet; et in fine rutilabit miraculis, praeclara sanctitate renitens; filium relinquet qui erit Rex Lombardiae, filius Ecclesiae; sed qui annorum 15. morietur de quo gemet valde Ecclesia generalis.“

⁷²⁸ Tuto zprávu zaznamenal P. Vigilius Greiderer ve svém prvním díle *Germania Franciscana*, Dílo nám nebylo bohužel přístupné. Vigiliovu zprávu mezi jinými převzali J. SPĚVÁČEK, *Karel IV*, 480; J. ČECHURA, *Karel IV. Na dvojím trůně*, Tok, Praha 1998, 264; ke Greidereově zprávě spíše polemicky F. ŠMAHEL, *Mezi středověkem a renesancí*, Argo, Praha 2002, 142.

navazoval. Cola di Rienzo se ve svém červencovém listě z roku 1350 na Karla obracel jako na panovníka nahlíženého v horizontu eschatologického panovníka a svatého císaře, který kráčí v linii *in spiritu Helie* a dvou apokalyptických svědků. Cola v tomto listě popisoval, kterak po nápravě pořádků bude vybudován nový chrám ke cti Ducha svatého nazývaný Jeruzalém. Cola tento nový Jeruzalém patrně uvažoval zbudovat v Římě, neboť Řím podle něj symbolizoval přenesený Jeruzalém.⁷²⁹ O stavbě chrámu se zmínil i kronikář František Pražský. Ten doplnil, že Cola políbil Rupescissův výklad na *Oraculum angelicum Cyrilli*, kde byl Karel prozřetelností povolán k pomoci andělskému papeži. Jiná kronika, sepsaná z podnětu a pod přímým dohledem Karla IV. světa znalým františkánem Marignolou mezi léty 1355-1358, osobu panovníka vyložila rovněž na pozadí naplnění věštby, tentokrát sibylské, na jejíž předpověď o příchodu Celestina se odvolával Angelo Clareno. Marignola Karla nejprve programově představil v roli panovníka, v němž se slévaly starozákonní i novozákonní proroctví, byl orlicí Ezechiela, dobrým mužem Daniela i serafínem Izaiáše a panovníkem odkrývajícím pravý význam slov Písma.⁷³⁰ A protože pocházel z linie žen nadaných prorockým duchem, tedy z kněžny Libuše a matky Elišky, mohla Karla jako nového Augusta předpovědět již před staletími Sibyla. Ta předpověděla, že Karel se vítězně usadí v Jeruzalémě a uchystá tak sobě u nohou Krista hrob ke spočinutí.⁷³¹

⁷²⁹ Srov. *Briefwechsel*, II/3, 195.

⁷³⁰ *Kronika Jana z Marignoly*, ed. J. EMLER, in FRB, III, 522: „Hic eciam gloriosissimus Karolus imperator regnum Boemorum sibi a deo jure hereditario collatum non tantum muris, urbibus et castris gloriose constructis et que construere feliciter non desistit, quam eciam viris probis, bonis moribus, scienciis et virtutibus illustratis ampliare non cessat. Verum quia gloria regis est investigare sermonem et antiquorum sapienciam perscrutari, hic gloriosissimus imperator profunda fluviorum sacre pagine misteria previo doctore beato Dyonisio perscrutari non desinit ac eciam cum Johanne, celestis aule paranymphe, celos penetrans volatu celerrimo contemplatur oraculis, miraculis, vestigio et speculis per creatam ymaginem increate maiestatis incomprehensibilem trinitatem, ut tamquam aquila illa magna Ezechielis vaticinio designata longo membrorum ductu plena plumis et varietate volet ad Lybanum sacre scripture et tollat medullam cedri, id est plenam et suavissimam noticiam veritatis anagoyce cum Johanne, ystorice cum bove Luca, allegorice cum Matheo morali, et tropol[o]yce cum Marci leonino clamore, terrens impios, devotos provocans animos ad volandum et ipse extendens alas et assumens eos et super eos exomptos et beneficiis graciaram volitans ad conspectum sedentis super thronum tamquam vir desideriorum cum Daniele, Gabrielis testimonio noscat temporum veritatem, et cum Ysaya Seraph illo volante purgatus labiis calculo ardenti, quem forcipe tulerat de altari sacratissimi canonis scripturarum in triplici hoc opusculo congratulans trisagium ter decantet: Sanctus, sanctus, sanctus sedenti super thronum in gloria supernali, cui laus et gloria amen“.

⁷³¹ *Kronika Jana z Marignoly*, 520: „Libanus mons est in Terra sancta et accipitur pro templo domini in scriptura juxta illud ympnus, quem cantat ecclesia: Aperi Libane portas tuas, quia ut

Nakolik vnímal Karel své politické působení v uvedených eschatologických konceptech Božího vyslance Eliášova ducha, posledního císaře, který vybuduje předpovězený nový Jeruzalém, je obtížné zhodnotit. Ikonografické ztvárnění z několika reprezentativních míst Karlovy činnosti tuto politickou představu s největší pravděpodobností podporovaly. Sibijské proroctví o císaři Augustovi zmíněné Marignolou dokládá ikonografie v nástěnném cyklu v pražských Emauzích.⁷³² Karlovu zálibu v četbě Apokalypsy dokládají cykly na Karlštejně.⁷³³ Podle tradice Karel trávil dlouhé hodiny rozjímání nechtěje být rušen světem, takže mu zprávy o dění kolem podávali malým okénkem mezi někdejší kapitulní kaplí a kaplí sv. Kateřiny.⁷³⁴ Zde, blízko kaple svatého Kříže s nebeským Jeruzalémem, k němuž měl univerzální panovník dovést svěřený lid, snad Karel opravdu zvažoval pohnutky své vyvolenosti a další směřování své cesty.⁷³⁵ Každopádně torzovitý apokalyptický cyklus z Mariánské kaple napovídá, že Karel souhlasil s mistrovým pojetím Apokalypsy, jejíž zobrazení spolu s citacemi z Janova zjevení stvrzovaly charakter přítomného času jako nastávajícího po prolomení šesté pečeti. Celý apokalyptický cyklus obsahující působivé výjevy trestajících jezdců, příchodu dvou svědků v pytlovině a jejich smrt, vystoupení dvou šelem a porážku antikristovských sil bezpochyby představoval dějinně teologické náměty

sperat mundus Helisabeth fructus super Libanum extolletur, quando Karolus gloriosus transito mari in Jerusalem sedebit victoriosus, ut Sibille vaticinium impleatur: Ad pedicas Christi tumulus fabricabitur isti". K sibijským proroctvím na Karla srov. R. CHADRABA, *Staroměstská mostecká věž a triumfální symbolika v umění Karla IV.*, Academia, Praha 1971, 56-58; K. ENGSTOVÁ, *Marignolova kronika jako obraz představ o moci a postavení českého krále*, Mediaevalia historica bohemia 6, 1999, 77-94; K. ENGSTOVÁ, *Vidění ženy ve slunci císařem Augustinem*, Umění 47, 1999, 258-265; K. STEJSKAL, *Nástěnné malby kláštera na Slovanech v Praze – Emauzích z hlediska etnografického a kulturně historického*, Český lid 55, 1968, 125-130; K. STEJSKAL, *Sibyly v písemnictví a malířství českého středověku*, Umění 49, 2001, 107-121; K. Marignolově kronice ve vztahu k souvislostem s Velislavovou biblí, srov. P. KOLÁŘ, *Milíč's Sermo de die novissimo in its European Context*, in Z. V. DAVID – D. R. HOLETON (edd.), *The Bohemian Reformation and religious Practice*, 5/1, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague 2004, 61-63.

⁷³² K. STEJSKAL, *Typological Cycle in the Cloisters of Emmaus. Iconographical Analysis*, in V. DVOŘÁKOVÁ – J. KRÁSA – A. MERHAUTOVÁ – K. STEJSKAL (edd.), *Gothic Mural painting in Bohemia and Moravia 1300-1378*, Oxford University Press, London 1964, 71-79; Z. VŠETEČKOVÁ, *Gotické nástěnné malby v křížové chodbě na Slovanech*, Umění 46, 1996, 131.

⁷³³ V. DVOŘÁKOVÁ – D. MENCLOVÁ, *Karlštejn*, SNKL, Praha 1965, 93-101. Na zájem Karla IV. číst a vykládat Apokalypsu a upozornila S. SCHMOLINSKY, *Prophetisch-endzeitliches Denken im Umkreis Karls IV*, in J. L. HEINZLE – P. JOHNSON – P. G. VOLLMANN (edd.), *Literatur im Umkreis des Prager Hofes der Luxemburger*, Wolfram-Studien 13, Schmidt, Berlin 1994, 92-105.

⁷³⁴ A. FRIEDL, *Mistr karlštejnské apokalypsy*, Tvar, Praha 1950, 8.

⁷³⁵ J. HOMOLKA, *Umělecká výzdoba paláce a Menší věž hradu Karlštejna*, in J. FAJT (ed.), *Magister Theodoricus. Dvorní malíř císaře Karla IV.*, Národní galerie v Praze, Praha 1998, 136-137.

k meditacím o přítomnosti nahlížené scénářem z Apokalypsy, kde soudobé společenské naděje od Karla očekávaly jednání v souladu s věčným řádem.

IV.1.5. Český osud Rupescissova *Vade mecum*

Rupescissovo *Vade mecum* bylo brzy po svém dokončení v roce 1356 intenzivně přepisováno a překládáno do dalších jazyků. Doložitelný francouzský překlad stál za ospravedlněním lidového hněvu vůči duchovním představitelům v Paříži během *Jacquerie* v roce 1358.⁷³⁶ V roce 1378 bylo *Vade mecum* jistě čteno ve Florencii v průběhu povstání *Ciampi*.⁷³⁷ Konkrétní rukopisný doklad znalosti Rupescissova *Vade mecum* v českém prostředí pochází až z přelomu 14. a 15. století.⁷³⁸

Alegorické použití *vermes terrae* použité Rupescissou pro obyčejný lid, který se vzbouří proti ušlechtilé zvěři, tedy urozeným představitelům duchovní i světské moci, měl svoji obdobu v symbolickém popisu vzdoropapeže a husitů v Jenštejnově vidění, které sepsal Ondřej z Brodu v roce 1422. V traktátu Ondřej líčil dvojí vidění pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna z roku 1378, krátce po zahájení papežského schizmatu. Arcibiskup spatřil černou postavu oděnou do biskupského pláště vytrhávající z rukou pravému papeži apoštolské klíče.

⁷³⁶ R. E. LERNER, *Medieval Millenarism and Violence*, in *Pace e guerra nel basso Medioevo*, Spoleto 2004, 38-39. Obecně k tématu možnosti násilí spojeného s milenaristickými a prorockými očekáváními již dříve R. E. LERNER, *The Powers of prophecy: The Cedars of Lebanon Vision from the Mongol Onslaught to the Dawn of the Enlightenment*, University of California Press, Berkeley 1983; dříve i s odkazy na husitství B. TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 301-374.

⁷³⁷ Srov. *Diario d'Anonimo fiorentino dall'anno 1358 al 1389*, ed. A. GHERARDI, Firenze 1876, 389-390; k tomu R. RUSCONI, *L'Attesa della fine*, 37-41; E. WERNER, *Popular Ideologies in Late Medieval Europe: Taborite Chiliasm and Its Antecedents*, *Comparative Studies in Society and History* 2, 1960, 361; nověji R. E. LERNER, *Medieval Millenarism*, 41-45.

⁷³⁸ *Prophetia de pontificibus*, ms. NK ČR Praha, VIII.D.15, ff. 26v-27r : „De isto loquebatur Cirilus propheticus heremita, de quo in libro intencionum scripsit Johannes de Rupescissa, quod erit de ordine abiectorum. Et alibi dixit secuturum casus terribiles huius temporis huiusque scismatis predixisset, sed post tribulaciones innumerabiles in transactis scandalis in pravitate propinquis misericordia Domini veniet ad desolatam gentem, quia unus angelus vicarius Domini mittetur a corde Cristi, qui faciet omnes voluntates eius, universos ecclesiasticos reducet ad modum vivendi Cristi et apostolorum suorum, universa [27v] fere scelera extirpabit, et omnes virtutes angelicas seminabit in mundo. Iudeos convertet plurimos. Ipse destruet Saracenos, Tartaros, et Turcos destruet nolentes convertet ad Cristum. Totus orbis sub illo pacificabitur, et hec pax fere mille annis durabit“. Obsahuje pouze krátký výtah z pravděpodobně původního *Vade mecum*, zmíněný *angelus vicarius* sice vykoná všechny funkce posla *restitutio*, zde ovšem bez zmínky na figury Eliáše a Enocha. Výčet devíti rukopisných prepisů české provenience od prvního z přelomu století až po poslední z roku 1547, uložených v Praze, Vídni, Třeboni, Mnichově a Wroclawi, prezentoval spolu s výkladem Rupescissy během konference v roce 1993 R. E. Lerner, srov. R. E. LERNER, „*Popular Justice*“: *Rupescissa in Hussite Bohemia*, 50-51.

Postava s antikristovskými atributy, dále popisovaná jako „*bestia*“ měla velký nos, prasečí uši a oči, medvědí kůži, kopyta namísto končetin a držela do zbraní upravené zemědělské nářadí a velký toulec se šípy.⁷³⁹ Ondřej použil symboliku k odsouzení husitů, kteří se jako vzeší z řemeslníků a nevzdělaných postavili proti církvi, jejíž duchovní zabíjeli. Toulec se šípy interpretoval jako světské pány, kteří zaštitěni Viklefovým učením, konfiskovali církevní statky.

Evidentní odraz Rupescissova *Vade mecum* obsahuje přepracovaná a do češtiny přeložená verze pravděpodobně z roku 1425. přinesla edice publikovaná Menčíkem v roce 1918.⁷⁴⁰ V ní již český autor po bouřlivých revolučních letech převzal, mírně pozměnil a využil Rupescissovy původní představy o transformaci společnosti provedené násilnými prostředky.⁷⁴¹ Bůh ji připustil, aby se stávající stav přiblížil opět k *modum vivendi sanctissimum Christi et Apostolorum sanctorum*:

„Od léta božieho tisícieho čtyřstého dvacátého pátého až do léta božieho tisícieho (čtyřsta) třicátého pátého budú na světě hrozné noviny, přijdú na žakovstvo hrozní a tvrdí bičové. A naplní se prorocství Ezechiele: Od svatyně mé počnete tresktati. Neb jedna strana kněžská pro své zatvrzení budou spáleni, nežli by pravdu poznali a druzí se pokoře a přijmú život apoštolský. Ale zatvrzení v zlosti budú spáleni a zbiti. A na světě budú noviny hrozné, že červi zemští v tak velikú smělost a v sílu se oblekú, že ukrutně vlky, medvědy a levharty, jakož mním, že duostojenstvie světských zžerú. A skřívání a drozdové a jiní ptáčkové malí, to jsú kněží nedoučení, ptáky veliké, žakoly a jestřáby v žakovstvě sžerú pudíce je. A po těch letech nastanú spravedliví lidé z ukrutníkův a zrádce v ostrosti meče pomstú potupí; a padnú kniežata od duostojenstvie svých a do slávy sbožie svých, a bude tresktanie v urozených lidech

⁷³⁹ *Traktát mistra Ondřeje z Brodu o původu husitů*, ed. J. KADLEC, Muzeum husitského revolučního hnutí, Tábor 1980, 14: „Post hanc Dominus omnipotens et aliam eidem episcopo visionem ostendit, que veluti prior in eisdem locis, prout ipse iusserat, est depicta. Vedit hominem nigerrimum santem in cappa gluaca, que non monachica, sed choralis fuit, habebat in capite pontificalem infulam albam circumque rubeum in parte bassiori infule, que caput circumtegit, a quo circulo protendebatur quasi tiara, id est lamina rubea versus infule summitatem, nasum magnum, aures apri oculosque scrophinos habuit totumque corpus eius nigrum velut ursina pelle circumtectum et tam in manibus quam in pedibus habere velut accipiter unguas videbatur. Inerant membris eius instrumenta mechanica offendencia nimis multa. Ibi gladii, ibi lancee, ibi cultelli, ibi falces, ibi secures, ibi sagitte, ibi tela varia, ibi clave, ibi ferrate cambuce, ibi tritule, ibi cuspides, ibi quasi cuncta, que vulnerare queunt seu ledere, videbantur. In dextra vero scapula pharetra grandis, multis repleta sagittis, aput eundem hominem videbatur. Trahebat et ipse stans claves per violenciam de manibus veri pape“; *IBID.*, 22: „Instrumenta mechanica, que in corpore prefate bestie videbantur, mechanicos, alias artifices varios eidem unitos et incorporatos suosque defendentes articulos iuxta species proprias designant. Nam gladiatores, cultellifabros, tritulatores, falces messoros figurabant“.

⁷⁴⁰ *Prorocství Jana de Rupescissa*, in F. Menčík, *Česká prorocství*, Nakladatel E. Šolc, Praha 1918, 22-23.

⁷⁴¹ Menčíkem otištěné Rupescissovo prorocství patrně navazovalo na latinskou předlohu vypracovanou v Čechách v roce 1422, srov. R. E. LERNER, „*Popular Justice*“: *Rupescissa in Hussite Bohemia*, 48.

viece než muož věřeno býti; a budú stínáni mocní od toho lidu, které sú dříve skrze zrády zlúpili“.⁷⁴²

⁷⁴² *Proroctví Jana de Rupescissa*, 22.

IV.2. MILÍČ Z KROMĚŘÍŽE

Je obecně známo že se moravský rodák před duchovním obratem k pomyslnému následování ideálu chudoby Františka z Assisi pohyboval v prostředí s hlubšími kontakty s kulturními elitami evropského humanismu. Šest let po Colově opuštění českého vězení nastoupil do královské písařské kanceláře v Praze a jako registrátorovi mu v rukách bezpochyby spočinul nejméně jeden text autora, o kterém bude následně pojednáno.⁷⁴³

Pro analýzu k tématu vyslanců *restitutio* jsme vyšli zejména ze čtyř Milíčových spisů. Jednalo se o *Sermo de die novissimo*, který Milíč zkoncipoval v Římě v roce 1367 během svého čekání na Urbana V.⁷⁴⁴ Spis *Prophecias et revelatio de Antichristo* Milíč sestavil na vyzvání inkvizitora již v římském vězení ve františkánském klášteře Ara coeli v témže roce.⁷⁴⁵ List papeži Urbanovi V. moravský rodák napsal po návratu z Říma v Čechách v roce 1368.⁷⁴⁶ Tři synodní kázání byla Milíčem sestavena v průběhu let 1366-1373.⁷⁴⁷ Všechny uvedené spisy umožnily částečný vhled do Milíčova pojetí teologie závěrečných dějin. Některé ideové linie korespondují s jáchymistickými formulacemi, některé odpovídají dalším tradicím soudobého exegetického výkladu.

IV.2.1. Antikrist

V linii stanovené předchozími autory i Milíč z Kroměříže hleděl na demonstraci zla svého času jako na naplnění biblického scénáře o poslední etapě dějin před Kristovým soudem. I on do značné míry antikristovskou realizaci předestřel ve dvou fázích, díky čemuž je možné vyvodit jistou časovou posloupnost. V porovnání s autory z předchozích kapitol Milíčova konkretizace protivíka či protivníků byla výrazně skromnější co do exegeze apokalyptických figur. Neobsahovala například interpretaci šelmy z moře a šelmy ze země ze třinácté kapitoly Apokalypsy. Ta představovala důležité charakteristiky

⁷⁴³ M. KAŇÁK, Milíč z Kroměříže, 3-14; J. SVÁTEK, *Jan Milíč z Kroměříže. Život a dílo*, Zprávy Oblastního muzea v Gottwaldově, 1-2, 1975, 20-27; P. C. A. MORÉE, *Preaching in fourteenth-century Bohemia. The life and ideas of Milicius de Chremsir (+1374) and his significance in the historiography of Bohemia*, Eman, Heršpice 1999, 60-61.

⁷⁴⁴ *Sermo de die novissimo*, ed. F. M. BARTOŠ, Reformační sborník VIII, 1941, 51-58.

⁷⁴⁵ *Prophecias et revelatio de Antichristo*, ed. F. MENČÍK, VKČSN, 1890, 328-336.

⁷⁴⁶ *List papeži Urbanovi V.*, ed. F. MENČÍK, VKČSN, 1890, 318-325.

⁷⁴⁷ *Tres sermones synodales*, edd. V. HEROLD – M. MRÁZ, Academia, Praha 1974, 49-126.

rozpracované Jáchymem z Fiore, Ubertinem z Casale i Janem Rupescissou, kteří rozlišili dva Antikristy z přelomu mezi pátým a šestým věkem, či Antikristem mystickým a reálným, velkým. Milíčovo pojetí bylo jednodušší i když částečně obsahující tytéž interpretace.

Milíč tedy očekával a již zahlížel dvě antikristovské síly. Až skončí druhá, nastane Kristův soud a příchod věčnosti. První odpovídala kolektivnímu vyjádření přítomnosti Antikrista z prvního Janova listu 2, 18: „...*antichristi multi facti sunt unde scimus quoniam novissima hora est*“ nebo též z Matoušova evangelia 24, 24: „...*surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae*“. Tato kolektivní negativní demonstrace způsobí objevení, neboli příchod „*abhominatio desolationis*“ skrývající se za textem Dan 12, 11-12. U první demonstrace Antikrista bylo možné konkrétně označit její nositele. Druhá antikristovská demonstrace, „*abhominatio desolationis*“, či přímo Antikrist naplňovala Pavlova biblická slova o příchodu Syna zatracení z druhého listu Soluňanům 2, 3-4: „...*quoniam nisi venerit discessio primum et revelatus fuerit homo peccati filius perditionis, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur ita ut in templo Dei sedeat ostendens se quia sit Deus*“. Jednalo se o postavu skutečné postavy v kontrapozici ke Kristu. Milíč o této postavě hovořil ve spojení s člověkem z kmene Dan.⁷⁴⁸ Figuru zmínil jak v *Sermo de die novissimo*, tak i v *Prophecia et revelatio de Antichristo*. V *Sermo de die novissimo* se otevřeně odvolával na biblickou citaci z Gn 49, 17.⁷⁴⁹ S glosovým odkazem na exegezi Adsona z Montier-en Der, jehož výkladu se držel v první polovině listu, vylíčil jednání tohoto člověka od narození přes jeho převzetí světovlády a konečného

⁷⁴⁸ *Sermo de die novissimo*, 52: „Cum autem hoc tempus appropinquabit, cum numerus iam replebitur, tunc irascetur filius perdicionis, qui se extollit super omne, et illa hora, cum concipietur in utero, solvetur dyabolus statim et intrabit puerum illum et possidebit illum septem criminalibus viciis, quem ad modum Virginem Mariam virtutibus. Quo modo nascetur, concipiat et educatur, indicat Glosa super Danyelem: Nascetur in Babylone i. e. in loco confusionis, concipietur ex seminibus parentibus et post conceptionem spiritus malignus intrabit puerum et sic nascetur et aletur. Item detestabilis est eius nacio, quia nascetur de progenie Dan, ut habetur in Genesi XLIX cap. 17“.

⁷⁴⁹ Jak upozornil R. K. EMMERSON, *Antichrist in the Middle Ages*, 46, výklad na Gen 49 navazoval na dlouhou středověkou tradici, srov. výčet pramenů R. K. EMMERSON, *Antichrist in the Middle Ages*, 253, pozn. 23.

pádu v Jeruzalémě.⁷⁵⁰ Kdo bude tímto nositelem, Milíč nepřiblížil. Jeho plnou vládu očekával v blízké budoucnosti, brzy před Kristovou parusí.

Pro vyjádření vztahující se k přípravné kolektivní demonstraci zla Milíč užil širokou paletu označení. Nikdy ovšem nepoužil formulaci spirituálně františkánské provenience „*Antichristus mysticus*“. Líčení ve spisech prodchl podobně jako Angelo Clareno konstatováními o ochladnutí lásky, které mělo ohlašovat poslední soud:

„Tu autem scias, novissima hora est, et dies instat iudicii ex eo, quod discessio praedicta ab Apostolo venit, quae in Danieli oratione describitur, quae incipit: Obsecro Domine! Quam qui legit, intelligat. Quia sicut abhominatio desolationis apud Judeos facta indicat nostram spiritualem desolationem, sic recessus Christianorum a iudiciis ac mandatis Dei indicat decessionem ac recessum nostrum a fide et caritate evangelica.“⁷⁵¹

Cola líčil Karlovi, že přijde trest, Bůh se rozhněval, neboť vyvolení, jež měli činit dobro, dobro nečinili a ti, kteří měli církev budovat, ji bořili. Podobně i pro moravského rodáka realitu blízkosti posledních chvil lidstva a blízkého definitivního soudu naplňovalo protikristovské jednání nositelů majících Krista reprezentovat a šířit:

„Impletum est ergo illud evangelium: Surgent multi pseudoprophetae et Christi, qui in pecuniis dominant. A propheta enim usque ad sacerdotem et a majore usque ad minorem omnes avaritiae student, et non ascendunt ex adverso neque opponunt se murum pro domo Israel, ut starent in prelio in die Domini. Religiosi etiam indifferenter audiunt confessiones non petita licentia vel gratia dyocesani, et hoc fere in toto mundo. Ex hiis omnibus apparet, Antichristum venisse.“⁷⁵²

Stejnou pozici Milíč zopakoval v roce 1371, kdy v synodním kázání shromážděnému duchovenstvu vmetl do tváře nelichotivou výtku za jeho rozmařilý život v Čechách:

„Ministri Cristi sunt et serviunt Anticristo, honorati incedunt de bonis Domini, cui honorem non deferunt ... Olym predictum est et nunc tempus implecionis advenit.“⁷⁵³

⁷⁵⁰ Na to znovu upozornil a příslušné Adsonovy texty ve vztahu k Milíčovi analyzoval P. KOLÁŘ, *Milíč's Sermo de die novissimo*, 58-59, Kolář také poukázal na souvislost *Sermo de die novissimo s Ad Epistolam I. Ad Thessalonicenses* Haima z Auxere, *Compendium theologiae veritatis* Huga Ripelina ze Štrasburku a *Elucidarium* Honoria Augustodunense. Kolář přitom vyšel ze studií R. E. LERNER, *Refrigerio dei santi*, 35-38 a R. K. EMMERSON, *Antichrist in the Middle Ages*, 44-47. Oba autoři sledovaní Kolářem uvedli široké vazby těchto středověkých komentátorů, které opakovaly další studie. Na velkou rozšířenost Ripelinových a Honoriových prací v Čechách 14. století, čítajících desítky opisů uložených jen v Pražské národní knihovně upozornil K. CHYTL, *Antikrist v naukách*, 31-32.

⁷⁵¹ *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 333.

⁷⁵² *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 331.

⁷⁵³ *Milíče z Kroměříže tři řeči synodní*, 113.

K prvnímu pojmenování Antikrista náleželi i představitelé světské moci a jejich jednání, kterým naplňovali předpovědi z Janova listu o mnohých Antikristech a symbolizovali apokalyptické kobyly z deváté kapitoly Apokalypsy. Apokalyptické kobyly u Jáchyma i Ubertina z Casale zosobňovaly síť budovatelů moci Antikrista. U Milíče se podíleli na perzekuci chudých a ničení klášterů:

„Hiis consideratis dixi spiritui qui in me loquebatur: Quis est Antichristus? Et respondit: Antichristi multi sunt et qui solvit et negat Christum, Antichristus est. Et qualiter quidam confitentur, se nosse eum, factis autem negant, et qualiter alii negant eum, cum tacent et non audent eum et ejus veritatem coram hominibus confiteri, qui veritatem et justiciam Dei detinent [...] non vides ejus exercitum, societatem videlicet et alios tyranos, et oppressores pauperum? Qui ita oppressi sunt, ut cogantur multis peccatis usurarum, malarum negotiationum, mendaciorum perjuriarum etc. victum quarere, destructores monasteriorum et tortores ponentes et poni facientes christianos pro pecuniis ad tormenta. Hii omnes per locustas coronatas in Apocalypsi describuntur“.⁷⁵⁴

Ve své době Jáchym hovořil o manichejcích a katarech, Ubertino se odvolal na Jáchymův text a ještě jej doplnil poznámkou o rušení duchovních privilegií daných Celestinem V. Milíč dále v textu s odvolávkou na 1 Tim 4, 1 hovořil v návaznosti na projevy moci Antikrista ve světě o rozšíření hereze a bludů. Pohyboval se tedy v této rovině výkladu:

„In novissimis temporibus discendent quidam a fide videlicet informata caritate vel simpliciter a fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis daemoniorum in ypocrisi loquentium mendantium. Ex quibus fiunt haereses, sectae Beghardite, beginatus, sortilegia, divinationes et aliae fraternitates“.⁷⁵⁵

Druhý soubor textů se vztahoval k jedné osobě ztělesňující bytostný protiklad Krista. Onen reprezentant měl přijít na scénu v atmosféře a činnosti vyvolané mnohými antikristovskými služebníky, kteří svým jednáním popírali Krista a byli pomyslným vojskem, kobyly. Tento jednotlivec, zrozenec z rodu Dan, se měl po třiceti letech života na tři roky ujmout vlády ve světě. V letech vyhotovení textů *Sermo de die novissimo, Prophecia et revelatio de Antichristo* a dopisu papeži Urbanovi s největší pravděpodobností předpokládal, že tříleté panování této bytosti nastane v nejbližší budoucnosti a po jeho uplynutí nastane finální soud, po němž se dějiny završí. Milíč se o něm vyjádřil ve formulacích „*nunc jam est in mundo*“ a „*discessio venit et revelabitur Antichristus*“.⁷⁵⁶ Milíč zde,

⁷⁵⁴ *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 332-333

⁷⁵⁵ *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 333.

⁷⁵⁶ *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 333, 334.

na rozdíl od *Sermo de die novissimo*, tohoto protivníka ve slovníku blízkém spirituálně františkánské exegezi označoval „*magnus*“. Obě vyjádření pocházejí ze spisu sepsaného na vyzvání inkvizitora z *Prophecia et revelatio de Antichristo*:

„quis est ex nomine velutrum est **ille magnus**, qui in fine mundi expectatur futurus aut venturus [...] interrogatus a domino inquisitore urbis Romae, dixi **de illo magno Antichristo**, qui in fine mundi expectatur venturus“.⁷⁵⁷

Prozatím necháme stranou otázku, jak Milíč uvažoval o Antikristově narození a jeho veřejném vystoupení. Z analýzy spisů vyplynulo, že výpočet stanovený Milíčem ve spise *Prophecia et revelatio de Antichristo* měl ohlašovat příchod jedné osoby, která převezme moc, nikoli její narození.⁷⁵⁸

IV.2.2. Antikrist a kalkulace jeho příchodu – inspirace v možnosti

Ve spise *Prophecia et revelatio de Antichristo* napsaném z popudu inkvizitora Milíč zanechal velmi důležitý doklad výpočtu Antikristova příchodu na svět založený na číselných údajích 1290 a 1335 dnů a vyjevení ohavnosti zpusťštění z biblického textu Dan 12, 11-12. Interpretace této biblické pasáže podněcovala četné vykladače dávno před Milíčem. Již svatý Jeroným označil hodnotu 1290 jakožto počet dnů, které uplynou od počátku působení ohavnosti zpusťštění, neboli označovaly délku Antikristova panování ve světě. Hodnota 1335 měla vytyčit dobu trvání periody od počátku působení ohavnosti až do konce celkového času dějin světa. V rozdílu mezi oběma hodnotami, tedy 45 dnů, pak Jeroným viděl 45 dnů ticha – „*dies silentii*“, jež měly sloužit jako doba zkoušek pro svaté.⁷⁵⁹ Jáchym z Fiore se k Danielovým číslům vyjádřil v jednom ze starších spisů *Genealogia*, ovšem bez jednoznačné výpovědi, i když se zdá, že byl první, kdo si položil otázku, zda rozdíl mezi 1290 a 1335, tedy 45, je možno chápat jako dny nebo roky. Sám také zmínil, že tento rozdíl může být interpretován ve smyslu „*intervalu, který není snadné upřesnit*“.⁷⁶⁰ Ubertino z Casale se ve svém *Arbor* dotkl problematiky jen okrajově v závěru práce, kdy řešil problematiku trvání sedmého věku v návaznosti na tisícileté spoutání

⁷⁵⁷ *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 333.

⁷⁵⁸ K tématu se ještě vrátíme na konci kapitoly.

⁷⁵⁹ *Comentarii in Danielelem*, in PL 25, 579C.

⁷⁶⁰ *Genealogia*, ed. G. L. POTESTÀ, *Die Genealogia. Ein frühes Werk Joachims von Fiore und die Anfänge seines Geschichtsbildes*, in *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 56, 2000, 93. K výkladu 45 dnů u Arnalda z Villanovy, Mikuláše z Lyry a Rupescissy srov. R. E. LERNER, *Refrigerio dei santi*, 40-42; o návaznosti Mikuláše a Arnalda na Jeronýma též R. K. EMMERSON, *Antichrist in the Middle Ages*, 45-46.

Satana. S výsledkem, že není možné říci, zda tisíc let v textu Apokalypsy znamená doslovně toto trvání, také uvedl hodnotu 1260 ze Zj 12, 6 a hodnotu 1290 z Dan 12, 11-12 a také negativně okomentoval Konstantinovo darování papeži Silvestrovi.⁷⁶¹ Angelo Clareno bez upřesnění číselných hodnot pouze konstatoval, že ohavnost zpusťování se zjevila v Janu XXII.⁷⁶²

Milíč již v *Sermo de die novissimo* hodnotu 45 dnů, jakožto čas po Antikristu, v odvolávce na svatého Jeronýma zmínil, ale podobně jako Jáchym konstatoval: „o tom čase nemáme jistotu“.⁷⁶³ V *Prophecia et revelatio de Antichristo* Milíč nenásledoval svatého Jeronýma v chápání Danielových hodnot 1290

a 1335 jakožto dnů, ale s oporou proroka Ezechiela 4, 6: „*diem pro anno diem inquam pro anno dedi tibi*“ Danielovy dny předložil jako roky.⁷⁶⁴ Dále se pak zaměřil na několik datovaných událostí z dějin církve a stanovil výslednou předpověď pro příchod Antikrista. Milíč představil tento výpočet:

„Haec itaque sentio ex spiritu, qui in me loquebatur, quod Antichristus venit, ex annis Danielis (C.) 12, ubi legitur, quod a tempore, quo ablatum fuerit iuge sacrificium, et posita fuerit abhominatio in desolationem, dies **MCCXC**: Beatus, qui expectat et pervenit usque ad dies **MCCCXXXV**. Iuge sacrificium fuit ablatum anno passionis Christi, quia sacrificium Judeorum per mortem Christi ita ablatum fuit, quod ammodo efficaciam non habuit vel quia tunc Christus per mortem carnis ablatum fuit, qui est iuge sacrificium non figuratim. Abhominatio autem desolationis vel desolationem futuram indicans incepit eodem **anno passionis Christi**, quando Pilatus posuit imaginem Caesaris (sive idolum) in templo; et completa est, quando Titus et Vespasianus **destruxerunt Jerusalem cum templo XLII. anno post passionem Christi**. Recipiendo ergo diem pro anno in utroque numero secundum illud diem pro anno, dedi tibi: Tunc primus numerus Danielis, videlicet annus MCCXC, incipiendo eum computare a destructione facta per Titum et Vespasianum, **completus est anno a Domini nativitate MCCCLXV**, videlicet **ante duos annos eo tempore, quo dominus Imperator sanctitatem de Avinione versus Almaniam deduxit volens eam dispergere**, ut naratur. Secundus autem numerus videlicet MCCCXXXV. numeretur ab anno passionis Christi, quo ablatum est iuge sacrificium, et sic

⁷⁶¹ AV, V, 12, 148a: „Quidam vero opinatione dicunt, quod sumendo ligatione Sathane a tempore expulsionis idolatrie per Constantinum, ille millenarius concordat cum mille XXLX. Annis mansionis mulieris in solitudine gentilitatis seu mille CCLXXX., quos ponit Daniel a tempore abominationis et desolationis Iudaice facte in Christi morte. Nam prout in cronicis scripsit: Anno Domini CCC.XXX.IIIII. obiit sanctus papa Silvester“. Edice uvádí Danielův počet 1280, správně má být 1290.

⁷⁶² *Epistola* 52, 264.

⁷⁶³ *Sermo de die novissimo*, 53.

⁷⁶⁴ Srov. také příbuzné téma následujícího Danielova verše v pracích Jeronýma, Řehoře Velikého, Bernarda z Clairvaux, Huga od sv. Viktora, Jáchyma z Fiore i Olivioho R. E. LERNER, *Pertransibunt plurimi: leggere Daniele per trasgredire all'autorità*, in R. E. LERNER, (ed.), *Scrutare il futuro. L'eredità di Gioacchino da Fiore alla fine del Medioevo*, Viella, Roma 2008, 76-96. Ve vztahu k Dantovi a jeho pojetí Danielových kalkulací, ovšem bez souvislosti k našemu tématu je neméně podnětná práce G. GORNI, *Lettera, nome, numero. L'ordine delle cose in Dante*, Muligno, Bologna 1990, 126-127.

invenietur esse completus anno praesenti, a nativitate Christi anno MCCLXVII. Annus quia MCCCXXXV **et illi anni, qui fuerint a nativitate Christi usque ad ejus passionem, directe faciunt annos MCCCLXVII.** Beatus ergo, qui usque ad hunc annum beatitudinis pervenit, non ut sit beatus in pace, quam dat mundus, quia illum non attulit Christus et Ezechias praedixit eam esse malam, dicens: Ecce, in pace amaritudo mea amarissima; sed beatus secundum illud evangelii: Beati, qui persecutionem patiuntur propter justitiam, et maxime propter verbum Dei, et hoc sub Antichristo, qui venit.⁷⁶⁵

Z textu vyplývá, že pro Milíče byly podstatné události Kristovy smrti, kterou kladl do roku 33, zboření chrámu v Jeruzalémě Vespasiánem a Titem v roce 75, tedy 42 let po Kristově smrti. Rok 75 tedy pro Milíče symbolizoval ustanovení ohavnosti zpusťování v chrámu, nikoli čin krále Nabuchodonosora v době Daniela. K roku 75 pak Milíč přidal počet 1290 dnů, čímž dospěl k roku 1365, ve kterém se měla ohavnost – Antikrist otevřeně demonstrovat. U druhého Danielova čísla 1335 Milíč postupoval obdobně, ale bez upřesnění kladl Kristovu smrt do roku 32, opominul zničení chrámu a sečetl 1335 a 32. Výsledkem mu byl rok 1367. Kdyby kalkuloval s rokem Kristovy smrti v roce 33, výsledek zjevení ohavnosti – Antikrista by mu korespondoval s rokem 1368. Milíč ovšem vyvodil, že příchod Antikrista se odehraje v letech 1365-1367. Narozdíl od *Sermo de die novissimo*, kde Milíč odkazoval i na nebiblické prameny svých úvah, v *Prophecias et revelatio de Antichristo* Milíč své inspirace spíše ukrýval a omezil se na biblické citace. Do značné míry to bylo logické, neboť spis Milíč napsal na inkvizitorovo vyzvání a nechtěl vyvolávat sebemenší podezření, že jeho úvahy pocházejí od autorů neortodoxních pozic, čímž by si výrazně komplikoval římské věznění. Způsob exegeze tak byl buď výsledkem Milíčova génia nebo jej inspirovaly jiné myšlenkové prorocké proudy, s nimiž se seznámil již dříve v Čechách nebo až během pobytu v Římě. Některé formulace, užitá zejména v *Prophecias et revelatio de Antichristo* a v listu papeži Urbanovi svědčí o slovníku blízkém spirituálně františkánské tradici.⁷⁶⁶ V soudobém evropském kontextu se nabízeli dva autoři, jejichž díla mohl Milíč použít. Prvním byl katalánský teolog

⁷⁶⁵ *Prophecias et revelatio de Antichristo*, 330

⁷⁶⁶ Paradoxně byl Milíč uvězněn v prostorách františkánského komplexu Ara coeli na kapitolském vršku, tedy blízko Colova někdejšího hlásání věku Ducha svatého a místa jeho smrti. Tato blízkost s Colou pochopitelně nemá žádnou valenci, možnost seznámení s františkánskými spirituálními proudy právě ve vězení františkánského kláštera není možno potvrdit ani vyvrátit.

Arnald z Villanovy (1240-1311). Druhým mohl být již představený františkánský vězeň v Avignonu Jan Rupescissa.⁷⁶⁷

IV.2.2.1. Arnald z Villanovy

Arnald během sepisování svého *Tractatus de tempore adventus Antichristi* sdělil: „...nos, qui nunc ab adventu domini computamus M.CC.XCVII annos“.⁷⁶⁸ V tomto poutavém a logickém spise opakoval biblickou frázi ze Sk 1, 7: „non est vestrum nosse tempora vel momenta quae Pater posuit in sua potestate“ a své závěry prokládal citacemi Augustina, který možnosti lidského intelektu poznat čas Kristova druhého příkladu velmi relativizoval. Navzdory Augustinově autoritě ale Arnald ke kalkulacím přistoupil, nestanovil sice přesně čas parusie Krista, ale dovolil si vypočítat čas Antikristova příchodu, po němž se Kristovo druhé sestoupení bude muset brzy uskutečnit. Zaštitil se pasážemi proroka Daniela 12, 11-12. Vyšel ze svatého Jeronýma, avšak jeho pojetí 1290 a 1335 dnů interpretoval jako roky, přičemž s důrazem na ně podtrhl právě rozdíl mezi 1290 a 1335, tedy 45 let.⁷⁶⁹ Arnald sedmdesát let před Milíčovým výpočtem použil stejný interpretační model. Nikoli zrušení kultu Nabuchodosorem, ale zboření chrámu v Jeruzalémě interpretoval jako příchod ohavnosti zpustošení.⁷⁷⁰ Naznačil stejný horizont Antikristova vystoupení jako pražský

⁷⁶⁷ Na obecně jáchymistické tendence u Milíče, ovšem bez specifikace poukázal již E. WADSTEIN, *Die eschatologische Ideengruppe: Antichrist – Weltsabbat – Weltende und Weltgericht in den Hauptmomenten ihrer christlich-mittelalterlichen Gesamtentwicklung*, O. R. Reisland, Berlin 1896, 85. Na Rupescissovovy spisy v možné souvislosti s Milíčem, ovšem bez konkrétních citací textů Rupescissy, poukázali již dříve V. NOVOTNÝ, *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. století*, I. J. Otto, Praha 1910, 69; F. M. BARTOŠ, *Příspěvky k dějinám Václava IV*, Věstník České akademie věd a umění 53, 1944, A. MOLNÁR, *Apocalypse XII dans l'interprétation hussite*, Křesťanská revue 43, 1976, 213. Tito autoři ovšem necitovali texty Rupescissy. Jejich závěry jsme přejali v licenciátní práci s tím, že nám Brownova edice nebyla přístupná. Brownovu edici jsme nyní měli možnost prostudovat a dovolujeme si proto dále doplnit jejich postup pomocí přiložených citací.

⁷⁶⁸ *Tractatus de tempore adventus Antichristi*, ed. H. FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII.*, Münster 1902, 131. K Arnaldovi srov. B. MCGINN, *Visions of the End. Apocalyptic Traditions in the Middle Ages*, Columbia University Press, New York 1979, 222-225; R. MANSELLI, *La Religiosità d'Arnaldo da Villanova*, Roma 1951. M. REEVES, *The Influence of Prophecy*, 219- 222, 314-317; R. E. LERNER, *Refrigerio dei santi*, 41-44; F. SANTI, *La vision de la fin des temps chez Arnaud de Villeneuve. Contenu théologique et expérience mystique*, in M. H. VICAIRE (ed.), *Fin du la monde et signes des temps. Visionaries et prophètes en France méridionale (fin XIIIe-début XVe siècles)*, Cahiers de Fanjeaux 27, Toulouse 1992, 107-127.

⁷⁶⁹ R. E. LERNER, *Refrigerio dei santi*, 41-44.

⁷⁷⁰ *Tractatus de tempore adventus Antichristi*, 138: „Ecce ubi finem temporis, cuius inchoationem prelibavit, determinate presignat regno personali abhominacionis vel Antichristi. Sequitur dies M.CC.XC. Ecce, ubi expresso numero partium determinat tempus fluens a predicto initio ad predictum finem. Patet igitur, quod per revelationem factam Danieli potest certa

kazatel. V závěru tohoto spisu ale odvolává se na možné rozdíly v počítání mezi rokem solárním a rokem lunárním svoji kalkulaci uzavřel konstatováním, že Antikrist veřejně vystoupí během 14. století v roce 1378.⁷⁷¹

Arnaldovo označení rozhodující fáze s antikristovskou působností na konci sedmdesátých let mohlo mít ozvěnu v úvahách Alberta z Bludova, františkánského profesora biblické teologie na nově založené Karlově univerzitě v Praze.⁷⁷² Jeho předchozí kariéra a studia na Sorbonna mu připravila četné příležitosti k prostudování nejednoho uznávaného i kontroverzního výkladu na Apokalypsu a apokalyptických pasáží Písma, o přítomnosti těchto spisů v jeho

computatione prenosci tempus Antichristi. Nec istud negat aliquis sacrorum expositorum. Alias frustra diceret Jeronimus in prologo super Genesin, quod Daniel fuit conscius temporum futurorum. Frustra etiam Christus remitteret filios ecclesie Danieli, cum dicit: „Cum videritis abominationem dictam ad Danielem“ vel „dictam a Daniele“. Si enim ad literam dixit: „dictam ad Danielem“, ut in quibusdam codicibus invenitur, ideo sic locutus est, ut expresse innueret, quod a spiritu sancto vel ministro eius fuerat ei dicta vel revelata. Cui fuit abominatio revelata quantum ad duo, scilicet quantum ad qualitatem regni vel persecutionis, quam faciet; et quantum ad tempus, in quo fiet. Sed qualitatem regni vel persecutionis illius ipsemet Christus expressit, cum ad Danielem remitteret. Ait enim: „Erit tunc tribulatio magna, qualis numquam fuit“ etc., ut patuit supra. Pro discenda igitur qualitate persecutionis illius non remittit ad Danielem, set pro discendo tempore, in quo fiet et quo durabit.

Ex predictis etiam patet, quod antiqua expositio non est conveniens quantum ad numerum supradictum, quoniam illa ponit, quod tempus ablati sacrificii, quod est initium predicti numeri, fuit tempus in quo Nebuchodonosor transtulit Judeos in Babilonem. **Et tempus, quo posita fuit abominatio in desolationem, fuit tempus, in quo Titus et Vespasianus posuerunt ymaginem cesaris in Jerusalem.** Et secundum hanc expositionem tempus ablati sacrificii precessit adventum et passionem Christi, quod est expresse contra vim et seriem littere textualis. Contra vim, quia constat, quod angelus loquebatur Danieli, qui erat de numero eorum Judeorum, quos Nebuchodonosor captivos detinebat in Babilone, et sic transmigratio Judeorum iam preterierat, et tamen angelus tunc loquebatur de futuro eventu et non preterito, quia expresse dixit: „Cum ablatum fuerit,“ et non, cum ablatum fuit. Et maxime cum ante dixerit ei expresse: „Ego ostendam tibi, que futura sunt in novissimo maledictionis“. Contra seriem vero est, quia in textu prius exprimitur tempus adventus domini, deinde passionis eius, deinde vero tempus ablationis sacrificii, deinde subiungitur numerus supradictus. Unde cum in textu prenuncietur tempus ablationis sacrificii post passionem domini, deinde dicatur, quod tempus ablationis sacrificii sit initium predicti numeri, constat, quod expositio supradicta textui contradicit ad litteram. Quod autem per abominationem dictam a Daniele non intelligat spiritus sanctus ad litteram ymaginem cesaris predictam, patet per dominum Mat. XXIII, qui dicit expresse, quod post tribulationem dierum abominationis dicte a Daniele statim sequentur signa consumationis seculi et adventus filii hominis in nubibus celi, que tamen signa constat non apparuisse post tribulationem dierum Titi et Vespasiani, nec successit adhuc predictus adventus“.

⁷⁷¹ *Tractatus de tempore adventus Antichristi*, 159: „Quod per annos intelligendo annos lunares sive solares, includitur tempus persecutionis Antichristi infra XIII centenarium annorum a Christi nativitate circiter septuagesimum octavum a annum illius centenarii“.

⁷⁷² Pokud jde o stručná životopisná data k Albertovi z Bludova srov. F. TADRA, *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*, Nákladem jubilejního fondu Královské české společnosti nauk, Praha 1897, 283. J. KADLEC, *Řeholní generální studia při Karově universitě v době předhusitské*, AUC-HUCP 7, 2, 1966, 63, 108; J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, 204.

knihovně během profesorské kariéry nemluvě. Zápis olomouckých *Annotationes* k 24. říjnu 1355 sdělil:

„Eodem anno sabbato ante beatorum Symonis et Jude IX. Kal. Novembres reverendus magister sacre theologie frater Albertus episcopus et ordinis minorum dixit in lectione sua, quam in castro legit in loco refectorii, quod in libris et dictis sanctorum invenisset, quod in XXti annis deberet venire Antichristus“.⁷⁷³

Albertova slova z přednášky na hradě vyjadřující jistotu Antikristova příchodu do dvaceti let opřenou o výroky knih světců, je bohužel jediným zachovaným dokumentem o jeho přesvědčení, že nastal podzim času světa, na jehož konci přijde Kristus. Inspirace španělským lékařem a alchymistou Arnaldem na papežském dvoře, se pokud jde o letopočet, částečně nabízí, ovšem Albertova dedukce mohla stejně tak dobře pramenit i z jiného zdroje. Albertův vězněný minoritský spolubratr Rupescissa ve spisech, které mohl v roce 1355 Albert znát, kladl Antikristovo vystoupení do roku 1370.⁷⁷⁴ Albertovy závěry ale předpokládaly vystoupení Antikrista až o deset let později. Tato nesrovnalost může být oslabena tvrzením, že čas Antikristova příchodu vymezil Albert pro časový rámec dvaceti let jako určitý rezervní horizont – „do dvaceti let“. O možnostech ozvěn Albertova myšlení, jakkoli se musely promítat v řadách jeho studentů, prameny nic nedoložily.⁷⁷⁵

IV.2.2.2. Jan Rupescissa

Rupescissa v roce 1349 ve spise *Liber secretorum eventuum* zcela obdobným způsobem dospěl k závěru, že „*anno Christi M.CCC.LXX, circa quod tempus vel prope illud debet apparere maximus Antichristus*“, tedy o něco později

⁷⁷³ Jedná se o *Annotationes*, ms. VK Olomouc M 2/15, fol. 2r. Na rukopis upozornil F. M. BARTOŠ, *Příspěvky k dějinám Václava*, I, Věstník České akademie věd a umění 53, 1944, 84-85 a F. M. BARTOŠ, *Dantova Monarchie, Cola di Rienzo, Petrarca a počátky reformace a humanismu u nás*, VKČSN Fil-Hist-Filol. 5, 1951, 1-23. Rukopisný záznam otiskl J. KADLEC, *Řeholní generální studia*, 80-81; J. TRÍŠKA, *Literární činnost předhusitské university*, Sbíрка pramenů a příruček k dějinám University Karlovy 5, Karlova Universita, Praha 1967, 134. P. SPUNAR, *Repertorium auctorum Bohemorum provectum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans*, I, *Studia Copernicana XXV*, Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985, 49.

⁷⁷⁴ Bartoš se domníval, že Albert byl ovlivněn Rupescissovým *Vade mecum in tribulatione*. Spis *Vade mecum* ale vznikl až v roce 1356, což Bartoš nezohlednil, srov. F. M. BARTOŠ, *Příspěvky k dějinám Václava IV.*, 84-85. V úvahu proto přichází buď komentář na *Oraculum Cyrilli* nebo *Liber secretorum eventuum* z roku 1349; na možné jáchymistické ozvěny bez upřesnění v Albertově případě odkázal A. MOLNÁR, *Pohyb teologického myšlení. Přehledné dějiny dogmatu*, Kalich, Praha 1982, 165.

⁷⁷⁵ J. KADLEC, *Petr II. z Rožmberka*, Strahovská knihovna 5-6, 1970-1971, 89-98; I. HLAVÁČEK, *Studie k dějinám knihoven v českém státě v době předhusitské I.*, SH 12, 1964, 40-50.

než Milíčův Antikrist.⁷⁷⁶ Tento spis byl na pražském dvoře známý, neboť jeho podstatný výtah byl zařazen mezi léty 1354-1362 do kroniky věnované pražskému arcibiskupovi Arnoštu z Pardubic.⁷⁷⁷ Nicméně Rupescissův nejznámější spis *Vade mecum in tribulatione* z roku 1356 kladl příchod Antikrista přesně do rozmezí let, o nichž uvažoval Milíč. Použil stejný model výkladu Daniela, ovšem nyní Antikristovo vystoupení předpověděl k roku 1368:

„Intentio vigesima finalis est intellectus in probatione terminorum et superius taxatorum annorum; quia competit brevitati praesenti extensio anni Domini M.CCC.LXVI. circa quem, tam circa quam post, tot stupenda evenient: accipitur a libro Danielis, a cap. 12. ubi angelus dicit, A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, posita fuerit abominatio desolationis, dies M.CC.LXXXX. Ad cuius numeri verum intellectum, oportet vos scire quod Christus Marci cap. 13. loquitur de adventu antichristi, solvens quaestionem discipulorum dicentium Christo, Dic nobis, quando haec erunt? Quid signum Adventum tui, etc. revelando tempus quaesitum, remittit ad Danielem, dicens, Cum videritis abominationem desolationis quae dicta est a Daniele propheta, stantem in loco Sancto (qui legit, intelligat) tunc qui in Judaea sunt fugiant ad montes, etc. voluit dicere illa verba Danielis, viz. Cum ablatum fuerit iuge sacrificium, posita fuerit abominatio desolationis: ille est terminus a quo iste numerus computatur, ut expresse docetur in eodem libro Danielis cap. 9. ubi sic dicitur, Occidetur Christus, non erit ejus populus, qui eum negaturus est. Clarum est quod hoc fuerit completum tricesimo anno aetatis Christi, vel circa per Judaeos: sequitur in Daniele, civitatem sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo; finis ejus vastitas. Clarum est quod populus iste et dux fuerint Romani, et hoc 42°. anno post passionem Christi, et 72. anno ab ejus nativitate, civitate Hierosolymam Christo incredulam destruxerunt, et Judaicum populum vastaverunt, et Sanctuarium Domini funditus everterunt. Sequitur in Daniele, Confirmabit autem (sc. Titus et populus Romanus) multis Judaeis pactum hebdomada una annorum, eis Templum non destructum relinquendi usque ad 7. annos; donec senatus Romanus definiisset quid faceret de Templo; licet essent muri civitatis destructi: sequitur, Et in medio hebdomadis deficiet hostia sacrificium Veteris Testamenti, erit in Templo abominatio desolationis; sicut ad literam fuit; quia Judaei contra pactum ad 7. annos inceperunt rebellare Romanis: quare post 3. annos et dimidium, qui sunt dimidium hebdomadis 7. annorum, Romani exercitum miserunt et Templum funditus destruxerunt: et sic in medio hebdomadis defecit hostia sacrificium Veteris Testamenti; et sic est quod subditur, Et erit abominatio desolationis in Templo: et in hoc intellectu concordant omnes sacri doctores. Et sic quasi infallibili demonstratione concluditur quod verba cap. 12. ubi dicitur (A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, posita fuerit abominatio desolationis) expresse sonant tempus destructionis Hierusalem et Templi, prout supra est dictum: a quo tempore necesse est in subjectum numerum computare: quo autem anno a Christi incarnatione, numerus ille M.CCC.X. finiat, si LXXV. annos a Christi ortu usque ad annum destructionis Hierusalem fluxerant, ponamus super illum numerum M.CC.XX. qui signant annos M.CCC.LXV. punctatim, tantum inde faciunt LXXV. et ita habetis tempus Christianae tribulationis extractum de ipso sacro textu, ad quem Christus remittit suos discipulos ad sciendum tempora antichristi propinqui. **Sed** templum post destructionem civitatis duravit per 3. annos et semis, qui debent addi super praedictum numerum anni Domini M.CCC.LXV. et erunt anni Christi

⁷⁷⁶ *Liber secretorum eventuum*, 191.

⁷⁷⁷ A. VAUCHEZ, *Jean de Roquetaillade (+ 1366 ca.). Bilan des recherches et état de la question*, 34-35, 42-43. Robert E. Lerner přisuzuje toto prostředkování kaplanovi Karla IV., Konrádovi z Halberstadtu, který navštívil Avignon roku 1353. Konrádovo shrnutí je otištěno jako příloha v edici *Liber secretorum eventuum*, srov. *Résumé de Konrad de Halberstadt*, in *Johannes de Rupescissa, Liber secretorum eventuum*, 234-241.

M.CCC.LXVIII. et semis. Et sic vides clare quod circa annum Domini M.CCC.LXX. tribulatio incipiet vacuari, et orbis reparari. Annus autem Domini M.CCC.LX. ubi inchoatur, ad quinque annos eventus horribilis extrahitur ab oraculo mihi per praecedentem revelationem transmissio, quae incipit, Connectat floris ursi: super quo edidi quartum tractatum primi Ostensoris quod adesse festinent tempora; ad quem in hoc loco remitto: annus autem Domini M.CCC.LXII. intra quem terminum et diem XV. Julii fugiet Romana curia de hac Avenione peccatrice“.⁷⁷⁸

Nejednalo se o jedinou nápadnou shodu Milíčových formulací s Rupescissovým *Vade mecum* ve vztahu k Antikristově moci. I následující odkaz na rozptýlení avignonských kardinálů zařazený za výpočtem zvýraznil domněnku, že Milíč Rupescissovo *Vade mecum* znal. A dále, již v *Prophecia et revelacio* Milíč hovořil negativně o reprezentantech světské moci.⁷⁷⁹ Hovořil o světských utiskovatelných chudých, kteří měli být Antikristovým vojskem, pomyslnými kobylkami šelmy z propasti ze Zj 9 1.⁷⁸⁰ Již zde Milíčův popis chování „*reges et principes terrae*“ připomínal text Rupescissova *Vade mecum* z roku 1356 o „*vermes terrae*“ ztotožněnými minoritským vězněm s „*tyranos proditores nobiles*“ z páte *intentio*.⁷⁸¹ V listu Urbanovi V. z roku 1368 Milíč papeže vyzval, aby potřel šelmy země, které tyranizují křesťany, ve formulaci:

„Sic bestias terrae, sic regnorum ferocitatem consilio et potestate divina corrige, ut contra sanctos christianos non exerceant tyrranidem“.⁷⁸²

IV.2.3. Poslové restitutio

Jakkoli Milíčův *Sermo de die Novissimo* odkazoval na „stabilní“ komentátory biblického textu, především *Prophecia et revelacio de Antichristo* a list Urbanovi V. svými formulacemi naznačovaly znalost autorit, které nebylo vhodné uvádět. Výpočet příchodu ohavnosti zpusťování a odkaz na rozptýlení

⁷⁷⁸ *Vade mecum*, 507.

⁷⁷⁹ *Prophecia et revelacio de Antichristo*, 332: „Et quomodo reges et principes terrae, nobiles, barones, cives, mercatores, mechanici, agricolae et universi populi gravissimis peccatis multis et magnis sunt involuti? Quia gentiliter vivunt, et superbia et vanitate injuste judicant, pauperes opprimunt, inter se bella gerunt, ecclesiae non obediunt, imo eam persecuntur, usuras et mercimonia sive negotiationes injustas exercent, theolonia et pedagia magna extorquent, mentiuntur, perjurant, dolose agunt, falsis testimoniis et advocationibus justitiam et iudicium subvertunt, divinationibus et sortilegiis plus quam evangelio credunt, et sic in adulteriis, fornicationibus et sodomiis avaritiae et gulae serviunt, decimas non solvunt et fidem Deo et hominibus praemissam non servant. Ideo, si eos convertere volunt, ipsi primum a peccatis et erroribus convertantur!“.

⁷⁸⁰ *Prophecia et revelacio de Antichristo*, 333: „An non vides ejus exercitum, societatem videlicet et alios tyrranos, et oppressores pauperum“.

⁷⁸¹ *Vade mecum*, 499: „...erunt in mundo novitates horrendae: primo vermes terrae tantam fortitudinem et inimicitiam induent, ut crudelissime devorent omnes fere leones ursos, leopardos, ac lupos: alaudae et merulae, ululae aves rapaces, falcones et accipitres laniabunt“.

⁷⁸² *List Milíčův papeži Urbanovi V.*, 324.

avignonských kardinálů skutečně zvýraznily domněnku, že Milíč Rupescissovo *Vade mecum* znal. S největší pravděpodobností při koncipování spisu nevycházel pouze z *Vade mecum*, ale znal i další proudy profetické, spirituálně františkánsky orientované literatury. V *Prophecias et revelatio* popsal trýzeň nemožnosti najít odpovědi na svá tázání v různých knihách, včetně Bible:

„Et non fui ausus, ammodo libros inspicere, nisi de licentia confessoris. Tandem tantum anxiatui fui, quod de licentia confessoris textum bibliae et alios libros de hac materia legere cepi et annos Danielis scrutare [...] non invenio in libris manifestata, nec a doctoribus scire possum“.⁷⁸³

Když Milíč odkazoval v přepočtu na Danielovy hodnoty 1290 a 1335 dnů, které přepočítal na roky, zaštiťoval se pravděpodobně knihou Ezechiel. Nicméně také uvedený pseudojáchymistický komentář na *Oraculum angelicum Cyrilli* interpretoval pasáž „**Summa rudis aruerit**“ jako „*sedes Romana vacabit per diem et semis, id est per annum et dimidium, si bene intelligo; et quidem multe scripture per diem annum intelligunt iuxta expositorum sententias*“.⁷⁸⁴ Původ Antikrista z kmene Dan v *Sermo de die novissimo* podložil Adsonovou glosou, v *Prophecias et revelatio de Antichristo* hovořil o Antikristově původu z kmene Dan opět, ale bez odkazu na Adsona a dal mu další charakteristiky. Milíč v tomto listě hovořil o stínu slepoty Danem uctívaném a označil jej starým hadem v návaznosti na Gn 49, 13:

„Dan, id est Antichristus, serpens antiquus, in homine Antichristo colens umbram caecitatis momordit ungulas equorum, videlicet pseudoprophetarum“.⁷⁸⁵

To částečně koreluje s formulacemi komentáře na Cyrilské orákulum, které hovoříc o slepotě izraelského lidu při odvolávce na stejné verše Geneze vyvodilo:

„...scilicet interea antiqui serpentis, manifeste distincteque describitur Antechristi adventus eiusque sequentium horrenda nequitia“.⁷⁸⁶

Pasáže o protivníkovi z kmene Dan ale odpovídaly širšímu proudu exegetického výkladu, který Milíč mohl čerpat z jiných děl. Větší podobnost poskytlo téma blízké funkcím vyslance obnovy. Milíč sebe ve svých spisech nikde neoznačil jako kazatele v duchu Eliášově či jako vykonavatele obnovy. Tak jako u předchozích autorů i Milíčovo hlásání blízkých radikálních proměn ve světě

⁷⁸³ *Prophecias et revelatio de Antichristo*, 328-329.

⁷⁸⁴ *Oraculum angelicum Cyrilli*, 278.

⁷⁸⁵ *Prophecias et revelatio de Antichristo*, 331.

⁷⁸⁶ *Oraculum angelicum Cyrilli*, 287.

pramenilo z nadpřirozené zkušenosti osvětlení, z daru vyčíst z pouhé *littera* písem jejich duchovní význam.⁷⁸⁷ Odhalení pravého významu odpovídalo v jeho pojetí nejprve oprostění od tělesnosti a hříšnosti sebe samého učiněné askezi, která přemůže vlastní tělesnost a povede k duchovnímu nazírání:

„Ego Milicius fui in spiritu et attendi illud, quod scribitur in Apocalypsi: „Vincenti dabo edere de ligno vitae, quod est in paradiso dei mei“. Et intellexi, quod si vincerem in me peccatum, tunc gustare deberem de pane vitae sive intellectu sacrae scripturae, et oravi frequenter, ut Deus omnipotens daret mihi spiritum Sanctum et unctione ejus me ungeret“.⁷⁸⁸

O Enochovi a Eliášovi hovořil Milíč výslovně v *Sermo de die novissimo*. Tam ovšem sledoval exegetickou linii určenou Adsonem. V *Prophecia et revelatio de Antichristo*, když vyjadřoval trýzeň z nemožnosti nalézt v knihách potřebné znalosti o Antikristu, ukončil text přeformulováním pasáží ze Žalmu 8, 3 a Matouše 11, 25 o tom, kterak poznání je odkryto nemluvnatům a moudrým skryto:

„Et non fui ausus, ammodo libros inspicere, nisi de licentia confessoris. Tandem tantum anxiatius fui, quod de licentia confessoris textum bibliae et alios libros de hac materia legere cepi et annos Danielis scrutare [...] non invenio in libris manifestata, nec a doctoribus scire possum, quia voluisti haec abscondere praecipue e prudentibus et sapientibus hujus mundi et revelare ea parvulis“.⁷⁸⁹

Pseudojáchymistický komentář k Cyrilskému orákulu, kterým Cola di Rienzo v roce 1350 argumentoval v Praze, obsahuje v porovnání s Milíčovou *Prophecia* překvapivé shody a možná i přepracování do obecnější výpovědi. Komentář popisoval pozvolný růst moci starého hada, který se svou lstivostí a znalostí písem bude vypínat až do usazení se v chrámu předpovězeném v Dan 7, 9. Následně komentář popisoval ty, kteří se moci odvěkého hada postavili na odpor, nazval je *pueri* podle další textové varianty též *parvuli*. Ony chudé

⁷⁸⁷ Toho si v podnětné studii všimla P. CERMANOVÁ, *Il profeta Elia e l'Anticristo nell'apocalittica boema tra XIV e XV secolo*, *Anali di scienze religiose* 3, 2010, 189-214, zde 200-201. P. Cermanová též upozornila na možnou souvislost Milíčova zdůraznění vlastní nedostatečnosti v odrazu na Rupescissovo vyjádření z roku 1349 v jeho *Liber secretorum eventuum*, kdy se zaštitil biblickým citátem z Lk 5, 8. Srov. *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 329: „Nunc autem, si tempus est, revela alicui in ecclesia sancta praeter me, et me miserum projice ad locum poenitentiae sive sterquilini ubique vis, solum aufer a corde meo temptationem“. Srov. *Liber secretorum*, 212: „Et quia eram viator non valens in statu mortali tantum pondus glorie et celestis dulcendinis sustinere, fui coactus clamare cum Petro: Domine, recede a me quia peccator homo sum! Et ex tunc clarissime cepi intelligere sensum prophetiarum et scripturarum ligatarum quantum ad secretum eventuum futurorum“.

⁷⁸⁸ *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 328.

⁷⁸⁹ *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 328-329.

komentář označil jako kazatele, kteří mocí slova budou zápasit proti Antikristu a dále je identifikoval se znovu zesílenými starými pilíři Enochem a Eliášem.⁷⁹⁰

Milíč rozvedl text o maličkých majících přístup k poznání: „...*et licet multi fuerant interim parvuli, tamen forte tempus revelandi non fuit [...] si tempus est, revela alicui in ecclesia sancta preter me*“.⁷⁹¹ Sebe označil za chudého a sklíčeného v duchu, když Boha vyzval: „...*respice ad me pauperculum contritum spiritu*“, a „...*si autem vis me ad hoc idoneum facere, potes tanto ad maiorem gloriam tuam, quanto ego stultior, vilior et omnibus major peccator sum*“.⁷⁹² Pak Milíč popsal, že se mu dostalo zjevení s příkazem, aby odešel do Říma kázat, že Antikrist již přišel na svět.⁷⁹³ Následoval již nám známý výpočet Antikristova příchodu dle Rupescissy. Milíč výslovně neztotožnil sebe s *parvuli* orákula, jeho důraz na kazatelské poslání v tomto kontextu ale nabádá k pozornosti.

I závěrečné řádky *Prophecía* s apelem na papeže, aby vyslal kazatele s polnicí hlásání, kteří by odhalovali služebníky Antikrista a byli ochotni umírat jako dva apokalyptičtí svědkové v duchu Eliášově, připomínají scénář z Orákula.⁷⁹⁴

Tuto linii reformy skrze papeže nacházíme plně rozvinutou v listu Urbanovi V. napsaném po příchodu do Čech asi v roce 1368, tedy rok po Urbanově slavném návratu do Říma, který byl masově vnímán jako příchod

⁷⁹⁰ *Oraculum angelicum Cyrilli*, 313-314: „**Pueros suos**: id est predicantes verbum Dei, de quibus dicitur per psalmistam: Ex ore infantium etc. et Christus: Confiteor tibi, pater domine celi et terre, quod abscondisti hec a sapientibus et prudentibus et revelasti ea paruulis. **Ut conterant caput eius**: per caput doctrine principium vel mentis superbia intelligitur, quam predicatorum intendunt conterere, **ne poterunt**, quia in ruinam et mortem multorum ponendus est. **Eriget**: id est roborabit vel confortabit, scilicet Antiquus dierum. **In tramite**: trames brevis via est ut semita. Per quod datur intelligi, quod modico tempore sit in malicia regnaturus. In hoc ergo tramite, id est in regionibus quas suo venemo, hoc est prava doctrina, ipse serpens repleturus est. Eriget, id est roborabit vel confortabit, Antiquus dierum **binas columnas**, scilicet Henoch et Heliam, qui columnas dicuntur **lapidee** propter constantiam veritatis docende usque ad mortem, et **vetuste** propter antiquitatem dierum, quia ambo modo sunt in paradiso deliciarum aduentum huius nequissimi expectantes, ut referunt glose sanctorum“.

⁷⁹¹ *Prophecía et revelatio de Antichristo*, 329.

⁷⁹² *Prophecía et revelatio de Antichristo*, 329.

⁷⁹³ *Prophecía et revelatio de Antichristo*, 329: „Interim irrui in me spiritus ita, ut me continere non possem, dicens mihi in corde: Vade, intima publice per cartam, quam affiges hostiis ecclesiae S. Petri, sicut solitus fuisti intimare in Praga, quando eras praedicaturus, quod velis praedicare, quod Antichristus venit“.

⁷⁹⁴ *Prophecía et revelatio de Antichristo*, 335: „Hii facient passagium generale, aliis domi praedicantibus et pugnantibus, plus mori quam occidere parati pro Christo, hii vincent bestiam vel Antichristum propter sanguinem agni et securum accessum facient ad terram promissionis aeternae“.

andělského papeže.⁷⁹⁵ List představil zajímavou kombinaci prolínání textů Rupescissova *Vade mecum* a jáchymistického výkladu na Cyrilské orákulum známého v Praze od dob Colovy přítomnosti v Čechách. List Urbanovi byl koncipován navzdory konstatováním o apokalyptické přítomnosti potvrzující se v mnoha bédách ve světě v naději, že je ještě možné mnohé zachránit před věčným zavržením.⁷⁹⁶ Byl koncipován v naději, že ještě nebylo vysloveno apokalyptické „factum est“. Milíč v tomto listě vložil velká očekávání do papeže, on měl být pomyslným poslem *restitutio*, jehož moc představí výraznou protiváhu stávajícím negativním silám a pomůže uvést svět do příznivějších podmínek před definitivním soudem. Některé formulace listu jsou tak do značné míry propojitelné s frázemi Colových Listů i *Vade mecum*. Cola tehdy zdůrazňoval nápomoc Karlovi v univerzální reformě pomocí světského ramene. Ve *Vade mecum* autor zahrnul do sil zla vedle přírodních katastrof i světskou moc – *vermes terrae*, které ve výsledku povedou k očistě zesvětštělé duchovní moci a k redukci řeholnictva „*in modo vivendi Christi et apostolorum et B. Francisci et sociorum eiusdem*“.⁷⁹⁷ Líčená atmosféra válek a morových pohrom v obou spisech je podobná.⁷⁹⁸ Není možné určit, zda Milíč formuloval své naděje vložené do římského pontifika podle modelu *pastor angelicus*. Milíčova

⁷⁹⁵ Pro mohutné ikonografické ztvárnění i kult Urbana V. ještě před kanonizačním procesem i po něm srov. M. BALMELLE, *Iconographie du pape Urbain V*, Revue du Gévaudan, des Causses et des Cévennes 10, 1964, 73-88; A. VAUCHEZ, *La sainteté en Occident aux dernier siècles du Moyen Age, d'après les proces de canonisation et les documents hagiographiques*, École Française de Rome, Rome 1980, 104-106, 367-372; H. BELTING, *Bild und Kult. Eine Geschichte des Bildes vor dem Zeitalter der Kunst*, Beck, München 1990, 470-471; M. GOODICH, *Die wundersame Gefangenenbefreiung im mittelalterlichen Kanonisationsdokumenten*, in D. R. BAUER – K. HERBERS (edd.), Franz Steiner, Stuttgart 2000, 69-84; M. BACCI, „*Pro remedio animae*“. *Immagini sacre e pratiche devozionali in Italia centrale (secoli XIII e XIV)*, ETS, Pisa 2000, 72-78, 147-148; K tomu nověji R. RUSCONI, *Santo Padre*, 161-163.

⁷⁹⁶ Milíč papeži Urbanovi skromně předeslal, že si není jist, zda může popis Apokalypsy vztáhnout na současnost: „Clavis David, id est Christus aperiet sibi Apocalypsim, ut eam intelligat quantum pertinet ad praesens ecclesiae tempus“, in *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 335.

⁷⁹⁷ Srov. *Vade mecum*, 503, genitiv singuláru eiusdem, namísto eiusdem přepisujeme podle Brownovy edice. Pro světský klérus *Vade mecum*, 498.

⁷⁹⁸ *List Milíčův papeži Urbanovi V*, 322: „Ecce, in omni parte mundi aut gwerra aut pestilentia aut fames, et jam in totum populum ira Dei desevit“. Tomu může odpovídat text *Vade mecum*, 499: „Ab anno Domini M.CCC.LX. usque ad annum LXV. abundabunt terribiles clades ultra omnem aestimationem humanam; tempestates de coelis; et alias nunquam visa diluvia aquatica, inaudita in multis partibus orbis (praeter diluvium generale) fames gravissimae supra modum; pestilentiae et mortalitates; gutturum squinantiae et aliae apostematicae passinones; quibus plagis interficietur maxima pravae generationis praesentis, ut renovetur orbis, et reprobi indurati deleantur de mundo, ad unitatem fidei catholicae reducendam“.

doporučení v tomto ohledu vyšla ze znalosti okolností, byla praktická a realistická, inspiraci prototypem v tradici andělského papeže ale nevylučují.⁷⁹⁹

Již v *Prophecia et revelacio*, tedy v textu složeném v Římě s obsahem co do kalkulace podobným Rupescissovu *Vade mecum*, vyzval papeže, hlavního činitele *restitutio*, aby vyslal kazatele, kteří slovem porazí Goga a Magoga, pak nastane církev jako jeden ovčín a jeden pastýř.⁸⁰⁰ V tomto duchu se nesla i série opravných prostředků, léků spásitelných – „*salutis anthidotum*“ zmíněných v listu Urbanovi, které měl papež, lékař, použít.⁸⁰¹

Úkol papeže doručit léky na patřičná místa zahrnoval u Milíče lokality především v kompetencích duchovních představitelů, kteří se jasně protivili svěřenému poslání danému Kristem.⁸⁰² Milíčova kritika mířila do řad mendikantských řádů, zejména minoritů. Špatní kazatelé byli ti, kteří nesli znamení šelmy, nikoli znamení Boha živého.⁸⁰³ V tradici spirituálních

⁷⁹⁹ Cola vnímal současného papeže negativně, srov. jeho slova in *Briefwechsel*, II/3, 269 „...et prophetiam latam de celo ad Cirilium tenore contra presentem summum pontificem“. Naproti tomu *Liber secretorum eventuum* od Rupescissy očekával příchod svatého papeže po následníkovi Klementa VI., srov. *Liber secretorum*, 165: „Summus enim pontifex qui immediate succedet domino pape predicto hodie seculo imperanti erit homo sanctissimus, singulari nutu Dei electus et a Spiritu Sancto inunctus et speciali custodia archangeli Michaelis celitus confortatus et internis visitationibus consolatus. Infundet enim Deus in eo Spiritum Sanctum et zelum discretum ad reparandum collapsa, ad edificandum destructa“.

⁸⁰⁰ *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 334: „Postremo incepti attendere, quomodo esset de statu et salute Christianorum. Et stans in hoc stupefactus audivi spiritum in me sic loquentem in corde: Vade, et dic summo pontifici, qui ab hoc Spiritu sancto electus est, ut reducat ecclesiam in statum salutis, ut mittat angelos sive praedicatores cum tuba preadicationis et voce magna, ut tollant praedicta scandala de regno Dei sive de ecclesia, ut quia messis, id est consumatio saeculi venit, jam eradicent zizania, id est haereticos, et pseudoprophetas, ypocritas, beghardos, et beginas et scismaticos, qui omnes per Gog et Magog significantur, detegant, quia ideo Gog et Magog dicuntur, quod idem est, quod tectum et de tecto, quia absconditi sub tecto suae ypocrisis Christum in penetralibus sive in deserto suae absconditae iniquitatis ostendunt; et sic eos praedicatores manifestent, ut eradicantes velud zizania, et triticum fidelium congregent in horreum ecclesiae sanctae, et sic plenitudo gentium intret et omnis Israel salvus fiat, et sic fiat unum ovile et unus pastor, et in tanta caritate vivant, et si non omnes, tamen multi, ut sint eis omnia communia, secundum quod tunc Spiritus sanctus disponet“. Srov. *Vade mecum*, 497-498: „Intentio autem prima dicitur esse in tribulationibus inchoatis, et de gradu in gradum agendis, totum seculum in unam fidem catholicam Ecclesiae generalis recte sub obedientia unici Romani summi pontificis, in uno ovili Dominico per totam mundi machinam congregare“. Nakolik je užitý konjunktiv a futurum „fiat, et fiet“ v posledních řádcích listu možným odrazem na „factus est“ ohlašující konec Antikrista a příchod nového věku, učiněný andělem, ztotožněným v některých spirituálně františkánských spisech s andělským papežem, necháváme nezodpovězeno.

⁸⁰¹ *List Milíčův papeži Urbanovi V.*, 318-319. *Vade mecum*, 504-505.

⁸⁰² K tomu srov. J. NECHUTOVÁ, *Eschatologie in Böhmen vor Hus in Eschatologie und Hussitismus*, 63-65.

⁸⁰³ Milíč vyzval papeže, aby, podobně jako Eliáš pomazal Elizea, i papež nyní pomazal ostatní vyslance, kteří vyhubí pokrytectví, srov. *List Milíčův papeži Urbanovi V.*, 321: „...ita isti uncti per Te zelare possent pro lege divina et exterminare ypocrisim et symoniam et illos videlicet, qui non

františkánů byl prototypem anděla majícího znamení Boha živého František z Assisi, zakladatel minoritů. Milíč se tohoto úzu chopil a použil jej pro ostrou kritiku minoritů, kteří se odcizili svému původnímu ideálu. Zmínil jej dvakrát, přičemž popis je velmi dobře propojitelný s Rupescissovou předpovědí o úpadku minoritů.⁸⁰⁴ Podobně jako *Vade mecum* popsalo obnovu minoritů v obraze, že budou „*sicut stellae coeli*“, Milíč konstatoval, že tyto hvězdy již nesvítlí jako kdysi, ale spadly z nebe před tvář draka a staly se jeho služebníky:

„Hae stellae sunt stellae, quae in partibus suis olim dederunt lumen in custodiis suis, et dum vocate sunt dixerunt: Assumus et luxerunt ei cum jocunditate, qui fecit eos. Nunc autem non stant fixae in firmamento coeli, sed ceciderunt de coelo a facie ferientis caudae draconis“.⁸⁰⁵

Od papeže očekával pomyslnou *restitutio*. Milíč papeže vyzval, aby potřel šelmy země, *bestias terrae*, snad právě v revokaci na *vermes terrae* Rupescissy, kteří tyranizují křesťany ve formulaci:

„Sic bestias terrae, sic regnorum ferocitatem consilio et potestate divina corrige, ut contra sanctos christianos non exerceant tyrranidem“.⁸⁰⁶

Pak obnovená světská moc papeže vyústí do nápravy řeholníků, k jejich redukci, dokud se nevrátí k původnímu ideálu Kristova života:

„Consurge ergo, princeps noster, et sta pro populo Dei! Esto Tu lapis ille super quem, qui ceciderit, confringatur, super quem autem ipse cecideris, conteras eum. Tunc implebuntur verba Ecclesiastes, qui dicit: Commovebuntur custodes domus, id est, episcopi et rectores ecclesiarum, quibus commissa est ecclesia sancta; tunc mutabunt viri fortissimi, princeps videlicet terrae et gentium reges, ut eorum tyrranides conterantur; tunc erunt molentes et imminuto numero religiosi, videlicet donec ad vocem volucris, id est, praedicatoris, qui a noctis caecitate tempus distinguit, ecclesiae consurgent in humilitate vocis, molere incipient, qui nunc in superbia Christum praedicant, dum ejus professam vitam contempnunt“.⁸⁰⁷

Závěr listu Milíč prosytil prvky jáchymistického výkladového aparátu, v němž dominoval papež, realizátor obnovy. Jestliže v Colově eschatologickém scénáři měl Karel IV. hrát roli eschatologického císaře vedle očekávaného svatého muže a jestliže v Rupescissově *Vade mecum* svatý císař spolu s andělským papežem v duchu Eliáše a Enocha měli přivést svět do blaženosti tisícileté říše, pak podobně v roce 1368 Milíč papeže Urbana vyzval, aby použil

habent signum Dei vivi, ut gratis accipiendo gratis donent, sed habent potius characterem bestiae in fronte“.

⁸⁰⁴ *Vade mecum*, 499.

⁸⁰⁵ *List Milíčův papeži Urbanovi V.*, 322. Srov. *Vade mecum*, 503.

⁸⁰⁶ *List Milíčův papeži Urbanovi V.*, 324. Srov. *Vade mecum*, 499.

⁸⁰⁷ *List Milíčův papeži Urbanovi V.*, 324.

dvojsečného meče andělského vojska a vítězné církve, opřen o císaře a konaný koncil:

„Qui sunt ad bella doctissimi et **gladii ancipites in manibus eorum** ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes per praedicationem in populis”.⁸⁰⁸

Frázi o dvojsečném meči Rupescissa vložil do páté *intence Vade mecum*, kdy líčil, že lidová spravedlnost a tyranštití zrádčové sesadí mocná knížata:

„Consurget enim infra illos V. annos justitia popularis, et tyrannos proditores nobiles in ore **bis acuti gladii** devorabit, et cadent multi principium et nobilium et potentium a dignitatibus suis”.⁸⁰⁹

Císař podobně jako u Coly i Rupescissy měl papeže ochránit. Urban měl proto žádat císaře (podle prorocké předlohy?) o ochranu a ať se za něj modlí, zcela v intenci Rupescissova líčení spolupráce svatého císaře a andělského papeže z *Vade mecum*. Císaře ovšem Milíč nazval termínem „*Orel černých křídel*“, „*Aquila nigranarum alarum*“ termínem, který se ve *Vade mecum* nenachází:

„Consurge ergo, princeps noster, qui stas pro populo Dei, millia millium ministrabunt Tibi et decies millies centena millia assistent Tibi. Et **ecce, Aquila nigranarum alarum** assistit Tibi et proteget Te. Clama ad illam et extendet alas supra Te et pullos Tuos omnes, ne pereant. Si enim oraveris pro ea, erit Tibi in protectionem; invoca eam, et exiet edictum ab ipsa, ut sub ejus defensione et pace describatur universus orbis, quod aliter fieri non potest, nisi per concilium generale, ut sic tu parias filium Tibi masculum, ne sit effeminatus ammodo quisquam in ecclesia sancta, ut sic pastores, qui nunc custodiunt vigilias noctis super gregem suum, transeant ad Te et videant Verbum genitum, et laudent Dominum in excelsis, et non mundi sed Christi pacem praedicent, quod non est pax impiis, quia venit iudex terribilis, qui Sanctorum sanguinem vindicabit”.⁸¹⁰

Milíčovým zdrojem byly spisy, k nimž měl přístup již za svého působení v královské kanceláři. Označení „*Aquila nigranarum alarum*“ pocházelo z jáchymistického *Oraculum angelicum Cyrilli*, které náleželo do souboru autoritativních textů, jimiž Cola di Rienzo obsáhle vysvětloval nutnost Karlovy korunovační jízdy do Říma.⁸¹¹ Interpretacemi z orákula Karlovi dokazoval, že figura černokřídlého orla se týká právě jeho.⁸¹² S jazykem orákula byl seznámen rovněž arcibiskup Arnošt z Pardubic, kterému Cola di Rienzo pasáže orákula

⁸⁰⁸ List Milíčův papeži Urbanovi V., 324. O mečích Božích slov kazatelů duchovních i světských hovořil Milíč již na konci *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 335.

⁸⁰⁹ *Vade mecum*, 499.

⁸¹⁰ List Milíčův papeži Urbanovi V., 325.

⁸¹¹ Na použití této formulace poukázal A. MOLNÁR, *Slovem obnovená. Čtení o reformaci*, Kalich, Praha 1977, 15.

⁸¹² Srov. *Oraculum angelicum Cyrilli*, 308: „Grandis aquila nigra pennas ocus expergiscere! Tende alas et rostrum impinge et punge! Tortuosus coluber mentosusque tibi ex latere coniungetur et quasi plurium conventu procul dubio fortunaberis. Nec obliviscaris filios spurcificos et colaces petre oleo lite indifluo cum aliis plectere!“.

interpretoval.⁸¹³ Nyní podobná slova použil i Milíč. V tomto směru tedy Milíč navázal na jáchymistickou tradici interpretací apokalyptických pasáží Písma, kterou ale sám vědomě upravoval podle svých představ.

IV.2.4. Otevřená budoucnost pro posledního pronásledovatele

V době tvorby apokalyptických spisů Milíč očekával kulminaci antikristovské síly v rozmezí let 1365-1367. Vyhlížel jasnou konkretizaci protivníka. Tomu odpovídala slova pronesená před klérem ještě během prvního synodního kázání, že očekává poslední a plné vylití Antikristova pronásledování:

„Prime legis transgressio facta est per Cayn in occisione Abel. Secunda transgressio facta est in adoracione vituli comflatilis. Tercia transgressio nunc, id est tempore ewangelii, incipit, sed adveniente ultima persecucione sub Anticristo tunc plene perficietur“.⁸¹⁴

Dle scénáře pramenícího ze *Sermo de die novissimo* tento velký Antikrist měl zahájit svoji dobu vládnutí ve 30 letech a podle Písmem daného trvání měl vládnout tři a půl roku. Milíč tedy snad uvažoval o narození Antikrista kolem roku 1335-1337, jeho vystoupení v letech 1365-1367, přičemž ukončení utrpení spojené s otevřeným panováním konkrétního Antikrista se mohlo završit v roce 1371. Scénář by odpovídal i inspiraci v Rupescissových spisech. Text *Vade mecum* kladl trvání perzekucí ještě do roku 1370, ovšem o narození Antikrista nepadlo ani slovo. V podobném duchu se Rupescissa vyjádřil i v *Liber secretorum eventuum* z roku 1349. Antikristovo arození mezi léty 1336-1337 pak výslovně zmínil v dosud nevydaném komentáři na *Oraculum Cyrilli*.⁸¹⁵

Skutečnost, že Milíč byl s postupujícím časem nucen své pojetí závěrečných dějin modifikovat, dokládá seznam 12 žalobních článků proti Milíčovi z roku 1373.⁸¹⁶ Z článků, mezi nimiž byl Milíčovi vytýkán i důraz na časté přijímání eucharistie, vyniká zejména první článek. V něm byl nařčen:

„...quod ipse tenuit et affirmavit quod in anno domini MCCCLXVI Antichristus fuisse natus, et quia tandem opinionem dimittere noluit“.⁸¹⁷

⁸¹³ Briefwechsel II/3, 267-278. K tomu M. REEVES, *The Influence of Prophecy*, 318.

⁸¹⁴ V. HEROLD – M. MRÁZ (edd.), *Jana Milíče z Kroměříže tři řeči synodní*, Academia, Praha 1974, 51.

⁸¹⁵ J. BIGNAMI ODIER, *Études sur Jean de Roquetaillade*, 79.

⁸¹⁶ Žalobní články uveřejnil F. PALACKÝ, *Über Formelbücher zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte*, II, Kornberger, Prag 1847, 183-184. K eschatologickému pojetí častého přijímání u Milíče srov. A. MOLNÁR, *Eschatologická naděje české reformace*, 15-16.

⁸¹⁷ F. PALACKÝ, *Über Formelbücher*, 183. Tomu možná odpovídá Novotného zpráva bez udání pramene, že „slyšíme-li o málo později (r. 1379) s vážné strany vypravování hodnověrného

Slova ze žalobního článku mohou znamenat, že šest let od výpočtu Antikristova příchodu kladeného do let 1365-1367 a založeného na kalkulacích z knihy Daniel se Milíč cítil být jistější svojí vizí brzkého apokalyptického naplnění. Snad si uvědomoval, že reprezentanta onoho *magnus Antichristus* zatím v soudobém světě identifikovat nemůže. To, co pro něj v roce 1366-1367 představoval příchod Antikrista, již v roce 1373 vnímal jako narození Antikrista.

Robert E. Lerner poukázal v souvislosti s Milíčovým kladením narození Antikrista na zajímavou soudobou shodu prorockých textů.⁸¹⁸ Jedná se o předpověď narození Antikrista zmíněnou ve spise *Hlasy z Jeruzaléma*, který vznikl pravděpodobně těsně po roce 1367 v prostředí severozápadního Německa.⁸¹⁹ Později v roce 1386 se pasáž *Hlasů* stala součástí prorockých textů připisovaných velmistrovovi řádu rytířů svatého Jana z ostrova Rhodos, jež byly s různými názvy hojně šířeny v období schizmatu.⁸²⁰ Text proroctví přinesl některé zajímavé podněty ve vztahu k Antikristovu narození v roce 1366, přičemž ve shodě s Milíčovým *Sermo de die novissimo* interpretoval Adsonovu legendu o narození Antikrista z kmene Dan a jeho narození v Babylónu a vystoupení po třiceti letech.⁸²¹ Milíčova znalost textu se vyloučit nedá, i když

svědka, že r. 1366 v blízkém okolí Prahy narodilo se dítě Antikrist, jak onomu knězi sama matka a jiných pět žen pod přísahou potvrzovaly", srov. V. NOVOTNÝ, *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. století*, 69.

⁸¹⁸ Prof. Lernerovi jsme vděčni za odkaz na jeho studii kverzi proroctví, edici textu připravenou s Jessicou Roussanov i na možné souvislosti s Milíčem, srov. R. E. LERNER, *Voci da Gerusalemme: il primo stadio della lettera del Maestro di Rodi sulla nascita dell'Anticristo*, in *Scrutare il futuro*, 206.

⁸¹⁹ Na rukopisný výskyt v Německu upozornil R. E. LERNER, *Refrigerio dei Santi*, 65, pozn. 135.

⁸²⁰ Italské stopy tohoto proroctví sledoval R. RUSCONI, *L'Attesa della fine*, 138-139.

⁸²¹ *Voci da Gerusalemme*, ed. J. ROUSSANOV, in *Scrutare il futuro*, 208-209: „Sequitur nativitas antichristi qui dicitur iam natus anno M CCC LXV, XXVIII die Januarii, ut dicit quidam sacerdos hic inferius inscriptus. Quidam sacerdos bone fame et sciencie competentis narravit episcopo Coloniensi quod ipso nuper existente in sancta civitate Ierusalem venerunt quedam littere ex parte cuiusdam Christiani qui magnus et potens est in curia soldani. In quibus litteris continebatur quod anno Domini M^oCCC^oLXVI^o, XXVIII°, mensis Januarii in extremis partibus Babilonie de quadam meretrice de tribu Dan natus fuit quidam puer masculis hora nona, in cuius nativitate apparuerunt ista signa. Primo, illa hora per totam regionem ceciderunt grandines in magna copia, quarum magnitudo erat ad quantitatem ovorum strucionum et cum tante essent magnitudinis nullum nocumentum inferebant. Secundo, eadem hora apparuit ignis pendens in aere qui cadens supra ubi erat puer, extinctus est sine omni lesione. Tercio, eadem hora aer erat serenissimus et sine nubibus et inde sol non est visus per totam illam horam usque ad horam vesperarum. Quarto, eadem hora mons magnus qui illico erat vicinus scissus fuit in duas partes et de scissura eius exivit quidam lapis rotundus in cuius superficie erat scriptum litteris nigris: natus est hodie promissus in lege. Predictus autem puer XXX die a sua nativitate cepit loqui ita perfecte sicut homo XXX annorum et narravit ea que in eius nativitate apparuerant. Dicebatque se esse messiam promissum in lege et prophetis. Et hec testificata sunt omnia elementa que in eius nativitate apparuerunt. Dicebat eciam idem puer quod a die sue nativitatis usque ad X annos

by to neměnilo nic na výroku z žalobního článku o narození Antikrista v roce 1366. V každém ohledu Milíč zanechal svým následovníkům možnost interpretace, že velký pronásledovatel se na scénu teprve dostaví.

inclusive in terris illorum qui adorant crucifixum erunt tribulationes maxime: guerre, fames, mortalitates, inundacio aquarum, terre motus magni et horribiles“.

IV.3. MATĚJ Z JANOVA

Janovovo rozsáhlé dílo *Regulae Veteris et Novi Testamenti* představuje široké pole ke zhodnocení jím prožívané přítomnosti v apokalyptické perspektivě. Vnímání přítomné doby jakožto doby posledních pozemských událostí jej mělo osmělit k psaní odvážnějších výroků v porovnání s předchozími proroky, apoštoly i učiteli církve.

„Ego enim fateor, quod in ista materia me magis libere et licencius oportet scribere, quam prophete et apostoli et sancti doctores conscripserunt, eo quod tempus requirit hoc novissimum, et, ut dictum est, urgeor valde in id ipsum“.⁸²²

Označil-li Milíč po vzoru cyrilského orákula císaře za orla černých křídel, který bude chránit papeže, pak Janov v čase běsnění zla a naplnění všech prorocství vyzýval všechny, aby pozdvihli své hlavy a byli orly:

„Qui ergo ita hec se habere intelligitis, que dicuntur, atque per totam ecclesiam dilatata valide debacchari, levate capita vestra et sitis aquile, quoniam apropinquat redemptio vestra, quia iam prope est et in ianuis, et oculi vestri conspecturi sunt corpus, ad quod debetis congregari. Nam iam iamque revelabitur dominus noster Ihesus Christus [...] et qui scandalizantur, porro scandalisabuntur adhuc“.⁸²³

V Janovově podání se skonání věků jako hodina žně přiblížilo, naplnily se texty Písma o posledním čase:

„Ex quibus elicitor manifeste quod iam instat tempus messis utriusque iam clamat ad deum, et iniquitas Sodomorum pro vindicta, et clamor virtutis sanctorum pro mercede. Et inde amplius sequitur, quod manifeste videtur esse iam scriptura illa inpleta, que dicit: Sinite utraque crescere usque ad messem, et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zyzania et alligate ea in fasciculos ad

⁸²² *Matěje z Janova Mistra Pařížského Regulae Veteris et Novi Testamenti*, III, [= *Regulae*, římská číslice označuje svazek], ed. V. KYBAL, Nákladem universitního knihkupectví Wagnerova, Innsbruck 1911, 209. Ve čtvrtém svazku sdělil, že jej k psaní nepudí nic jiného, než láska ke Kristu ukřižovanému, jehož stigmata chce Janov nést, srov. *Regulae*, IV, 36. K Janovově eschatologii srov. K. CHYTIL, *Antikrist v naukách*, 120-123; V. KYBAL, *M. Matěj z Janova. Jeho spisy, život a učení*, L. Marek, Brno 2000², 202-206; K. CHYTIL, *Antikrist v naukách a umění středověku*, 120-123. B. TÖPFER, *Chiliastische Elemente in der Eschatologie des Matthias von Janov*, in *Ost und West in der Geschichte des Denkens und der Kulturellen Beziehungen*, Festschrift für Eduard Winter zum 70. Geburtstag. Akademie-Verlag, Berlin 1966; CH. N. GANDEV, *Joachimitské myšlenky v díle Matěje z Janova „Regulae Veteris et Novi Testamenti“*, Časopis národního musea 111, 1937, 1-28; ke Gandevovi polemicky J. NECHUTOVÁ, *Gioacchino da Fiore ed i principi della riforma Boema. Considerazioni sulle origini dei fattori non ortodossi nel sistema del Maestro Mattia di Janov*, SPFFBU E 14, 1969, 229-233. Dále srov. J. NECHUTOVÁ, *Filosofické zdroje díla M. Matěje z Janova*, Filosofický časopis 18, 1970, 1010-1018; J. NECHUTOVÁ, *Matěj z Janova, Mistr Pařížský (+ 30. 11. 1393) Mladá Vožice k počtě Mistra Matěje z Janova (+ 1393)*, in M. MACHOVEC – J. NECHUTOVÁ (edd.), *Památník Mladovožicka, Mladá Vožice 2000*, 13; 59-79; A. MOLNÁR, *Apocalypse XII dans l'interprétation hussite*, 213-214; P. CERMANOVÁ, *Il profeta Elia*, 202-208.

⁸²³ *Regulae*, III, 77.

conburendum, triticum autem congregare in horreum meum. [...] Et tunc valde ad propositum: Quia venit hora, ut metatur, quoniam maturavit messis terre“.⁸²⁴

V širších souvislostech pojetí teologie dějin, kdy Janov zvažoval a konkretizoval jednotlivé aktéry apokalyptického dramatu, poslední knihu Nového zákona chápal jako historii celých dějin církve.⁸²⁵ V rámci výkladu Apokalypsy a apokalyptických kapitol Písma se pohyboval v mezích autorit, s nimiž se seznámil během svých studií na Sorboně. Do třetího dílu svých *Regulae*, nazvaného *De Antichristo*, Janov vedle Milíčova traktátu *Prophecias et revelatio de Antichristo* začlenil i spis Viléma ze St. Amour *De periculis novissimorum temporum* z roku 1256.⁸²⁶ Vilémovy spisy byly v kontextu autorů z předešlých kapitol paradoxně velmi nepřátelské vůči koncepci jáchymisticky orientovaných františkánů, včetně učení Jáchyma z Fiore samotného.⁸²⁷ Mnohé osoby, na něž se odvolávali Ubertino z Casale a Angelo Clareno, pro Viléma reprezentovaly těžko akceptovatelné myšlení, protože proklamovaly vyvolenost mendikantských řádů, zejména františkánského, jehož členové pobuřovali světské akademiky pařížského učení svojí neomezenou působností na poli kazatelství a penitencní pastorače.

V traktátu prosáknutém eschatologickým očekáváním popsal nejprve sérii znamení, které měly nepopíratelně dokazovat, že „*in novissimis temporibus sumus*“.⁸²⁸ Popřel jáchymistická očekávání k roku 1260 a odmítl tvrzení, že *evangelium aeternum* Gerarda z Borgo San Donnina tvořilo konkluzi Jáchymových spisů *Concordia Veteris et Novi testamenti, Expositio in Apocalypsim*

⁸²⁴ *Regulae*, III, 346-347.

⁸²⁵ *Regulae*, III, 167: „...per totum librum Apocalypsis spiritus Jhesu partes accipit in conparacione tocius temporis duracionis sancte ecclesie, quod est valde magnum respectu nostri“.

⁸²⁶ Latinská edice s anglickým překladem *William of Saint-Amour: De periculis novissimorum temporum*, ed. G. GELTNER, Dallas Medieval Texts and Translations 8, Peeters, Louvain – Paris 2007, nám v době dokončení práce nebyla přístupná. Používáme zde Vilémova částečně zkráceného textu nazývaného *Tractatus brevis de periculis novissimorum temporum*, ed. M. BIERBAUM, in *Franziskanische Studien II. Bettelorden und Weltgeistlichkeit an der Universität Paris. Texte und Untersuchungen zum literarischen Armuts und Exemptionsstreit des 13. Jahrhunderts (1255-1272)*, Münster 1920, 1-36. Pro historický rámec problematiky J. D. DAWSON, *William of Saint-Amour and the Apostolic Tradition*, *Mediaeval Studies* 40, 1978, 223–238; M. M. DUFEIL, *Guillaume de Saint-Amour et la polémique universitaire parisienne, 1250-1259*, Picard, Paris 1972; P. R. SZITTYA, *The Antifraternal Tradition in Middle English*, *Speculum* 52, 1977, 287-313.

⁸²⁷ Vilémův traktát byl v Čechách znám již od poloviny 14. století, během svého pobytu na pařížské univerzitě si *De periculis* dal v roce 1356 opsat Vojtěch Raňkův z Ježova, srov. F. TADRA, *Mistr Vojtěch, professor učení Pařížského a scholastik kostela Pražského*, *Časopis Musea království Českého* 53, 1879, 558–560.

⁸²⁸ *Regulae*, III, 276; *Tractatus brevis de periculis*, 20.

a *Psalterium decem cordarum* a které mělo nahradit méně hodné Kristovo evangelium.⁸²⁹ Vilém tyto projevy výslovně zařadil do znamení ohlašujících Kristem předpovězený scénář posledních událostí s vystoupením falešného proroka.⁸³⁰ Ve dvačtyřiceti člancích pak pojmenoval konkrétní nešvary mendikantů, zcela se protivící praxi zakladatele a Krista a označil je jako výslovné a přímé spolupracovníky Antikrista. Mendikanti měli být oněmi *lupi et rapaces* a *pseudoprophetaes* posledního věku. Uprostřed této polemiky Vilém konstatoval:

„Post istam vero sextam aetatem, quae est pugnantium, cum qua currit septima aetas, quae est quiescentium, non est ventura aetas alia nisi octava, quae est resurgentium. Ergo nos sumus in ultima etate huius mundi, et ista etas iam plus duravit, quam ille, que currunt per millenarium annorum, quia ista iam per 1255 annos, verisimile ergo est, quod nos sumus prope finem mundi; ergo propinquiores sumus periculis novissimorum temporum, quae futura sunt ante adventum antichristi“.⁸³¹

Vilém tedy vlastní přítomnost začlenil do období šestého věku, který již souběžně splýval s věkem sedmým. Tím se přiřadil k Augustinově tradici vnímající vlastní čas v obrazném tisíciletém trvání Satanova uvěznění, vůči níž se tolik vymezil Jáchym z Fiore. Vilém projevy Antikrista hodnotil jako vyplývající ze Satanova krátkodobého propuštění na konci dějin. V hrubých rysech se k oné tradici augustinovského konceptu vymezujícího se vůči milenaristickým interpretacím připojil i Matěj z Janova. Ve shodě s pařížským kolegou zasadil svůj čas do poslední etapy dějin světa, v níž se musí odehrát scénář hrozných událostí spojených s krátkodobým propuštěním Satana před příchodem soudu.

IV.3.1. Antikrist

V prologu ke druhé knize Janov vyznal že miluje římskou církev, každou hodnost, řeholi i konvent kleriků i mnichů, stejně jako drží vše, co církev stanovila skrze papeže, kardinály a biskupy až do papeže Bonifáce.⁸³² Protože

⁸²⁹ R. E. LERNER, *Refrigerio dei santi*, 38-39.

⁸³⁰ *Regulae*, III, 276; *Tractatus brevis de periculis*, 20: „Aliqui laborant ad mutandum evangelium Christi in aliud evangelium, quod dicunt fore perfectius, melius et dignius; quod appellant Evangelium Spiritus sancti sive Evangelium aeternum; quo adveniente evacuabitur, ut dicunt, evangelium Christi, ut parati sumus ostendere in illo evangelio maledicto. Hoc autem signum manifestum, quod prope est tempus antichristi“.

⁸³¹ *Tractatus brevis de periculis*, 19-20. Srov. *Regulae*, III, 275.

⁸³² *Regulae*, I, 172. K Janovově eklesiologii J. NECHUTOVÁ, *K předhusitské a Husově eklesiologii*, SPFFBU B 19, 1972, 97-102; J. NECHUTOVÁ, *Matěj z Janova – M. Jan Hus?*, in M. DRDA – F. J. HOLEČEK – Z. VYBÍRAL (edd.), *Jan Hus na přelomu tisíciletí*, Husitský Tábor, Supplementum 1, Husitské muzeum v Táboře, Tábor 2001, 71-78.

však pozemská církev zahrnovala osoby dobré i špatné, začlenil Janov velkou část reprezentantů církve do komunity bytostně popírající principy vyvolené církve a ztotožnil je s reprezentací ohavnosti zpustošení na svatém místě. Právě apokalyptické figury kobylek a šelem spolu s vyjádřením prvního Janova listu o mnohých antikristech vytvořily Matějovi základy pro identifikaci osob a společenství v církvi odpovídajících tomuto označení. Nedá se říci zcela jednoznačně, že by Janov koncentraci těla šelmy zahlížel specificky ve světském či řeholním kléru nebo v určitém řeholním společenství. Kritice řeholníků věnoval větší prostor. Využil protimendikantské polemiky ze spisů Viléma ze St. Amour, ovšem zjevné přestupky mendikantů nevyčerpaly širokou síť Antikristovy působnosti. Tu učenec z Paříže nahlížel napříč všemi řády společnosti.

Pro Jáchyma z Fiore jednotlivé hlavy apokalyptické šelmy znázorňovaly konkrétní reprezentanty Antikrista v dějinách. Janov interpretoval tělo sedmihlavé šelmy o deseti rozích jako hříšnost rozprostírající se v aktuálním křesťanství, hříšnost jednotlivých zemí dle sedmi hlavních hříchů.⁸³³ Mnohost hlav znamenala mnohost Antikrista.⁸³⁴ Antikristovo tělo tvořili nehodně žijící křesťané: „*Corpus Antychrysti est omnis multitudo christianorum, que apostavit iterum ad mundum per conformitatem et amorem huius mundi*“.⁸³⁵ Podle zavedeného úzu apoštola Pavla rozhodoval vztah každého k tomuto světu – *populus mundialis* či *carnalis* stojící v kontrapozici k „*populus dei*“, „*familia domini*“, „*oves Jhesu crucifixi*“, „*pauperes Christi*“, „*membra Christi mistici corporis*“, neboli: „*omnes predicti christiani sunt amici huius mundi, igitur omnes sunt Antychristi vel Antychristus*“.⁸³⁶ Janov tvrdil, že laik není roven knězi úřadem ani stavem, ale řádným životem.⁸³⁷ Tím spíše bylo provinění kněží horší, a proto reprezentovali ohavnost zpustošení.⁸³⁸ Šlechticové nevykonávající své

⁸³³ *Regulae*, I, 245; *Regulae*, IV, 18-24, 208-209, 240-242.

⁸³⁴ *Regulae*, II, 191-193; *Regulae*, IV, 210, 231.

⁸³⁵ *Regulae*, III, 232.

⁸³⁶ K tomu J. NECHUTOVÁ, *K předhusitské a Husově eklesiologii*, 72.

⁸³⁷ *Regulae*, V, 261.

⁸³⁸ Z mnoha míst srov. *Regulae*, I, 173; *Regulae*, IV, 201.

povinnosti vlády reprezentovali jednu z hlav šelmy.⁸³⁹ Učenci zdůrazňující vědění světa představovali bránu k obličejí šelmy.⁸⁴⁰

Janov spojil vstup finálních znamení zla do církve s jejím soustředěním na světskou moc, s rozdělováním a určováním obročí vedoucích k další hamižnosti a touze po bohatství.⁸⁴¹ Tak se ti, kteří se měli starat o spásu lidí, začali starat o správu majetku.⁸⁴²

„Maxime autem isti pseudochristi et pseudoli prophete, qui et Antychristi solvunt Jhesum, sunt inimici crucis Christi, id est inimici conversacionis et vite christiane designate et condite, atque per crucem Christi in hoc mundo debellant virtutem Christi in ecclesia per hoc et in eo, quod, cum sint amici huius vite et amatores sue carnis et cum perinde sequantur vitam suavem et pacificam, divicias et honores, et dehinc dominum Jhesum crucifixum post carnem suam posuerunt, habentes characterem bestie in fontibus suis et in dextris suis signatum et expressum, id est sequelam primo et principaliter sue proprie voluntatis et cupiditatis infrenate, et cum sint tales, cum eo nichilominus ad cathedras et gubernacula ecclesie se ipsos ingresserunt et quovis modo promovenerunt“.⁸⁴³

Řeholníci či konkrétně jejich mocné postavení a autorita byly jednou z příčin církevního rozvratu.⁸⁴⁴ Janov odmítl idealizaci řeholního života, který měl jako jediný představovat dokonalé následování Krista spojené s opuštěním laické společnosti.⁸⁴⁵ Mnohost řeholí vnímal jako jednu ze sedmi hlav apokalyptické šelmy.⁸⁴⁶ Představovaly sedmou hlavu šelmy stavící se proti ženě oděné sluncem (Zj 12, 3). Vyčítal františkánům odklon od ideálu daného jejich zakladatelem.⁸⁴⁷

Četné struktury církve od obyčejných kleriků přes světské i řeholní kněze, biskupy i kardinály Janov přirovnal k apokalyptickým kobylkám, ovládaným andělem z propasti.⁸⁴⁸ Ti všichni neměli znamení živého Boha.⁸⁴⁹

⁸³⁹ *Regulae*, IV, 240.

⁸⁴⁰ *Regulae*, III, 108.

⁸⁴¹ *Regulae*, IV, 138-139; český překlad R. SCHENK, *M. Matěj z Janova*, 170.

⁸⁴² *Regulae*, IV, 140-143; částečný český překlad R. SCHENK, *M. Matěj z Janova*, 170-171.

⁸⁴³ *Regulae*, IV, 166-167.

⁸⁴⁴ *Regulae*, IV, 14-15.

⁸⁴⁵ *Regulae*, II, 275-277.

⁸⁴⁶ *Regulae*, IV, 240.

⁸⁴⁷ *Regulae*, III, 60.

⁸⁴⁸ *Regulae*, III, 105-117, 132-133, 147-149. Pro jednotlivé charakteristiky srov. např. *Regulae*, III, 152-153, 168.

⁸⁴⁹ *Regulae*, III, 151, 175.

IV.3.1.1. Antikrist a kalkulace jeho příchodu

U předchozích autorů vykládajících Janovo zjevení bylo na pozadí líčení jednotlivých kapitol možné vystopovat jistou časovou přímku, promítnutí teologie dějin skrývající se za textem, kdy autoři předložili scénář událostí v linii od Antikristových předchůdců či údů jeho těla (kobyly vypuštěné a ovládané andělem z propasti ze Zj 9, šelmy z moře a ze země ze Zj 13) až po velkého Antikrista, Satanem ovládaného jednoho protivníka, který předchůdcům dodává sílu. Bylo tak možné hovořit o dvou fázích antikristovské demonstrace, přičemž druhá ohlásila ještě bližší čas naplnění dějin. I Janov hovořil o těle Antikrista, reprezentantech jeho těla a samotném Velkém Antikristovi. I v Janovových textech, zejména v prvním, třetím a čtvrtém svazku *Regulae* vydaných V. Kybalem jsou patrné dvě fáze umožňující rekonstruovat časovou osu.

Jestliže Matěj obecně začleňoval svoji dobu do souběžně probíhajícího 6. a 7. posledního věku dle vyjádření Viléma v jeho *De periculis*, pak několik textových výskytů v Janovových *Regulae* umožňuje tento prostor ještě více zúžit. V devětadvacáté kapitole čtvrtého svazku Janov učinil zajímavou interpretaci textu Zachariášovy 11. kapitoly. Konkrétně text Zach 11, 7-11 hovoří o dvou holích pastýře Izraele, pojmenovaných „*Milost*“ a „*Spojení*“, které pastýř zlomil. Janov ony dvě hole interpretoval významově i časově. První hůl symbolizovala světskou moc církve, druhá moc duchovní. Historicky je originálně spojil se dvěma událostmi v dějinách církve posledního století, jakožto dvěma antikristovskými prolomeními, s nimiž zlo plně prosytilo církve a neodkladně ohlásilo brzký konec dějin:

„Similiter itidem potestates in ecclesia sunt intellecte in Zacharia propheta per duas virgas, unam, que vocata est a Domino Decus, et hec est potestas super temporalia, et per secundam, que vocata est Funiculus, que est auctoritas spiritualis vel potestas ecclesie in spiritualibus. Et nota bene, iam ambe virge sunt precise secundum illam prophetiam. Prius precipit dominus Decorem, id est abbreviavit vel restrinxit potestatem in temporalibus. Et tunc pax fuit ablata de terra. Quod tunc fuit factum, quando strages et bella inter christianos principes atque inobediencia multiplicari inceperunt. Quod incepit maxime post annos incarnationis domini Jhesu Christi Mille CCXC vel prope. Secunda virga, puta Funiculus, precisa fuit a domino postea, primum tunc, quando Greci ab obediencia ecclesie recesserunt, dehinc amplius, quando etiam Franci cum aliis parciis occidentalium gentibus a Romano pontifice recesserunt. Et tunc completa est discessio, quam beatus Paulus venire ante diem iudicii designavit. Vide ergo, obsecro, totum textum Zacharie ad propositum et singulariter capitulum XI et capitulum XII et alia consequenter“.⁸⁵⁰

⁸⁵⁰ *Regulae*, IV, 120-121.

První zlomení hole symbolizující kolektivního nepřítele se odehrálo nejpozději kolem roku 1290. Ke druhému došlo v roce 1378, kdy antikristovské zlo dosáhlo až k samotnému stolci Kristova vikáře.⁸⁵¹ Janov dále nerozebral Zachariášův text po jedenáctém verši, pouze odkázal na následující scénář ve zbývajících kapitolách. Ten hovoří o příchodu ničemného pastýře pro Izrael a trestech před konečným sjednocením. Janovův dějinný odkaz na Zachariášův text byl originální, zasadil jej do kontextu interpretace 13. kapitoly Apokalypsy o dvou šelmách, respektive o dvou rozích podobných beránkovi, jež má šelma ze země (Zj 13, 11-12). Právě popis o dvou rozích šelmy byl vazivem pro tytéž interpretace 13. kapitoly Apokalypsy v prvním a druhém svazku *Regulae* a pro popis apokalyptických kobylek (Zj 9, 3; 10-11), kde Janov užil obdobné konkretizace let.⁸⁵²

Zlomení dvou holí Janov propojil se dvěma rohy šelmy podobnými beránkovi, které dále vyložil dle Lukášova textu o dvou mečích, tradičně interpretovanými jako dvě moci užívané církví (Lk 22, 38). Jak ukázal již ve třetí knize *Regulae*, Janov nepopíral důležitost obou ramen v církvi.⁸⁵³ Ve zmíněných dvou zlomech skrze dvě moci do církve vstoupila největší demonstrace Antikristovy síly, která nyní nereprezentovala Kristova slova, ale dva rohy s beránčí podobou šelmy ze země, která hovořila jako drak.⁸⁵⁴

Matěj šelmu z moře a šelmu ze země narozdíl od Ubertina z Casale nechápal ve významu rovnocenných předchůdců nadcházejícího perzekutora. Jeho pojetí protivníka zde bylo bližší Jáchymovu, který rudého draka ze Zj 12, 3 a šelmu z moře vnímal jako jednotu d'ábelské síly, zatímco šelma ze země,

⁸⁵¹ Srov. *Regulae*, IV, 121, pozn. 2., kde je uvedeno: „hoc est a. 1388 p. Chr. n.“. Rok 1388 byl též rokem smrti papeže Urbana VI.

⁸⁵² *Regulae*, I, 241-244; *Regulae*, III, 68-72; ke kobylkám zejména *Regulae*, III, 167-173.

⁸⁵³ K tomu V. KYBAL, *M. Matěj z Janova*, 105-106.

⁸⁵⁴ Srov. *Regulae*, IV, 120: „O, dampnabile caput de VII capitibus, quod occisum in principio ecclesie fueras, quo modo plaga mortis tue est satana? Avariciam loquor clericorum in ecclesia et sacerdotum, que in Juda fuit suspensa, in Anania Zaphiraque subita morte percussa, in Symone iniquo publice condemnata et anathematizata, quam nimis in altum iterum in dei populo es edificata et nimium profecisti. Ve autem bestie, que ascendit de terra, habens „cornua duo, similia cornibus agni“, cornua duo, id est potestatem dispensandi temporalia et spiritualia, similia cornibus agni, id est quasi essent ad protegendum dei ecclesiam et gubernandum ex caritate, que tamen alias sunt et fuerunt ex terrena ambitione et cupiditate; que potestates alias per duos gladios, quos dominus Jhesus dixit sufficere in sua familia, sunt intellecte“. Srov. stejnou výpověď *Regulae*, I, 242-243.

oživovaná šelmou z moře, ohlašovala příchod perzekutora pseudopapeže.⁸⁵⁵ Obdobné kalkulační schéma Janov použil pro anděla z propasti (Zj 9, 1) a kobylky, jejichž králem je v textu Apokalypsy anděl z propasti (Zj 9, 3), který u Ubertina z Casale představoval Bonifáce VIII.⁸⁵⁶ K vypuštění kobylek, „...*id est multitudinem nimiam yppocritarum, cathedram et auctoritatem ecclesie obtinencium in ordine clericorum et sacerdotum, sive in statu religionum, seu in regimine secularium principum et dominorum, quos omnes hic per locustas intelligo coronatas, ego opinor convenienter et proprie per dominum Jhesum easdem designasse per prodigium locustarum secundum hystoriam*“, dle Janova došlo podobně jako v případě zlomení první Zachariášovy hole v roce 1290.⁸⁵⁷

⁸⁵⁵ Srov. *Regulae*, IV, 121-122: „Et tunc sequitur in Apocalypsi de bestia: Et que habet cornua similia agno. Et fecit, id est dedit occasionem per suam procuracionem novam, in dei ecclesiam venientem ex radice cupiditatis glorie et diviciarum, puta ut christiani, et primum clerici et sacerdotes, similiter inquirerent divicias, gloriam et honores in hoc mundo, sic fecit terram, id est habitudinem christianorum carnalium per universum orbem, et habitantes in ea, id est amantes terrena vel cupientes terram, vitam comodosam et longinquam, adorare, id est subici et inservire, bestiam primam, magnificenciam et splendorem domini in hoc mundo, que fundatur super arenam, id est vanam gloriam, delicias, divicias et honores. Fecit, inquam, siccine terram et habitantes in ea adorare bestiam primam, cuius curata est plaga mortis. Hec est, que fecit signa magna et mirabilia et nova toti ecclesie christianorum, ut eciam ignem faceret de celo descendere in terram, id est caritatem spiritus sancti in clericis et sacerdotibus. Fecit descendere ad terram, id est inclinavit ad terrena inquirenda, scilicet beneficia, officia et similia propter divicias, delicias et honores, in conspectu hominum, id est coram tota ecclesia publice, et maxime illorum, qui dilexerunt vitam huius mundi, ut seduceret habitantes in terra, id est amatorum eorundem, qui se posuerunt ad conformandum huic mundo, et eos, qui pereunt, quia caritatem veritatis de vita eterna non receperunt, ut salvi fierent“.

⁸⁵⁶ *Regulae*, III, 170: „Hic angelum abyssi puto eundem esse, qui superius dictus est stella, que cecidit de celo in terram. Et est iste dyabolus“. *Regulae*, III, 171: „Angelus abyssi rex, super locustas coronatas, quia operatione eius de fumo putei abyssi sunt producte locuste sepe notate [...] ita nunc et multo forcius omnium yppocritarum christianorum est rex angelus abyssi, vel pater ipse dyabolus“.

⁸⁵⁷ *Regulae*, III, 168: „Ex parte autem prophetare me reputo, in quantum spiritus Jhesu direxerit, dicens, quod anni taxati **ab anno domini M.CC.LXXXX currere inceperunt; et tunc locuste de fumo putei abyssi exientes**, nimis multiplicatae fuerunt et coronas auro acceperunt, et abhominatio desolacionis in dei templo, id est in ecclesia Christi, est superposita, et iuge sacrificium ablatum saltem penes maiorem partem et principaliorem ecclesie, id est a communitate vlgii christiana, et hoc vel per deum propter refrigerium caritatis et habundanciam iniquitatis multorum, vel per incuriam et inerciam ecclesie ministrorum, id est sacerdotum, ita videlicet, quod illi, quos dominus longe proficiscens constituit super familiam suam, quatenus dicerent invitatis, ut venirent, et inducerent et compellerent ad veniendum, ut ipsi darent familie sibi commisse cibum in tempore, sic puta ut et vocarent veniendum ad cenam et ministrarent venientibus, dantes ipsis triciti mensuram, illi dico servi patrisfamilias considerantes, quod moram facit dominus venire, versi sunt in locustas et inceperunt nocere conservis suis, eos percucientes, et manducare et bibere cum ebriosis, et perinde illos, quos invitare, inducere et compellere ad iugiter cenandum cum Christo de altari debuerant, eosdem disuadere, prohibere et repellere a sacramento inchoarunt. Pro scito autem derelinquo iam ex premissis, quod puta illi menses quinque ista tempora novissima attigerunt et ea in summo gradu periculorum posuerunt, ut, si fieri potest, eciam electi in errorem inducantur. Quando autem sint terminandi,

Zde započalo působení ohavnosti zpusťování na svatém místě spojené s ochladnutím lásky především u duchovních představených napříč jednotlivými stupni církve. Dle popisu Zj 9, 10 měly kobyly škodit lidem země pět měsíců. Janov hodnotu pět měsíců převedl nejasným způsobem ve vztahu k lunárnímu kalendáři a dobral se hodnoty 95 let, která připočetl k roku 1290.⁸⁵⁸ V tomto případě mu byl výsledkem letopočet 1385, po němž „*vel prope*“ se měl na scénu dostavit konkrétní protivník, velký Antikrist.

O apokalyptických kobylykách z deváté kapitoly Janov v knihách *Regulae* ve vztahu k letopočtu psal již ve druhé knize, ovšem ze své současnosti její počáteční působnost zahlížel ještě dříve, a sice kolem roku 1200.⁸⁵⁹ Scénář byl víceméně identický jako ve třetí knize. Janov opět hovořil o ochlazení lásky zejména u duchovenstva, pak se rozepsal o příchodu „*mortalitates et pestilencie et fames et terre motus terribiles et alia multa horribilia portenta et signa ire*“.⁸⁶⁰ Bez horizontu textu Zj 9, 3 o kobylykách zmínil rok 1200 znovu ve třetí knize, zde

quo anno aut momento, hoc non est nostrum nosse, quia illa pater posuit solum in sua potestate. Videant tamen hii, qui spiritu Jhesu aguntur, que hic conscribuntur“.

⁸⁵⁸ *Regulae*, III, 167: „Abbreviatio autem illius potestatis exprimitur per quinque menses. Hic salva determinacione sancte ecclesie romane puto me ex parte cognoscere et ex parte prophetare. Cognosco namque, quod iste est mysticus numerus et ideo non ad litteram, ut vulgus numerum accipit, capiendus. Sed quia mensis est mensura completa cursus lune, luna vero duas mensuras vulgo famosas sui cursus continue agit et perficit, minorem scilicet in XXIX vel circa diebus, maiorem in annis X et XI, – cum autem hic et per totum librum Apocalypsis spiritus Jhesu partes accipit in comparacione totius temporis duracionis sancte ecclesie, quod est valde magnum respectu nostri, quamvis sit tamquam dies esterna, que preterit, in respectu filii dei, Jhesu Christi, – igitur, ut videtur, etiam pro maiore mensura cursus lunaris in hoc loco mensis est acceptus, puta pro XIX. annis. Quo sic accepto et numero mensium quinque calculato anni nonaginta quinque resultabunt. Et iste erit numerus annorum, in quibus prefate locuste coronate secundum maximum gradum intensionis malicie dei ecclesie nocebunt, quoad homines dumtaxat, qui veritatem caritatis Jhesu crucifixi suscipere noluerunt“.

⁸⁵⁹ *Regulae*, I, 178-179: „Unde hic est incidentaliter advertendum, quod **post annos ab incarnatione domini M. CC. vel circa, tunc nimia ypocrisis redundaverat in populo christiano et maxime in clero et supra modum in clero Romano, cum refriguit caritas multorum et superhabundavit iniquitas, cum ecclesia Christi pace huius mundi summa atque divitiis et gloria habundavit.** Et tunc ypocrite totam ecclesiam sanctorum nimium repleverunt et gravaverunt, et tunc de aperto puteo abissi fumus exalavit et de fumo exiverunt locuste nimium multe et nocive, quarum descriptionem in subsequentibus invenies copiose. Et tunc illa magna mulier fornicaria, sedens super aquas multas posuit se super bestiam coccineam, de quo me sermo multus inferius prestolatur. Et tunc puto **illum magnum Antichristum et famosum pertransisse**, quicumque fuerit ille, de quo etiam inferius habes longum tractatum compilatum. Cuius dehinc corpus inpinquantum et dilatatum nimis fuit per totam ecclesiam, et hec est multitudo ypocritarum et christianorum hunc mundum amancium, seu qui post hoc seculum abierunt. Cujus Antichristi brachia stant usque modo atque eius universe familie nimia multitudo“.

⁸⁶⁰ *Regulae*, I, 179-178.

s dodatkem, že od tohoto roku již poklesky v církvi nebyly trestány.⁸⁶¹ Tehdy vstoupil do těla církve velký Antikrist, jehož zosobnění Janov viděl jako naplňující se ve své době.

IV.3.1.2. Velký Antikrist

Četné výroky vyřčené Janovem o Antikristu v jednotném čísle byly dobře vztažitelné na kolektivy v rámci společnosti. To je také dominantní rys v Janových *Regulae*. Janov si uvědomoval, že identifikace Antikristových údů, částí jeho těla, představuje z exegetického hlediska menší obtížnost a komplikace, než nalezení nositele označení „*homo peccati filius perditionis*“ z Pavlova druhého listu Soluňanům. Na několika místech opakoval Kristova slova „*non est vestrum nosse tempora vel momenta*“.⁸⁶² Zdůraznil, že dosud nebyly odhaleny jednotlivé osoby, zvláště pokud jde o osobu velkého Antikrista.⁸⁶³ Janov již nechtěl vidět tohoto protivníka v heretikovi nebo vůdci Saracénů.⁸⁶⁴ Měl to být člověk, který vzjede z lůna křesťanství a povýší se nad všechny.⁸⁶⁵ A jako takový měl:

⁸⁶¹ *Regulae*, III, 21-22.

⁸⁶² Srov. *Regulae*, III, 168, 353.

⁸⁶³ *Regulae*, IV, 322: „Faciem ergo celi diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis scire? – tamen tempora ad plenum et momenta singularia cognoscere non est datum hominibus et dominus prohibuit suos discipulos talia indagari, similiter est dicendum hic de qualitate morum et de iudiciis hominum, quia, licet sit datum a spiritu Jhesu multa de talibus cognoscere ex scripturis vel ex illuminatione singulari, tamen singulares persone talibus criminibus obnoxie et specialiter **persona magni illius Antychristi** usque modo non videtur esse expressa vel revelata ex scripturis, sed tantum familiares ipsius proprietates et malicie et suorum membrorum nimis multorum, sibi omnino similibus in malicie qualitate, ut in generali dyabolus debelletur et vicia expugnentur, quanto magis possunt, proprie et distincte ipsa tangendo et occulta dedecoris detegendo et, ut argutus sagittarius, quanto propinquus tangendo et spiritum vulnerando superbium disperdoque ad areas potestates“.

⁸⁶⁴ Srov. např. *Regulae*, III, 5, 178.

⁸⁶⁵ *Regulae*, IV, 320-321: „...exaltari igitur supra omne, quod dicitur deus, est suas doctrinas et mandata equiparare vel magis precipere et autenticare, quam scripturas divinas, et hoc quoad iuristas, vel illa in sua potestate habere et dispensacione et ex ipsis sibi ipsi placere. Et extolli supra omne, quod collitur deus, est presidere super omnem speciem sanctitatis et religionis et virtutis vel fidei, spei et caritatis et habere talium dispensandi potestatem et regendi et ex illis sibi ipsi conplacere et superbire, quod necesse est cuilibet contingere spiritum Jhesu non habenti. Vel extolli filium iniquitatis supra omne, quod dicitur deus, est habere omnis veritatis et doctrine catholice et fidei christiane inperium et auctoritatem et de hoc superbire. Et super omne, quod collitur deus, habere auctoritatem et dispensacionem omnium sacramentorum in dei ecclesia et graciaram, similiter et propter hoc in superbiam elevari. Vel extolli super omne, quod dicitur deus aut quod collitur, est habere auctoritatem et inperium in ecclesia dei super potestatem regalem, que dicitur potestas dei, – omnis namque potestas secundum apostolum a domino deo est, – et super potestatem sacerdotalem, que collitur et veneratur potestas dei vel ipsa est spiritus sanctus immediate tenens ipsam in sacerdote“.

„habere itaque super ista plenam potestatem et inperium et per hoc dominari in clero et sibi conplacere et ex hoc superbire est filium iniquitatis extolli super omne, quod est deus aut quod collitur, et quilibet in suo gradu secundum maius et minus: unde ille, qui in ecclesia maximum gradum ex illis superbie attigit et maxime illis abusus ad suam superbiam et per hoc spiritui sancto contumeliam fecit et iacturam ecclesie catholice sacrosancte, **ille est maximus filius iniquitatis et ipse est maximus Antychristus verbo et facto**“.⁸⁶⁶

Janov tedy dospěl k závěru, aniž by popřel svá tvrzení z jiných částí *Regulae* o Antikristu v kolektivním významu, že Antikrist bude „*primum et principaliter sacerdos, vel princeps*“.⁸⁶⁷ Soudobé události, které od roku 1378 poznamenalo papežské schizma, jasně demonstrovaly koncentraci ohavnosti zpusťování na svatém místě. V některých pasážích Janov výpovědi o velkém Antikristovi spojoval s papežem bez specifikace.⁸⁶⁸ Ve třetí knize *Regulae* tuto identifikaci vyslovil velmi jasně. Scénář popisu třetí knihy je podobný čtvrté knize, nicméně zde se výslovně zmínil o papežství.⁸⁶⁹ V pátém traktátu třetí knihy pak označil jako velkého Antikrista a syna bezbožnosti Klementa VII., jehož autoritu potvrdila v květnu 1379 i universita v Paříži:

„Et tunc filius iniquitatis et mendacii visus est ad literam super omne, quod dicitur deus, extolli, scilicet supra veritatem, que palam et ad literam deus dicitur, unde Jo.: Ego via, veritas et vita, et super omne, quod collitur deus, id est super omnem veritatem animi, que deus similiter collitur [...]. Aut ex alio idem filius mendacii extulit se super omne, quod dicitur deus aut quod colitur, quoniam penes superius declarata extulit se ipsum et ausus est extolli supra omnes ecclesie sacerdotes, qui sunt dicti dii, sicut scriptum est: Ego dixi: Dii estis. Et in tantum super omne, quod dicitur deus, se extulit, quod eciam super summum apostolicum et verum papam, scilicet Urbanum VI. ausus est se elevare“.⁸⁷⁰

⁸⁶⁶ *Regulae*, IV, 321.

⁸⁶⁷ *Regulae*, IV, 339.

⁸⁶⁸ *Regulae*, II, 241-242.

⁸⁶⁹ *Regulae*, III, 10-11: „Est vel Antichristus homo veritati vite Christi et doctrine fraudulenter contrarius, christianus pessimus, sed vel ex toto vel ex maiori parte in malicia coopertus, vel falso nomine christianus, summum gradum in ecclesia possidens summamque auctoritatem super omnem personam clericalem et laycalem, de plena potestate gloriam habens, summa collegia divitum seculi et sapientum per universam ecclesiam non ex sua tantum, sed ex Sathane operatione suis studiis et voluntati habens consentanea, pollens omnibus mundi divitiis, auctoritate et honore, maxime autem et principaliter hiis bonis, que sunt Christi Jhesu, ut sunt scripture, sacramenta et species religionis, ad suam propriam gloriam et cupiditatem abutens, ea, que sunt spiritualia, ad carnem simulate retorquendo, et ea, que sunt ad salutem per Christum posita et concessa, ad seductionem a veritate et virtute Christi Jhesu subtiliter et aperte coaptando, puta ut christiani alii per hoc facilius et apparencius atque periculosius ad avariciam, luxuriam et superbiam mundi deflectantur et seducantur?“. Pro český překlad textu srov. R. SCHENK, *M. Matěj z Janova*, 148.

⁸⁷⁰ *Regulae*, III, 34. Že se jedná o Klementa VII., srov. *Regulae*, III, 335: „Quod audere hominem christianum et audere hoc per mendacium et fictionem et audere se audacter talem presentare toti mundo, audere quoque in hoc persistere usque in finem cum iactura eterne dampnationis non tantum sui, sed tocus ecclesie catholice et alias infinitarum animarum, et sub tali mendacio et yppocrisi persequi sanctos et trucidare et invadere ecclesiam totam ita facciose, id est astute et composite, ita fortiter et erronee, colorate et aperte, quod eciam summum collegium totaliter

IV.3.2. Poslové restitutio

Navzdory četnosti výpovědí o stávající době nacházející se v nejtěžších chvílích některé části Janových *Regulae* prokazují jeho vědomí, že strádání nevyplní celý prostor až do konce pozemských dějin, ale že je možné očekávat proměnu a obnovu, patrně zahájenou ještě před posledním soudem. Téměř ve slovních obměnách Jáchymových popisů třetího věku, i když bez akcentace Ducha svatého a s patrným kristologickým zaměřením, Janov ohlašoval zrod nového lidu, z něhož vzejdou noví duchovní a noví kněží nenávidící chamtivost a pozemskou slávu:

„Ego tamen pro nunc credo magis primum istorum, id est quod iam iamque surget novus populus secundum novum hominem formatus, qui secundum deum creatus est, ex quo novi clerici et novi sacerdotes provenient et assumuntur, qui omnes odient avariciam et gloriam huius vite, ad conversacionem celestem festinando. Hec tamen puto agi successive et in temporibus a deo pro eo dispensatis“.⁸⁷¹

Ono nové osvětlilo nepatrným jaseem mysl věrných vyznavačů, aby rozeznali přítomnou dobu jakožto Písmem předpovězenou.⁸⁷² A tak jako

ad se contraxit et alia omnia collegia mutare fecit, eciam multitudinem summorum sapientum, que semper fuit sanitas orbis terrarum, veluti sapientes studii Parisiensis at aliarum universitatum sanctarum et famosarum, ita ut quemadmodum Jhesu crucifixus sua veritate et spiritu fecit esse tocius multitudinis sue ecclesie cor unum et animam unam, ita iste per mendacium et spiritum dyaboli iniquum fecit tocius ecclesie Christi Jhesu, sui domini, que utique est maxima iniquitas corda alterutrum dissentire et animas fere omnes in se et ab invicem dividi et vacare toto tempore suo, fere per XII annos, rixe et contencioni, ut singuli clament et contenciose dicant ad singulos: Ego Cephe, ego Pauli, ego Clementis, ego Urbani, et quod deterius est, ut passim intendant mutuo scismate fermentati, inquietes: Hic est Christus, alius vero: Non, inquit, sed nobiscum est Christus, religio quoque contra religionem, conventus eiusdem religionis contra conventum insurgunt crudeliter; monachi insuper contra presbiteros plebium, presbiteri contra se invicem sunt in pie divisi; layci et precipue generosi contra sacerdotes, sacerdotes contra laycos sthomaçantur, plebei adversus suos patres et curatos, curati, que sua sunt, querentes suos plebeios parvipendunt, et omnia sunt scismatibus, contencione et per consequens pessimis speciebus sathane adinpleta, qui sunt spiritus septem nequiores Antichristi: Quis ergo, rogo, adhuc non videat abhominacionem desolacionis et maxime et ultime tocius ecclesie Jhesu Christi sedentem in templo in hiis supra modum periculosis temporibus et super omne, quod dicitur deus aut quod collitur, elevari?“. Pro český překlad textu srov. R. SCHENK, *M. Matěj z Janova*, 161-163.

⁸⁷¹ *Regulae*, IV, 179. Tyto náznaky novosti a některé formulace o svobodě v Duchu svatém dával do souvislosti Janovova myšlení s Jáchymem z Fiore CH. N. GANDEV, *Joachimitské myšlenky v díle Matěje z Janova „Regulae Veteris et Novi Testamenti“*, Časopis národního musea 111, 1937, 1-28. Navzdory blízkosti některých vyjádření se nám jeví, že Gandev nezohlednil jáchymistickou i obecnou tradici výkladu Apokalypsy následující po Jáchymovi i rozdílné dobové okolnosti. Oprávněné připomínky ke Gandevovi J. NECHUTOVÁ, *Gioacchino da Fiore ed i principi della riforma Boema. Considerazioni sulle origini dei fattori non ortodossi nel sistema del Maestro Mattia di Janov*, SPFFBU E 14, 1969, 229-233.

⁸⁷² Náznaky budoucí slávy či konkrétně „prvotiny Ducha“ předznamenávající následně celkové vylití viděl Janov již v činech pražského arcibiskupa Jana, kterého chválil za exkomunikace zjevných hříšníků, kteří jsou křesťany jen dle jména, srov. *Regulae*, V, 42: „Iam incepit istius prophecie adinplende et ipsius principia iam agitari inceperunt. Et quemadmodum

v nebeském království budou všichni rozumět tajemstvím a budou učeni samotným Bohem, i stávající čas ve znameních a na vyvolených ohlásil, že doba přiblížení plné pravdy díky „*Duchu Boží moudrosti, kterým je ukřižovaný Kristus*“ nastává. Neboť jen ti rozumějí:

„...qui spiritu Jhesu habundant intellectum, sicut de hoc tempore scriptum est Danielis (Dan. XII. 10): Impie agent impii et non intelligent omnes impii; docti autem intelligent, non quidem docti, qui secundum equivocacionem solum docti habentur in mundo nunc christiano, sed illi docti, quos spiritus sapiencie dei, que est Christus Jhesus crucifixus, qui est utilis, edocens veritatem (Joan. XVI. 13); qui solum et maxime proprie in christianis docti esse dicuntur, secundum quod scriptum est Jo. VI: Et erunt omnes docibiles dei, et I. Jo. II.: Et non habebitis, ut quis vos doceat, sed unccio docebit vobis de omnibus“.⁸⁷³

Matěj z Janova ony zárodky *restitutio* spatřoval, a rovněž pro svoji současnost jako k rozvoji nutné zdůrazňoval, především ve službě kazatelů zápasících s Antikristem a též ve vysluhování každodenní eucharistie věřícím. V páté a šesté kapitole třetí knihy Janov typ takových kazatelů vyjasnil a začlenil se tak do linie interpretátorů figur vyslanců obnovy velmi dobře odpovídající alespoň v hlavních rysech autorům z předchozích kapitol této práce. Pátou kapitolu nazvanou *De predicatoribus, qui revelant Antichristum* zahájil tvrzením o přítomné době nacházející se ve slepotě a noci, která je proniknuta šelmami a národy Goga a Magoga. Tuto hlubokou noc ale přišly osvětit dva svícny, dva svědkové z 11. kapitoly Apokalypsy, které Janov identifikoval s Enochem a Eliášem.⁸⁷⁴ Není bez zajímavosti zdůraznit, že zde Janov postupoval ve velmi obdobném stylu jako Jan z Parmy a Umberto z Romans v okružním listu oběma mendikantským řádům.⁸⁷⁵ Janov příchod Eliáše a Enocha chápal v jejich duchu a moci vylité do osob kazatelů, kteří silou slova vše obnoví.⁸⁷⁶ Jejich poslání se

gutte sequentis fluminis presage precurrentes et ad modum quedam gemmule ubertim e terra prorumpentes, mox ymbrem robustam presignant secuturam, ita primicias spiritus huius prophecie hiis temporibus implende reverendissimus pater in Christo Johannes archiepiscopus Pragensis ecclesie, ructuabat“.

⁸⁷³ *Regulae*, III, 54-55.

⁸⁷⁴ *Regulae*, III, 351-352.

⁸⁷⁵ Srov. kap. I.5.

⁸⁷⁶ *Regulae*, III, 355: „Pro quo est diligencius pensandum illud, quod dominus Jhesus requisitus de adventu Helye, respondit, dicens (Matth. XVII. 11): Helyas quidem venturus est et restaurabit omnia. Putasne, quod ibi veritas notat ibidem personam illius Helye, qui fuit magister Helysei (II. Reg. 2) aut fortasse pocius quemdam alium repletum spiritu Helye et proprietatibus eius? Enimvero ego puto ex sensu meo quod non Helyam veritas in verbo preassumpto intellexit, sed magis spiritum et virtutem Helye, ut prescribitur (Lucae I. 17), **id est multitudinem sanctorum predicatorum et doctorum, per quos spiritus Helye habundans restaurabit omnia**, et ad ipsorum prophetacionem spiritus de quatuor angulis veniens inspirabit ossa arida in campi latitudine dissipata“. Dále srov. *Regulae*, 77: „Nam iam iamque revelabitur dominus

koncentrovalo na zápas s Antikristem, s jeho tělem rozprostřeným v celé společnosti:

„Dominus Jhesus inspirabit suos electos sacerdotes et predicatorum, replens eos spiritu Helye et Enoch, id est spiritu zeli et innocencie, spiritu fervoris et puritatis [...] semel movebit per eos celum et terram, et per eos occidet prefatum Antichristum, id est totam multitudinem Gog et Magog, qui usque modo castra sanctorum potenter ambientes, per auctoritatem et yppocrisim electos dei“.⁸⁷⁷

Představoval-li u některých františkánských autorů odkaz na anděla majícího znamení Boha živého ze Zj 7, 2 jednoznačnou propojenost s novým Eliášem Františkem z Assisi, pak Janovovi kazatelé působili proti novodobým kobylkám vyšlým z propasti v roce 1290, které znamení Boha živého nemají.⁸⁷⁸ Matěj z Janova tento intenzivní zápas kazatelů v příslibu nastávající novosti nazval protržením „ticha o Antikristu“, které i časově vymezil. Kazatelé totiž ono mlčení, „hlubokou noc“, osvětlí ohlašováním Antikristova vystoupení a Kristova příchodu. V odvolávce na proroka Daniela tvrdil, že ticho bylo započato v roce 1209 a trvalo až do roku 1350, který byl zároveň rokem onoho protržení mlčení:

„Deinceps miro modo factum est silencium ultimum iam de adventu Christi et previo adventu Antichristi. Quod silencium iudicio meo incepit ab anno domini M.CC.IX. incarnationis domini Jhesu secundum propheciam Danielis, et duravit usque ad tempus annorum M.CCC.L“.⁸⁷⁹

Je otázkou, nakolik letopočet 1209, editovaný Kybalem z rukopisu při Janovově odvolávce na Dan 12, 11, neodpovídal spíše roku 1290 označujícímu i jedno z prolomení Zachariášovy hole, i když již v první knize Janov kladl masivní vstup do církve do doby kolem roku 1200.⁸⁸⁰ Doba trvání ticha měla odpovídat Danielovu pronásledování svatých o délce „na čas a časy a půl času“ běžně interpretovaných jako dvačtyřicet měsíců či 1260 dnů odpovídajících délce kázání dvou svědků z jedenácté kapitoly Apokalypsy (Dan 7, 25; Zj 11, 2-

noster Jhesus Christus (Lucae XVII. 30), congregabitque suos electos de quatuor angulis mundi, quod faciet per Helyam, qui restaurabit omnia (Matth. XXIV. 31), **id est per predicatorum suos et testes fideles multiplicatos per totum orbem**, secundum quod supra dictum est de ossibus aridis et motuis atque per latitudinem campi dispersis (Ezech. XXXVII. 1), et dehinc per spiritum predicationis, qui orbem terrarum replevit, redivivis et ad suum corpus proprium adunatis“.

⁸⁷⁷ *Regulae*, III, 14.

⁸⁷⁸ *Regulae*, III, 151, 175.

⁸⁷⁹ *Regulae*, III, 338; též datace *Regulae*, III, 352-353. O prolomení ticha bez datace srov. *Regulae*, III, 347: „Et ex istis infertur proevidenter, quod iam tempus venit et venit tempus, ut omnipotens sermo domini a regalibus sedibus veniat et medium noctis profunde illustret, et silencium de adventu Antychristi et de Adventu Christi Jhesu ad iudicium iam pretereat et multitudine predicatorum irrumpatur“.

⁸⁸⁰ Srov. *Regulae*, III, 352-353; *Regulae*, I, 168.

3).⁸⁸¹ Každopádně rok 1350 byl rokem počínající obrody, v němž kazatelé otevřeně začali hovořit o Kristově příchodu, jemuž měl předcházet příchod Antikrista. Kdyby Janov chápal 42 měsíců jako roky, jejich završení by očekával v době dopisování Pravidel. Završení dějin nemělo nastat, dokud kazatelé ducha Eliášova nebudou hlásat po celé zemi evangelium Krista ukřižovaného.⁸⁸²

Do obnovy v Eliášově duchu Janov zahrnul i propukající zájem o časté přijímání eucharistie laiky.⁸⁸³ Kristus oživil nové kazatele, kteří jako Eliáš a Enoch obnoví vše svým kazatelstvím, povstanou pravověrní služebníci každodenní eucharistie, kteří jako apokalyptičtí svědkové budou až do krajnosti ochotni sloužit:

„Sed iam notorie videtur, quod spiritus devocionis et fervor caritatis ad Christum crucifixum in plebis revirescit et resurgit verbo predicatorum et spiritu Jhesu in eis operante. Igitur eciam crebram communionem in populo iterum necesse est suscitari, sicut scribitur Mt. XXIII: Ubi cumque fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquile. Et tunc Sodoma redibit in antiquam dignitatem, omegaque revolabit ad alfa et Helias veniet et restaurabit omnia. Et tunc omnis Israhel salvus fiet. Illi eciam orthodoxi homines, qui sunt servitores plebis Christi et cottidiane communionis sacramenti, quia sunt et fuerunt in petra veritatis stabiliti [...] ipsi testes horum omnium fideles usque ad mortem persisterunt, consilium suum et dicta post se relinquentes“.⁸⁸⁴

Ve čtvrté knize *Regulae* Janov přímo označil, že Antikrist bude častému přijímání zabraňovat.⁸⁸⁵ Ty, kteří od častého přijímání odrazovali, nazval apoštoly mystického Antikrista.⁸⁸⁶ Zabraňování v přístupu k eucharistii mělo být jednou z částí naplnění příchodu ohavnosti zpuštění na svaté místo. Zde sice Janov nespécifikoval letopočet, ale dle předchozích knih je možné uvažovat o roku 1290 nebo roku 1200. Tyto roky totiž Janov zahrnul do období ticha o Antikristovi či času zlomení první hole dle Zachariášova textu, které přerušili

⁸⁸¹ *Regulae*, III, 42: „Silencium a Christi Jhesu ewangelio per tempus et tempora et dimidium temporis [...] illud tempus pessimi Antichristi“.

⁸⁸² *Regulae*, III, 353.

⁸⁸³ V. KYBAL, *M. Matěj z Janova*, 292-294; F. M. BARTOŠ, *Matěj z Janova a kalich*, Theologická příloha KR 20, 1953, 23-25. F. M. BARTOŠ, *Husitství a cizina*, Čin, Praha 1931, 61-63; O. PETRŮ, *M. Matěj z Janova o častém svatém přijímání*, Krystal, Olomouc, 1946; Ke zdůraznění eucharistie v Matějově díle srov. H. KRMÍČKOVÁ, *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*, Masarykova Univerzita v Brně, Brno 1997, 89-119; J. NECHUTOVÁ, *Matěj z Janova: znovu objeven biblický princip?*, in O. HALAMA (ed.), *Acta Reformationem Bohemicam Illustrantia V – Miscellanea*, Evangelická teologická fakulta UK v Praze, Praha 2004, 13-14; velmi přehledný vývoj eucharistické tradice až po současníky Bitterfelda zpracoval P. ČERNUŠKA, *Jindřich z Bitterfeldu*, 12-42.

⁸⁸⁴ *Regulae*, I, 100-101.

⁸⁸⁵ Z mnoha míst čtvrté knihy srov. např. *Regulae*, V, 7, 13-19, 284, 373.

⁸⁸⁶ *Regulae*, V, 203-204, 258.

kazatelé Eliášova ducha.⁸⁸⁷ Jestliže v prvotní církvi bylo časté přijímání běžné, pak v těchto posledních časech prosáknutých služebníky Antikristova těla posila tělem Kristovým nabývala na důležitosti:

„...in primitiva ecclesia sancti cottidie corpus Christi manducabant, quando fervebat caritas et devocio ex recencia Christi passionis et propter mortem sanctorum inprovisam ob fidem Jhesu Christi, tamen in presenti tempore [...], nunc in istis diebus malis omnino licitum est sanctis plebeis communicare Christi corpori in novissima ecclesia, sicut hunc licuit in primitiva, sed insuper nunc magis necessarium est et utile quam tunc, et pro eo, quod per hoc esset nunc renovata in christianis memoria passionis Christi iam pene mortua a corde hominum, et pro eo, quod nunc est mors christianorum communiter vilior et peior quam tunc et eque incerta quemadmodum tunc, ergo magis necesse est munitos esse semper et paratos contra ipsam“.⁸⁸⁸

Prototypem kazatelů naplněných Eliášovým duchem byli Matějovi zcela jednoznačně Milíč z Kroměříže a augustinián Konrád Waldhauser, přičemž hlavně Milíčovi věnoval dlouhé pasáže třetího dílu svých *Pravidel*, a jehož *Prophecia et revelacio de Antichristo* spolu se životopisem zařadil na závěr páté knihy.⁸⁸⁹ V Milíčovi se pro Janova vyplnily všechny nároky, které na kazatele Eliášova ducha kladl.

IV.3.3. Inspirace v možnosti?

Janovovy texty předložily několik stanovených letopočtů ve vztahu k apokalyptickému scénáři. Bez zvažování možných inspirací ve vztahu ke stanovení letopočtu Janovův rok 1290 odpovídal biblické hodnotě 1290 dnů z Dan 12, 11-12, které Janov ve shodě s Milíčem a podle knihy Ezechiel chápal jako roky, ovšem na rozdíl od Milíče je počítal od Kristova narození. Stejně pojal i hodnotu 1335 dnů, kterou ve třetí knize opět aplikoval na roky, když od roku 1335 zahlížel nárůst počtu kazatelů souvisejících s posledním časem.⁸⁹⁰ Uvedený rok 1200 pochopitelně nabádá k interpretaci Janovova možného následování

⁸⁸⁷ *Regulae*, V, 158: „Quare autem hec omnia in populo christiano moderno, vel unde, nisi ex eo, quod ceci duces, imprudentes et infideles servi (Matth. XV. 14; XXV. 26), pseudochristi et pseudoprophete, ministri, que sua sunt, querentes (Philipp. II. 21), et que Christi sunt, negligentis, iuge dei sacrificium a populo christiano communiter abstulerunt (Daniel XII. 11), vel non dando sacramentum altaris requirentibus, vel non poscentes non invitando, vel ne sepe poscant aut cottidie, dissuadendo, deterrendo et prohibendo, infelices Gog et Magog (Apoc. XX. 7) obiecti ac obstricti sua infausta ignorancia et cecitate timoreque, ubi nullus est timor, trepidantes (Psalm. LII. 6)“.

⁸⁸⁸ *Regulae*, V, 205-206. Srov. též *Regulae*, V, 82-83, 159, 206.

⁸⁸⁹ Není bez zajímavosti, že již Vojtěch Raňkův z Ježova nazval druhým Eliášem Augustiniána Waldhauzera, srov. *Epistola Conrado Waldhauzera Parisiis*, ed. J. KADLEC, *Leben und Schriften des Prager Magisters Adelbert Rankonis de Ericinio*, Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters Die neue Folge 4, Verlag Aschendorf, Münster 1971, 335, č. 25.

⁸⁹⁰ *Regulae*, III, 13, 16.

Jáchyma z Fiore. Jáchym rok 1200 nahlížel jako přelomový mezi 5. a 6. *status*, počátek 41. generace, kdy velký Antikrist, pseudoprorok a novodobá šelma z moře měli každou chvíli celistvě projevit svoji moc. Dovolával se ho též jáchymistický *Super Hieremiam* složený ve 40. letech 13. století.⁸⁹¹ A s odkazem na Jáchyma z Fiore jej v *Expositio in Apocalypsim* užil v roce 1249 i Alexandr Minorita.⁸⁹²

Rok 1200 zmínilo velmi rozšířené proroctví minoritského poustevníka Telesfora s Cosenzy. Proroctví Telesfor napsal v roce 1386 a bylo reakcí na schizmatem rozdělené křesťanství.⁸⁹³ Proroctví navazovalo na dřívější jáchymisticky orientované spisy, citovalo některé Rupescissovy texty a dovolávalo se autority Jáchyma z Fiore, Františka z Assisi, karmelitána Cyrila, Merlina i sibylských proroctví, kteří měli současné schizma trvajících od roku 1378 předpovědět, podobně jako měli předpovědět brzké zahájení nového věku.⁸⁹⁴ Telesfor zmínil zajímavou souvislost evidentně používající Jáchymův rok 1200 jako počátek schizmat, která budou pokračovat až do smrti velkého Antikrista:

„Item invenimus quandam revelationem factam per Spiritum Sanctum beato Francisco de praesenti schismate [...] repperimus extractiones prophetiarum continentes quae ventura sunt et debent ab anno nativitatis Domini 1200 usque ad finem Antichristi magni“.⁸⁹⁵

Telesfor dále předpověděl, že v roce 1365 byl rozvázán Satan.⁸⁹⁶ V roce 1378, v roce zahájení schizmatu, měl Satan opanovat klérus, císaře i další národy a vyvolat rozdělení a války. Tak jako Janov i Telesfor nahlížel příchod šelmy z moře v pseudoprorokovi a šelmu obecně jako mnohost špatnosti různě

⁸⁹¹ V edici *Super Hieremiam* z roku 1577, jež se liší od původních rukopisných verzí z poloviny 13. století, jsme tuto dataci nenalezli. Původní přepisy *Super Hieremiam* s touto datací ovšem obsahují rukopisy Vatikánské knihovny analyzované M. REEVES, *The Influence of Prophecy*, 151, pozn. 1: „Tercius status splendet anno MCC quasi sub Celestino papa“.

⁸⁹² *Alexander Minorita, Expositio in Apocalypsim*, ed. A. WACHTEL, MGH, Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters, I, Weimar 1955, 351: „De hoc tempore dicit abbas Joachim: Ab anno Domini MCC et ultra suspecta sunt mihi tempora et momenta“.

⁸⁹³ Pro studii k rukopisu srov. E. DONCKEL, *Studien über die Prophezeiung des Fr. Telesforus von Cosenza, O. F. M. (1365-1386)*, AFH 25, 1933, 29-104. Rukopis [= *Die Prophezeiung des Telesforus*] editován E. DONCKEL, AFH 26, 1934, 282-291, 298-314.

⁸⁹⁴ *Die Prophezeiung des Telesforus*, 300: „Dominus exaudivit preces tuas, dicens quod servis suis dilectis Cyrillo, presbytero et eremitae in monte Carmelo, Ioachim abbati et multis aliis servis suis, praesens schisma, futurum et eiusdem schismatis causas; et quis esset orthopontifex et quis pseudopontifex; finemque ipsius et post ipsum scisma, futurum ecclesiae regimen, per Spiritum Sanctum ac angelum iamdiu indicavit et aperuit“.

⁸⁹⁵ *Die Prophezeiung des Telesforus*, 301.

⁸⁹⁶ *Die Prophezeiung des Telesforus*, 301: „Anno nativitatis Domini 1365 solutus fuit Sathan, ut seducere posset Gentes in mundo“.

působící v křesťanství.⁸⁹⁷ Telesforovo kladení vlastní doby do dějinné fáze po propuštění Satana do značné míry popřelo Jáchymův dějinný koncept sedmi věků a příklon k Augustinově tradici. Tato zásadní rozdílnost ale poustevníkovi nebránila, aby se na Jáchyma dále odvolával a v Jáchymově duchu očekával příchod blaženého věku.⁸⁹⁸ V návaznosti na Viléma ze St. Amour obdobné dějinné zasazení do času po propuštění Satana nastínil i Matěj z Janova. I Janovovy stručné nástiny budoucího nového věku, nového lidu a obnovy již realizované kazateli v Eliášově duchu, odpovídaly částečně Jáchymově vizi. Janov ovšem, podobně jako mnozí jáchymističtí interpretátoři, pojal nový věk kristocentricky, bez důrazu na Ducha svatého. Proto je Janovova vize kompatibilnější právě s naznačenou vizí poustevníka Telesfora, podle něhož velký Antikrist vystoupil v době rozdělené církve.

Janovův použitý **odkaz na Zachariášův text** nemá příliš obdobu v jiných soudobých apokalyptických výkladech. Paradoxně jeden částečně odpovídá Olivioho *Lectura super Apocalipsim* bez narážky na dějiny, ovšem v důležitém kontextu výkladu šelmy ze třinácté kapitoly.⁸⁹⁹ Shodou okolností zde Olivi navazoval na výklad 13. kapitoly Apokalypsy o šelmě Jáchyma z Fiore, který v šelmě ze země předpovídal příchod Antikrista, pseudopapeže, následovníka Šimona mága.⁹⁰⁰ Matějův text šel k odhalení pseudopontifika, sám v textu zmínil jednání Šimona mága. K možnosti textového ovlivnění Matěje z Janova je ale nutné přistupovat s rezervou.

⁸⁹⁷ *Die Prophezeiung des Telesforus*, 306: Anno nativitatis Domini 1378 Satanas seduxit clerum, Imperatorem et Reges et principes et alias Gentes ad schismata et bella. Et vidi de ore draconis et de bestiae ore et de ore pseudoprophetae exiisse spiritus tres immundos in mundum ranarum. Sunt enim spiritus daemoniorum facientes signa, et procedent ad reges totius terrae congregare illos in praelium ad diem Dei omnipotentis. Et vidi bestiam, et reges reges terrae, et exercitus eorum congregatos ad faciendum praelium cum illo qui sedebat in equo et exercitu eius. Et apprehensa est bestia, et cum ipsa pseudopropheta: qui fecit signa coram ipso quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiae“.

⁸⁹⁸ B. MCGINN, „*Pastor angelicus*“, 240.

⁸⁹⁹ LSA, 535: „Imago bestie sumitur hic vel pro illo Antichristo qui adorabitur quasi idolum, iuxta quod Zacharie XI° (Zc 11, 17) de ipso dicitur: Pastor, et idolum derelinquens gregem, vel, secundum Ricardum, erit forte aliqua materialis statua seu imago Antichristi, ut sicut nos adoramus corpoream imaginem Salvatoris seu potius Christum in ipsa representatum, sic illa imago Antichristi ab omnibus adoretur“.

⁹⁰⁰ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 168rb: „Quod autem dictum est de bestia ista, que habebat duo cornua similia agni, fecit signa magna, ita ut ignem faceret de celo descendere in terram in conspectu hominum, ita existimo dictum ut quia ignis res vivida est et lucens, et celum sanctorum vitam designat; sic esse putentur verisimilia, ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi“.

Když Matěj kladl vypuštění apokalyptických kobylek do roku **1290**, dále v textu hovořil o doslovném naplnění apokalyptického líčení, kdy se v Čechách a na Moravě měly v roce 1295 objevit kobyly a odvolal se na některé kronikářské zmínky.⁹⁰¹ V širším horizontu, s „*vel prope*“ Janova je možno v kontextu předchozích kapitol zdůraznit rok 1294, který jako zlomový vnímali Ubertino z Casale i Angelo Clareno. Ubertino z Casale do tohoto roku datoval objevení se šelmy z moře, Bonifáce VIII., mystického Antikrista, který v samém závěru roku 1294 nastoupil na papežský stolec po Celestinovi V. a v následujícím roce zrušil privilegia dané spirituálům. Rok odstoupení Celestina V. byl určitým mezníkem, od něhož se měla rozvinout předposlední šestá *tribulatio* šestého věku, i pro Angela Clarena, jeho akcent na letopočet byl ovšem podstatně menší, zosobněného protivníka zla viděl až v Janu XXII. Samostatně rozšířený fragment z Olivioho spisu *Lectura super Apocalypsim*, v němž svůj rok 1297 nahlížel ve vzdálenosti tří let od zakončení dvačtyřicáté generace a příchodu nového věku Ducha svatého, dodává další možný inspirační motiv.⁹⁰² Olivi hovořil v kontextu útoku Petra Aragonského na Sicílii, pohromy s tím spojené měly odpovídat sérii pohrom šelmy ze 13. kapitoly Apokalypsy. Olivi zde silně ovlivnil masová očekávání vkládaná do jubilejního roku 1300 stanoveného Bonifácem VIII., ovšem nakolik se jeho dedukce jakož i Ubertina a Clarena mohly promítnout do mysli českého učenice vzdělaného v Paříži, je opět nemožné jednoznačně zhodnotit. Jako velmi realistický se jeví návrh P. Cermanové, která si povšimla blízkosti mezi pasážemi Matěje z Janova a *Tractatus de Antichristo* významného

⁹⁰¹ *Regulae*, III, 169: „Quod prodigium factum est atque visum in anno domini M. CC. XC.V. vel prope, ubi res tam monstruosa et omnibus seculis admiranda volente deo contigit, ut locuste de abyssis terre ab oriente subito eruperunt in multitudine tam immensa, quod neque finis neque principium earum, sed neque latitudo ac longitudo spacii per eas occupati et repleti indagari a quoquam poterat, et tam condensate totum aerem per totam Bohemiam et Moraviam atque Poloniam repleverunt, ut totaliter solem abducerent, et terram tenebris obvolverunt, veluti sacco cyclicino. Que tantum horrorem hominibus incusserunt, ut arescerent pre timore, diem extremum iudicii instare estimantes. Que locuste, omnia in campis et silvis vorando, funditus devastabant et fragor volatus earum seu alarum volatus fuit terribilis, quasi sonitus aquarum multarum vel quasi sonitus multitudinis castrorum ad bellum concurrentium. Erantque multum generative et fecunde aliarum locustarum, sicut describit eas Karolus, serenissimus rex Boemorum, in sua cronica. Qui tunc ascenso equo suo equitavit per septem magna miliaria, volens earum latitudinem invenire. Sed etiam hodie adhuc, puta in anno domini M.CCC.LXXXIX. valde multi vivunt, qui easdem locustas viderunt, et omnia, que hic dicuntur narraverunt“.

⁹⁰² A. FRUGONI, *Il giubileo*, 22.

teologa ze Sorbony Jana Quidorta.⁹⁰³ Tento učenec, který se v zápase mezi Bonifácem VIII. a francouzským králem Filipem jednoznačně postavil na stranu Filipa Sličného, se ve svém spise odvolával vedle jiných autorit i na Jáchyma z Fiore a navazoval na Arnalda z Villanovy.⁹⁰⁴ Ve spise *Tractatus de Antichristo* hodnotu 1290 z Dan 12, 11-12 interpretoval jako čas tří a půl let vymezujících konání dvou svědků z Apokalypsy identifikovaných s Eliášem a Enochem.⁹⁰⁵ Časový údaj ze Zj 12, 6 o ženě skrývající se na poušti ženy v rozmezí 1260 dnů vysvětlil jako roky a připočetl k nim 33 pozemských let Krista. Následně kalkuloval, že Antikristova vláda začala v roce 1294.⁹⁰⁶ Pravděpodobně využil i protibonifácovské agitace podněcované spirituály, kteří v roce Bonifácova nástupu zahlíželi vystoupení mystického Antikrista. Tak se nepřímo u Quidortova českého kolegy z konce 14. století mohly promítat, ovšem zapracované do rozdílných souvislostí, časové údaje Ubertina z Casale i Angela Clarena, o nichž možná Janov neměl tušení. Quidortova kalkulace k roku 1294 se jeví přístupnější, neboť zdůraznila význam eucharistie jako prostředku v boji s Antikristem, což bylo téma rozpracované Matějem z Janova a jím akcentované pro období vystoupení ohavnosti zpusťování a pro období zlomení první hole ze Zach 11, 7.

Rok 1350, v němž světlo kazatelů Eliášova ducha ohlásilo brzkou obnovu, Antikrist ještě nebyl zdaleka poražen, ale jeho pojmenováním se přiblížila doba jeho plné demonstrace, po níž se dostaví Kristus sám. Byly oživeny zdroje milostí umožňující alespoň částečně zakoušet plnost budoucího

⁹⁰³ P. CERMANOVÁ, *Il profeta Elia e l'Anticristo*, 205-206. V souvislosti s Quidortem si autorka všimla souvislosti v akcentaci kazatelství v posledním čase Antikrista.

⁹⁰⁴ R. E. LERNER, *Refrigerio dei santi*, 41; B. TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, 177, pozn. 132; J. MIETHKE, *Johannes Quidort von Paris: De regia potestate et papali. Anlass und Charakter einer Streitschrift*, Prague Papers on History of International Relations 2000, 15-31.

⁹⁰⁵ *Tractatus de Antichristo*, ed. S. B. P. CLARK, in S. B. P. CLARK, *The „Tractatus de Antichristo of John of Parish: A critical edition, translation, and commentary*, A thesis presented to the Faculty of the Graduate school of Cornell University in Partial Fulfillment for the Degree of Doctor of Philosophy, 1981, 34. Quidort zde bez vysvětlení spojil Danielův počet 1290 dnů s 1260 dny působností svědků uvedených ve Zj 11, 3. Za zpřístupnění dizertace Sary B. P. Clark s edicí Quidortova traktátu jsme vděčni Mgr. Pavlu Černuškoví, Ph.D.

⁹⁰⁶ *Tractatus de Antichristo*, 49: „Per hoc ergo vult dicere quod per M CC LX annos ab ascensione Domini, id est, usque ad M CC LXXXIII annum inclusive ab Incarnatione (propter XXXIII annos qui a nativitate usque ad ascensionem fluxerunt), pascetur ecclesia sacramento eucharistie cuius usus tolletur tempore Antichristi. Ab anno vero Domini M° CC°LXXXIII tolletur dispositione usus sacramenti dicti et spiritualis refectio sacre doctrine; Antichristo et si nondum presente et ecclesiam persequente, tamen iam nato et ad predicandum latenter se disponente“.

věku. Zdali Janov narážel na skutečnost, že rok 1350 byl jubilejním rokem, není možné s určitostí potvrdit.⁹⁰⁷ Pokud ano, pohyboval by se opět v brázdě vytyčenou jinými autory.⁹⁰⁸ Jáchym z Fiore ve spise *Concordia* svůj důležitý rok 1200 chápal v tradici starozákonního pojetí padesátiletého jubilea spojeného s odpuštěním vin a obnovou života. Již v tomto roce či velmi brzy po něm se měl objevit velký Antikrist a dějiny se měly přelít do závěrečného třetího věku, sedmého *status*. Ono nové mělo být oznamováno i jubilejní kalkulací, kdy:

„...sane tertius status, cuius initia presto sunt, numerum quinquagenarium ob magni iubilei libertatem requirit, hoc est a principio sui usque ad finem mundi“.⁹⁰⁹

Z uvedených textů se k jubileu vyjadřovalo i samotné *Oraculum angelicum Cyrilli*, které Karlovi IV. vykládal Cola di Rienzo.⁹¹⁰ Cola jednak zdůrazňoval své uvěznění v jubilejním roce jednak důležitost tohoto roku, neboť jej jako významné předpovídalo orákulum.⁹¹¹ Jáchymovo pojetí se zdá být nejvíce podobné.

⁹⁰⁷ Přípouští A. MOLNÁR, *Nový Řím a Nový Jeruzalém*, Kostnické jiskry 4, 1950, 1.

⁹⁰⁸ Jedná se o interpretaci biblického textu Lv 25, 8-12 o vyhlášení každého padesátého roku jako jubilejního, Janovovy *Regulae* tuto pasáž ovšem nikde nekomentují. Jubilejních let se, pokud je nám známo, dotýká pouze v souvislosti s kritikou řeholníků, kteří finančně profitují z konaných poutí a odpustků, srov. *Regulae*, IV, 92.

⁹⁰⁹ *Concordia*, II, 12va.

⁹¹⁰ Jde o interpretaci „*tempus iubilei*“ in *Oraculum angelicum Cyrilli*, 250: „Iubileus legalis erat annus quinquagesimus, quo empta et ab aliis possessa ad pristinos dominos remittebantur. Hic quoque iubileus instar illius est confectus ex ebdomadibus, id est ebdomadis, quinquaginta, sicut ille ex annis quinquaginta constabat“.

⁹¹¹ *Briefwechsel*, II/3, 276.

IV.4. JAN HUS

IV.4.1. Přítomnost v otřesech Antikrista zahlížená

Milíč z Kroměříže zanechal patrně vystoupení velkého pronásledovatele blízké budoucnosti. Matěj z Janova po analýze mnohvrstevných chapadel antikristovských sil viděl ztělesnění ohavnosti zpuštění ve vzdoropapeži Klementovi VII. Přesvědčení, že antikristovská moc dosahuje nejvyšších míst církevní hierarchie spolu s Janovem sdílel i pražský arcibiskup Jan z Jenštejna. Vedle již uvedeného arcibiskupova snu z roku 1378 Jenštejn Klementa VII. označil za Belialova syna a scénář současné doby zahlédl v naplnění apokalyptických předpovědi Písma o nutnosti příchodu Syna zatracení před Kristovým soudem.⁹¹² Že vládne Antikrist, ohlašoval ze své autority v kázání z 25. prosince 1386 v Roudnici. V něm posluchačům zdůraznil, že zejména hlavní nositelé Kristovy zvěsti během přítomného rozkolu svědčí o Antikristově příchodu.⁹¹³ V exegezi 36. žalmu pro mistra Boreše z počátku devadesátých let sice projevil zklamání nad přítomnou dobou, pokud jde o přesnější

⁹¹² „Unde, fratres carissimi, si qui inter vos sunt forte scismatici, occulte vel manifeste tenentes filium Belial Rupertum de Gewenna scismaticum et suos complices, nequaquam accedat ad altare domini et sumat corpus et sanguinem domini nostri Ihesu Christi, quia in veritate iudicium sibi manducat et bibit diiudicatque corpus domini“, citováno dle J. KADLEC, *L'oeuvre homiletique de Jean de Jenštejn*, Recherches de Théologie ancienne et médiévale 30, 1963, 316, pozn. 53. Dále Jenštejn připojil nezanedbatelné upřesnění: „Quid in amaritudine anime vestre caritati infusis cogor enarrare lacrimis, unde et tot mala undique in christifidelibus deseuiunt. Ipse enim Christus in membris suis denuo crucifigitur. Ipsi enim scitis, quantis pravorum et perversorum perturbor molestiis, ipsis meis exigentibus peccatis. Iam tot imperant Antichristi, tot regnant tyranni, tot inde traditores, tot pseudoprophete, tot falsi fratres, tot ypocrite symoniaci, avari, ambiciosi, timidi, xenodoxi, iam insurrexere dracones, quorum hiatu corda fidelium inficiuntur, unde et animarum naufragium eo fit proprieque salutis. Iam iamque occulta veritate perspicitis undique mundum violencia et pravitate versari, bella spiritualia ruere, sancta prophanari, iam sacerdotes et clerum pravorum malicia hominum nichili pendere, publicanos peccatores et Iudeos eisdem preferre et cottidianis oblatrancium canum morsibus expositi inter tot dolosas linguas nescimus benefacere“, in J. KADLEC, *L'oeuvre homiletique de Jean de Jenštejn*, 316-317, pozn. 54. K jisté relativizaci Jenštejnovy jednoznačné podpory Urbana VI. ve spise *De scismate* Vojtěcha Raňkova z Ježova srov. J. KADLEC *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, 62-66.

⁹¹³ „Ecce ergo, carissimi, non inconueniens est, de Antichristo quod diximus. Scitis enim, quia in maligno mundus est positus, maxime in presenti scismate et pene omnia malis cottidie novis emergentibus, que de eius dicat sunt adventu, verificentur quod inter cetera est non modicum indicium prosperitas Iudeorum, qui ubique multiplicantur et congregantur tantaque immunitate foventur, quod nimirum ira domini formidanda est, ne permittat, ut Antichristus veniat. Nam bene videtis clerum et christifideles cottidie in suis iuribus et libertatibus subplantari et subici multasque iniurias perpeti et magis sinagogam quam Christi proficere ecclesiam, et inter principes plus unum posse Iudeum quam procerem vel prelatum, ymmo per usuras inauditas principes et magnates adeo depauperantur, ac si cum thesauris illis suum dominum Antichristum ditare et adunare queant, in J. KADLEC, *L'oeuvre homiletique de Jean de Jenštejn*, 317, pozn. 55.

charakteristiku příchodu Syna zatracení ale zůstal rezervovaný a tlumil obdobné tendence koncentrující se ke konci století.⁹¹⁴ Téma Antikristova příchodu bylo pravděpodobně diskutováno širěji, zda i vlivem spisu Telesforova proroctví ohlašujícího vrchol Antikristovy vlády ke konci století, není možné doložit. Zápisy z výslechu Jana Embeka z roku 1394 i několika valdenských vyznavačů z roku 1395 pouze dosvědčily apokalyptické prožívání dotyčných.⁹¹⁵ Stejně apokalyptické prožívání dosvědčily i kazatelské narážky učiněné Štěpánem z Kolína nebo Johlnem z Vodňan. Štěpán vyčítal současnému kněžstvu způsob života, v němž se mu demonstrovalo naplnění Danielova proroctví o ohavnosti zpusťování.⁹¹⁶ Také on viděl Belialovy a falešné proroky.⁹¹⁷ Podobně i Johln

⁹¹⁴ „Non confundentur in tempore malo iusti, in quo mali confundentur et saturabuntur in diebus famis, in quibus esurient impii. Racio autem horum est, quia peccatores peribunt, qui utrumque procurant iustis eos videlicet confundendo et eis famem preparando. Et hoc tempus malum potest accipi pro presenti scismate, quam nostri in eo iusti persecucionem paciuntur, sicut dicit Joel, famem quidem non panis vel aque, sed audiendi verbum dei, vel potest intelligi dies iudicii. Nam quinam fatua opinantur et Antichristum iam natum affirmant ex pluribus coniecturantes. Vident enim scisma longo vigere tempore, audiunt undique fieri prelia et sediciones, sicut in presenciarum vides hic fieri, considerant sodomitica et nephanda peccata cottidie augeri, sancta conculcari et prophanari, principes perversos, iudices iniquos, subditos protervos et infinita que modo vigent mala et sic Antichristum natum ideo autumant Danielis ebdomadas ad libitum calculisantes. Sed defecerunt scrutantes scrutinia; namque nostrum non est nosse tempora et momenta. Nobis tamen tempus redimendum alias est, quoniam dies mali sunt nec non abnuimus ideo Antichristum non esse quoniam et Antichristi modo multi sunt, qui Christo se cottidie contra dicentes opponunt“, citováno dle J. V. POLC, *Svatý Jan Nepomucký*, Zvon, Praha 1993, 409, pozn. 49.

⁹¹⁵ Jan Embek 23. října 1394 před generálním vikářem Kbelem prohlásil, že o příchodu Antikrista nic netvrdil, ale že šlo pouze o teoretickou úvahu, srov. F. Tadra, *Soudní akta konzistoře pražské*, VII, Nákladem České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1901, 164, č. 43: „Item die predicta hora quasi completorii coram d. Johanne archiepiscopo Prag. constitutus personaliter Johannes Embek de Embek clericus Maguntin. dioc. de mandato dicti d. archiepiscopi prefatus Johannes requisitus per d. Johannem Kbel vicarium, an illa que scripsit et dixit de adventu antichristi teneat assertive vel disputative, qui statim deliberato respondit, quod disputative teneat, presentibus d. Nicolao Puchnik, d. Woyslao correctore cleri“. Šestnáctý článek z dvaceti valdenských bludů pořizovaných Jakubem z Piotrkowa v roce 1395 v Praze potvrzuje spiritualizované pojetí kazatelské služby v Eliášově duchu i Antikristova příchodu. Dle 16. článku dotazovaní valdenští vyznali: „Quod Enoch et Helias et Antichristus non veniet personaliter, sed figuraliter“, citováno dle R. HOLINKA, *Sektářství v Čechách*, 181.

⁹¹⁶ O. ODLOŽILÍK, *M. Štěpán z Kolína*, Nákladem společnosti Husova Musea, Praha 1924, 59, pozn. 111: „Sic et modo simili prelati vel plebani os habent et non loquentur, oculos habent et non videbunt, manus habent et non tangunt (Ps. 113), hoc est auctoritatem regendi (habent), sed nichil faciunt singula negligentes ita, quod iam heu! quasi ad litteram impletur illud dictum Danielis 9: Erit in templo abhominacio desolacionis, sed ve, inquit salvator, tunc erit pregnantibus et nutrientibus (Math. 24), quia illi, qui spiritum salutis conceperant vel saltem alias conciperent, exemplo mox talium suffocantur; quos vero vite alimento pascere debuerant, per negligenciam vel per mendacia heu! magis interimunt pabulo verbi divini potius, quam sustentent“.

⁹¹⁷ O. ODLOŽILÍK, *M. Štěpán z Kolína*, 64, pozn. 143: „Heu hiis mestis temporibus plures prophete non Christi, sed Belial, insurrexerunt, qui suis mendaciis corda simplicium seducunt,

z Vodňan při konstatování všeobecného mravního úpadku a rozmáhání sekt nešetřil termíny vyjadřujícími nastávající konec světa, jež korespondovaly s představami Milíče z Kroměříže.⁹¹⁸ Nepřekvapuje proto Husův výrok z roku 1401, že v římské církvi „*Antikrist pevně zapustil nohu, jíž nepadno jest hnouti*“.⁹¹⁹

Ve spisech z prvního desetiletí 15. století se Jan Hus problematikou Antikrista a s ním očekávaného brzkého konce dějin několikrát zabýval a je možné konstatovat, že svůj čas vnímal jako nacházející se blížkému naplnění.⁹²⁰ S největší pravděpodobností v linii Matěje z Janova sdílel ideu Antikristovy mnohvrstevné a služebné účasti v jednotlivých ramenech církve. Jak dosvědčil spis pocházející z roku 1406 *De sanguine Christi*, Hus zahrnul do projevů mnohých antikristů, falešných proroků a znamení příchodu Syna ztracení z 2 Sol 2, 3-4 i některé radikálnější projevy eucharistické úcty udržované

sed minus utique ferendum moleste putarem, si aliquem, uti vulgo solitum, eorum allective blandicie seducerunt; sed et eos, qui orbem portant, eorum supersticiones pestifere inficiunt et usque ad interitum perducentes. Ecce numquid non iam novus Sedechias pseudopropheta surrexit, de quo 3ii Regum ultimo pandit histori [...]. Sic heu! modo non unus, sed plures pseudoprophete succurerunt curiis se magnatum ac principum adiungentes sicque eis ibi aliqua mendosa et placencia predicant, ut alios diffamare sibique beneficia acquirere valeant alios dignos et bene meritos eisdem spoliando“.

⁹¹⁸ R. ŘÍČAN, *Johlín z Vodňan, křížovník kláštera zderazského*, Zvláštní otisk z Věstníku Královské české společnosti nauk, 1929, 107-109. Johlínův výklad šesté kapitoly Apokalypsy otiskl A. NEUMANN, *České sekty*, Přílohy, 2.

⁹¹⁹ J. SEDLÁK, *M. Jan Hus*, Matice cyrilometodějská, Olomouc 1996², 103.

⁹²⁰ K tématu Husova eschatologického prožívání srov. E. WADSTEIN, *Die eschatologische Ideengruppe*, 110-111; K. CHYTIL, *Antikrist v naukách*, 131-135; V. KYBAL, *M. Jan Hus. Život a učení*, II/3, Jan Laichter, Praha 1931, 297-321; A. MOLNÁR, *Eschatologická nadějnost počínající české reformace*, *Křesťanská revue* 6, 1954, 182-185; A. MOLNÁR, *Endzeit und Reformation*, *Heidleberger Jahrbücher* 9, 1965, 73-80, je třeba uvést, že Molnár Husovu apokalyptiku nekladl jako centrální místo jeho učení. Dále srov. J. NECHUTOVÁ, *Hus a eschatologie*, SPFFBU E13, 1968, 179-188; F. J. HOLEČEK, *Husovo pojetí církve*, in J. B. LÁŠEK (ed.), *Jan Hus mezi epochami národy a konfesemi*, Česká křesťanská akademie ve spolupráci s Husitskou teologickou fakultou Univerzity Karlovy, Praha 1995, 139-146. Dostatečnou ukázkou Husových projevů vyjadřujících aktuální eschatologický náboj a Antikristovo vystoupení demonstroval F. J. HOLEČEK, *Istis ultimis temporibus ...*, *Husovo drama jako problém relativizace církevní autority v eschatologickém modelu církve? Podnět k diskusi*, *Teologická reflexe* 1, 1998, 54-76; F. J. HOLEČEK, *Ministri dei possunt in dampnationem perpetuam papam male viventem detrudere...* (*Hus a problém Antikrista*), in M. DRDA – F. J. HOLEČEK – Z. VYBÍRAL (edd.), *Jan Hus na přelomu tisíciletí*, Husitský Tábor, Supplementum 1. Husitské muzeum v Táboře, Tábor 2001, 219-245. Dále srov. I. DOLEJŠOVÁ, *Eschatological Elements in Jan Hus's Ecclesiology and their Implications for a Later Development of the Church in Bohemia*, in J. BROSEDER – K. AHLSTRAND (edd.), *Verbogener Gott – verbogene Kirche? Die kenotische Theologie und ekklesiologischen Implikationen*, W. Kohlhammer, Stuttgart 2001, 138-155; EAD., *Eschatological Elements in Hus's Understanding of Orthopraxis Introduction*, in Z. V. DAVID – D. R. HOLETON (edd.), *The Bohemian Reformation and religious Practice*, 4, 2002, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague 127-141.

v Čechách od tzv. wilsnackých zázraků z roku 1383.⁹²¹ Ty se staly předmětem četných polemik Husa i jeho univerzitních kolegů. Dynamika projevů jakož i použitý slovník je však výrazně střízlivější a méně barvitější ve srovnání s atmosférou i výrazivem užitým od roku 1410.⁹²² V této době již Hus vystupoval v předních liniích reformní skupiny, jejíž představy o nápravě církve odpovídaly církevní politice Václava IV. Od roku 1410, zdůrazněným i Janem Sedlákem, Hus vyhlížel konkrétní personifikovanou demonstraci zla, druhou fází antikristovské kampaně, která měla být ještě blíže Kristovu příchodu.⁹²³ Přestože Hus k personifikaci Antikrista přistoupil, označení podobné termínu „*magnus Antichristus*“ zaznamenané Milíčem nebo Janovem u betlémského kazatele nenalzáme. I když, jak svědčí zápis z pražské synody ze 16. června 1413, právě toto téma bylo jistými okruhy diskutováno.⁹²⁴ U Husa dále nenacházíme popis vlastního dějinně teologického zasazení umožňující zařadit jej do některé z již dříve vytyčených tradic. Podle některých náznaků pravděpodobně sdílel obecně akceptované schéma předložené Augustinem a očekával pronásledování společenství věrných před druhým Kristovým příchodem. V tradičním schématu

⁹²¹ *De sanguine Christi*, ed. V. FLAJŠHANS in *Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století*, č. III, Nákladem Jaroslava Bursíka, Praha 1903, 30-31: „Cum autem temporibus vltimis erit seduccio astutissima et fortissima, sic ut si possibile esset electi seducantur, dicente Christo Mth. X, 24: Si quis vobis dixerit Ecce hic est Christus aut illic nolite credere. Surgent enim pseudocristi et pseudoprophete et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, eciam electi. Ecce predixi vobis; si ergo dixerint vobis ecce in deserto est nolite exire; ecce in penetrabilibus est nolite credere. Nunc autem multi dicunt ecce ibi est sangwis Christi apparens visibileter et sic ibi est Christus in locis desertis, sicut fingunt in siluis et in campis; nolite credere sed credite, quia sangwis Christi est solum in corpore Christi glorificato, sedente in dextera Dei patris et existente in sacramento venerabili nobis absconse, vbi non videtur oculis corporis, sed mentis. Cum ergo seduccio fidelium erit tam astuta et est iam fortissima, quia iam secundum Apostolum ad Thess. 2 ca. 2 est adventus Anticristi secundum operacionem Satane in omni virtute et signis et prodigiis mendacibus et in omni seduccione iniquitatis, hiis qui pereunt: eo quod karitatem veritatis non receperunt, ut salui fierent et ideo mittet illis Deus operacionem erroris, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati“.

⁹²² Tuto fázi shrnula J. NECHUTOVÁ, *Hus a eschatologie*, SPFFBU E13, 1968, 180-182; Rozboru eschatologických pasáží Husových dosud nevydaných spisů *Spiritum nolite extinguere*, *State succincti a Diliges dominum Deum* zejména v souvislosti s Viklefovými spisy se věnovala Mgr. Jana Mazalová, Ph.D, ve své disertační práci pod názvem „Eschatologie v díle Jana Husa“, přístupná online: http://is.muni.cz/th/52260/ff_d/Eschatologie_v_dile_Jana_Husa.pdf.

⁹²³ Rok 1410 byl zdůrazněn Sedlákem jako rok, ve kterém měl již Hus jasně definovanou eklesiologickou koncepci církve, srov. J. SEDLÁK, *M. Jan Hus*, 181-187.

⁹²⁴ Srov. J. V. POLC – Z. HLEDÍKOVÁ, *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Karolinum, Praha 2002, 301: „Secundum, quod his diebus sit ille magnus Antichristus et regnet, qui secundum fidem ecclesie et secundum scripturam sacram et sanctos doctores in fine seculi est venturus, est error evidens secundum experienciam“. K tomu srov. V. NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život a učení*, I/2, Jan Laichter, Praha 1921, 114.

pak dle potřeby akcentoval právě žádoucí prvek pocházející z rozličné škály apokalyptických komentářů, které zejména po propuknutí schizmatu kolovaly Evropou a oživovaly starší profetické vzorce.

V souvislosti s Husovou *zahlíženou přítomností* se vzhledem ke stanovené dataci k roku 1410 Husovi nabízely zvláště dvě prorocké autority se svými spisy. Jednalo se o již představené proroctví poustevníka Telesfora s Cosenzy, tentokrát ovšem přepracované. Druhým bylo proroctví Giacomma Palladiniho z Terama. Obě proroctví se hlásila k jáchymistickým sedmidílným dějinám, ovšem se značnou redukcí oproti Jáchymovu popisu perzekuce v šestém věku. Obě proroctví vycházela ze stavu církevního schizmatu a formulovaly předpověď příchodu ztělesněného Antikrista, jehož zjevení i série následků se stanou zřejmými v letech 1409-1411.

Proroctví Telesfora z Cosenzy napsané v roce 1386 ohlašovalo vypuštění Satana po tisíci letech v roce 1365 a opanování kléru v roce 1378, přičemž doba Satanovy působnosti měla být roztažena na počet let Kristova pozemského působení. To souviselo s nadějemi kladenými do let před koncem století. Telesforovo proroctví bylo šířeno a přepracovávalo zvláště ve Francii a Německu. Ve vztahu k Husovi byla důležitá třetí a nejstarší verze proroctví Telesfora z Cosenzy vzniklá v roce 1396.⁹²⁵ Tato verze opakovala četné pasáže původního proroctví, dovolávala se Jáchymovy, Merlinovy a Cyrilovy předpovědi rozkolů a válek. Podobně jako Rupescissovo *Vade mecum* i zde autor viděl problematiku církve v jejím zesvětštění a zdůraznil nutnost obnovení chudoby církve.⁹²⁶ Předpověděl, že povstane pseudopapež, nastane pronásledování kléru

⁹²⁵ Jedná se o *Libellus fratri Thelesphori*, ms. BNP, lat. 3184, ff. 106r-117r. Za laskavé poskytnutí přepisu rukopisu i cenných postřehů děkujeme Chavieru Bossolimu, který se zabývá recepcí tohoto proroctví na území Katalánska. K tomuto přepisu rukopisu srov. E. DONCKEL, *Studien über die Prophezeiung des Fr. Telesforus von Cosenza*, 36; CH. SAMARAN – R. MARICHAL, *Catalogue des manuscrits en écriture latine portant des indications de date, de lieu ou de copiste, Bibliothèque Nationale, fonds latin (nos 1 à 8000)*, II, Paris, 1965, 155; K. PENNINGTON, *The Libellus of Telesphorus and the Decretals of Gregory IX*, *The Courier of Syracuse University Library* 11, 1974, 21; R. SPENCE, *Ms Syracuse University von Ranke 90 and the Libellus of Telesphorus of Cosenza*, *Scriptorium* 33, 1979, 271-274.

⁹²⁶ *Libellus fratri Thelesphori*, fol. 112: „Romana ecclesia et prelati perdent magnam partem domini temporalis et aliorum bonorum ratione instantis scismatis et etiam punientur in personis multa dampna et iniuras recipientes. Item Joachim in Libro de flore, Merlinus, Dandalus et Rabanus in libris superius nominatis expresse dicunt, quod tempore angelici pastoris et duorum proxime successorum ipsius Romani pontifices sponte renuntiabunt dominio temporalibus adherentes et per consilium generale ordinabuntur, quod prelati et clerus habeant solum victum et vestitum honestum et vere necessarium, reiectis omnibus pompis ac deliciis et

a římské církve.⁹²⁷ Zmíněná verze proroctví kladla počátek Satanova propuštění, tedy věku na konci dějin církve, do roku 1364 a označila perzekuce spojené s jeho působením až do roku 1409. Autor pracoval s hodnotami 1290 a 1335 z Danielova proroctví o ohavnosti zpusťování i historickou událostí zničení chrámu v Jeruzalémě. Podobně jako Rupescissa nebo Milíč autor počítal se zásahem vladaře ve prospěch reformy provedené papežem.⁹²⁸

Autor projevoval sympatie k francouzskému království, zatímco vůči německému neskrýval zaujatost. Po porážce antikristovské ligy, měl být pseudopapež nahrazen andělským papežem, který by spolu s francouzským panovníkem zahájil nový věk. Problém profrancouzské orientace proroctví nemusel případným českým reformně smýšlejícím stoupencům v Praze vadit tím spíše, že český panovník Václav obecně některé charakteristiky panovníka z proroctví proklamoval. Tato verze přepracovaného proroctví z roku 1396 je

prelatorum et cleri bonis distributis pauperibus Christi“; též *Libellus fratri Thelesphori*, fol. 113: „Quomodo ecclesia et clerus iuste a Deo punientur, quia non distribuunt bona temporalia pauperibus, ut debent, et habent arma, cum orationibus debeant insistere“.

⁹²⁷ *Libellus fratri Thelesphori*, fol. 112v.

⁹²⁸ *Libellus fratri Thelesphori*, fol. 116v-117r: „Et primo refero quod frater Gilbertus de Anglia, Petrus Johannis, Jacobus Grecus et magni theologi dixerunt clare quod magnus Sathan diabolus fuit solutus ad male agendum et dicte tribulaciones inceperunt in mundo anno natiuitatis Domini M^oCCC^oLXIII vel circa et durabunt usque M^oCCC^oIX, et hoc probant per autoritatem Danielis, quod ego eciam approbo, maxime quia dominus noster Christus, Math. XXIII loquens de adventu Antichristi et volens solvere questionem discipulorum dicentium Christo: Dic nobis quando hec erunt quod signum adventus tui, etc., revelando tempus de orationibus prophetarum pseudo de quibus ibi loquitur, remittit ad Danielelem dicens: Cum viderint abhominacionem desolationis que dicta est a Daniele propheta stante in loco sancto, etc., in quo cap. Daniel continetur sic: Daniel audiens narrare tot tribulaciones ante adventum Christi et in Veteri testamento, voluit cerciorari ab angelo sibi loquente an dicte tribulaciones evenient in Novo testamento; cui Danieli fuit responsum sic per hec verba: A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuerit abhominacio in desolacionem dies M^oCC^oXC. Beatus qui expectat et pervenit ad dies M^oCCC^oXXXV. Tu autem Daniel vade ad prefinitum tempus et stabis in sorte tua. Et est notandum quod prophete accipiunt diem pro anno. Iuge autem sacrificium ablatum fuit de templo et in ea fuit desolatio per Ptitum et Basbasianum imperatorem post nativitate Domini per LXXIII annos, quibus LXXIII annis adiunctis ad M^oCCXC sunt anni a nativitate Domini M^oCCC^oXXXV. Sunt anni M^oCCC^oIX quibus finietur dicta tribulacio, quia dicitur ibi: Beatus qui expectat et peruenit ad dies M^oCCC^oXXXV annos, infra quos annos incipiendo a M^oCCC^oLXIII a nativitate Domini usque ad mille CCC IX, principes reges et populi fideles et infideles et specialiter Romana ecclesia et alius clerus turbari debent a potestate et malicia dicti Sathan, et eciam multi antichristi in ecclesia Dei et in populo christiano insurgent infra illud tempus et maxime supradictus Fredericus cum tribus antipapis turbabit mundum et maxime incarcerando regem Francie nomine Karolum, quem Deus miraculose liberabit a carcere. Et post fiet ab ipso sancto et angelico pastore prius privatis prelati et ducibus Alamannie ad quos spectat eleccio imperii. Qui imperator cum angelico pastore qui ipsum coronabit reformabit ecclesiam in statu paupertatis et Dei obsequiis. Et ipse imperator cum uno sancto papa facient septimum et ultimum passagium per terram sanctam quam recuperabunt, nec ante nec post fiet aliud passagium; ante non poterit propter supradictas tribulaciones, et post non erit necesse, quia terra sancta erit recuperata a christianis et Iudei, Greci et alii infideles incipient conuerti ad Christum. Et hoc secundum Joachim et Rabanum in diversis libris“.

uchována v obsahově velmi zajímavém souboru rukopisů NK ČR Praha, V.G.7.⁹²⁹ Jeho dochovaný český opis však pochází až z roku 1430 a není známa odvolávka na toto proroctví některou z osob kolem Jana Husa, stejně jako se texty tohoto proroctví formulačně nepřekrývají s žádným Husovým vydaným spisem.

Námitky tohoto charakteru zmírnilo proroctví Jakuba Palladiniho z Terama, který v roce 1382 napsal spis *Consolatio peccatorum seu Lis Christi et Belial*.⁹³⁰ V prorockém spise Jakub použil téže kombinace numerických hodnot 1290 a 1335 obsažených v knize Daniel i událostí zničení chrámu v Jeruzalémě a dospěl k letům 1409-1410, po nichž Kristus ukončí svoji při se Satanem. Věřící se proto mají připravit na strádání posledního věku, kdy se již objevili četní antikristové v čele s avignonským Klementem VII. a jeho dvorem.⁹³¹ Palladiniho spisy budily rozruch. Zejména jeho nedochovaný výklad Nabuchodonosorovy sochy z Dan 2, 28-45 se stal předmětem žaloby, kterou na něj u papeže podal Scrivani z Piacenzy.⁹³² Ze Scrivaniho žaloby popisující Palladiniho spis vyplývá důležité upřesnění ve vztahu k českému království, které v *Consolatio* Palladini nezmínil. V sedmém bodě žaloba vytyká Palladinimu kalkulaci Danielových hodnot 1290 a 1335, kdy dospěl k dataci Kristova druhého příchodu v letech

⁹²⁹ *Tractatus fratris Theleofori heremite*, ms. NK ČR Praha, V.G.7, ff. 105r-138r. Kodex mimo jiné obsahuje četné Jakoubkovy exegeze biblických veršů s eschatologickou tematikou, Jakoubkův traktát o přijímání pod obojí proti Ondřejovi z Brodu nebo též papežské *Vaticinium*. Telesforovu proroctví bychom do budoucna rádi věnovali další badatelskou pozornost.

⁹³⁰ *Consolatio peccatorum seu Lis Christi et Belial*. *Jacobus de Theramo*, ed. P. WIDER, Erfordiae 1483. Na Palladiniho v souvislosti s Husem upozornil F. J. HOLEČEK, *M. Jan Hus a proroctví Giacoma Palladiniho z Terama*, in B. CHOCHOLÁČ – L. JAN – T. KNOZ (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. dr. Josefu Váلكovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Matice Moravská, Brno 1999, 111-118. Pro pozdější upravené staročeské vydání spolu s pozměněným kalkulačním schématem, jež si samo o sobě zaslouhuje pozornost srov. *Soud o vykoupení světa od Jakuba Averánského, doktora práv na vysokých školách pádevských, a arcikněze z Teheránu*, ed. J. NOVÁČEK, Nákladem vydavatelovým, Jindřichův Hradec 1880. Palladiniho traktát *Consolatio peccatorum seu Belial* byl v Čechách opsán v prvním desetiletí 15. století, srov. ms. NK ČR Praha, X.C.23, ff. 106r-168r. Widerovo vydání *Consolatio* uchovával ve své knihovně i konvent olomouckých bratrů bernardinů, dnes je uložen ve Vědecké knihovně v Olomouci pod signaturou OLA001 II 48.053.

⁹³¹ *Consolatio peccatorum*, 88rb-va: „...quoniam in his diebus omnes tribulationes humane carnis debent finiri et hec evenient per libellum quod erit infra Christum et Sathanam. Sol spiritualis obscurabitur et lumen temporalitatis non dabit lumen suum et stelle prealtionum cadent de celo ecclesie et virtutes spirituales celorum id est prelatorum commovebuntur. Videte ne quis seducat vos. Multi enim venient in nomine meo dicentes: ego sum Christus, id est papa, et multos seducent /Matth. XXIV, 5/. Surgent enim pseudochristi, id est papa, et pseudoprophete et dabunt signa magna ad seducendum”.

⁹³² R. RUSCONI, *L'Attesa della fine*, 123. Scrivaniho žalobu přepisujeme dle Rusconioho.

1409-1410.⁹³³ Dle 15. bodu žaloby pak měl teramský prorok ohlašovat, že k pádu císařství dojde po pětadesáti letech trvání v Českém království, tedy od korunovace Karla IV. v roce 1346, že schizma bude ukončeno v roce 1411, po němž Kristus zahájí své království.⁹³⁴

Otázka po vlivu Palladiniho spisu na některé reformně smýšlející kruhy v Praze není zcela bez opory. Jak je známo, právě v těchto letech reformní skupině s Husem již jako hlavním mluvčím vycházel každý krok a podpora mocných králova dvora vnukala naději, že události jsou řízeny plánem věčného úradku. Tím spíše je významné, že zatímco u Telesforova proroctví jeho konkrétní recepci v českém prostředí počátku 15. století nemáme doloženou, Palladiniho autoritu měl zmínit sám Hus. Nasvědčovalo by tomu obvinění Husa v Kostnici, podle něhož měl říci při kázání v lidovém jazyce: „*Ecce impleta est prophetia, quam praedixit Jacobus de Tharamo, quod a.d. MCCCCIX surget unus, qui evangelium et epistolas et fidem Christi persequetur*“.⁹³⁵ Oním pronásledovatelem měl Hus mluvit papeže Alexandra V., který dal spálit Viklefovy knihy. Husova odpověď na předložený žalobní článek: „*Non est verum in forma, sed aliqua dixi, nec ipse Alexander mandavit in bulla libros Wiclef cremari*“ sice nic o obecném povědomí Palladiniho proroctví v Čechách neříká, napovídá ale, že prorocké spisy Palladiniho betlémský kazatel znal.⁹³⁶

⁹³³ „VII. Item in capitulo sexto dicit [quod] secundus adventus filii Dei pro salute populi Israelitici erit anno Domini MCCCC nono vel decimo, fundasse super illo dicto Danielis: Beatus qui pervenit ad dies MCCCXXXV [Dan. XII, 12], incipiens hoc tempus dierum a tempore cum ablatum fuit iuge sacrificium et posita abominacio in desolacione [ivi, 11], quod tempus fuit inceptum anno destructionis Jherusalem per Titum et Vespasianum, quibus diebus sumptis pro annis secundum morem prophetarum et scripture, si addantur 74 anni quibus precessit nativitas Christi, reperietur propositum, quod videlicet anno predicto et millesimo venturus est filius Dei“, citováno dle R. RUSCONI, *L'Attesa della fine*, 124, pozn. 147.

⁹³⁴ „XV. Item, in eodem capitulo [sc. Vicesimo tercio] dicit quod scisma ecclesie terrene terminabitur secundum concordanciam scripturarum in annis triginta tribus sub quator pontificibus et imperium romanum duravit et durabit in regno Bohemie annis sexagintaquinque, in quo deficiet“, citováno dle R. RUSCONI, *L'Attesa della fine*, 125, pozn. 150.

⁹³⁵ *Mistr Jan Hus*, ed. J. Sedlák, Přílohy 19, Articuli e processu Mgri. J. Hus Constantiensi, 2. Articuli testium, b) Pragensium, 342, č. 9.

⁹³⁶ Srov. *Documenta mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403-1418 motas illustrantia quae partim adhuc inedita, partim mendose vulgata, nunc ex ipsis fontibus hausta* [= *Documenta*], ed. F. PALACKÝ, Tempský, Praha 1869, 233. Husova slova o naplnění proroctví Jakuba z Terama bývají spojována s kázáním v Betlémské kapli z 25. června 1410. Tehdy dal Jan Hus předčítat odvolání, podané jménem svým i jménem M. Zdislava ze Zvířetic a dalších šesti bakalářů a studentů, k apoštolské stolici proti zákazu hlásání bludných Viklefových článků a kázání na soukromých místech, vyhlášenému veřejně arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Hazmburka 16. června na synodě v arcibiskupově dvoře. Jan Sedlák považoval zmínku o naplnění proroctví Jakuba

Je-li správné Sedlákovo tvrzení, že slova o naplnění proroctví Jakuba z Terama vyslovil Hus při bouřlivém kázání v Betlémské kapli 25. června 1410, kdy evangelní znamení ohlašující konec světa v protivenstvích věrným nacházela naplnění v soudobých pražských událostech, pak hodnocení Husova proticírkevního výstupu získává novou dimenzi.⁹³⁷

IV.4.2. Antikrist

Předchozí podkapitola nastínila, kterým směrem by se Husova personifikace Antikrista jako konečného pronásledovatele mohla ubírat. Jan Hus již v listě anglickému lollardovi Richardu Wychovi z března 1411 ještě nekonkrétně z poukazem na ocas šelmy pojmenovával protivníka:

„Ex quo consurrexit Sathanas, quia iam cauda mota est ipsius Vehemoth, et restat, ut dominus Ihesus Christus conterat caput eius. Ecce caput eius lente tetigi, et apperuit os suum, ut me cum fratribus pariter deglutiret. Furit nunc et mendaci verbo nunc hereticat, nunc blandit, nunc flammam censure multiplicat, expandit facem fulminacionis horride in terrarum circumiacencium diocesibus, et domi non audet meum verticem tangere. Nondum enim hora venit, quia nondum de ore suo eripuit per me et fratres meos dominus, quos ad vitam glorie preelegit; propter quos dabit fortitudinem ewangelizantibus, ut ipsum Vehemoth saltim in cauda tribulent, donec caput ipsius cum membris eius singulis totaliter conteratur“.⁹³⁸

Wyche Husa v odpovědi na jeho list povzbudil k následování evangelia a opět se dotkl šelmy ze 12. kapitoly Apokalypsy: „*Po všech zemích od protivníkův*

z Terama za věrohodnou, srov. J. SEDLÁK, *M. Jan Hus*, 176-177. Václav Novotný ale konstatoval, že „kázání není dnes známo, leda z vytržených citátů, jež ke kurii poslal Zbyněk a o nichž víme z procesu reprodukováného Colonnou, a z některých zmínek v žalobních artikulech Michala de Causis, Pražských Depositiones a Kostnických žalob“ a vyslovil konstatování, že snad Hus zmínku připojil, srov. V. NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život a učení*, I/1, Jan Laichter, Praha, 1919, 408, pozn. 2.

⁹³⁷ *Articuli e processu Mgri. J. Hus Constantiensi*, in J. SEDLÁK, *M. Jan Hus*, 342, č. 7: „Johannes Huss ad populum dixit: Ecce papa nuper defunctus, vid. Alexander papa V, nuper scripsit archiepiscopo Pragensi pro extirpandis erroribus J. Wiclef in Bohemia et Moravia et quod ibi sunt multi homines opiniones et errores Wicleff contra fidem tenentes, quorum corda sunt haeresi infecta: et ego dico et deo regratior, quod ego nullum Bohemum vidi haereticum“, 342, č. 8: „Ad verba praedicta totus populus acclamavit: mentitur, mentitur“, 342, č. 11: „Johannes Huss dixit, quod Alexander papa nuper defunctus, nescio tamen, si sit in coelo vel in inferno, scribit in cutibus suis asinis, quod archiepiscopus cremare deberet libros J. Wiclef, in quibus multa bona continentur“, 342, č. 12: „Item dixit: Ecce appellavi contra mandata archiepiscopi et ex nunc appello, vultis mihi adhaerere? Ad quos totus populus clamabat in vulgari bohemico: Volumus et adhaeremus“, 343, č. 13: „Item post aliqua verba dictus Johannes Huss in eodem sermone in dicto vulgari subiunxit alloquendo populum: Sciatis, quod proposui et propono /praedicare/, quia aut oportet me praedicare aut extra terram expelli aut in carcere mori, quia papae possunt mentiri et mentitur, sed deus non mentitur“, 343, č. 14: „Item dixit: Ideo deliberetis, si vultis mihi adhaerere, non timeatis excommunicationem, quia secundum consuetudinem appellatis mecum“, 343, č. 15: „Item dixit: Vere necessarium foret, quod quilibet, prout in A. L. per Moysen fuit mandatum, ut qui vellet legem dei defendere, se gladio praecingeret et foret paratus, ut ita nos praecingamus et legem dei defenderemus“.

⁹³⁸ *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 84-85, č. 24.

*zákon Kristuov odbuoj trpí, a drák onen červený, tolik maje hlav, o němž Zjevení svatého Jana, již z úst svých vypustil tok veliký, jimiž pozřieti mieni ženu, cierkev svatú. Ale pán najmilostivější jedinkú sobě choť konečně vysvobodí“.*⁹³⁹ Nejpozději v roce 1412 v souvislosti s realitou po odpustkové kampani, bouřemi v ulicích Prahy a rozštěpením dříve jednotné reformní družiny Hus dospěl k novému eklesiologickému pojetí soudobé církve. V česky psaném *Výkladu na vieru* z roku 1412 Hus v 71. kapitole navazoval na téma z předchozích pasáží o možnosti trestání hříšců a obecně o možnosti či nutnosti každého křesťana nemlčet před hříšným jednáním jiného křesťana bez ohledu na jeho postavení. Právě v ozvěně na hlásání odpustků spojených s křížovou výpravou identifikoval, kdo je hlava a ocas šelmy:

„A vykládaje prorok Isaiáš, co jest hlava a ten ocas, die: Starý a poctivý on jest hlava a prorok, jenž učí lež, ten jest ocas. Teď zjevně máš, koho mieni pán buoh hlavú: že toho, jenž otec starý a poctivý slove; a koho ocasem, jenž křiví lid: že kazatele lživého. Neb nynie otcové, jenž slovú od lidi světí, mají kazatele lživé, jež rozsielají, aby lid blažili, kdy by jim peníze dali, svodiece je svými lživými řečmi; a ti sú onen drakóv ocas, o němž die svatý Jan, že drak ocasem svým táhl jest třetí díel hviezd nebeských a pustil je na zemi. A k tomu dřeve položeno, že die buoh: Budú i ti, jenž blažie lid tento, i ti, jež oni blažie, strčeni. Neb ti, jenž by se v cirkvi svaté jako hvězdy skvěli a v nebi úmyslem přebývali, ti odpadnú od nebeského obcovanie“.⁹⁴⁰

Ve spise *Postilla adumbrata* pravděpodobně z téhož roku Hus interpretoval Matoušova slova ze sedmé kapitoly „*Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces*“. V krátké expozici ohlásil, že nastal čas, kdy „*povstali falešní proroci, kteří vystupují jako apoštolové Krista svádějí mnohé*“. Vyzval k rozlišení, jakého původu jsou ti, kteří vyhlašují odpustky na podporu války proti Ladislavovi:

„*Ecce, vestis ovina! Ubi rapacitas lupi? Hic: qui dederit subsidia pape ad bellandum contra Ladislaum, habet plenissimam remissionem peccatorum! Videre ergo debemus, si vox est illius ovis, si apostolorum, et non inveniemus, nisi quod vocantur apostolici. Ecce, nomen ab apostolis, sed ubi sunt opera apostolica: predicacio sancta, confutacio pecuniarum et dominacionis, paciencia in adversis et sic de aliis virtutibus? Prophetavit Petrus 2^a Petri 2° dicens: In vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perdicionis*“.⁹⁴¹

Ve stejném roce Hus v česky psaném spise *O svatokupectví* široce dokazoval, že svatokupectví je bludem, kacírstvím protivícím se Písmu. Svoji

⁹³⁹ Staročeský text in *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 80, č. 22.

⁹⁴⁰ *Výklad na vieru*, ed. A. MOLNÁR, in *Magistri Ioannis Hus, Výklady, Opera omnia*, I, Academia, Praha 1975, 305.

⁹⁴¹ *Postilla adumbrata*, ed. A. MOLNÁR, in *Magistri Ioannis Hus, Opera omnia*, XIII, Academia, Praha 1975, 346-347.

argumentaci založil vedle ostatních na Damianiho a Bernardově protisimoniastické kazuistice čerpající z biblického příběhu o kouzelníkovi Šimonovi, jenž si chtěl apoštolské charisma opatřit úplatou. V postupu blízkém Angelovi Clarenovi nejprve teoreticky nastínil, že papež může být heretikem svatokupcem.⁹⁴² Pak odmítl, že by z vážnosti úřadu vyplývala svatost osoby a zdůraznil, že o to větší je provinění nositele, který si zaslouží označení Antikrist:

„Neb co platno jest, že člověka svatým nazývají, an jest před Bohem zlořečený? Co platno Antikristovi, že se nad Boha vzosí, poněvadž ho Kristus do pekla porazí? A zase též co člověku uškodí, že ho svět zlořečí, když pán buoh velebí“.⁹⁴³

Vyjádřeními, že papeži nepřísluší, aby se věnoval světské vládě, což dle Husa zjevně současný pontifik nenásedoval, Hus v závěru kapitoly připomněl proroctví Hildegardy z konce jejího spisu *Scivias* o událostech před završením dějin. Podle této ženy „papežovi panství ubude, že jedva biskupská čepice na hlavě ostane“.⁹⁴⁴

Husova konkretizace Antikrista, která dosáhla na nejvyšší stupně v církvi, je patrně nejsystematičtější propracovaná ve spise *De ecclesia*. Zde reflektoval rozchod s někdejšími přáteli, neúspěch v protiodpustkové kampani s prvními oběťmi Janem, Martinem a Staškem, odklon krále Václava, odvolání své pře ke Kristu i nucený odchod na venkov. Většinu z těchto událostí Hus zahlížel v perspektivě závěrečného zápasu s Antikristem.⁹⁴⁵ Zde papež Bonifác VIII.

⁹⁴² *O svatokupectví*, ed. A. MOLNÁR, in *Magistri Ioannis Hus, Drobné spisy české, Opera omnia*, IV, Academia, Praha 1985, 205: „Ohledajme, muož-li papež býti svatokupcem? A zdá se, že nemuož. Pro to, že on jest pán všeho světa, jemuž sluší bráti, jakž chce, a činiti, jakž chce. A také, že jest otec najsvětější, jehož se hřích nemož chopiti. Tu věz, že mnozí papežové byli sú kacieři a jinak zlí a jsú s papežství ssazení“.

⁹⁴³ *O svatokupectví*, 206.

⁹⁴⁴ *O svatokupectví*, 212.

⁹⁴⁵ Srov. např. Husovo rozpomenutí se na atmosféru z pondělí 11. července 1412 po popravě tří mladíků, které Husa natolik zasáhlo, že se na několik dní stáhl z veřejného života. Hus interpretoval Danielův výrok 11, 33, že učení v lidu budou vyučovat přemnohé a padnou mečem: „Pochopení tohoto textu nám dává zkušenost, že z milosti Boží učení, ať prostí laikové, či kněží, vyučují přemnohé příkladem dobrého života a protože veřejně odporují lži antikristově, padají pod mečem, jak se ukázalo na laicích Janovi, Martinovi a Staškovi, kteří odporovali prolhaným učedníkům antikristovým a pod mečem padli. Jiní pak nasadili svá hrdla za pravdu a byli mučeni, jati, vězněni a vražděni, a přece pravdu Kristovu nezapřeli, jak kněží, tak laikové i ženy. Avšak ti, co se k nim lstivě připojili, odešli, neboť zděšení antikristovými tresty a vězněním obrátili se na opačnou cestu. Dosud však Hospodin rozmnožuje syny církve, kteří dobře dovedou trpět a hlásají pravdu Krista Pána“, citováno dle *Mistr Jan Hus, O církvi*, edd. F. M. DOBIÁŠ – A. MOLNÁR, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1965, 192; latinský text *M. Jan Hus, Tractatus de Ecclesia*, ed. S. H. THOMSON, Komenského evangelická bohoslovecká fakulta, Praha 1958, 201.

a jeho definice ze *Sancta romana ecclesia* představovaly prototypy důvodů, proč je papež omylný a proč „není žádný papež nejdůstojnější osobou této církve obecné, a tedy kromě Krista není žádný papež hlavou této církve obecné“.⁹⁴⁶ Ve třinácté kapitole betlémský kazatel se zřetelem k současnému papeži učinil konkluzi mezi papežem žijícím nehodně, Antikristem, ohavností zpuštění prorokovanou Danielem a Synem zatracení z listu Soluňanům, jehož vystoupení je nutnou součástí událostí před druhým Kristovým příchodem:

„Et tunc de Antichristo patet, quia omnis papa vivens contrarie Christo, sicut et quilibet homo perversus, dicitur comuniter Antichristus, iuxta illud I Joh. II, 18: Antichristi multi facti sunt. Nec negare pertinaciter audebit fidelis, quin possibile est, quod homo peccati possit sedere in loco sancto, de quo Salvator prophetavit, Matt. XXIV, 15 dicens: Cum videritis abhominacionem desolacionis, qui dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, et Marc. XIII, 14 additur: ubi non debet (qui legis intelligat). Et Apostolus II Ad Thess. II, 3, 4: Ne quis vos seducat ullomodo. Quoniam nisi venerit discessio primum et revelatus fuerit homo peccati, filius perdicionis, qui adversatur et extollitur supra omne, quod dicitur deus, aut quod colitur ita ut in templo dei sedeat, ostendens se tamquam ipse sit deus“.⁹⁴⁷

V šestnácté kapitole mistr obludnou šelmu, ohavnost zpuštění přirovnal k figuře nehodného pastýře ze Zach 11, 15, o níž se zmiňoval Matěj z Janova. Hus neinterpretoval zlomení holí, ani nepřikročil ke stanovení datace. V jeho současnosti byl tento poslední protivník již přítomen, a proto Hus upozornil věřící, aby se měli na pozoru:

„Sic potest concipi abhominacio desolacionis, iuxta illud Zach. XI, 15 seqq.: Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti, quia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelictus non visitabit, et dispersum non queret, et contritum non sanabit, et illud quod stat non enutriet, et carnes pinguium occidet, et ungulas eorum dissolvat. O pastor et ydolum derelinquens gregem. Si ergo fuerit in papa ista descriptio ydoli et derelictio gregis, quomodo poterit verificari de quolibet papa dictum doctorum in futurum, quod sit summus sacerdos, verus et manifestus successor Petri presidens ecclesie sponse Christi? non enim sequitur: ille est ydolum derelinquens gregem, ergo ille est summus sacerdos, verus et manifestus successor Petri, sicut non sequitur: ille est pseudochristus, igitur ille est verus et manifestus Christus, quia dicit verus Christus, Matt. XXIV, 23 seq.: Tunc si quis dixerit vobis: Ecce hic est Christus aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophete. Cavere ergo debent fideles, ne ex adulacione pseudochristum vocent sanctissimum et ydolum sacerdotem summum et verum successorem Petri apostoli, nam sic vocantes patrem sanctissimum et sacerdotem summum presidentem romane ecclesie Agnetem, que peperit, realiter sunt decepti“.⁹⁴⁸

O několik řádků níže označil papeže hlavou ocasu, jako v korespondenci s Wychem v roce 1411. Nyní doplnil, že papež – hlava je oním dlouhověkým člověkem a ocas znamená duhovenstvo učící o neomylnosti hlavy:

⁹⁴⁶ M. Jan Hus, *Tractatus de Ecclesia*, 105, 107; český text *Mistr Jan Hus, O církvi*, 108, 110.

⁹⁴⁷ M. Jan Hus, *Tractatus de Ecclesia*, 103; český text *Mistr Jan Hus, O církvi*, 107.

⁹⁴⁸ M. Jan Hus, *Tractatus de Ecclesia*, 140-141; český text *Mistr Jan Hus, O církvi*, 137.

„Disperdet dominus ab Israhel caput et caudam incurvantem et refrenantem in die una. Longewus et honorabilis, ipse est caput; et propheta docens mendacium, ipse est cauda. Ecce solus propheta exponit caput et caudam. Notet qui vult, quis vocatur pater honorabilis et longewus, quem vocant caput, et poterit probabiliter dici, quod omnis papa a primo usque ad ultimum vivens Christo contrarie, quem vocarunt vel vocabunt caput et patrem sanctissimum est ille honorabilis et longewus, quia a longo tempore talis incepit secundum successionem. Cauda autem tegens adulatione vel ficta expositione vel excusacione opera illius patris longewi et propheta docens mendacium est clerus doctus docens, quod papa nec est deus nec est homo sed deus mixtus vel deus terrenus“.⁹⁴⁹

Obdobnou charakteristiku Jana XXIII. Hus sdělil i v listu Mistru Křišťanovi z konce roku 1412, když jej ve spojitosti s vydáním buly na podporu křížové výpravy ocejšoval parafrází apokalyptické nevěstky:

„Ještě větší je ohavnost šelmy, která je připravena dáti se uctívati od každého přichozího, sedíc na stolci důstojnosti, jako by byla Bůh, a jsouc připravena prodávati, cokoli by kdo chtěl koupiti ve věcech duchovních, ba prodává, co sama nemá“.⁹⁵⁰

Na jaře následujícího roku pak napsal:

„Blahoslavený také ten, kdo pozoruje ohavnost spuštění, jak o ní pověděl Daniel, nacházející se na místě svatém; kdo čte, rozuměj – tak praví Kristus, hlava církve. Která totiž může být větší, ohavnost spuštění na místě svatém, to jest v důstojnosti svaté, nežli jestliže na onom místě svatém, to jest ve svatosti, na které zasedl nejsvětější, nejzbožnější, nejmírnější, nejpokornější, nejchudší, nejpracovitější, nejtrpělivější, nejčistší, zasedá muž podle jména nejsvětější, ve skutečnosti nejhorší, nejukrutnější, nejmstivější, nejzpuštěnější, v světě nejbohatší, nejlenivější, nejnetrpělivější, nejnečistší? Není-li to ohavnost spuštění abstraktně pojatá? Opravdu, na poušti, to jest na místě zbaveném všech ctností, ukazují se falešní proroci Krista“.⁹⁵¹

V roce 1413, kdy Husův zápas dávno překročil hranice Prahy a Štěpán z Dolan hlásal přítomnost kacírů, vyslovil Hus v kázání z druhé neděle adventní slova, že stávající čas je časem utrpení a pohrom, které prorokoval Kristus, když hovořil o znameních předcházejících jeho druhému příchodu:

„A to prorokoval Kristus, řka napřed učedníkům: Vizte, ať nižádný Vás nesvede, neboť mnozí přijdou ve jménu mém řkouce: Já jsem Kristus! a mnohé svedou. A potom dí, že povstanou falešní prorokové, a dají znamení veliká a zázraky, tak aby uvedeni byli v blud, kdyby mohli býti, i vyvolení. A to se nyní velmi plní, neboť již Kristova pravda i Kristus málo v lidech svítí, ani již chtí, aby již evangelium nekázali a Krista nejmenovali; a kohož chopí, an Kristovu pravdu přímo vyznává, toho proklínají, pohánějí, vypovídají, hrdlují, mučí i žalárují, i usmrcují. [...] A jistě běh nynějšího času

⁹⁴⁹ M. Jan Hus, *Tractatus de Ecclesia*, 142; český text *Mistr Jan Hus, O církvi*, 138.

⁹⁵⁰ *Sto listů M. Jana Husi*, ed. B. RYBA, Jan Laichter, Praha 1949, 99, č. 27; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, ed. V. NOVOTNÝ, Nákladem komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého, Praha 1920, 154, č. 52.

⁹⁵¹ *Sto listů M. Jana Husi*, 116, č. 33; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 167, č. 60. Pro obdobnou tematiku srov. *Sto listů M. Jana Husi*, 109, č. 32: „O rozkolu v národě nevěřím, že by se dal urovnati, protože se musí naplniti proroctví Kristovo, který nepřišel uvésti pokoj, ale meč, aby tak oddělil otce od syna, matku od dcery atd. A proroctví Pavlovo hovoří, že se nedovrší syn nepravosti, dokud nepřijde rozkol“; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 163, č. 58.

dává věrným rozum toho svatého evangelia o znameních soudného dne, aby běh světa pozorujíce, slova svého Spasitele vážili, a rozumějíce, pilně se připravili proti chytrosti Antikristově; neboť po znameních těch nezmešká se příchod syna Božího“.⁹⁵²

Když se chystal na odjezd do Kostnice, připravoval si proslov zamýšlený k prezentaci na koncilu nazvaný *Sermo de pace, Řeč o míru*. V poutavých pasážích bohatých na apokalyptické výrazivo formuloval nutnost reformy církve ve vztahu k přítomné době vyznačující se blízkostí eschatologickému naplnění. V poselství chtěl shromážděným reprezentantům církve i světské moci sdělit: „Přiblížil se král pýchy a stydno jest říci, že šiky kněží jsou v pohotovosti k jeho službám“.⁹⁵³ A s vědomím, že svůj zápas ponese až do krajnosti kacířské hranice, napsal 24. června 1415 přátelům v Čechách:

„Jistě, již se zlost a ohavnost i hanba Antikristova oznámila, na papeži i na jiných v sboru. Již věrné slúhy Božie mohou znamenati z řeči svého Spasitele, co jest mienil řka: Když uzříte ohavnost na místě na zpusilém, jenž jest prorokoval prorok Daniel, ktož čte, rozuměj. ‘ Ohavnost – veliká jest pýcha, lakomstvie, svatokupectvie na místě zpusilém – to jest dostojenstvie, jenž jest pusto od pokory a od jiných ctností, jakož zřejmě vidíme na těch, jenž držíe úrad a dostojenstvie“.⁹⁵⁴

IV.4.2.1. Hlava a ocas draka – inspirace v možnosti?

Výroky o Antikristu s označením hlavy a ocasu draka ze Zj 12, 3 Hus opakovaně používal od roku 1411. Právě tyto formulace představují vedle odkazu na proroctví Jakuba Palladiniho jedno z mála míst, kde je možné porovnat případné sledování exegetické linie vytyčené Jáchymem z Fiore nebo potažmo jáchymistickými autory. Pasáž Zj 12, 3 v podobném duchu komentoval Jáchym z Fiore ve spise *Expositio in Apocalypsim*, když nastínil příchod posledního protivníka na konci dějin v postavě Goga. Jáchym napsal: „*Cauda vero tyrannus novissimus qui, sicut testatur Ezechiel propheta, in fine seculi venturus est*“.⁹⁵⁵ V grafickém zobrazení *Liber figurarum* tělo šelmy s jednotlivými sedmi

⁹⁵² *Mistra Jana Husi sebrané spisy*, VI, ed. V. FLAJŠHANS, Nákladem Jos. R. Vilímka, Praha 1920, 16-18.

⁹⁵³ *Mistr Jan Hus, Sermo de Pace – Řeč o míru*, ed. F. M. DOBIÁŠ, Praha 1963, 54.

⁹⁵⁴ *Sto listů M. Jana Husi*, 224, č. 85; staročeský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 308-309, č. 147. Srov. též list příteli v Čechách Janovi z Chlumu 23. června 1415: „Ó svatý Bože, jak široko rozprostírá svou moc a krutost Antikrist! Ale doufám, že bude jeho moc ukrácena, a více, že bude obnažena ničemnost jeho u věrného lidu [...]. A nechť si zuří Antikrist jak chce, neodolá proti Kristovi, který ho, zabije dechem svých úst jak praví apoštol“, in *Sto listů M. Jana Husi*, 218, č. 84; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 300-301, č. 145.

⁹⁵⁵ *Expositio in Apocalypsim*, IV, 157va; srov. též jeho uvažování na počátku spisu, *Expositio in Apocalypsim*, I, 10vb: „Unde et multorum tenet opinio de ultimo illo tyranno qui vocatur Gog, quod ipse sit Antichristus, nisi forte dicat aliquis non esse Gog ipsum Antichristum, sed quasi principem exercitus illius regis quem induet ipse diabolus“.

hlavami představovalo sedm antikristovských pronásledovatelů dějin, ocas představoval posledního osmého nepřítele před druhým Kristovým příchodem, Goga: „*Gog. Iste est ultimus Antichristus*“.⁹⁵⁶

Skutečnost, že Hus Jáchyma znal, není v kontextu jeho širokého rozhledu ničím překvapivým. Sám potvrdil alespoň částečnou znalost Jáchymovy třídní teologie dějin ve spise *De libris hereticorum legendis*. V reakci na příkaz arcibiskupa Zbyňka spálit Viklefovy knihy s výslovným poukazem na Jáchyma z Fiore odmítl jejich pálení, a tím také zavrhnul pravdy v nich obsažené.⁹⁵⁷ Poprvé Hus oné formulace užil v uvedeném listě Wychovi z března 1411, ve kterém sdělil, že „*consurrexit Sathanas, quia iam cauda mota est ipsius Vehemoth, et restat, ut dominus Ihesus Christus conterat caput eius. Ecce caput eius lente tetigi, et aperuit os suum, ut me cum fratribus pariter deglutiret*“.⁹⁵⁸ Dokonce vložil sdělení do nadějně budoucí vize: „*Lid jenž chodil v temnotách, uviděl světlo veliké Ježíše Krista, protože těm, kteří bydlili v končině stínu smrti, vzešlo světlo spásy [...] ještě nepřišla hodina, protože skrze mne a mé bratry ještě nevyrvál z jeho tlamy Pán ty, které předem vyvolil k životu ve slávě. A pro ně dá statečnost hlasatelům evangelia, aby samotného Behemota soužili aspoň na ocase, dokud by nebyla úplně potřena hlava jeho se všemi údy*“.⁹⁵⁹

Zde ovšem podobnosti dle našeho názoru končí. Z Husovy znalosti Palladiniho proroctví, které v mnoha ohledech značně dopracovávalo formulace kalábrijského opata, není možné zobecnit převzetí jáchymistického teologického pojetí dějin, Palladini ve spise *Consolatio peccatorum* interpretaci ocasu šelmy nepoužil, hojně a s časovými určeními interpretoval Nabuchodonosorovu sochu, na niž ovšem v Husově vydaných spisech nenarážíme. Tematika ocasu šelmy není obsažena v jáchymistickém proroctví Telesfora s Cosenzy a v širším okruhu

⁹⁵⁶ Srov. reprodukci L. TONDELLI – M. REEVES – B. HIRSCH-REICH (edd.), *Il libro delle figure*, tab. XIV; srov. komentář M. REEVES - B. H. REICH, *The figurae of Joachim*, 145-151; R.E. LERNER, *Anticristi e Anticristo*, 125-126; R. RUSCONI, *Profezia e profeti*, 105-106.

⁹⁵⁷ *De libris hereticorum legendis*, ed. J. ERŠIL, in *Magistri Iohannis Hus, Polemica, Opera omnia*, XXII., Praha, Academia, 1966, 34: „Ad tercium articulum: de Ioachim dicitur, quod prohibetur sua doctrina vel sententia de Trinitate erronea defendi et approbari, sed non liber suus conburi nec veritas libro eius inserta quomodolibet reprobari“.

⁹⁵⁸ *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 84, č. 24; srov. český překlad *Sto listů Mistra Jana Husi*, 42, č. 10: „A povstal Satan, že se již pohnul ocas samého Behemota, a zbývá, aby Pán Ježíš Kristus potřel hlavu jeho. Ejhle, hlavy jeho jsem se lehce dotkl, a otevřel tlamu svou, aby pohltil mne a spolu bratří mé“.

⁹⁵⁹ *Sto listů Mistra Jana Husi*, 41-42, č. 10; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 84-85, č. 24.

ani v Rupescissově *Vade mecum*, které o posledním pronásledovateli Gogovi hovořilo bez odkazu na *cauda – caput*. Jáchym z Fiore zdůraznil, že poslední protivník Gog bude figurací ocasu draka. Hus ale v listu Wychovi naznačil, že hlavní protivník je hlava draka. V *De ecclesia* vyjasnil, že hlava je papež a ocas jsou papežovi pomocníci, oni „mnozí antikristové“ vydávající právní kazuistiku o božskosti papežova úřadu. V nespočetných výkladech biblických citátů Hus nezdůrazňoval typické jáchymistické figury, ale přidržel se ustálených autorit exegeze. Například ve spise *Postilla adumbrata* v kázání na třetí neděli adventní Jan Hus vyšel z biblického sdělení o uvěznění Jana Křtitele Herodem a jeho stětí na popud Herodiady. Herodes, silně zvažovaný Jáchymem i jáchymisty jako prototyp antikristovského protivníka, byl vyložen Husem dle exegeze Bedy Ctihodného v morálním smyslu, jako svět, Herodiada jako tělesnost, oba označovali světskost v protikladu k duchovnosti Jana Křtitele.⁹⁶⁰ V témže spise Hus interpretoval sedm hlav šelmy a deset rohů ze Zj 17, 2-15 opět moralisticky: „...*habentem capita septem, id est mortalia septem peccata, et cornua decem, id est quinque sensus corporis et quinque mentis, quibus inpugnat castitatem*“, tedy podobně jako Matěj z Janova.⁹⁶¹ Znovu bez jakékoli souvislosti na personifikaci perzekutora.

Husova rezistence vůči církevní autoritě, její popření a identifikování se silami Antikrista a Synem zatracení v kontextu předchozích kapitol rozhodně připomíná logiku užitou Ubertinem z Casale i Angelem Clarenem. Zvláště Clarenovo dokazování heretičnosti Jana XXII. vybízí ke komparaci. Z našeho přímého srovnání Husových textů s těmito autory ovšem textová závislost nevyplývala. Zůstala pouze podobnost. Hus dle našeho názoru nepotřeboval příliš dokazovat váhu slov jáchymistickými autory. Stačilo mu užít obecně uznávaných autorit. Ostatně v 18. kapitole *De ecclesia*, při jednom z dokazování Jana XXIII. jakožto Antikrista posledních dnů, který se zpronevěřil pastýřské službě, se Hus dlouze dovolával Roberta Grossetesta, mimochodem velkého ctitele jáchymisty Huga z Digne. Hus ale setrval mimo jakoukoli jáchymistickou vizi.⁹⁶² Ovlivnění Jáchymem či jáchymismem, zejména z druhé poloviny 14.

⁹⁶⁰ *Postilla adumbrata*, 28-29.

⁹⁶¹ *Postilla adumbrata*, 75.

⁹⁶² *M. Jan Hus, Tractatus de Ecclesia*, 167-168; český text *Mistr Jan Hus, O církvi*, 161.

století, není možné vyloučit.⁹⁶³ Jednotlivé komponenty snad dotvářely celkovou mozaiku Husovy eschatologické eklesiologie, která se v některých bodech shodovala s jáchymistickou. Bližší jeho prostředí i svoji aktuálností ovšem byla Viklefova eklesiologie, k níž se navzdory výslovným zákazům církevních autorit nebál přihlásit.

V.4.3. Posel restitutio?

Heiko A. Oberman ve své komparaci postav Luthera a Husa akcentoval roli Husa coby Lutherova ohlašovatele v duchu proroků Eliáše či Elizea, jimiž Bůh vykládal znamení času.⁹⁶⁴ Tato myšlenka byla nosná pro četné autory brzy po skonu Jana Husa i dlouho po něm. Petr z Mladoňovic nazval Jeronýma Pražského po Husovi druhým Eliášem.⁹⁶⁵ Jakoubek ze Stříbra v roce 1416 o Husovi řekl: „*alter Elyas zelanter invexit contra superhabundantem iniquitatem Antichristi et symoniaci sui cleri*“.⁹⁶⁶ Linií převzal Jan Želivský, jehož četné citace z Janova dokládaly, že přemýšlel nad Matějovým označením roku 1350, v němž Antikristovo ticho ukončili kazatelé Eliášova ducha šířící Kristovo slovo.⁹⁶⁷ Od té doby měla Kristova slova vyrůst, lid se pro poznanou pravdu bouřil a žaloby sluhů Antikristových svědčily o brzkém vítězství.⁹⁶⁸ V kázání z 23. dubna 1419 posluchačům předestřel kostnickou smrt Jana Husa právě na pozadí Eliáše a Elizea:

„Je zřejmé o všech svatých, kteří v Krista uvěřili, že zvítězili, tj. vytrvali až do konce jako Mistr Jan Hus a Jeroným. Ale ti, kdo odvolali, neuvěřili v Krista [...] Když Eliáš zastřín byl vichrem, tedy Elizeus naplněn byl Duchem svatým. A za dnů svých nedal sebou pohnouti knížatům a nepodmanil ho sobě žádný (Ecclesiasticus 48, 12). Kéž by

⁹⁶³ Podobně se vyjádřila I. DOLEJŠOVÁ, *Eschatological Elements in Hus's Understanding*, 140.

⁹⁶⁴ H. A. OBERMAN, *Hus a Luther. Antikrist a druhý reformační objev*, in *Jan Hus mezi epochami národy a konfesemi*, 273.

⁹⁶⁵ Petr z Mladoňovic, *Vypravování o mistru Jeronýmovi Pražském*, ed. I. HLAVÁČEK, *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Svoboda, Praha 1981, 204: „Jeroným Pražský, neohrožený zastánce evangelické pravdy, vlastní krví a smrtí, pro niž byl jako druhý Eliáš odvážen na ohnivém voze do ráje“.

⁹⁶⁶ *Jacobelli de Missa sermo habitus in Bethlehem a quodam pio in memoriam novorum martyrum M. Johannis Hus et M. Hieronymi*, ed. V. NOVOTNÝ, in FRB, VIII, Nákladem nadání Františka Palackého, Praha 1932, 238.

⁹⁶⁷ B. KOPÍČKOVÁ, *Jan Želivský*, Melantrich, Praha 1990, 42.

⁹⁶⁸ Srov. Želivského kázání na Sk 10, 37-43 ze 17. dubna: „Comovit ad penitenciam et comovit populum, ut iam tam cece non imitentur prelatos, cum iam fetet eorum ypocrisis, cum sunt moti, qui prius videbantur sancti. Sic nunc scitis, quomodo principes sacerdotum accusant eam, crimina regibus et principibus dicentes: comovit populum, incipiendo de Praga usque huc, id est curiam Romanam vel Constanciam vel Ungariam“, ed. A. MOLNÁR, *Dochovaná kázání Jana Želivského z roku 1419*, I, Nakladatelství Československé akademie věd, ČSAV, Praha 1953, 29.

po nás hříšnicích jiní nahradili náš nedostatek Ducha odstraněním hříchů tak, jako Elizeův duch byl zdvojnásoben Eliášovými zásluhami! Naději se toho u soudobých kazatelů pro zásluhy mistra Jana Husi“.⁹⁶⁹

Více než po sto letech oslavil Husa jako Eliáše a svědka z jedenácté kapitoly Jiřík Heremita, utrakvistický kněz a farář ve Stříbře, který zemřel 29. ledna 1521. Jiřík zdůraznil Husovo vědomé kráčení a přípravu na eschatologické martýrium, které mělo čerpat své opodstatnění z andělského zjevení.⁹⁷⁰ Jiříkova zpráva dále popisovala Husovo vystoupení a smrt na pozadí apokalyptického zápasu, přičemž doplňovala důležitou charakteristiku svědků ze Zj 11, 4, že jsou svícny:

„Když země česká začla bludy Antykrystovými a mnoha svedeními nepravého kněžstva [...] Pán Bůh všemohúcí, chtěje známostí svou zase pravdu osvítiti, vzbudil člověka, jménem Jana Husi, jehožto jako svíci hořící na zlatém svícnu postavil.“⁹⁷¹

Propojení postav apokalyptických svědků s postavou Eliáše učinil Jiřík Heremita v závěru, kdy následoval scénář Apokalypsy o nepohřbení těl svědků a jejich následném vzetí do nebe ze Zj 11, 8-12:

„Nadto i toto jest tím způsobem Pán Bůh naznačiti ráčil, dokonalé toto muže vyčištění tak skrze oheň jako skrze vodu, aby i to jeho umučení proti Písmům nebylo. Jakž stojí psáno v žaltáři: ‚Brali jsme se skrze oheň a vodu a uvedl jsi nás v obvlažen‘. A opět dí: ‚Předrahá před obličejem smrt svatých jeho‘. Kterážto drahost zřetelně na tomto muži svatém z milosti Boží se ukázala, když beze vší ujmy v cele Pán Bůh jej sobě za oběť přijal a jako a právě jako oběť kněžskou všecku oheň spálil, aby žádný z ní nejedl, jakož v Zákoně psáno stojí, a tak ráčil učiniti milý Pán Bůh, aby ani jeden vlásek ani který prášek tohoto člověka svatého od slávy jeho umenšen nebyl, než aby všecek do pokladnice Boží a do odpočinutí věčného byl shromážděn. A tak jako druhého Eliáše na ohnivém voze do nebe přenesl.“⁹⁷²

Všechny uvedené výklady Jana Husa zařadily do tradice glorifikovaných bojovníků víry, zde precizně vybudovaných na interpretacích svědků ze Zj 11, 2-3, kazatelích v duchu Eliáše, reflektovaných dle dobových okolností již od času Milče a Janova. Způsob prezentace Husa zde připomíná eschatologické zasazení Františka z Assisi. Je ovšem možné to, jak Husa vnímali jeho následovníci,

⁹⁶⁹ Citováno dle A. MOLNÁR, *Výzva Jana Želivského: Výbor z kázání*, Kalich, Praha 1954, 28.

⁹⁷⁰ *Životopis od Jiříka Heremity*, ed. F. M. BARTOŠ, *Mistr Jan Hus, Listy a projevy*, Ministerstvo informací, Praha 1947, 39: „...vezma rozpálené dřevo, k nahému tělu je přičinil, a spáliv se, odtrhl od těla. A povrh tím dřevem, modlil se k Pánu Bohu, vyznáváje mdlobu svou, řka: O Pane Bože, ty znáš mdlobu mou a vidíš, kterak k trpení nestatečný jsem, nebo tělo jsem; i leč ty mi ráčíš svou pomoc dáti, nebudu moci zvítězit ani práce Tvé svaté bez Tebe. [...] viděl anděla, stojícího v plameni. I lek se, padl jest na schodě, neosměluje to Mistru hlásiti. Až potom některou chvíli, jsa s Mistrem v samotném rozmlouvání, i pověděl mu to vidění. Tehdy Mistr Jan zaklel ho, aby toho žádnému nepravil, takto jemu řka: ‚Jakž to nejprve komu povíš, věz, že dlouho živ nebudeš‘. A on boje se, toho žádnému povědět se neosmělil až do smrti Mistrovny a potom let drahně“.

⁹⁷¹ *Životopis od Jiříka Heremity*, 38.

⁹⁷² *Životopis od Jiříka Heremity*, 45.

vztáhnout také na jeho sebepojetí? Kladení takového schématu na Husovu životní dráhu, z níž vzešla další linie interpretace, například kalkulační modely působnosti kazatele v době trvání 1260 dnů, neboli tři a půl let, jsou přes svoji lákavost metodologicky těžko obhajitelné. Tím spíše, že Hus sám o sobě jako o druhém Eliášovi nikde nemluvil. A klasickým biblickým pasážím o Enochovi a Eliášovi, s nimiž mnozí z autorů zmiňovaných v této práci tvořili bohaté komentáře, Hus pozornost příliš nevěnoval.⁹⁷³

Nicméně Hus ve svých spisech a listech často zdůrazňoval obhajobu svobody kázání i rezistentnost vůči zákazům vykonávat kazatelskou službu. Stejně tak zdůrazňoval vytrvalost v přesvědčení a neústupnost navzdory důsledkům.⁹⁷⁴ Nepřekvapuje proto jeho prohlášení v napjaté atmosféře již naznačeného spálení Viklefových knih, kdy kolem 1. července 1410 jistému šlechtici apokalyptickou terminologií napsal:

„Ale zdaž se toho zaleknu, abych smlčel pravdu evangelia? Jistě nikoli, vždyť oni jsou protivníci evangelia Ježíše Krista, když je chtějí spoutati, aby se svobodně nekázalo, jak přece přikázal Pán nejlaskavější. Věru preláti nyní oblékli ducha pohanů a farizejů, zakázavše v kaplích a na jiných místech náležitých kázání evangelia“.⁹⁷⁵

Ono nezaleknutí se Hus otevřeně projevil 25. června na kazatelně kaple v Betlémě, když ke shromážděnému davu posluchačů prohlásil: „*Hle, odvolal jsem se proti arcibiskupovu rozkazu a v této chvíli se odvolávám, chcete se mne přidržeti?*“.⁹⁷⁶

Během vzájemné korespondence s anglickým lollardem Richardem Wychem mistr Jan v březnu 1411 projevil sebevědomí týkající se *drakobijectví* vlastního kazatelství:

„Ex quo consurrexit Sathanas, quia iam cauda mota est ipsius Vehemoth, et restat, ut dominus Ihesus Christus conterat caput eius. Ecce caput eius lente tetigi, et apperuit os suum, ut me cum fratribus pariter deglutiret. Furit nunc et mendaci verbo nunc hereticat, nunc blandit, nunc flammam censure multiplicat, expandit facem fulminacionis horride in terrarum circumiacencium diocesibus, et domi non audet

⁹⁷³ Srov. *Výklad písníček Šalomúnových*, ed. A. MOLNÁR, in *Magistri Ioannis Hus, Drobné spisy české, Opera omnia*, IV, Academia, Praha 1985, 111, kde pouze krátké vyvození k Mal. 4, 2, že Enoch a Eliáš na konci světa přivedou k pravé víře židy a nevěřící; též kázání z 24. června 1411 in *M. Io. Hus, Sermones in capella Bethlehem*, ed. V. FLAJŠHANS, Nákladem Královské české společnosti nauk, Praha 1941, 222, kde pouze stručná exegeze Lc 3, 4, že Jan Křtitel připravil Kristu cestu v horlivosti Eliáše.

⁹⁷⁴ K podpoře Husa, aby neodvolal, srov. J. KEJŘ, *Z počátků české reformace*, L. Marek, Brno, 1996, 18.

⁹⁷⁵ *Sto listů Mistra Jana Husi*, 34, č. 7; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 70, č. 18.

⁹⁷⁶ *Documenta*, 405, č. 28.

meum verticem tangere. Nondum enim hora venit, quia nondum de ore suo eripuit per me et fratres meos dominus, quos ad vitam glorie preelegit; propter quos dabit fortitudinem ewangelizantibus, ut ipsum Vehemoth saltim in cauda tribulent, donec caput ipsius cum membris eius singulis totaliter conteratur“.⁹⁷⁷

Hovořil-li popis svědků z Apokalypsy o moci uzavřít nebe či bít zem různými ranami, zmínil Hus v listu Pražanům z listopadu 1412 obdobné pojetí svého poslání od Boha k maření Antikristových činů:

„Avšak přeji si žítí pro ty, kteří trpí násilí a potřebují kázání slova Božího, aby tak byla odkryta zloba Antikristova, jak by jí mohli uniknouti zbožní lidé. Proto jinde káží a jiným jako kněz posluhují věda, že se ve mně naplňuje vůle Boží, ať odvracím smrt nebo nemoc, působenou Antikristem“.⁹⁷⁸

A v již uvedeném listě Křišťanovi z Prachatic z konce roku 1412 poskytl několik podstatných zmínek tohoto zaměření. V závěrečné fázi dopisu Hus rektorovi a jeho spolubydlícím popřál:

„Abyste byli připraveni k boji, protože zprvu začaly přede hry Antikristovy a po nich již bude následovati bitva. A je třeba, aby hus hnula křídly proti křídlům Vehemota a proti ocasu, který vždy přikrývá ohavnost šelmy Antikristovy. Kdo jest ocas, ukazuje Prorok řka: prorok učící lži, toť jest ocas, a vážený stařec, toť jest hlava; a utne Pán hlavu i ocas, to jest papeže i jeho proroky, mistry, doktory a právníky, kteří falešným jménem svatosti přikrývají ohavnost šelmy [...]. Běda mi tedy, nebudu-li proti této ohavnosti kázati, nebudu-li pro ni plakati a o ní psáti“.⁹⁷⁹

Že o možnosti mučednické smrti mistr Jan uvažoval, není pochyb. Obdoba Husova postoje z listu papeži Janu XXIII. z 1. září 1411 „*při neústupnosti dát se napravit i plamenem ohně*“ je zaznamenaná na dalších místech jeho listů a spisů.⁹⁸⁰ Narůstala tvář v tvář zakoušené realitě naplněné silami zla, hledala biblické vzory a posilována Janem z Chlumu, Petrem z Mladoňovic či Janem Kardinálem z Rejnštejna kráčela k svému naplnění.⁹⁸¹ Vždyť jak sdělil v říjnu 1414 před odjezdem do Kostnice přátelům:

⁹⁷⁷ *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 84-85, č. 24; český text *Sto listů Mistra Jana Husi*, 42, č. 10.

⁹⁷⁸ *Sto listů Mistra Jana Husi*, 94, č. 25; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 150-151, č. 49.

⁹⁷⁹ *Sto listů Mistra Jana Husi*, 98-99, č. 27; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 154, č. 52.

⁹⁸⁰ *Sto listů M. Jana Husi*, 56, č. 14; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 98, č. 31. Dále srov. *Knížky proti knězi kuchmistrovi*, ed. A. MOLNÁR, in *Magistri Iohannis Hus Opera omnia*, IV, Academia, Praha 1985, 322: „A dá-li pán Ježíš smrt trpěti, buď jeho svatá chvála. I co lepšího zde, než pro jeho zákon dobrotivě smrt trpěti“; srov. dále *Česká nedělní postila*, ed. J. DAŇHELKA, in *Magistri Iohannis Hus Opera omnia*, II, Academia, Praha 1993, 166: „...jehož svaté milosti poručil jsem svú při, aby ji dokonal, jak ráčí, buď to i mým od lidí potupením i smrtí, a od své pravdy, aby mi nedal odpadnutí“.

⁹⁸¹ Jedním z příkladů biblických vzorů může být list z 20. června 1415 adresovaný osobě, kterou Hus oslovoval „Pater“, za níž se snad skrýval kardinál Zabarella: „Pročež pro mé posílení přichází mi na mysl sedm Makabejských (2 Mak 7,141), kteří se raději chtěli dáti po kusech

„A jest-li k jeho chvále a k našemu prospěchu má smrt, ať jí ráčí dáti setrvánie a aby mě ráčil ostřieci od poskvrnění. A jest-li k jeho chvále a k našemu prospěchu má smrt, ať ji ráčí mi dáti bez strachu zlého podstúpiti; pakli jest k našemu dobrému neb lepšímu, aby mě vám ráčil navrátiti, i tam i zase veda, bez poskvrny, abychom ještě spolu v jeho zákoně se poučili a Antikristových sietí něco porušili“.⁹⁸²

řezati, nežli by pojedli masa proti zákonu Páně; přichází i svatý Eleazar, který, jak se tam píše, nechtěl ani jen říci, že pojedl masa zákonem zakázaného, aby potomkům neposkytl špatného příkladu, nýbrž raději podstoupil umučení“, in *Sto listů M. Jana Husi*, 206, č. 77; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 286, č. 138.

⁹⁸² *Sto listů M. Jana Husi*, 148, č. 46; staročeský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 208, č. 87.

IV.5. JAKOUBEK ZE STRÍBRA

Podobně jako předchozí autoři před Janem Husem i Jakoubek vnímal vyjevení Antikrista ve dvou fázích. První odpovídala přípravné a kolektivní demonstraci, opírající se o Janovy listy o mnoha služebnících Antikrista a apokalyptické pasáže se šelmou z moře a šelmou ze země. Druhá zahrnovala vyústění přípravných sil do jedné bytosti Syna zatracení z 2 Sol 2, 3 a její vyjevení mělo označit čas v dějinách ještě blíže konečnému naplnění. Obě perspektivy antikristovské síly Jakoubek představil ve spisech vzniklých jak před výbuchem revoluce, tak i v roce 1422, kdy pravděpodobně dopsal své velkolepé dílo *Výklad na Zjevení*. Rozdíl představovalo nahlížení vlastní přítomnosti zasazené do pomyslné blízkosti celkovému završení věků a Kristovy parusie, tedy odlišný dějinně teologický výklad. Zatímco v letech těsně předcházejících či brzy po upálení Jana Husa a Jeronýma Pražského v Kostnici Jakoubkovi znamení doby ohlašovaly čas velkého Antikrista, ve *Výkladu na Zjevení* tuto bezprostřednost již nesdílel a kladl ji do blízké budoucnosti. Téma vyslanců *restitutio*, které se Jakoubkovi slévalo s kazateli v duchu Eliáše a Enocha, zůstalo v obou periodách konzistentní.

IV.5.1. V útrapách velkého Antikrista

Na pálení Viklefových knih 16. července 1410 z nařízení arcibiskupa Zbyňka reagoval Jan Hus 25. července výzvou k přepásání se mečem podle nařízení Starého zákona.⁹⁸³ Osmadvacátého července 1410 v obraně Viklefova Dekalogu vyzdvihl Jakoubek nutnost bránění evangelních pravd i za cenu smrti.⁹⁸⁴ S oporou Písma Jakoubek vyzval k boji duchovními zbraněmi, kterými měli následovníci Krista, novodobí makabejští bojovníci, potřít obry v čele církve a zničit Antikrista a jeho stoupence.⁹⁸⁵

⁹⁸³ *Documenta*, 405, č. 28.

⁹⁸⁴ K tomu P. DE VOOGHT, *Jacobellus de Stríbro (†1429), premier théologien du hussitisme*, Bureaux de la R. H. E. Bibliothèque de L'Université, Louvain, 1972, 12-14.

⁹⁸⁵ *Mgri. Jacobi de Misa libri Decalogi Mgri. Johannis Wiklef*, ed. J. Sedlák, *Studie a texty* 3, 1914-1915, 317-318: „Nam contra hos secundum prophetam inebriatus est gladius domini (Is 34, 5). Pugnemus igitur non armis visibilibus, sed invisibilibus in spirituali certamine [...]. Sequentes duces nostrum non verebimur gigantes gubernacula ecclesie occupantes, sed calcabimus cervices eorum sicut serpentum et scorpionum (Luc 10, 19): Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones et super omnem virtutem inimici. Vult enim

Na tomto místě ještě Jakoubek Antikrista neoznačil, i když jeho následovníci byli zřejmí. O rok později, po koncentraci antikristovských sil vzešlé z domácích řad, měl podle Jakoubka Syn nepravosti zařadovat znovu. Oděn nyní rouchem univerzální duchovní autority vyhlásil 9. září 1411 odpustky pro ty věřící, kteří finančně podpoří křížové tažení proti neapolskému králi Ladislavovi. Reakce v Čechách na sebe nenechala dlouho čekat právě v osobě Jakoubka ze Stříbra. V lednu 1412 na kvodlibetu Mistra Michala z Malenic Jakoubek s mocnou oporou citací Matěje z Janova narušil poklidný průběh akademického jednání. V kvestii *Utrum sicut scriptura* se před akademickým shromážděním pustil do úvahy, zda-li je možné z premisy, že Kristus přišel osobně na svět, též vyvodit, že osobně přijde i Antikrist.⁹⁸⁶ Jakoubek zde v návaznosti na Matěje z Janova popřel klasická tvrzení, že Antikrist musí pocházet ze Saracénů, židů či pohanů.⁹⁸⁷ Zdůraznil, že antikristovské jednání pramení z popírání Krista, a jako takové může být přiřčeno i křesťanskému šlechtici, knězi, biskupovi či dokonce papeži.⁹⁸⁸ Jakoubek se zaměřil na to, v čem spočívá Antikrist:

„Antichristus falsus Christus sive christianus, veritati vite et doctrine Christi fraudulenter contrarius, summo gradu malicie superhabundans, sed vel ex toto vel ex maiori parte in malicia coopertus, summum gradum in ecclesia possidens, summamque auctoritatem super omnem personam clericalem et laicam de plena potestate sibi vendicans, summaque collegia divitum et sapientium seculi per universam ecclesiam“.⁹⁸⁹

semper Jesus res mirabiles facere, vult de infirmis et stultis vincere sapientes et potentes huius mundi (1Cor 1, 27) velut gigantes nominatos (Baruch 3,26). Pugnemus ergo in verbo domini contra adversarium antichristum et eius sequaces, eorum captivemus intellectum, qui diversa a Christo sciunt, et perducamus eos ad obedienciam Christi. Sed heu pauci sunt, qui pugnare possunt et prelia ista conficere, qui possent resistere hiis, qui Christo contradicunt et suo evangelio, qui sciant verba dei tractare. Beati sunt, qui pro populo dei pugnare possunt et defendere dei plebem et copiosa ab hostibus spolia reportare. Tales autem sunt solum viri virtutis (1Mak 5, 50) qui ad bellum procedunt“.

⁹⁸⁶ Používáme zde vydání V. KYBAL, *M. Matěj z Janova a M. Jakoubek ze Stříbra. Srovnávací kapitola o Antikristu*, ČČH 11, 1905, 23-37. K rukopisu s Jakoubkovou kvestií srov. P. SPUNAR, *Repertorium auctorum Bohemorum*, I, 215, č. 563; F. M. BARTOŠ, *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*, Nákladem České Akademie věd a umění, Praha 1925, 29-30, č. 25.

⁹⁸⁷ V. KYBAL, *M. Matěj z Janova a M. Jakoubek ze Stříbra*, 27: „Non ergo ille summus antichristus erit aliquis Sarracenus vel aliquis gentilis vel iudeus“.

⁹⁸⁸ V. KYBAL, *M. Matěj z Janova a M. Jakoubek ze Stříbra*, 28.

⁹⁸⁹ V. KYBAL, *M. Matěj z Janova a M. Jakoubek ze Stříbra*, 29.

Jakoubek přítomným akademikům sdělil, že očekávaný nepřítel již přišel, jako byl Kristus celý pravdivý, tak Antikrist bude celý lživý.⁹⁹⁰ Kristu bylo vlastní sjednotit všechny svým ukřižováním, Antikristovi bude vlastní všechny zcela rozdělit. Rozvinul pak citát 2 Sol 2, 3 o Synovi zatracení, který rozděluje a vyvodil, že ono nejvyšší odstoupení od zákona se naplnilo v současném pontifikovi:

„Tercio probatur, sc. quod talis discessio (2 Thess. 2, 3) venit ab apostolo prophetata. Nam si per hanc discessionem intelligitur, ut quidem discessio obediencie romani imperii et regiminis, et in spiritualibus obediencie papalis, tunc hodie nimis completa est illa discessio sive licita sive illicita in tantum, quod non sit necesse eam nisi digito patulo et ubique per ecclesias demonstrare [...]. Cum ergo iam fuit dudum talis discessio a cruce Jesu Christi et a iusticia, que est per crucem et in cruce completa per Dei Filium, ad iustificaciones alias multiples, est discessio a mandatis dei ad mandata et invenciones atque doctrinas hominum, et discessio a veritate vite et doctrine Christi et suorum apostolorum ad fabulas et seculi vanitates, que propheta est fieri in tempore antichristi, propter quod non videtur amplius expectandum, quod unus alius veniat antichristus, quoniam iam venit in summa plenitudine etc., et est in foribus“.⁹⁹¹

Otázka vystoupení velkého Antikrista byla v Praze vedle Jakoubka rozšířena patrně nad stanovenou míru akceptovatelnosti, takže si vyžádala výslovné zamítnutí během synodního zasedání konaného v Praze 16. června 1413.⁹⁹² To nicméně Jakoubkovi nebránilo, aby ještě o tři roky později kázal o příchodu ohavnosti zpuštění, mající právě takové charakteristiky. V kázání z roku 1416 Jakoubek představil zajímavý kompilát výpočtu příchodu ohavnosti zpustošení.⁹⁹³ Způsob výpočtu odpovídal Milíčově kalkulaci z *Prophecía et revelacio de Antichristo* stanovující příchod velkého protivníka mezi léty 1365-1367. Jakoubek několik aspektů připojil:

„Christus ostendit [...] ponens tempus illius Antichristi a tempore, cum ablatum fuerit iuge sacrificium, et a die desolacionis ab illo computando 1290 dies pro die annum computando. Sic dicit Ezechiel [...] destructio Judeorum post 42 annos est facta post passionem. Et sic forte veniret computus, quod 50 anni essent, sicut sumitas malicie Antichristi fuit posita in papatum. Et hoc iam leviter poteris computare Christi 33 annos computando ad 42, ubi sunt Judei destructi. Et tunc Deus permittit scissuram

⁹⁹⁰ V. KYBAL, *M. Matěj z Janova a M. Jakoubek ze Stříbra*, 30: „Nam sicut Christus fuit totus verax et venit per veritatem, sic antichristus est totus mendax et venit per mandancium in locum Christi“.

⁹⁹¹ V. KYBAL, *M. Matěj z Janova a M. Jakoubek ze Stříbra*, 32-33.

⁹⁹² Srov. J. V. POLC – Z. HLEDÍKOVÁ, *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Karolinum, Praha 2002, 301: „Secundum, quod his diebus sit ille magnus Antichristus et regnet, qui secundum fidem ecclesie et secundum scripturam sacram et sanctos doctores in fine seculi est venturus, est error evidens secundum experienciam“. K tomu srov. V. NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život a učení*, 1/2, Jan Laichter, Praha 1921, 114.

⁹⁹³ *Postilla de tempore et de sanctis super Matthaem 24 et Job*, ms. NK ČR Praha, VIII.E.3, fol. 8r. Tuto pasáž přepsal F. M. Bartoš, *Betlémská kázání Jakoubka ze Stříbra z let 1415-1416*, Theologická příloha křesťanské revue 20, 1953, 59.

illius potestatis Antichristi, pro qua tamen potestate instant diligenter, ut iam papatus simul uniatur, et vocant hoc unionem ecclesie. Sed certe, qui aspexerit ad legem Domini, cognoscat, quia est potestas et unio Antichristi“.⁹⁹⁴

Z citace vyplývá, že Milíčův výpočet založený na textu proroka Daniela pravděpodobně podle Rupescissovy předlohy byl znám. Zároveň pootevřít dveře interpretaci, kdy Milíč svá původní vyjádření o příchodu Antikrista přeformuloval ve prospěch Antikristova narození a jeho největší vystoupení se teprve očekávalo. Ve shodě s Milíčem Jakoubek spojil událost odnětí ustavičné oběti s rokem Kristovy smrti v roce 33, k němuž připočetl 42 let a získal tak Milíčův letopočet zničení jeruzalemského chrámu v roce 75. Přidáním Danielovy hodnoty 1290 se Jakoubek dostal podobně jako Milíč k letopočtu 1365. Dále konstatoval padesátileté trvání Antikristova usazení v papežství, tedy až do roku 1415, roku smrti Jana Husa a roku nové zdánlivé jednoty v církvi po volbě Martina V. Na rozdíl od Rupescissy, který ve spise *Liber secretorum eventuum* k roku 1415 ohlašoval ukončení Antikristovy moci, Jakoubek Antikristovo působení ještě za uzavřené nepovažoval.

IV.5.2. V útrapách brzkého příchodu velkého Antikrista

Pozměněné dějinné vnímání ve vztahu k identifikaci s časem předchůdce velkého Antikrista a časem samotného velkého Antikrista Jakoubek bohatě vylíčil ve *Výkladu na Zjevení* koncipovaném jako exegeze celé Janovy Apokalypsy.⁹⁹⁵ Jakoubek byl přesvědčen, že Janova Apokalypsa je knihou nahlížející dějiny církve od jejího počátku až konce. Sám rozdělil členění kapitol svého *Výkladu* podle jednotlivých kapitol Janova zjevení.⁹⁹⁶ Zde je potřeba zmínit, že Jakoubkovo členění ve *Výkladu na Zjevení* neodpovídalo inovátorskému členění učiněnému Jáchymem z Fiore, který své *Expositio in Apocalipsim* rozdělil do deseti částí, tedy do dvou úvodních kapitol, *Prephatio* a *Salutatio*, a osmi hlavních výkladových knih. Jáchym z Fiore se vyznamenal vůči Tychoniovu a Bedovu členění. Jakoubek do jisté míry sledoval dělení Apokalypsy těchto tradičních autorů. Na druhou stranu ale tito autoři knihu

⁹⁹⁴ Přepisujeme dle F. M. BARTOŠ, *Betlémská kázání*, 59.

⁹⁹⁵ *Výklad na Zjevení sv. Jana*, I-II, [= *Výklad*] ed. F. ŠIMEK, Nákladem komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého ve XIV. a XV. století, zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, 1933.

⁹⁹⁶ *Výklad*, I, 29-30.

Janova vidění vnímali tak, že jednotlivé části Apokalypsy vztahovali na celé křesťanské dějiny, od jejich počátku až do konce. Jáchym naopak části Apokalypsy vztahoval na oddělené, po sobě následující historické fáze. V tomto byl pražský kazatel blízký Jáchymovi i Ubertinovi z Casale. Jakoubek chápal jednotlivá vidění sedmi andělů jako sedm po sobě následujících period. Sedm andělů prolamujících pečeti, sedm andělů s polnicemi strukturovalo čas pozemské církve: „...církev svatá dělí se na VII. pečetí od Kristova vstúpení“ a „otevrenie sedmi pečetí sedmi věkuom príleží, takže otevrenie prvné pečeti prvnému věku se prírovnává, tak traubenie prvného anděla prípodobňuje se prvnému věku“.⁹⁹⁷ Sedm prolomení ovšem Jakoubek nekladl do vztahu se Starým zákonem.

Každému jednomu prolomení pečeti, každému jednomu troubení polnice odpovídal vždy jeden věk v určeném vymezeném čase. Podobně jako u Jáchyma z Fiore či Ubertina z Casale i v Jakoubkově Výkladu každému věku zpravidla odpovídala určitá antikristovská reprezentace: „...při všech sedmi andělech po každém troubení anděluov šatan nětco vpustil v srdce lidí zlých, kteráž sau jeho země“.⁹⁹⁸

IV.5.2.1. Teologie dějin podle Výkladu na Zjevení

Sedmidílné pojetí dějin církve Jakoubek ve *Výkladu* úlomkovitě zmiňoval mnohokrát. V těchto sedmi fázích sledoval postupný růst protivníkovy moci od založení církve až po završení dějin. Zajímavým způsobem zasadil vlastní přítomnost s událostmi revolučních husitských Čech do jedné z period oznámených Janovou Apokalypsou a ukázal na budoucí vývoj opět dle líčení Apokalypsy. Jakoubkovy narážky na sedm věků proto vhodně umožňují poukázat na jeho teologii dějin, kterou reflektoval v posledních letech svého života. Z přímých citací díla vyplývá následujících sedm věků s příslušnými charakteristikami:

⁹⁹⁷ *Výklad*, I, 249-250, 318-319.

⁹⁹⁸ *Výklad*, I, 321.

První věk:

„Co jest se dálo v prvém věku za času prvotnie cierkve“, „v tom věku totiž apoštoluov, kterýž trval až do zkažení Jeruzaléma skrz Římany po XLti letech“.⁹⁹⁹ „Nebo apoštolé tehďáž byli první anděl, když sau život svatý věrným kázali Židóm v židovstvie“.¹⁰⁰⁰

Druhý věk:

„Druhého věku dotýká se čas náš, kterýž se vyznamenává skrz druhú pečeť, kterak totiž dána byla jim moc k trpení pro Krista a vylévání krve“.¹⁰⁰¹ „V druhém věku povstal druhý kuoň, rajzí, to jest tyranové, svatých mordéři, však nebylo povědjeno, kterak ten kuoň poražen bude“.¹⁰⁰² „Nebo ten věk počal se za časuov apoštoluov a trval za času mučedlníkuov až do Konstantina nadání cierkve“.¹⁰⁰³

Třetí věk:

„Třetí věk jest věk kacieřuov, kteříž se byli rozmohli praviece, že by Syn v Božství byl menší Otce a že by blahoslavená Maria nezuostala pannau po porodu, a kterak sú věrní přemohli je múdrostí božskau“.¹⁰⁰⁴

Čtvrtý věk:

„V čtvrtém věku a pečeti zmienka se děje o pokrytcích, kteříž toliko Boha usty, a ne srdcem chválili. A ta chytrost odevřiena jest v čtvrtém věku“.¹⁰⁰⁵ „V čtvrtém věku cierkve svaté, kterýžto věk počal se za času velikých svatých“.¹⁰⁰⁶ „A to se událo za času Konstantina, kterýž obohatil cierkev jako jménem slunce, dobrým totiž úmyslem. A to bylo škodlivějšíe, nežli kdyby Nero a jiní hubili cierkev boží. A tehďáž, jako kroniky římské svědčí, když bohatstvím nadán jest papež, slyšán jest hlas s nebe: Dnes vlit jest jed v cierkev. A tu se začalo pokrytstvie a více jím jest jich svedeno nežli jinými cestami, aby pod náboženstvím a zpuosobau lásky zlé provodili, jako kněžstvo, tak totiž, že dobří mají čtění býti, ctí světskau aby čtění byli a tak aby přední sláva světa jim se dála a aby pod zpuosobau potreby bohatstvie se rozmáhala“.¹⁰⁰⁷

Pátý věk:

„**Ted' již pátý věk vypisuje se, kteréhož již, mám za to částka veliká pominula [...]** protož tato trauba pátá jest času Antikristova a zjevení větším bluduov kacieřství a svedení, a to v zpuosobu kobylek, proti kterýmž má anděl boží trúbiti, aby se věrní vystřihali těch kobylek [...] v pátém věku, když šatan Antikrista, zbudil mnohé s bludy a kacieřstvími jako posly a apoštolý Antikristovy, aby z nich a skrz ně rostla jich hlava, Antikristus [...] takže v tom věku zbudí lidi, kteříž velikau budau mieti zpuosobu náboženstvie a svatého života, takže se budau zdáti lidu najviece přibližovati k Kristu a o sobě vysoce smýšleti budau, v mnohých věcech svatým se připodobňujícíe a domnievajiece se též dary mieti, jako někdy světí měli, a tak lid aby se k nim nachyloval a věřil jim“.¹⁰⁰⁸ „A viděl sem z moře šelmu vystupující, ana má sedm hlav a rohuov deset etc. **V tomto vidění pokládají se naši nebezpeční časové.** A viděl veliký a těžký boj strany šatanovy proti vyvoleným. Netoliko d'ábel sám v zpuosobě draka ryšavého protiví se svatým božím lidem, ale jeho audové též činie [...] když

⁹⁹⁹ *Výklad*, I, 250, 321.

¹⁰⁰⁰ *Výklad*, I, 322.

¹⁰⁰¹ *Výklad*, I, 250.

¹⁰⁰² *Výklad*, I, 322.

¹⁰⁰³ *Výklad*, I, 322; srov. *Výklad*, I, 335.

¹⁰⁰⁴ *Výklad*, I, 250.

¹⁰⁰⁵ *Výklad*, I, 250.

¹⁰⁰⁶ *Výklad*, I, 250.

¹⁰⁰⁷ *Výklad*, I, 329-330.

¹⁰⁰⁸ *Výklad*, I, 335-336.

ustydla láska k Bohu a k bližnímu, když od osviecenie viery a Ducha božieho vypadli, slovau šelma. A všickni spolu spojeni v zlosti proti vyvoleným sau jedna šelma, jejížto hlava jedna jest drak ryšavý, zkrvavený krví lidskau“.¹⁰⁰⁹

Šestý věk:

„Již mluví tuto o šestém věku, v kterémž ukazuje se největšie moc Antikristova. Prvé v pátém andělovi, a tak v pátém věku o předchudcích Antikristových pověděl jest. A viděl Jan, že ještě času Antikristova v šestém věku Pán zbudí věrné kazatele jako anjela, kterýž věrné ještě napomene a vystřeže“.¹⁰¹⁰

Sedmý věk:

„V poslední pečeti ukazuje se vítězství věrných proti zlým, a kterak zde dána bude jednota věrným a svornost po vítězství jich proti Antikristu. A zde některak uspokojie se věrní a v svornost vejdau s matkú svú Sion“.¹⁰¹¹ „Vítězství věrných proti zlým, a kterak zde dána bude jednota věrným a svornost po vítězství jich proti Antikristu.“¹⁰¹² „Ustanau auzkosti a trápenie o člancích viery, bludové, kacířstva a roztržení“.¹⁰¹³ „A bude také věrným pokoj na těle a tehdy věrní budau mieti svobodu kázati slovo Páně, přijímati tělo jeho a krev svatú“.¹⁰¹⁴

IV.5.2.2. V čase, který zbývá

Z citací textů vztahujících se k jednotlivým věkům je patrné, že Jakoubek svoji přítomnost kladl na konec pátého věku. Reprezentanty zla v apokalyptickém popisu představují kobyly se svým vůdcem andělem z propasti, a zejména šelma z moře a šelma ze země. S nimi je spojen příchod pohrom, které konec pátého a šestý věk sjednocují v neustálých pronásledováních. Svoji současnost takto s úpravami chápali Jáchym z Fiore, Ubertino z Casale výslovně a též Rupescissa ve spise *Vade mecum in tribulatione*.¹⁰¹⁵

Jakoubek následuje scénář Janova zjevení začal s výkladem anděla z propasti zmíněného ve Zj 9, 1.¹⁰¹⁶ Tento anděl ovládá kobyly, jež měly

¹⁰⁰⁹ *Výklad*, I, 500-501.

¹⁰¹⁰ *Výklad*, I, 355.

¹⁰¹¹ *Výklad*, I, 250.

¹⁰¹² *Výklad*, I, 250.

¹⁰¹³ *Výklad*, I, 304.

¹⁰¹⁴ *Výklad*, I, 305.

¹⁰¹⁵ Srov. např. Ubertino AV, V, 7, 457b: „Licet autem abundaverit heresis circa finem quinti status in cuius finem tentatio mistici Antichristi qui est persecutor et preparator vie illius magni et aperti per quem debet fieri, ut in septima visione dicitur iudicium meretricis quod tamen fundamentum eius illius tam mistici quam aperti non debeant esse principaliter de erroribus manichei satis patet“.

¹⁰¹⁶ *Výklad*, I, 338: „A die latině: Abyssi, id est sine bysso, bez stkvělosti. A vyznamenávají se ta srdce, kteráž v sobě toho nemají“. Srov. pro názornost k celé pasáži Ubertinuův výklad AV, V, 7, 456b-457a: „Ideo contra hoc subdit quod habebant super se regem angelum abyssi, cui nomen hebraice Abaddon grece autem Apolion et latine habens nomen Exterminans. Hoc ultimum dicunt aliquid addidisse latinum interpretem quia liber in Greco est scriptus. Ideo autem nomen

u Jakoubka symbolizovat širokou škálu negativních charakteristik.¹⁰¹⁷ Charakteristikou kobylek i anděla z propasti nenaznačoval konkrétní osobu, ale množinu těch, kteří sužovali křesťany. Podobně vyložil i jméno anděla „Abaddon“:

„A die: jemužto jméno židovsky Abaddon, etc. Řecky pokládá, židovsky a latině jest to jméno jeho, kteřížto tři jazykové sau najrozhlášenější, kterýmiž vinna Páně napsána byla: Ježíš Nazaretský, král židovský [...] jakož die Jan: Z nás ť sú vyšli, ale nebyli sú z nás. A tak také ve všech jazyciech sú kobylky uvedeny od šatana“.¹⁰¹⁸

Koncentraci apokalyptické antikristovské síly v Apokalypse následuje až příchod sedmihlavého draka ze Zj 12, 3, který se postaví ženě oděné sluncem. Sedm hlav draka Jakoubkovi nerepresentovalo historické figury, zde je zřejmý odstup od jáchymistické tradice, ale představovalo závažné přestoupení proti evangeliu lidí konajících „hříechy ohavné“ nebo též nejednotnost v protikladu k ideálu reprezentovaného prvotní církvi.¹⁰¹⁹ Nekonkrétnost z předchozích pasáží český kazatel nahradil výkladem třinácté kapitoly s vystoupením dvou šelem, šelmy z moře (Zj 13, 1-2) a šelmy ze země (Zj 13, 11-13).

hebraice et grece traditur ut ostenderetur quod omnium malorum de omnibus nationibus hic talis est princeps vel per excellentiam malitie vel per immensitatem potentie vel universitatem. Possumus autem cum hoc dicere, quod non est inconueniens quod Spiritus sanctus per os Ioannis istud expressit in lingua latina cum ipse bene sciret quod quintus status ecclesie ad latinam magis pertineret ecclesiam et tales locuste cum rege suo hanc principaliter devastarent licet autem per angelum abyssi universaliter possit intelligi diabolus tamen cum hoc videtur mihi quod hic angelus abyssi vocetur ille qui per abyssalem malitiam demonum et illorum procuracionem malignam et sui ipsius ambitiosam astutiam, que in omni malo erat inabyssata ad gradum summi pontificii non canonicè sed fraudulentè ascendit quem sic tyrannice usurpavit ut supra quam credi posset universaliter contrastaret. Qui fuerunt in gemitibus preteriti temporis sciunt quod proprie additum est: et latine habens nonem Exterminans. Nam licet in multitudine locustarum sint diverse proprietates male predictæ a diversis malis locustis diversimode participare si quis subtiliter oculos mentis aperiat et omnes modos et actus vite et regiminis huius exterminationis diligenter examinet videbit omnes tanquam in malorum principe couniri ut merito dicatur angelus abyssi et rex huius pessime vastitatis”.

¹⁰¹⁷ *Výklad*, I, 339: „Lid rozdělený proti sobě tělesný povstal, takže jiní povstali milovníci světa, jiní rozkoší, jiní rozmnožitelé nenávisti, jiní rozsévající bludu a kacířství, kteřížto sau všickni jako kobylky“. *Výklad*, I, 342-343: „A dáno jest jim, aby trápily, totiž ty, kteří se vyznamenávají skrz trávu, skrz stromovie etc., trápenie však jich nebude škoditi dobrým. Nynie mnohá srdce mají nesnáze, aukosti, bojíce se, aby svedeni nebyli a to se jim obracuje k spasení. [...] Taktéž i nynie mnozí sú dobří, tajíce se jako za času Eliášova; tak nynie kobylky vládnu, zpravují, a dobří se kryjí. A kobylkám těm od Pána jest zapovědjeno, aby jim neškodily. A ač trápíe je, však dokonce nemohau uškoditi, svědomie převracujíce. Ano nynie se děje se to také, že mnohé na těle mordují; avšak Pán ty, kteří sau jeho, sobě zachovává, že jim někdy nic neuškodie, také ani na těle; taktéž bývá i o duši“.

¹⁰¹⁸ *Výklad*, I, 354. Ubertino z Casale přepracoval Jáchyma, který anděla z propasti a jeho vojsko kobylek spojoval s manichejci a katary a doplnil jej o kritiku soudobé aristotelské filosofie. Andělova plná demonstrace se též zjevila ve zrušení výsad, které uskutečnil Celestin V. pro spirituály. Jakoubek zde zdůraznil obecně heretiky.

¹⁰¹⁹ *Výklad*, I, 502-503.

Šelmu z moře Jakoubek identifikoval se světskou mocí protivící se Božímu zákonu, kterou ztotožnil zejména s císařem Zikmundem: „*nynie zajisté král uherský s těmi, kteříž se ho přidržíc, jest šelma veliká, proti pravdě postavující se, a vystupuje z moře, bojuje proti věrným*“.¹⁰²⁰ Sedm hlav šelmy představovaly „*hříechy ohavné*“ nebo též „*králové a knížata světská*“, ovšem Jakoubek je neupřesnil.¹⁰²¹ Podobnost šelmy se vzezřením medvěda, lva a pardála označovala přilnavost šelmy ke slávě světa, pýchu a krutost.¹⁰²² Šelma ze země dle Jakoubka vystoupila v duchovní moci, reprezentované církevní hierarchií, která se neřídí evangeliem: „*zástup falešných a duchovních zprávvcuov*“, která „*pod zpuosobau náboženstvie a křest'anstvie puosobí zlé*“ a „*ta jest byla zbor Konstantský*“.¹⁰²³

Po zajímavém exkurzu odpovídajícím popisu Matěje z Janova o typických hříšších jednotlivých evropských zemí, reprezentujících ve své celistvosti šelmu, dal Jakoubek zranění jedné hlavy šelmy ze Zj 13, 3 do spojitosti s působností věrných hlasatelů v Čechách, kdy:

„Všickni světi mají bojovati proti ní, [...] protož máme bojovati věrau, nadějí a láskou a životem dobrým a svatým a modlitbami, častými posty, [...] k tomu ť se jest Praha zavázala, aby tak hříechové stavování byli a šelmu s jejími hlavami aby zabíjela [...] mnozí z strany boží byli, ješto sau přemáhali; ale nynie již těchto časuov od šelmy přemoženi bývají“.¹⁰²⁴

Kazatelé byli v Praze poraženi a uzdravení šelmy podle Zj 13, 3 se naplnilo, když: „*Duch lakomstvie opět srdce křest'anská počal raňovati a trápiti, [...] když kněžstvo počalo veliká bohatstvie k sobě přitahovati, tehdy opět rána jejie, totiž šelmy a hlavy uzdravena jest*“.¹⁰²⁵

Pátý věk odpovídal času sepsání *Výkladu*, odpovídal době působnosti dvou reprezentantů přípravných sil velkého Antikrista, kdy se všichni křesťané měli posilovat eucharistií pod obojí způsobou.¹⁰²⁶ Kolbiště politických a náboženských sil v Evropě Jakoubka oproti roku 1412 podnítilo ke

¹⁰²⁰ *Výklad*, I, 499.

¹⁰²¹ *Výklad*, I, 502.

¹⁰²² *Výklad*, I, 503.

¹⁰²³ *Výklad*, I, 499; též *Výklad*, I, 546-547.

¹⁰²⁴ *Výklad*, I, 515.

¹⁰²⁵ *Výklad*, I, 515; Praha je vůbec jednou z nemnoha identifikací, k níž Jakoubek přistoupil, k jejímu ztotožnění s apokalyptickou nevěstkou, Babylonem srov. *Výklad*, I, 541.

¹⁰²⁶ *Výklad*, I, 479: „Krev Ježíše Krista najviece spojuje obce tyto v boji proti Antikristu, kteréhož sau přemohli také na tomto světě těchto dnuov, a činí pomoc přemáhati hříechy v duši a pokušení“.

konkretizaci „pouze“ této první fáze. V roce 1412 si byl Jakoubek jistý označením Syna zatracení z 2 Sol 2, 9, velkého Antikrista ze šestého věku, po němž nastoupí odpočinek věku sedmého. V době dokončení českého výkladu byly šestá a sedmá etapa dějin časem zahlíženým v budoucnosti, časem, který zbýval.

Šestý věk s pronásledováním velkého Antikrista tedy Jakoubek očekával: „...již andělé, jimžto šestá pečeť jest otevřena, traubili, že již jest největší Antikrist; ale lid nechtěl věřiti“.¹⁰²⁷ Oproti dřívějším letům Jakoubek Syna zatracení, velkého Antikrista z druhého listu Soluňanům identifikovat nedokázal, jeho čas zahlížel

v blízké budoucnosti. Věděl pouze, že bude spojen se šelmami z pátého věku:

„Die drak, totiž d'ábel, had starý[...] totiž d'ábel dává moc šelmě a šelma mluvíti bude pod pokrytstvím veliké věci a vysoké, jako by to od Boha a od Krista Ježíše měla, ana pak od d'ábla moc tu má. [...] K témuž die sv. Pavel k Tessalonicenským: A tehdy ť se zjeví ten nešlechtník, totiž d'ábel, kterýž dal moc šelmě, a toho Buoh s hlavou i s audy zamorduje duchem aust svých a bleskem příchodu svého. Jehožto příchod – totiž Antikristuov, kterýž jest po všem světě rozsát a jeden společností – jehož příchod jest vedlé puosobenie šatanova a mnohé svodí. A tak moc a sílu běře šelma (totíž Antikrist) od draka, a to v divích a v zázracích, některá znamenie zevnitř ukazovati bude před kniežaty, před králi a jinými mohautnými skrz výmluvnost a písma, a rozumy, aby přikryli jimi zlosti své a hříechy“.¹⁰²⁸

Časové vymezení šestého věku betlémský kazatel nijak zvlášť nerozpracoval. Zaštitil se tvrzeními jiných autorit s odkazem na verše Dan 12, 6-7 o třech a půl letech, které měly odpovídat pronásledování velkého Antikrista:

„Jako i Danielovi v kapitole XII. anděl pověděl, když se ho tázal: I kdy bude konec těch divných věcí? A die, že to trvati má až do času a časuov a polovice času; takže tu také vykládají puol čtvrtá léta. Ale to nenie jisté“.¹⁰²⁹

Poslední sedmý věk měl ohlásit sedmý anděl ze Zj 11, 15 se svojí polnicí.¹⁰³⁰ Jakoubek se nekoncentroval na hledání konkrétní osoby v dějinách, dal ji obecně kolektivní kazatelskou funkci, která hlásá *restitutio*. Poslední věk, jakkoli dosud nejplněji prožívaný díky absenci kralování Antikrista, nebude zbaven všech negativních vlastností lidské přirozenosti:

„...jakož sv. Jeronym dotýká, že po Antikristovi ještě zlí pokrytci tajie se přidržeti se budau dobrých. Nebo mezi učedníky Kristovými byl Jidáš a oni měli mezi sebau

¹⁰²⁷ *Výklad*, I, 355.

¹⁰²⁸ *Výklad*, I, 507.

¹⁰²⁹ *Výklad*, I, 355.

¹⁰³⁰ *Výklad*, I, 440: „Sedmý anděl v traubu zatraubil. Nebo Pán zbudí kazatele, kteříž čas dobrý zvěstují po časiach zlých, nebezpečných, takže srdce veselá vespolek sobě oznamovati budau a radovati se budau, takže královstvie Ježíše Krista uvedeno bude“.

nedostatky. A bude také věrným pokoj na těle a tehdy věrní budau mieti svobodu kázati slovo Páně, přijímati tělo jeho a krev svatú. Budau však k nim přimíšení zlí pokrytci".¹⁰³¹ „Mnohé nesnáze budau, Nebo když se cierkev obnovuje a napravuje, mnohé nastávají nesnáze a má mnoho býti dělníkuov".¹⁰³²

Jakoubek hovořil, že „*po tom království Antikristově přijde království Pána Krista*“, nicméně si byl dobře vědom nemožnosti identifikovat sedmý věk s nebeským královstvím po Kristově parusii.¹⁰³³ Půjde stále o období přípravy na finální soud: „*A ten čas bude prostřední po času Antikristovém a před posledním soudem*“. Jako Ubertino i Jakoubek si uvědomoval nedokonalost tohoto do času položeného věku. Sedmý věk nebyl charakterizován popřením tříd ve společnosti hlásaným revolučním radikálním hnutím z přelomu let 1419-1420.¹⁰³⁴ Neměl být bezbolestným a bezhříšným časem.¹⁰³⁵ Zúraznil-li Ubertino sedmý věk jako čas plného žití *altissima paupertas* díky plnému poznání Kristova evangelia, tolik potíraného na konci 5. a v 6. věku, pro Jakoubka ze Stříbra byl sedmý věk časem praktikování eucharistie pod obojí způsobou a kazatelství:

„A bude také věrným pokoj na těle a tehdy věrní budau mieti svobodu kázati slovo Páně, přijímati tělo jeho a krev svatú. Budau však k nim přimíšení zlí pokrytci".¹⁰³⁶
„Bude pokoj a odpočinutie mezi věrnými a Pán učiní hody veliké svého těla a krve".¹⁰³⁷

I v Jakoubkově sedmém věku hrálo důležitou roli plné poznání evangelních zásad Kristem daných, ale zastřených v minulosti: „*V ten den sám Pán oslaven bude a povýšen, totiž když nové světlo přijde, nová viera, nové osvícenie*".¹⁰³⁸

Neurčené časové vymezení sedmého věku Jakoubek naznačil již ve výkladu na sedmou kapitolu Janova zjevení: „*Kolik pak to let bude, kteří budau času mlčenie a pokoje etc., nepokládá tuto počtu, ale jmenuje řka: Jako puol hodiny. Nebo tisíc let jako den včerajší, kterýž pomínul před Hospodinem*".¹⁰³⁹ Tisícileté trvání Jakoubek rozhodně nemyslel doslovně podle Rupescissy. Konkrétní verš Apokalypsy 20, 1 vztahující se k uvěznění Satana na tisíc let Jakoubek přešel

¹⁰³¹ Výklad, I, 304-305.

¹⁰³² Výklad, I, 443.

¹⁰³³ Výklad, I, 440.

¹⁰³⁴ Výklad, I, 305.

¹⁰³⁵ Zde Jakoubek přímo navazuje na táborské bludné články zmíněné v kronice Vavřince z Březové, srov. Výklad, II, 311-312.

¹⁰³⁶ Výklad, I, 304-305.

¹⁰³⁷ Výklad, I, 304.

¹⁰³⁸ Výklad, I, 440.

¹⁰³⁹ Výklad, I, 305.

letným konstatováním v duchu Augustinově.¹⁰⁴⁰ Druhý text Janova zjevení zmiňující rozvázání Satana po tisíci letech ze Zj 20, 7 někdejší spolubojovník Husa opět nechal bez upřesnění. Jakoubek konstatoval: „*Tehdy rozvázán bude šatanáš a propuštěn z žaláře svého etc. V tomto vidění Jan poznal, že v prvotní cirkvi šatanáš byl svázán a volení s Kristem kralovali a byli sau národ svatý, královské kněžstvo; avšak šatan skrz krále a ciesaře škodil jest, ale neprospěl, nebo mdlá byla jeho moc proti silným svatým. Potom rozvázán jest, totiž k časuom posledním*“. Koncepčně se tedy Jakoubek pohyboval v blízkosti Jáchymova líčení.

Toto propuštění Satana Jakoubek přímo propojil s postavami Goga a Magoga a zaštil se interpretací Jeronýma.¹⁰⁴¹ V linii ostatních exegetů, na něž navazoval i Ubertino, Jakoubek Goga a Magoga ztotožnil s národy.¹⁰⁴² Následnou konkretizací, opět blízkou linii vytyčené Jáchymem z Fiore, posledního protivníka spojil s ocasem draka. Jakoubek napsal: „*Kteří sau Gog a Mágog? Jan praví: z nás vyšli, ale nebyli z nás etc., kteříž sau jako ocas dračí. Kteříž se někdy stkvěli jako hvězdy na nebi, již ti učiněni sau Gog a Mágog*“.¹⁰⁴³ Porážku obou sil Jakoubek vložil do souvislosti s kazatelstvím a obnoveným Eliášovým duchem:

„Jako někdy dával vraucieho Ducha Eliášovi, Mojžiešovi a Finesovi ku pomstě nepřátel, tak v den najposlednější andělé a světi rozpalé se horlivostí, konečnou pomstau proti hříšníkóm. A ti t' sau trunové stkvaucie, andělé, proroci a apoštolé, a všickni hořeti budau zlau pomstau na zlé“.¹⁰⁴⁴

Po porážce Satana mělo nastat věčné království nového Jeruzaléma.

IV.5.3. Poslové restitutio

Téma vyslanců obnovy je z hlediska spisové produkce Jakoubka konzistentní a dovoluje texty klást vedle sebe. Jakoubek sdílel obecné exegetické stanovisko, že příchod muže naznačeného v biblickém textu Mal 3, 1 označuje Enocha a Eliáše. Biblickou pasáž Mal 3, 23-34 sdělující jména obnovitelů ovšem Jakoubek ve velkém *Výkladu* nekomentoval. Jakoubek Enocha a Eliáše propojil se dvěma svědky ze Zj 11, 3, o možném Mojžíšovi namísto Enocha se ovšem

¹⁰⁴⁰ *Výklad*, II, 254: „Světí vykládají, že jest se to naplnilo v prvotní cirkvi, že jest šatanáš byl svázán a uvržen do pekla. Na skonanie světa viděl, kterak šelma a falešný prorok a šatan uvrženi budau a svázání do hlubiny padnu zatracenie“.

¹⁰⁴¹ *Výklad*, II, 273.

¹⁰⁴² *Výklad*, II, 273: „A tito dva sau národové, kteříž nad jiné panovati budau v cirkvi; a v těch rozvázán bude šatanáš“.

¹⁰⁴³ *Výklad*, II, 273.

¹⁰⁴⁴ *Výklad*, II, 277.

nezmiňoval. Eliáš a Enoch představovali pro Jakoubka prototypy kazatelů zápasících s Antikristem, prototypy vyslanců obnovy. Ovšem nebyli jedinými prototypy kazatelství husitského myslitele. Roli vyslanců přiřkl i andělským figurám, které naplňovaly a do konce času světa ještě v kazatelích budou naplňovat obnovitelské poslání. Například anděl mající znamení živého Boha ze Zj 7, 2 je týmž andělem ze Zj 20, 1, který v Jakoubkově pohledu naplňoval Malachiášovo proroctví 3, 1.¹⁰⁴⁵ Silný anděl ze Zj 10, 1 měl stejně jako pro Jáchyma dar kázat proti antikristovským silám.¹⁰⁴⁶ Podobně jako Jáchym z Fiore či spirituálně františkánští autoři Jakoubek v přenesené formě zdůraznil tyto figury jako reprezentanty budoucí naděje. Ti označovali, v těžkých posledních časech pocíťovaných Jakoubkem, již nikoli pouze privilegované *ordo* či *virii spirituales*, ale každého upřímně smýšlejícího křesťana.¹⁰⁴⁷

V ranějších spisech Jakoubek přebíral učení Matěje z Janova. Z olomouckého zlomku Jakoubkova kázání *Venit Helias* vyplývá, že neočekával návrat starozákonní osoby Eliáše, ale kazatele v kolektivním významu, kteří obnoví Kristova ducha. Spasitel vyznamená kazatele a doktory Eliášovým duchem, jimiž obnoví vše:

„Per Heliam videtur notare Salvator illos qui sunt repleti spiritu Helie et proprietatibus eius sic quod hic prescribit Veritas spiritum et virtutem Helie id est multitudinem sanctorum predicatorum et doctorum per quos spiritu Helie habundans restaurabit omnia. Et ad ipsorum perfeccionem spiritus de quator angulis veniens inspirabit ossa arida in campi latitudine dissipata. Alias quomodo una persona de paradiso veniens corporaliter per universum orbem discurrens posset sua sollicitudine et suasionem restaurare universitatem electorum? Neque enim facultati eius hoc subiacet nisi solum spiritu Iesu operanti qui replet orbem terrarum“.¹⁰⁴⁸

Výpověď o kazatelích, kteří přijdou ze čtyř stran a ožíví vyprahlé kosti z pláně pramení ze starozákonního textu proroka Ezechiela 37, 1. Na text odkazoval Milíč a jeho autority se ve věci proroctví o příchodu ohavnosti zpuštění i v záležitosti nositele Eliášova ducha dovolával i Jakoubek:

„Qui Deus non valde opus habet de illo litterali Helia cum possit eciam de lapidibus istis id est gentibus et laicis filios Abrahe id est multos Helias suscitare. Helias ergo est vir habundans spiritu Helie qui diutinum rupit silencium de adventu Cristi ultimo. Et

¹⁰⁴⁵ *Výklad*, II, 248.

¹⁰⁴⁶ *Výklad*, I, 358-360; *Výklad*, I, 387: „Bude šlapat proti zlým“. V kolektivním významu srov. *Výklad*, I, 389: „Takoví andělé býti máme, chceme-li přemoci šatanáše a falešného proroka a šelmu“.

¹⁰⁴⁷ *Výklad*, II, 249.

¹⁰⁴⁸ *Fragmentum sermonis. M. Jacobus de Myza: Venit Helias*, ms. VK Olomouc M.1. 34, fol. 183v.

si vultis accipere, quantum noticia gestorum michi asserendum inducit ipse est Milicius venerabilis presbiter et predicator potens in opere et sermone cuius verbum tanquam facula ardebat“.¹⁰⁴⁹

V postním kázání z roku 1416 Jakoubek v návaznosti na Mal 3, 22-23 toto povstávání kazatelů v Eliášově duchu opět zdůraznil jako realizující se před Kristovou parusí:

„A jakožto před příchodem pravým Pána Krista přišel byl svatý Jan, Křtitel Boží, v duchu a síle aneb v duchu Heliášově, kterýžto hrubě tresktal, a řka: Pokolenie Hadové, téžť před druhým přístím Pána Krista, totiž před súdným dnem pro rozmnoženie zlosti lidské povstane v některých kazatelech i jiných lidech duch Heliáše, kteřížto obracovati budú srdce synův k Otcóm, totiž k svatým apoštolóm, aby tak živi byli.“¹⁰⁵⁰

Prototypem kazatele sjednocujícího ony významy Eliáše byl pro Jakoubka Jan Hus. Husovy životní osudy představovaly všechny potřebné charakteristiky kladené na hagiografického hrdinu, jehož legendu Jakoubek pomáhal vytvořit a která čerpala právě z kombinace různých výkladových pozic o Eliášovi. Jakoubek tuto rovinu demonstroval 6. července 1416 během kázání v Betlémské kapli, kde Husa a Jeronýma začlenil do zástupu svatých mučedníků, jejichž zápas s odpůrci pravdy evangelia jasně ukázal, že jsou kazatelé v Eliášově duchu. Hus totiž jako „*alter Elyas zelanter invexit contra superhabundantem iniquitatem Antichristi et symoniaci sui cleri*“.¹⁰⁵¹ Ve *Výkladu na Zjevení* Jakoubek již v prvních listech sdělil, že Mistr Jan Hus byl:

„...anděl boží dobrý, kteréhož poslal Kristus, aby vylil báni svú a kázanie proti němu. Onť jest jistě zjevil pajchu jeho a lakomstvie a kacieřstvie a pokrytstvie, ukázal, že jest Antikristus jiné slunce než Kristus. I vypustil jest zase proti němu Antikrist voheň a proti zemi této vyzdvihl krveprolitie“.¹⁰⁵²

V příslušném výkladu na jedenáctou kapitolu o dvou svědcích Jakoubek nejprve shrnul tradici výkladu těchto postav. Ve shodě s Jáchymem i on své úvahy korigoval výkladem Jeronýma a opřen o Jeronýma konstatoval: „*Duchovně však má rozuměno býti*“.¹⁰⁵³ Dva svědkové Enoch a Eliáš reprezentovali nové

¹⁰⁴⁹ *Fragmentum sermonis. M. Jacobus de Myza: Venit Helias*, fol. 183v.

¹⁰⁵⁰ *Mistr Jakoubek ze Střebra: Betlémská kázání z roku 1416*, ed. K. SITA, Blahoslav, Praha 1951, 60.

¹⁰⁵¹ *Jacobelli de Missa sermo habitus in Bethlehem a quodam pio in memoriam novorum martyrum M. Johannis Hus et M. Hieronymi*, ed. V. NOVOTNÝ, in FRB, VIII, Nákladem nadání Františka Palackého, Praha 1932, 238.

¹⁰⁵² *Výklad*, II, 32.

¹⁰⁵³ Srov. celou výkladovou pasáž: *Výklad*, I, 413: „A tuto někteří jmenují tato dva svědky, Enocha, totiž Eliáše; a někteří se domnívají, že by ta dva osobně měla přijíti a že by nezemřeli tělesně ještě, ale tak že sú vzati a zachováni že by měli býti až do časuov posledních a že by v ráji byli. Ale jiní jináče smajšlejí. Jako sv. Jeronym, píše v listu k Marcelle o pěti otázkách, v otázce

osoby v jejich duchu. Pytlovina, do níž byli svědkové z jedenácté kapitoly zahaleni, znamenala pro Jakoubka chudobu, nikoli odkaz na řeholi v návaznosti na Benedikta či Františka a Dominika, ale ve skromnosti praktikovaného v křesťanství.¹⁰⁵⁴ I když si byl vědom kolektivního významu svědků, Husův někdejší spolubojovník naznačil: „*Budau se tajiti a krýti, takže ty osoby nebudau směti toho o sobě praviti, že by byli Eliáš, aneb Enoch.*“¹⁰⁵⁵ A výslovně s poukazem na dva svědky, jejichž poslání realizovali svými osudy Hus i Jeroným, Jakoubek sdělil:

„Ale tito nedopustí jich pochovati, totižto že budau je ustavičně zlořečiti, klnauti a za vyobcované mieti [...] Jako i ty věrné, kteříž v Konstanci sau spáleni, za drahně let měli je v nenávisti“.¹⁰⁵⁶

Role kazatelů v duchu Eliáše se ale dějinně nevyčerpala v českých mučednících 5. věku. Až do příchodu Goga a Magoga přijdou další, kteří:

„Jako někdy dával vraucieho Ducha Eliášovi, Mojžiešovi a Fineesovi ku pomstě nepřátel, tak v den najposlednější anděl a světí rozpalé se horlivostí, konečnu pomstau proti hříšníkóm. A ti ť sau truonové stkvaucie, andělé, proroci a apoštolé, a všickni hořeti budau zlau pomstau na zlé“.¹⁰⁵⁷

třetí a die, že není času hádání dlouhému. Někteří domnívají se o nich, že by tělesně a osobně přijít měli. Ale kdyby tak bylo, tehdy by i jiné obyčeje starozákonné neb ceremonie slušelo zachovávat, jako bajkové krve kroupení etc. A takové tak smajšlejce nazývá židovinou zapáchatí a zamietá ten smysl. Nebo v těchto knihách Zjevení nejmenší slove duchovníe se rozumie, a tak tehdy i toto o dvou svědcích. Nebo lid křesťanský duchovně má choditi, v duchovníech věcech prospievaje. Tak prorocství Malachiáše v poslední kapitole die: Pošli vám Eliáše, služebníka mého, prvé než přijde den Páně, a obrátí srdce otcuom k synuom etc., na kteréž byli zapomněli, k jich životu a Písmu svatému neprohlédajiece. Též také tu sv. Jeronym zamietá tak po židovsku smajšlejcie, domnívajíce se, že by osoba Eliášova měla přijít. Duchovně však má rozuměno býti. Jako sú tázali Krista mistři, že by Eliáš měl přijít; kterýžto jim odpovídá: Chcete-li přijít, již jest Eliáš přišel. A Gabriel, ukázav se Zachariášovi, die o Janovi, že přijde v duchu a v moci Eliášově; a Kristus nazývá ho Eliášem, ale Jan praví o sobě, že není Eliášem. A oba dva pravíta pravdu, totiž že nebyl Eliášem osobau, ale dobře v duchu. Taktéž i tuto zaslibuje se poslati; netoliko dvě osoby, ale více svatých kazateluov. Nebo dvě osoby nevystačily by na veškeren svět“.

¹⁰⁵⁴ *Výklad*, I, 413.

¹⁰⁵⁵ *Výklad*, I, 413-414.

¹⁰⁵⁶ *Výklad*, I, 436.

¹⁰⁵⁷ *Výklad*, II, 277.

V. TRAKTÁT PROPHETE MORTUI SUNT

Na traktát *Prophete mortui sunt*, zaznamenaný v rukopisu BAV, Vat. Lat. 4150, ff. 191v-198r, upozornil Jaroslav Prokeš v soupisu husitik Vatikánské knihovny v roce 1928.¹⁰⁵⁸ Autor traktátu je v rukopise uveden dvakrát, nejprve na konci prvního folia, kdy se představil: „*ego magister Rupertus de Bundancia nacione Anglicus promotus Oxonione*“.¹⁰⁵⁹ Podruhé pak v explicitu: „*Tractatus prophetarum prophciarum Magistri Ruperti [...] de Bundancia nationis Anglicus*“.¹⁰⁶⁰ Autorovi Rupertovi „*de Bundacia*“ podle této čitelné části textu přisoudil původ před více jak osmdesáti léty Jaroslav Prokeš a ani v našem případě nebyly důvody toto autorství podle čtení v rukopise měnit. Přiřadit Ruperta „*de Bundacia*“ ke konkrétní osobě v Čechách či Anglii z konce 14. a počátku 15. století se však nepodařilo, stejně jako jméno uvedené v rukopisu „*Rupertus de Bundancia*“ nepomohlo s jeho vztažením k jinému rukopisnému dochování. Proto jsme podobně jako Prokeš považovali rukopis Vatikánské knihovny za jediný exemplář Rupertova traktátu. Nicméně tato úvaha nebyla správná, na jiný rukopis tohoto traktátu tehdy uložený v klášterní knihovně v Admontě upozornil Jan Sedlák v roce 1911.¹⁰⁶¹ Sedlákovi se dostal do rukou rukopis dnes pravděpodobně uchovávaný v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou XVI.E.1. O znalosti rukopisu Vatikánské knihovny se Sedlák nezmínil. Sedlák autora označil nikoli „*Rupertus de Bundancia*“, ale jako „*Rupertus de Gundancia*“, což odpovídalo rukopisu, který prostudoval. Ani toto jméno však nebylo možné ztotožnit s konkrétní osobou. S ohledem na obsah traktátu je možné pouze sdělit, že autor byl stoupencem katolického křídla v zemi, jednoznačně protihusitsky zaměřený, který požadavky husitských reformátorů klasifikoval jako herezi.

Traktát byl napsán mezi léty 1414-1420. V explicitu psaném odlišným stylem písma oproti předchozím pasážím traktátu je sděleno: „*Scriptum Brune*

¹⁰⁵⁸ J. PROKEŠ, *Husitika vatikánské knihovny v Římě*, Nákladem „Orbis“ tiskařské, nakladatelské a novinářské společnosti akciové, Praha 1928, 44-46. Rukopis nám byl v době dokončení práce k dispozici pouze prostřednictvím digitální kopie, a proto jsme již neměli možnost získat informace o kodexu, jehož je rukopis součástí.

¹⁰⁵⁹ *Prophete mortui sunt* [= *Prophete*], ms. BAV, Vat. Lat. 4150, fol. 191v.

¹⁰⁶⁰ *Prophete*, 198r.

¹⁰⁶¹ J. SEDLÁK, *Několik textů z doby husitské*, Hlídka 28, 1911, 227-231.

anno Domini millesimo quadringentesimovicesimo". Rok 1420 je pravděpodobně datem opisu a chápeme jej jako nejzazší možný termín sepsání. Pro své odmítavé stanovisko vůči laickému kalichu není možné klást jeho vznik před rok 1414. Z náznaků o věčných trestech pro Husovy následovníky a z polomiky vedené Jakoubkem ze Stříbra v roce 1416 usuzujeme, že byl traktát složen až po Husově smrti.

Přepisovaný text členíme do odstavců, nakolik je to možné, neboť méně uspořádaná struktura textu neumožňuje vytvořit takové členění jako přehledné. Do poznámek pod čarou zařazujeme pouze biblické odkazy.¹⁰⁶² Rukopis je místy poškozen a jeho autor na několika místech značně vybočil z pravidel latinského jazyka, což způsobilo potíže při rekonstrukci textu.

¹⁰⁶² S ohledem na pracovní verzi přepisu a jeho částečnou porušenost hodláme zpracování textu dokončit (včetně doplnění nebiblických pramenů) po předpokládané kolaci vatikánského rukopisu *Prophete mortui sunt* s rukopisem KNM Praha, XVI.E.1.

V.1. CHARAKTERISTIKA A OBSAH SPISU

Autor se tedy v traktátu představil jménem „*Rupertus de Bundancia*. Rupert tvrdil, že dle záměru vloženého Stvořitelem do jeho díla, mělo být možné z postavení a pohybu nebeských těles osvětlit události dobré i špatné z minulosti i budoucnosti. Rupert odůvodnil, že po zralé úvaze vyplývající právě z pohybu planet a hvězd vynese několik závěrů o hnutích týkajících se viklefstů v Čechách a následcích, které z jejich jednání vyplývají.¹⁰⁶³ Jeho slova měla být jakousi obdobou jednání starozákonního Jonáše, který výzvami přivedl obyvatele Ninive k pokání a odvrácení od Bohem připraveného trestu.

Rupert obvinil viklefsty, že se snaží Bohem stanovený řád věcí porušit. Dopustili se tak čtvera provinění, jenž bude mít následky. Nejprve, jejich snaha zdůraznit Kristovu krev nezasluhuje žádnou odměnu.¹⁰⁶⁴ Nemohou být nazýváni křesťany, neboť pouze znovu prolévají Kristovu krev a představují spíše pokrytecké vrahy Krista. Odmítli pokoru a skromnost náboženské úcty a zaprodali se ďáblu výměnou za lidské uznání, které Kristus v evangeliích i Řehoř Veliký zavrhl. Další tři provinění spojuje mylné pojetí eucharistické svátosti.¹⁰⁶⁵

V prvním znevážení Kristovy oběti viklefsté hřeší, protože vysluhují svátost v jakémkoli čase, čímž se protiví Pavlovu nařízení z 1 Kor 11, 21. Za druhé, činí tak na místech nehodných, nesvátostných odporující četným starozákonním předpisům o liturgickém náčiní, které má své místo pouze ve

¹⁰⁶³ Rupert nerozpracoval konkrétněji popisy konjunkcí nebeských těles, jež mu odkryla význam přítomných i budoucích událostí. Je proto těžké určit, zda se nechal inspirovat možnými podivnými úkazy z let 1415-1416 zachycených ve Starých letopisech českých, srov. záznamy letopisce o zatmění slunce, krvavém dešti a podivných nebeských úkazech mezi léty 1415-1416 uvedené in *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. F. ŠIMEK, Historický spolek a Společnost Husova musea, 1937, 15-17. Na možné astronomické úkazy poukázal F. ŠMAHEL, *Dějiny Tábora. Do roku 1421*, I/1, Jihočeské nakladatelství, České Budějovice 1988, 249. Rupertovy astrologické odvolávky nebyly v kontextu ničím mimořádným. Podstatně konkrétnější závěry vyvozené z konjunkcí planet, které předpovídaly rozdělení a pronásledování kléru, devastaci Prahy jakož i obnovu řádu zmiňuje například jedna z verzí snu arcibiskupa Jenštejna napsaná v roce 1428, text rukopisu přepsal J. TRUHLÁŘ, *Paběrky z rukopisů Klementinských. Vidění arcibiskupa Jana z Jenštejna*, ČČH 8, 1902, 188-189, srov. 189: „...quod in Bohemia instabunt tempora, quando Mars contrariabitur Saturno et Saturnus Yowi, tunc illo tempore clerus dividetur in duas partes, et persecutio cleri erit magna et inaudibilis, et claves spirituales omnes auferentur ab eis, ita quod non curabunt eos, et Pragensis civitas destruetur in tantum, quod parum de ipsa manebit“.

¹⁰⁶⁴ *Prophete*, 191v.

¹⁰⁶⁵ *Prophete*, 192v.

svátostném prostoru chrámu. Argumentují sice, že Kristova krev vytekla na zem, ovšem takové zdůvodnění je proti Spasitelovu výroku z Mt 7, 6: „*Nedávejte svaté věci psům*“. Třetí provinění se týká podávání krve Kristovy laikům, jež Rupert klasifikoval jako nejtěžší provinění a věnoval mu nejvíce prostoru.¹⁰⁶⁶

Laické přijímání krve odporovalo již nařízením Starého zákona, který byl stínem Zákona nového. Melchizedech, Boží kněz, po Abrahámově vítězství nerozdával chléb a víno laikům (Gn 14, 18-19). Prorok Eliáš, reprezentant duchovního stavu, se po probuzení ze sna s viděním anděla a před zjevením Boha na hoře Choreb najedl a napil (1 Král 19, 8). Ovšem izraelský lid na poušti po útěku z Egypta nepil, ale pouze jedl Bohem darovaný chléb. Tím spíše slova Nového zákona přijímání laiků zakazují. Rupert se dovolával autority Janova evangelia 6, 53: „*Nebudete-li jíst tělo Syna člověka a pít jeho krev, nebudete mít v sobě život*“. Text měl být interpretován ve významu duchovního přijímání, nikoli svátostného: „*Totus textus dicit necessitatem spiritualis manducationis [...] non dicit ille textus necessitatis sacramentalis manducationis*“.¹⁰⁶⁷ Vždyť Spasitel v téže kapitole vyjádřil, že oživuje Duch. Kacíři jako Nestorius, Pelagius, Cyprián i Donatus podávali laikům pod obojí, byli ale vyděleni z církve papeži Řehořem Velikým, Inocencem i Anastáziem. Cyprián i Donatus činili pokání, Nestorius herezi vytrvale hlásal dále. Proto by novodobí kacíři měli být pojmenováni nestoriány, nikoli viklefisty. Také četné kánony církve a dalších svatých mužů odporují laickému přijímání, jenž je hříšné. Je hříšné a také představuje značná nebezpečí. Vždyť jestliže knězi z nedbalosti padne kapka krve Kristovy na posvátnou palu, pala se spálí a sám kněz činí pokání čtyřicet dnů. Co ale dělat v případě, že by Kristova krev padla na laikovy vousy? Má snad by snad laik spálen?¹⁰⁶⁸

Viklefovi čeští stoupenci jsou podobní židům, kteří před Pilátem žádali Kristovu krev, a tím přivolali mnohé pohromy. Dokonce hlásají, že není hříchem zabít kněze. Rupert se důrazně dovolával jasných příkazů daných kanonickým právem i texty Písma o nedotknutelnosti kněze: „*Nesahejte na mé pomazané*“

¹⁰⁶⁶ *Prophete*, 192v-194v.

¹⁰⁶⁷ *Prophete*, 193r.

¹⁰⁶⁸ *Prophete*, 193v.

(Žalm 105, 15).¹⁰⁶⁹ Tak se naplňují slova předpovězená Kristem o zabíjení a pronásledování proroků. Naplňují se slova předpovídající události běd před druhým Kristovým příchodem. Rupert ve stoupencích hereze identifikoval figuru jezdce zvanou *Smrt* prorokovanou Janem v Apokalypse, která bude mít moc nad čtvrtinou země a bude vládnout mečem, morem, hladem a divokými šelmami (Zj 6, 8).¹⁰⁷⁰ Povyšování viklefstů nad stanovený řád z nich činí služebníky Antikrista. Připodobňují se k pravým a ryzím následovníkům Krista, ovšem opak je pravdou. V této povýšenosti spočívá i jejich odsouzení, neboť naplnili znamení Kristova vítězného příchodu, který předpověděl Pavel v listě Soluňanům: „*Nejdřív musí dojít k odpadlictví a objevit se Bezbožný člověk, Syn zatracení, Protivník, který se vyvyšuje nade vše, co nese jméno Boží anebo čemu se vzdává božská pocta, a dokonce sám zasedne v Boží svatyni a bude vystupovat jako Bůh*“ (2 Sol 2, 3-4).¹⁰⁷¹

V návaznosti na jezdce ze šesté kapitoly Apokalypsy, který vládne nad trýznícími šelmami a Syna zatracení Rupert přistoupil ke zdůvodnění pýchy a domnělé nadřazenosti viklefstů. Nakazili se totiž nemocí šířenou dravým okřídlelcem, husou. Dle Ruperta husa představuje šest antikristovských vlastností, z nichž každá vychází z její zkažené přirozenosti.¹⁰⁷² Husa chce létat stále výše, tím hlouběji ale padá a spolu s ní dojdou zavržení i její následovníci. Narozdíl od kněží církve, kteří nic nevlastní, husa si vybírá zem, kde chce být a žádá neustále další. Husa syčí a má jedovatý zobák, kterým jen ničí, podobně i viklefsté hovoří otráveným jazykem. Trus husy činí půdu neúrodnou, podobně i učení viklefstů zbavuje vinici - církev, života. Na peří husy neulpívá voda, ale stéká z ní a pustoší, též její následovníci dále podněcují k záhubě. Naproti tomu moč husy zůstává v jejím peří a křídlech. Její tělo tedy roznáší jed a činí tělo nemocným. Jed husy přešel na viklefsty. Tak byla ohrožena a rozdělena církev a její údy, jejíž hlavou je Kristus. Zde Rupert pokročil dále a ve stoupencích laického kalicha rozpoznal následovatele Jana Husa, který učinil v Kristově církvi rozkol. A v návaznosti na Pavlův text 1 Kor 1, 11-12 vyvodil: „*Ego quidem sum*

¹⁰⁶⁹ *Prophete*, 194r.

¹⁰⁷⁰ *Prophete*, 194r.

¹⁰⁷¹ *Prophete*, 194v.

¹⁰⁷² *Prophete*, 194v-195v.

Pauli. Ego autem Apollo. Ego autem Cephe. Ego autem Cristi. Sic et ipsi dicunt, dicunt et gloriantur dicentes: Ego sum Hus et tenens heresim perversam".¹⁰⁷³

V této chvíli Rupert přistoupil k předpovědi proroctví. Husovi následovníci rozprostřeli nad českou zemí opravdovou temnotu, která započala v roce 1406 a potrvá až do roku 1419. Tehdy se objeví dvě veliké svítlny, první, apoštolská, které osvítí den, tedy církev, druhá osvítí noc, tedy světskou moc. Obě společně v roce 1422 ukončí temnotu viklefské hereze, navrátí lidu pravou víru, sjednotí rozdělené do jednoho mystického těla Kristova a bude jedna hlava a jedna církev.

Když Rupert nastínil nadějnou budoucnost sdělil, že následovníky hereze v Čechách čekají tresty dočasné i věčné: „*Scilicet divina et temporalis, divina punicio est multiplex iuxta diversas infirmitates per peccata ponderatas*".¹⁰⁷⁴ Stoupenci laického kalicha a Jana Husa jsou heretici, neboť vytrvale vyznávají mylné učení, pokoušejí svojí víru a všechny zjevné provinění zarputile následují a brání. Takoví kacíři jsou dle kanonického práva vyloučeni z církve.¹⁰⁷⁵ A každý, kdo vyznává jejich učení je zbaven jakékoli hodnosti světské i duchovní, je vydán církvi k zapomnění a pozbývá možnosti čerpat z pokladů svěřených církvi. To proto, aby se naplnil Kristův výrok: „*Každý strom, který nedává dobré ovoce, bude vyřát a hozen do ohně*“ (Mt 7, 19).¹⁰⁷⁶ Pro své zlo si vysloužili trojí odplatu, která postihne těla heretiků po jejich smrti.¹⁰⁷⁷ První trest postihne viníky tím, že se jejich těla po smrti nerozloží, neboť se jich živočichové působící rozklad budou štítit. Druhý trest bude poznatelný podle toho, že z jejich hrobů bude nepřírozeně vytékat krev. Jejich těla nebudou pohřbena do země zavedeným způsobem tváří obrácenou k nebi, aby nemohli patřit na příbytky svatých, jejichž znamením a obrazům se rouhali. Budou pohřbeni tváří k zemi, aby hleděli na peklo. Třetí trest způsobí, že jejich těla budou náležet apokalyptické šelmě ze dvanácté kapitoly Janova zjevení, jež má sedm hlav symbolizujících sedm smrtelných hříchů. Budou náležet d'áblovi. Tak se v nich naplní hrozná předpověď téže knihy, kdy: „*A v oněch dnech budou ti lidé vyhledávat smrt, a*

¹⁰⁷³ *Prophete*, 196r.

¹⁰⁷⁴ *Prophete*, 196v.

¹⁰⁷⁵ *Prophete*, 197r.

¹⁰⁷⁶ *Prophete*, 197r-197v.

¹⁰⁷⁷ *Prophete*, 197v-198r.

nenaleznou ji, budou si přát umřít, a smrt před nimi prchne“ (Zj 9, 6). To vše proto, neboť následovali Husa:

„Erunt itaque plagati mendicitate et ferro, quam plagam oculus non vidit nec auris audivit, que omnia Hus preparavit omnibus diligentibus et imitantibus se. Quod malum a nobis differat Pater et Filius et Spiritus Sanctus. Amen“.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷⁸ *Prophete*, 198r.

V.2. ANTIKRIST

V. 2.1. Husa – okřídlenec Antikrista

V traktátu *Prophete* Rupert protihusitskou polemiku mimo jiné představil v alegorii o huse, která měla svým tělem a přirozeností zosobňovat nebezpečí a antikristovskou moc Jana Husa i jeho následovníků. Polemika tohoto literárního druhu nebyla ničím novým. Podnět k ní zavdal patrně samotný Jan Hus, když v listech hovořil o vlastní vyvolenosti bojovat proti Antikristovi. V listu z listopadu 1412 sebe označil: „*lenie pták, domácí, nelétavý vysoko k bohu léci, rozdrú jim jich sietí*“, neboť „*pravda za hus jednu nestatečnou dala jest Praze orlův mnoho i sokolův, jenž zrak dobrý mají, vysoko milosti léci a dobře králi a pánu Ježíšovi ptáky loví*“.¹⁰⁷⁹ V knížkách proti knězi kuchmistrovi povolanost hubit Antikristovy síly zopakoval výrokem „*hus, pták pitomý poznal jest toho ostříše neživého, protož nedal se jemu přikvačiti, ale vzdvih se, dal jest příklad jiným božím ptákóm, by též činili*“.¹⁰⁸⁰ Zajímavým způsobem na tuto literární formu navázal kartuzián Štěpán z Dolan v několika spisech, z nichž zvláště v *Dialogus volatilis inter aucam passerem adversus Hussum* představil ideový spor mezi reformním hnutím a zastánci církve v pomyslné diskusi mezi kladnou figurou vrabce a negativní husou.¹⁰⁸¹

V traktátu *Prophete* Rupert navázal na Štěpánovu polemickou notu zdůrazňující negativní prvky okřídlenice husy. Jestliže Jan Hus identifikoval sebe v odkazu na husu s úlohou vyslance proti Antikristu, pak v *Prophete* husa shrnuje právě bytostně antikristovskou provenienci, samotnou apokalyptickou šelmu. Popis antikristovských vlastností husy následuje po zmínce o „*bestiis terrae*“, kterým vládne apokalyptický jezdec na černém koni (Zj 6, 8). V závěru traktátu líčícím tresty, které stihnou Husovy stoupence po jejich pohřbení do země, Rupert tento slovník použil znovu. Jejich těla nedojdou rozkladu, neboť „*serpentes, bova et vermes cadavera Deo et hominibus fetida abhorrebunt, que*

¹⁰⁷⁹M. Jana Husi korespondence a dokumenty, 146, č. 49;

¹⁰⁸⁰ Knížky proti knězi kuchmistrovi, 321-322. Srov. též vyjádření z roku 1412 v listu Křišťanovi z Prachatic: „A je třeba, aby hus hnula křídly proti křídům Vehemota a proti ocasu, který vždy přikrývá ohavnost šelmy Antikristovy“, in *Sto listů Mistra Jana Husi*, 98, č. 27; latinský text M. Jana Husi korespondence a dokumenty, 154, č. 52.

¹⁰⁸¹ K tomu srov. J. NECHUTOVÁ, *Dialogus volatilis Štěpána z Dolan*, Listy filologické 107, 1984, 11-18; J. NECHUTOVÁ, *K literární morfologii husitské polemiky. Štěpán z Dolan, Dialogus volatilis*, SPFFBU E 29, 1984, 216-218.

tamen bestie et aliorum corporum in terram posicionem gaudentur et letantur".¹⁰⁸² Jejich těla se kvůli za života proklamované herezi stanou částí apokalyptické šelmy, d'ábla: „*carnes eorum bestiis terre, de qua bestia Apocalypsis XII°: Habens capita VII id est vicia mortalia, et cornua decem pungans contra decem precepta*".¹⁰⁸³

V souvislosti s předchozími kapitolami této práce je daná alegorie zajímavá zejména pro částečnou podobnost s výrazivem *bestiae terrae* z Milíčova listu papeži Urbanovi VI., *vermes terrae* Rupescissova *Vade mecum in tribulatione*, jehož protihusitskou verzi vypracoval neznámý autor v Praze v roce 1422 a kolem roku 1425 v češtině sděloval: „*A na světě budú noviny hrozné, že červi zemští v tak velikú smélost a v sílu se oblekú, že ukrutně vlky, medvědy a levharty, jakož mním, že duostojenstvie světských zžerú. A skřiváni a drozdové a jiní ptáčkové malí, to jsou kněží nedoučení, ptáky veliké, žakoly a jestřáby v žákovství sžerú pudíce je*".¹⁰⁸⁴

Mimo pozornost nezůstává ani popis šelmy symbolizující pseudopontifika a další alegorie užitá pro popis Jenštejnova vidění v taktátu Ondřeje z Brodu proti husitům. Možná Rupert znal formulace Ondřeje, jehož protiutrakvistická polemika odpovídá v hrubých rysech traktátu *Prophete*. Možná znal i Rupescissovo *Vade mecum*. Po pasáži z úvodu o vývodech plynoucích z astrologických pozorování Rupert použil odkaz na Jonáše, který ohlašoval ninivským obyvatelům nutnost pokání, chtějí-li odvrátit trest stanovený Bohem. Rupert chtěl do značné míry svým traktátem jako Jonáš všechny odpůrce církve přivést k poznání provinění a tím k odvrácení trestů popsanych v závěru traktátu.¹⁰⁸⁵ Stylizoval se tak do formy použité právě Rupescissou, který v úvodu *Vade mecum in tribulatione* zvolal „*per poenitentiam revocetur, sicut Ninive, et ego confusus et iratus remaneam sicut Jonas*".¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸² *Prophete*, fol. 197v.

¹⁰⁸³ *Prophete*, fol. 198r.

¹⁰⁸⁴ *Prorocství Jana de Rupescissa*, 22.

¹⁰⁸⁵ *Prophete*, ff.191v-192r: „De Ninivitis, ad quos Yonas missus fuerat, quorum dolor penitentia et contritio voluntatem Dei mutavit“.

¹⁰⁸⁶ *Vade mecum*, 497.

V. 2.2. Laický kalich – Znamení příchodu Syna zatracení

Přijímání pod obojí pro laiky započaté pravděpodobně v roce 1414 způsobilo v Čechách mohutné projevy souhlasu i nesouhlasu, jejichž ozvěny jsou patrné i ve spise *Prophete*.¹⁰⁸⁷ Jeho autor stál v rozhodné opozici vůči všem, kteří laický kalich schvalovali, neboť jeho zavedení chápal jako herezi hlášanou českými zastánci Viklefa a zejména Husa. Kardinální text Janova evangelia 6, 53: „*Nisi manducaveritis*” vykládal výhradně ve smyslu duchovním: „*totus textus dicit necessitatem spiritualis manducacionis, ut propter ea in textu eodem, capitulo 4° Salvator solus exponit: Spiritus est, qui vivificat etc. Sine qua impossibile est hominem salvari, sed non dicit ille textus: necessitatis sacramentalis manducacionis*“.¹⁰⁸⁸ Nevěděl ale, že jeho hlavní antikristovský protivník Hus tuto pozici duchovního přijímání zastával již ve spise *De corpore Christi*.¹⁰⁸⁹ Rupert se tedy dovolával duchovního významu přijímání krve Kristovy laiky. Jeho pozice byly velmi dobře slučitelné s těmi, které zastával Ondřej z Brodu. Pokud jde o pojetí slov „*Nisi manducaveritis*”, Ondřej opakoval striktně duchovní výklad, přičemž prosazování laického kalicha jako nezbytnosti pro spásu nahlížel jako herezi.¹⁰⁹⁰

Podobnost Ruperta s Ondřejem z Brodu je patrná i v otázce pojetí Cypriána a ve zmínce o možnosti znesvěcení krve Kristovy laickými vousy. Cypriána Rupert zahrnul do řady těch, kteří laikům podávali pod obojí a byli vyloučeni z církve. Ondřej z Brodu během polemiky s hlavním propagátorem kalicha Jakoubkem ze Stříbra ve spise *De sumptione* z roku 1415 poukazyval na autoritu Augustina, který tvrdil, že ne všechna díla Cypriána byla církví přijata.¹⁰⁹¹ Naproti tomu Jakoubek se Cypriánem, co by oporou ve výkladu slov

¹⁰⁸⁷ K diskusi o upřesnění periody počátků kalicha srov. J. SEDLÁK, *Počátkové kalicha*, Časopis katolického duchovenstva 52, 1911, 102; V. NOVOTNÝ, *M. Jan Hus*, I/2, 352; F. M. BARTOŠ, *Čechy v době Husově 1378-1415*, Jan Laichter, Praha 1947, 398; P. DE VOOGHT, *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du hussitisme*, 124-142; R. CEGNA, *Początki utrakwizmu w Czechach w latach 1412-1415*, *Przegląd historyczny* 69, 1978, 103-114; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, II, 84-85, 274-276; H. KRMÍČKOVÁ, *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*, Masarykova Univerzita v Brně, Brno 1997, 31.

¹⁰⁸⁸ *Prophete*, f. 193r.

¹⁰⁸⁹ *De corpore Christi*, ed. V. FLAJŠHANS, in *Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století*, č. II, Nákladem Jaroslava Bursíka, Praha 1903, 26-29.

¹⁰⁹⁰ *Traktát mistra Ondřeje z Brodu o původu husitů*, 24.

¹⁰⁹¹ J. KADLEC, *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*, Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Neue Folge, Bd. 22, Münster 1982, 191; k tomu H. KRMÍČKOVÁ, *Studie a texty k počátkům kalicha*, 44.

„*Nisi manducaveritis*“ i přijímání pod obojí zaštiťoval, kromě jiných i ve spise *Salvator noster*.¹⁰⁹² Stejně jako se k Cypriánově autoritě hlásila i rozšířená skladba *Otázka nyníie taková běží*.¹⁰⁹³ Na nebezpečí vylití vína při podávání vousatým Ondřej upozornil v traktátu *De sumptione* ve spojitosti s argumenty strany pod obojí, která se dovolávala zvyků ve východní církvi.¹⁰⁹⁴ V replice mu Jakoubek odpověděl, že vous při přijímání nevadí.¹⁰⁹⁵

Rupert viklefisty klasifikoval jako naplnění příchodu Antikrista – Syna lži a zatracení podle 2 Sol 2, 3-4, neboť:

„...wiklephiste se extollant, tamquam ipsi fiunt solidi et veri Cristi cultatores ut imitatores, quod est falsum. Quia ipse non superbit, sed pacenciam suos discipulos et imitatores docuit, sine qua re impossibile est salvari“.¹⁰⁹⁶

Zatímco tedy pro Ruperta zdůraznění přijímání *sub utraque* ohlašovalo příchod Antikrista, pro autory prosazující *sub utraque* byly závěry přesně opačné. Romolo Cegna na více místech s příslušnými odkazy doložil, že pro v Praze pobývajcího Mikuláše z Drážďan reprezentovalo přijímání pod obojí důležitou posilu v boji s Antikristem.¹⁰⁹⁷ Ve spise *Tractatus de comunione infantum* Mikuláš sděloval, že zmenšení důrazu na přijímání eucharistie dětí i dospělých bylo evidentním dokladem, že události posledního času se již naplňují.¹⁰⁹⁸

Jakoubek ze Stříbra domýšlel Janovovy teze o nutnosti častého přijímání, které v čase finálních pronásledování Antikristem zajišťuje spojení s Kristem,

¹⁰⁹² Srov. M. Iacobi de Mysa *Salvator noster, De comunione spirituali et sacramenta integra sub duplici forma panis et vini comunitatem plebium concernente*, ed. B. RYBA, *Betlémské texty*, Orbis, Praha 1951, 121-124.

¹⁰⁹³ Ve skladbě *Otázka nyníie taková běží* z roku 1417, přisuzované Janu Čapkovi, je tento Cypriánův citát identicky použit, srov. F. SVEJKOVSKÝ, *Veršované skladby doby husitské*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1963, 94-95.

¹⁰⁹⁴ J. KADLEC, *Studien und Texte*, 222; ID., *Reformní postila a synodální kázání mistra Ondřeje z Brodu*, Studie o rukopisech 15, 1977, 13-26.

¹⁰⁹⁵ S příslušným přepisem rukopisu H. KRMÍČKOVÁ, *Studie a texty k počátkům kalicha*, 52.

¹⁰⁹⁶ *Prophete*, fol. 194v.

¹⁰⁹⁷ R. CEGNA, „*La Scuola della Rosa Nera e Nicolo detto da Dresda (1380-1417)*, *Maestro tedesco al collegio della Rosa Nera in Praga (1412-1415)*, *Mediaevalia Philosophica Polonorum* 30, 1990, 83-84.

¹⁰⁹⁸ *Tractatus de comunione infantum*, ms. NK ČR Praha VIII.D.15., fol. 135r-135v: „Nunc vero istis periculosis temporibus novissimis, quando cessavit divinissima comunio in adultis et in parvulis, refugit caritas, superhabundant iniquitas et corrupti sunt et abominabiles facti sunt et pronissimi sunt a malum“. Na traktát v této souvislosti upozornil D. R. HOLETON, *L'eschatologie et le mouvement eucharistique en Europe Centrale pendant la fin du Moyen-Âge*, in TRIACCA A. M. – PISTOIA A. (edd.), *Eschatologie et liturgie*, Edizioni liturgiche, Roma 1985, 119.

proto se mu Antikrist snaží všemocně zabránit.¹⁰⁹⁹ V jednom z betlémských kázání z roku 1416 Jakoubek ohlašoval:

„Věděti máte a zajisté věřiti a držeti, že den zarmoucení a nátiskuov přišel jest a že se již počíná skonání světa a také Antikristovi časové přibližují se, abychom jsouc hotovi všickni stáli k boji, aniž co jiného, jedné o slávu věčného života a korunu vyznání Božského myslíme, aniž se domnívejme, že by tyto věci, kteréž jsou pominuly. Těžší nyní a ukrutnější boj nastává, kterémuž boji věru neporušenou a ctností silnou připravovati se mají Kristovi rytíři, znamenajíce, že proto na každý den z kalichu krev pijí, aby mohli i oni pro Krista krev proliti. Nebo to jest chtíti s Kristem nalezenou býti, tak Krista následovati, jakož jest on činil i učil“.¹¹⁰⁰

O několik let později Jakoubek ve velkém *Výkladu na Zjevení* interpretoval 12. kapitolu Apokalypsy o sedmihlavé šelmě bojující s ženou oděnou sluncem. Jedinou opravdovou posilu v boji proti šelmě skýtá přijímání pod obojí:

„Krev Ježíše Krista najvíce spojuje obce tyto v boji proti Antikristu, kteréhož sau přemohli také na tomto světě těchto dnuov, a činí pomoc přemáhati hříechy v duši a pokušení“.¹¹⁰¹

Rupertova pozice byla přesně opačná. Stoupenci hereze si svým neústupným požadavkem přivodí přímé začlenění do těla draka ze 12. kapitoly Apokalypsy. Představují krajní ohrožení zaběhnutého řádu určeného Bohem, na němž spočívala celá jednota světa duchovního i světského. A proto měli být vykořenění.

¹⁰⁹⁹ *Regulae*, V, 158: „Quare autem hec omnia in populo christiano moderno, vel unde, nisi ex eo, quod ceci duces, imprudentes et infideles servi (Matth. XV. 14; XXV. 26), pseudochristi et pseudoprophete, ministri, que sua sunt, querentes (Philipp. II. 21), et que Christi sunt, negligentis, iuge dei sacrificium a populo christiano communiter abstulerunt (Daniel XII. 11), vel non dando sacramentum altaris requirentibus, vel non poscentes non invitando, vel ne sepe poscant aut cottidie, dissuadendo, deterrendo et prohibendo, infelices Gog et Magog (Apoc. XX. 7) obtecti ac obstricti sua infausta ignorancia et cecitate timoreque, ubi nullus est timor, trepidantes (Psalm. LII. 6)“.

¹¹⁰⁰ *Mistr Jakoubek ze Strážnice. Betlémská kázání z roku 1416*, ed. K. ŠITA, Blahoslav, Praha 1951, 122-123.

¹¹⁰¹ *Výklad na Zjevení*, I, 479.

V.3. POSLOVÉ RESTITUTIO

V traktátu *Prophete* jsou vyslanci obnovy představeni textem následujícím po kalkulaci o trvání temnoty v Čechách od roku 1406 až do roku 1419. Tehdy přijdou dvě velké svítilny, které zahájí *restitutio*. První, apoštolské světlo osvítlí den, totiž moc duchovní, druhé osvítlí noc, tedy moc světskou:

„Quia cum scribebatur anno Domini millesimo quadringentesimo sexto, incipiebatur tenebrosa heresis in regno Boemie et hec tenebre durabunt, licet non ita vigorose, usque scribetur anno Domini M^oCCCCXIX^o: Tunc erunt duo luminaria magna in sua potestate et vigore. licet anno XXII° corroborabuntur. Unum videlicet apostostolicus illuminabit diem, id est spirituales et ecclesiasticos, aliud noctem, id est seculares potestates, que luminaria fugabunt tunc tenebras heresis, spoliabunt corpore wyclpephistas, ditabunt fide cristianos et tunc divisio cristianorum, ymmo Cristi, ut ibidem dicit Paulus, si visus est Cristus, integraliter in membris et corpore mistico. Et sic erunt caput unum et unum corpus invisibiliter permansurum etc“.¹¹⁰²

Rok počátku temnoty v Čechách patrně souvisel s otevřenější obhajobou Viklefova učení na pražské univerzitě. Rok 1419 snad se smrtí Václava IV. a očekávaným příchodem císaře Zikmunda do Čech. Rupert nikde neosvětlil konkrétní důvody, které ho vedly k označení právě těchto letopočtů, ani se nedovolával biblické citace těchto dvou světel, slunce a měsíce, v odvolávce na biblický text Gn 1, 16. Skutečnost, že působnost dvou světel Rupert stanovil pro léta 1419-1422 mohla souviset s jeho inspirací s tradičním výkladem působení dvou svědků Apokalypsy z 11. kapitoly, Eliáše a Enocha v rozmezí 1260 dnů, neboli tří a půl let. Právě uvedené rozmezí 1419-1422 by odpovídalo doslovnému sdělení z Apokalypsy. Ve spise Rupert o Eliášovi hovořil pouze ve vztahu k nemožnosti laického kalicha, o novém příchodu vyslanců obnovy v duchu Eliáše a Enocha po vzoru autorů z předchozích kapitol této práce Rupert výslovně neuvažoval. Rupertova nekonkrétní narážka na Hildegardu z Bingen, která předpověděla vystoupení heretiků na konci dějin světa, však domněnku o charakteru Rupertových poslů obnovy v duchu Eliáše a Enocha podporuje. Rupertův popis odpovídá líčení Hildegardy ve spise *Scivias*, kde předpověděla vystoupení Antikrista, šelmy, Syna zatracení, jehož příchod ohlásí hereze a schizmata. Předpověděla ale Antikristovu porážku a triumf víry s konverzí všech

¹¹⁰² *Prophete*, fol. 196r-196v. Tuto část také Sedlák přepsal podle admontského rukopisu ve své studii, srov. J. SEDLÁK, *Několik textů z doby husitské*, 231.

díky působnosti Eliáše a Enocha.¹¹⁰³ Vítězství víry Hildegarda založila na symbolice světla – církve, tedy popisu blízkého Rupertovu líčení dvou světél.¹¹⁰⁴ Ovšem spojení dvou svědků s dvěma velkými světly nepoužila.

V komparaci Rupertovy předpovědi dvou světél s texty autorů z předešlých kapitol mohou vyplývat pozoruhodné závěry. I když Jáchym z Fiore formulaci „*duo luminaria magna*“ ve svém díle neaplikoval, předestřel grandiózní vizi dvou řádů *virii spirituales* v reflexi na *duo candelabra*, neboli dva svědky z Apokalypsy 11. kapitoly. Jáchymovu vizi, jak vyplývá z kapitoly I.5., využil papež Řehoř IX. do svého projektu reformy církve, v níž dva řády měly hrát ústřední úlohu na konci dějin. Vedle kompozic z Řehořových listin oba řády v podobném duchu interpretovali Ubertino Casale i Angelo Clareno. Oba zdůraznili, že jejich spirituální komunita nese pravý odkaz Františka, muže Eliášova ducha, a nyní ztělesňovala Jáchymovy dřívější předpovědi o *virii spirituales*.¹¹⁰⁵ Výrazivo „*duo luminaria magna*“ jejich spisy neobsahují.

Má význam zastavit se krátce u několika formulací týkajících se *duo luminaria magna* obsažených právě ve spisech františkánské provenience z poloviny 13. století. Jsou totiž spojeny s konceptem dvou vyslanců *restitutio*, vyslanců v duchu Eliášově, jenž krácejí ve šlépějích dvou svědků 11. kapitoly

¹¹⁰³ Srov. *Scivias Hildegardis sive libri visionum*, in PL 197, col. 720B: „Sed duos testes meos quos ad id tempus in secreto voluntatis meae reservavi, scilicet Enoch et Eliam; ut ipsi repugnent et ut errantes ad viam veritatis reducant emittam. Qui fortissimas et robustissimas virtutes fidelibus ostendent; quia cum verba testimonii eorum in ore utriusque sibi aequaliter consentient, fidem audientes adhibebunt. Nam idcirco hi duo testes veritatis tamdiu per me reservati sunt, ut tunc ipsis procedentibus, sermo eorum in cordibus electorum meorum teneatur et solidetur, quatenus inde germen Ecclesiae meae in magna humilitate subsistat“.

¹¹⁰⁴ Srov. *Scivias Hildegardis sive libri visionum*, in PL 197, col. 722BC: „Et ecce pedes praefatae muliebris imaginis candidi apparent, splendorem super splendorem solis reddentes: hoc est quod fortitudo fundamenti et sustentatio sponsae filii mei multum candorem fidei ostendet, et pulchritudinem illam quae omnem pulchritudinem terrena claritatis superat demonstrabit, cum filio perditionis ut dictum est prostrato, multi ex iis qui erraverant ad veritatem revertentur. Sed post casum illius impii, quando novissimus dies in solutione mundi occurrat mortalis homo non quaerat; quia eum scire non poterit, quoniam eum Pater in abscondito secreti sui servavit“.

¹¹⁰⁵ **Pro Ubertina** srov. již citovaný výrok AV, V, 3, 421b: „Inter quos in typo Helie et Enoch Franciscus et Dominicus singulariter claruerunt, quorum primus seraphico calculo purgatus et ardore celico inflammatus totum mundum incendere videbatur. Secundus vero ut Cherub extensus et protegens lumine sapientie clarus et verbo predicationis fecundus super mundi tenebras clarus radiavit“. **Pro Clarena** srov. též již citovaný úryvek *Expositio super regulam*, 366-367: „At vero sanctorum perfectorum duces et exemplaria sacra, Helias propheta, cuius verbum ut facula ardebat, et precursor Domini Ioannes, lucerna ardens et lucens, divinissime et perfectissime evangelice Christi vite operibus et sermonibus operadores et preparatores, ut duo candelabra et duo testes et duo cherubim, docent, testantur, et clamant [...] est enim Christum testis fidelis et verus, nature, legis, gratie et glorie principium et finis, cui Moyses, Helias et Iohannes precursor testimonium perhibent, ut in ore duorum vel trium stet omne verbum“.

Apokalypsy, na niž pravděpodobně navázal i autor protihusitského traktátu *Prophete*.

Spis *Super Hieremiam* představující se jako spis Jáchyma z Fiore napsal před rokem 1248 pravděpodobně člen řádu minoritů, který oběma novým mendikantským řádům přisoudil hlavní roli v realizaci obnovy. Dvěma řádům bylo prozřetelností určeno doprovodit lidstvo bezpečně přes nástrahy konce druhého věku k plnosti věku třetího: „*predicatores spirituales futuri, scilicet duo ordines affuturi*“.¹¹⁰⁶ Dva řády byly vyslány: „*ad respirationem et consolationem fidelium quasi sole contemplatoribus veritatis, aliis quasi luna in commune degentibus, aliis quasi stellis predicantibus verbum Dei, designatis in Moyse et Christo et quasi Enoch et Helia duobus testibus et ordinibus affuturis*“.¹¹⁰⁷ Dva řády reprezentují: „*duo candelabra, quoad doctrinam, duo filioli, alias duo filii olei, quoad poenitentiam, duae olivae, quoad religionis exuberantiam. Duae spicae, quoad haereditatum clericorum et laicorum*“.¹¹⁰⁸ A též na několika místech Bůh „*fecit duo luminaria magna [...] erunt proiecti in viis Hierusalem lugentibus licet viae Hierusalem, duo prophetae illi venturi ecclesiae intelligentur, ad quos conversi multi ab erroribus declinabunt*“.¹¹⁰⁹

O rok později se v témže duchu vyjádřil i Alexandr Minorita v *Expositio in Apocalypsim*. Alexandr znal dobře některé Jáchymovy spisy, často se na něj odvolával a jistě znal i *Super Hieremiam*. Narozdíl od Jáchyma a jeho vykladačů ale opustil pojetí dějin založených na progresivním vývoji k naplnění, a tím také redukoval eschatologické projekce i milenaristická očekávání.¹¹¹⁰ Konec světa se měl uskutečnit kolem roku 1326.¹¹¹¹ František a Dominik se svými následovateli byli povoláni k obnově v závěrečné fázi dějin a podobně jako *Super Hieremiam* Alexandr oba řády nazval dvěma velkými svítilnami:

„Sed Deus scientiarum Dominus, qui omnia novit, antequam fiant, ut has fugaret tenebras, coepit in mundo **duo luminaria magna** misericordiae suae manibus

¹¹⁰⁶ *Super Hieremiam*, 33.

¹¹⁰⁷ *Super Hieremiam*, 58; citováno též S. DA CAMPAGNOLA, *Francesco e francescanesimo nella società dei secoli XIII-XIV*, Edizioni Porziuncola, Assisi 1999, 156.

¹¹⁰⁸ *Super Hieremiam*, 170.

¹¹⁰⁹ *Super Hieremiam*, 186-187.

¹¹¹⁰ S. SCHMOLINSKY, *Der Apokalypsenkommentar des Alexander Minorita: zur frühen Rezeption Joachims von Fiore in Deutschland*, MGH Studien und Texte 3, Hannover 1991, 95-106; G. L. POTESTÀ, *I frati minori e lo studio della Bibbia. Da Francesco d'Assisi a Nicolò di Lyre*, in *La Bibbia nel Medio Evo*, 269-290.

¹¹¹¹ *Alexander Minorita, Expositio in Apocalypsim*, 413.

accendere, Dominicum videlicet et Franciscum, ut unus innocentiae, alter poenitentiae praeberet exemplum, et ambo fierent omnibus bene vivendo vitae perfectissimae documentum, ut sic verae lucis eos irradiante gratia ab utroque eorum radius novi ordinis exurgeret, qui ad imitationem paternae originis tam bonae vitae iubare quam doctrinae salutaris acumine scelerum caliginem a caecis hominum mentibus expelleret, et in eis lumen, quod venit ad revelationem gentium, per septem orbis climata suscitet”.¹¹¹²

V roce 1255 zaslali soudobí generální ministři minoritů a dominikánů Jan z Parmy a Umberto z Romans členům obou svých řádů společný okružní list. V něm neobyčejně vyjádřili myšlenku dvou řádů vyslaných zachránit svět – „*Novissime diebus istis in fine saeculorum duos nostros Ordines in ministerium salutis*“ – a dále v opakování paralel sdělovali, že dva řády jsou:

„...**duo luminaria magna**, duae tubae vere Moyses, duo Cherubim, duo ubera sponsae, duo filii olivae splendoris. Hi sunt duo testes Christi, qui saccis amicti iam praedicant et testimonium perhibent veritati. Hi sunt illae due stellae lucidae, quae secundum Sibyllinum vaticinium habent species quatuor animalium, in diebus novissimis nomine Agni vociferantes in directione humilitatis et voluntariae paupertatis“.¹¹¹³

Cola di Rienzo přišel v roce 1350 do Prahy, aby krále Karla přesvědčil, že byl vyvolen stát se posledním císařem, který jako zástupce světské moci spolu se svatým mužem, reprezentantem moci duchovní, převedou lidstvo do třetího věku Ducha svatého a vykonají reformu církve i světa.¹¹¹⁴ Reforma již nebyla

¹¹¹² *Alexander Minorita, Expositio in Apocalipsim*, 436. Jeho výklad dále pokračuje: „De quibus Joachim abbas, cuius superius mentionem fecimus, sic praedixerat: Tales doctores [...] Potens est Deus, qui miseretur et commodat, in iudicio verba sua disponere, et caelum iterum aperire, daturus in proximo stillas pluviarum, scilicet ordinem praedicatorum et doctorum stillantium stillicidia super terram et cum eis aliquos imbres gratiae multiformis Item ipse: Duo ordines sunt affuturi in corvo et columba, quia ille totus niger et illa varia. Sed vox cantantis in fenestra et corvus in superliminari. Iste corvus est ordo praedicatorum, qui emittetur per obedientiam ex arca Noe, id est curia summi pontificis, nec redit, quia ad hoc mittitur, ut diluvium non pavescat“, in *Alexander Minorita, Expositio in Apocalipsim*, 436-437.

¹¹¹³ Srov. (ad annum 1255) *Annales Minorum*, III, ed. L. WADDING, 380-381. Sibyla hovořila o dvou rádech: „Veniet in postremis diebus due stelle lucidissime“, in *Vaticinium Sibillae Erithraeae*, ed. O. HOLDER-EDGER, *Italienische Prophetieen des 13. Jahrhunderts*, I, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, 15, 1890, 165. K prorockví Sibylly srov. M. REEVES, *The Influence of Prophecy*, 146; R. RUSCONI, *L'attesa della fine*, 97, 167; S. SCHMOLINSKY, *Der Apokalypsenkommentar des Alexander Minorita*, 52-65; CH. JOSTMANN, *Die Sibilla Eritrea. Eine historiographische Skizze*, Florensia 15, 2001, 109-141; G. L. POTESTÀ, *Roma nella profezia (secoli XI-XIII)*, in *Roma antica nel Medioevo. Mito, rappresentazioni, sopravvivenze nella "Repubblica Christiana" dei secoli XI-XIII*, Milano 2001, 365-398. O dvou rádech jako o *duae stelle* hovořil také opavský rodák a dominikán Martin Opavský známý svým líčením o papežce Janě. Z jeho kroniky papežů a císařů vyplývá, že znal dobře důvody Jáchymova odsouzení. V návaznosti na odsouzení Jáchyma kvůli kritice Petra Lombardského napsal, že minorité i dominikáni byli vyvolení řády, srov. *Martini Oppaviensis chronicon pontificum et imperatorum*, ed. L. WEILAND in *MGH Scriptores* 22, Hannover 1872, 438: „...duo ordines solempnes, videlicet ordo fratrum Predicatorum et ordo fratrum Minorum“.

¹¹¹⁴ *Briefwechsel*, II/3, 194: „Item quod ad huiusmodi spiritualis negocii prosecutionem electus sit a Deo vir sanctus, revelatione divina ab omnibus cognoscendus, qui una cum electo imperatore orbem terrarum multipliciter reformabunt, exclusis a pastoribus Ecclesie superfluitatibus deliciarum temporalium caducarum“.

kladena na reprezentanty mendikantských řádů. Rupescissovo *Vade mecum in tribulatione* se vyjadřovalo podobně. Ve svědcích apokalypsy 11. kapitoly Rupescissa předpovídal příchod andělského papeže v duchu Eliášově, jenž s posledním císařem vykoná reformu universa.

Český František z Assisi, Milíč z Kroměříže, do papeže Urbana V. vkládal velké naděje hodné andělského papeže. Papeže tak sice neoznačil, ani o jeho obnovitelské funkci nehovořil přímo ve spojitosti s Eliášovým duchem. Papeže a císaře ale považoval za dva hlavní možné vykonavatele obnovy, přičemž se obracel na Urbana s ujištěním, že jej bude císař Karel chránit. S použitím formulace z jáchymistického *Oraculum Cyrilli* Urbanovi sděloval, že císař „*Aquila nigranarum alarum assistit Tibi et proteget Te*“.¹¹¹⁵

Matěj z Janova v páté kapitole třetí knihy zahájil úvod pojednání o kazatelích *in spiritu Helie* formulacemi prosycenými světelnou tematikou, nyní již bez jakéhokoliv odkazu na řeholní komunitu. Nejprve citoval slova žalmu „*Lunam fecit in tempore, sol cognovit occasum suum (Psalm 104, 19)*“.¹¹¹⁶ Poté vysvětlil, že kazatelé v duchu Eliáše a Enocha jsou dva apokalyptičtí svědkové, dva svícny (Zj 11, 3-4), kteří protrhli ticho o Antikristu a bojují proti šelmě ze 13. kapitoly. Dva rohy šelmy měly v pojetí Janova představovat dvě brány, a sice světskou a duchovní moc církve, jimiž do křesťanství vstoupil Antikrist. Janovovu nauku o kazatelích Eliášova ducha ve shodě s jáchymistickými texty, ovšem zbavenou identifikace s řeholemi, přejal i Jakoubek ze Strážnice. Funkci kazatelů Eliášova ducha spojil především s duchovními své církve zdůrazňující přijímání pod obojí, ovšem pochodeň těchto kazatelů převzali všichni dobří křesťané.

Duo luminaria magna z traktátu *Prophete* tedy znovu oživila naděje na spolupráci duchovní a světské moci. Hypotéza o ovlivnění františkánskými formulacemi z poloviny 13. století o dvou světlech je možná. Vzhledem k tomu, že neumíme určit, zda byl Rupert členem nějaké řeholní komunity, nelze ani vyloučit jeho blízkost právě k františkánům. V traktátu se Rupert dovolával Jeremiášových slov o nepřítomnosti proroků. Snad obměňoval formulace ze *Super Hieremiam* o dvou světlech, nebo pracoval s oporou apokalyptického

¹¹¹⁵ List Milíčův papeži Urbanovi V., 325.

¹¹¹⁶ *Regulae*, III, 351.

výkladu Alexandra Minority, který byl jinak v Čechách hojně rozšířen. Snad přepracovával v Čechách známé proroctví Rupescissy. Každopádně téma symboliky dvou velkých světél bylo v Praze kolem roku 1416 diskutováno. Nasvědčuje tomu Jakoubkova *Postilla de tempore et de sanctis super Mt 24 et Iob*.¹¹¹⁷ Zde Jakoubek ze Stříbra polemizoval s označením „*duo luminaria magna*“. Ve spise se nejprve vyjádřil k sesazení Jana XXIII.¹¹¹⁸ Následně uvedl: „*Pape doctores habent modum totam scripturam de deo debitam et sibi attributam ipsi pape attribuunt dicentes: **Fecit Deus duo luminaria magna***“.¹¹¹⁹ Koncilní otcové se zmýlili v tom, když označili papeže jako slunce a krále jen jako měsíc, neboť: „*Hoc bene patuit in Anticristo presenti Baltasaro de Coxa, prius pro vero sole habito, nunc universaliter propter eius maleficia condemnato*“.¹¹²⁰

¹¹¹⁷ *Postilla de tempore et de sanctis super Mt 24 et Iob*, KMK Praha, O 29, ff. 258r-314v. Též uložen NK ČR Praha VIII.E.3, ff. 1r-35v, 40v-41v, 42r-67r, 68r-134r. Popis rukopisu P. SPUNAR, *Repertorium auctorum Bohemorum*, 239-240. Srovnání tohoto rukopisu s rukopisem O.29 z KMK Praha bude předmětem další studie.

¹¹¹⁸ *Postilla de tempore et de sanctis super Mt 24 et Iob*, fol. 264r.

¹¹¹⁹ *Postilla de tempore et de sanctis super Mt 24 et Iob*, fol. 266r.

¹¹²⁰ *Postilla de tempore et de sanctis super Mt 24 et Iob*, fol. 266r.

V.2. PŘEPIS TEXTU

|(191v) *Prophete mortui sunt*, Johannis VIII°.¹¹²¹ Cum secundum Hilbertum De aula celesti prophetia sit revelatio preteritorum vel presencium aut futurorum et gracia divina vera omnium manifestacio. Que tamen licet temporibus et hominibus celestibus et Dei agricolis veris et patribus talis revelacio instabat, tamen pro illis et aliis, cum secundum Ioelem non fit veritas iustitia: *Furtum, adulterium, homicidium inundaverunt et sangwis sangwinem tetigit*.¹¹²² Ubi Glosa: Peccatum peccato concomittatur modernis temporibus. Tales prophecie et gracia gratis date sunt hominibus, propter peccata non patefiunt, propter quod dicere possumus cum Jeremia: Non est propheta in terra, sed mortui sunt.¹¹²³ Verumtamen cum secundum Augustinum peccatum libero arbitrio fiat, quod intellectum et rationis discursum requirit. Quia arbitrio planete et stellarum cursus abutitur, sed iuxta naturam creantis ipsis institutam suum complent obsequium et per influentiam bonitatem ostendunt et maliciam presencium et futurorum iuxta discursum eorundem. Qui tamen non alienus ab humano corde occultari voluit, sed aspeculanti subtiliter conclusionibus astrologie intelligenti vera occulta demonstracionem demonstretur. Propter quod ego magister Rupertus de Bundancia, nacione Anglicus, promotus Oxonione, divina favente gratia respectum cursum et influenciam planetarum, signorum et stellarum, a quibus inferiora vegetantur, conservantur et in ea producutur, calculacionem a me diu ymaginatam et multo labore et mature compositam de predictis planetarum discursibus et motibus de wyclephistis et horum successibus duxi manifestandum, qui successus de necessitate eveniunt. Iuxta naturas constellacionum fieri a summo motore, quod excipio, inpedite non fuerunt. Qui iuxta mentes penitentium et corda humilium consuevit in propriis visceribus naturas et cursus talium, ymo propriam voluntatem inmutare – ut patet de Ninivitis, ad quos Yonas missus fuerat,¹¹²⁴ quorum |(192r) dolor, penitentia et contricio voluntatem Dei mutavit.¹¹²⁵

¹¹²¹ Cf. Io 8, 52.53.

¹¹²² Cf. Os 4, 2.

¹¹²³ Non inveni.

¹¹²⁴ Cf. Ion 1, 1nn.

¹¹²⁵ Cf. Ion 3, 10.

Quos wyclephistas sub utraque specie corpus dominicum sumentes aut porrigentes, quatuor mala eos infallibiliter sequuntur: Primo facies eorum non ut cristianorum, sed quasi ypocritarum, homicidarum, Iudeorum pallescunt et defecto pallescunt. Primo dixi: ut ypocritarum – racio, quod seipsos ut ypocrite in animali vita nimis exterminantur vendentes corpus et cor suum dyabolo, et mutuantes propter humanam laudem. De quibus salvator ait Matthei VII°: *Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, alioquin mercedem non habebitis.*¹¹²⁶ Quod exponens sanctus Gregorius super eodem ewangelio inquit: Sic fiat opus in publico, ut maneat intencio in occulto, quoniam ut dicitur Lucae XI°: *Si oculus tuus, id est intentio tua, fuerit simplex, id est recta, totum corpus tuum, id est accio tua, erit lucida.*¹¹²⁷ Si autem nequam intentio fuerit, conveniencius: laudem humanam, totum corpus – id est acciones tenebrose erunt. Sed quia actus exteriores cognoscuntur per interiores, tunc ergo intus fiunt tenebrosi merito, exterius pelle adusta et pallida sunt circumdati, malentes hanc maliciam plus manifestandam quam occultandam. De quibus bene Salvator supradicto capitulo dixit: *Exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus ieiunantes, ideo merito ut ypocrite pallescunt.*¹¹²⁸ Modo dixi: facies eorum quasi homicidarum. Racio: cum secundum naturales quodlibet abhorret nature sui similis, et cor et precordia in morte sue speciei contremescant, a quibus robur et palor procedit iuxta leticiam et tristiciam, sed quia cristiani multa homicidia instituerent et defecto instituunt, propter quod precordia eorum veterascunt naturaliter et tristantur, ideo merito colore tristicie circumvolvuntur. Nota secundo, quia colore homicidarum in |(192v) duuntur, quia effundunt sangwinem innocentem et moralem et passibilem et in eundem peccant.

Ipsi autem wyclephiste peccant in sangwinem Dei tripliciter: et in moralem et impassibilem et iam glorificatum. Primo in consecrando, quia quovis tempore consecrant, propter quod beatus Paulus maledixit 1 Corinthiis II°, Corinthiis XII° dicens: *Unusquisque cenam suam preoccupat ad manducandum et alius quidem esurit, alius autem ebrius est.*¹¹²⁹ Ubi glossa munit: Quod non debito tempore consecrabant – videlicet mane, sed tempore ebrietatis, alioquin

¹¹²⁶ Cf. Mt 6, 1.

¹¹²⁷ Cf. Lc 11, 34.

¹¹²⁸ Cf. Mt 6, 16.

¹¹²⁹ Cf. I Cor 11, 21.

secundum placitum, et quod est contra Salvatoris institutionem, quia legitur per omnes evangelistas manducasse aut bibisse ante consecrationem¹¹³⁰ in cena sui corporis et sanguinis. Secundo peccant in Christi sanguinem inhonorabiliter servando et in vasis inconsuetis et non ab ecclesia deputatis et consecratis, ut in flasculis et in ollis, quod est contra statutum Veteris Testamenti, ubi omnia vasa templo dedicata non licebat servare nisi in templo sancto.¹¹³¹ Si non licebat vasa sancta servare nisi in loco sancto multo, a fortiori non licet sanguinem Christi servare nisi in loco sancto consecrato. Dicunt enim tamen: Christus fudit sanguinem suum super terram – verum est, sed nondum glorificatum similiter. Hoc est contra Salvatorem, ubi dicit: *Nolite sacrum dare* (id est committere) *canibus*¹¹³² (id est non dignis creaturis) – et quid sanctius corpore Christi et sanguine eius? Tertio peccant eodem sanguine Christi et laycalem populum communicantes, quod est contra Vetus Testamentum, quod fuit umbra Novi Testamenti. Secundum sanctum Paulum ad Kolosseos: *Lex umbram gessit futurorum*.¹¹³³ Et secundum sanctum Thomam oportet: veritas, id est Nova lex, corespondeat Veteri legi. Et primo est contra Genesim XIII° capitulo, ubi Melchisedech magnus sacerdos pro |(193r) victoria Abrahe obtulit panem et vinum et nullus laycorum Ishrahelitarum hoc faciebat.¹¹³⁴ Extra XX° capitulo III° libro legitur. Quando Elyas surrexit, comedit et bibit, quod fuit sibi datum ratione sue prophete et officii sacerdotii, et non populo laycali, ut patet Exodi XIII°, ubi filii Ishrael ymolabant agnum ad vesperum Pasce, et comedebant azimos panes et tamen non bibebant aliquid fluidum.¹¹³⁵ Item manducabant panem in deserto, vulgus, et non bibebant. Sententia est contra Novum Testamentum, quod populus laycalis non debet communicare sub duplici specie, ut habetur Iohannis VI°: *Nisi manducaveritis carne filii hominis*,¹¹³⁶ ubi non nisi totus textus dicit necessitatem spiritualis manducationis, ut propter ea in textu eodem, capitulo 4° Salvator solus exponit: *Spiritus est, qui vivificat*¹¹³⁷ etc. Sine qua impossibile est hominem salvari, sed non dicit ille textus: necessitatis

¹¹³⁰ Ante „consecrationem“ supra: non.

¹¹³¹ Cf. Num 4, 12.

¹¹³² Cf. Mt 7, 6.

¹¹³³ Cf. Col 2, 17.

¹¹³⁴ Cf. Gn 14, 18-20.

¹¹³⁵ Cf. Ex 12, 18.

¹¹³⁶ Cf. Io 6, 53.

¹¹³⁷ Cf. Io 6, 63.

sacramentalis manducationis. Qui si sic, tunc ante Christum et primum omnes sic morientes essent dampnati, et Judas Scarioth esset, quia sacramentaliter manducaverat, et omnes indigne sumentes essent salvati. Contra quod apostolus 1a Corinthiis XI°: *Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit*¹¹³⁸ etc. Sed diceres: Quare ergo sacramentaliter comunicamus, tamen sine tali possumus salvi fieri, dico: Propter multas utilitates. Quare principalis est? Quia sacramentalis manducatio disposuit hominem, viso sacramento, ad spiritualem manducationem. Igitur sacramentalis manducatio est signum in multis spiritualis manducationis. Quia manducans sacramentaliter indicatur ab ecclesia non iuxta suam humilem devocionem manducare spiritualiter. Sed hunc textum habentur non intelligentes et litteraliter intelligentes sunt seducti ob hoc comunicaverunt lay |(193v) cailem populum sub duplici specie, ut Nestorius, Pellagius, Cyprianus, Donatus. Qui tamen pro tanto sunt separati, a Gregorio sancto Magno papa, ab Innocencio papa, a Anastasio papa. Sed tamen Cyprianus penituit et Donatus, Nestorius, autem induratus et condempnatus mansit, propterea moderni heretici, non wiclephiste, sed potius nestoriani dicuntur. Sed diceres tamen: ita Corinthii sub duplici specie manducaverunt. Verum est, quia ab hereticis seducti fuerunt. Ad quos Paulus spiritualiter propter ea scripsit arguens eos et dicens: *Preoccupat unusquisque cenam suam ad manducandum*.¹¹³⁹ Non dicit: ad bibendum, quod eis inibuit. Etiam hoc contra sacros canones sanctorum patrum et Romanam ecclessiam, ut patet – contra quos sanctus Gregorius in quodam decreto: Sit alienus a divinis pontificalibus officiis, qui non obedit preceptis apostolicis. Item Honorius papa, De consuetudine: Inhibemus absque consensu superiores – non inmutetis ecclesie consuetudinem approbatam novam inducentes. Ubi nota: Quod non tantum ex predictis est peccatum comunicare laycalem populum sub utraque specie, sed etiam periculosum est. Quia secundum Canones 1: Si per negligenciam gutta sanguinis Christi stillaverit super pallam consecratam, debet cremari et sacerdos XL diebus penitere. Quid tunc faciendum est, si in barbam layci stillaverit, tunc afforciori laycus cum barba comburatur, cum tamen videtur abhominabile ultra? Tercio diximus et brevius: Facies eorum ut Iudeorum, et qui coram Pylato

¹¹³⁸ Cf. I Cor 11, 27.

¹¹³⁹ Cf. I Cor 11, 21.

clamabant sangwinem Christi sitientes: *Sangwis eius super nos et super filios nostros*,¹¹⁴⁰ qui ex hac visibili plaga percussi sangwineum colorem perdiderunt sue facies et pallescunt. |(194r) Racio, quia plus Iudeis in sangwinem Christi peccant. Illi nescientes, isti autem intelligentes, ut dicit Apostolus 1a Corinthiis II°: *Si agnovissent*,¹¹⁴¹ *numquam Dominum glorie crucifixissent*.¹¹⁴² Et non tamen peccant in sangwinem Christi proprium, sed etiam in adoptivum suorum membrorum sacerdotum et aliorum proborum, quorum sangwinem sitiunt dicentes ad potentes: Non est peccatum interficere sacerdotem. Omnes validi, ubi est canon, qui dicit: Si quis swadente dyabulo manum extenderit in clericum ordinatum, sit excommunicatus. Si peccatum est manum extendere, quid tunc percuttere et interficere, ubi est dictum illud prophecie: *Nolite tangere Cristos meos*, id est unctos sacerdotes.¹¹⁴³ Et in prophetis meis nolite malagere, super quos Cristus conqueritur, et licet secundum diversos hereticos, quos insequentur, diversis nominibus nominantur. Et tamen secundum canones antiquos proprio vocabulo sangwiniste vocantur. Racio, quia peccant in sangwinem Christi – Mt XXIII°: *Ecce ego mitto ad vos prophetos et sapientes et scribas, ex illis occiditis et crucifigitis et flagellabitis in synagogis vestris*.¹¹⁴⁴ *Ecce relinquitur domus vestra deserta. Amen, dico vobis: non me videbitis amodo donec dicatis*.¹¹⁴⁵ Veniet dampnationis eorum Dominus. Nota, quod eorum palor figuratus est per equum pallidum, quem vidit Johannes in deserto seu in insula Pathmos, de quo Apokalypsis VI°: *Cui insedebat quidam, qui nomen Mors et inferus sequebatur*,¹¹⁴⁶ et sic ipsi passionem dyabolicam pallidi efficientur, qui color proprius est hereticorum, ut patet in visionibus sancte Hildegardis. Quos proprius color omnes |(194v) et imitatores eorum inferius et dampnatio sequetur, tamen de primo secundum malum est, quod eos sequetur, quia ultra omnes Deo dedicatos sacerdotes et levitas se extollent tamquam Anticristi servitores, de quo dicitur II^a Thessallonicorum II^ocapitulo: *Cum venerit filius perdicionis et homo peccatis, qui adversatur, extollatur super omnem, quod dicitur*

¹¹⁴⁰ Cf. Mt 27, 25.

¹¹⁴¹ Vulgata: cognovissent.

¹¹⁴² Cf. I Cor 2, 8.

¹¹⁴³ Cf. Ps 104, 15.

¹¹⁴⁴ Cf. Mt 23, 34.

¹¹⁴⁵ Cf. Mt 23, 38-39.

¹¹⁴⁶ Cf. Apc 6, 8.

*Deus, ita ut in templo sedeat ostendens se, tamquam ipse sit Deus.*¹¹⁴⁷ Et sic wiklephiste se extollant, tamquam ipsi fiunt solidi et veri Cristi cultatores ut imitatores, quod est falsum. Quia ipse non superbit, sed pacienciam suos discipulos et imitatores docuit, sine qua re impossibile est salvari, Matthei XI: *In paciencia vestra possidebitis animas vestras.*¹¹⁴⁸

Quare autem ita se extollent? Racio, quia ab Auca infecta. Auca¹¹⁴⁹ enim ilius est nature, quia semper alciorem volatum appetit, quam sue nature convenit, propter quod tuto ad yma cadit ultra omnia volatilia pennata. Sic et ipsi una cum Anticristo tuto ad yma dampnacionis corruent. Nota, quod non tantum istam proprietatem predictae Auce sequentur, sed omnes, quarum proprietatum sunt Auce. Ista est secunda Auca, nullam segetem sibi copulat. Sed alienas diversas requirit, propter merito homicide dicuntur. Ecclesiastici: *Vita pauperum panis egencium et qui defraudat eum, homo sanguinis est.*¹¹⁵⁰ Omnis autem sacerdos spiritualis est pauper, quia quod habet, non est suum, sed pauperum – secundum beatum Bernhardum: Quorum pauperes fecit dispensatores. Tertia proprietas est auce: Auca rostro suo [(195r) acuto et venenoso plus sibilando appetit mordere et ledere, quam natura prestavit. Sic et ipsi lingua sua venenosa, de quibus ipse Psalmista: *Venenum aspidum sub labiis eorum,*¹¹⁵¹ plus cupiunt nocere, quam possunt, quia a gracia divina impediuntur. Sed quia secundum Apostolum Deus non temptat suos ultra, quam sustinere possunt. Quarta proprietas auce est, auca quodcumque defedaverit stercore suo, putrefieri facit et sterilem et infructuosum illud generat. Sic et ipsi, quoscumque sua opinione defraudaverunt, putrefactos et infructuosos faciunt et vitas steriles at abscisos a vinea, status sancta ecclesia efficiuntque, non valent nisi ad comburendum, de quibus Iohannis XIII°: *Omnem palmitem in me non ferentem fructus, tollent eum.*¹¹⁵² Et alibi Iohannis XV: *Colligent eum et in ignem mittent et ardent.*¹¹⁵³ Ipsi sunt infructuosa ficus, de qua Matthei XXI°, quam Kristus

¹¹⁴⁷ Cf. II Thess 2, 3-4.

¹¹⁴⁸ Cf. Lc 21, 19.

¹¹⁴⁹ In marg. s.: Proprietates auce infra etc., alia.

¹¹⁵⁰ Cf. Sir 34, 25.

¹¹⁵¹ Cf. Ps 139, 4.

¹¹⁵² Cf. Io 15, 12.

¹¹⁵³ Cf. Io 15, 6.

maledixit dicens: *Numquam ex te fructus nascetur in eternum.*¹¹⁵⁴ Ipsi sunt servi inutiles, de quibus Matthei XXV°: *Tollite servum inutilem, eicite et mittite eum in tenebras exteriores. Illic erit fletus et stridor dencium.*¹¹⁵⁵ Hoc eos sequetur, nisi penitentiam egerint de peccatis. Quinta proprietas auce est: in auca nullum fluidum vel aqua permanet, sed defluit. Sic in ipsis omnis contritio perditur, sed per caudam ad peiora convertuntur et intendunt. Iuxta illud Osee V^o: *Odio habuerunt corripientem in porta.*¹¹⁵⁶ Et secundum beatum Crisostomum mos est impiorum, si eis una malicia obstruitur, aliam festinant adaptare. Ideo de eis patet dictum illud Matthei XII°: *Ve tibi Corozayn, ve tibi [(195v) Bethsayda],*¹¹⁵⁷ id est ve vobis wiklephistis, quia si hec virtutes seu correctiones et pie amociones et sancte informaciones sacre scripture sancte facte fuerant paganis et saracenis, *egissent penitentiam in cinere et in cilicio, verumtamen dico: remissius erit paganis in die iudicii quam vobis.*¹¹⁵⁸ Sexta proprietas auce est: Auca non mingit, sed superfluitatem in alas et pennas transsmittit. Ubi nota, quod minctura est malicia vesice quoad humanam naturam secundum naturales philosophos, que si procul non proicitur, cetera membra intinuescunt, inflantur et debilitantur, et totum demum corpus destruitur humanum. O, canes – pessima insanies, feda minctura, putrida et maliciosa, que in terris toto visu, toto animo, tua dyabolica fraude infectione, totum corpus ecclesie destruere, cuius caput Christus – iuxta Apostolum: Caput nostrum Christus est et nos membra eius,¹¹⁵⁹ ut dicitur 1a Corinthiorum VI°: *Nescitis, quoniam corpus unum membra sunt Cristi*¹¹⁶⁰, sed non omnia membra corporis eiusdem sunt effectus et officii. Sic in corpore mistico oculi sunt prophete, qui cetera membra dirigunt in lucem perspicuam. Aures sunt obediens, que iuxta Philozophum libro De anima habet intus pelliculam, qua corrupta auditus impeditur et surditas generatur, que iam, proh dolor, vera pellis vere est auditiva, ex qua producit obediencia iam rupta, ubique conspicitur. Nares sunt discreti et atri totum corpus describendo. Ista autem minctura malicie autem condemnare, in alia membra mitti non potuit nisi in

¹¹⁵⁴ Cf. Mt 21, 19.

¹¹⁵⁵ Cf. Mt 25, 30.

¹¹⁵⁶ Cf. Am 5, 10.

¹¹⁵⁷ Cf. Mt 11, 21.

¹¹⁵⁸ Cf. Mt 11, 21-22.

¹¹⁵⁹ Cf. Eph 4, 11-16.

¹¹⁶⁰ Cf. I Cor 6, 15.

suas alas et pennas, id est suos imitatores hodiernos. Ideo de eis potest dici illud: Ecce sub alis eorum, id est antique Auce, inventus est sanguis, id est peccatum et malicia Hus condemnati. Malicia autem eorum ut ypocritarum. Ac prius posui: ut locustarum flores campi devorantium, que in [(196r) anteriori parte debiles et posteriori fortes, et sic proprie in parte anteriori spirituali et doctrina multum sunt debiles. In posteriori autem, id est seculari parte eis adherenti multum fortes et malicia eorum ut brucorum a humore fetido nascencium, quorum fetor iuxta Ysayam et malicia ascendit semper.¹¹⁶¹ Ob id iuxta eorum naturam et maliciam cum altis et magnis et potentibus conversantur, de quibus sic proprie descriptis dicere possumus cum Psalmista: Venerunt locusta et bruccus,¹¹⁶² quorum non est numerus. Ubi nota, quod hiis proprietatibus ita descriptis oportet, quod improprium esse eiusdem proprii videlicet Hus condemnati convertantur. Ideo merito dicunt se discipulos eiusdem et non Cristi, in hoc imitantes Corinthios, qui audierunt veritatem ab Apostolo et subversi sunt multifarie a falsis apostolis, quibus apostolus revocando per Tymotheum scripsit, ut habetur 1 Corinthis I^o sic dicens: *Significatum est michi de vobis, quia contenciones sunt inter vos et unusquisque vestrum dicit: Ego quidem sum Pauli. Ego autem Apollos. Ego autem Cephe. Ego autem Cristi.*¹¹⁶³ Sic et ipsi dicunt, dicunt et gloriuntur dicentes: Ego sum Hus et tenens heresim perversam. Ecce letantur, cum male fecerint, et exultant, exultant in rebus pessimis. Ubi talium sapientia iam deornata est. Racio absorpta, intellectus obfuscatus est, vere tenebre facte sunt super universam terram Boemorum *ab hora sexta usque ad horam novam.*¹¹⁶⁴ Quia cum scribebatur anno Domini millesimo quadringentesimo sexto, incipiebatur tenebrosa heresis in regno Boemie et hec tenebre durabant, licet non ita vigorose, usque scriberetur anno Domini M^oCCCCXIX^o: Tunc erunt duo luminaria magna in sua potestate et vigore, licet anno XXII° corroborabuntur. Unum videlicet apostostolicus illuminabit diem, id est spirituales et ecclesiasticos, aliud noctem, id est seculares potestates, que luminaria fugabunt tunc tenebras heresis, [(196v) spoliabunt corpore wyclpephistas, ditabunt fide cristianos et tunc divisio cristianorum, ymmo Cristi, ut ibidem dicit Paulus, si visus est

¹¹⁶¹ Cf. Is 3, 24; 34, 3.

¹¹⁶² Cf. Ps 78, 44.

¹¹⁶³ Cf. I Cor 1, 11-12.

¹¹⁶⁴ Cf. Mt 27, 45.

Cristus, integraliter in membris et corpore mistico. Et sic erunt caput unum et unum corpus invisibiliter permansurum etc. Tertium malum, quod eos sequetur, est sententia in eos veredice dirigenda. Est autem sententia Iohannem a Iudice malorum approbatorum, iuxta iuris ordinem discussorum in partem alteram, per sua demerita vera punicio autem sentencie sequenda erit. Scilicet divina et temporalis, divina punicio est multiplex iuxta diversas infirmitates per peccata ponderatas. Quia pondus et statera iudiciorum sententia eius. Et sic peccatum et heresis eorum in statera per divinam clemenciam ponderata sequetur, maius et minus ulcio divina, sed tamen uno peccato et heresi peccaverunt, certe illo pro quo.

Nota, quod triplex est hereticus: Primus, qui ignorans tenet errorem ex defectu male informationis vel locucionis, ut sunt illiterati et a propositione sacre scripture eam non intelligentes, volentes tamen informari – tales peccant peccato simplici, sed tamen quanto cicius possunt, informatos querunt. Tales ignorancias clerici non habeant, ut per eam excusantur, quia tenentur fidei necessaria omnia scire et non ignorare, secus est de laycis. Secundus est curiosus et est, qui non asentit heresi, sed tamen curiose wult experire fide sua racione, quod est impossibile. Secundum Alanum De planctu nature sic dicentis. In hiis dominus racionalium languet. Sed sola fidei servitute tante rei veneremur archanum, vel ecclesia, ille curiosus hereticus, qui curiose wult experiri. Utrum opiniones sumit firme et vere, talis curiosus, peccat mortaliter, quia iuxta canones est fluctuans ac dubitans in fide et non firmus, propter hoc inhibetur per santum Augustinum in quodam canone et alios canones, ne cristifideles visitent actus et sermones infidelium, ne fluctuantes ex defectu |(197r) intelligencie, ut layci dubitantes efficiantur. Tercius hereticus est indicatus, qui errores manifeste sequitur et pertinaciter defendit, tales sunt similes wulpeculis, que botros vinee, id est sancte ecclesie, devorant et conculcant. De quibus conqueritur sponsus in Canticiis: *Capite michi wulpeculas, ne vindemiant vineam dilectam*¹¹⁶⁵, id est ecclesiam. Cuius botri dulces gutturi eius, que *wulpecule omnes botros*,¹¹⁶⁶ id est peccatores in vinea terre Boemie, ne fere infecerunt. Ita

¹¹⁶⁵ Cf. Cant 2, 15.

¹¹⁶⁶ Cf. Cant 2, 3.

ut Cristus colligit, ut habetur Ieremie: *Factus sum, sicut qui racenos colligit in autumpno.*¹¹⁶⁷

Tales heretici sunt. Iure secundum canones excommunicati, ut habetur Extra – De hereticis et sortilegis, capitulo *Excommunicamus*. Istos autem iam dictos hereticos sequetur pena per peccatum heresis ponderatum in statera. Iuxta illud de utroque, iuxta mensuram delicti erit plagarum modus, et aliqui moriuntur subitanea morte, ut pertinaces. Alii fluxum sanguinis paciuntur, non XII annis cum Martha, ut quidam volunt, sed tempore viventi. Ut sunt curiosi alii, id est tercii, iterancia percuciantur pedagoga febrilis, apoplexia, epylepsia, per meritum capitis vertigem, ut illi ignorant tenentes. Et sic dicere poterint cum Iob: *A planta pedis usque ad verticem capitis, non fuit in eo sanitas et merito hec patimur.*¹¹⁶⁸ Quia peccaverimus in sanguinem Salvatoris nostri videntes angustias eius, cum deprecarentur nos. Sic ipsi in sanguinem multorum fratrum peccaverunt, qui propter eos occisi sunt.

Ergo sequetur eos pena temporalis per vigorem canonum triplex. Primo degradabuntur ab omnibus dignitatibus spiritualibus et secularibus innatis et acquisitis et officiis privabuntur omnibus. Secundo cremabuntur, iuxta dictum Salvatoris: Qui crediderunt condempnabuntur. Et alibi Mt VIII°: *Omnis arbor, que non facit fructum bonum, excidetur et in ignem [(197v) mittetur]*¹¹⁶⁹. Tercio ab ecclesia perpetue oblivioni tradentur. Ideo dicere poterint: Dati sumus oblivioni tamquam mortui, qui a corde et imperpetuum thesauro ecclesie videlicet indulgencias abutentur, quem hic existentes in malicia persecuti sunt. Nota, quod a tali sententia Divina et temporali appellare non poterunt triplici de causa: Quia ad maiorem sit appellare, sed nullus maior Deo. Eius officium et dignitatem generat sapiencia, in terris gerit. Secundo appellare non poterunt, quia in notoriis non datur appellacio, heresis autem ubique nota et manifesta est. Tercio, quia tempore appellacionis carebunt, cum in ignem mittentur, de 3° totum. Quartum malum est, quod eos sequetur, erit per mortem, et hoc est iterum triplex. Primum est, quia corpora eorum non cinerabuntur, quod tamen est proprium et quandoque, quia iuxta prophetam eadem sunt participia

¹¹⁶⁷ Cf. Mi 7, 1.

¹¹⁶⁸ Cf. Iob 2, 7.

¹¹⁶⁹ Cf. Mt 7, 19.

composicionis et resolutionis, que proprietas humana propter abhominabile scelus ab eis auferretur, quia serpentes, bova et vermes cadavera Deo et hominibus fetida abhorrebunt, que tamen bestie et aliorum corporum in terram positionem gaudentur et letantur. Secundum est istud: Sic quodcumque animal cadavera eorum super terram comederint, rabida et fetida et ferocia mutabuntur et talia animalia ab eis itaque infecta, plus omnibus rabidis et ferocibus animalibus sicient sangwinem humanum. Igitur tunc precavendum necessarie erit, ut talium cadavera sub terra profundius sepellantur non more humano et consweto, set facie versa in terram, ne celos videant inspicere et mansiones sanctorum, quorum hic singna et ymagines basphemabant, sed in terram, ut videant infernum, quod locus secundum doctores in imo terre. Tercium malum, ut cognoscatur eorum vera et perfecta dampnacio, non sit dubium de sepulcris eorum sangwinem scaturire, quod est inhumanum mortuo corpore, hoc autem fiat exultacione Divina et hoc tantis horis, postquam triduum iacuerint in sepulcris ut Lazarus, quot horis Cristus iacuit in sepulcro. |(198r) Sepultura eorum – ut asini autem, id est bona. Dabuntur fidelibus cristianis, carnes eorum bestiis terre, de qua bestia Apocalypsis XII°: *Habens capita VII*, id est vicia mortalia, *et cornua decem pungnans contra decem precepta*.¹¹⁷⁰ Hec bestia est dyabolus. Ossa eorum grandinibus, coruscacionibus, pluviis, nivibus relinquentur. Per ossa intelligitur anima, quia sicut ossa Domini sunt permanencia respectu carnis, sic anima est eterna et in eternum permanens, que proicitur grandinibus, coruscacionibus etc., id est perpetuis tormentis. Tunc in diebus illis, ut dicitur Apocalypsis IX°: *Querent mortem et non invenient eam, desiderabunt et fugient ab eis*.¹¹⁷¹ Et stridentur tortoribus, ut servi nequam, donec salvant minimum quadrantem, id est minimam institutionem canonum et divinarum scripturarum, quam persecuti sunt. Erunt itaque plagati mendicitate et ferro, quam plagam *oculus non vidit nec auris audivit*,¹¹⁷² que omnia Hus preparavit omnibus diligentibus et imitantibus se. Quod malum a nobis differat Pater et Filius et Spiritus Sanctus. Amen etc.

¹¹⁷⁰ Cf. Apc 12, 3.

¹¹⁷¹ Cf. Apc 9, 6.

¹¹⁷² Cf. I Cor 2, 9.

Explicit Tractatus prophetarum – propheciarum Magistri Ruperti tractans de diversis plagis hereticorum. Scriptum Brune anno Domini millesimo quadringentesimo vicesimo etc., contra rabidos wiklephistas etc., de Bundancia, nationis Anglicus.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny nevydané

- Tractatus de comunione infantum*, ms. NK ČR Praha VIII.D.15, ff. 135r-135v.
- Prophetia de pontificibus*, ms. NK ČR Praha, VIII.D.15, ff. 26v-27r.
- Sbírka latinských kázání, sestavená českým katolíkem*, ms. KNM Praha, XVI.E.1.
- Libellus fratri Thelesphori*, ms. BNP, Lat. 3184, ff. 106r-117r.
- Tractatus fratris Theleofori heremite*, ms. NK ČR Praha, V.G.7, ff. 105r-138r.
- Prophete mortui sunt*, ms. BAV, Vat. Lat. 4150, ff. 191v-198r.
- Pseudo-Ioachim, Super Isaiam*, ms. Metropolitní kapitula Olomouc, cod. 28, ff. 135r-209v.
- Pseudo-Ioachim, Super Isaiam*, ms. Metropolitní kapitula Olomouc, cod. 280, ff. 2r-87v.
- Fragmentum sermonis M. Jacobus de Myza: Venit Helias*, ms. VK Olomouc, M.1.34, fol. 183v.

Prameny vydané

- Acta canonizationis s. Dominici*, ed. Angelus Maria WALZ, in *Monumenta historica sancti patris nostri Dominici*, XVI, Institutum Historicum Fratrum Praedicatorum, Romae 1935.
- Abbatis Joachim divina prorsus in Jeremiam prophetam interpretatio*, ed. F. Silvester de CASTILIONE ARETINO, Coloniae 1577.
- ANGELO CLARENO**, *Expositio super Regulam Fratrum Minorum di Frate Angelo Clareno*, ed. Giovanni BOCCALI, latinsko-italská edice s překladem Marina Bigaroniho a s úvodní studií F. Accrococy, Edizioni Porziuncola, Assisi 1995.
- *Liber chronicarum sive tribulationum Ordinis Minorum di Frate Angelo Clareno*, ed. Giovanni BOCCALI, latinsko-italská edice s překladem Marina Bigaroniho a s úvodní studií F. Accrococy, Edizioni Porziuncola, Assisi 1999.
- *Opera I, Epistolae*, ed. Lydia von AUW, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 1980.
- Annales minorum*, vol. III, ed. Lucas WADDING, Frati Editori di Quaracchi, Ad Claras Aquas, 1931.
- ALEXANDR MINORITA**, *Expositio in Apokalypsım*, ed. Alois WACHTEL, MGH Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters, Bd. 1, Weimar 1955.
- Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské*, díl I-VI, ed. František PALACKÝ, Kronberger i Řivnáč, Praha 1840-1872.

ARNALD Z VILLANOVY, *Aus der Apologia de versitiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi canonicum Dignensem*, ed. Heinrich FINKE, in *Aus den Tagen Bonifaz VIII.*, Münster 1902, CLXIII – CLXXII.

- *De mysterio cymbarum ecclesie*, ed. Peranau I. ESPELT, *El text primitiu del 'De mysterio cymbarum ecclesie' d' Amau de Vilanova*, Arxiu de textos catalans Antics 7/8, 1988-1989, 7-133.

- *De tempore adventus Antichristi*, ed. Heinrich FINKE, in *Aus den Tagen Bonifaz VIII.*, Münster 1902, CXXIX-CLIX.

AUGUSTIN Z HIPPO, *Quaestionum in Heptateuchum*, ed. Johannes FRAIPONT, CCSL 33, Brepols, Turnhout 1958.

- *De civitate Dei libri XI-XXII*, CCSL XL VIII, Brepols 1960.

Aus den Tagen Bonifaz VIII. Funde und Forschungen, ed. Heinrich FINKE, Aschendorff, Münster 1902.

Beiträge zur Geschichte der hussitischen Bewegung, Bd. III, ed. Johann LOSERTH, FRA 60, Prag-Leipzig 1880.

Bullarium Franciscanum Romanorum Pontificum constitutiones, epistolas, ac diplomata continens tribus Ordinibus Minorum, Clarissarum et Poenitentium a Seraphico Patriarcha Sancto Francisco institutis concessa, vol. I-VIII., ed. Johannes Hyacinthus SBARALEA, Romae 1759-1904.

Conciliarum Oecumenicorum Decreta, edd. Giuseppe ALBERIGO – Giuseppe L. DOSSETTI – Paolo PRODI, EDB, Bologna 2002.

Confessio Taboritarum, ed. Amadeo MOLNÁR - Romolo CEGNA, Roma 1983; novočeský překlad: *Vyznání a obrana táborů*. Přeložili František M. DOBIÁŠ, Amadeo MOLNÁR, Praha 1972.

Corpus iuris canonici, 1/II, ed. Emilius FRIEDBERG, Lipsiae 1879, 1881.

Deník Petra Žateckého, ed. František HEŘMANSKÝ, Melantrich, Praha 1953.

Documenta mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403-1418 motas illustrantia quae partim adhuc inedita, partim mendose vulgata, nunc ex ipsis fontibus hausta, ed. František PALACKÝ, Tempský, Praha 1869.

Františkánské prameny, díl II, Cor Jesu, Český Těšín 1994.

Františkánské prameny, díl I, ed. Ctirad V. POSPÍŠIL, Matice cyrilometodějská, Olomouc 1999.

Fontes Franciscani, edd. S. BRUFANI – G. CREMASCOLI – E. MENESTO – E. PAOLI – L. PELLEGRINI – S. DA CAMPAGNOLA, Edizioni Porziuncola, Assisi 1995.

Fontes rerum Bohemicarum, tomus I, ed. Josef EMLER, Nákladem musea království českého, Praha 1873.

Fontes rerum Bohemicarum, Series nova, tomus I, ed. Jana ZACHOVÁ, Historický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 1998.

Fontes rerum Bohemicarum, tomus VIII, ed. Václav NOVOTNÝ, Nákladem nadání Františka Palackého, Praha 1932.

HILDEGARDA Z BINGEN, *Epistolae*, in PL 197, 145-382.

- *Scivias Hildegardis sive libri visionum*, in PL 197, 383-738.

- *Liber Divinorum Operum*, in PL 197, 741-1038.

Husitské skladby budyšínského rukopisu, ed. Jiří DAÑHELKA, Orbis, Praha 1952.

Husitské manifesty, ed. Amedeo MOLNÁR, Odeon, Praha 1986.

Husitské písně, ed. Jiří DAÑHELKA, Československý spisovatel, Praha 1952.

Chronica magistri Rogeri de Houdene, edd. F. LIEBERMANN – R. PAULI, in MGH SS, XXVI, Hannoverae 1885.

JÁCHYM Z FIORE, *Liber de Concordia Novi ac Veteris Testamenti*, Venezia 1519.

- *Expositio in Apocalypsim*, Venedig 1527 (reprint Frankfurt am Main 1964).

- *Enchiridion super Apocalypsim*, ed. E. K. BURGER, Studies and Texts 78, Toronto 1986.

- *De ultimis tribulationibus*, ed. Kurt Victor SELGE, Florentia 7, 1993, 21-35.

- *Dialogi de prescientia Dei et predestinatione electorum*, ed. Gian Luca POTESTÀ, Opera omnia 4, 1 Fonti per la storia dell'Italia medievale, Antiquitates 4, Roma 1995.

- *Introduzione all'Apocalisse*, ed. Kurt Victor SELGE, Viella, Roma 1995.

- *De prophetia ignota*, ed. Matthias KAUP, Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte 19, Hannover 1998.

- *Genealogia*, ed. G. L. POTESTÀ, *Die Genealogia. Ein frühes Werk Joachims von Fiore und die Anfänge seines Geschichtsbildes*, in *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 56, 2000, 55-101.

- *Tractatus super quatuor evangelia*, ed. Francesco SANTI, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 2002.

- *Exhortatorium Iudeorum*, ed. Alexander PATSCHOVSKY, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 2006

- *Sermones*, ed. Valeria de FRAJA, Opere di Gioacchino da Fiore: testi e strumenti 20, Viella, Roma 2007.

- *Tractatus in expositionem vite et regule beati Benedicti*, ed. Alexander PATSCHOVSKY, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 2008.

- *Psalterium decem cordarum*, ed. Kurt Victor SELGE, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 2009.

JAN RUPESCISSA, *Vademecum in tribulatione*, ed. Edvard BROWN Appendix ad Fasciculum rerum expetendarum et fugiendarum, Chiswell, London 1690.

- *Liber secretorum eventuum*, ed. Robert E. LERNER – Chritine MOREROD-FATTEBERT, *Johannes de Rupescissa: Liber secretorum eventuum*, Éditions universitaires, Fribourg 1994.

- *Liber ostensor*, ed. André VAUCHEZ et al., in *Jean de Roquetaillade, Liber ostensor quod adesse festinant tempora*, École française de Rome, Rome 2005.

JAKOUBEK ZE STRÍBRA, *Výklad na Zjevení sv. Jana*, díl I-II, ed. František ŠIMEK, Nákladem komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého ve XIV. a XV. století, zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, 1933.

- *Jakoubek ze Stríbra: Betlémská kázání z roku 1416*, ed. Karel SITA, Blahoslav, Praha 1951.

- *Sermo habitus a quodam in memoriam novorum myrtyrum M. Johannis Hus et M. Hieronymi*, ed. Václav NOVOTNÝ, in FRB VIII, Praha 1932, 231-242.

- *Magna cena*, ed. Helena KRMÍČKOVÁ, in *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*, 131-136.

- *Salvator noster*, ed. Bohumil RYBA, Betlémské texty, Praha 1951, 105-139.

JAN HUS, *Iohannis Hus: Expositio Decalogi*, ed. Václav FLAJŠHANS, Jaroslav Bursík, Praha 1903.

- *Mistra Jana Husi sebrané spisy*, VI, ed. Václav FLAJŠHANS, Nákladem Jos. R. Vilímka, Praha 1920.

- *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, ed. Václav NOVOTNÝ, Nákladem komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého, Praha 1920.

- *Sto listů M. Jana Husi*, ed. Bohumil RYBA, Jan Laichter, Praha 1949.

- *Listy dvou Janů*, ed. Anna CÍSAŘOVÁ KOLÁŘOVÁ – Jiří DAŇHELKA, Nakladatelství ELK, Praha, 1949.

- *Betlémské texty*, ed. Bohumil RYBA, Orbis, Praha, 1951.

- *Magistri Iohannis Hus Opera omnia VII. Sermones de tempore qui Collecta dicuntur*, ed. Anežka SCHMIDTOVÁ, Academia, Praha 1959.

- *Magistri Iohannis Hus Opera omnia XXII: Polemica*, ed. Jaroslav ERŠIL, Academia, Praha 1966.

- *Mistr Jan Hus: Sermo de pace - Řeč o míru*, ed. Amedeo MOLNÁR, Kalich, Praha 1963.

- *M. Jan Hus: Knížky o svatokupectví*, ed. Alois GREGOR, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1954.

- *Mistr Jan Hus: Česká kázání sváteční*, ed. František ŠIMEK, Blahoslav, Praha 1952.

- *M. Jan Hus: Tractatus de Ecclesia*, ed. Harrison S. THOMSON, Komenského evangelická bohoslovecká fakulta, Praha 1958.

- *Mistr Jan Hus: O církvi*, ed. František M. DOBIÁŠ – Amadeo MOLNÁR, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1965.

- *Magistri Iohannis Hus Opera omnia VIII: Passio Domini nostri Iesu Christi*, ed. Anežka VIDMANOVÁ-SWCHMIDTOVÁ, Academia, Praha 1972.

- *Magistri Iohannis Hus Opera omnia I: Výklady*, ed. Amedeo MOLNÁR, Academia, Praha 1975.

- *Magistri Iohannis Hus Opera omnia XIII: Postilla adumbrata*, ed. Amedeo MOLNÁR, Academia, Praha 1975.

- *Magistri Iohannis Hus Opera omnia IV: Drobné spisy české*, ed. Amedeo MOLNÁR, Academia, Praha 1985.

- *Magistri Iohannis Hus Opera omnia IX. Leccionarium bipartitum – Pars hiemalis*, ed. Anežka VIDMANOVÁ-SWCHMIDTOVÁ, Academia, Praha 1988.
- *Magistri Iohannis Hus Opera omnia II: Česká nedělní postila*, ed. Jiří DAÑHELKA, Praha 1992.
- *Magistri Iohannis Hus Opera omnia III: Česká sváteční kázání*, ed. Jiří DAÑHELKA, Praha 1995.
- *Magistri Iohannis Hus Opera omnia IXXA: Questiones*, ed. Jiří KEJŘ, Brepols, Turnhout 2004.

MIKULÁŠ Z PELHŘIMOVA, *Vyznání a obrana táborů*, ed. Amedeo MOLNÁR, – František M. DOBIÁŠ, Academia, Praha 1972.

MILÍČ Z KROMĚŘÍŽE, *Modlitba O Božím těle*, in *Výběr z české literatury doby husitské*, díl 1., Praha 1963, 53-54.

- *Tres sermones synodales*, ed. Vilém HEROLD – Milan MRÁZ, Academia, Praha 1974.
- *Sermo de die novissimo*, ed. František Michálek BARTOŠ, Reformační sborník VIII, 1941, 51-58.
- *List papeži Urbanovi V.*, ed. Ferdinand MENČÍK, VKČSN, 1890, 318-325.
- *Prophecias et revelatio de Antichristo*, ed. Ferdinand MENČÍK, VKČSN, 1890, 328-336.

JAN QUIDORT, *Tractatus de Antichristo*, ed. S. B. P. CLARK, in EAD., *The „Tractatus de Antichristo of John of Parish: A critical edition, translation, and commentary*, A thesis presented to the Faculty of the Graduate school of Cornell University in Partial Fulfillment for the Degree of Doctor of Philosophy, 1981, 24-69.

JERONÝM, *Commentariorum in Daniele Liber*, in PL 25, 491-584.

- *Commentariorum in Ezechielem Prophetam Libri Quatuordecim*, in PL 25, 15-490.

JINDŘICH Z BITTERFELDU, *Eucharistické traktáty*, ed. Pavel ČERNUŠKA, Nakladatelství L. Marek, Brno 2006.

Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad, díl II, ed. Josef STRNAD, Plzeň 1905.

MATĚJ Z JANOVA, *Matthiae de Janov dicti Magistri Parisiensis Regulae Veteris et Novi Testamenti*, sv. I-IV, ed. Vlastimil KYBAL, Nákladem universitního knihkupectví Wagnerova, Innsbruck 1908-1913.

- *Matthiae de Janov dicti Magistri Parisiensis Regulae Veteris et Novi Testamenti*, sv. V, ed. Vlastimil KYBAL – Otakar ODLOŽILÍK, Nákladem komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého ve XIV. a XV. století, zřízená při České akademii věd a umění. Praha 1926.
- *Matthiae de Janov dicti Magistri Parisiensis Regularum Veteris et Novi Testamenti liber V, De corpore Cristi*, sv. VI, ed. Jana NECHUTOVÁ, R. Oldenbourg Verlag, Munchen 1993.

LUKÁŠ Z COSENZY, *Memorie* ed. Herbert GRUNDMANN, *Zur Biographie Joachims von Fiore und Rainers von Ponza*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 16, 1960, 539-544.

Martini Oppaviensis chronicon pontificum et imperatorum, ed. Ludwig WEILAND, in MGH Scriptorum 22, , Hannover 1872, 377-475.

Mistr Jan Hus: Listy a projevy, Životopis od Jiříka Heremity, ed. František M. BARTOŠ, Ministerstvo informací, Praha 1947.

Monumenta conciliorum generalium saeculi decimi quinti, tom. I, ed. Ernst BIRK, – František PALACKÝ, Wien 1857.

ONDŘEJ Z BRODU, *Traktát mistra Ondřeje z Brodu o původu husitů*, ed. Jaroslav KADLEC, Muzeum husitského revolučního hnutí, Tábor 1980.

Oraculum angelicum Cyrilli nebst dem Kommentar des Pseudojoachim, in *Briefwechsel des Cola di Rienzo*, ed. Konrad BURDACH - Paul PIUR, Bd. II, Teil IV, Anhang, Berlin 1912, 243-327.

PETR JAN OLIVI, *Expositio super Regulam fratrum Minorum*, in *Peter Olivi's Rule Commentary*, ed. David FLOOD, Weisbaden 1972.

- *Petri Iohannis Olivi De renuntiatione papae Coelestini V. Questio et Epistola*, ed. Livarius OLIGER, AFH 11, 1918, 309-373.

- *Quaestio de possessionibus procuratoribus commissis pro fratrum necessitatibus*, edd. David BURR - David FLOOD, Franciscan Studies 40, 1980, 131-164.

- *P. J. Olivi, De usu papere. The Quaestio and the Tractatus*, ed. David BURR Leo S. OLSCHI, Florence – Perth 1985.

- *Lectura super Apocalypsim (1297)*, ed. Warren LEWIS, Tübingen 1972.

- *Lectura super Lucam et Lectura super Marcum*, ed. Fortunato IOZZELLI, Collectio Oliviana V, Editiones Collegii S. Bonaventurae ad Claras Aquas, Grottaferrata 2010.

PETR PAYNE, *M. Petr Payne. Diplomat husitské revoluce*, ed. František M. BARTOŠ, Kalich, Praha 1956.

Prophecia abbatis Joachim de regno Boemie, in Ruth KESTENBERG-GLADSTEIN (ed.), *A Joachimite Prophecy Concerning Bohemia*, Slavonic and East European Review 34, 1955, 35-39.

Počátky husitského zpěvu, díl I-II, ed. Zdeněk NEJEDLÝ, Královská Česká Společnost Náuk, Praha 1907-1913.

Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder, Bd. II, ed. Jaroslav GOLL, Druck und Verlag, Prag 1882.

Radulphi de Coggeshall Chronicon anglicanum, ed. J. STEVENSON, London 1875 (anastatický přetisk 1965, Rerum Britannicum Medii Aevi Scriptorum 66).

RICHARD OD SV. VIKTORA, *In Apocalypsim Joannis Libri Septem*, in PL 196, 683-888.

RUPERT Z DEUTZU, *Commentariorum in Apocalypsim Libri XII*, in PL 169, 827-1214.

Soudní akta konzistoře pražské, díl VII, ed. František TADRA, Nákladem České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1901.

Soud o vykoupení světa od Jakuba Averánského, doktora práv na vysokých školách pádeevských, a arcikněze z Teheránu, ed. Jan NOVÁČEK, Nákladem vydavatelovým, Jindřichův Hradec 1880.

Staročeská bible drážďanská a olomoucká, díl I-III, ed. Vladimír KYAS, Academia, Praha 1981, 1985, 1988.

Starí letopisové čeští (1378-1527), díl II, ed. František PALACKÝ, Vybral a uspořádal Jaroslav Charvát, Nakladatelství L. Mazáč, Praha 1941.

TELESFOR Z COSSENZY, *Libellus fratris Telesfori*, ed. Emil DONCKEL, *Studien uber die Prophezeiung des Fr. Telesforus von Cosenza*, O.F.M. (1365-1386), in AFH 26, 1933, 29-104; 282-314.

Thomas Ebendorfers Schismentraktat, ed. Harald ZIMMERMANN, AÖG 120/2, Wien 1954, 3-103.

Tractatus fr. Andreae Richi de Florentia OFM contra Fraticellos, ed. Livarius OLIGER, AFH 3, 1910, 274-275.

UBERTINO Z CASALE, *Arbor vitae crucifixae Iesu*, ed. Andrea de BONETIS, Venetiis 1485 (anastatický přetisk: Torino 1961).

Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419-1436, Bd. I, ed. František PALACKÝ - František TEMPSKÝ, Prag, 1873.

Vaticinium Sibillae Erithraeae, ed. O. HOLDER-EGGER, *Italienische Prophetieen des 13. Jahrhunderts*, Bd. I, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 15, 1890, 155-173; 30, 1905, 151-173, 328-335.

VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ, *Chronica hussitarum*, ed. J. GOLL, FRB V, Praha 1893.

Veršované skladby doby husitské, ed. František SVEJKOVSKÝ, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1963.

VOJTĚCH RAŇKŮV Z JEŽOVA, *Leben und Schriften des Prager Magisters Adelbert Rankonis de Ericinio*, ed. Jaroslav KADLEC, Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters Die neue Folge 4, Verlag Aschendorf, Münster 1971.

Výbor z české literatury doby husitské, díl I-II, edd. Bohuslav HAVRÁNEK - Josef HRABÁK – Jiří DAŇHELKA, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1963-1964.

Literatura

ACCROCCA Felice, *Angelo Clareno. Seguire Cristo povero e crocifisso*, Messaggero, Padova 1994.

- *L'Epistolario di Angelo Clareno nel ms. 1942 della Biblioteca Oliveriana di Pesaro*, in *Temi e immagini del Medio Evo. Alla memoria di Raoul Manselli da un gruppo di allievi*, in PÁSZTOR Edith (ed.), *Religione e società. Storia della Chiesa e dei movimenti cattolici*, 24, Roma 1996, 115-136.

- *Ioachim Petram Olei Nominavit*, *Florensia* 16/17, 2002-2003, 63-75.

- *Due diverse redazioni del „Memoriale in desiderio animae“ di Tommaso da Celano? Una discussione da riprendere*, *Collectanea Franciscana* 74, 2004, 5-22.

- *Francesco e le sue immagini. Momenti della evoluyione della coscienza storica dei frati Minori (secoli XIII-XVI)*, Centro Studi Antoniani, Padova 2007.

- *L'escatologia del francescanesimo del duecento*, in E. PASZTOR (ed.), *Attese escatologiche*, 63-92.

- *L'edizione delle „Lettere» di Angelo Clareno“ (Pesaro, Biblioteca Oliveriana, ms. 1492)*, *Collectanea Franciscana* 76, 2006, 581-590.

- *Un ribelle tranquillo, Angelo Clareno e gli Spirituali francescani fra Due e Trecento*, S. Maria degli Angeli, Porziuncola, Assisi 2009.

- *„Sancta plantatio Fratrum Minorum Ordinis“. Gregorio IX e i Frati Minori dopo Francesco*, in *Gregorio IX e i Frati Minori*, Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo, Spoleto 2011, 195-258.

ADORISIO, Antonio Mario, *La „leggenda“ del santo di Fiore. B. Ioachimi abbatis miracula*, Manziana, Roma 1989.

ALBERZONI Maria Pia, *Raniero da Ponza e la curia romana*, *Florensia* 11, 1997, 83-114.

AMORÓS Leo, *Series condemnationum et processum contra doctrinam et sequaces Petri Ioannis Olivi, (e Cod. Vat. Ottob. lat. 1816)*, *AFH* 24, 1931, 495-512.

ARMSTRONG J. Regis, *„Mira circa nos“. Gregory IX's View of the Saint Francis of Assisi*, *Laurentianum* 25, 1984, 385-414.

Auw Lydia von, *La vraie eglise d'après les lettres d'Angelo Clareno*, in *L'attesa dell'età nuova nella spiritualità della fine del Medioevo*, Centro di studi sulla spiritualità medievale, Todi 1962, 433-442.

ALEXANDER J. Paul, *The Oracle of Baalbeck, The Tiburtine Sibyl in Greek Dress*, Washington, D.C. 1967.

BACCI Michele, „*Pro remedio animae*“. *Immagini sacre e pratiche devozionali in Italia centrale (secoli XIII e XIV)*, ETS, Pisa 2000.

BAGLIANI Paravicini Agostino, *Bonifacio VIII*, Einaudi, Torino 2003.

BALMELLE Marius, *Iconographie du pape Urbain V*, *Revue du Gévoidan, des Causses et des Cévennes* 10, 1964, 73-88.

BARONE Giulia, *L'oeuvre eschatologique de Pierre Jean-Olieu et son influence. Un bilan historiographique*, in *Fin du monde et signes des temps. Visionnaires et prophètes en France méridionale (fin XIIIe, début XVIe siècle)*, Cahiers de Fanjeaux 27, Toulouse 1992, 49-61.

BARTOLI Marco, *Olivi e il Sacramento del potere*, BISIME 99, 1993, 91-115.

- *Celestino V, il caso del papa eretico e i francescani spirituali*, in *Aspetti della spiritualità ai tempi di Celestini V*, Ferentino, Associazione culturale „Gli Argonauti“, 1993, 57-73.

- *Pietro di Giovanni Olivi nella recente storiografia sul tema dell'infallibilità pontificia*, BISIME 99/2, 1994, 149-200.

- *Opere teologiche e filosofiche di Pietro di Giovanni Olivi*, AFH 91, 1998, 457-469.

- *Il Tractatus de septem sentimentis Christi Iesu di Pietro di Giovanni Olivi*, AFH 91, 1998, 535-551.

- *Olivi et le pouvoir du pape*, in Alain BOUREAU - Sylvain PIRON (edd.), *Pierre de Jean Olivi (1248-1298): Pensée scolastique, dissidence spirituelle et société*, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris 1999, 173-192.

- *Opere teologiche e filosofiche di Pietro di Giovanni Olivi*, in *Pietro di Giovanni Olivi, opera edita et inedita*, College of Saint Bonaventure, Grottaferrata 1999, 455-469.

- *Il Tractatus de septem sentimentis Christi Iesu di Pietro di Giovanni Olivi*, in *Pietro di Giovanni Olivi, opera edita et inedita*, College of Saint Bonaventure, Grottaferrata 1999, 533-550.

- *Da frate Elia a Giovanni da Parma*, in A. CACCIOTTI – M. MELLI (edd.), *Giovanni da Parma e la grande speranza*, 15-37.

BARTOŠ F. Michálek, *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*, Nákladem České Akademie věd a umění, Praha 1925.

- *Husitství a cizina*, Čin, Praha 1931.

- *Miličův sermo de die novissimo*, Reformační sborník VIII, Praha 1941, 49-58.

- *Příspěvky k dějinám Václava IV.*, Věstník České akademie věd a umění 53, 1944, 67-104.

- *Čechy v době Husově 1378-1415*, Jan Laichter, Praha 1947.

- *Dantova Monarchie, Cola di Rienzo, Petrarca a počátky reformace a humanismu u nás*, VKČSN Fil-Hist-Filol. 5, 1951, 1-23.

- *Betlémská kázání Jakoubka ze Stříbra z let 1415-1416*, Theologická příloha KR 20, 1953, 59 - 117.

- *Matěj z Janova a kalich*, Theologická příloha KR 20, 1953, 23-25.

- „*Zakladatel Tábora*“. JSH 23, 1954, 44-48.

BELTING Hans, *Bild und Kult. Eine Geschichte des Bildes vor dem Zeitalter der Kunst*, Beck, München 1990.

BIANCAMARIA Valeri (ed.), *San Pietro Celestino nel settimo centesimo dell'elezione pontificia*, Associazione culturale Gli argonauti, Casamari 1995.

BIGNAMI-ODIER Jeanne, *Études sur Jean de Roquetaillade (Johannes de Rupescissa)*, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris 1952.

BLOOMFIELD J. Morton – REEVES Marjorie, *The Penetration of Joachimism into Northern Europe*, Speculum 29/4, 1954, 772-793.

BONDATTI Guido, *Gioachinismo e francescanesimo nel Dugento*, Assisi 1924.

BORST Arno, *Die Katharer*, Herder, Freiburg – Basel – Wien 1991

BURDACH Konrad – PIUR Paul (edd.), *Vom Mittelalter zur Reformation*, Bd. II, Teil 3, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin 1912.

- *Vom Mittelalter zur Reformation*, Bd. II, Teil 4, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin 1912.

- *Vom Mittelalter zur Reformation*, Bd. V, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin 1929.

BURR David, *The persecution of Peter Olivi*, American Philosophical Society, Philadelphia 1976.

- Bonaventure, Oliv i and Franciscan Eschatology, *Collectanea Franciscana* 53, 1983, 23-40.

- *Mendicant Readings of the Apocalypse*, in Richard Keneth EMMERSON - Bernard MCGINN *The Apocalypse in the Middle Ages* (edd.), Ithaca - London 1992, 89-102.

- *Oliv i e la povertà francescana: le origini della controversia sull' „usus pauper“*, Biblioteca Franciscana, Milano 1992.

- *Oliv i's Peaceable Kingdom: A Reading of the Apocalypse Commentary*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1993.

- *L'opera di Pietro di Giovanni Oliv i*, AFH 91, 1998, 327-335.

- *The Spiritual Franciscans. From Protest to Persecution in the Century After Saint Francis*, University Park, Pennsylvania, 2001.

- *Angelo Clareno, A Chronicle or History of the Seven Tribulations of the Order of Brothers Minor*, Translated from the Latin by D. Burr and E. R. Daniel, St. Bonaventure, New York 2005.

- *Medieval Apocalypses as Historical Sources*, AHR 73, 1968, 997-1018.

BEKER J. Christian, *Paul the Apostle: The Triumph of God in Life and Thought*, Fortress, Philadelphia 1980.

BOBKOVÁ Lenka, *Velké dějiny země koruny české IV. 1310-1402*, Paseka, Praha 2003.

BROWN E. Raymond, *An Introduction to the Gospel of John*, The Anchor Bible reference Library, Doubleday, New York 2003.

CAMPAGNOLA Stanislao da, *L'angelo del sesto sigillo e l' „alter Christus“*. *Genesi, sviluppo di due temi francescani nei secoli XIII-XIV*, Roma 1971, 7-40.

- *Dai „viri spirituales“ di Giocchino da Fiore ai „fratres spirituales“ di Francesco d'Assisi. Una tipologia religiosa*, *Picenum Seraphicum* 11, 1974, 24-30.

- *Francesco e francescanesimo nella società dei secoli XIII-XIV*, Edizioni Porziuncola, Assisi 1999.

CAPITANI Ovidio – MIETHKE Jurgen (edd.), *L'attesa della fine dei tempi nel Medioevo*, Mulino, Bologna 1990.

CAPEZZALI Walter (ed.), *Celestino V e i suoi tempi: realtà spirituale e realtà politica*, L'Aquila 1990.

CACCIOTTI Alvaro – MELLI Maria (edd.), *Giovanni da Parma e la grande speranza*, Edizioni Biblioteca Franciscana, Milano 2008.

CEGNA Romolo, *Początki utrakwizmu v Czechach w latach 1412-1415*, *Przegląd historyczny* 69, 1978, 103-114.

- „*La Scuola della Rosa Nera e Nicolo detto da Dresda (1380-1417), Maestro tedesco al collegio della Rosa Nera in Praga (1412-1415)*, *Mediaevalia Philosophica Polonorum* 30, 1990.

CENCI Cesare, *Sermoni anonimi già attribuiti a Pietro di Giovanni Olivi*, *Antonianum* 73, 1998, 43-77.

CERMANOVÁ Pavlína, *Il profeta Elia e l'Anticristo nell'apocalittica boema tra XIV e XV secolo*, *Anali di scienze religiose* 3, 2010, 189-214.

CICERI Antonio, *Pietro di Giovanni Olivi: Censimento inventario dei manoscritti*, *AFH* 90, 1997, 3-83.

- *Pietro di Giovanni Olivi. Censimento-inventario dei manoscritti*, in *Pietro di Giovanni Olivi, opera edita et inedita*, College of St. Bonaventure, Grottaferrata 1999, 335-356.

CLIFTON E. M. John, *The Eucharist in the Czech and German Prayers of Milíč z Kroměříže*, *Bohemia* 23, 1982, 1-15.

- *Johan von Neumarkt und Cola di Rienzo*. *Bohemia* 28, 1987, 25-44.

COHN K. Samuel, *The Black Death: End of a Paradigm*, *The American Historical Review* 107/3, 2002, 703-738.

COLLINS Amanda, *Greater than Emperor: Cola di Rienzo (ca. 1313-1354) and the World of fourteenth-century Rome*, The University of Michigan Press, Michigan 2002.

COLLINS J. John, *Daniel. A comentary on the Book of Daniel*, Fortress Press, Mineapolis 1993.

COLZANI Gianni, *Fondamenti teologici per la rappresentazione pittoresca del giudizio finale dal 1100 al 1500*, *Vivens Homo* 7, 1996, 75-97.

CONGAR M.-J. Yves, *Aspects ecclésiologiques de la querelle entre mendiants et séculier dans la seconde moitié du XIIIe siècle et le début du XIVe*, *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge* 36, 1961, 35-151.

- *Les laïcs et l'ecclésiologie des „ordines“ chez les théologiens des XIe et XIIe siècles*, in *Laici nella „societas christiana“ dei secoli XI e XII*, Mendola, Vita e Pensiero, Milano 1968, 83-117.

CREMASCOLI Giuseppe –LEONARDI Claudio (edd.), *La Bibbia nel Medio Evo*, EDB, Bologna 1996.

CROCCO Antonio (ed.), *L'età dello Spirito e la fine dei tempi in Gioacchino da Fiore e nel gioachimismo medievale*, Centro Internazionale di Studi Gioachimiti, S. Giovanni i Fiore 1986.

ČAPEK J. Blahoslav, *K vývoji a problematice bratrstva orebského*, JSH 35, 1966, 92-109.

ČECHURA Jaroslav, *Mikuláš z Husi a Zelená hora*, MZK 18, 1982, 199-209.

- *Mor, krize a husitská revoluce*, ČČH 92, 1994, 286-303.

- *Karel IV. Na dvojím trůně*, Tok, Praha 1998.

- *České země v letech 1310-1378. Lucemburkové na českém trůně*, I, Libri, Praha 1999.

ČORNEJ Petr, *Cesta do nebe, či do pekel? Otázky a otazníky kolem Jana Žižky (I.)*, DaS 15, 1993, č. 2, 11-15.

- *Rytíř Boží“ na panovníkově místě? Otázky a otazníky kolem Jana Žižky (III.)*, DaS 15, 1993, č. 4, 11-18.

- *Velké dějiny země koruny české V. 1402-1437*, Paseka, Praha 2000.

- *Tajemství českých kronik*, Paseka, Praha 2003.

DAMIATA Marino, *Pietà e Storia nell'Arbor vitae di Ubertino da Casale*, Studi francescani, Firenze 1988.

- *La Verna e le stimate nell'Arbor vitae di Ubertino da Casale. Significato della Verna per la spiritualità francescana*, Studi francescani 85, 1988, 225-247.

- *Olivi inquieto: la cristianità dilacerata dei catari, ortodossi e saraceni*, Studi Francescani 88, 1991, 5-29.

- *Meditazioni alla Verna di Ubertino da Casale, Introduzione e Testi*, Studi francescani 90, 1993, 5-61.

DANIEL E. Randolph, *A Re-Examination of the Origins of Franciscan Joachitism*, Speculum 43/4, 1968, 671-676.

- *Spirituality and poverty: Angelo da Clareno and Ubertino da Casale*, Medievalia et Humanistica 4, 1973, 89-98.

DANIÉLOU Jean, *La typologie millenariste de la semaine dans le christianisme primitif*, Vigilliae Christianae 2, 1948, 1-16.

DANIEL E. Randolph, *A Re-Examination of the Origins of Franciscan Joachimism*, *Speculum* 43/4, 1968, 671-676.

- *Spirituality and poverty: Angelo da Clareno and Ubertino da Casale*, *Medievalia et Humanistica* 4, 1973, 89-98.

DANIÉLOU Jean, *La typologie millenariste de la semaine dans le christianisme primitif*, *Vigilliae Christianae* 2, 1948, 1-16.

DAWSON James Doyne, *William of Saint-Amour and the Apostolic Tradition*, *Mediaeval Studies* 40, 1978, 223-238.

DE FRAJA Valeria, *Usi politici della profezia gioachimita*, *Annali dell'Istituto storico italo-germanico di Trento* 25, 1999, 389-399.

- *Oltre Cîteaux: Gioacchino da Fiore e l'Ordine fiorense*, Viella, Roma 2006.

DE MATTEIS Maria Consiglia, *Girolamo d'Ascoli: dall'esperienza francescana alla politica ecclesiastica*, in *Studi in onore di Ovidio Capitani*, *Rivista di Storia della Chiesa in Italia* 45, 1991, 91-108.

DE LUBAC Henri, *Esegesi medievale. I quattro sensi della Scrittura*, 1, Jaca Book, Milano 2006² (1. vyd. Paris 1961).

- *Esegesi medievale. I quattro sensi della Scrittura*, 2, Jaca Book, Milano 2006² (1. vyd. Paris 1961).

- *Esegesi medievale. I quattro sensi della Scrittura*, 3, Jaca Book, Milano 1997² (1. vyd. Paris 1972).

- *Esegesi medievale. I quattro sensi della Scrittura*, 4, Jaca Book, Milano 2006² (1. vyd. Paris 1979).

- *La posteriorità spirituale di Gioacchino da Fiore. I. Dagli spirituali a Schelling*, Feltrinelli, Milano 1981.

DELUMEAU Jean, *Strach na západě ve 14.-18. století. Obležená obec I.*, Argo, Praha 1997.

- *Hřích a strach. Pocit viny na evropském Západě ve 13.-18. století*, Volvox Globator, Praha 1998.

- *Strach na západě ve 14.-18. století. Obležená obec II*, Argo, Praha 1999.

DESBONNETS Théophile, *Dalla intuizione alla istituzione*, Edizioni biblioteca francescana, Bologna 1986.

DOLEJŠOVÁ Ivana, *Eschatological Elements in Jan Hus's Ecclesiology and their Implications for a Later Development of the Church in Bohemia*, in *Johannes*

BROSSEDER – Kajsia AHLSTRAND (edd.), *Verbogener Gott – verbogene Kirche? Die kenotische Theologie und ekklesiologischen Implikationen*, W. Kohlhammer, Stuttgart 2001, 138-155.

- *Eschatological Elements in Hus's Understanding of Orthopraxis Introduction*, in Zdeněk V. DAVID – David R. HOLETON (edd.), *The Bohemian Reformation and religious Practice*, 4, 2002, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague 127-141.

DONZEL Emeri van – SCHMIDT Andrea, *Gog and Magog in Early Eastern Christian and Islamic Sources*, Brill, Leiden – Boston, 2010.

DUBY Georges, *Lo specchio del feudalesimo: sacerdoti, guerrieri e lavoratori*, Laterza, Roma-Bari 1980.

DUFEIL Michel-Marie, *Guillaume de Saint-Amour et la polémique universitaire parisienne, 1250-1259*, Picard, Paris 1972.

DUS A. Jan, *Proroctví a Apokalypsy. Novozákonní apokryfy III.*, Vyšehrad, Praha 2007.

DVOŘÁKOVÁ Vlasta - MENCLOVÁ Dobroslava, *Karlštejn*, SNKL, Praha 1965.

EASTMAN John R., *Papal Abdication in the Middle Ages*, Mellen, Lewiton (N.Y.) 1990.

- *Giles of Rome and Celestine V: the Franciscan Revolution and the Theology of Abdication*, *Catholic Historical Review* 76, 1990, 195-211.

Enciclopedia dei papi, vol. I-III, Istituto della Enciclopedia italiana - Treccani, Roma 2000.

ENGSTOVÁ Kateřina, *Marignolova kronika jako obraz představ o moci a postavení českého krále*, *Mediaevalia historica bohemia* 6, 1999, 77-94.

- *Vidění ženy ve slunci císařem Augustinem*, *Umění* 47, 1999, 258-265.

EMMERSON Kenneth Richard, *Antichrist in the Middle Ages. A Study of Medieval Apocalypticism, Art and Literature*, University of Washington Press, Washington 1984.

EMMERSON, Kenneth Richard – MCGINN Bernard, *The Apocalypse in the Middle Ages*, Cornell University Press, Ithaca - London 1992.

EVANS A. Craig – PORTER E. Stanley (edd.), *Dictionary of New Testament Background. A Compendium of contemporary biblical scholarship*, Inter Varsity Press, Illinois 2000.

FIALA Zdeněk, *Předhusitské Čechy (1310-419). Český stát pod vládou lucemburků 1310-1419*, Svoboda, Praha 1978.

FLAJŠHANS Václav, *Spálení knih Viklefových r. 1410*, ČČH 42, 1936, 77-88.

FLEGL Michal, *Historismus Karla IV., myšlenka „Nového Jeruzaléma“ a poměr k tradici*, KR 45, 1978, 113-119.

- *K životopisu Milíče z Kroměříže*, LF 103, 1980, 164-166.

- *Milíčův pobyt v Horšovském Týně*, KR 48, 1981, 173-175.

FLOOD David, *Recent Study on Petrus Johannis Olivi*, Franziskanische Studien 73, 1991, 262-269.

- *The Order's Masters Franciscan Institutions from 1226 to 1280*, in Enrico MENESTÒ (ed.), *Dalla „Sequela Christi“ di Francesco d'Assisi all'apologia della povertà*, Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo, Spoleto 1992, 41-78.

- *The Theology of Peter John Olivi. A search for a theology and anthropology of the Synoptic Gospel*, in Kenan B. OSBORNE (ed.), *The History of Franciscan Theology*, Franciscan Institute Publications, New York 1994, 127-184.

- *Pietro Olivi: Quando il servo inutile è un pensatore*, Vita Minorum 66, 1995, 409-413.

- *The Franciscan and Spiritual Writings of Peter Olivi*, in *Pietro di Giovanni Olivi, opera edita et inedita*, Grottaferrata, College of Saint Bonaventure, 1999, 469-474.

- *Recent Study on Petrus Johannis Olivi*, Franziskanische Studien 73, 1991, 262-269.

- *The Theology of Peter John Olivi. A search for a theology and anthropology of the Synoptic Gospel*, in Kenan B. OSBORNE (ed.), *The History of Franciscan Theology*, Franciscan Institute Publications, St. Bonaventure NY 1994, 127 184.

- *Pietro Olivi: Quando il servo inutile è un pensatore*, Vita Minorum 66, 1995, 409-413.

- *Peter Olivi on Prayer*, The Cord 48, 1998, 3-6.

- *Poverty as Virtue, Poverty as Warning, and Peter of John Olivi*, in Alain BOUREAU - Sylvain PIRON (edd.), *Pierre de Jean Olivi (1248-1298): Pensée scolastique*,

dissidence spirituelle et société, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris 1999, 57-172.

- *The Franciscan and Spiritual Writings of Peter Olivi*, in *Pietro di Giovanni Olivi, opera edita et inedita*, College of Saint Bonaventure, Grottaferrata, 1999, 469-474.

FOLLIET Georges, *Les trois catégories de chrétiens. Survive d'un thème augustinien*, L'Année théologique augustinienne 14, 1954, 81-96.

FORNI Alberto, *Pietro di Giovanni Olivi di fronte alla rinuncia di Celestino V*, BISIME 99, 1993, 117-157.

- *Pietro di Giovanni Olivi e Dante, ovvero il panno e la gonna*, in Alain BOUREAU - Sylvain PIRON (edd.), *Pierre de Jean Olivi (1248-1298): Pensée scolastique, dissidence spirituelle et société*, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris 1999, 341-372.

FREDRIKSEN Paula, *Apocalypse and Redemption in Early Christianity: From John of Patmos to Augustine of Hippo*, Vigiliae Christianae 45, 1991, 151-183.

FREDRIKSEN Paula – LANDES Richard, *Tyconius and the End of the World*, Revue des Études Augustiniennes 28, 1982, 59-75.

FRIEDL Antonín, *Mistr karlštejnské apokalypsy*, Tvar, Praha 1950.

FRUGONI Arsenio, *Celestiniana*, Istituto storico italiano per il Medio Evo, Roma 1954.

- *Il giubileo di Bonifacio VIII*, Laterza, Roma 1999.

FRUGONI Chiara, *I due papi per un Giubileo. Celestino V, Bonifacio VIII e il primo Anno Santo*, Rizzoli, Milano 2000.

GARFAGNINI Gian Carlo, *Gioacchino da Fiore: tempo della teologia e tempo della storia da Agostino a Tommaso d'Aquino*, in *Sentimento del tempo e periodizzazione della storia nel medioevo*, Centro italiano di studi sull'alto medioevo, Spoleto 2000, 107-136.

GATTUCI Adriano, *Per una rilettura dello spiritualismo francescano. Note introduttive*, Picenum seraphicum 11, 1974, 76-189.

GEISEN Heinz, *Kniha Zjeveni apoštola Jana*, Malý Stuttgartský komentář 18, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1999.

GORNI Guglielmo, *Lettera, nome, numero. L'ordine delle cose in Dante*, Muligno, Bologna 1990.

GOODICH Michael, *Die wundersame Gefangenenbefreiung im mittelalterlichen Kanonisationsdokumenten*, in Dieter R. BAUER – Klaus HERBERS (edd.), Franz Steiner, Stuttgart 2000, 69-84.

GRAY H. Hanna, *Renaissance Humanism: The Pursuit of Eloquence*, *Journal of the History of Ideas* 24, 1963, 497-514.

GRUNDMANN Herbert, *Studi su Gioacchino da Fiore*, Marietti, Genova 1989 (1. vyd. Leipzig – Berlin 1927).

- *Ausgewählte Aufsätze, II: Joachim von Fiore*, MGH Schriften 25/2, Stuttgart 1977.

- *Gioacchino da Fiore, Vita e opere*, Gian Luca Potestà (ed.), Viella, Roma 1997.

HEINZLE L. Joachim – JOHNSON Peter – VOLLMANN P. Gisela (edd.), *Literatur im Umkreis des Prager Hofes der Luxemburger*, Wolfram-Studien 13, Schmidt, Berlin 1994.

HIKL Rudolf, *Štěpán z Dolan, Vlastivědný ústav v Olomouci*, Olomouc 1966.

HOLETON David R., *L'eschatologie et le mouvement eucharistique en Europe Centrale pendant la fin du Moyen-Âge*, in TRIACCA A. M. – PISTOIA A. (edd.), *Eschatologie et liturgie*, Edizioni liturgiche, Roma 1985, 115-124.

HÖDL Ludwig, *Die Lehre des Petrus Johannis Olivi, OFM, von der Universalgewalt des Papstes: eine dogmengeschichtliche Abhandlung auf Grund von edierten und unedierten Texten*, M. Hueber, München 1958.

HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Kotázkám vztahu duchovní a světské moci v Čechách ve druhé polovině 14.století*, ČsČH 24, 1976, 244-277.

- *Kacířské Prachatice?*, JSH 59, 1990, 195-198.

- *Církevní reforma a čeští reformátoři*, DaS 5, 1995, 29-33.

- *Religiozita v pražských městech v době Husově*, DaS 4, 2002, 1-6.

- **POLC V. Jaroslav** (edd.), *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Karolinum, Praha 2002.

- *Češi u římské kurie za prvních tří avignonských papežů*, ČČH 102, 2004, 249-272.

- *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, Vyšehrad, Praha 2008.

- *Svět české středověké církve*, Argo, Praha 2010.

HOLEČEK J. František, *Istis ultimis temporibus ... Husovo drama jako problém relativizace církevní autority v eschatologickém modelu církve? Podnět k diskusi*, *Teologická reflexe* 1, 1998, 54-76.

- *M. Jan Hus a proroctví Giacoma Palladiniho z Terama*, in Bronislav CHOCHOLÁČ - Libor JAN- Tomáš KNOZ (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Matice moravská, Brno 1999, 111-118.

- „*Ministri dei possunt in dampnationem perpetuam papam male viventem detrudere...*“ (*Hus a problém Antikrista*), in Miloš DRDA - František J. HOLEČEK - Zdeněk VYBÍRAL (edd.), *Jan Hus na přelomu tisíciletí. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia. Papežská lateránská univerzita Řím, 15.-18.prosince 1999*, Husitský Tábor, Supplementum 1. Husitské muzeum v Táboře, Tábor 2001, 219-245.

HOLINKA Rudolf, *Sektářství v Čechách před revolucí husitskou*, Filosofická fakulta university Komenského, Bratislava 1920.

- *Církevní politika Jana z Jenštejna za pontifikátu Urbana VI.*, Universita Komenského v Bratislavě, Bratislava 1933.

HRDINA Karel, *Niccolò Beccari. Ital na dvoře Karla IV.*, in Bedřich JENŠOVSKÝ – Bedřich MENDL (edd.), *K dějinám československým v období humanismu. Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám, 1872-1932*, Zvláštní svazek Časopisu Archivní školy, Praha 1932, 164-177.

HOLTZMANN Walther, *Papst-, Kaiser und Normannenurkunden aus Unteritalien. II. S. Giovanni di Fiore*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 36, 1956, 1-21.

HOMOLKA Jaromír, *Poznámky ke karlštejnským malbám*, Umění 45, 1997, 122-140.

- *Umělecká výzdoba paláce a Menší věž hradu Karlštejna*, in Jiří FAJT (ed.), *Magister Theodoricus. Dvorní malíř císaře Karla IV.*, Národní galerie v Praze, Praha 1998, 131-148.

CHADRABA Rudolf, *Staroměstská mostecká věž a triumfální symbolika v umění Karla IV.*, Academia, Praha 1971.

CHYTL Karel, *Antikrist v naukách a umění středověku a husitské obranné antithese*, Nákladem české akademie věd pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1918.

INNOCENTI Marina Soriani, *Ubertino da Casale predicatore*, Studi francescani 1-2, 2007 37-98.

JOSTMANN Christian, *Die Sibilla Eritrea. Eine historiographische Skizze*, Florensia 15, 2001, 109-141.

- *Sibilla Erithea Babilonica. Papsttum und Prophetie im 13. Jahrhundert*, MGH Schriften, 54, Hannover 2006.

KADLEC Jaroslav, *L'oeuvre homiletique de Jean de Jenštejn*, Recherches de Théologie ancienne et médiévale 30, 1963, 299-323.

- *Řeholní generální studia při Karlově universitě v době předhusitské*, AUC-HUCP 7/2, 1966, 63-108.

- *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, Práce z dějin Univerzity Karlovy 6, Universita Karlova, Praha 1969.

- *Reformní postila a synodální kázání mistra Ondřeje z Brodu*, Studie o rukopisech 15, 1977, 13-26.

- *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*, Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Neue Folge, Bd. 22, Münster 1982.

KALISTA Zdeněk, *Karel IV. Jeho duchovní tvář*, Vyšehrad, Praha 1971.

- *Karel IV. a Itálie*, Vyšehrad, Praha 2004.

KAMINSKY Howard, *A History of the Hussite Revolution*. University of California Press, Berkley-Los Angeles 1967.

- *Nicholas of Pelhřimov's Tabor: an Adventure into the Eschaton*, in *Eschatologie und Husitismus*, 139-168.

KAMLAH Wilhelm, *Apokalypse und Geschichtstheologie. Die mittelalterliche Auslegung der Apokalypse vor Joachim von Fiore*, Ebering, Berlin 1935.

KAŇÁK Miloslav, *Milíč z Kroměříže*, Blahoslav, Praha 1975.

KALIVODA Robert, *Husitské myšlení*, Filosofie - nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, Praha 1997.

KEJŘ Jiří, *Mistři pražské univerzity a kněží táborští*, Univerzita Karlova, Praha 1981.

- *Husité*, Panorama, Praha 1984.

- *Z počátků české reformace*, L. Marek, Brno 2006.

KNOTH Ernst, *Ubertino von Casale. Ein Beitrag Zur Geschichte Der Franziskaner an Der Wende Des 13. Und 14. Jahrhunderts*, Marburg 1903.

KOLÁŘ Pavel, *Milíč's Sermo de die novissimo in its European Context*, in Zdeněk V. DAVID – David R. HOLETON (edd.), *The Bohemian Reformation and religious Practice 5/1*, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague 2004, 57-63.

KOPIČKOVÁ Božena, *Želivského Praha*, FHB 3, 1981, 103-134.

- *Dvanáct tábořských článků ze srpna 1420 v zrcadle Želivského kázání*, FHB 10, 1986, 173-191.

- *Jan Želivský*, Melantrich, Praha 1990.

KRMÍČKOVÁ Helena, *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*, Masarykova Univerzita v Brně, Brno 1997.

KYBAL Vlastimil, *M. Matěj z Janova a M. Jakoubek ze Stříbra. Srovnávací kapitola o Antikristu*, ČČH 11, 1905, 20-33.

- *M. Jan Hus. Život a učení*, II/1, Jan Laichter, Praha 1923.

- *M. Jan Hus. Život a učení*, II/2, Jan Laichter, Praha 1926.

- *M. Jan Hus. Život a učení*, II/3, Jan Laichter, Praha 1931.

- *M. Matěj z Janova. Jeho spisy, život a učení*, L. Marek, Brno 2000².

LAMBERT D. Malcom, *The Franciscan crisis under John XXII*, *Franciscan Studies* 32, 1972, 123-143.

- *Povertà francescana. La dottrina dell'assoluta povertà di Criston e degli apostoli nell'ordine francescano (1210-1323)*, Edizioni Biblioteca Francescana, Milano 1995.

- *Středověká hereze*, Argo, Praha 2000.

LAMBERTINI Roberto, *Apologia e crescita dell'identità francescana (1255-1279)*, Istituto storico italiano per il Medio Evo, Roma 1990.

MACCARRONE Michele, *Primato romanico e monasteri dal principio del secolo XII ad Innocenzo III*, in *Istituzioni Monastiche e istituzioni canonicali in Occidente (1123-1215)*, Vita e Pensiero, Milano 1980, 49-132.

- *Romana Ecclesia*, I-II, ed. Pietro ZERBI, Herder editrice, Roma 1991.

MENACHE Sophia, *Clement V*, Cambridge University Press, New York 1998.

LERNER E. Robert, *Refreshment of the Saints: The Time after Antichrist as a Station for Earthly*. *Progress in Medieval Thought*, *Traditio* 32, 1976, 97-144.

- *Antichrists and Antichrist in Joachim of Fiore*, *Speculum* 60, 1985, 553-570.

- *The Medieval Return to the Thousand – Year Sabbath*, in *The Apocalypse in the Middle Ages*, 51-71.

- *The Powers of prophecy: The Cedars of Lebanon Vision from the Mongol Onslaught to the Dawn of the Enlightenment*, University of California Press, Berkeley 1983.

- *Antichrists and Antichrist in Joachim of Fiore*, *Speculum* 60, 1985, 553-570.

- *Joachim of Fiore's Breakthrough to Chiliasm*, *Cristianesimo nella storia* 6, 1985, 489-512

- *The Black Death and Western European Eschatological Mentalities*, *The American Historical Review* 1986, 3, 533-552.

- *Frederick II, Alive, Aloft and Allayed in Franciscan-Joachite Eschatology*, in *The Use and Abuse of Eschatology in the Middle Ages*, Leuven University Press, Leuven 1988.

- *The prophetic manuscripts of the „Renaissance magus“ Pierleone of Spoleto*, in Gian Luca POTESTÀ (ed.), *Il profetismo gioachimita tra Quattrocento e Cinquecento*, Centro internazionale di studi gioachimiti, Genova 1991, 97-116.

- *On the origins of the earliest Latin pope prophecies: A reconsideration*, in *Fälschungen im Mittelalter Band 33, V: Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae Historica, München 16.-19. September 1986*, Hannover 1988.

- *Refrigerio dei Santi. Gioacchino da Fiore e l'escatologia medievale*, Viella, Roma 1995.

- *Peter Olivi on the Conversion of the Jews*, in A. BOUREAU – S. PIRON (edd.), *Piere de Jean Olivi*, Paris 1999, 207-216.

- *La festa di sant'Abramo. Millenarismo gioachimita ed Ebrei nel medioevo*, Viella, Roma 2002 (1. vyd. Philadelphia 2001)

- (ed.), *Scrutare il futuro. L'eredità di Gioacchino da Fiore alla fine del Medioevo*, Viella, Roma 2008.

LUCAS C. Ernest, *Daniel*, Inter Varsity Press, Illinois 2002.

MACEK Josef, *Tábor v husitském revolučním hnutí I*, Rovnost, Praha 1952.

- *Tábor v husitském revolučním hnutí II*, Rovnost, Praha 1955.

- *Cola di Rienzo*. Orbis, Praha 1965.

MANSELLI Raoul, *La religiosità d'Arnaldo da Villanova*, *Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio muratoriano* 63, 1951.

- *Arnaldo da Villanova, diplomatico, medico, teologo e riformatore religioso alle soglie del sec. XIV*, *Humanitas. Rivista mensile di cultura* 8, 1953.

- *La „Lectura super Apocalipsim“: ricerche sull'escatologismo medioevale*, Roma: Istituto storico italiano per il Medio Evo, 1955.

- *Arnaldo da Villanova e i papi del suo tempo tra religione e politica*, Studi Romani 7, 1959.

- *Spirituali e beghini in Provenza*, Istituto storico italiano per il Medio Evo, Roma, 1959.

- *La resurrezione di San Francesco. Dalla teologia di Pietro di Giovanni Olivi ad una testimonianza di pietà popolare*, Collectanea franciscana 46, 1976, 309-320.

- *Nos qui cum eo fuimus. Contribuito alla questione francescana*, Istituto Storico dei Cappuccini, Roma 1980.

- *San Francesco d'Assisi*, San Paolo, Roma 2002².

MANTUANO Luigi, *Liturgia e storia nelle opere di Gioacchino da Fiore*, in Roberto RUSCONI (ed.), *Gioacchino da Fiore tra Bernardo di Clairvaux e Innocenzo III*, Viella, Roma 2001, 223-250.

MARTINEZ C. M. RUIZ, *De la dramatizacion de los acontecimientos de la Pascua a la cristologia. El cuarto libro del Arbor vitae crucifixae Iesu de Ubertino de Casale*, Pontificium Athenaeum Antonianum, Roma 2000.

MARTINI Adolfo, *Ubertino da Casale alla Verna e la Verna nell'Arbor Vitae*, in *La Verna, contributi alla storia del santuario*, Studi e Documenti, Arezzo, 1913, 193-264.

MEYER Heinz, *Die alegorische Deutung der Zahlenkomposition des Psalters*, Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster 6, 1972, 111-132.

MAUR Eduard, *Příspěvek historického demografa k objasnění počátků lidového kacířství na Táborsku*, HT 4, 1981, 101-106.

MCGINN Bernard, *Joachim and the Sibyl*, Cîteaux 24, 1973, 97-138.

- *Visions of the End. Apocalyptic Traditions in the Middle Ages*, Columbia University Press, New York 1979.

- *Apocalyptic Spirituality: Treatises and Letters of Lactantius, Adso of Montier-en-Der, Joachim of Fiore, the Franciscan Spirituals, Savonarola*, Paulist Press, New York 1979.

- *The Calabrian Abbot. Joachim of Fiore in the History of Western Thought*, Macmillan, New York 1985.

- „*Pastor angelicus*“: *Apocalyptic Myth and political Hope in the Fourteenth Century*, in *Santi e santità nel secolo XIV*, Università degli Studi di Perugia, Perugia 1989, 219-251.

- *Apocalypticism in the Western Tradition*, Variorum, Hampshire 1994.

- *Antichrist. Two Thousand Years of the Human Fascination with Evil*, Harper, San Francisco 1994.

MEEKS W. Arthur, *Social Functions of Apocalyptic Language in Pauline Christianity*, in D. HELLHOLM – J. C. B. MOHR (edd.), *Apocalypticism in the Mediterranean World and in the Near East*, Tübingen 1983, 690-695.

MENGEL C. David, *From Venice to Jerusalem and Beyond: Milíč of Kroměříž and the Topography of Prostitution in Fourteenth-century Prague*, *Speculum* 79, 2004, 407-442.

MERLO G. Grado, „*Militia Christi*“ come impegno antieretico, in *Militia Christi e Crociata nei secoli XI-XIII*, *Miscellanea del Centro di studi medioevali* 13, Milano 1992, 355-384.

- *Nel nome di san Francesco. Storia dei frati minori e del francescanesimo sino agli inizi del XVI secolo*, EFR, Padova 2003.

- *Tra eremo e città*, Edizioni Porziuncola, Porziuncola 2007.

- *Intorno a francescanesimo e minoritismo. Cinque studi e un'appendice*, Biblioteca Francescana, 2010.

MESSA Pietro di, *Bonaventura da Bagnoregio, Vita di san Francesco, Legenda maior*, Paoline, Milano 2009.

MICCOLI Giovanni, *Francesco d'Assisi, memoria, storia e storiografia*, Edizioni biblioteca francescana, Milano 2010.

- **CAPITANI Ovidio** (edd.), *L'attesa della fine dei tempi nel Medioevo*, Mulino, Bologna 1990.

Johannes Quidort von Paris: De regia potestate et papali. Anlas und Charakter einer Streitschrift, *Prague Papers on History of International Relations* 2000, 15-31

MINOIS Georges, *Storia dell'avvenire. Dai profeti alla futurologia*, Edizioni Dedalo, Bari, 2007.

MOLNÁR Amedeo, *Nový Řím a Nový Jeruzalém*, *Kostnické jiskry* 4, 1950, 1.

- *Nový Řím a Nový Jeruzalém*, *Kostnické jiskry* 5-6, 1950, 3.

- *Eschatologie v počátcích Tábora*, KR 19, 1952, 237-242.
- *Eschatologická nadějnost počínající české reformace*, Křesťanská revue 6, 1954, 182-185.
- *Eschatologická naděje české reformace*, in *Od reformace k zítřku*, Kalich, Praha 1956, 11-101.
- *Táborský boj duchovní*, ThPřKr 25, 1958, 4-5.
- *Želivský, prédicateur de la révolution*, *Communio viatorum* II/1, 1959, 324-334.
- *Endzeit und Reformation*, *Heidleberger Jahrbücher* 9, 1965, 73-80.
- *Teologie husitského kalicha*. Theologická příloha KR 32, 1965, 1-9.
- *Apocalypse XII dans l'interprétation hussite*, *Revue d'histoire et de philosophie religieuses* 45, 1965, 212-231.
- *Slovem obnovená. Čtení o reformaci*, Kalich, Praha 1977.
- *Pohyb teologického myšlení. Sručné dějiny dogmatu*, Kalich, Praha 1982.
- *Poslední věci v pohledu Jakoubka ze Stříbra*, in *Směřování. Pohled do badatelské a literární dílny Amadea Molnára*, ed. Noemi REJCHRTOVÁ, Kalich, Praha, 1983, 61-66.
- *Valdenští. Evropský rozměr jejich vzdoru*, Kalich, Praha 1991².

MOORMAN John, *A History of the franciscan Order from its origins to the year 1517*, Claredon Press, Oxford 1968.

MOREÉ C. A. Peter, *The Eucharist in the Sermons on Corpus Christi of Milicius de Cresmir*, in *The Bohemian Reformation and religious Practice* 5/1, 65-76.

- *Preaching in Fourteenth-century Bohemia. The life and ideas of Milicius de Chresmir (+1374) and his significance in the historiography of Bohemia*, Eman, Heršpice 1999.

MORRIS Leon, *The Gospel according to John*, William B. Eerdmans Publishing Copany, New York 1995.

MOTTU Henri, *La manifestazione dello Spirito secondo Gioacchino da Fiore. Ermeneutica e teologia della storia secondo il „Trattato sui quattro vangeli“*, Casale Monferrato, Milano 1983.

- *La mémoire du futur: signification de l'Ancien Testament dans la pensée de Joachim de Fiore*, in Antonio CROCCO (ed.), *L'età dello Spirito e la fine dei tempi in Gioacchino da Fiore e nel gioachimismo medievale*, Centro Internazionale di Studi Gioachimiti, S. Giovanni i Fiore 1986, 13-28.

MOYNIHAN Robert, *The Development of the „Pseudo-Joachim“ Commentary „Super Hieremiam“: New Manuscript Evidence*, Mélanges de l'École française de Rome - Moyen Age-Temps modernes 98, 1986, 109-142.

- *The Manuscript Tradition of the „Super Hieremiam“ and the Venetian Editions of the Early Sixteenth Century*, in *Il profetismo gioachimita tra Quattrocento e Cinquecento. Atti del III Congresso internazionale di Studi gioachimiti, S. Giovanni in Fiore, 17-21 settembre 1989*, Genova 1991, 129-137.

NAPOLI Giovanni di, *Teologia e storia in Gioacchino da Fiore*, in *Storia e messaggio in Gioacchino da Fiore*, Centro di Studi gioachimiti S. Giovanni in Fiore, S. Giovanni in Fiore, 1980, 73-150.

NECHUTOVÁ Jana, *Hus a eschatologie*, SPFFBU E13, 1968, 179-188.

- *Gioacchino da Fiore ed i principi della riforma Boema. Considerazioni sulle origini dei fattori non ortodossi nel sistema del Maestro Mattia di Janov*, SPFFBU E 14, 1969, 229-233.

- *Filosofické zdroje díla M. Matěje z Janova*, Filosofický časopis 18, 1970, 1010-1018.

- *K charakteru eucharistie v české reformaci*, SPFFBU B 18, 1971, 31-44.

- *K předhusitské a Husově eklesiologii*, SPFFBU B 19, 1972, 97-102.

- *M. Matěj z Janova v odborné literatuře*, SPFFBU E 17, 1972, 119-133.

- *Konrád Waldhauser a myšlenkové proudy doby Karla IV.*, SPFFBU E 26/27, 1979-1980, 51-57.

- *Raně reformní prvky v „apologii“ Konráda Waldhausera*, SPFFBU E 25, 1980, 241-248.

- *Simone Fidati da Cassia a počátky české reformace*, SPFFBU E 28, 1983, 241-247.

- *Dialogus volatilis Štěpána z Dolan*, Listy filologické 107, 1984, 11-18.

- *K literární morfologii husitské polemiky. Štěpán z Dolan, Dialogus volatilis*, SPFFBU E 29, 1984, 209-216.

- *Eschatologie in Böhmen vor Hus*, in Alexander PATSCHOVSKY - František ŠMAHEL (edd.), *Eschatologie und Hussitismus*. Praha 1996, 61-72.

- *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Vyšehrad, Praha 2000.

- *Matěj z Janova – M. Jan Hus?* in M. DRDA – F. J. HOLEČEK – Z. VYBÍRAL (edd.), *Jan Hus na přelomu tisíciletí*, Husitský Tábor, Supplementum 1. Husitské muzeum v Táboře, Tábor 2001, 71-79.

- *Matěj z Janova: znovu objeven biblický princip?* in Ota HALAMA (ed.), *Acta Reformationem Bohemicam Illustrantia V – Miscellanea*, Evangelická teologická fakulta UK v Praze, Praha 2004, 13-14.

NEUMANN Augustin, *České sekty ve století XVI. a XV.*, Cyrilometodějský tiskový spolek, Velehrad 1920.

NICOLOSI Salvatore, *Medioevo Francese. S. Francesco d'Assisi, S. Bonaventura da Bagnoregio, S. Bernardino da Siena*, Borla, Roma 1984.

NOVOTNÝ Václav, *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. století I. Do Husa*, J. Otto, Praha 1915.

- *M. Jan Hus. Život a učení I/1.*, Jan Laichter, Praha 1919.

- *M. Jan Hus. Život a učení I/2.*, Jan Laichter, Praha 1921.

ODLOŽILÍK Otakar, *M. Štěpán z Kolína*, Nákladem společnosti Husova Musea, Praha 1924.

PASZTOR Edith, *Le polemiche sulla Lectura supra Apocalypsim di Olivi*, Bolletino Istituto Italiano Alto Medioevo 20, 1958, 365-424.

- *San Francesco e il cardinale Ugolino nella „Questione francescana“*, Collectanea franciscana 46, 1976, 209-239.

- *Ideale del monacheismo ed età dello spirito*, in A. CROCCO (ed.), *L'età dello Spirito e la fine dei tempi in Gioacchino da Fiore e nel gioachimismo medievale*, Centro Internazionale di Studi Gioachimiti, S. Giovanni i Fiore 1986, 55-124.

- *L'escatologia gioachimitica nel francescanesimo: Pietro di Giovanni Olivi*, in Ovidio CAPITANI – Jurgen MIETHKE (edd.), *L'attesa della fine dei tempi nel Medioevo*, Mulino, Bologna 1990, 169-193.

- *Onus Apostolicae Sedis: curia romana e cardinalato nei secoli XI-XV*, Università degli studi di Roma „La Sapienza“, Roma 1999.

- *Donne e sante. Studi sulla religiosità femminile nel Medio Evo*, Edizioni Studium, Roma 2000.

- (ed.) *Attese escatologiche dei secoli XII-XIV. Dall'età dello spirito al „Pastor Angelicus“*, Edizioni Libreria Colacchi, L'Aquila 2004.

PAUL Jacques - D'ALATRI Mariano (edd.), *Salimbene da Parma testimone e cronista*, Bibliotheca seraphico-capuccina 41, Roma 1992, 127-146.

PEKAŘ Josef, *Žižka a jeho doba III. Žižka vůdce revoluce*, Vesmír, Praha 1930.

- *Žižka a jeho doba IV.*, Vesmír, Praha 1933.

- *Žižka a jeho doba I. Doba se zvláštním zřetelem k Táboru*, Vesmír, Praha 1933².

- *Žižka a jeho doba II. Jan Žižka*, Vesmír, Praha 1935².

PETERSEN L. Rodney, *Preaching the Last Days: The Theme of the „Two Witnesses“ in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Oxford University Press, New York 1993.

PETRŮ Ondřej, *M. Matěj z Janova o častém svatém přijímání*. Krystal, Olomouc, 1946.

PICASSO Giorgio, *Gioacchino e i cistercecensi*, in *Gioacchino da Fiore tra Bernardo di Clairvaux e Innocenzo III*, Viella, Roma 2003, 93-104.

PISANU Leonardo, *Innocenzo IV e i Francescani 1243-1254*, Edizioni Francescane, Roma 1968.

POLC V. Jaroslav, *Svatý Jan Nepomucký*, Zvon, Praha 1993.

- *Sociální nauka Jana z Jenštejna*, Studie 120, 1998, 430-443.

- **HLEDÍKOVÁ Zdeňka** (edd.), *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Karolinum, Praha 2002.

POTESTÀ G. Luca, *Un secolo di studi sull' „Arbor vitae“: Chiesa ed escatologia in Ubertino da Casale*, Collectanea Franciscana 47, 1977, 217-267.

- *Storia ed escatologia in Ubertino da Casale*, Università Cattolica del Sacro Cuore, Milano 1980.

- (ed.), *Il profetismo gioachimita tra Quattrocento e Cinquecento: Atti del III Congresso Internazionale di Studi Gioachimiti 1989*, Opere di Gioacchino da Fiore: strumenti 3, Marietti, Genova 1989.

- **RUSCONI Roberto** (ed.), *Lo statuo della profezia nel Medioevo*, Cristianesimo nell Storia 17/2, 1996.

- *Gioacchino riformatore monastico nel „Tractatus de vita sancti Benedict“ e nella coscienza dei primi florensi*, Florensia 6, 1992, 73-93.

- *Ideali di santità secondo Ubertino da Casale e Angelo Clareno*, in *Santi e santità nel secolo XIV*, Università degli Studi di Perugia, Perugia 1989, 109-115.

- *Gli studi su Angelo Clareno. Dal ritrovamento della raccolta epistolare alle recenti edizioni*, Rivista di Storia e Letteratura religiosa 25, 1989, 111-143.

- *Angelo Clareno dai Poveri Eremiti ai Fraticelli*, Nuovi studi storici 8, Roma 1990.

- *Raniero da Ponza „socius“ di Gioacchino da Fiore*, Florensia 11, 1997, 69-82.

- *Roma nella profezia (secoli XI-XIII)*, in *Roma antica nel Medioevo. Mito, rappresentazioni, sopravvivenze nella „Respublica Christiana“ dei secoli XI-XIII*, Atti della quattordicesima Settimana internazionale di studio, Milano 2001, 365-398.

- *Il tempo dell'Apocalisse. Vita di Gioacchino da Fiore*, Editori Laterza, Roma – Bari 2004.

PROCHÁZKOVÁ-FEIGL Krista, *Frei sollen sie sein, die Söhne und Töchter Gottes. Chiliastisches Gerüst, gnostisches Fundament des taboritischen Radikalismus?*, HT 13, 2002, 9-30.

PROKEŠ Jaroslav, *M. Prokop z Plzně. Příspěvek k vývoji konservativní strany husitské*, Společnost Husova musea, Praha 1927.

- *Husitika vatikánské knihovny v Římě*, Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Řada II, č. 3, Praha 1928.

PUTALLAZ François-Xavier, *Figure francescane alla fine del XIII secolo*, Jaca Book, Milano 1994.

RAININI Marco Giuseppe, *I predicatori dei tempi ultimi. La rielaborazione profetica di un tema escatologico nel costruirsi dell'identità profetica dell'ordine domenicano*, Cristianesimo nella Storia 23, 2002, 307-365.

RANDOLPH E. Daniel, *Joachim of Fiore: Patterns of History in the Apocalypse*, in *The Apocalypse in the Middle Ages*, 82-83.

RANSORF Miroslav, *Kapitoly z geneze husitské revoluce*, Univerzita Karlova, Praha 1986.

REEVES Marjorie, *The Influence of Prophecy in Later Middle Ages. A study in Joachimism*, Oxford University Press, New York 2000².

- *Joachimist Expectations in the Order of Augustinian Hermits*, “Recherches de théologie ancienne et médiévale” 25, (1958), 111-141.

- *Joachim of Fiore and the prophetic Future*, SPCK, London 1976.

ROBB Fiona, *Did Innocent III Personally Condemn Joachim of Fiore?*, Florensia 7, 1993, 77-91.

- *Joachimist Exegesis in the Theology of Innocent III and Rainier of Ponza*, Florensia 11, 1997, 137-154.

- *The Fourth Lateran Council's Definition of trinitarian Orthodoxy*, Journal of Ecclesiastical History 48, 1997, 22-43.

ROMAGNOLI Bartolomei Alessandra, *La rinuncia di Celestino nella cronachistica del tempo*, in Valeri BIANCAMARIA (ed.), *San Pietro Celestino nel settimo centesimo dell'elezione pontificia*, Associazione culturale Gli argonauti, Casamari 1995, 109-165.

- „*Persone e luoghi di Celestino V dalla rinuncia al pontificato alla morte: Celestino V nel VII centenario della rinuncia al pontificato*”, in B. M. Valeri (ed.), *Celestino V dalla rinuncia alla cattura*, Casamari 1997, 47-78.

- *Le bolle di Celestino V cessate da Bonifacio*, Archivum historiae pontificiae 37, 1999, 61-83.

RUSCONI Roberto, *L'Attesa della fine. Crisi della società, profezia ed Apocalisse in Italia al tempo del grande scisma d'Occidente (1378-1417)*, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Studi storici 115-118, Roma 1979.

- *À la recherche des traces authentiques de Joachim de Flore dans la France méridionale*, in Maria Humbert VICAIRE (ed.), *Fin du la monde et signes des temps. Visionaries et prophètes en France méridionale (fin XIIIe-début XVe siècles)*, Cahiers de Fanjeaux 27, Toulouse 1992, 63-80.

- *Profezia e profeti alla fine del Medioevo*, Centro Internazionale di Studi Gioachimiti, Viella, Roma 1999.

- *L'ordine dei peccati. La confessione tra Medioevo ed età moderna*, Società editrice Il Mulino, Bologna 2002.

- (ed.), *Gioacchino da Fiore tra Bernardo di Clairvaux e Innocenzo III*, Viella, Roma 2001.

- *Santo Padre. La santità del papa da san Pietro a Giovanni Paolo II*, Viella, Roma 2010.

RYBA Bohumil, *Strahovské zjevenie. Český husitský výklad na Apokalypsu*, Strahovská knihovna 1, 1966, 7-29.

ŘÍČAN Rudolf, *Johlín z Vodňan, křižovník kláštera zderazského*. Zvláštní otisk z Věstníku Královské české společnosti nauk, tř. I., Praha, 1929.

SBAFFONI Fausto, *Testi sull'Anticristo. Secoli I-II*, Nardini Editore, Firenze 1992.

Sborník historických prací prof. Martina Koláře o dějinách Tábora. Ed. Jan KOLÁŘ, Tiskem Petra Franka, Tábor 1924.

SCOTT Beirich Gregory, *Franciscan Poverty as a Basis for the Reform of the Church in Ubertino Da Casale's Arbor Vitae Crucifixae Jesu*, in Thomas M. IZBICKI - Christopher M. BELLITTO (edd.), *Reform and Renewal in the Middle Ages and the Renaissance*, Brill, Leiden 2000, 50-74.

SEDLÁK Jan, *Husův pomocník v evangeliu* I-III, *Studie a texty* I, 1914, 362-428; II, 1914-1915, 302-350, 446-477; III, 1919, 24-74.

- *K edici Regulí M. Matěje z Janova*, *Studie a texty* I-4, 1913-1914, 30-33.

- *Liturgie u Husa a husitův*, *Studie a texty* II-2, 1914-1915, 132-164.

- *Mikuláš z Drážd'an*, Otisk z Hlídky 1914, Brno 1914.

- *O tábořských traktátech eucharistických*, Hlídka 28, 1911, 227-231; Hlídka 30, 1913, 34-39, 122-127, 198-204, 285-289, 325-331, 433-437, 513-517, 647-652, 705-708, 795-798.

- *Počátkové kalicha*, *Časopis katolického duchovenstva* LII (LXXVII), 1911, 97-105, 244-250, 397-401, 496-501, 583-587, 703-708, 786-791, LIV (LXXIX), 1913, 226-232, 275-278, 404-410, 465-470, 708-713, LV (LXXX), 1914, 75-84, 113-120, 315-322.

- *M. Jan Hus*, Maticе cyrilometodějská, Olomouc 1996².

SEIBT Ferdinand, *Revolution in Europa. Ursprung und Wege innerer Gewalt. Strukturen-Elemente-Exempel*, München 1984.

- *Karel IV. Císař v Evropě (1346-1378)*, Lidové Noviny, Praha 1999.

SELGE Kurt-Victor, *L'origine delle opere di Gioacchino da Fiore*, in Ovidio CAPITANI- Jurgen. MIETHKE (edd.), *L'attesa della fine dei tempi nel Medioevo*, Mulino, Bologna 1990, 87-131.

SMALLEY Beryl, *I vangeli nelle scuole medievali (secoli XII-XIII)*, Editrici Francescane, Padova 2001 (1. vyd. London 1985).

Schatz Klaus, *Dějiny papežského primátu*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2001.

SCHÜTZ Alois, *Die Apellationen Ludwigs des Bayern aus den Jahren 1323/24*, Instituts für österreichische Geschichtsforschung 80, 1972, 71-112.

SOLVI Daniele, *La figura storica di Ubertino da Casale. Temi e problemi della storiografia recente*, Studi francescani 1-2, 2007, 13-36.

SOUČEK Bohuslav, *Česká apokalypsa v husitství. Z dějin textu Zjevení Janova – od Konstantina ke Komenskému*, Českobratrská církev evangelická, Praha 1967.

SPĚVÁČEK Jiří, *Karel IV. Život a dílo (1316-1378)*, Svoboda, Praha 1978.

- *Václav IV. 1361-1419. K předpokladům husitské revoluce*, Svoboda, Praha 1986.

- *Vztahy Karla IV. k představitelům raného humanismu*, Husiství-reformace-
renesance 3, Historický ústav AVČR, Praha 1994, 795-806.

SPUNAR Pavel, *Repertorium auctorum Bohemorum provectorum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans*, I, *Studia Copernicana XXV.*, Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985.

STEJSKAL Karel, *Typological Cycle in the Cloisters of Emmaus. Iconographical Analysis*, in Vlasta DVOŘÁKOVÁ – Josef KRÁSA – Anežka MERHAUTOVÁ – Karel STEJSKAL (edd.), *Gothic Mural painting in Bohemia and Moravia 1300-1378*, Oxford University Press, London 1964, 71-79.

- *Nástěnné malby kláštera na Slovanech v Praze – Emauzích z hlediska etnografického a kulturně historického*, Český lid 55, 1968, 125-130.

- *Klášter na Slovanech*, Odeon, Praha 1974.

- *Sibyly v písemnictví a malířství českého středověku*, Umění 49, 2001, 107-123.

SVÁTEK Josef, *Jan Milíč z Kroměříže. Život a dílo*, ZOMG č. 1-2, 1975, 20-27; č. 3, 1975, 9-16.

SZITTYA Penn R., *The Antifraternal Tradition in Middle English*, *Speculum* 52, 1977, 287-313.

ŠMAHEL František, *Jeroným Pražský. Život revolučního intelektuála*, Svobodné slovo, Praha 1966.

- *Jan Žižka z Trocnova. Život revolučního válečníka*, Melantrich, Praha 1969.

- *Husitské „město Slunce“. Plzeň na přelomu let 1419-1420*, MZK 19, 1983, 146-151.

- **PATSCHOVSKY Alexander** (edd.), *Eschatologie und Hussitismus*, Internationales Kolloquium Prag 1.-4. September 1993, Historisches Institut, Praha 1996.

- *Dějiny Tábora I/1. Do roku 1421*, Jihočeské nakladatelství, České Budějovice 1988.

Husitská revoluce I. Doba vymknutá z kloubů, Universita Karlova - Karolinum, Praha 1995².

- *Husitská revoluce II. Kořeny české reformace*, Universita Karlova- Karolinum, Praha 1996².

- *Husitská revoluce III. Kronika válečných let*, Universita Karlova- Karolinum, Praha 1996².

- *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002.

TABARRONI Andrea, *Paupertas Christi et Apostolorum: l'ideale francescano in discussione (1322-1324)*, Istituto storico italiano per il Medio Evo, Roma 1990.

- *La regola francescana tra autenticità e autenticazione*, in *Dalla „sequela Christi“ di Francesco d'Assisi all'apologia della povertà*, CISAM, Spoleto 1992, 79-122.

- *Proiectus est draco ille: note preliminari all'edizione di un pamphlet teologico-politico di tendenza michelista*, in A. CACCIOTTI - B. Faes De MOTTONI, (edd.), *Editori di Quaracchi 100 anni dopo. Bilancio e prospettive*, PAA – Edizioni Antonianum, Roma 1997, 345-361.

- *Usus and usura. Poverty and Usury in Franciscans' Responses to John XXII's Quia vir reprobus*, in *Franciscan Theology and Philosophy. Essays in Honor of Fr. Gedeon Gál O.F. M. on his Eightieth Birthday*, II, *Franciscan Studies* 54, 1994-1997, 185-210.

- *Ordini religiosi e società politica in Italia e Germania tra XIV e XV secolo*, *Studi storici* 39, 1998, 899-914.

- *La difesa dell'Ordine francescano di fronte alle critiche dei Secolari in Olivi*, in Alain BOUREAU - Sylvain PIRON L. PELLEGRINI - R. PACIOCCO (edd.), *Pierre de Jean Olivi (1248-1298). Pensée scolastique, dissidence spirituelle et société*, Paris, Vrin 1999, 193-205.

- *Un teologo francescano alle strette. Osservazioni sul testimone manoscritto del processo a Francesco d'Ascoli*, *Picenum Seraphicum* 18, 1999, 97-122.

- *La povertà pensata. Evoluzione storica della definizione dell'identità minoritica da Bonaventura ad Ockham*, Modena, Mucchi Editore 2000.

- *Francesco e le sue immagini. Nota di lettura*, *Il Santo* XXXX, 2000, 179-188.

- *Gli Ordini mendicanti nelle Marche: per un'ipotesi di confronto a partire dalla rete insediativa*, in *Atti del Convegno Istituzioni e Società nelle Marche (sec. XIV-XV)*, Deputazione di Storia Patria per le Marche, Ancona 2000, 479-491.

- *Spirituali e Fraticelli: le molte anime della dissidenza francescana nelle Marche tra XIII e XV secolo*, in L. PELLEGRINI - R. PACIOCCO (edd.), *I Francescani nelle Marche, secoli XIII-XVI*, Cinisello Balsamo, Milano 2000, 38-53.

- *Angelo Clareno e Francesco d'Appignano tra povertà e politica: alle origini delle dissidenze francescane nella Marche*, in *Le Marche. Folklore – Religiosità*, V, 2002, 39-53.

- *La povertà e la spada. A proposito dell'interpretazione di Luca 22, 35-38 nella polemica francescana contro Giovanni XXII* in P. J. J. M. BAKKER (ed.), *Chémains de la pensée médiévale. Mélanges Zénon Kaluza*, Turnhout, Brepols 2002, 617-652.

- **LAMBERTINI Roberto**, *La concordia tra Niccolò III e Giovanni XXII in Fitzralph e Wyclif. Note su alcune reinterpretazioni della povertà francescana*, in M. T. BEONIO BROCCIERI FUMAGALLI - S. SIMONETTA (edd.), *John Wyclif. Logica politica teologia*, Firenze 2003, 3-22.

- *Dalla propaganda alla teoria politica: esempi di una dinamica nello scontro tra Giovanni XXII e Ludovico IV di Baviera*, in *La propaganda politica nel Basso Medioevo*, CISAM, Spoleto 2002, 89-313.

- *Ende oder Vollendung. Interpretazioni escatologiche del conflitto tra Secolari e Mendicanti alla metà del XIII secolo*, in J. A. AERTSEN - M. PICKAVÉ (edd.), *Ende und Vollendung, Eschatologische Perspektiven im Mittelalter*, Miscellanea mediaevalia 29, Berlin-New York 2002, 250-261.

- *Nonnumquam impugnantium diversorum personas assumpsi: Francesco d'Ascoli come fonte del pensiero politico di Ockham*, *Pensiero Politico medievale* I, 2003, 97-140.

- „Non so che fraticelli...”: *identità e tensioni minoritiche nella Marchia di Angelo Clareno*, in *Angelo Clareno francescano*, CISAM, Spoleto 2007, 227-261.

TACCONE-GALLUCI Nicola, *Regesti dei romani pontefici per le chiese della Calabria con annotazioni storiche*, Edizione Tipografica Vaticana, Roma 1902.

TADRA Ferdinand, *Jan ze Středy (Johannes Noviforensis), kancléř císaře Karla IV., biskup Litomyšlský a Olomoucký*, ČČM 60, 1886, 85-101, 276-296.

- *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*, *Nákladem jubilejního fondu Královské české společnosti nauk*, Praha 1897.

Tocco Felice, *Studi francescani*, Perrella, Napoli 1909.

TÖPFER Bernard, *Eine Handschrift des Evangelium aeternum des Gerardino von Borgo san Donnino*, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 8, 1960, 156-163.

- *Chiliastische Elemente in der Eschatologie des Matthias von Janov*, in *Ost und West in der Geschichte des Denkens und der Kulturellen Beziehungen*, Festschrift für Eduard Winter zum 70. Geburtstag. Akademie-Verlag, Berlin 1966, 59-79.

- *Il regno futuro della libertà. Lo sviluppo delle speranze millenaristiche nel medioevo centrale*, Marietti, Genova 1992.

- *Hoffnungen auf Erneuerung des paradiesischen Zustandes (status innocentiae) - ein Beitrag zur Vorgeschichte des hussitischen Adamitentums*, in *Eschatologie und Hussitismus*, 169-184.

TREXLER Richard, *The Stigmatized Body of Francis of Assisi. Conceived, Processed, Disappeared*, in M. MÜNTZ – K. SCHREINER (edd.), *Frömmigkeit im Mittelalter. Politisch-soziale Kontexte, visuelle Praxis, körperliche Ausdrucksformen*, Fink, München 2002, 463-498.

TRONCARELLI Fabio, *A terrible Beatuy. Nascita ed evoluzione del „Liber Figurarum“*, Florensia 11, 1997, 7-40.

- *Gioacchino da Fiore. La vita, il pensiero, le opere*, Città nuova, Roma 2002.

- *Magnus Joachita: Ugo di Digne e Giovanni da Parma*, in CACCIOTTI Alvaro – MELLI Maria (edd.), *Giovanni da Parma e la grande speranza*, 103-152.

TRUHLÁŘ Josef, *Paběrky z rukopisů Klementinských. Vidění arcibiskupa Jana z Jenštejna*, ČČH 8, 1902, 187-189.

TRÍŠKA Josef, *Literární činnost předhusitské university*, Sbíрка pramenů a příruček k dějinám University Karlovy 5. Karlova Universita, Praha 1967.

URBÁNEK Rudolf, *K české pověsti královské*, ČSPSČ 23, 1915, 1-28, 49-68, 81-98; ČSPSČ 24, 1916, 8-14, 49-65; 25, ČSPSČ 1917, 4-23, 61-80, 89-102; ČSPSČ 26, 1918, 10-47.

VALERI B. (ed.), *Celestino V dalla rinuncia alla cattura*, Casamari 1997.

- (ed.), *Celestino V nel settimo centenario della morte*, Casamari 2001.

VAUCHEZ André, *La sainteté en Occident aux dernier siècles du Moyen Age, d'après les proces de cannonisation et les documents hagiographiques*, École Française de Rome, Rome 1980.

Jean de Roquetaillade (+1366 ca). Bilan des recherches et état de la question, in *Eschatologie und Hussitismus*, 25-37.

- *Les textes prophétiques et la prophétie en Occident (XIIe-XVIe siècle). Actes de la Table ronde de Chantilly (mai 1988)*, École Française de Rome, Rome, 1990.

- *Santi, profeti e visionari*, Mulino, Bologna 2000.

- *Esperienze religiose nel Medioevo*, Viella, Roma 2003.

- *Francesco d'Assisi*, Einaudi, Torino 2010.

VIAN Paolo, *Dalla gioia dello Spirito alla prova della Chiesa. Il tertius generalis status mundi nella Lectura super Apocalipsim di Pietro di Giovanni Olivi*, in A. CROCCO (ed.), *L'età dello Spirito*, 165-216.

- (ed.) *Pietro di Giovanni Olivi, Scritti scelti*, Città nuova, Roma 1989.

- (ed.), *Da Gioacchino da Fiore a Cristoforo Colombo. Studi sul francescanesimo spirituale, sull'ecclesiologia e sull'escatologismo bassomedievali*, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo. Nuovi Studi Storici, 36, Roma 1997.

- *Tempo escatologico e tempo della Chiesa: Pietro di Giovanni Olivi e i suoi censori*, in *Sentimento del tempo e periodizzazione della storia nel medioevo*, Centro italiano di studi sull'alto medioevo, Spoleto 2000, 137-184.

- *Angelo Clareno ed Ubertino da Casale: due itinerari nel confronto*, in *Angelo Clareno francescano*, Centro italiano di studi sull'alto Medioevo, Assisi 2007, 165-225.

VICAIRE Maria Humbert (ed.), *Fin du la monde et signes des temps. Visionaries et prophètes en France méridionale (fin XIIIe-début XVe siècles)*, Cahiers de Fanjeaux 27, Toulouse 1992.

VILIKOVSKÝ Jan, *Staročeská lyrika*, Melantrich, Praha 1940.

- *České modlitby Milíčovy*, in *Písemnictví českého středověku*, Praha 1948, 120-140.

WADDEL Chrysogonus (ed.), *Twelfth-Century Statutes from the Cistercian General Chapter*, Cistercian Publications, Kalamazoo 2003.

WADSTEIN Ernst, *Die eschatologische Ideengruppe: Antichrist - Weltsabbat - Weltende und Weltgericht in den Hauptmomenten ihrer christlich-mittelalterlichen Gesamtentwicklung*, O. R. Reisland, Berlin 1896.

WERNER Ernst, *Popular Ideologies in Late Medieval Europe: Taborite Chiliasm and Its Antecedents*, *Comparative Studies in Society and History* 2, 1960, 344-363.

WEST C. Delno (ed.), *Joachim of Fiore in Cristian Thought. Essays on the Influence of Calabrian prophet*, I-II, Burt Franklin, New York 1975.

WESSLEY E. Stephen, *Joachim of Fiore and Monastic Reform*, Peter Lang, New York 1990.

- *The Role of the Cistercians in the Writings of the Early Disciples of Joachim of Fiore*, in *Naissance et fonctionnement des réseaux monastiques et canoniaux. Actes du Premier Colloque International du C.E.R.C.O.M., Saint-Etienne, 16-18 Septembre 1985*, Saint-Etienne 1991, 81-102.

WETTER Ewelín, *Lužice a Braniborsko*, in Jiří FAJT (ed.), *Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků*, Praha 2006, 340-349.

WHALEN Brett Edward, *Dominion of God. Christendom and Apocalypse in the Middle Ages*, Harvard University Press 2009.

VOOGHT Paul de, *L' Hérésie de Jean Huss*, Publications Universitaires de Louvain, Louvain 1960.

- *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du hussitisme*, Bureaux de la R. H. E. Bibliothèque de L'Université, Louvain, 1972.

WILLIAMS Ann, *Prophecy and Millenarianism: Essays in Honour of Marjorie Reeves*, Longman, Essex 1980.

WINTER Eduard, *Frühhumanismus, Seine Entwicklung in Böhmen und deren europäische Bedeutung für die Kirchenreformbestrebungen im 14. Jahrhundert*. Akademie Verlag, Berlin 1964.

- *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku II.*, Matice česká, Praha 1892.

WITTE Maria Magdalena, *Elias und Enoch als Exempel, typologische figuren und apokalyptische zeugen. Zu Verbindungen von Literatur und Theologie im Mittelalter*, Peter Lang, Frankfurt am Main – Bern – New York 1987.

WITTNEBEN Luise Eva, *Bonagratia Von Bergamo: Franziskanerjurist Und Wortfuhrer Seines Ordens Im Streit Mit Papst Johannes XXII, (Studies in Medieval and Reformation Traditions)*, Brill, Leiden-Boston 2003.

ZACCAGNINI Gabriele, *La spiritualità dell'Arbor Vitae Crucifixae Iesu di Ubertino Casale*, Studi francescani 1-2, 2007, 37-98.

Zkratky

Zkratky biblických knih stejně jako citace českých biblických pasáží v češtině jsou použity podle: *Jeruzalémská bible. Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*, překlad František X. Halas - Dagmar Halasová, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2009. Zkratky z Vulgáty jsou použity dle: *Biblia sacra iuxta vulgatam versionem. Editio tertia emendata*, ed. Bonifatius FISCHER et al., Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1983.

AF	Analecta Franciscana
AFH	Archivum Franciscanum Historicum
ALKG	Archiv für Litteratur und Kirchen-Geschichte des Mittelalters
AÖG	Archiv für österreichische Geschichte
AUC- HUCP	Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis
BAV	Biblioteca Apostolica Vaticana
BNP	Bibliothèque Nationale Paris
BISIME	Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo
BRRP	The Bohemian Reformation and Religious Practice, edd. Zdeněk V. David – David R. Holeton
CCCM	Corpus Christianorum, Continuatio mediaevalis
CCSL	Corpus Christianorum Series latina
ČČH	Český časopis historický
ČČM	Časopis českého musea
ČSPSČ	Časopis společnosti přátel starožitností českých
FRB	Fontes rerum bohemicarum
FHB	Folia historia bohemica
KNM Praha	Knihovna Národního muzea, Praha
NK ČR Praha	Národní knihovna České republiky, Praha
PL	Patrologia Latina
SPFFBU	Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity
VK Olomouc	Vědecká knihovna, Olomouc

Abstrakt a klíčová slova

Název: Erunt duo luminaria. „Restitutio“ a jeho apokalyptičtí vyslanci ve františkánské a husitské perspektivě.

Předkládaná disertační práce se zabývá středověkou apokalyptikou 13.-15. století z hlediska výkladových pozic Antikrista a očekávání příchodu vyslanců obnovy - *restitutio*. Tyto dvě pozice jsou hlavní linií všech kapitol sledované ve spisech Jáchyma z Fiore, Ubertina z Casale a Angela Clarena reprezentujících duchovní odkaz spirituálních františkánů a českých autorů Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova, Jana Husa, Jakoubka ze Stříbra a Ruperta. Všichni autoři prezentovali vyslance obnovy jako osoby, či kolektivy, které napraví narušený stav způsobený silami Antikrista, jenž vystoupil před završením dějin a manifestoval se v různorodých negativně a krizově nahlížených dějinných událostech. Práce sleduje reprezentanty *restitutio* z hlediska jejich zasazení do soudobé biblické i prorocké interpretace, všímá si charakteristik i vzájemných souvislostí mezi koncepty u jednotlivých autorů. Práci zakončuje přepis rukopisu Vatikánské knihovny s textem proroctví nazvaného „*Prophete mortui sunt*“ o příchodu dvou světél – *duo luminaria magna*, vzniklého v Čechách v rozmezí let 1414-1419 a napsaného jinak neznámým v autorem v Čechách Rupertem. V textu proroctví autor zajímavým způsobem koncentroval problematiku figury Antikrista a vyslanců obnovy z předchozích kapitol do dějinného rámce nábožensky rozdělené společnosti před výbuchem husitské revoluce.

Klíčová slova: Jáchym z Fiore, Ubertino z Casale, Angelo Clarena, Milíč z Kroměříže, Matěj z Janova, Jan Hus, Jakoubek ze Stříbra, Rupert z Bundancie, jáchymismus, spirituální františkáni, středověká apokalyptika, Antikrist, Enoch a Eliáš, husitství.

Title: Erunt Duo Luminaria. „Restitutio“ and the Envoys of Apocalypse from the Franciscan and Hussite Perspective.

The presented dissertation deals with the medieval apocalypticism between 13th and 15th century from the interpretative point of view of the Antichrist and the expectation of the arrival of the envoys of restoration: *restitutio*. Both standpoints are the main line of all chapters observed in the writings of Joachim of Fiore, Ubertino of Casale and Angelo Clareno, representing the spiritual legacy of the Spiritual Franciscans and the Czech authors Milíč of Kroměříž, Mathias of Janov, Jan Hus, Jakoubek of Stříbro and Rupert. All these authors depicted the envoys of restoration as persons or groups that will repair the damaged condition caused by the forces of the Antichrist who appeared before the culmination of history and was manifested in various negative historical events that were judged as critical. The work follows the representatives of *restitutio* in terms of their setting in the contemporary biblical and prophetic interpretation; it takes into account the characteristics and the mutual connections between the individual authors' concepts. The work is concluded by the transcription of a manuscript from the Vatican Library containing a text of prophecy called „*Prophete mortui sunt*“, on the arrival of two lights – *duo luminaria magna*, originating between 1414 and 1419 in Bohemia and written by a generally unknown author Rupert. In the text of the prophecy, the author concentrates in an interesting way the problem of the figure of the Antichrist and the envoys of restoration from the previous chapters into the historical framework of the religiously divided society before the outburst of the Hussite Revolution.

Keywords: Joachim of Fiore, Ubertino of Casale, Angelo Clareno, Milíč of Kroměříž, Mathias of Janov, Jan Hus, Jakoubek of Stříbro, Rupert, joachimism, Spiritual Franciscans, medieval apocalypticism, Antichrist, Enoch and Elijah, the Hussite movement.